

VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ NAPOK TRAGIKUS TÖRTÉNETE

GRÓF TISZA ISTVÁN HARCA
A HÁBORÚ ELLEN.

ELMÉLKEDÉSEK A VILÁGHÁBORÚRÓL.

II. KÖTET.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐZMÉNYEI A SARAJEVOI
GYILKOSSÁGTÓL A VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG.

ÍRTA

IVÁGI ISTVÁN

A SOPRONI BÁNYA- ÉS ERDŐ MÉRNÖKI FŐISKOLA NYILV. RENDES TANÁRA,
A VILÁGHÁBORÚBAN Á ZOMBORI VOLT CS. ÉS KIR. 23-IK GYALOGEZRED
TARTALÉKOS TISZTJE

KAPHATÓ: MAHR ÁRPÁD
KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN

SOPRON, 1928

VITÉZ TÓTH ALAJOS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE

Ajánlom e művet Nagyméltóságú
gróf Klebelsberg Kunó közoktatásügyi
miniszter urnák, a magyar kultúra nagy
építőjének, gróf Tisza István munka-
társának.

Bevezetés.

1914 június hó 28-án délelőtt, egynéhány perccel 11 óra előtt, a szerb vidovdan napján, egy fanatikus fiatal szerb diák, a sarajevói helyi hatóságok hihetetlen naivitáit kihasználva revolverlövésekkel meggyilkolta a monarchi; volt trónörökösét Ferenc Ferdinándot és nejét Hohenberg Zsófia hercegnőt. Ez az esemény megindította a történelmi lavinát, amely maga alá temetett országokat, nemzeteket ugyanakkor, mikor új országok keletkeztek, amelyek már évszázadok előtt elveszítették állami önállóságukat. Nem felelne meg a valóságnak, ha azt állítanám, hogy az 1914-1918 évi nagy tragédia a trónörökös halála miatt folyt le, mert hiszen a rendelkezésre álló adatok igazolják, hogy 1914 nyarán Európában olyan villamos feszültség uralkodott, amely bármilyen más politikai esemény folytán kisült volna. De azért a trónörökös sorsa már azért is rendkívül tragikus, mert egy olyan nemzetnek a fia ölte meg, amely nemzetet a trializmus segítségével akart megbékíteni és lekötöni. Viszont megfordítva a trónörökös a magyar nemzeti és állami törekvésekkel szemben ellenséges idegenkedéssel viseltetett, pedig halála után éppen a magyar nemzet fiai véreztek legtöbbit, azért, hogy a halálát megboszulják.

Már évekkel a halála előtt sötét hírek keringtek a magyar közvéleményben, hogy a trónörökös ellensége a magyar nemzet állami önállóságának, amit hivatalosan és félhivatalosan cáfoltak meg olyanok is, akik tudták, hogy a cáfolatok nem fedik a valóságot. A nagy világégés után azonban olyan adatok kerültek nyilvánosságra, amelyekből mindenki kiveheti a volt trónörökös valódi képét, mely kép nélkül ez a művem nem volna tökéletes és éppen azért megdönthetetlen tények felsorolásával meg akarom mutatni a volt trónörökösnek a magyar nemzettel szemben való valódi állásfoglalását.

1914 június 12. és 13-án zajlott le II. Vilmos császár Konopíshti látogatása, mikor a császár és a volt trónörökös

között politikai eszmecsere folyt le, mely alkalommal Magyarország is szóba került. Ezekről az eszmecserekről II. Vilmos a melléje beosztott német diplomatának beszámolt, aki erről a német birodalmi kancellárnak jelentést tett. Treutler német követ június 14-i jelentését a „Deutsche Politik” 1920 május 14-i száma nyilvánosságra hozta és ez a jelentés igazán minden kétséget kizáróan mutatja be a volt trónörökös állásfoglalását a magyar nemzettel szemben. A jelentésben a kövei Magyarországról a következőt jelenti:

... A beszélgetés aztán kizárólag Magyarországra terelődött és ekkor a trónörökös még durvábban és igen értetően fejezte ki az ellenszenvét. A trónörökös a magyar viszonyokat egész anachronistikusnak és középkorúaknak minősítette. Magyarország egyes családok bajjívótere, az oligarchikus államforma pedig nem jelent mást, mint az öszszes nem magyar elemeknek elnyomatását, pedig ezek az öszszlakosságnak több mint 50%-át képezik. A magyarok számát mindig helytelenül ítélték meg, a valóságban a számuk talán 25 millió. Egész mellékes, hogy hívják azt az embert, aki élén van, mert minden magyar többé-kevésbé arra törekszik, hogy Ausztria és az öszszmonarchia rovására előnyökhöz jusson. A trónörökös jól tudja, hogy a császárnak igen jó a benyomása Tiszáról. Ez azonban nem egészen helyes, mert a trónörökös szerint Tisza tettei nem felelnek meg Tisza szavainak. A valóságban Tisza már Magyarország diktátora és az a törekvése, hogy Bécsben is azzá váljék. Már most reszket Bécs, ha Tisza útra kel és mindenki hason fekszik, ha Bécsben kiszáll. Emellett az az aggodalmas, hogy Tisza nyíltan bevallotta, hogy az önálló magyar hadsereget tartja elérendő eszménynek!... Öfelsége a trónörököst félbeszakította és megmondta neki, hogy természetesen rosszalja, ha azt hallja, hogy Tisza engedetlen és hogyha a Monarchia súlypontját Ausztria rovására áthelyezni törekszik, öfelsége' azonban Tiszát igen erőteljes és ritka embernek tartja és nem ajánlja, hogy a fedélzetről kihajítsák, hanem vasököl alatt kell őt tartani és a megbecsülendő tulajdonságait ki kell használni ...

Azt hiszem ehhez a jelentéshez nem kell bővebb kommentár, de azért mégis csodálatos, hogy Szent István koronájának várományosa 1914 júniusában a magyar birodalom magyarjainak számát 2.5 millióra becsüli.

1914 június 27-én a trónörökös fogadta a bosnyák tartománygyűlés elnökségét, miközben kifogásolta, hogy a bosnyákok egyes dolgok miatt Pestre mennek és azt ajánlotta, hogy for-

dúljanak Bécshez. *Eközben olyan éles kifejezésekkel szidta a magyarokat, hogy a jelenlevő kormányzó – Potiorek tábornagy – a bosnyák politikusoktól egyenkint a szavukat vette, hogy nem fogják kihasználni a trónörökösnek a kirohanását Magyarország ellen.* (Stanojevic: „Die Ermordung des Erzherzogs Franz Ferdinand.” 43. oldal). 24 órával később gyászlobogókat lengetett a szél egész Nagy-Magyarországon és a kemény magyar öklök felháborodással emelkedtek az ég felé és követelték a büntetést! . . . Hát van-e nemzet, amelynek történetében annyi tragikum van, mint a magyaréban?

1923 december 30-án és 1924 január 1-én a „Neues Wiener Journal” nyilvánosságra hozta a trónörökös katonai irodája vezetőjének, Brosch alezredesnek a memorandumát, amely tartalmazta mindazokat az intézkedéseket, amelyeket I. Ferenc József halála után a trónörökös életbe akart léptetni. Az első intézkedés az lett volna, hogy elodázzák a trónörökösnek magyar királlyá való megkoronázását.

Ezen idő alatt az volt tervbe véve, hogy megváltoztatják az 1867. évi kiegyezést olyan módon, hogy Magyarország elveszítette volna állami önállóságát. Ha pedig Magyarország ehhez jószántából hozzá nem járul, akkor erőszakkal léptek volna fel és akkor nemcsak a 67-es kiegyezést változtatták volna meg, hanem az egész Monarchiát radikálisan átalakították volna. A magyar fegyveres ellentállást pedig ürügynek akarták felhasználni abból a célból, hogy jelentsék ki, miszerint a magyar nép a felkelés folytán megsértette az alkotmányt, miáltal Magyarország eljátszotta összes előjogait. Megszűnt volna a magyar minisztérium, az országház, a magyar honvédség stb. Magyarországot olyan tartománnyá fokozták volna le, mint Horvátország és Csehország, amely országokban az adminisztráció és iskolaügy terén volt bizonyos autonómia. Magyarország a köveit a birodalmi parlamentbe küldte volna!

A memorandum szerint a Monarchia neve is megváltozott volna és Osztrák császársággá alakult volna át és így a budai koronázás is végleg elmaradt volna.

Olvasván ezeket az előkészületeket, amelyeknek az lett volna a céljuk, hogy megsemmisítsék az ezeréves Magyarország önállóságát, nekünk magyaroknak hálát kell adnunk a sorsnak, amely nem engedte meg, hogy I. Ferenc József 1900-1914 között többszöri súlyos betegségének áldozatul essen, mert ez

hazánk önállóságát legsúlyosabb válságba sodorta volna. A sors azonban Brosch ezredessel szemben igen kegyes volt, mert megengedte neki, hogy mint egy tiroli császár vadász ezrednek parancsnoka mindjárt a háború elején elessen és így nem volt neki alkalmja látni és átélni a magyar nemzet viselkedését a 4 éves világégés alatt és nem kellett szégyenkeznie amiatt, hogy milyen kvalifikálhatatlan bűntényhez nyújtott volna segítséget. Természetes, hogy Brosch ezredes memoranduma nagyon kellemetlenül érintett bizonyos köröket, melyek most azt hangoztatják, hogy ez a memorandum csak Brosch magánszereplésének tulajdonítható és nem fedte volna a trónörökös felfogását. Erre azonban azt válaszolom, hogyha csak ez az egy esemény volna ismeretes a volt trónörökös magyarelles működéséről, akkor talán ezt a kifogást el lehetne fogadni; miután azonban még igen sok más esetből is nyilvánvalóra vált a trónörökös magyarelles viselkedése, azért a Brosch-féle memorandumot egy igen fontos okmánynak tartom, amely megvilágítja a trónörökös gondolatvilágát, *annál is inkább, miután el sem képzelhető, hogy egy ilyen rettenetes memorandum megszerkesztését Brosch el merte volna vállalni, ha erre a trónörököstől megbízatást nem kap.*

Gróf Tisza István is nagyon érezte, hogy Magyarország felé milyen szelek fújdognak a Belvederéből, mert mikor 1911-ben Czernin gróf a trónörökös megbízásából azt kérte tőle, hogy jelentse ki előtte, miszerint nem készülődik harcra a trónörökös ellen, akkor gróf Tisza a következőt mondta: *„Erre nem hatalmazhatom fel önt, én kész lennék akár a királyom ellen is küzdeni, ha az alkotmányt bántaná”*. Czernin gróf (Emlékeim Tisza István grófról 8-9. old.). Vajjon hogyan szólt volna gróf Tisza válasza, ha akkor tudja, hogy milyen memorandumok készültek I. Ferenc József halálára! Köztudomású dolog volt, hogy a volt trónörökös milyen feneketlenül gyűlölte Schönaich tábornokot a monarchia volt, igen talpraesett hadügyminiszterét. Ezt a tábornokot a trónörökös beteg gyűlölettel üldözte és pedig olyannyira, hogy az kénytelen volt a hadügyi tárcától megválni. Akkoriban ez a gyűlölet érthetetlen volt, ma azonban tudjuk, hogy a trónörökös azért üldözte Schönaich tábornokot, mert ez egy alkalommal a magyarok mellett szállt síkra, ami elegendő volt arra, hogy magára vonja a trónörökös engesztelhetetlen gyűlöletét. *Szeps*

Gyula a kiváló osztrák publicista a „Neues Wiener Journal” hasábjain elmondja, hogyan történt az összekoccanás a trónörökös és Schönaich között. Schönaich tudniillik a magyar véderő körüli harc idejében kihallgatáson jelentkezett a trónörökösnél és arra kérte őt, hogy járuljon hozzá azokhoz a minimális engedményekhez, amelyeket Schönaich a magyaroknak adni akart. A trónörökös ezeket az engedményeket a legridegebben visszautasította és Schönaichnak a következőket mondta „*Magyarországi programom rövid! Szükségem lesz egy második Haynaura!*” Ilyen kirohanás a tetőtől talpig katonásan és becsületesen gondolkodó Schönaich tábornokot is felbőszítette és a legteljesebb tisztelettel jelentette a trónörökösnek, *hogy ne adja az Isten, de ha az az eset következne be, hogy a magyar hadseregnek Magyarország ellen kell vonulnia, akkor a hadsereg meg fogja tenni a kötelességét, azonban előre bejelenti, hogy a hadseregben egy hóhért sem fog találni aki vállalná Haynau szerepét!* Schönaichnak ez a bátor és férfias válasza a végletekig felbőszítette a volt trónörökösöt és ettől a pillanattól kezdve halálosan gyűlölte ezt a kiváló katonát, míg végre el tudta távolítani a hivatalából.

Igazán nagyon nehezen érthető meg, hogy Magyarország jövődjő uralkodója milyen hidegvérrel akarta megújítani Haynau megvetésre méltó szereplését és így igazán szánalmasak Kristóffy volt darabont belügyminiszter erőlködései, mikor a volt trónörökösöt magyar barátának akarja feltüntetni.

Ma biztosan kevesen tudják, hogy a Hajdú Dorogi görög katolikus püspökség felállításánál a magyar kormány milyen nehéz harcot vívott. Ezt a püspökséget tulajdonképpen azért állították fel, hogy megmentsék a görög katolikus magyarokat az eloláhosodástól, miután ennek a püspökségnek a felállítása előtt sok ezer magyar anyanyelvű görög katolikus hívő, kénytelen volt vallási életét román nyelven leélni. Ma tudjuk, hogy miért kellett a magyar kormánynak harcolni, mert a trónörökös azt akarta, hogy a püspökség élére román ember kerüljön és éppen ezt akarta a magyar kormány megakadályozni. Ez alkalommal a trónörökös levelet írt gróf Scapinelli pápai nunciusnak, amely levél igazolja, hogy a trónörökös indulatai fölött nem tudott uralkodni. A levélben a nunciusnak a következőket írja:

„Biztos, hogy engedelmes és jó fia vagyok a római

egyháznak, azonban nem vagyok erre tekintettel és attól sem idegenkedem, hogy a szent atyával a kötelekeket felbontsam, ha arról van szó, hogy azoknak a népeknek az elemi jogai biztosíttassanak, mely népek sorsát intézni, ha Isten úgy akarja, egszzer én leszek hivatva . . .”

(Margutti: „Vom alten Kaiser” 135. oldal.)

íratott pedig ez a levél azért, mert a pápa a magyar kormány jelöltjei közül, tehát magyar embert nevezett ki, hajdudorogi püspöknek.

Ezek az előbb felsorolt tények mindazt mutatják, hogy a volt trónörökös beteges gyűlölettel viseltetett a magyar állameszme iránt és azért jellemének igazi megvilágítására idézem Margutti tábornok élményeit Ferenc Ferdinánddal, mikor nála 1895-ben dandár vezérkari tiszt minőségben teljesített szolgálatot. *Margutti elmondja, hogy 1895 júliusában a trónörökös előtte vacsoránál kifejtette az ő programját, mely abból állott, hogy a Monarchiát apró federalistikus államokra fogja bontani, miközben Margutti megjegyzi, hogy a trónörökös Magyarországot több részre gondolta osztani, azonban a magyar nyelvű federalistikus Magyarország határait valamivel jobban kitolta volna a nemzetiségi vidékek felé, mint ahogy ezt a trianoni béke tette. Mikor aztán Margutti közbevetette, hogy az új államrendet miképpen gondolja keresztülvinni, akkor a trónörökös sötét pillantásokkal azt válaszolta, ha másképp nem megy a dolog, akf<or erőszakkal.* (Margutti „Vom alten Kaiser” 124-132. oldal). Bizonyos körök Marguttit az igazmondása miatt támadják, azonban ha figyelembe vesszük, hogy az ő általa szolgáló tények mennyire megfelelnek más oldalról nyert információknak Margutti adatainak hitelességében nem lehet okunk kételkedni és azért szó szerint idézem Margutti jellemzését a volt trónörökösről, amely így szól:

„A Duna Monarchia belső politikájáról az volt a sziklaszilárd meggyőződése, hogy ez az állam a magyarok miatt tönkre fog menni, ha alapos változás nem következik be. Ezért a magyarokat a megátalkodottsággal határos vak elfogultsággal gyűlölte és folyton a legkülönbözőbb eszközökön gondolkodott, amelyekkel a jövőben a politikai hatalmukat megakarta törni, hogy abban az esetben, ha a kormányzást átveszi, az államot más alapokra tudja fektetni.”

Aki pedig még mindig kételkedik abban, hogy Margutti a trónörököst jól jellemezte, annak ajánlom, hogy olvassa el dr. Victor Russ reichsrati képviselőnek Ferenc Ferdinánddal

lefolytatott beszélgetését, amelyet a „Neues Wiener Journal” 1925 december 10-iki számában hoz Russ feljegyzései szerint. Ezekben a feljegyzésekben elmondja Russ, hogy 1895 augusztusában Mendelben, Tirolban, felkereste a trónörökösöt, mert ez az óhaját fejezte ki, hogy vele beszélni akar. A találkozásnál a következő párbeszéd folyt le, miközben először Plenner és Windischgrätz miniszterelnökről volt szó. A főherceg Plennerről a következőképpen nyilatkozott:

„Plenner mint osztrák, mint politikus és mint szónok egyaránt kitűnő Most a magyar kiegyezés megújításának nézünk elébe Minden szomorúság, ami a Monarchiában van az 1867-iki kiegyezéstől veszi eredetét, és azért a kiegyezést más alapokra kell fektetni; arra kérem, hogy a beszélgetésünket szigorúan bizalmasnak tekintse. Én ellensége vagyok a kiegyezésnek és azért kérem önt, hogy miként lehetne azon változtatásokat eszközölni Dr. Lueger csak azért tetszik nekem, mert ő őszintén hangoztatja ezt a kívánságot.

Russ: Kereken ki kell jelentenem, hogy kizártnak tartom azt, hogy a magyar kiegyezés lényeges alapjain változás történjen, kivéve egyes gazdasági helyesbítéseket.

Trónörökös: A viszony Magyarországhoz így nem maradhat és a császár ott mindent el kell hogy tűrjön. A királyhűségnek sokszori hangoztatása csak phrazis, mert a forradalom meg van szervezve és az minden pillanatban ki is törhet. Elég hosszú ideig szolgáltam Magyarországon, hogy ne tudnám azt, miszerint nemcsak a magyar honvédség, hanem a magyarországi seregek is megbízhatatlanok Csak nemrég jelentette egy magyarországi hadtestparancsok, hogy a hadtestét csak három napig tarthatja vissza

Russ. Kinek jelentette ezt?

Trónörökös: Az apámnak! A magyarok, – ahogy ezt a történelemből tudom – a Habsburgház ellen mindig ellenséget hívtak be az országba Én ezt nem fogom megengedni! Én nem fogok erre az alkotmányra megesküdni! .. Ezt először meg kell változtatni! Nem kell mást tenni, mind az összes nem magyarokhoz egy kiálltványt kibocsátani, hisz azok óriási többségben vannak! Hol vannak a valódi magyarok a nagy Alföldet kivéve? . . .

Russ: Az Istenért, császári felség, hisz ez polgárháborút jelentene.

Trónörökös: Igen, Magyarország legyen olyan tartomány mint a többi! A császári házra nagy szűgyen, hogy a császári hadsereg három zászlóalja abban segédkezett, hogy annak a Kossuthnak a fiát, aki a császárt detronizálta, képviselővé választotta.

Az én jó nagybátyám, Albrecht, túl korán meghalt, . . .

mert akkor keresztül vittem volna egy változtatást! . . . Eddig azonban csak a házi ezredeknél tudtam valamit elérni! De őfelsége és a hadügyminiszter részére memorandumon dolgozom! . . . További szerencsétlenség a katonai területiális rendszer is!

Russ: Ezt a rendszert takarékosági és mozgósítási szempontok miatt a hadügyminiszter vezette be.

Trónörökös: Tudom azt, hogy ez a mozgósításnál négy napot jelent, azonban ennél a politikai hátrányok még sokkal nagyobbak!

Russ: *Biztosíthatom császári fenségedet arról, hogy az elhangzott kijelentései után, ilyen módon beláthatatlan zavarok történnek ki a Monarchiában és azért királyi fenségedet annak az egész nemzetnek a nevében, amely nemzetnek képviselőjét hallani akarta, arra kérem alázattal, hogy ilyen gondolatoknak és felfogásoknak helyet ne adjon! . . .*

Az hiszem, hogy ez a párbeszéd többet jelent, mint Krystóffy könyvének 100 oldala és ezek után biztos, hogy Margutti jellemzése a volt trónörökösről igen helytálló és Marguttit egész igazságtalanul támadják emiatt!

Az eddigieket alapul véve megállapíthatom azt, hogy ma, - mikor a trianoni béke olyan borzasztóan megnyomorította a nemzetet, mindig bántani fog ez a gondolat is, hogy abban az esetben, ha a sors trónra emeli a volt trónörökösöt, a magyar nemzet talán még nehezebb megpróbáltatáson ment volna keresztül, mint amilyen a trianoni béke folytán keresztül ment!

Nekünk magyaroknak, nagy okunk volt, hogy bizalmatlanok legyünk a trónörökössel szemben, azonban ennek dacára csak megvetéssel utasítjuk vissza azt a beállítást, amely beállításban a külföld egy része a trónörökössel foglalkozik. Így Northcliff lord jobb keze, Heinrich, Wickham Steed (Through Thirty Years) című kétkötetes munkájában foglalkozik a világháború előzményeivel és az első kötetnek 367. oldalán azt állítja, hogy neki 1913 májusában Masaryk bizalmasan elmondta, miszerint a trónörökös paralyzisben szenved és nem beszámítható többé.

Hogy Masaryk ilyesvalamit állított, azon nem csodálkozom többé amióta emlékirataiban olvastam, hogy ő a cseheknek Szibérián való visszavonulását, ami pedig nem volt egyéb mint minden mozgatható értéktárgynak az ellopása, dicsőséges haditénynek minősíti.

Azonban Masaryk állításához a következőket jegyzem meg: *Mikor a cseh állam létrejött, akkor ő fogadta a cseh legio-*

náriusokat és állítólag figyelmeztette őket, hogy ne féljenek és ne lopjanak! Én ehhez hozzáteszem, – akár milyen nehezemre is esik, mert hiszen diák koromban Bécsben én is lelkesedtem Masaryk ragyogó parlamenti beszédein, – hogy „Masaryk Tamás te meg ne hazudj!”

Még egy ember van, aki a volt trónörökösrel foglalkozik minden okmányszerű bizonyíték nélkül, ez pedig E. Denis a párisi Sorbonne elhalt tanára, aki 1915-ben kiadta a „La grande Serbie” című munkáját, amelyben a trónörökösről igen épületes dolgok olvashatók. A bokrétából bemutatok egy néhány virágot, hogy mindenki láthassa, hogy egy egyetemi tanár, akinek az igazság utáni vágy kellene, hogy legyen minden munkálkodásnak az irányítója, milyen eszközökkel dolgozik.

Így a munkájának 226. oldalán például így ír: „Bécsben általában azt mesélték, hogy a trónörököst a dühöngő örültség környékezi és hogy rajta többször az örültség jelei mutatkoztak!.. .. Az egészsége már bizonyos idő óta megrendült! Titokban, hirtelen harag-kitörésekről beszéltek, melyek a környezetét is veszélyeztették. Azt állították, hogy a császár*) az ilyen haragos kitörés után elájult és az ájulás egy óráig is eltartott. Egy hajtóvadászaton a trónörökös vadászati felvigyázóját megölték Ez az ember egy nem közönséges elhibázott lövésnek volt az áldozata, amely egy olyan embertől származott, aki ugyan mérsékelt gavallér volt, de kitűnő vadász hírében állott! ... Hohenberg hercegnő levertségét is észre vették, aki mind jobban visszahúzódott a világtól. Az udvari pletykát nagyon nehéz ellenőrizni és hosszú ideig azt hittem, hogy nem adhatok reá semmit. Ma azonban nyilvános vallomások, amelyek jól értesült forrásokból származnak és amelyek megcáfolva nem lettek, igazolják, hogy Ferenc Ferdinánd a dühöngő örültségnek volt a jelöltje. Az örülési esetek ugyanis a Habsburgok között nagyon gyakoriak. A trónörökös halála rövid időn belül várható volt! ...

Ezek azok az okmányszerű bizonyítékok, amelyek alapján Denis, a Sorbonne tanára, a volt trónörököst örültnék nyilvánítja. *Igazán a Sorbonnet nem lehet irigyelni az ilyen tanárokért és Denis semmivel sem áll magasabb erkölcsi piedestálon, mint azok az egyének, akik az orosz szovjet kormány okmányaiban fordulnak elő, mely okmányokat, ma az egész világon ismert Raffalovits és Davidov titkos pénzügyi tanácsosok írták alá.*

*) T. i. I. Ferenc József. (A szerző.)

A világháború lezajlása és a Monarchia felbomlása után a volt trónörökös személye egész irodalom központjává vált, amely azt akarja bizonyítani, hogy a trónörökös halála volt az oka a Monarchia felbomlásának. Életben maradása esetén ugyanis letörte volna, a magyar supremációt és gróf Tisza István hatalmát – és a trializmus, azután a federalizmus segítségével a Monarchia további létét biztosította volna, – mint ahogy ezt Schüssler rostocki egyetemi tanár

„Österreich und das deutsche Schicksal” című munkájában bizonyítani véli.

Ezt a munkát és a többi federalistikus író munkáit vizsgálva, igazat kell adnom azoknak, akik azt állítják, hogyha a történetírók csak a történeti tények kritikai vizsgálatánál maradnak és nem vesznek figyelembe nemzeti, néprajzi, földrajzi, hadászati szempontokat, akkor a kép, amit festenek, csak torzkép lehet.

Nézzük már most meg, hogy a trializmus, amelyet a néhai trónörökös meg akart teremteni, valóban orvossága lett volna-e a Monarchiának? Mi is az a trializmus? Trializmus alatt értendő az a törekvés, amely oda irányult, hogy a Monarchia délszláv területei egyesítenek egy államba, amely állam olyan jogokkal bírna,

mint Magyarország a dualizmus alatt

és így a Monarchia tulajdonképpen három államalakulatból állana közös külügyi és hadügyi képvisellel. Ez a terv igen szépen hangzik a papíron, mert így könnyű az összes délszláv területeket egy kalap alá vonni! Ha azonban ez a valóságban megtörtént volna, csak akkor kezdődött volna meg az igazi harc!

„Tudniillik az új délszláv alakulatnak szerb nemzeti-ségű alattvalói a trializmust csak átmeneti állapotnak tekintették, – végleges állapot náluk csak az lett volna, ha az új délszláv állam elszakad a Monarchiától és Szerbiához csatlakozik, az uralkodást pedig itt is a Karagyorgyeyics dinasztia vette volna át. Aki csak egy kissé kinyitotta a szemét, Boszniában és Hercegovinában, az láthatta, hogy ott minden tízéves gyerek tudta, hogy a trializmus az egy igen alkalmas eszköz arra, hogy Petar király minél hamarabb Boszniában is uralkodjék. A trialisztikus államformát, csak a horvátok és szlovének vették komolyan, de ők is igen hamar kénytelenek lettek volna a legerélyesebb eszközökkel fel-

lépni az új államalakulat szerbsége ellen hogy megakadályozzák a Szerbiához való csatlakozást.

Vagyis olyan eszközöket kellett volna az új délszláv államban alkalmazni, mint amilyen eszközöket a dualisztikus Monarchia alkalmazott a szerbek ellen. *A trializmus tehát a dualizmussal szemben semmiféle előnyt a Monarchia részére nem jelentett!* Aki pedig azt állítja, hogy a trializmust úgy lehetett volna megoldani, hogy a szerb királysággal hozzák valamiféle nexusba, annak azt felelem, hogy akkor egyetlen egy élő szerbnek lelkületét nem ismeri, mert egész Szerbiában egyetlen egy szerbet sem lehetett volna találni, aki belenyugodott volna abba, hogy a Karagyorgyevies-dynasztia alárendelje magát a Habsburgoknak.

Most az a kérdés, hogy a kis Szerbia, miért lett olyan veszedelmes a Monarchiára nézve, dacára, hogy ez nagyhatalmi pozítiót foglalt el Európában. Erre a kérdésre az a válasz, hogy a Monarchia tehetetlen külpolitikája volt az oka annak, hogy Szerbia veszedelmes lehetett a Monarchiára, mert ez a tehetetlen politika a szószoros értelmében nagyra növesztette Szerbiát, miáltal a Monarchia délszlávjai nagy része a hős Szerbiát eszményképnek tartotta. Sándor király meggyilkolása előtt is meg volt Szerbia és azokban az években a Monarchia délszlávjai egyáltalában nem lelkesedtek Szerbiáért, sőt ellenkezőleg, – operett-országnak tartották! Csak mikor a Karagyorgyevicsek léptek újból trónra, akkor kezdődött meg a tervszerű izgatás a Monarchia délszláv területein és csak azóta kezdték a Monarchiában élő délszlávok Szerbiát ideálnak tekinteni. Ez az idealizálás valóságos gloriifikációvá alakultát, mikor 1908-ban, az annexió válság idején – a kis Szerbia olyan bátran állást foglalt a Monarchia ellen és ezt a Monarchia az egész világ gúnykacaja között tűrte, ahelyett, hogy lecsapott volna Szerbiára, ahogy ezt minden más állam megtette volna.

A Szerbia iránti rajongás a Monarchia délszlávjaiban a paroxismusig fokozódott akkor, amikor a Monarchia egyenesen esztelen politikája megengedte, hogy Szerbia 1912-ben megtámadhassa Törökországot és azután másodszor megengedte, hogy a harmadik balkáni háború idején Szerbia, Görögország és Románia megnyomorítsák Bulgáriát, a Monarchia természetes szövetségését. Így aztán Szerbia a háború után kétszer olyan

nagy lett, mint amilyen volt a háború előtt. Mindenki, aki 1913 nyarát Sarajevóban átélte, láthatta azt a paroxizmust, amely a szerb körökben uralkodott és mindenki érezte, hogy milyen veszés hatással van a Monarchia gyengesége a közvéleményre.

1913 nyarán követte el a Monarchia politikája azt a többé jóvá nem tehető hibát, hogy nem avatkozott be Bulgária oldalán a háborúba és nem törte le Szerbiát olyan módon, hogy Macedóniát és a Moravától keletre eső részeket nem csatolta Bulgáriához, mely így mint balkáni nagyhatalom árgusz szemekkel leste volna a kis Szerbia minden megmozdulását; de a romániai Dobrudzsa miatti aspirációi folytán, nagyon sakkba tartotta volna Románia Erdélyre való étvágát is!

Ez az új kis Szerbia soha többé nem gyakorolt volna vonzó erőt a Monarchia délszlávjaira. így azonban nem lehet csodálkozni azon, hogy a Monarchia elbukott, hiszen a szószoros értelemben maga segítette elő Szerbia nagyranövését, miközben Bethmann Hollwegnek, a világtörténelem legnaivabb külpolitikai antitalentumának a tanácsaira hallgatott.

Hogy pedig a volt trónörökös a federalizmus segítségével sem tudta volna megoldani a cseh-német ellentétet erőszak nélkül, az is tény, hiszen Kramar és Klofacs sohasem egyeztek volna bele abba, hogy Csehország területéből külön Német-Csehország kihasíttassék. Hogy pedig az állítólagosan elnyomott csehek harca a népek szabadságáért miként festett, ki-világlik abból, hogy a bekövetkezett összeomlás után, mikor alkalom lett volna a nemzetek közötti békét létrehozni, a csehek az új köztársaságukban a nemzetiségekkel szemben a legerőszakosabb elnyomó politikát üzik és pl. a hozzájuk közel álló tótokkal szemben is az úgynevezett pittsburgi egyezményt egyszerűen felrúgták!

A bevezetésem végén végre foglalkozom – a különösen német részről (Schüssler) elhangzott azon állítással, – hogy a volt trónörökösre azért néztek a magyar szent korona országainak nemzetiségei olyan nagy bizalommal, mert ő megszabadította volna őket a magyar elnyomatástól. Ezzel a kérdéssel foglalkozván erőltetnem kell magamat, hogy a végletekig ne legyek kíméletlen! *Mert ma a nagy összeomlás után csak magnetizáltan figyelni és foglalkozni a magyar nemzetiségek háború előtti állítólagos nyomorúságos helyzetével és nem észrevenni, hogy tulajdonképpen mi történik a nemzeti kisebbségekkel az új-utód*

államokban és hogy milyen ázsiai állapotok uralkodnak azokban éppen ezen a téren, az olyan nagyfokú hamisság és gonoszság, hogy ezt csak megvetéssel olvashatja a kutató!

Hát az ilyen egyéneknek azt ajánlom, hogy utazzanak le szerb Macedóniába, hogy lássák miként vonult a macedón és albán nép a hegyek közé és az erdőkbe és miképp folytat élet-ha ál harcot azok ellen a szerbek ellen, akik a világháború előtt azt hazudtak, hogy az ázsiai magyarok és a Monarchia szoldateszkája velük Magyarországon és Bosznia-ban miként erőszakoskodik. Hát Boszniában, ahol elég hegy és megközelíthetetlen erdőség van, miért nem volt egyetlen egy komitácsi vagy bandavezér, aki harcolt volna a nép elnyomatása ellen? Ebből aztán következik, hogy micsoda „borzalmak uralkodhatnak Macedóniában, hogy a lakosság kénytelen ahhoz a végső eszközhöz folyamodni, hogy vadállatok módjára erdőkben és barlangokban tanyázik és bosszútól lihegve azt hangoztatja jelszó gyanánt, „*ha látsz egy szerbet azt gyilkold meg, mert ez a legszentebb kötelességed!*” Akiknek pedig még ez sem elég az utazzon Zágrábba a régi magyar uralom gonoszságának állítólagos központjába, ahol a magyar erőszak dacára az utcán megveretés veszedelme nélkül magyarul nem is lehetett beszélni, és ahol az ázsiai magyar gonoszság dacára volt tartományi felelős kormány, tartománygyűlés és meg volt a horvátok legszentebb méltósága, a banuszi méltóság! Ha azután a német urak megérkeztek Zágrábba, akkor érdeklődjenek, hová lettek, mind ezek az intézmények és akkor válaszul azt fogják kapni, hogy ezt mind azok a szerbek törülték el, ak k évekig az egész világ ítélő széke előtt azt hangoztatták, hogy milyen erőszakosak a magyarok Horvátországban.

Befejezésül felhívom a német egyetemi tanárok figyelmét még arra is, hogy a magyarok szedték-e el az erdélyi szászok iskoláit, erdeit, vagyonát és vajjon a magyarok tették-e a szászokat földönfutókká és páriákká. Így mi végre magyarok is elvárhatjuk már egyszer, hogy az erdélyi szászok nem fognak a nagy német nemzet között izgatni ellenünk, ahogy ezt tették az összeomlás előtt, amire koronatanú nem kisebb ember, mint Hans, Heinz Ewers hírneves író, aki férfiasan bevallotta, hogy magyarországi helytelen felfogását, az erdélyi szász diákság körében szerezte.

I. FEJEZET.

A Sarajevoi merénylet előzményei. A merénylet lefolyása. A merénylet kulisszatitkai.

Az 1914 június 28-án Sarajevóban leadott lövések egy igen rendszeres munkának voltak utolsó akkordjai és azért el kell mondanom, hogyan jött létre, Boszniában az a légkör, amelyből aztán a gyilkos lövések kiváltották a zivatart.

Munkám első kötetében elmondtam, Karagyorgyevics Péter trónraléptével, hogyan alakult ki Szerbiában egy új világnézet, amely azt tűzte ki célul, hogy a Monarchiát szétrobantsa és megszerezze a Monarchia jugoszláv területét. Ott elmondtam, hogyan folyt az izgatás Boszniában, mikor aztán az annexió 1908 októberében roppant lesújtóan hatott a szerbekre, akik azt hitték, hogy az agitációjuk révén, Bosznia az ölükbe fog hullani. A szerbek azonban nem csüggedtek és az annexió kihirdetésének napján a szerb külügyminiszter dr. Milovan Jovanovics, azután Pasics összejöttek a belgrádi polgármesterrel, hogy megbeszéljék a helyzetet – állítólag azzal a céllal, hogy megnyugtassák a szerb közvéleményt és hogy egy népgyűlést hívjanak össze, amely tiltakozna az annexió ellen. – (S. Stanojevics: „Die Ermordung des Erzherzog Franz Ferdinand. 47. oldal). Másnap a belgrádi városházán valóban 20 előkelő polgár össze is jött és Braniszlav Nusics ajánlatára megalakítják a „*Narodna Obrana*” (*Nemzeti védelem*) című egyesületet, amelynek az volt a célja, hogy védje a szerb érdekeket Boszniában és Hercegovinában. S. Stanojevics a könyvének 49-ik oldalán azt állítja, hogy a „*Narodna Obrana*” nyilvános egyesület volt és egyáltalában nem voltak olyan céljai, mint amilyen célokat a Monarchia erre az egyesületre ráfogott, azonban Stanojevics elég őszinte, hogy bevallja, miszerint ennek az egyesületnek mégis az volt a célja, hogy Szerbiában előkészítse a lelkeket azokra az eseményekre, amelyeket már

előre meg lehetett jósolni. Stanojevic állításával szemben a bosnyák bíróságok olyan tényeket hoztak [nyilvánosságra a „Narodna Obrana”-ról, amelyek igenis igazolják, hogy ez az egyesület forradalmasító egyesület volt.

Így 1914 július 7-én a bosnyák csendőrség letartóztatta Zavidovicsiben Trifko Krstanovics nevű péket, mert abba a gyanúba keveredett, hogy ő is a trónörökös elleni összeesküvők közé tartozik. A vizsgálat azonban kimutatta, hogy ő a gyilkosságban részt nem vett: azonban vallomásából, amelyet 1914 július 19-én tett, látható a „Narodna Obrana” egész működése. Vallomásában elmondja, hogy 1908 őszén Szerbiába gyalogolt ki és az annexió kihirdetése Belgrádban érte. Miután munkát kapni nem tudott, a Monarchia konzulátusára sietett, hogy ^issza tudjon jönni Boszniába. Mikor azonban a konzulátus épületéből kilépett egy szerb csendőr letartóztatta és elvezette egy rendőrőrszobára, ahonnan a „Zöld koszorú” nevű vendéglőbe kísérték, ahol Voja Tankosics nevű szerb őrnagynak mutatták be. Később egy irodába vezették, ahol őt Milan Pribicevics beírta a komitéba. Másfél hónap múlva a komité tagjai Csuprijába mentek, ahol a bombavetést gyakorolták, miközben kéthetenként Milan Pribicevics és Bozsó Jankovics tábornok a „Narodna Obrana” elnöke a kiképzésüket megtekintették. 1909 márciusában a komitét feloszlatták és ő Sabacba került, ahol egy Bozsó Milánovics nevezetű kereskedő szolgálatába lépett, aki a sabaci „Narodna Obrana”-nak volt elnöke. Itt Krstanovics a küldönc szerepét játszotta a más városokban meglévő „Narodna Obrana”-k között. 1910-ben Milánovicstól névjegyet kapott, amelyre egy koponya volt rajzolva és rá volt írva, hogy Krstanovics a N. O. bizalmasa. Mint ilyen később azt a parancsot kapta, hogy egy a bjelinai járásban élő szerb tartalékos tisztet gyilkoljon meg, mert az volt a gyanú, hogy az Szerbia részére veszedelmes ember.

1910 októberében Krsztanovics otthagya gazdáját és Belgrádba ment, ahol Jankovics tábornok letartóztatta, mert megtagadta az engedelmességet és így különböző börtönökben fetrengett, míg végre kiszabadult és a bosnyák határon keresztül Boszniába toloncolták. (Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914. II. kötet 89. oldal 5-ik melléklet).

Ez az érdekes vallomás igazolja, hogy a N. O. egyáltalában nem volt olyan ártatlan társaság, ahogy ezt Stanojevic a világgal

el akarja hitetni. A N. O. rövid egy-két év múlva, miután az annexio elismerése után átszervezték, a Monarchia délszláv területein igen sok tagot számlált és mindenhol fiókegyesületek keletkeztek, amelyek természetesen terjesztették a propagandát a szerbiai központ irányítása szerint.

Hogy pedig Boszniában miként ment a N. O. taggyűjtése, ezt egy klasszikus vallomás igazolja. Tudniillik 1913-ban egy kémkedési ügygel kapcsolatban letartóztattak egy Jovó Jaglicsics nevű egyént, aki aztán elmondotta, miként került a N. O. közé. Ő 1912 szeptemberében Focsán (Dél Kelet Bosznia) találkozott Petar Klarics nevű marhaellenőrrel, aki tudtul adta neki, hogy vele fontos közölni valója van. Miután ők mind a ketten szerbek és Szerbia érdekében nagy dolgokat kell hogy csináljanak, azért jöjjön hozzá az irodájába. Mikor Jaglicsics nála megjelent, akkor Klarics a következőket mondta neki:

„Jovan, valamit el akarok neked mondani, azonban még nem ismerlek eléggé és félek, hogy el fogsz árulni. De dacára ennek, mégis elmondom a dolgot és na van szived hozzá, hát árulj el! Testvér, Szerbiában van a „Narodna Obrana” című egyesület. Ebbe igen sok embernek be kell lépnie. Boszniában és a Monarchiában már nagyon sokan be is léptek az egyesületbe. Vannak közöttük gazdag és intelligens emberek is, ha ezek meg tudják tenni, miért ne tegyünk mi is ezt, hogy valamivel hozzájáruljunk az ügyhöz!” Jaglicsics erre megkérdezte, hogy a N. O.-nak milyenek a céljai, mire Klarics a következőt válaszolta: „Te például Kalinovikba megy (a monarchia hegyi tűzéreinek lövő iskolája volt ott) és jelented nekem, hogy ott mi az újság, mennyi a katonaság, hány ágyú és mennyi muníció van ott. Azt is jelented, hogy ki jön és ki megy el Kalinovikból. Titkos chiffre kulcsunk van és ha hű maradsz hozzánk, te is megkapod a titkos kulcsot!”

Később elmondta még Klarics, hogy Kovilyacsa fürdőben Todorovics szerb határkapitánnyal jön majd össze, aki őt bombavetésre tanítja. Erre Jaglicsics megkérdezte, hogy minek tanulja meg ő a bombavetést, mire az volt a válasz, hogy ha bekövetkezik az idő, akkor a Szerbiából kapott bombákkal a levegőbe fogják röpiteni a munícióraktárakat és más fontos tárgyakat Boszniában. *Azt is bevallotta Klarics, hogy már fel fogadta azokat az embereket, akik a távirda és telefonoszlopokat le fogják dönteni. Továbbá azt a felvilágosítást is adta Klarics, hogy a N. O. tagjainak kötelessége rávenni a Monarchia katonáit*

szökésre és bandákat is kell szervezni és végül elárulta, hogy 1912 szeptemberében Sarajevóban a „sarajevoi prosvjeta” nevű szerb kultúregyesület ünnepélyén egy szerbiai deputáció is résztvett, amellyel egy szerb őrnagy is megérkezett, aki az „Európa” szállodában feleskette az új tagokat. (D. A. Z. V. D. K. II. 1914, 95. oldal, 6. melléklet).

Ez a vallomás bizonyítja, hogy a N. O. mennyire el volt terjedve a monarchia délszláv területein és hogy mennyire igazuk volt azoknak, akik a Prosvjeta szerb egyesületet hazaáruló egyesületnek tartották; ellene azonban soha semmit tenni nem lehetett, mert a bécsi közös pénzügyminisztériumnak volt dédelgetett nebánsvirtíga. A világháborúban aztán megismertük a N. O. egész szervezetét, amelynek központja Belgrádban volt, elnöke pedig az ismert szerb tábornok Bozsó Jankovics. A N. O. a Szerbiát övező országokat különböző részekre osztotta. Így volt a keleti rész, amely Bulgáriát foglalta magában, a déli rész Macedóniával és Törökországgal foglalkozott, míg a nyugati és északi szektor Boszniát és Magyarországot foglalta magában. Minden szektor fővárosában (Sarajevo, Zágráb, Újvidék) titkos választmányok működtek és minden szektorban több osztály volt. Volt a kultur-osztály, amely a nép felvilágosítását tűzte ki céljául; aztán volt a lovagi osztály, amely a testnevelést intézte. Volt egy titkos osztály, amely szervezte a merényleteket és komitácsikat és végül volt még a vándor madár-osztály. A lovagi osztály vadászklubokra, lovagló- és torna-egyesületekre tezőkolokra) és bombavető egyesületekre tagozódott. A titkos osztály belső és külső alosztályokra tagozódott. A belső osztálynak az volt a feladata, hogy ellenőrizze azokat az embereket, akik a szerb radikális párt ellen voltak és – esetleg eltegyék őket az útból. A gyilkosságokat és a terrort „Hajdúk” jelszó alatt a belső osztályban egy külön csoport ellenőrizte, mely csoportnak tagjai papok, tanítók és bírók voltak. Ez a banda hasonlóan működött mint az amerikai clu-clux-clan. A külső külügyi alosztályhoz neves politikusok tartoztak. Ilyen nagyszabású szervezkedés segítségével a N.O. a Monarchia összes délszlávjai körében nagyon nagy szerephez jutott, különösen akkor, mikor Szerbiában megalakult még egy második titkos társulat az „Ujedínjenje ili szmr” a *Fekete kéz* ... A fekete kéz működése tulajdonképpen Sándor király meggyilkolásával veszi kezdetét, aki

ugyanis a későbbi fekete kéz tagjainak esett áldozatul. A királyi pár legyilkolása után t. i. ez a gyilkos banda nem oszlott szét, hanem a tagok szorosán összetartottak és államot alkottak a szerb államban. Ellenőrizték a szerb hivatalos politikát, hogy megfelel-e az valóban a szerb nemzeti ideáloknak. Az annexió után a szerbek észrevették, hogy a bolgárok török Macedóniát a maguk pártjára édesgetik. Akkor ez a gyilkos társaság a szerb kormánynak azt az ajánlatot tette, hogy ők Szerbia érdekében megindítják Törökországban az agitációt. A szerb kormány azonban akkortájt inkább Bosznia felé gravitált és ajánlatukat nem fogadta kedvezően. Erre ez a társaság, amelynek tagjai túlnyomó részben a királygyilkosságban résztvettek és akik között olyanok is voltak, akik a halott Drága királynén bectelen merényletet követtek el és a holttestet az ablakon keresztül az udvarra dobták, – hasonló érzelmű emberekkel egyesülve – 1911-ben megalakítják hivatalosan az „*Ujedinjenje ili smrt*” nevű titkos társaságot, amelynek már 1911-ben megvoltak az alapszabályai, amelyek azt írták elő, hogy az idegen járom alatt élő szerbeket fel kell szabadítani. Ennek a titkos társaságnak vezetői Dragutin Dimitrijević alezredes és Voja Tankocić őrnagy voltak, akik később Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását is intézték. A titkos társaság tagjai közé majdnem az összes szerb politikusok és magas rangú tisztek beléptek és azért működtek titokban, hogy a hivatalos szerb politikát ne hozzák zavarba. Azonban a N. O.-val összekötetésben voltak, amin nem is lehet csodálkozni, mert hiszen többen közülök mind a két társulatnak tagjai voltak. A N. O. ennek az új társulatnak támogatását élvezte és igazán csodával határos, hogy a háború előtt a Monarchia erről az új terrorisztikus egyesületről tudomást egyáltalán nem szerzett.

A N. O. megalakulása után nemsokára megkezdődtek a merényletek a Monarchia jugoszláv területein. Így 1910 június 15-én Sarajevóban Bogdan Zserajics nevű diák többször rálőtt Varesanin báró katonai kormányzóra; a lövések nem találtak, mire Zserajics öngyilkos lett. Ezt a merényletet akkor mindenki elítélte, miután Varesanin báró közkedveltségnek örvendett, de azért a belgrádi „Politika” című napilap 1910 aug. 18-án I. Ferenc József születésnapja alkalmával vezércikkben megemlékezik a merényletről és azt nagy nemzeti tettnek

minősíti, kijelentvén, hogy „Zserajics nevét Boszniában mint egy szentét emlegetik”.

Mikor 1912 tavaszán létrejött a balkáni szövetség, a szerb sajtó, amely a N. O.-hoz igen közel állott, nem tudta már magát az örömtől türtőztetni és április 12-én a „Trgovinski Glasnik” Ausztria felbomlása címe alatt vezércikket írt, amelyben kifejti, hogy a Monarchia szétbomlófélben van, a dinasztia a válságát éli és Szerbia ennek csak örülhet. (D. A. Z. V. D. K. II. 1914, 74. oldal 1. melléklet).

A N. O. agitációja 1912-ben is idézett elő szomorú eseményeket, így 1912 június 8-án Lukics Luka több lövést adott le Guvaj horvát bánusz ellen, minek következtében Hervoics báni tanácsos életét veszítette. A Jukics ellen lefolytatott vizsgálat beigazolta, hogy benne a merénylet terve akkor fogamzott meg, mikor 1912 április 18-án a horvát diákokkal Belgrádba kirándulást tett és a N. O.-val szorosabb kapcsolatba lépett. Ott ugyanis ekkor egy szerb őrnagytól bombát, egyik társától pedig broowningot kapott. (D. A. Z. V. d. K. 1914. 66. oldal {Memoire}).

Alig csillapodtak le a hullámok Jukics merénylete után, mikor egy Dojcsics István nevű naplopó diák 1913 augusztus 18-án merényletet követ el Skerlec bánusz ellen. A vizsgálat újból kimutatta a merénylőnek a Narodna Obránával való kapcsolatát (Memoire 66. oldal). Egy év múlva Schäffer Jakab, a zágrábi színházban Skerlec bánusz ellen újabb merényletet akar elkövetni, amit egy rendőrtisztviselő utolsó percben megakadályoz. A vizsgálat kimutatta, hogy ez esetben egész összeküvésről volt szó, amelyet egy Hercigonya nevű csirkefogó szervezett meg. Ez már 1912 októberében Szerbiába szökött, de előbb Jukicsot akarta a börtönből kiszabadítani. Hercigonya Szerbiában a N. O.-val kapcsolatba lépett és visszament Zágrába, ahol az ő befolyása alatt követte el Schäffer a merényletet. (Memoire 67. oldal.)

Mindezek a tények igazolják, hogy az 1910-1914. évi merényletek mögött mindenhol a N. O. volt háttérben és ennek az egyesületnek izgatásai folytán az exaltait emberek a merényletekről sem riadtak vissza.

Egynéhány év alatt a N. O. igen nagy eredményekkel dicsekedhetett. Fellépésében már nem volt olyan óvatos és az elért eredményekről Szerbiában nyomtatványok útján be is

számolt. Így 1914 januárjában a kragujevaci „Dusan Szilni” nevű szokol-egyesület, amely a N. O.-val szoros kapcsolatot tartott fenn, évi közgyűlést tartott, amelyen az egyesület elnöke Kovacevics őrnagy beszámolt az egyesület működéséről és további terveiről. Ezt a beszámolást ki is nyomtatták és Szerbiában terjesztették is. Ebben a beszámolóban az elnök elmondja, hogy végre sikerült felszabadítani török járom alól a törökországi szerbeket, azonban a legnehezebb munka még hátra van, tudniillik a monarchia délszlávjainak felszabadítása, miért is az elnök felhívja a tagokat arra, hogy készüljenek a harcra. Az elnök beszéde után a választmány terjesztette elő jelentését, melyben másról nem is volt szó, mint arról, hogy mikép kellene a Monarchia délszlávjait felszabadítani. (D. A. Z. V. D. K. II. 1914, 84. oldal 3-ik melléklet.)

Természetesen a N. O. működésével karöltve a szerb újságok is folyton a legvehemensebb támadásokat intézték a Monarchia ellen. Így a „Piémont” 1913 október 8-án az annexió 5 éves évfordulója alkalmával nagy cikkben megírja, hogy ezen a napon azok a szerb katonák, akik Dusan birodalmában harcolnak az albánok ellen, arra is megesküdték, hogy a másik Törökország ellen éppen úgy fel fognak lépni, mint a balkáni Törökország ellen. Ok letették ezt az esküt, mert remélik, hogy a bosszú napja közeledik. Egy Törökország már eltűnt és a jó szerb Isten meg fogja adni, hogy a másik Törökország is el fog tűnni.

A „Mali Journal” 1913 november 4-ki számában pedig azt írja, hogy Szerbiának, a Monarchiához való közeledése, nem volna más, mint a szerb nemzetnek az elárulása. A Monarchia a legveszedelmesebb ellenség, aki ellen harcolni minden szerb kormánynak legszentebb kötelessége.

A „Pravda” pedig 1914 április 8-án azt írja, hogy Ausztria elveszítette a létjogosultságát.

Ilyen és hasonló modorban izgattak a szerb újságok a Monarchia ellen. (A „D. A. Z. V. D. K. 1914” amelyet ezentúl Új osztrák vörös könyvnek fogok elnevezni, – memoire jában, első melléklet gyanánt – szerepelnek a szerb újságoknak ez időből való hihetetlen kirohanásai.) És ebbe a zivatar előtti és a végletekig feszült athmoszférába engedte be a Monarchia legfőbb államkormányzata a trónörököszt. A fátum pedig azt akarta, hogy a helyi hatóságok, melyek már

éveken keresztül jelentették Bécsbe, hogy az okkupált tartományok vulkán, amely ki fog törni, érthetetlen lethargiával, minden hathatósabb óvintézkedést mellőztek és apatikusan nézték a trónörökös-pár bevonulását Sarajevóba, ahol a gyáva gyilkos banda valóságos hajtóvadászatot rendezett a trónörökös-pár ellen. És ez a vadászat valóban eredményesen terítkekre is hozta a nemes vadat! . . . Hogyan került a trónörökös-pár a sarajevói feszült légkörbe? . . . Ennek igen egyszerű a magyarázata. A trónörökös t. i. a Monarchia hadseregének vezetőbe lévén résztvett a 15-ik és 16-ik hadtest nyári hadgyakorlatain, amelyek Sarajevo és Konyica, tehát nem a szerb határ mentén zajlottak le. A trónörökös felesége kérésére magával vitte őt is és így áldozata lett ő is a tragédiának! ... A trónörökös-pár Ilidzen lakott és június 27-én inkognitóban bent voltak Sarajevóban, ahol különböző bevásárlásokat végeztek, aznap semmi bajuk azonban nem történt. Június 28-án délelőtt volt a trónörökös-pár hivatalos fogadtatása a gyönyörű sarajevói városházán és azért a trónörökös-pár 28-án délelőtt autóval Ilidzeből Sarajevóba indult. Mikor az autó a „Central” szálloda mellett a Csumuria utcába fordult be, akkor a Csumuria utca és Appel quai találkozásán, – mely helyen a Csumuria talán egész Sarajevo legszűkebb utcája – történt 10 óra 25 perckor az első merénylet a trónörökös-pár ellen. Ezen a helyen dobta Csabrinovits a trónörökös-pár kocsijára a bombát. A bomba azonban a kocsi tetejéről legurult és az utána jövő autó előtt robbant fel, minek következtében Potiorek kormányzó szárnysegéde Merizzi alezredes a fején súlyosan megsebesült. A merénylet után a trónörökös-pár autója megállt és a trónörökös pár érdeklődött Merizzi hogyléte iránt, akit egy közelben lakó orvos lakására, onnan pedig a helyőrségi kórházba szállítottak. Merizzi elszállítását követően a trónörökös pár autóval, a Milyacska mentén folytatta útját és 5 perc alatt elérték a városházát, ahol óriási fejtelenség uralkodott.

Ami azonban a városházán folyt le, azt részletesen el akarom mondani, mert ezek a sorsdöntő percek mutatják, hogy Bosznia élén olyan egyéniség állott, aki talán egyszerű éjjeli őrnek sem felelt volna meg, nem pedig kormányzónak. Hogy tudta volna hát biztosítani a trónörökös-pár életét? Mikor a trónörökös belépett a városházára, az őt üdvözlő polgármestert igen élesen após-

trofálta „hogy hiszen gyilkosok közé jöttem I...” Azonban hamar megnyugodott és a merényletről kezdett beszélgetni, miközben talán maga is érezte, hogy veszélyben van, mert megkérdezte Potiorek tábornokot, hogy folytathatja-e tovább az utat és lesz-e még bomba? Erre Potiorek, aki évekig jelentette, hogy milyen felfordult világ van az anektált területeken, azt válaszolta, hogy többé baj nem lesz, csak egyenesen a Konakba kell visszamenni, vagy pedig egyenesen a múzeumhoz kell tartani. Végre abban egyeztek meg, hogy ugyanazon az úton mennek vissza autóval. A trónörökös kívánságára Merizzi alvezredes meglátogatása után a bosnyák nemzeti múzeumot nézték volna meg. Az út a nemzeti múzeumhoz a városházától a Milyacska partján vezetett. Ezen a nyílegyenes, széles utcán az autók valóban nagy sebességgel tehették meg az utat. A fátum azonban másképp akarta. A visszamenetelnél a városi polgármester autója vette át a vezetést és ezen ült Fischer városi kormány megbízott is. Ez az autó ahelyett, hogy egyenesen végigrobogott volna a Milyacska mentén, hirtelen bekanyarodott az első kereszt utcába, a Ferenc József utcába, mire az utána jövő autó, amelyben a trónörökös pár és Potiorek tábornok ültek, szintén befordult az utcába. Erre Potiorek elkiáltotta magát; „Mi az? Hiszen rosszul megyünk!” mire a soffőr hirtelen fékezett és az autó megállt. Ebben a pillanatban adta le Gavriło Princip, aki az utca sarkán álldogált, 2 lépés távolságról a két lövést, amely azonnal megölte a trónörökös német, míg a trónörökösöt halálosan megsebesítette, aki néhány perc múlva szintén kilehelte lelkét a Konakban, ahova az autó örült vágtatással befutott. Történt pedig ez azon a napon, amelyen a szerb hivatalos lap a „Szerpszke Novine” június hó 28-iki számában minden előfizetőnek megküldte a „N. O.” felhívását, amely így szólt:

„Testvérek! Kossovonak és a Vidovdánknak csak egy része lett még megbosszulva. Amilyen szélesek és hosszúak azok a területek, amelyen a mi népünk nyelve a szerb, a horvát és szlovén uralkodik, Kikindától Mosztárig, Triesztől Carevóczelóig éppen olyan hosszúságban és szélességben fontos a Kossovo és Vidovdán jelentősége Ahány nemzeti érzésű lélek ezen a területen sír, ahány lánc csörög testvéreinken, annyi munkát kell még végeznünk és annyit kell még áldoznunk. A Vidovdán előbb ránk nézve a gyász napja volt, de ma mikor beléptünk nemzetünk új történetébe és mikor mögöttünk vannak a nagy és dicsőséges nemzeti ese-

menyek és mikor reánk még nagyobb és még dicsőbb események várnak és mikor a nagy nemzeti állam megalakításának a fele útján vagyunk, a Vidovdan az elmúltak miatt csak nagy örömmek és büszkeségnek számíthat. Annál is inkább számítható ennek, mert a múltakból fakadt, de még inkább azért, mert még a jövőben fog bekövetkezni. Szerb férfiak és nők! Millió testvér és pedig a horvátok, a szlovének és a határainkon túl levő szerbek, a mai napon bennünket, a királyság gyermekeit, figyelik! A mellünk emelkedik az örömtől és a reménységtől, mikor nézik a nemzeti ügy érdekében megtett mai fenséges megnyilatkozásunkat. A bátort az Isten is segíti! .. . Csak előre, mert hív szent feladatunknak az a része, amely még megoldva nincs! ... Belgrád a Vidovdan napján! (Új osztrák vöröskönyv II 88. old. 4-ik melléklet.)

Az N. O. a jövő dicső eseményének közé számította a trónörökös-pár meggyilkolását és azért ha lett volna erkölcs és tisztesség a nagyhatalmak államférfimban, akkor ez a gyilkosság megkapta volna a méltó büntetését. Azonban a sarajevo-i gyilkosság mögött álló szervezők tisztában voltak azzal, hogy igenis lesznek olyan államférfiak Európában, akik ezt a gyilkosságot a régóta előkészített terveik keresztülvitelénél cégező fogják felhasználni és a gyilkosokat védeni fogják. Ezek voltak Poincaré, Grey, Sasanov és Isvolski és így ez a gyáva asszonygyilkosság, amelynek a megbüntetését büntetőjogilag kellett volna elintézni, európai eseménnyé nőtte ki magát, amelyből aztán kirobbant a világháború.

Egyet azonban meg kell jegyeznünk, t. i. azt, hogy józan ész előtt érthetetlen, miként engedhette vissza Potiorek tábornok az első merénylet után, minden óvóintézkedés nélkül a trónörökös-párt és miért nem rendelte el a sarajevo-i városházáról azokat az intézkedéseket, amelyeknek keresztülviteléhez hatalma és eszközei meg voltak és amelyek alkalmazása esetén (az utcák teljes megtisztítása, katonai és csendőrkordon felállítása), a második merénylet megtörténte kizártnak volt tekinthető. Potioreknek ez az érthetetlen, fejvesztett viselkedését a történelem igen meg fogja bélyegezni és jogosan!

Az egész dologban az a legcsodálatosabb, hogy minden más államban ilyen eset után, mikor az illető kézzel foghatóan elárulta, hogy válságos pillanatokban mennyire nem áll a helyzet magaslatán, azonnal eltávolították volna, míg nálunk – éppen ellenkezőleg! .. Az események után még jobban élvezte a legmagasabb bizalmat, sőt a háború kitörésénél az 5-ik és 6-ik hadsereg

parancsnokságával bizták meg. Ennek az új bizalomnak lett az eredménye azután, hogy sok ezer derék katona csontja porladozik a Crni Vrch, a Jagodnya, Krupany a Kolubàra és Valjevó vidékén, míg sok ezer katona éveken keresztül szenvedte a szerb fogság borzalmait!...

Nézzük már most meg, hogy a gyilkosság után a szerb sajtó miként viselkedett, mert ez fontos, hogy belőle megítélhessük azt, hogy a szerb nemzetnek mi volt a felfogása a gyáva gyilkosságról?

Így a „Piémont” július 1-ji számában elmondja, hogy Zserajics tiltakozása után elhangzott Princip tiltakozása! Hogy pedig Princip a tettét a szent nemzeti ünnep, a Vidovdan napján követte el, ez teszi érthetőbbé és természetesebbé a fiatal vértanú tettét! . . .

A „Szrpszka zasztava” július 3-iki számában pedig kijelenti, hogy a merénylet a monarchia egészségtelen viszonyainak a következménye. Másrészt a szerb nép vad üldözése az egész civilizált világ megvetését hívja ki. A „Zvonó” pedig július 16-iki számában azt állítja, hogy Princip Lónyai grófnének a fia, akinek az volt a feladata, hogy megboszulja magát Rudolf trónörökös gyilkosán, Ferenc Ferdinándon! . . .

Azonban az összes újságcikkek között legfontosabb a belgrádi „Balkán” június 29-iki cikke, amelyben részleteket hoz Csabrinovits és Princip belgrádi szerepléséről és elmondja, hogy Csabrinovits a gyilkosság előtt néhány nappal még az államnyomdánál volt alkalmazásban. *Éppen a „Balkán” cikke igazolja, hogy milyen galádul viselkedett a szerb kormány, mert dacára, hogy a cikkből kivehette azt, hogy az egyik orgyilkost Belgrádban ismerték, még sem indított a szerb kormány vizsgálatot a gyilkosság ügyében, pedig kézen feküdt a feltevés, hogy a gyilkosoknak segítői lehettek Szerbiában. A legcsodálatosabb azonban az, hogy az előkelő nyugat, amely annyira tüntetett mindig a műveltségével, milyen csendesen siklik el a szerb kormány kvalifikálatlan viselkedése felett.* Ma, a világháború után tudjuk, hogy a szerb kormány miért nem indíthatott vizsgálatot, de erről majd csak későbbben lesz szó . . .

Vizsgáljuk már most meg, hogy a gyilkosság ügyében indított vizsgálat mit derített fel 1914 júliusában? Az U. O. V. K, a Memoire, 8. mellékletében elmondja, hogy Gavriló Princip és társai mit vallottak a sarajevo-i vizsgálóbíró előtt . . .

Vallomásukban Gavriló Princip, Csabrinovits, Grabezs, Csubrilovics és Popovics beismerik, hogy a megszökött Mechmedbasicscsal együtt összeesküvést szőttek és Csabrinovits bevallja, hogy ő dobta a bombát, míg Princip elismeri, hogy ő ölte meg a trónörökös párt. Princip azt is elismeri, hogy 1914 áprilisában Belgrádban fogamzott meg benne a terv, hogy a trónörökösöt meggyilkolja és erről Csabrinovitscsal beszélt. Miután pénzüik nem volt és a sajátukból a bombákat és pisztolyokat megvenni nem tudták, azért ezeket Pribicsevics őrnagytól, vagy pedig a N. O.-tól akarták megszerezni. Miután azonban úgy Pribicsevics, mint Zsivojin Dacsics elutaztak, a bombákat Milan Ciganovics nevezetű államvasuti hivatalnoktól akarták megszerezni, aki közismert komitadzi hírében állott. Ezért Princip azzal lépett érintkezésbe és vele a merényletről beszélt, azonban az úgy nyilatkozott, hogy még gondolkozik azon, vajjon adjon-e fegyvereket.

1914 húsvétján Princip beavatja a merénylet terveibe Trifko Grabezst, aki hozzájárul ahhoz és maga is részt akar venni a gyilkosságban. *A vizsgálóbírói jegyzőkönyv aztán elmondja, hogy Princip és Csabrinovits azt vallják, hogy május 24-én Ciganovics társaságában felkeresték Tankosics őrnagyot a lakásán, aki Grabezst a következő szavakkal fogadta: „Te vagy az? Esel vagy szánva? ... Mire ez igennel felelt. Tankosics még megkérdezte tőlük, hogy tudnak-e revolverrel löni, mire – a tagadó válasza – Ciganovicsot utasította, hogy tanítsa őket revolverből löni és revolvert is ígért nekik.*

Ciganovics aztán elvezette Principet és Grabezst a Topcsideri katonai lövöldébe, ahol az erdőben löni tanultak, miközben Princip jobb lövőnek bizonyult. Ciganovics azonban mind a három merényletét még bombadobásban is kitanította. Május 27-én Ciganovics 6 bombát, 4 browningot és kellő municiót adott át nekik, azonkívül egy üvegedényben cyanidit, hogy a merénylet után mérgezzék meg magukat

Május 28-án az összeesküvők a fegyverekkel elhagyták Belgrádot és Sabacra mentek, ahol Princip, Popovics őrnagynak egy Ciganevicstől kapott cédulát adott át, aki erre az összeesküvőket a katonai parancsnokságra vezette. Ott a részükre pénzügyőri igazolványt állítottak ki és Popovics őrnagytól levelet kaptak a Loznici határrendőrségi kapitány részére. Az összeesküvők vasúton Loznicára utaztak és átadták a határkapitánynak a levelet, amelyben azt írja Popovics, hogy a határon

vezettesse át őket. A lozniícai határkapitány erre másnap reggel 7 órára magához rendelte a három összeesküvőt és megígérte nekik, hogy a legmegbízhatóbb emberével át fogja őket csempészni a határon. Másnap reggel az összeesküvők abban állapodtak meg, hogy Csabrinovits Grabezs útlevelével Zvornikba megy, míg a másik kettő titokban átmegy a bosnyák határon. A tervüket a határkapitánnyal megtárgyalták és Csabrinovits gyalog Kovilyacsa fürdőre indult, a másik kettő pedig egy Grbics nevezetű pénzügyőrrel Ljesnicára ment, ahol egy szállodában az öldöklő szerszámokat lerakták. Grabezs, Princip, Grbics és még egy második pénzügyőr csónakba szálltak és a Drina-folyó egyik szigetén egy parasztviskóban megháltak. A következő éjjel egy földműves jött értük, aki egy mocsáron keresztül, majd a hegyeken át Pribojba vezette őket, ahol már egy Csubrilovics nevű tanító várt rájuk és Misko Jovánovics nevű egyénhez Tuzlára vezette őket.

Itt álljunk meg egy pillanatra, mert Misko Jovánovics személyével klasszikusan bizonyítható, hogy a szerb irredenta gonoszsága mily páratlan a világtörténelemben! Jovánovics tudniillik a Tuzlai görög keleti egyházközségnek volt az elnöke és mikor a gyilkosság sikerült, mint az egyházközség elnöke részvétáviratot és üdvözlő hűségáviratot küldött a bosnyák kormányhoz. Azt hiszem mindenki, akinek velem együtt annyi évig alkalmá volt megismerni a helyszínen a szerbeket, velem együtt azt fogja mondani, hogy ilyen nemtelen perfidiára csak a szerb képes.

A vizsgálóbírói jegyzőkönyv elmondja tovább, hogy Csabrinovics egy pénzügyőr kíséretében Mali Zvornikba ment Jaklojevics tanítóhoz, akinek átadta a lozniícai határkapitány levelét. A tanító erre értesítette a szerb határőrséget és mikor Csabrinovits vele a határőrséghez érkezett, ott már várt rájuk egy ember, aki őket csónakon Bosnyák Zvornikba szállította át. Innen Csabrinovits Tuzlába ment, ahol felkereste Misko Jovánovicsot. Jovánovicstól aztán mind a három összeesküvő Tuzlából Sarajevoba utazott.

A három gyilkosnak egészen egybehangzó vallomásából kitűnik, hogy 1914 áprilisában Belgrádban összeesküvést szöttek Ferenc Ferdinánd ellen és a fegyvereket erre a célra egy aktív szerb őrnagytól, Vója Tankosicstól, aztán Cíganovics nevű vasúti államhivatalnoktól kapták. Ezek őket ajánló levelekkel is ellátták a sabaci és lozniícai határrendőrkapitányok

részére, akik embereik segítségével az összeesküvőket a határon átsegítették ...

Ezeknek a le nem tagadható tényeknek az alapján határozta el a Monarchia 1914 júliusában, hogy a cinkosok ellen fellép. Ezeket a tényeket a bécsi külügyi hivatal 1914 július 13-án tudta meg, mert aznap érkezett meg Wiesner külügyi osztály tanácsosnak sarajevoi távirata, amelyben a vizsgálat adatairól tesz jelentést. Ez a jelentés az U. O. V. K. I. kötetében 17-ik okmány gyanánt szerepel és ezt az okmányt szószerint hozom, mert ennek az okmánynak a segítségével az Entente részéről a versaillesi béketárgyalások alkalmával gyalázatos csalás történt. A távirat szövege a következő:

„Sarajevo, 1914. július hó 13. án.

Itt az összes mértékadó köröknek az a véleményük, hogy az idevaló nagy szerb propaganda, nem szólva a sajtóról, különböző egyesületek, azután más szervezkedések által Szerbiából terjesztetik a szerb kormány tudtával és hozzájárulásával. A polgári és katonai hatóságok által nekem bemutatott anyag, amely ezt a véleményt alátámasztja a következőképpen osztályozható:

A merénylet előtti időből származó anyag nem igazolja azt, hogy a propagandát a szerb kormány támogatná. Hogy ez a mozgalom Szerbiából táplálkozik egyes egyesületek által és hogy ezt a szerb kormány tűri, erre az anyag ugyan ségényes, de elegendő!

A merényletről szóló vizsgálat:

Semmivel sem igazolható, de nem is gyanítható, hogy a szerb kormány tudott volna a merénylet vezetéséről, vagy pedig, hogy részt vett volna annak előkészítésében, vagy pedig, hogy szállította volna a fegyvereket. Sőt vannak olyan támpontok is, amelyek ezt teljesen kizárják. A vádlottak vallomásából alig kétes, hogy a merénylet Belgrádban lett elhatározva és az előkészítés Ciganovics szerb államhivatalnok és Tankosics őrnagy közreműködésével történt és ők ketten szállították a két bombát, a browningokat, a municiót és a cyankalít. Pribicevics közreműködése nincs kimutatva és az első jelentések erről a vizsgálatot vezető rendőrközegek sajnálatos félreértésen alapulnak.

A bombák származási helye a szerb hadseregraktár Kragujevácban és az tárgyilagosan és kifogástalanul be van bizonyítva. Azonban hiányoznak az alapok arra nézve, hogy a bombákat most ad hoc vették-e ki a raktárakból, mert, a bombák a háborús komitadzi készletekből is származhatnak

A vádlottak vallomása alapján alig kétséges többé, hogy Princip, Csabrinovits és Grabezs Ciganovics intézkedésére a

bombákkal és fegyverekkel együtt a határon keresztül át lettek csempészve szerb közegek segítségével. Ezeket a szállításokat sabaci és loznici határkapitányok intézték, a keresztülvitelt pedig pénzügyőrök eszközölték. Ha nincs is megállapítva, hogy ezek ismerték-e az utazás célját, de mindenestre titokzatos missziót tétélezhetnek fel.

A többi adat a merénylet után betekintést enged a N. 0. propagandájának a megszervezésében. Igen értékes felhasználható anyagot tartalmaznak, de ez meg nincs ellenőrizve. A legsürgősebb nyomozás folyamatban van.

Ha az elutazásom alkalmával a fennálló szándékok még meg vannak, akkor a követelések még kiszélesíthetők és pedig a következőkkel:

A) El kell nyomni a szerb kormányzerveknek a közreműködését személyek és tárgyaknak a határon való átcsempészésénél.

B) A sabaci és a loznici határkapitányok és pénzügyőrök elbocsátandók.

C) Büntető eljárás indítandó Ciganovics és Tankosics ellen.

Az elutazás ma este. Kedden este Bécsbe érkezem és azonnal a minisztériumba megyek.

A jelentés szóbeli kiegészítésre szorul.” . . .

Ebből a jelentésből készített 1919 áprilisában az amerikai békedelegáció egy okmányt, amely így szól:

Wiesner úr a bécsi külügyminisztériumhoz:

Sarajevo, 1914 július 13. 1 ó. 10 p. délután.

Hogy a szerb kormány tudott volna valamit vagy vezette volna a merényletet, vagy talán előkészítette és hogy fegyvereket szállított volna, az semmivel sem igazolható, de nem is gyanítható. Sőt vannak támpontok, amelyek ezt kizárják.

Ez a híres Wiesner féle okmány, amely az ellenségeinknek a háborús bűnösséget tárgyaló irodalmán végig vonul és ezt az okmányt folyton döntő bizonyítéknak vonultatják fel, hogy igazolják, miszerint a Monarchia kormányának a kezében volt a szerb kormány ártatlanságáról szóló bizonyíték és dacára ennek a Monarchia kormánya olyan vádakot emelt a szerb kormány ellen, amelyek tarthatatlanságát ez az okmány igazolja Minden objektív kutatónak el kell ismernie, hogy úgy ahogy a Wiesner-jelentést az amerikai békedelegáció nyilvánosságra hozta, csúnya hamisítvány, mert ennek az okmánynak 95%-át elsikkasztotta és éppen azokat a részeket hagyta ki, amelyek a szerbiai cinkostársakat leplezi.

Csúnya valótlanság az az állítás is, amellyel még mindig találkozunk, hogy a Monarchia külügyi kormánya olyan dol-

gokat fogott volna reá a szerb kormányra, amelyekről tudta, hogy ezekben a szerb kormány ártatlan. Ha az amerikai béke delegáció az egész okmányt nyilvánosságra hozza, akkor mindenki tisztába jön azzal is, hogy a Monarchia az ultimátumában csak olyan követeléseket támasztott, amelyeket a Wiesner-féle jelentés is igazoltaknak vett és valótlanág az az állítás, hogy a Monarchia a szerb kormányt azzal vádolta, hogy tudott volna az összeesküvésről. Miután az 1914 július végén csak az előbb ismertetett tények voltak ismeretesek csak ezek alapján küldte el a Monarchia az ultimátumot. A világháború kitörése után a gyilkosok ellen Sarajevóban lefolytatott bírósági tárgyalás igen érdekes részleteket hozott nyilvánosságra, amelyek különös fényt vetnek egyes francia és orosz szabadkőműves páholyoknak a sarajevói merénylőkkel való kapcsolatára. 1918-ban megjelent Pharos tanártól Berlinben R. v. Dechers kiadónál „Der Prozess gegen die Attentäter von Sarajevo” című munka, amelyben a szerző, a trónörökös gyilkosai ellen megtartott főtárgyalás jegyzőkönyvét ismerteti és amelyből idézem a könyv 14. oldalán leírt párbeszédet a tárgyalást vezető elnök és Csabrinovics között, amely így folyt le:

Elnök: Mondjon valamit az okokról. Tudta-e ön, mielőtt elszánta magát a merényletre, hogy Tankosics és Ciganovics szabadkőművesek voltak?

Csabrinovits: Igen.

Elnök: Magyarázza ezt nekem meg. Kapott-e ezektől megbízást, hogy a merényletet elkövesse?

Csabrinovits: Nem kaptam senkitől megbízást, hogy a merényletet elkövessem. A szabadkőművesség annyiban állt a merénylettel összeköttetésben, hogy én ezáltal az elhatározásomban megerősödtem. A szabadkőműveseknél meg van engedve a gyilkosság. Ciganovics azt mondta nekem, hogy a szabadkőművesek már egy évvel ezelőtt Ferenc Ferdinándot halálra ítélték.

Elnök: Nem fantázia ez? Hol ítélték el őt?...

Csabrinovits: Ezt be fogom bizonyítani! . . .

Elnök: Önnek ezt ő mindjárt mondta, vagy pedig akkor, mikor már megmondta neki, hogy a merénylet véghezvitelére kedve van.

Csabrinovits: Mi már előbb is beszélgettünk a szabadkőművesekről, de akkor nem szólt semmit a halálos ítéletről és ezt csak akkor említette meg, mikor mi már végleg elhatároztuk a merényletet.

A könyv 33. oldalán pedig Princip és az elnök között lefolyt beszélgetés így szólt:

Elnök: Beszélte ön Ciganovics a szabadkőművességről?

Princip: Miért kérdezi ezt tőlem?

Elnök: Azért kérdelem, mert tudni akarom, beszélt-e ön erről vele vagy nem.

Princip: Igen, Ciganovics azt mondta nekem, hogy szabadkőműves.

Elnök: Hogy mondta el ezt önnek, hogy szabadkőműves?

Princip: Mikor hozzáfordultam a merénylet végrehajtásához szükséges eszközökért, akkor azt válaszolta – és azt különösen hangsúlyozta – hogy ő egy bizonyos emberrel fog beszélni. Ettől az embertől fogja ő is kapni az eszközöket, amelyek a merénylethez szükségesek. Egy másik alkalommal azt mesélte nekem, hogy az osztrák trónörökös egyik páholy halálra ítélte.

Elnök: És ön is talán szabadkőműves?

Princip: Miért ez a kérdés? Nem fogok rá válaszolni. (Rövid szünet után): Nem.

Elnök: Csabrinovits szabadkőműves?

Princip: Nem tudom, de lehetséges, hogy az. Egy alkalommal azt mondta nekem, hogy belép egyik páholyba.

A könyv 162. oldalán, a főtárgyaláson valami Dr. Radoszlav Kazimirovicsról folyik a vita, aki a gyilkossággal szoros kapcsolatban lehetett, mert róla Csabrinovits a következőt vallotta: „Ő szabadkőműves, sőt egyike a vezetőknek. Miután mi felkínálkoztunk, hogy a merényletet elkövezzük ő azonnal külföldre utazott. Az egész kontinenset végig utazta és Budapest, Oroszországban és Franciaországban volt. Ha kérdeztem Ciganovicset, hogy miként áll az ügyünk, azt válaszolta: Majd akkor, ha az (Kazimirovics) visszajön... Akkor mesélte el nekem Ciganovics, hogy a szabadkőművesek már két éve halálra ítélték a trónörökösöt, de nem voltak embereik, akik az Ítéletet végrehajtották volna. Mikor aztán később a browningokat és a töltényeket nekem odaadta, akkor azt mondta nekem, hogy az az ember Budapestről hazatért ... Ebből megtudtam, hogy az illető a mi ügyünkkel kapcsolatban tette meg az utat és bizonyos körökkel tárgyalásokat folytatott.”

Elnök: Nem mese ez amit te itten beszélsz?

Csabrinovits: Ez a tiszta igazság és százsorta valóbb ez a dolog, mint az önök okmányai a Narodna Obránáról. Ezek a vallomások igazolják, hogy a sarajevoí gyilkosok milyen szoros kapcsolatban lehettek a moszkvai és párisi páholyokkal és a gyilkosoknak addig nem adtak-gyilkoló szerzőt, míg Dr. Kazimirovics az európai körútjáról vissza nem

tért. *Mégis csak csodálatos, hogy a párisi és moszkvai páholyok frakkos látogatói nem idegenkedtek a piszkos galléros, ritkán mosakodó, zsebkendőt nem használó sarajevoi gyáva gyilkosoktól.*

Az eddig ismertetett tényekből sehol sem vehető ki, hogy a szerb kormányt felelőség terhelné a gyilkosság miatt, de ezt a vádat a hivatalos Monarchia sohasem is hangoztatta. Hanem a Monarchia közvéleménye már 1914-ben hangoztatta a szerb kormány bűnösségét a gyilkossággal kapcsolatban, azonban ezt okmányszerűen bizonyítani nem lehetett.

Hogy ezt a vádat hatálytalanítsák, a szerb kormánykörök még a világháború alatt azt híresztelték, hogy a szerb kormány tudta, hogy Sarajevóban mi készül, de volt olyan lojális, hogy figyelmeztesse Bécsre a veszedelemre, azonban Bécs ezt a figyelmeztetést semmibe sem vette és így a szerencsétlenség nem volt elkerülhető. És valóban, ha ez igaz, akkor a szerb kormány igazolta ártatlanságát. A szerb kormány ezen állítólagos figyelmeztetése körül egész irodalom támadt és ezt a kérdést részletesen kívánom megvilágítani, mert ma már be van bizonyítva, hogy a szerb kormány Bécsben senkit sem figyelmeztetett arra, hogy Sarajevóban mi készül és szerb részről az a görcsös ragaszkodás, omellyel igazolni akarták a figyelmeztetés megtörténtét, azt a benyomást kelti, mintha a szerb hivatalos körök valamit palástolni akarnának...

Az első híresztelés arról, hogy Belgrádból figyelmeztették volna a Monarchiát a trónörökös Sarajevóban fenyegető veszélyről, Denis Ernőnek, ennek a nagy igazmondónak „La grande Serbie” című 1915-ben megjelent munkájában olvasható, ahol a 277. oldalon e kérdésről szó szerint a következő áll:

„Pasics úr titokban a Ballplatzot figyelmeztette, hogy a trónörökös boszniai utazása alkalmával veszélynek teszi ki magát. Június 21-én a bécsi szerb követ bejelentette a külügyi hivatalnak, hogy a szerb kormánynak oka van feltételezni, miszerint Boszniában összeesküvés jött létre. A kancellár azonban erre a figyelmeztetésre semmi súlyt nem fektetett.”

Denis könyve még a háború alatt egy Mandl nevezetű bécsi kutató kezébe került, aki egyenesen Berchtold gróf, volt külügyi miniszterhez fordult, hogy ebben a kérdésben tisztán lásson. Berchtold gróf 1917 május hó 9-én levélben a következő választ adta:

„Uram! Válaszolva becses kérdésére értesítem uraságot, hogy a gyanúja E. Denis tanár képzeltős adataira vonatkozólag helytálló. Ezek az adatok elejétől végig koholtak és pedig úgy a Jovanics féle állítólagos demarche, mint ennek elutasítása részemről. Hogy Pasicstól ilyen megbízatás ment volna Jovanicshez, és hogy ezt Jovanics figyelembe nem vette, azt természetesen nem állíthatom. Gróf Berchtold.”

Berchtold elutasító válasza dacára ez a kérdés még tovább is kísértett, különösen azóta, amióta Stanoje Stanojevic „Ermordung des Erzherzog Franz Ferdinand” című munkájának 61. oldalán azt állította, hogy a szerb követ egynéhány nappal a gyilkosság előtt hivatalosan figyelmeztette a Monarchia kormányát, hogy a trónörökös ellen Sarajevóban valami készül.

Erre a határozott állításra a német „Kriegsschuldfrage” című folyóirat szerkesztősége a bécsi külügyi hivatalhoz kérdést intézett, hogy nincs-e az okmányok között a szerb követ figyelmeztetése.

Kérdésére – 1923 augusztus hó 16-án – az osztrák külügyi hivatal levélben válaszol amelyben kijelenti, hogy a volt közös külügyminisztérium aktái között nem található meg a figyelmeztetés! . . .

Erre a „Kriegsschuldfrage” szerkesztősége 1923 októberi havi számában Stanojevichez azt a kérést intézi, hogy magyarázza meg, mire alapítja az állításait? . . . Erre a kérdésre Stanojevic 1923 november 12-iki levelében válaszol,

amelyben elmondja, hogy a bécsi szerb követ említette, hogy figyelmeztette Berchtoldot, miszerint nem célszerű dolog, ha a trónörökös július 28-án, a rigómezei csata évfordulóján, résztvesz a hadgyakorlatokon. Mert gyakorlatokon is eshetnek éles lövések, de könnyen megtörténhet az is, hogy a trónörökösnek kellemetlenségei keletkezhetnek, mert a június 28-iki bevonulást a szerb nemzet provokációnak minősítheti. Erre vonatkozólag, mondja Stanojevic a levelében, a volt bécsi külügyi hivatal aktái között: Reg. B. 28/VI 1914 alatt az a megjegyzés található „hogy szerb figyelmeztetés a trónörökös elleni merénylet lehetőségéről”.

Erre a határozott kijelentésre a német folyóirat megint az osztrák külügyi hivatalhoz fordult, hogy keressék meg ezt a megjegyzést.

A külügyi hivatal 1923 december hó 1-én megint levélben válaszolt, kijelentvén,

hogy az állítólagos szerb figyelmeztetés utáni kutatások hiábavalóak voltak, mert ez az iratok között nem található meg.

Stanojevics azonban továbbra is folyton hajtogatta, hogy a szerb követ figyelmeztetése igenis ott van a Monarchia külügyi hivatalának a levéltárában. Erre az állami levéltár aligazgatója Mandl Lipót előtt kijelentette,

hogy az 1895 év utáni iratokba az állami levéltárban senki sem tekinthet be, azonban ő tudja, hogy olyan okmány, arailyenről Stanojevics beszél, nincs a levéltárban Ezt az állítását becsületszavával erősítette meg Mandl előtt (Wiener Sonn und Montagszeitung 1924. május 4-iki száma).

Stanojevics azonban ennek dacára is folyton hangoztatta az igazát és azt javasolta, hogy küldjenek ki egy tudósokból álló bizottságot, aki majd megnézi az aktát. Erre azonban nem került a sor, mert közben maga a koronatanú Jovanovics, volt bécsi követ is nyilatkozott a Neues Wiener Tagblatt 1924 június 28-iki számában, amely nyilatkozatból kivehető, hogy Jovanovics is bevallja, miszerint ő a merényletről semmiféle figyelmeztetést nem tett. Jovanovics nyilatkozata így szól: „... Az a tény, hogy a főherceg átvette a hadgyakorlatok vezetését és azokat a szerb határ közelében akarta megtartani, a szerb nemzet által provokációnak volt minősíthető. Miután a körülményeket mérlegettem, elhatároztam, hogy felkeresem a közös pénzügyminisztert és egyúttal Bosznia miniszterét, Bilinskit. A látogatásom ha jól emlékszem június 5 én, tehát 23 nappal a merénylet előtt történt meg. Nyíltan megmondtam Bilinski miniszternek, amit hallottam, hogy tudniillik a hadgyakorlatok Boszniában a Drina meinten Szerbiával szemben fognak megtartatni és hogy azokat Ferenc Ferdinánd fogja vezényelni Azt mondtam Bilinski miniszternek: hogyha ez igaz, akkor excellenciádat biztosíthatom, hogy a szerbek között nagy elégedetlenséget fog előidézni és ezt provokációnak fogják tekinteni. A hadgyakorlatok ilyen viszonyok mellett veszélyesek lehetnek. A szerb fiatalság között esetleg találkozhatna valaki, aki a puskájába vagy a revolverébe nem vak, hanem éles töltényt tehet, amelyet aztán el is süthet. Ezért jó és józan dolog volna, ha Ferenc Ferdinánd nem menne Sarajevóba és a gyakorlatokat nem tartanák meg a Vidovdán napján Boszniában. Ezekre a nyílt szavakra D. Bilinski azt válaszolta nekem, hogy ő bejelentésemet tudomásul veszi és engem értesíteni fog arról, hogy a szavaim milyen hatással lesznek a trónörökösre. Nem hiszi azonban, hogy a hadgyakorlatoknak olyan hatásuk lenne, mint ahogy azt én feltételeztem Ellenkezőleg neki hírei vannak,

hogy Boszniában a szerbek egészen megnyugodtak ... Egy néhány napra reá megint megjelentem ez ügyben Bilinski miniszter előtt . .. Mindezek dacára nemsokára megtudtam, hogy az eredeti tervet tartották meg és azon változást nem eszközöltek, dacára a figyelmeztetésemnek.”

Ez volt tehát Jovanovics állítólagos figyelmeztetése és aki azt elolvassa, tisztában lehet azzal, hogy Jovanovics szavai Bilinskihez csak dodonai szóbeszédnek voltak és ő a merényletről nem is emlékezett meg. Felszólalása ily értelmű figyelmeztetésnek nem minősíthető.

Ha Jovanovics azt mondja Bilinszkinék, hogy egy fiatalkorú banda útba van Sarajevo felé és meg akarja gyilkolni a trónörököszt és hogy ő ezt Belgrádból tudja vagy pedig, hogy megbízást kapott a kormányától, hogy figyelmeztesse a trónörököszt a veszélyre, akkor ez figyelmeztetés lett volna és akkor valószínűleg meg is akadályozzák a Sarajevói utat. Így azonban Jovanovics szavait Bilinski komolyan nem is vehette, miután azok az összeesküvésről említést nem tettek.

Így tehát az állítólagos szerb figyelmeztetés misztifikációnak minősíthető és Stanojevics állítása arról a bizonyos aktáról, – közönséges félrevezetése a világ közvéleményének.

Hogy pedig a szerb körök milyen eszközökkel dolgoznak azon, hogy a világgal elhitessék, miszerint a szerb kormány valóban figyelmeztette volna Bécsset, erre szolgáljon még a következő:

1924 június 23-án a „Wiener Sonn- und Montagszeitung”-ban egy cikk jelent meg, amelyben a bécsi volt szerb követség egyik névtelen tagja a következőket állította:

„1914 június 18-án délelőtt a szerb követ Jovanovics Pasics-tól siffrírozott táviratot kapott azzal a paranccsal, hogy Ferenc Ferdinánd trónörököszt lebeszélje a sarajevói útjáról, vagy legalább figyelmeztesse őt a készülő veszélyre. A követ azon gondolkozott, miként tegyen eleget a rendkívül kényes megbízásnak anélkül, hogy Szerbiának ezáltal ártson. Először a távirat tartalmát Berchtold grófnak akarta megmutatni; de ezt a tervet elejtette és elhatározta, hogy értesíteni fogja Bilinskit a birodalmi pénzügyminisztert és a bosnyák közigazgatás legfőbb fejét a szerb miniszterelnök figyelmeztetéséről, ami 1914 június 21-én mégis történt Dr. Bilinski azonban a főherceget nem értesítette, mert ez őt nem vette figyelembe, mikor az útjának a programját megállapították, hanem a kapott figyelmeztetést báró Rumerskirch főudvarmester útján adta tudtul a főhercegnek.

Ha vizsgáljuk ennek a szerb diplomatának az állításait, és az előbbi tényekkel összehasonlítjuk, azonnal kitűnik, hogy ezek hazug misztifikációk, mert hiszen a koronatanú Jovanovics vallomásaival, nem egyeztethetők össze. Hogy pedig a Rumerskirch báróra vonatkozó passzus milyen kitalálás, kitűnik abból, hogy maga Rumerskirch is nyilatkozott, kijelentvén, hogy ő nála Bilinski sohasem kért audienciát és neki sohasem mondott semmit arról, hogy a trónörökös veszélyben forogna. így tehát ez a misztifikáció is összeomlik. Hogy pedig Bilinskit senki sem figyelmeztette komoly formában a merénylői tervről, ezt Bilinski is igazolja, mikor emlékiratainak (Wspomenieniaz I. Documenti) első kötetének 277-278. oldalán a következőt írja: *„Az a hír, hogy óvtam a császárt ettől az utazástól, nem igaz, mert nem volt okom, ebbe a katonai jellegű, utazásba beavatkozni.”*

A bécsi állítólagos szerb figyelmeztetés körüli vitába végre beleszólt Flandrák Pál is, ki 1914 júniusában Bilinskinék volt sajtófőnöke. Flandrák a „Neues Wiener Journal” 1925 április 26-iki számában részletesen nyilatkozik erről a kérdéstről.

A cikkében elmondja, hogy Jovanovics valóban volt Bilinskinél, akit csak arra figyelmeztetett, hogy nem fog-e; a sarajevoi utazás a határon innen és onnan rossz vért szülni? Jovanovics azonban arra is kérte a minisztert, hogy felszólalását ne vegye hivatalos figyelmeztetésnek, miután ő azzal csak azt akarta elérni, hogy a viszony a két ország között ne élesedjék ki.

Jovanovics e fellépéséből, amelyet Bilinski nem is vehetett komolyan, – mondja Flandrák – fejlődött ki évek múlva a legenda, hogy a szerb követ a merénylet ügyében intervegniált volna.

Aki pedig még mindig hisz Stanojevics állításaiban, az olvassa el az angol „Standart” című újságnak 1925 július 21-iki számát, amelynek harmadik lapján „Szerbia nagyravágása” cím alatt megtalálható az a beszélgetés, amit Pasics a „New-York Herald” belgrádi tudósítójával folytatott; mikor is Pasics a következő nyilatkozatot tette: *„Ha mi ismertük volna azt a tényállást, hogy összeesküvés történt Ferenc Ferdinánd főherceg és Hohenberg hercegnő ellen, akkor minden bizonyára mi erről az osztrák-magyar kormányt értesítettük volna...”*

Azt hiszem, hogy ezek után a bécsi szerb figyelmeztetés joggal legendának minősíthető . . .

A világháború lefolyása után olyan adatok kerültek nyilvánosságra, amelyek a sarajevoi merényletet egész más megvilágításba helyezik és teljesen egészében megvilágítják az 1914. évi szerb kormány sötét szerepét, amely szerepről már 1914-ben a monarchia közvéleményében, – természetesen minden bizonyíték nélkül – a legkülönbözőbb hírek keringtek. A világháború alatt és a háború után az Entente propaganda folyton azt hangoztatta, hogy a szerb kormány a merénylettel semmiféle kapcsolatban nem állott és ezt a merényletet maga is a legélénkebben elítélte. Ezeket az apodiktikus hangon leadott kijelentéseket a világ elhitte és a világháború utáni propaganda miatt olyan tényekről nem szerzett tudomást, amely tények egész más beállításban mutatják a sarajevoi gyilkosság és a szerb kormány közötti kapcsolatot. *Így a világon még ma is kevesen tudják, hogy 1919 június 28-án Sarajevóban a gyilkosság helyén, nagy hivatalos ünnepség keretén belül, a szerb egyház, a gyilkosokat nemzeti hőökké és szentekké avatta. Az avatáson nemcsak a hivatalos Szerbia vett részt, hanem azon Anglia és Franciaország hivatalos képviselői is részt vettek. Vagyis ez a két állam a gyáva asszonygyilkosok glorifikációját szintén helyeselte és így Szerbia és az entente, azonosította magát a gyáva asszonygyilkosokkal. John Bull és a „La grande nation nem találtak semmit abban, hogy ugyanazokkal a gyilkosokkal együtt ünnepeljenek, ha az érdekeik így kívánják, akik 1903-ban meggyilkolták a szerb királyi párt, és akikkel annak idején hamis szemforgatások között megtagadtak minden érintkezést.*

Azt is kevesen tudják, hogy 1920-ban a csehországi börtönökben elhalt gyilkosokat a vitéz cseh kultúrnép örömujjongása között exhumálták és Jugoszláviába szállították, ahol a többi kivégzett gyilkosok tetemeivel együtt megint nagy ünnepélyek között 1920 július 25-én közös dízsírban temették el – természetesen az entente képviselőinek a jelenlétében. És ez az entente a világháború alatt és utána folyton azt hangoztatta, hogy a háborút azért viselték, hogy az emberiséget és a kultúrát a hunok és rablók támadásától megmentsék! . . .

A sors különleges jóvoltából az előbb említett ünnepélyen megjelent Mechmed Mechmedbasics is, akinek a merénylet

után sikerült Sarajevoból Crnagorába elmenekülni. Természetesen közsodálatnak volt tárgya és az újságírók előtt büszkén dicsekedett az összeesküvésben való részességével, miközben elárulta azt is, hogy a sarajevoi merénylet tulajdonképeni megszervezője a vitézlelkű Dimitrijevic Dragutin ezredes volt, a szerb vezérkar hírszerző osztályának a vezetője. Mechmedbasics elmondta, hogy Dimitrijevic nagy hazafi volt ugyan de specialista volt a merényletek megszervezésében is. Ő gyilkolta meg tulajdonképpen Sándor királyt és Drága királynét és ő volt a „Fekete kéz” nevű terrorisztikus társaság megalapítója és Dimitrijevicet 1917-ben a salonikii fronton halálra ítélték és kivégezték. Mechmedbasics 1920. évi leleplezései azonban az entente propaganda miatt nem nagyon váltak közismertté és a gyilkosság kérdésében 1923-ig újabb fordulat nem állott be, mikor meglepetésszerűen megjelent Stanoje Stanojevic belgrádi egyetemi tanárnak, a már többször említett műve, amelyben Stanojevic a merényletért az egész felelősséget Dimitrijevic ezredesre hárítja. A mű német kiadásának 48-ik oldalán Stanojevic elmondja, hogy 1911-ben létesült az „*Ujedinyenye Ili szmrt*” „*Egyesülés vagy halál*” (közismerten „Fekete kéz” nevű titkos forradalmi társulat, amelynek főembere Dimitrijevic volt. Erről az új társulatról Stanojevic a következőképpen nyilatkozott:

A „Fekete kéz” már kezdettől fogva más irányban mozgott (t. i. minta „*Narodna Obrana*”. A szerző.). Ez titkos forradalmi szervezet volt, amely tisztán forradalmi céllal létesült. Benne azonkívül a vezető szerepet egy olyan ember vitte, aki forradalmárnak született. Mint kapitány Dragutin Dimitrijevic a Sándor király elleni összeesküvésnek volt a főszervezője és a király meggyilkolása után minden összeesküvésnek ő volt a lelke. Miután pedig igen tehetséges, művelt, becsületos volt és miután meggyőző szónok és önzetlenül hazafi is volt és miután személyében bátor is volt és miután tele volt, nagyravágyással akaraterővel és mert tele volt munkakedvvel, nagy hatással volt a társaira és a fiatalabb tisztekre, akik lelki és jellembeli tulajdonságokban mögötte maradtak. Dragutin Dimitrijevicnél azok a tulajdonságok voltak meg, amelyek az embereket elbűvölik. Bizonyítékai mindig meggyőzőek és lenyűgözőek voltak; értett ahhoz, hogy még a leghetetlenebb dolgokat is kicsinek tüntesse fel, a legveszélyesebb vállalkozásokat pedig ártatlanoknak és veszélyteleneknek minősítette. Amellett pedig minden szempontot figyelembe véve, kitűnő szervező volt. Mindent

ő maga irányított és még a legbizalmasabb barátai is csak azt tudták, ami őreájuk vonatkozott. De Dragutin Dimitrijevic igen képzelődő is volt és sokat affektált is. Nagyon nagyra-vágyó lévén a titkos munkálkodást kedvelte, de szerette, ha tudják róla, hogy ő titokban működik és hogy mindent a kezében tart. Hiányoztak belőle a fogalmak a lehetséges és lehetetlen, valamint a felelőség és a hatalom határaitól. Nem volt tisztában az állami étellel és annak szükségleteiről. Ő csak a célt látta maga előtt és minden tekintet és aggodalom nélkül egyenes úton a cél felé törekedett. Szerette a kalandokat, a veszélyt, a titkos összejöveteleket és titokzatos működést. Hogy a saját ambíciói meddig terjedtek, nehéz megmondani. Politikai nézetei sötétek és zavarosak voltak, azonban ha valamit a fejébe veit, akkor annak keresztülvitelében igen határozott volt. Dimitrijevic meg volt győződve arról, hogy a dolgokról, eseményekről és körülményekről a felfogása helyes és azt hitte, hogy működése és nézetei a hazafiasságot monopolizálják. Azért, aki vele nem egyezett, az az ő szemeiben sem okos, sem becsületes, sem hazafi nem volt. Bizonyos, hogy okos, becsületes és hazafias volt, azonban másokról ezt igen nehezen ismerte el, kivéve azokról, akik neki engedelmességek. Ő maga csak megfontolni, szervezni és parancsolni akart, a többinek csak engedelmeskedniük kellett, és rendelkezéseit ellenvetés nélkül keresztülvinni. Nyugtalan fej volt tele kalandvágygal, aki mindenkor szervezte és tervezte az összeesküvéseket és merényleteket. 1903-ban ő volt Sándor király elleni összeesküvésnek főszervezője 1911-ben valakit elküldött, hogy az osztrák császárt vagy a trónörökösöt gyilkolja meg. 1914 februárjában valami bolgár forradalmi komitéval tárgyalt a bolgár király meggyilkolásáról. 1914-ben ő szervezte az osztrák trónörökös ellen a merényletet és 1916-ban kiküldött Korfuról valakit Konstantin görög király meggyilkolására; és aztán még ugyanabban az évben – ahogy a látszat mutatja – az ellenséggel állt össze és az akkori szerb trónörökös Sándor ellen merényletet tervezett. Ezért halálra ítélték és a szalonikii fronton 1917 júniusában agyonlőtték.

Dimitrijevic segítőtje és akaratának és parancsainak végrehajtója Tankosics Voja volt. Kicsi, rendkívül gyenge ember benyomását keltette, aki magánérintkezésben csendes, nyugodt és szelíd ember volt és aki magába zárkózott és majdnem félnem ember benyomását tette. A valóságban azonban durva, vad, féktelen, fegyelmetlen volt a lelkülete. Intelligenciája hiányos volt, míg a természete egyszerű, komplikációktól és nüanszoktól mentes. Mint fiatal hadnagy Tankosics a Sándor király elleni összeesküvésben vett részt és ő rendelte el a királyné két fivérének az agyonlövését. Később hosszú időn át mint bandavezér működött Macedó-

niában és embereihez vad szigorúságot tanúsított és bátorságával, személyes hősiességével és lélekjelenetével bizonyos hírnévre tett szert. Bizonyára Tankosics becsületes és őszinte hazafi volt és sok borzalmas tettét szemeiben csak az igazolta, hogy hazafias kötelességet teljesít.

Dimitrijevic és Tankosics már 1911-ben tervbevették MZ osztrák császár vagy a trónörökös meggyilkolását. Ez évnek tavaszán jelentkezett a belgrádi csendőrparancsnok CEDA Popovicnál egy Zsiva Jovanovic nevű – lálának elnevezett szerb a Bánátból, aki Macedóniában hosszabb ideig bandaharcos volt és Tankosics bandájában hősiessen harcolt. Legnagyobb fokban tudóveszes volt és napjai meg voltak számlálva. Popovicnak azt mondta, hogy ő látja, hogy meg fog halni és ha már meg kell halnia, nagy tettet akar elkövetni. Néhány hónapra reá Tankosics Popovicshoz jött és felemlítette neki, hogy Jovanovicot félti, mert ez Bécsbe ment, hogy meggyilkolja az osztrák császárt vagy a trónörökös, azonban onnan nem jött vissza és úgy hírlik, hogy c[^]t letartóztatták és megölték. Jovanovic a valóságban nem is jött vissza és később sem hallottak róla valami határozottat.

Az első balkáni háború idején 1912-ben „Az egyesülés vagy halál” elég nagy szerepet játszott. A háború után a sikerek folytán emelkedett a hadsereg és a tisztek tekintélye és a befolyásuk az államügyekre is nagy lett. A nagy önbizalom, amely a nagy eredmények miatt a tisztikart áthatotta és különböző politikai kellemetlenségek miatt a tisztek, különösen az „egyesülés vagy a halál” tagjai a kormány ellen léptek fel, mert ez, hogy megakadályozza a Bulgáriával való összeütközést, Macedóniában engedményekre volt hajlandó. Már akkor igen feszült volt a viszony a kormány és az „Egyesülés vagy halál”-féle társaság között, de a bolgárok váratlan támadása ezt a kérdést levette a napirendről. A második balkáni háborúnak eredményei a tisztikar önértétét és tekintélyét még jobban emelték, miáltal a befolyásuk még jobban megerősödött. Mindjárt a háború után megkezdődtek azokon a területeken, amelyeket Szerbia a bukaresti békében kapott a súrlódások és összeütközések a hadsereg és a rendőrség között, mely utóbbi valóban rossz volt.

Ezeken az új területeken sem a szerb alkotmányt nem vezették be, de az összes szerb törvények sem voltak érvényben. Ez a rendezetlen helyzet folyton visszaéléseket szült és összeütközéseket idézett elő. Különösen nagyon komoly volt az összeütközés a monasztiri hadosztályparancsnok és a kerületi főnök között abban a kérdésben, hogy az államot a hadosztályparancsnok vagy a prefektus képviseli-e?

Az összeütközések miatt, amelyek a rendőrség és a hadsereg között kitortek és mind gyakoribbak és komolyabbak voltak, látott napvilágot 1914 elején az új közigazgatási

rendelet. Ez a rendelet a tisztek között igazi vihart idézett elő, mert a polgári hatóságokat a hadsereg elé sorozta rangban. Ebből az esetből kifolyólag a tisztek összejeveleteket tartottak, amelyeken elhatározták, hogy cselekedni fognak és végül kollektív tiltakozást nyújtottak be, amelyben követelték az új rendelet visszavonását. Emiatt – váratlanul – miniszterválság tört ki. Az egész ügyet természetesen Belgrádból „Az egyesülés vagy halál” és Dimitrijevics ezredes intézték. Mikor a válság tetőpontját érte el, a barátainak azt ajánlotta, hogy egy napon az új területeken az összes rendőrtisztviselőket váltsák le és pótolják őket tisztekkel. Ez az új területeknek Szerbiától való bizonyos elválását jelentette volna. A tervet nem vitték keresztül, mivel az új területek vezérkari főnöke és az üszkübi altiszti iskola parancsnoka határozottan ellene voltak, dacára, hogy mind a ketten „Az egyesülés vagy halál” tagjai közé tartoztak. Azonkívül úgy látszik, Hartwig, az orosz követ, is beavatkozott az ügybe, amelyet úgy intéztek el, hogy a rendeletet visszaszívták.

Ugyanekkor 1914 februárjában Dimitrijevics egy titkos bolgár forradalmi bizottsággal megállapodott a bolgár király meggyilkolásában. Azonban a bolgár bizottság ismeretlen okok miatt nem hajtotta végre a tervet és a megállapodásnak nem tett eleget.

A német császár és az osztrák trónörökös Ferenc Ferdinánd konopishti találkozása után Dimitrijevics, aki akkor a nagy vezérkar hírszerző osztályának volt a főnöke, az orosz vezérkartól azt a bizalmas értesítést kapta, hogy az orosz kormánynak biztos értesítései vannak arról, hogy Konopischtban Vilmos császár hozzájárult az osztrák trónörökös azon tervéhez, hogy Szerbiát megrohanják és letörjék és megígérte segítségét az osztrák magyar monarchiának. A későbbben befutó hírek meggyőzték Dimitrijevicset az orosz vezérkartól jövő hírek valódiságáról, ami annál könnyebb volt, mert a szerb közönség között a konopishti találkozás megállapodásairól izgató és fantasztikus hírek terjedtek el, erős idegesség uralkodott és a levegő villanyossággal volt tele. Mikor elhatározták az osztrák-magyar hadsereg boszniai hadgyakorlatát és a hír is megjött, hogy Ferenc Ferdinánd Sarajevoba fog menni, Dimitrijevics végleg meg volt győzve arról, hogy Ausztria-Magyarország Szerbiát meg akarja támadni. Erre hosszú megfontolás után, ahogy maga ezt 1915-ben elmondta, arról győződött meg, hogy Szerbia megrohanását és a háborút csak Ferenc Ferdinánd megölésével lehet megakadályozni, akit akkortájt majd az egész szerb közvélemény a szerb nemzet legnagyobb ellenségének tekintett és akit minden akció felbújtójának tartott.

Ez időben Tankosics értesítette Dimitrijevicset arról, hogy nála két bosnyák fiatalember mutatkozott be, akik azt

mondták neki, hogy a "fiatalok csoportja" (Omladina) nevében jöttek, amely elhatározta Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását sarajevo tartózkodása alkalmával. Tanácsot és utasításokat kérnek! Dimitrijevic azonnal elfogadta és helyeselte a szándékukat és Tankocsics révén kitanította a fiatalokat a fegyverek használatára. Ez 10 nap alatt történt meg. Azután a fiatal bosnyákok elutaztak és Danilo Ilic sarajevo tanító tervei szerint a gyilkosságot végrehajtották. Dimitrijevic és Tankocsics erről senkinek nem beszéltek és senkit sem értesítettek. Csak június 15-én hívta össze Dimitrijevic „Az ujedinjene ili szmrt” fő választmányát, amelynek bejelentette, hogy ő és Tankocsics embereket küldtek Boszniába Ferenc Ferdinánd meggyilkolására és felsorolta az összes okokat, amelyek őt erre a lépésre készítették. A legfontosabb oknak azt állította oda, hogy a trónörökös háborút akar kirobbantani és az eltávolításával a háborút el lehet kerülni. A választmány tagjai azonban a terv ellen nyilatkoztak és ebből kifolyólag igen élénk és hosszú vita fejlődött ki. Dimitrijevic társainak rábeszélésére kész volt mindent visszacsinálni és Sarajevoba megüzenni, hogy a merényletet ne hajtsák végre. Úgy látszik ezt meg is kísérelte és vagy már késő volt, vagy pedig a merénylők már neki sem akartak engedelmeskedni. És így a sorstól irányítva, az események lepergették ...”

Ezek azok az új adatok, amelyek az egész világon óriási szenzációt keltek és amelyek kimutatják, hogy nem Voja Tankocsics volt a sarajevo merénylet főrendezője, mint ahogy ezt a monarchia 1914 júliusában az ultimátumban állította, hanem Dimitrijevic alezredes, a szerb vezérkar hírszerző osztályának a főnöke. Ezen tény ismerete 1914 júliusában igen nagy hatást idézett volna elő.

Bogisevic a „Kriegsschuldfrage” 1926 szeptemberi számában még részletesebb adatokat sorol fel a „Fekete kéz”, egész szervezetéről, amelyekből kitűnik, *hogy a belgrádi „Piémont” újság ennek a szervezetnek volt a lapja és a lap alapítását a mostani szerb király – trónörökös korában – 20000 dinárral támogatta.*

A „fekete kéz” alapszabályainak I. fejezete, az egyesület célját és nevét tartalmazza és a célt 4 pont alatt foglalja össze.

1. Pont. Ezt a szervezetet azért létesítették, hogy megvalósítsa a nemzeti ideált, tudniillik, hogy egyesítse az összes Szerbket. Minden szerb tekintet nélkül a nemére, vallására, a születési helyére és mind azok, kik ez ügynek hűségesen szolgálnak, tagjai lehetnek az egyesületnek.

2. Ez a szervezet a szellemi propaganda elé helyezi a terrorisztikus tevékenységet és azért idegenek előtt titokban kell, hogy maradjon.

3. A szervezet neve „Egyesülés vagy halál!”

4. Hogy a szervezet a feladatát elvégezhesse:

a) a kormányköröket, azután a különböző néprétegeket és egész Szerbiának, amely „Piemontnak” tekinthető, szociális életét a cél elérésére befolyásolja;

b) Az összes szerbek által lakott területeken megszervezi a forradalmi tevékenységet;

c) A szerb királyság határain kívül minden eszközzel harcol ezen idea ellenzői ellen;

d) barátságos kapcsolatokat tart fenn az összes államokkal, nemzetekkel, szervezetekkel és magánszemélyekkel, amelyek Szerbiával szemben barátsággal viseltetnek.

e) támogatja és segíti minden áron az összes népeket és szervezeteket, amelyek a nemzeti felszabadítás és egyesülés érdekében harcolnak.

Azt hiszem ezekután a „fekete kéz” irányáról a Monarchiával szemben bővebb magyarázat nem is szükséges! . . .

Hogy pedig a szervezet tagjának mit kellett ígérni, mikor a „fekete kéz”-be beléptek, idézem az eskü-mintát, amely így szól: Én N. N. mikor az „Egyesülés vagy halál” tagjává leszek, esküszöm a napra, amely melegít, a földre, amely táplál, az Istenre, az elődeim vérére, az életemre és a becsületemre, hogy ettől a pillanattól kezdve a halálomig hűségesen megtartom a szervezetnek előírásait és mindenkor kész leszek valamennyiért áldozatot is hozni. Isten előtt a becsületemre esküszöm, hogy a szervezet titkait magammal a sírba viszem. Átkozzon el az Isten, átkozzanak el a szervezet bajtársai, ha tudatosan vagy öntudatlanul is megszegném az eskümet, vagy annak nem tennék eleget . . .

Azt hiszem az eskü formulához sem kell bővebb magyarázat! . . .

Bogisevics az előbb említett cikkében névszerint hozza az alapítók névsorát.

Alapítók voltak:

1. Ilia Radivojenics ezredes, a belgrádi csendőrség parancsnoka.

2. Bogdan Radenkovics, szalonikii szerb alkonzul, akit a

szalonikii pör alkalmával fegyházra ítélték és aki fegyházban halt meg.

3. Csedomir Popovics ezredes,

4. Velimír Vemics lovassági ezredes, (akit a szalonikii pörben ítélték el).

5. Lyubomír Jovanovics, a „Piémont” újság főszerkesztője. (A világháborúban elesett.)

6. Dragutin Dimitrijevic vezérkari ezredes,

7. Voja Tankosics őrnagy,

8. Ilia Jowanovics tüzérezredes,

9. Milan Vasics gyalogsági őrnagy, (a világháborúban elesett).

10. Milan Milovanovics vezérkari ezredes, (a szalonikii pörben halálra ítélték, de 1925-ben kegyelmet kapott).

A „Fekete kéz” ismertebb tagjai voltak még:

1. Radoje Lazics, vezérkari ezredes.

2. Bozsini Limits, gyalogsági ezredes.

3. Lyubomir Vulovics tüzérségi parancsnok, (a szalonikii pörben agyonlőtték).

4. Jefrem Simics, a világháború után Warschoi, később római szentszéki szerb követ.

5. Milutin Jonanovics, később berni szerb követ.

6. Milos Mihajlovics, a nemzetközi Duna-bizottság szerb tagja.

Tagjai voltak továbbá a „Fekete kéz”-nek:

Gavrillo Princip. és a többi sarajevo merénylők.

Vagyis a „Fekete kéz” tagjai közé tartozott a háború előtti Szerbia társadalmának színe-java.

Azt is elmondja Bogisevics, hogy 1911 óta Milovanovics külügyminiszter a „Fekete kéz”-el szoros kapcsolatban volt és Dimitrijevicnek egy ízben azt mondta: „Fiatal barátom, bocsássa nekem rendelkezésemre a „fekete kez” és látni fogja, hogy rövid idő alatt Milovanovics mit fog tenni a szerb nemzet érdekében!” Továbbá elmondja Bogisevics, hogy Dimitrijevic Putnik vezérkari főnökkel volt baráti viszonyban, míg a „Fekete kéz” többi tagja miniszterekkel volt baráti vagy rokoni viszonyban, úgy hogy a szerb kormány is tudott az egyesület létezéséről.

Visszatérve Stanojevics új adatainak vizsgálására, bizonyos valószínűtlenségeket találunk bennük. *Az első az, hogy el sem lehet képzelni, hogy a szerb kormány vezetője Pastes,*

a különböző összeesküvések és merényletek kipróbált szervezője, Olyan pipogya ember lett volna, mint akinek akarata ellenére Dimitrijevic olyan könnyedén intézte sötét munkáját Ez annál csodálatosabb, mert 1917-ben, mikor Dimitrijevic Pasicscsal ellentétbe került, ez őt azonnal halálra íteltette és ki is végeztette.

A második valószínűtlenség Stanojevic előadásában az az állítólagos jelentés a konopischti találkozásról, mert hiszen ma a legtitkosabb feljegyzésekből tudjuk, hogy ott Szerbiáról nem is volt szó. A harmadik valószínűtlenség pedig az az állítás, hogy Dimitrijevic a szerb határon tartandó osztrák-magyar gyakorlatokból azt következtette, hogy Szerbia ellen támadás készül és ezt csak úgy vélte Dimitrijevic megakadályozni, hogyha a trónörökös megöleti. *Ez az állítás már azért is igen valószínűtlen, mert a hadgyakorlatok nem is a szerb határ mentén, hanem Sarajevo és Konyica között folytak le, tehát több mind 200 kilométerre a szerb határtól Másodszer Dimitrijevic nagyon jól tudta, hogy ezeken a gyakorlatokon legfeljebb 40.000 ember vett részt és neki mint vezérkari ezredesnek tisztában kellett lennie azzal, hogy a trónörökös nem olyan örült, hogy majd 40.000 emberrel támadást fog kezdeni Szerbia ellen.*

Ezekon a valószínűtlenségeken kívül feltűnik Stanojevic munkájában az a görcsös igyekezet, hogy a sarajevoí merénylet miatt a felelősséget Dimitrijevicre és Tankosicsra akarja hárítani és egy szóval sem emlékezik meg arról, hogy a két tiszt és a szerb kormány között volt-e valami kapcsolat és tudott-e a szerb kormány a működésükről.

Ez a dolog annál érdekesebb, mert maga Stanojevic is bevallja, hogy mikor Dimitrijevic a „fekete kéz” választmánya előtt bevallotta a merénylettervet, ezt a választmány ellenezte és egyenesen kényszerítette Dimitrijevicset, hogy mindent csináljon vissza. Egész biztos, hogy a választmány tagjai közül sokan a szerb kormányhoz is fordulhattak, hogy megakadályozza a gyilkosságot, mert Stanojevic maga elmondja a könyvének 48-ik oldalán, hogy Dimitrijevicnek milyen halálos ellenségei voltak az egyesületen belül. Hát Stanojevic el akarja hitetni az olvasóival, hogy ezek a halálos ellenségek nem léptek volna közbe a szerb kormánynál? Hogy pedig a kritika mennyire helyén való Stanojevic munkája felett és

hogy Stanojevics munkája valóban csak azt a célt szolgálta, hogy Dimitrijevicset minél jobban befeketítse, hogy így a szerb kormányról elvonja a figyelmet, ezt igazolják a szalonikii 1917. évi pör részletei. Erről a pörről Bogisevics volt berlini szerb követ a „Kriegsschuldfrage” 1924 áprilisi számában igen érdekes újdonságokat mond el. Bogisevics szerint 1917 tavaszán a „fekete kéz” tagjai ellen haditörvényszék előtt vádat indítottak, mert állítólag merényletet szerveztek Sándor, akkori trónörökös ellen. A pörben Dimitrijevicset halálra ítélték és 1917 júniusában ki is végezték, míg a többi vádlottat fegyház-büntetéssel sújtották. *Ma tudjuk, hogy 1917 tavaszán az Entente súlyos krízisen ment keresztül, mert kitört az orosz forradalom, igen eredményesen működtek a német tengeralattjárók és mert az összeomlott francia nagy támadások folytán a francia hadseregben óriási zendülés tört ki, mely a francia hadsereget egynéhány hónapra harcképtelenné tette. 1917 tavaszán úgy nézett ki a dolog, hogy a központi hatalmak győzni fognak és követelni fogják a sarajevoi gyilkosok megbüntetését. Ezért Pasics, Dimitrijevicset, aki koronatanú volt arra nézve, hogy a szerb kormány szintén bele volt avatva a sarajevoi merényletbe, eltétette láb alól azáltal, hogy reáfogta, miszerint ő a trónörökös ellen merényletet akar elkövetni.*

Tudniillik a háború után a szerb közvélemény nyomása alatt az uralkodó a szalonikii pörben elítélt tiszteknek kegyelmet adott. Ezek azonban nem elégedtek meg a kegyelemmel, hanem követelték a pörüknek újrafelvételét, hangoztatván, hogy ők soha semmiféle összeesküvést a szerb trónörökös ellen nem szerveztek és a vezérüket, Dimitrijevicset, ártatlanul végezték ki. Ezek a tisztek, igazuk tudatában, mind hangosabbak lettek és 1924 február 28-án a szerb parlamenthez beadványt intéztek, amelyben elmondják, hogy míg a mostani hatalmasok hatalmon vannak, ők nem érhetik el pörüknek újrafelvételét és azért a szerb parlamenthez fordulnak, hogy a képviselőházzal a következő, csak a tiszta igazságon alapuló tényeket tudassák:

1. Az „Egyesülés vagy halál” nevű szervezet, hazafias egyesület volt, amelynek működését az illetékes hatóságok ismerték és a működés ezen hatóságok intenciójával egyezett.
2. Ennek a szervezetnek tagjai a régens – a mai király - személye, élete vagy állása ellen semmit sem tettek, sőt ellenkezőleg a királyért és hazáért az életüket kockáztatták.

3. Sohasem tettek semmit az alkotmány és az állami rend ellen. 4. ők sohasem állították, hogy a régens lett volna a szalonikii pör előidézője, hanem azt hitték és még ma is hiszik, hogy egyes politikusok, akik az alkotmány szerint erre illetékesek, kezdték és szervezték meg a port és hogy mesterségesen előidézett veszélybehozatásuk alatt sorsukat az uralkodó sorsával kapcsolták össze.

Ez a beadvány mutatja, hogy mennyire valótlan Stanojević azon állítása, hogy a „Fekete kéz” a szerb kormány tudtán kívül és intenciói ellen működött volna.

Természetes, hogy a „Fekete kéz” tagjai a hazafiúi becsületükért harcolván az egész szalonikii pör részleteit is szellőztették, mikor megdöbbenő részletek kerültek napvilágra, így a Bécsben megjelenő „La Federation Balcanique” című folyóirat 1924 december 1-i számában Nikola Nenadović a „Fekete kéz” tagja „Belgrádi Kamarilla” cím alatt szellőzteti a szalonikii port.

Először elmondja, hogy a pör alkalmával Kitünt, hogy Ciganovics, a vasúti hivatalnok, akit a Monarchia az ultimátumában büntetni kívánt, a Pasics-kormány kémje és bizalmasa volt a „Fekete kéz” tagjai között, és aki a kormányt mindenről értesítette, ami az egyesületben történik. Ő volt az, aki a merénylőket Voja Tankosics-hoz vezette és a szalonikii pörben mint koronatanú szerepelt. És erről a Ciganovicsról állította a szerb kormány az ultimátumra való válaszában, hogy nem is ismeri és nem tudja, hogy kicsoda! .. Erről az emberről az állítja Nenadovics, hogy neki 1915-ben Draskovics miniszter parancsára kifizették a hátralékos fizetését. Bogisevics pedig a »Kriegsschuldfrage» 1925 júliusi számában elmondja, hogy mikor 1914 augusztus 3. vagy 4.-én egy fontos szerb csomóponton keresztül utazott, az ottani katonai parancsnok azt jelentette neki tanúk előtt, hogy ép most küldte le délre Ciganovicsot, azt a Ciganovicsot, akit a szerb kormány a Monarchia előtt nem akart ismerni . . .

Azonban Ciganovics szereplésének tisztázása bizonyítja azt is, hogy mennyire vehető komolyan Stanojević állítása, hogy Dimitrijević működéséről senki sem tudott.

Nenadovics tovább elmondja az előbb említett cikkében, hogy a szerb királyi gárda parancsnoka Petar Zsivkovic tábornok először három önkéntest fogadott és 20000 arany drachmát fizetett ki nekik, hogy Dimitrijevićet gyilkolják meg. A merénylet azonban nem sikerült, mert az egyik merénylő figyelmeztette Dimítrijevićet, hogy bizonyos helyeken ne járjon.

Később – mondja Nenadovics – Dimitrijevicset letartóztatták, amikor a pör tárgyalásánál Dimitrijevic és még két tiszt beismerte, hogy ők szervezték Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását, azonban azt is kijelentették, hogy az összeesküvésbe a legkisebb részletekig Pasics, a mai szerb király és a belgrádi orosz katonai attaché, Artamanov szintén be voltak avatva.

A „fekete kéz” ezen harcában váratlanul segítséget kapott Scotus Viatoról (Seaton Watson), aki Protics miniszterrel éles vitába keveredett és nekitámadt, hogy Dimitrijevicset a salonikii pörben ártatlanul legyilkolták. *Protics azzal védekezett, hogy Dimitrijevicset azért kellett halálra ítélni, mert létezik egy okmány, amely Dimitrijevic megkegyelmezését lehetetlenné tette. Nenadovictól tudjuk, hogy ez az okmány Dimitrijevic Írásbeli vallomása, hogy a sarajevoi merényletverbe Pasics és az akkori szerb trónörökös be voltak avatva.* (Azt hiszem, hogy ezek után bővebb magyarázatra nincs szükség, hogy megértsük, hogy Dimitrijevicnek miért kellett meghalnia.)

A belgrádi orosz katonai attaché szerepéről Mandl Lipót kutató a „Neues Wiener Journal” 1924 június 27. és 28-iki számában értekezik és elmondja, hogy Dimitrijevic az orosz katonai attachénak elmondta a gyilkosság előkészületeit, mire ez rövid haladékot kért, mert Pétervárral akart érintkezni. Egynéhány napra reá az orosz attaché megjelent Dimitrijevicnél és kijelentette előtte és több más „fekete kéz” tag előtt, hogy Oroszország Szerbia mögé fog állani, bármi történjék is.

„Az egész belsők összerázkódott – mondja Mandl informátora, – mikor az orosz katonai attaché szavait hallottuk, mert tisztában voltunk, hogy ezzel Ausztria törzsét ki kezdtük a fejszével.”

Persze – Mandl adatai óriási szenzációt keltettek annál is inkább, mivel ezeket a salonikii pör adatai egészen igazolták, de persze az ententepropaganda azt hangoztatta, hogy Mandl állításait igazolni nem tudja. Ezek a bizonyítékok is igen hamar napvilágot láttak, mert a „fekete kéz” tagjai már megunták azt a sok piszkot és rágalmat, amit Pasics és társai reájuk szórtak és Dimitrijevic legjobb barátja Bozsín Simics ezredes a „Clarté” című francia folyóirat 1925 májusi számában a legrészletesebben nyilatkozik. Ezt a nyilatkozatot Victor

Sergé „La vérité sur l'Attentat de Sarajevo – La complicité de l'état Major Russe” cím alatt ismerteti. A cikkből idézem szószerint a következőket:

„Dimitrijevic (Apis) – mondja Simics ezredes – naponta együtt dolgozott a belgrádi orosz katonai attachéval Artamánovval és ő tőle tudta meg a konopischti találkozás eredményeit. Ezek az eredmények megérthetők, ha figyelembe vesszük a szlávság elégedetlenségét az osztrák magyar tartományokban, amely elégedetlenség a szerb győzelmek hatása alatt mind nagyobb lett. Artamánovtól tudta meg Dimitrijevic, hogy Ferenc Ferdinánd főherceg a boszniai gyakorlatokon részt fog venni. Dimitrijevic szemeiben Ferenc Ferdinánd volt az az ember, aki bennünket Albániából, Du razzoból, Skutariból kihajtott és aki a bukaresti szerződést meg akarta semmisíteni. Ferenc Ferdinánd meggyilkolásával Dimitrijevic azt a célt vélte elérni, hogy az osztrák német katonai kamarillában fejetlenség fog bekövetkezni, hogy így a lappangó világháborút megakadályozza, amelyre felkészülve nem voltunk. Az ezáltal beállott új ellenségeskedés segítségével Dimitrijevic az osztrák hadi előkészületeket meg akarta zavarni, ami a monarchia szlávságát esetleg felkelésbe vitte volna.

Mikor a háború majdnem kikerülhetetlen volt, Apis (Dimitrijevic), mielőtt megtette volna a döntő intézkedéseket, kötelességének tartotta, hogy Artamánovval megegyezzen. Elmondta neki a sarajevo merénylet előkészületeit. Az orosz katonai attaché egynéhány nap múlva szószerint a következőt válaszolta: *„Csak előre, ha meg fognak rohanni nem fogtok egyedül maradni.”*

Artamánov – mondja Simics ezredes – a főlebbvalótól pontos információkat szerzett. Főlebbvalója, Hartwig belgrádi orosz követ – mondja Simics – mindent tudott és ez volt Apis meggyőződése is. Valószínű, hogy Péterváron is tudtak mindent – mondja Simics – mert ott Hartwignak személyes barátai is voltak. Hogy Sasanov orosz külügyminiszter tudott volna valamit a merényletről, azt Simics biztosan nem állítja, miután Hartwig politikája a részletkérdésekben eltért Sasanov politikájától. Hogy pedig Artamánov mennyire tudta, hogy a „fekete kéz” mit művel, ennek bizonyítására elmondja Simics, hogy az orosz attaché 8000 frankot adott át Apisnek, az ausztriai propaganda céljaira.

Simicsnek perdöntő leleplezései igazolják tehát azt a tényt, hogy Apis (Dimitrijevic) az orosz katonai attachét a merényletről értesítette és csak akkor látott hozzá annak végrehajtásához, mikor

ez biztosította őt arról, hogy Oroszország, bármi történjék is, Szerbia mögé fog állani.

A belgrádi orosz diplomácia és a sarajevoi merénylők közötti kapcsolat most már egyes eddig érthetetlen jelenségeket is megmagyaráz.

Így a „Livre Noir” *Diplomatie d'avant guerre d'après les documents des archives russes*, II. kötetében, megjelent Parisban 1923-ban a 380-ik oldalon egy okmány található, amely az 1914. évi június közepén megtörtént konstanzi cári látogatásról szól és amely okmány szerint Sasanov orosz külügyminiszter hirtelen azt a kérdést intézte Bratianu román miniszterhez, hogy Románia milyen magatartást fog tanúsítani abban az esetben, ha Oroszország és a Monarchia között fegyveres összeütközésre kerülne a sor és Oroszország a körülményektől kényszerítve, katonai műveletre szánná el magát. Erre a kérdésre Bratianu nagyon megijedt és Sasanov látván, hogy elárulta magát, magyarázni kezdte a feltűnő kérdést, kijelentvén, hogy Oroszország csak akkor lépne akcióba, ha Ausztria az albániai kérdés miatt, vagy más ürügy alatt meg fogja támadni Szerbiát, hogy érzékeny ütést mérjen reá. Bozsín Simics ezredes adatai alapján most már tisztán látható, hogy Sasanov mire gondolt, mikor Bratianuval az osztrák ürügyről beszélt.

Sasanov konstanzi viselkedése még jobban megérthető, ha idézek Schelking orosz diplomatának 1918-ban Newyorkban megjelent könyvéből. *Recollections of Russian Diplomacy*. (The Macmillian Company). Schelking tudniillik szintén részt vett a konstanzi találkozón és a könyvének 195-ik oldalán így nyilatkozik:

Mikor Ferenc Ferdinándot Sarajevóban meggyilkolták, Sasanov bizonyára tudott azokról a háborús megállapodásokról, amelyeket a trónörökös Crobatin kastélyban kötött a német császárral. Sasanov környezetében levő urakkal való társalgásom közben kivettem azt, hogy Sasanov meg volt győződve arról, hogy ha a főherceget az útból eltávolítanák, akkor az európai béke nem volna veszélyben. (Kriegsschuldfrage 1925 július 446-ik oldal.)

Schelking úgy látszik Konopíschtot összetéveszti Crobotinnal, azonban Simics ezredes nyilatkozata után nem csodálkozhatunk azon, ha június 15-iki közül Sasanov környezetében

tárgyalták Ferenc Ferdinánd megöletését, természetesen azért, hogy a világbékét megmentsék.

De most már tudjuk, a belgrádi orosz katonai attaché működésének ismerete után azt is, hogy Sasanov miért válszolt Konstanzában Károly román király azon kérdésére, hogy ő is olyan biztosnak látja-e az európai helyzetet, a következő igen jellemző szavakkal: „*Pourvuque l'Autriche ne touche pas à la Serbie,*” („*Ha Ausztria nem rohan/a meg Szerbiát*”) Cernin : „*Im Weltkrieg*” Berlin, Bécs 1919, 117. oldal)

Az eddigi fejtegetéseimből kivehető, hogy a belgrádi orosz diplomáciának a sarajevói merényletről pontos értesülései voltak. A salonikii pör aktáiból kitűnik az is, hogy Pasics és a szerb uralkodó mindenről tudott és már 1924-ben a levegőben lógott a kutatók között az az érzés, hogy nemsokára azok az adatok is ismeretesek lesznek, amelyek a szerb kormány működését a sarajevói merénylet körül tisztázni fogják. Csodálatosképpen ez 1924-ben be is következett és maga Ljuba Jovanovics, az 1914. évi szerb kormány tagja volt az, ak¹ bizonyítékokat szolgáltatott arra vonatkozólag, hogy a szerb kormány tagjai igenis tudtak a készülő merényletről és még sem akadályozták meg a gyilkosságot. 1924-ben megjelent tudniillik Belgrádban valami Ksunyin nevű orosz szerkesztésében egy almanach „A szlávság vére” 1914-1924 (Sava Radenkovics nevű könyvkiadó cégnél), amelyben Ljuba Jovanovics „Az 1914. évi Vidovdán után” című megemlékezést írja és minden kertelés nélkül elmondja, hogy 1914 május végén, vagy június elején tudta, hogy Sarajevóban mi készül. Miután ennek a cikknek tartalma az egész háborús bűnösség kérdését egész új alapokra fekteti, a cikknek azt a részét, amely a sarajevói gyilkossággal foglalkozik szó szerinti fordításban idézem. Az 1924. évi Vidovdán után. . .

Ljuba Jovanovics

A világháború kezdete engem, mint Nikola Pasics kormányának közoktatásügyi miniszterét talált. Azokról a napokról nemrég néhány megemlékezést és feljegyzést készítettem. Ezekből most csak néhány kivonatot használok fel, mert még nem jött el az az idő, amikor az összeseket nyilvánosságra hozhatom.

Már nem emlékezem, hogy május végén vagy június elején volt-e, mikor egyik napon Pasics miniszterelnök, azt mondta nekünk

(ugyanis ezeket az ügyeket csak Stojan Proticcsal intézte, aki akkor belügyminiszter volt; de annyit nekünk többieknek is megmondott), hogy egyesek előkészületeket tettek arra, hogy Sarajevóba utazzanak a célból, hogy Ferenc Ferdinándot meggyilkolják, aki oda meg fog érkezni és akit ott délelőtt ünnepélyesen fogadni fognak. Később azt mondták nekem, hogy ezek az előkészületek titokban megszervezett emberek és hazafias bosnyák diákok körében történtek meg. Pasics úr és mi többiek azt gondoltuk, hogy rendeletet kell kiadni a drinai hatóságoknak, hogy akadályozzák meg a fiatal embereknek az átkelést és ezt Protics magára is vállalta. De ezek a határhatóságok szintén bent voltak a szervezetben és Stojan rendeletét nem hajtották végre, hanem azt jelentették neki, – azt később elmondotta nekünk – hogy a rendelet elkészült, mert a fiatal emberek már átkeltek a folyón.

Így az a hatósági kísérlet, amely meg akarta akadályozni az előkészített merényletet, nem sikerült éppen úgy, anogy nem sikerült Joca Jovanovics bécsi követünknek Bilinszkinél saját kezdeményezéséből tett kísérlete, hogy a főherceget tervezett útjától visszatartsa. Így aztán a sarajevói merényletet véghezvitték és pedig sokkal borzalmasabb mértékben, mint ahogy ez előrelátható volt és ez olyan következményekkel járt, amelyekről akkortájt még senki sem álmodott.

A főmerénylőt, Gavriló Principet személyesen ismertem. Kétszer, vagy háromszor láttam őt a minisztériumomban, mikor aszal a kéréssel jött hozzám, hogy engedjem meg neki, hogy a gimnázium 5. és 6-ik osztályából magánúton letehesse a vizsgákat.

Emlékezetembe Princip, alacsony szélesvállú, egy kissé beesett, de igen széles arcú egyénként vésődött be. Egyszerűen és félelem nélkül beszélt. Én őt épúgy, mint a többi fiatalembert, akik emigránsként jöttek Ausztria Magyarországból, tanácsal láttam el és arra bátorítottam, hogy alaposan végezze el iskoláit, mert nagyobb előkészülettel nemzetének jobban fog használni és ideáljainak is jobban szolgálhat. A vizsga letelését mind a két esetben megengedtem neki és ő a két vizsgát az első gimnáziumban le is tette. Princip azért jött hozzám, hogy lássa, hogy meg van-e az engedélye a vizsgához és hogy azt elküldték-e a gimnáziumhoz. Mint-hogy többször megtörtént, hogy ilyen fiatal emigránsok felkerestek és ilyen apróságok miatt zavartak, mérges lettem és ez alkalommal Principe támadtam és erős szemrehányást tettem neki. Szegény Princip először csodálkozva nézett reám és aztán hirtelen az ajtó felé lépett – mondván: „Bocsásson meg!... Én nem tudtam . . . , én nem tudtam! ... Én meg-

fordultam és barátságosan meg akartam nyugtatni őt, de közben sietve eltávozott.

Ki sejtette volna azt, hogy egy néhány héttel később ez a nyugtalan fiatal diák mit fog tenni? . . .

A Vidovdan napján délután magam voltam a senyáki lakáson. Öt óra körül telefonon jelentkezik nálam a sajtóiroda egy hivatalnokja és elmondta nekem, hogy délben Sarajevóban mi történt. Habár tudtam, hogy ott mi készült, úgy éreztem – tartván a kagylót – mintha valaki hirtelen ütést mért volna reám és mikor később az első hirt. más oldalról is megerősítették, nehéz gondok hezdetek kínozni...”

Ez a vallomás igazolja azt, hogy a szerb kormány tudott a sarajevói merénylet előkészítéséről és valóban parancsokat is adott a határközegeknek, hogy a merénylőknek a határon való átkelést akadályozzák meg; ami azonban nem sikerült. Csakhogy ez a kísérlet csak fiktív kísérlet volt és azt a célt szolgálta, hogy szükség esetén hivatkozhasanak arra, hogy a szerb kormány a merényletet meg akarta akadályozni. Mert ha a kísérlet komoly lett volna, akkor arra a hírre, hogy a merénylők átkeltek a határon, Pasicnak nem kellett volna mást tenni, mint a Monarchia belgrádi követénél bejelenteni azt, amit tud, hiszen Dimitrijevic vallomásaiban megmondja, hogy Pasic a legkisebb részletekbe is be volt avatva és akkor a Monarchia közegei megakadályozták volna a merényletet. De ha Pasic Belgrádban nem akarta megtenni a figyelmeztetést, akkor a bécsi követnek kellett volna nyíltan a helyzetet feltárni. Ezt azonban a bécsi követ sem tette meg, mert ha az tényleg figyelmeztette volna a Monarchia külügyi kormányát, akkor a szerbek már diadalmasan nyilvánosságra hozták volna régen a bécsi követhoz küldött rendeletet, amelyben figyelmeztetik a Monarchiát a veszélyre.

Így tehát a történelem előtt tisztán áll az a meztelen tény, hogy a szerb kormány tudott a készülő sarajevói merényletről és azt nem akadályozta meg, hanem lelkiismeretlenül kirobbantotta a világháborút, sok millió ember pusztulását okozva ezáltal. Csodálatosképpen Jovanovic klasszikus vallomása hónapokon keresztül nem vonta magára a kutatók figyelmét és ez csak akkor következett be, mikor – angol részről – Miss Edith Durham, a volt központi hatalmak igazának bátor előharcosa Jovanovic vallomását az angol közönséggel megismertette, miközben a szerbeket „veszedelmes férgeknek” nevezte el, Edith Durham révén Jovanovic cikke az egész világon ismeretes lett és igen kínos helyzetbe hozta azokat, akik eddig esküdöztek a szerb kormány ártatlanságára és mindig csak a gaz Monarchiáról értekeztek.

Jovanovics leleplezései különösen kínos helyzetbe hozta Seaton Watson (Scotus Viátort), ezt a nagy hazudozót. Azt hiszem minden magyar ember tudja, hogy ki volt Scotus Viátor, aki a magyar nemzetet már a világháború előtt nemtelenül rágalmazta. Ez az egyén, aki mellesleg angol egyetemi tanár, a világháború előtt állandóan izgalomba tartotta a világ közvéleményét a magyar nemzetiségek állítólagos borzalmas sorsával. A világháború után azonban hirtelen elhallgatott és süket lett, semmit sem akar tudni arról, hogy mi történik a kisebbségekkel az új államalakulatokban. Hogy pl. Jugoszláviában ugyanazok a szerbek, akiket ő az egész világ előtt bárányoknak tüntetett fel. akiket a magyar farkasok szőröstől-bőröstől felfaltak, milyen emberirtást végeznek Macedóniában, úgy, hogy a Macedón lakosság nagy része Bulgáriába menekült, egy része pedig a megközelíthetetlen erdők és hegyek közé vetette be magát és külön komitácsi államot képeznek az államban Ennek a titkos állami hatalomnak vérel írott alaptörvénye: „ha látsz egy szerbet öld azt meg, mert ez a legszentebb kötelességed.”

Durham fellépése után Scotus Viator szintén megszólalt és azzal dicsekedett, hogy ő Durhamot és Fay tanárt röviden el fogja intézni. *Ez az elintézés azonban olyan rosszul sikerült, hogy Barnes tanár megállapítja róla, hogy „dicstelenül, szégyenteljesen eltűnt a háborús bűnösség kérdésének a porondjáról!”*

Scotus Viator Durham cikkei folytán nagyon sarokba szorult, mert hiszen a szerb bárányok az angol közönség előtt gyáva orgyilkosoknak bizonyultak és azért a Times 1925 február 16-iki számában ő is kijelenti, hogyha Belgrád elmulasztaná Jovanovics állításait megcáfolni, akkor ő is kénytelen lenne megváltoztatni a nézetét a háború kitörésének okára vonatkozólag . . .

Április 7-én pedig a „Morning Post”-ban annak a gyanúnak ad kifejezést, hogy Jovanovics leleplezései nem felelnek meg a valóságnak, hanem ezek a német propaganda eredményei.

Azonban Jovanovics nem volt az az ember, aki Scotus Viator előtt meghátrált volna és úgy vele, mint a különböző szerb részről jövő támadásokkal szemben is a legerélyesebben védekezett.

Így 1925 április 17-iki belgrádi „Epocaban” a leghatározottabban újból leszögezi, hogy amit ő elmondott, az nem leleplezés, ahogy ezt feltűntetni akarják, hanem ő csak azt írta meg, amit már 1914-ben Szerbiában mindenki tudott. Támadóinak

aztán a következőket szegezi szembe: „Ezidőtájt Belgrádban szegény politikusok működnek, akik valóban germanophyl propagandát támogatnak, mikor azt állítják, hogy én nagy szerb állami titkot árultam volna el, mely egyúttal nagy szerb bűn is lenne. Ezek az urak politikai erkölcsüket leplezik le, ha azt hiszik, hogy politikát – de különösen nemzetközi politikát – hazugságokkal lehet intézni és tévednek, ha azt hiszik, hogy én és a hozzám hasonló emberek ezen az úton fogunk haladni!... Én ezzel szemben mindig azt vallottam, hogy a közéletben és pedig úgy a belpolitikai, mint a nemzetközi életben a legjobb barát az igazság és az nem hibázik, aki az igazságra támaszkodik. Különösen az mutatja a homály ság hiányát, ha azt hiszik, hogy lehetséges lesz az igazságot leplezni olyan eseményeknél, amelyek az egész világot érdeklik és amelyek kikutatásával ma az egész világ foglalkozik. Józan ésszel nem tételvezhető fel, hogy ezzel a kutató szenvedéllyel szemben mi el tudnánk homályosítani az igazságot.

Hogy pedig Jovanovics igazolja magát, a következő szenzációs részleteket mondja el:

„Nálunk éppen úgy, mint az osztrákoknál és német szövetségeseinknél ismeretesekek voltak azok az intézkedések, amelyeket a Pasic kormány megtett, hogy megakadályozza azoknak a résztvevőknek a határátlépését, akikről tudva volt, hogy Belgrádban fegyvereket szereztek, hogy azokkal átkeljenek a Drinán Ezekről az intézkedésekről positiv nyomot is találtak az osztrák hatóságok, mikor 1914-ben először átkeltek a Drinán és elfoglalták Loznicát Ott megtalálták tudniillik a mi határtisztúnknek, az elhalt Kosta Todorovicsnak a naplóját, aki ebbe a naplóba napról-napra a kapott aktákat bevezette és ezek között volt Dusán Stefanovics ezredes hadügyminiszter szigorú rendelete, hogy az ismert bosnyák fiatal emberek határátlépését akadályozzák meg”. Védekezésének a végén pedig Jovanovics így nyilatkozik: „Aki ezt mind le akarja tagadni és cáfolni, azt állítván, hogy a szerb kormány nem hallott semmit azok terveiről, akik Ferenc Ferdinánd főherceg életére törtek, az igen nehéz, káros és egyúttal felesleges feladatot vállal magára.”

Azt hiszem Scotus Viator mindenre el volt készülve, csak Jovanovics új válaszára nem . . .

Ljuba Jovanovics leleplezései két éven belül majd az egész világon ismeretesekek lettek és a világ közvéleményének becsületes része most már undorral kezd elfordulni a belgrádi gyilkosok klubjától. Ebben a legnagyobb eréllyel a már említett Edith Durham végzi a felvilágosító és az igazságot megállapító mun-

kálatokat. Természetes, hogy a világ közvéleményének megváltozása igen fáj a belgrádi gyilkos közkereseti társaságnak és azért kvalifikálhatatlan piszkolódással támadják a német „Kriegsschuldfrage” folyóiratot, amely az egész világon hirdeti az új megállapításokat a belgrádi gyilkos barlang működéséről Azonban Ljuba Jovanovics ellen is éles támadások indultak és ellene a mai szerb uralkodónak volt magántitkára, Jelenics György vezeti a hajszát.

Így Jelenics a belgrádi „Politika” 1926 március 26. iki számában Jovanovicsot hazaárulónak és hazugnak bélyegzi és azt állítja, hogy a sarajevo-i gyilkosságot Berlinben készítették elő, a Monarchia és Németország katonai köreinek közreműködésével, amely tervet Ferenc Ferdinánd és a német császár konopishti találkozásánál meg is beszélték, mire a bécsi és pesti kamarilla a belgrádi „Fekete kézzel” Dimitrijevicssel és Tankosiccsal együtt a merényletet végrehajtották. Ezen állítását Jelenics okmányokkal hajlandó igazolni. A kutató elámul Jelenicsnek ezen az értelmeden meséjén és éppen Jelenics tanár klasszikus példája a szerb jellem legcsúnyább kinövésének, a gyáva, piszkos rágalmazónak, Egy pillanatig sem érez lelkipurdalást, hogy a legalálalóbb módon szerb nemzeti szempontból meggyalázza Dimitrijevic ezredes emlékét, akit úgyis az emberi erkölcsi felfogások szerint gyilkos felbujtónak kell tekintenünk, azonban szerb hazafiságában még egy szerb sem kételkedett. Eltekintve attól, hogy Jelenics tanár cikkének megjelenése óta már több mint két esztendő múlt el és eddig egy állítását sem tudta okmányokkal igazolni.

Miután Jelenics vádjai az egész „Fekete kéz”-re igen súlyos vádat jelentettek, a „Politika” március 31-iki számában a „Fekete kéz” megbízásából Milan Gr. Mílovanovics és Ced. A. Popovics válaszolnak. Hangsúlyozzák, hogy ha Jelenics állításait igazolni tudja, akkor ők is mindent el fognak mondani amit a sarajevo-i merényletről tudnak, miután Jelenics támadása halott bajtársuk (t. í. Dimitrijevic ezredes) ellen, akinek hazafiságában soha senki nem kételkedett, őket minden eddigi tartózkodástól felmenti.

Milovanovics és Popovics erélyes nyilatkozata után Jelenics elhallgatott és a világ eddig mindhiába várja azokat az okmányokat, amelyek igazolni fogják, hogy a Monarchia trónörökösét II. Vilmos császár és maga Ferenc Ferdinánd gyilkoltatták meg.

Hogy pedig Jovanovics leleplezéseit milyen határtalan hazudozással akarják agyonütni, mutatja a következő eset is.

1928 március 8-án a belgrádi parlamentben Radies képviselő háborús bűnösségi vitát provokált, mikor nyíltan kijelentette, hogy Szerbia idézte elő a világháborút. Ekkor Punisa Racics radikális képviselő azt az állítást kockáztatta meg, hogy a központi hatalmak idézték elő a világháborút, azért is ítélték el őket, hogy Szerbiának hadisarcot fizessenek. Közben rátért Jovanovics vallomására is és azzal kapcsolatban a következőket mondta el:

„Vidovdan napján Tankosics őrnagy vendége voltam. Délután két óraker mindketten a lövöldében voltunk. Ljuba Jovanovics is oda jött. Alig, hogy egynéhány lövést leadtunk, megjelent a leánya és a telefonhoz hívta az apját. Ljuba Jovanovics megkérdezte, hogy ki hívja a telefonhoz? „Nem tudom hogy ki, de azt hiszem Patsu” felelte a leánya „Vajjon mit akarhat, hogy engem vasárnap a telefonhoz hív?” „Az osztrák trónörökösöt meggyilkolták!...” Jovanovics meg volt lepve És mi közöm hozzá? ... Menned kell! Ez valami újságírói szenzáció lesz! Mikor történt? Ma 10 óra felé. És ki gyilkolta meg? Valami diák. Montenegrói vagy bosnyák. Jovanovics elment, miközben panaszkodott a miniszter nyomorúságáról, akinek még ünnepnapon sincs nyugta. Akkor lett ismeretes, hogy mi történt. Ez az igazság. Szemtanuja voltam és mikor ezt a boldogult Pasicsnak elmeséltem, hogy én Jovanovics állításait meg tudom cáfolni, akkor azt felelte, hogy ez nem szükséges, mert sem kárt sem hasznot nem hoz!...

Racics úr felszólalásában büszkén jogásznak vallja magát, azonban elfelejti, hogy a hazugságnak igen rövid a lába.

Ugyanis március 10-én Ljuba Jovanovics veje, aki a belgrádi kereskedelmi minisztériumban felügyelő a belgrádi „Vréme”-ben, Racics úrnak a következőt válaszolta:

Ez az egész ügy elejétől végig Punisa Racics úrnak komisz hazugsága és azt Pasics életében tendenciózusan gondolták ki és most azért alkalmazzák, hogy az feledésbe ne menjen.

Hogy Racics úr, milyen hiányos esztétikai érzékkel írja le az eseményt és mondja el a boldogult Jovanovics és a leánya közötti beszélgetést, legjobban igazolja az a tény, hogy a belgrádi lőtér alapításától fogva soha telefon nem is volt Ljuba Jovanovics 1914 Vidovdánján, mikor megkapta a hírt a sarajevoi eseményről, nem is volt a lőtér, hanem a senyaki házában és erre vannak élő tanúk. A hír őt igen nyugtalanította és azért azonnal a városba ment, míg a legidősebb leányát a lövöldébe küldte, hogy engem az eseményről értesítsen. így tudtuk meg mi lövészek, hogy azon a

napon mi történt Sarajevóban és így tudhatta meg Racks a merényletet, ha ott volt a lövöldében, mert én nem emlékszem, hogy ő ott lett volna. („Kriegsschuldfrage” 1928 áprilisi szám)

Mikor olvasom Jovanovics vejének válaszát, eszembe jut egy esemény, amely kisdiák koromban egy bosnyák középiskolában történt. Katolikus hittanárunk feneketlenül gyűlölte a szerbeket és egy alkalommal, mikor az óra előtt, a szerb színek miatt egy kis parázsverekedésünk volt a szerb fiukkal, magából kikelve, utasított rendre bennünket, miközben kijelentette, hogy a szerb a világ legnagyobb hazudozója, aki a legképtelenebb dolgokat is képes kigondolni, ha ez előnyére válik

Racics és Jovanovics vejének vitája mutatja, hogy volt tanárom milyen jól ismerte a szerbeket! A szerb parlamentben 1928 júniusában végbement események, aztán csak igazában mutatják, hogy Punica Racics, milyen kaliberű gonosztevő, aki hidegvérrel előre megfontolt szándékkal legyilkolt két horvát parasztpárti képviselőt, úgy ahogy gyáván és orozva 1913-ban három bolgár tisztet gyilkolt le álmukban.

Rasics állítása semmivel sem komolyabb azon másik állítástól, amely szerint Dimitrijevicz alezredes Vilmos császárral karöltve gyilkoltatta meg a Monarchia trónörökösét . . .

Ljuba Jovanovics vallomása azonban a szerb radikális pártban is óriási konsternációt keltett, miért is Pasics és Jovanovics között igen éles harc fejlődött ki. Pasics 1926 április 26-án nagy beszédet mondott a radikális klubban és tagadta, hogy ő tudott volna valamit a sarajevói merényletről!

Jovanovics azonnal válaszolt Pasicsnak, kijelentvén hogy ő hajlandó okmányokkal igazolni összes állításait, azonban ha az okmányokat bemutatja, akkor a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek azokért a felelősséget vállalniok is kell! Uzunovics miniszterelnök és Nincsicz külügyminiszter erre kérték Jovanovicsot, hogy tekintettel Szerbia külpolitikai helyzetére, az okmányait ne mutassa be a radikális pártnak! . . .

Uzunovics és Nincsicz fellépésével eldőlt a kérdés, hogy Pasics és társai mindent tudtak előre a sarajevói merényletről és Pasics kreatúrái hiába piszkolják Dimitrijevicznek és társainak szerb hazafiságát! . . .

Azokban nemcsak Pasics szerepe tisztázódott a sarajevói merénylet ügyében, hanem a mostani szerb uralkodó szerepéről is kezd lehullani a lepel. Dimitrijevicznek azért kellett

meghalnia, mert írásban adta azt a vallomását, hogy Sándor király a sarajevói merénylet részleteibe be volt avatva. E kérdésben Scotus Viator és Protics között éles vita is fejlődött ki« Dimítrijevics vallomását igazolják azok a legújabb tények, hogy a volt régens a merénylőket személyesen is ismerte. A „Kriegsschuldfrage” 1926 júliusi számában a bosnyák kormánynak egy magasrangú hivatalnokja elmondja, hogy mielőtt ő 1914 júliusában a hadsereghez bevonult volna, egy táviratot chiffrirozott, amelyben az volt, hogy Princip bevallotta, miszerint ő Tankosics őrnagy Topcsiderben Sándor királynak bemutatta, kijelentvén, hogy ő fontos misszióra van kiszemelve. A szerb sajtóban erre durva piszkolódás indult meg a német folyóirat ellen és meglepetésszerűen a volt sarajevói államügyész Pfeffer is nyilatkozik a zágrábi „Obzor” 1926 július 22-iki számában, ahol a leghatározottabban kijelenti, hogy ő tudja legjobban, hogy Princip ilyen vallomást nem tett. Azt az állítást is megkockáztatja ez alkalommal, hogy bizonyos osztrák-magyar körök a sarajevói merényletet támogatták.

Pfeffernek ez a szereplése aztán porondra szólítja Wiesner követségi tanácsost, akit 1914-ben Bécsből Sarajevóba küldtek, hogy a vizsgálat adatait ellenőrizze.

Wiesner a „Kriegsschuldfrage” 1926 szeptemberi számában kimutatja, hogy Pfeffer államügyésznek milyen gyenge az emlékező tehetsége és nyilvánosságra hozza Potiorek tábornok – eddig ismeretlen – 1914 július 26-iki táviratát, amelyben a katonai kormányzó jelenti a közös pénzügyminiszternek, hogy Csabrinovits a vizsgáló bíró előtt beismerte, miszerint 1914 március hó 27-én este 9 órakor Sándor trónörökös meglátogatta az államnyomdát, ahol annak igazgatója Zsivojin Dacics őt a trónörökösnek bemutatta. Wiesner ez alkalommal Csabrinovits kihallgatásának az egész jegyzőkönyvét is nyilvánosságra hozza, amelynek alapján Potiorek július 26-iki táviratát küldte. Így tehát igazolva van, hogyha nem is Princip tett ily értelmű vallomást a volt trónörökösről, de azt a másik merénylő tette meg és így Pfeffer hazugságban maradt, mert mint koronatanú igazolni akarta azt, hogy az orgyilkosokat Sándor trónörökösnek nem mutatták be,

Wiesner követségi tanácsos nagy cikkében igen érdekes részleteket hoz a volt trónörökös és a merénylők közötti kapcsolatról, így Wiesnernek 1916-ban, mikor a hadsereg parancsnokságnál teljesített szolgálatot, a belgrádi katonai parancs-

nokság egy feljelentést küldött be, amit egy szerb irt a sarajevoi merénylők ügyében. Ebben a beadványban a feljelentő elmondja, hogy ő több ízben nyomtatott könyvet az állami nyomdában és ezenközben több nyomdással megismerkedett. Ezek 1914 nyarán neki Nisben elmondták, hogy 1914 húsvét táján Sándor trónörökös meglátogatta az állami nyomdát Dacics vezetése alatt, aki a régebbi alkalmazottakat nem mutatta be a trónörökösnek, de Principet és Csabrinovitsot behívták a trónörököshöz az igazgatói szobába.

Ennek a bejelentésnek alapján Belgrádban a katonai hatóságok vizsgálatot indítottak és ebben az ügyben több jegyzőkönyvet vettek fel az állami nyomdában dolgozó munkásokkal, amelyekből valóban kivehető, hogy Dacics igazgató bemutatta Csabrinovitsot a trónörökösnek, aki vele elbeszélgetett . . .

Wiesner új adatai igen különös megvilágításba helyezik a volt szerb trónörököst, annál is inkább, miután Dacics és a trónörökös között igen bizalmas viszony volt. Ez a Dacics a „Narodna Obrana” egyik vezető tagja volt, *aki 1912-ben Dél-magyarországon izgatott a Monarchia ellen és így megérthető a szerb sajtó őrvjögése, a „Kriegsschuldfrage” folyóiratnak azon követelése miatt, hogy ebben a kérdésben nemzetközi fórum indítson már végre vizsgálatot . . .*

Az eddigieket összefoglalva kimondható, hogy a sarajevoi merénylet előzményei a főbb alapvonalaiban tisztázva vannak. A további kutatások valószínűleg érdekes részleteket fognak még napvilágra hozni, amely részletek azonban a lényegen semmiféle változást előidézni nem fognak.

Ilyen érdekes részletek Borivoje Jevtic „Benyomások és emlékezések a sarajevoi merényletről” című N. H. Gokovics (Belgrád) kiadványában megjelent értekezésben is található. Ebből a műből kivehető, hogy Princip, Csabrinovics, az úgynevezett „Fiatal Bosznia” című diákegyesületnek voltak tagjai, amely diákegyesület a bécsi „Zora” egyetemi hallgatók egyesületével szoros kapcsolatot tartott fenn. A „Fiatal Boszniához tartozó diákok Boszniában különböző városokban működtek, természetesen elsősorban Sarajevóban, azonban maguk között más embereket is eltűrtek. Így Csabrinovics a nyomdász, Mechmedbasics az asztalos, Ilics a tanító, Pusara a városi hivatalnok szintén közlekedtek a diákokkal és ezek mind

résztvettek a sarajevoi merénylet előkészítésében. A boszniai diákság szoros kapcsolatot tartott fenn Belgráddal, ahol a bosnyák emigránsok, az „Arany Vízához” című kávéházban találkoztak, ahol az ismert Ciganovics is sokszor megfordult. Bogisevics a „Kriegsschuldfrage” 1926 februári számában azonban bebizonyítja, hogy a „Fiatal Bosznia” című ifjúsági egyesület, egy Gacsinovics nevű szerbiai diákforradalmár vezetése és irányítása alatt állott, aki pedig a „Narodni Obrana”-nak és a „Fekete Kéznek” volt tagja és aki a „Fiatal Bosznia” tagjait a „Fekete Kéz” eskümintájára eskette meg.

Tehát ezek a fiatal emberek nem önálló forradalmosítást végeztek az annektált területeken, hanem a szerb nemzeti forradalmároknak voltak tulajdonképeni végrehajtószervei. Éppen Gacsinovics szerepe igazolja legjobban, hogy a boszniai diákok nem maguktól jöttek arra a gondolatra, hogy a trónörökösöt megöljék, ahogy ezt különösen Scotus Viator akarja a világgal elhíttetni, hanem amit tettek, azt Gacsinovics utasítására végezték el a „Fekete Kéz” parancsára . . .

Hogy ez így volt, azt Bogisevics azzal bizonyítja, hogy két Bécsben élő – Mustapha Golubics és Bastaics fái nevű – bosnyák diáknak a vallomását idézi. Ezek a diákok szintén résztvettek a sarajevoi merénylet előkészítésében. A két diák elmondja, hogy parancsot kaptak, hogy Parisból Toulousba utazzanak, ahol velük Gacsinovics valamit meg akar beszélni. Bastaicsnak és Zsivanovicsnak (szintén diák) nem volt pénzüik, hogy Parisból Toulousba utazzanak és oda csak Golubics érkezett, aki a St. Jerome utcában levő vendéglőben megtalálta Milan Gacsinovicsot és Mechmedbasicsot, akinek a merénylet után Sarajevoból sikerült elmenekülnie. Golubics ennél a találkozásnál megtudta, hogy a találkozás gondolata Voja Tankosicstól származik és a találkozás célja az volt, hogy a trónörökös és más magasrangú polgári és katonai hatóságok ellen merényletterveket készítsenek, mert azt hitték, hogy ilyen eszközökkel fel tudják majd rázni a monarchia szláv elemeit. Ennél a találkozásnál megbeszélték a trónörökös elleni merénylet terveit és Gacsinovics Sarajevoba levelet írt Principnek, hogy Ilics tanítóval jöjjenek Lausanneba, ahol a merénylet részleteit meg fogják beszélni. . .

Mihelyt Princip a levelet megkapta, Belgrádba utazott, hoáv onnan Lausanneba menjen, azonban Tankosics őrnagy

Belgrádban tudtul adta neki, hogy utaznia nem kell, mert Belgrádban is úgy határoztak, hogy a trónörökösöt el kell tenni láb alól. Princip és Ilics levélben értesítették Gacsinovicset, hogy nekik nem kell hozzá utazniok és Principet Ciganovic és Tankosics azonnal kitanították a pisztollyal való bánásmódra. Az események aztán úgy folytak le, ahogy azt a Monarchia vizsgálata kimutatta . . .

Mindazt összefoglalva, amit eddig a sarajevói merényletről tudunk, kimondhatjuk, hogy további kutatások alig hozhatnak valami újat!.. .

Azonban dacára ennek, az Entente vezető államférfiai a műveikben az itt felsoroltakról nem akarnak tudomást szerezni . . .

Így Grey emlékiratainak 16-ik fejezetét „Az utolsó válság” cím alatt így kezdi: „A világ valószínűleg sohasem fogja megtudni, hogy mi rejlik Ferenc Ferdinánd főherceg meggyilkolása mögött. Valószínű, hogy senki sincs és nem is volt senki, aki mindent, amit erről tudni kellene ismerne”! ... *A kutató elámul ennyi alakoskodáson, mert 15 éve folyik a harc a sarajevói gyilkosság részletei körül és ennek a harcnak óriási irodalma van Grey azonban nem hall semmit, pedig nem lehet süket, hiszen emlékirataiban szeretettel hallgatja a madarak csicsérgését! . . . Vagy talán hirtelen elveszítette a hallását, mikor a sarajevói gyilkosságról beszélnek, úgy ahogy elveszítette hirtelenül az emlékező tehetségét, mikor az angol parlamentben a világháború előtti években az angol francia katonai konvenció kérdését szellőztették? . . .*

De a nagy Poincaré az emlékiratainak IV.-ik kötetében „L'Union Sacrée” cím alatt szintén nem akar semmiről sem tudni, mert a művének 181-ik oldalán azt állítja, hogy a szerb kormány a merényletről nem tudott semmit. *Poincaré urnák az emlékezőtehetsége szintén felette hiányos, ahogy ezt a IV.-ik kötet igen fényesen igazol. Tudniillik Poincaré úr 1921-ben a világháborúról előadási sorozatot tartott, mely nyomtatásban is megjelent. Ebben a munkában Poincaré – a francia „sárga könyv” 118. okmányát, amely 88 szóból állott – olvasóinak mint kifogástalan, igaz okmányt mutatott be. A „L'Union Sacrée” 445-ik oldalán ugyanazt az okmányt Poincaré szintén hozza, de most már csak 9 szóból áll. Tudniillik a kutatás azóta kimutatta, hogy ez okmány úgy, ahogy ezt Poincaré hozta, a francia „sárga könyv” leggaládabb hamisítványa és csalása. Ma már tudjuk, hogy ha senki, de Poincaré*

1921-ben biztosan tudta, hogy a 118-as okmány közönséges hamisítás és ő ezt az okmányt mégis mint valódi okmányt mutatta be. Az új könyvében azonban erről elfelejtkeznek, elhagyja az emlékező tehetsége!.. így hát megérthető az is, hogy Poincaré szerint miért nem tudott a szerb kormány semmit a merényletről!..

Ebben a fejezetben felsoroltakat összefoglalván kitűnik, hogy a szerb kormánynak a sarajevoi merényletben való közreműködése mindenben indokolja a Monarchia ultimátumát Szerbiához, habár az ultimátumban foglalt követelések egyáltalában nem is érintették a szerb kormány szerepét a gyilkosság körül. Miután azonban a szerb kormány az ultimátumot visszautasította, a Monarchia kormánya teljes joggal és tiszta erkölcsi alapon üzenhette meg a háborút Szerbiának, miután egy nemzetnek sem tagadható le az a joga, hogy tisztázza jövődő uralkodója meggyilkolásának körülményeit és hogy biztosítékokat szerezzen hasonló bűntények megismétlése elleni ...

Az entente tehát a Monarchia vezetősége ellen mint vádló nem szerepelhet, de igenis felléphetnének a Monarchia népei a külügyi politika vezetősége ellen, mert az nem állott a helyzet magaslatán! A Monarchiában tudniillik igen előkelő körök - már Sándor szerb király meggyilkolása után - látván a szerb propaganda működését a Monarchia délszláv területein, azt követelték, hogy számoljanak le Szerbiával még mielőtt Oroszország és az entente segítségére tudnának jönni! ... Ezeket a követeléseket a Monarchia diplomáciája fölényesen elutasította és engedte, hogy Szerbia nagyra nőjjön és az entente szövetségi mehanizmusa kiépüljön. Mikor aztán megtörtént a merénylet, csak akkor vette észre a központi hatalmak diplomáciája, hogy a Monarchia milyen szakadék előtt áll!... Akkor egyszerre a háborús kalkulációt is számításba vették, pedig akkor már minden késő volt, mert Oroszország a leszámolást nem engedte meg!..

A volt központi hatalmak diplomáciájának az volt a bűne, hogy 1914 nyarán egész helytelenül ítélték meg a helyzetet. Ezt még a legobjektívabb kritika is meg fogja egyszer állapítani! ..

II. FEJEZET.

A Monarchia 1914. évi ultimátumának előzményei. Gróf Tisza István szerepe és az ultimátum kritikai vizsgálata.

Mikor 1914 június 28-án délután az egész Monarchiában gyászlobogók lengtek Ferenc Ferdinánd meggyilkolása miatt, akkor a Monarchia közvéleményében azon első hírek hatása alatt, hogy a gyilkosok Belgrádból jöttek és Belgráddal állottak kapcsolatban, a legnagyobb szenvedélyességgel alakult ki az a vélemény, hogy a Monarchia többé nem tűrheti Szerbia provokációját, amelyek már 1908 óta tartanak, hanem valamit kell tenni, hogy a Monarchia tekintélyén további csorba ne essék.

Mikor tehát a bécsi külügyi hivatal megkapta a híreket a Miljacka menti fővárosból, már egynéhány óra múlva meggyőződhetett a bécsi joviális lakosság hatalmas tüntetéséből, hogy végre már ez is valami határozott lépést vár. A Monarchia közvéleményének hirtelen aktív fellépését azért kívánom megemlíteni, mert mindenkinek be kell látnia, hogy a bécsi külügyi hivatalnak a gyilkosság utáni lépéseiben erre a közvéleményre is figyelemmel kellett lennie annál is inkább, mert Berchtold gróf nem volt az az egyéniség, akire ezek a külső befolyások, továbbá a különböző erélyes rábeszélők, nem lettek volna hatással. A főrábeszélő, hogy a gyilkosságot ürügynek használják fel a Szerbiával való leszámolásra, Hötendorfi Konrád, a Monarchia vezérkari főnöke volt. Ő maga meséli könyvének IV. kötetében, hogy június 28-án délután Károlyvárosban tudta meg a gyilkosságot és azonnal távira-tozott Bécsbe, hogy utazását folytassa-e, mert szerinte most Bécsben lenne a helye! Könyvének 17-ik oldalán azután elmondja, hogy a gyilkosság után azonnal a következő gondolatmenet villant át az agyán:

„A sarajevoi gyilkosság egy hosszú lánc utolsó karikáját képezi. Az esemény nem volt egy egyedülálló fanatikusnak a műve, hanem egy jól megszervezett merényletnek a munkája és nem volt más, mint Szerbia hadüzenete a Monarchiához! ... *Erre csak háborúval lehetett válaszolni. . .*”

Mikor pedig megkapta a táviratot, hogy útját ne folytassa, Bécsbe utazott, ahová 29-én érkezett meg. A vezérkari irodába érkezvén, az őt váró legközelebbi környezet előtt úgy nyilatkozott, *hogy a helyzet igen komoly, mert a merénylet Szerbia munkája és valószínű, hogy háború lesz Szerbiával, de az a veszély is fenyeget, hogy Oroszországgal és Romániával kell majd mint ellenségekkel számolni.* (Aus meiner Dienstzeit, IV., 30. oldal.) Konrad azután meg is kezdte működését, hogy a Monarchiát háborúba keverje Szerbiával, annál is inkább, mert Potiorek már június 29-én jelentette, hogy a merénylők és Belgrád között bizonyos kapcsolat áll fenn. A Monarchia többi vezető emberei közül június 29-én még senki sem gondolt háborúra és arra sem gondoltak, hogy a merényletből kifolyóan Szerbiával leszámoljanak.

I. Ferenc József a gyilkosság után nem is gondolt arra, hogy ezt az eseményt háborús oknak tekintse. Így Margutti tábornok, aki Ő Felsége főhadsegédéhez, Paar grófhoz volt beosztva, megkérdezte Paar gróftól, hogy az uralkodó a gyilkosságból politikai következtetéseket von-e le? Paar ezt a leghatározottabban tagadta. Ugyan ily értelemben nyilatkozott Bolfras tábornok is, az uralkodó katonai kabinetirodájának a főnöke. (Margutti: „Der alte Kaiser”, 395. oldal.) Berchtold külügyminiszter a gyilkosság után még egyáltalában nem is gondolt háborúra, amit igazol az a beszélgetés, amely június 29-én Konrád és Berchtold között folyt le. E beszélgetés alkalmával Berchtold megmondta Konrádnak, hogy a trónörökös temetésére Vilmos császár is el fog jönni és hogy ebből az alkalomból az általános politikai helyzetet meg fogják vitatni. Konrád azonban ezzel nem elégedett meg, hanem követelte, hogy Szerbia ellen lépések történjenek, amelyek színter abból állnának, hogy Szerbia ellen rendeljék el a mozgósítást. Berchtold azonban ettől a lépéstől idegenkedett, kifogásokkal állt elő, hogy ilyen lépésre a közvéleményt elő kell készíteni! Nagyon félt egy esetleges csehországi forradalomtól is és csak olyan célzatú lépésekre gondolt, hogy Szerbia osz-

lásson fel egyes egyesületeket és bocsássa el a rendőrfőnökét!.. (Konrád, IV. kötet, 33-34. oldal.)

Berchtoldnak ez a határozatlan állásfoglalása másnapra azonban már megváltozott, mert mikor gróf Tisza István június 30-án délelőtt az uralkodói kihallgatás után felkereste gróf Berchtoldot a külügyi hivatalban, ez neki minden kertelés nélkül bejelentette azon szándékát, *hogy a gyilkosságot ürügynek használja fel Szerbiával való leszámolásra és pedig úgy, hogy háborút idézzen elő és ezzel az ősi ellenséget végre elintézzék!* Az okmányokból nem vehető ki, hogy Berchtoldot mi vitte reá, hogy az előttevaló napi bizonytalan állásfoglalását megváltoztassa; azért csak találgatásokra szorulunk – annál is inkább, mert Potiorek tábornok távirata, amely esetleges szerb zavargásokról emlékezett meg és amely elmondja, hogy a merénylők bevallották, hogy a fegyvereket és bombákat Belgrádból kaptak és amely távirat tartalmánál fogva valóban erőteljesebb állásfoglalásra készítette volna Berchtoldot, már június 29-én délután a hadügyminisztériumba volt és Berchtold este 8 óra körül, mikor Konráddal beszélgetett, már a táviratot ismerte, de ennek ellenére akkor még határozatlan volt. . .

Ami pedig Berchtoldnak Konrád szavaira tett ama megjegyzését illeti, hogy Csehországban forradalom törhet ki, erre megjegyezhető, hogy milyen szomorú az, ha a Monarchia külügyminisztere, nem ismeri a történelmet abból a szempontból, hogy a forradalmak hogyan keletkezhetnek? De mutatja azt is, hogy gróf Berchtold mennyire nem volt tisztában a Monarchia belpolitikai viszonyaival és fogalma sem volt arról, mit jelentenek az államhatalom részére a rendelkezésre álló hatalmi eszközök, amelyek 1914-ben még forradalmi gondolatoktól átitatva nem voltak. És ha már Berchtold valóban meg volt győződve egy Csehországi forradalmi megmozdulásról, hát akkor a következő napon hogyan kalkulálhatott bele egy háborút a terveibe, mikor a háború a legjobb alkalom a forradalom megmozdulására? . . .

Gróf Tisza István a sarajevói tragédiát június 28-án délután hallotta meg Geszten, ahova a hírt az igazságügyminiszter és Némethy belügyi államtitkár juttatták. Június 29-én gróf Tisza Budapestre utazott és még aznap Bécsbe ment.” Június 30-án az uralkodónál kihallgatásra jelentkezett, hogy tolmácsolja a magyar kormány részvétét. **A gyilkossággal kapcsolatban azonban külpolitika komplikációktól nem tartott,**

ami legjobban kivehető abból, hogy Berchtold grófot fel se kereste az audiencia előtt. Csak a kihallgatás után ment gróf Tisza a külügyminiszterhez, ahol csodálkozva hallotta, hogy Berchtold a merénylettel kapcsolatban Szerbiával le akar számolni! . . .

Gróf Tisza a leghatározottabban állást foglalt Berchtold szándékai ellen, kijelentvén, hogy hiányoznak a támpontok, amelyek alapján Szerbiát felelősségre lehetne vonni a merénylet miatt úgy, hogy a Monarchia az egész világ előtt mint békebontó szerepelne és a háború nagyon kedvezőtlen körülmények között törne ki. Végül pedig gróf Tisza kijelentette, hogy miután a Monarchia többé Romániára nem számíthat, Románia pedig nincs pótolva, a háború kirobbantására a helyzet igen kedvezőtlen ! . . .

Gróf Tisza még aznap Budapestre visszautazott, azonban nem akarván, hogy Berchtold a feje felett valami elhamarkodott dolgot csináljon, július 1-én beadványban fordult az uralkodóhoz, amelyben felhívja figyelmét Berchtold terveire és azokat ellenzi. *A beadványban Gróf Tisza kifejti, hogy Berchtold terveit végzetes hibának tartja és azokért a felelősséget elvállalni nem hajlandó. Az uralkodó előtt újból kifejti, hogy nincs elég támpont arra nézve, hogy Szerbiát a merénylet miatt felelősségre lehessen vonni és hogy a szerb kormánynek kedvező kijelentései után Szerbiával nem lehet háborút kezdeni. Ez gróf Tisza szerint már azért sem lehetséges, miután a Monarchia az egész világ előtt mint békebontó szerepelne és a háború a legkedvezőtlenebb körülmények között törne ki. Gróf Tisza kimutatja továbbá még azt is, hogy miután a Monarchia majdnem biztosan elveszítette Romániát, a helyzet nagyon kedvezőtlen, annál is inkább, miután Bulgária, amelyre a Monarchia számíthatna, ki van merülve ... Igen találóan fűzi hozzá gróf Tisza, hogy az akkori balkáni helyzetet figyelembe véve, nem lesz nehéz háborús okot találni, azonban először olyan diplomáciai helyzetet kell teremteni, amely a Monarchia javára megjavítaná az erőviszonyokat. Tisza szerint Bulgária csatlakozása igen sürgős, habár nem bírhat éllel Románia ellen és ha Németország nem tudja biztosítani Romániát a hármasszövetség részére, akkor Németországnak bele kell nyugodnia abba, hogy a Monarchia a hármasszövetség részére Bulgáriát biztosítsa. Ba azonban Románia kedvéért a Monarchia elszalasztja Bulgária lekötését, akkor gróf Tisza szerint Bulgária*

csatlakozni fog a készülő balkáni szövetséghez és segédkezni fog a Monarchia kifosztásában, hogy ezáltal egy darab macedóniai földet nyerjen. De gróf Tisza szerint még Románia lekötésére is legjobb eszköz a bolgár szövetség, mert Románia fél Bulgáriától és ha látni fogja, hogy a Monarchiát nem tudja visszatartani a bolgár szövetségtől, akkor talán ők maguk is be fognak lépni a szövetségbe, hogy ilyen módon védve legyenek a bolgár támadással szemben. Beadványának a végén pedig gróf Tisza felhívja az uralkodó figyelmét arra, hogy a német császár bécsi látogatását fel kellene használni és a Szerbia melletti elfogultságát az elmúlt napok eseményei alapján le lehetne szerelni. Ugyanakkor a Monarchia balkáni politikájának a támogatását (ahogy ezt Tisza a beadványában kifejtette) kellene tőle kieszközölni. (Új osztrák vöröskönyv 2. okmány.)

Ebből a ragyogó beadványból kivehető, hogy gróf Tisza István mint nem hivatásos diplomata sokkal reálisabban ismerte a balkáni helyzetet mint a bécsi Ballplatz és a berlini külügyi hivatal titkos tanácsosai! Ez a beadvány azonban igazolja azt is, hogy gróf Tisza egyáltalában nem akart háborút, hanem egy nagyarányú diplomáciai műveletre gondol, amelynek segítségével Bulgáriát gondolja lekötni és ehhez akarja a német császárt megnyerni ...

Gróf Tiszának ez a fellépése azonban Berchtoldnál hatást nem ért el, mert ő továbbra sem ejtette el a Szerbiával való leszámolás gondolatát. Fraknóinak azon állítása azonban, hogy még abban az esetben is el volt szánva Szerbiát megtámadni, ha Németország nem is tudná biztosítani Románia semlegeségét, vagy ha Oroszország Szerbia pártját fogná, csak félreértésen alapulhat, mert ez az okmányokból nem mutatható ki. Gróf Tisza állásfoglalásának annyiban volt hatása, hogy gróf Berthold szerbiai terveit addigra felfüggesztette, míg a temetésre jövő német császárt azok részére meg nem nyerte.

Azonban a sors másképp rendelkezett. Július 1-én a sarajevoi német konzul – Eiswald – egy táviratban felhívta a berlini külügyi hivatal figyelmét arra a belgrádi jelentésre, amelyben arról van szó, hogy onnan egy csomó összeesküvő Bécsbe utazott, hogy a temetés alkalmával merényletet kövessenek el. Óva inti ezért a birodalmi kancellárt attól, hogy a német császár a temetésre elmenjen. (D. D. z. K. I. kötet 6. [a] okmány). Ennek a táviratnak a hatása alatt Bethmann

nem merte vállalni a császár bécsi útjáért a felelősséget és a bécsi utat a nagykövet útján lemondatta. (D. D. z. K. I. kötet 6. [b] okmány.)

Gróf Berchtold így a német császárral érintkezni nem tudván, elhatározta, hogy Berlinbe küldi azt a memorandumot, amelyet már hónapokkal azelőtt készítettett, hogy a Monarchia megváltozott balkáni politikájához megnyerjék a német császár hozzájárulását. Erről a memorandumról már munkám I. kötetében is megemlékeztem, ahol kifejtettem, hogy abban még június 24-én Szerbia elleni támadási szándékról szó sem volt. Csak a merénylet után, mikor a memorandumot Berlinbe akarták küldeni, akkor tétette Berchtold a memorandum végére a következőket:

„A mellékelt emlékirat éppen kész lett, mikor a sarajevói borzalmas események bekövetkeztek. Az elvetemült gyilkosságnak a kihatása ma még nem tekinthető át. De mindenestre megvan a kétségtelen bizonyíték, ha ugyan arra egyáltalában szükség van, hogy a Monarchia és Szerbia között áthidalhatatlan az ellentét és hogy milyen veszélyes és intenzív a semmitől sem visszariadó nagy szerb propaganda! Ausztria Magyarországnál nem hiányzott a jóakarát és az előzékenység, hogy Szerbiával tűrhető viszony alakuljon ki. Azonban újból kitűnt, hogy hiábavalóak voltak az erőlködések és hogy a Monarchiának a jövőben is számolnia kell Szerbiának konok, ki nem békíthető és támadó ellenségeskedésével. Annál parancsolóbban kényszerül a Monarchia arra, hogy biztos kézzel szétszakítsa azokat a szálakat, amelyeket ellenségei a feje felett hálóvá akartak sűríteni. (Új osztrák vöröskönyv I. 1. okmány 16. oldal.

Ehhez a memorandumhoz gróf Berchtold még egy levelet is szerkesztett, amelyet I. Ferenc József küldött II. Vilmosnak s amelyben az uralkodó kitér az általános helyzetre is. Ebben a levélben a Monarchia uralkodója kimondja, hogy a trónörökös elleni merénylet az orosz és szerb pánszláv agitáció műve, mely agitáció azt célozza, hogy a hármasszövetséget gyengítse és a Monarchiát szétbontsa. A levél elmondja továbbá, hogy a gyilkosság egy igen kiterjedt összeesküvésre enged következtetni, amelynek szálai Belgrádba vezetnek, azonban a szerb kormány kompromitálása valószínűleg nem fog sikerülni, habár egész bizonyos, hogy a szerb kormánynak a politikája az ilyen büntetteket elősegíti és így ez a helyzet veszélyezteti a Monarchiát és az uralkodóházat. Az uralkodó

a levélben keserűen panaszkodik Romániára, kijelentvén, hogy nem kételkedik Károly király hűségében, azonban a román király már kétszer bevallotta a bukaresti követnek, hogy tekintettel a nép ellenséges érületeire, ha kenyértörésre kerülne a dolog, akkor nem tudna eleget tenni a szövetségi kötelezettségeknek. A kultúrliga Magyarország elleni propagandájával is foglalkozik az uralkodó, kijelentvén, hogy ezt a propagandát, a román kormány segíti elő és azt ajánlja, hogy Bukarestben igen erélyesen adják tudtul, hogy Szerbia barátja nem lehet egyúttal a Monarchia barátja is, különösen akkor, ha Románia nem szünteti meg a Monarchia elleni propagandát. *A levele végén pedig az uralkodó minden kertelés nélkül kimondja, hogy a Monarchia politikája csak az lehet, hogy Szerbiát elkülönítse és kisebbé tegye. Ezt a politikát pedig úgy kell kezdeni, hogy a Monarchia a bolgár kormány állását erősítse, hogy Bulgária Oroszország felé ne húzzon. Ha pedig Romániában látni fogják, hogy a hármasszövetség nem akar lemondani Bulgáriáról és Bulgáriát ráveszi arra, hogy Romániával kapcsolatba lépjen azáltal, hogy területi integritását biztosítja, akkor Romániában is észre fogják venni hogy milyen veszedelmes a szerb barátság és az orosz közeledés! . . .*

Később aztán Bulgáriát Törökországgal és Görögországgal is kilehetne békíteni, azonban akkorára Szerbiának a Balkánon meg kell szűnni politikai tényezőnek lenni . . .

A levél utolsó soraiban pedig az uralkodó nyomatékosan ismétli a német császárnak, hogy a borzalmas boszniai események után a Szerbiával való kiengesztelődésről szó sem lehet és hogy Európa uralkodóinak békés politikája veszélyben lesz, ha a belgrádi gonoszító agitáció büntetlenül tovább működik ! . . .

Az előbb említett memorandummal és ezzel a levéllel indult július hó 4-én gróf Hoyos Berlinbe, hogy megnyerje úgy Vilmos császárt, mint a birodalmi kancellár hozzájárulását a Monarchiának Szerbiával szemben való erélyes fellépéséhez. Berchtoldnak ez a szándéka az okmányokból megérthető, mert a külügyi képviselők mindjárt a gyilkosság után jelentik, hogy Szerbiában milyen nagy az örömmámor a sikerült merénylet miatt. Így július 1-én az üszkübi konzul jelenti, hogy az ottani lakosság a gyilkosság hírére valóságos extázisba jött és olyan örömkítőrések mutatkoztak, hogy ezeket a konzul

egyenesen emberteleneknek minősíti. Megjegyzi, hogy a lakosságnak ez a viselkedése igazolja legjobban, hogy mennyit érnek azok az erőlködések, amelyek azt célozzák, hogy az erkölcsi felelősséget a gyilkosság ügyében Szerbiáról elhárítsák. (Konrád, IV., 23. oldal.)

Azonban nemcsak a szerb lakosság viselkedése lehetett hatással Berchtoldra, hanem a szerb hivatalos körök viselkedése is, dacára annak, hogy a szerb kormány, ami a részvényt nyilváníttatást illeti, megfelelt a nemzetközi szokásoknak. Az újságok tudniillik, már a gyilkosság utáni napon, hozták a híreket, hogy a merénylők Belgrádból jöttek és ott kapták az öldöklőszerszámokat. Azután pedig felsorolták a merénylők neveit és azt is felemlítették, hogy a merénylők Belgrádban milyen körökben mozogtak. **Ha tehát a hivatalos Szerbiában még csak a szikrája lett volna meg a tisztességérzetnek és ártatlannak érezte volna magát, akkor az ismert adatok alapján a szerb kormánynak is meg kellett volna indítania a vizsgálatot.** Ezt azonban a szerb kormány nem tette meg, sőt az a hihetetlen eset is megtörtént, hogy mikor július 1-én a Monarchia akkori követségi vezetője Storch, megjelent a külügyi hivatalban és a vezértitkárhoz azt a kérdést intézte, hogy miután a szláv újságok is azt hangoztatják, hogy Sarajevo és Belgrád között bizonyos kapcsolat van, tett-e már valamit a szerb kormány, ezen kapcsolatok kiderítésére, Gruics vezértitkártól azt a választ kapta, hogy a szerb kormány nem tett még semmit ebben az ügyben és az ügghöz a szerb kormánynak semmi köze. Erre a különös válasza, nem is csoda, Storch a legvehemensebben kikelt és igen élesen tudtul adta Gruicsnak, hogy ő nagyon csodálkozik azon, hogy a kormány, amely folytonosan hangoztatja, hogy a szomszédaival a legkorrektebbül viselkedik, ebben az ügyben ilyen nemtörődömséget tanúsít. Storch igen erélyes fellépésének meg volt az eredménye, mert Gruics a belügyminiszterrel kapcsolatot keresett és ennek alapján a belgrádi rendőrség a merénylők lakásán házkutatást tartott. (D. D. z. K. 12. okmány.) Hát természetes, hogy ilyen hihetetlen esetek Berchtoldban még jobban feltűzelték az elhatározást, hogy megnyerje Németország hozzájárulását a Szerbia elleni lépéséhez és egyáltalában nem vehette komolyan a szerb hivatalos kijelentést, amelyben Szerbia megveti a sarajevoi gyilkosságot.

Mikor 1914 július hó 5-én gróf Hoyos a memorandummal Berlinbe érkezett, már kedvező politikai atmoszférába került. Munkám első kötetében kimutattam, hogy 1908-1914 között a német külügyi politika többször megakadályozta a Monarchia erélyes fellépését Szerbia ellen és *hogy II Vilmos különös szimpátiával viseltetett Szerbia iránt*. Ez a jóindulat a sarajevoi gyilkosság után eltűnt és II. Vilmos igen temperamentumos széljegyzetekben adott kifejezést eddigi felfogásának a megváltozásáról. Így mikor a bécsi nagykövet június 30-án jelentette Berlinbe Berchtolddal megtörtént beszélgetését, miközben felemlítette, hogy Bécsben még a komoly emberek is azt tartják, hogy Szerbiával le kell számolni, a német császár széljegyzetben oda írta „*jetzt oder nie*”. Mikor pedig a nagykövet jelenti, hogy Bécsben elhirtelenkedett lépésektől óvja Berchtoldot, a császár széljegyzetben a következőt írta oda: *Ki hatalmazta őt erre fel, ez nagyon ostoba cselekedet volt, semmi köze hozzá és tisztán Ausztria dolga hogy mi a szándéka .. Mert ha aztán az ügy rosszul sül el, azt fogják mondani „Németország nem akart”. Tschirschky ezzel a szemérséggel hagyjon fel A szerbekkel le kell számolni és pedig gyorsan.* (D. D. z. K. 7. okmány.) Ezek a széljegyzetek igazolják, hogy a sarajevoi merénylet gyorsan kiábrándította II. Vilmost szerbiai szimpátiából, amelyektől gróf Tisza is félt. Hogy azonban Vilmos császár széljegyzeteit pacifista és entente részről támadásnak használják, annak semmi tárgyi alapja nincs, mert ezek a megjegyzések a sarajevoi merénylet gonoszságát figyelembe véve nagyon is a helyén valók voltak . . .

Azonban a német külügyi hivatal is éppen úgy mint Vilmos császár, hamar megváltoztatta eddigi felfogását. Még június 30-án Zimmermann külügyi államtitkár az orosz nagykövetnek azt a tanácsot adja, hogy tegyenek meg mindent, hogy a szerb kormány támogassa Ausztriát a gyilkosság felderítésében és ő nem hiszi, hogy Pasicsot ebben az ügyben felelősség terhelné (C. Oman: The Out break of the War of 1914-1918, 15. oldal). De még július 3-án is Zimmermann a francia követség megbízottnak azt mondja, hogy reméli, miszerint Szerbia eleget fog tenni azoknak a kívánságoknak, amelyeket Ausztria kérni fog tőle, hogy a gonosztett bűnöseit üldözhesse, mert ha Szerbia másképp tenne, akkor maga ellen ingerelné az egész világot (francia sárga könyv, 9. okmány).

Július 4-én Zimmermann azonban részben megváltoztatja eddigi felfogását és Szögyénynek, a Monarchia nagykövetének, azt a kijelentést teszi, hogy megértené, ha a Monarchia fellépne Szerbia ellen, miután az egész civilizált világ a Monarchia mellett van, azonban igen nagy óvatosságot ajánl és különösen arra figyelmeztet, hogy Szerbia lealázó követeléseket ne kapjon (U. O. V. K. I. 5. okmány). A német külügyi államtitkár felfogásának a megváltozása bizonyára a bécsi német nagykövet jelentéseivel van összefüggésben, mert a nagykövet jelentette, hogy a merénylők Belgráddal vannak kapcsolatban. Nagy hatással lehetett reá azonkívül a belgrádi német követ június 30-ki jelentése, amely július 3-án érkezett Berlinbe. *Ebben a jelentésben a követ elmondja, hogy a belgrádi szertelen sajtó és a fanatikus „omladina” egyesületek, továbbá a nagy szerb propaganda az a talaj, amelyből az exaltait egyéniségek kifejlődnek és hogy Szerbia bűnrészsége nem tagadható!* Legjobban látható ez a belgrádi orosz követnek mondásából: „Esperon, que ce ne sera pas un Serbe.” „Reméljük, hogy ez nem lesz egy szerb.” (D. D. z. K. 10. okmány.)

Mikor tehát július 5-én Hoyos gróf Szögyény nagykövettel II. Vilmosnál annak meghívására dejeuneren megjelent és a német császárnak átadta a memorandumot és I. Ferenc József levelét, akkor már kedvező légkör uralkodott Berlinben Berchtold tervei iránt. II. Vilmos a memorandumot és a levelet figyelmesen átolvasta és Szögyénynek megjegyezte, *hogy ő el is várja a Monarchiának erélyes fellépését Szerbiával szemben. Mivel azonban európai komplikációktól is tart, azért a nagykövetnek végleges választ addig nem adhat, míg a birodalmi kancellárral nem tanácskozott* A dejeuner után Szögyény figyelmeztette II. Vilmost a helyzet komolyságára, mire a császár felhatalmazta a nagykövetet, *hogy jelentse I. Ferenc Józsefnek, hogy még abban az esetben is számíthat Németország teljes támogatására.* Közben újból kijelentette, hogy először a birodalmi kancellár felfogását akarja hallani.

Reméli, hogy a birodalmi kancellár is hozzá fog járulni a Szerbia elleni művelethez, amely művelettel azonban nem kell várni. II. Vilmos azt is kijelentette, *hogy Oroszország állásfoglalása ellenséges lesz ugyan, 6 azonban erre már évek óta el van készülve és ha a Monarchia és Oroszország között habborúra kerülne a sor, akkor Németország hűségesen a Monarchia*

mellett fog állani. Nem hiszi azonban, hogy Oroszország háborúra el volna készülve és nagyon meg fogja gondolni, hogy a fegyverekre apelláljon. Valószínűleg a Triple Ententet fogja izgatni és a Balkánon fogja szíttani a tüzet. A beszélgetés végén pedig kijelentette II. Vilmos, hogy ő nagyon is megérti, ha a Monarchia uralkodója olyan nehezen szánta el magát, hogy Szerbiába bevonuljanak, de ha már elhatározták a háborús lépést Szerbia ellen, akkor ő nagyon sajnálná, ha ezt a mostani, a Monarchiára nézve kedvező alkalmat elmulasztanák. Romániára pedig azt jegyezte meg, hogy gondoskodni fog arról, hogy Károly király és tanácsadói korektül viselkedjenek! Sajnos, Bulgáriával szemben még ezekben a sorsdöntő pillanatokban is ellenszenvvel viselkedett, de kijelentette, hogy nem fog kifogásokat tenni az ellen, ha Bulgária és a Monarchia között szerződéses viszony alakul ki. (Új osztrák vörös könyv I. §. okmány.)

A következő napon, július 6-án, Hoyos gróf Szögyénnyel Bethmann-Hollwegnél jelentek meg, aki őket a külügyi államtitkár jelenlétében fogadta, mely fogadásról Szögyény július 6-iki táviratában számol be. Szögyény azt jelenti, hogy a német kormány is belátja, hogy az orosz balkáni tervek milyen veszedelmesek a Monarchiára és megérti, hogy ilyen viszonyok között a Monarchia Bulgáriával kapcsolatot keres, amely azonban a Romániával való viszonyt nem érintené. A német kormány utasítani fogja szófia követét, hogy tárgyaljon és ha a Monarchia ezt kívánná, ugyanakkor a német kormány Bukarestet is értesíteni fogja a szófiai tárgyalásokról és kérni fogja a román királyt, hogy a Monarchia elleni agitációt nyomják el. Bethmann továbbá hajlandó volt tudtul adni a román királynak, hogy ő eddig mindig azon volt, hogy a Monarchia Szerbiával férjen meg, de a bekövetkezett események után ő maga is ezt majdnem kizártnak tartja. Ami pedig a Monarchia és Szerbia közötti viszonyt illeti, Szögyény jelentése szerint *Bethmannak az a felfogása, hogy a Monarchiának kell megítélni, hogy miként akarja tisztázni a helyzetet. A Monarchia számíthat Németországra, mint szövetségesre és barát, bármilyen legyen is ez a döntés! . . .* Szögyén tovább még azt is jelenti, hogy a tárgyalásoknál kivette azt is, hogy úgy Beethmann, mint II. Vilmos a balkáni nehézségek megoldását abban látnák, ha a Monarchia azonnal erélyesen lépne fel Szerbia

ellen, mert nemzetközi szempontból az akkori pillanat jobb volt, mint egy későbbi. Bethmann továbbá hozzájárul ahhoz is, hogy sem Olaszországot, sem Romániát a Szerbia elleni lépésről ne értesítsék. (U. O. V. K. I. 7. okmány.)

Ugyanazt, amit Szógyorny jelentett Bécsbe, azt kapta információ gyanánt a bécsi német nagykövet (D. D. z. K. 15.) Az U. O. V. K. 7-ik és a német D. D. z. K. 15-iki okmánya egész tisztán mutatják, *hogy július 5. és 6-án Berlinben mi történt és hogy milyen valótlanosság az az állítás, hogy a Monarchia július 5. és 6-iki lépéseit Berlinből inscenálták volna.* A két okmány igazolja, hogy úgy a német császár, mint Bethmann megváltoztatták azt a politikát, amit 1908-1914 között folytattak és amellyel meg akarták akadályozni a Monarchia és Szerbia közötti összeütközést. A sarajevói gyilkosság hatása alatt már nem idegenkedtek attól, hogy a Monarchia Szerbiával szemben erőlesen lépjen fel, de erre az elhatározásra a Monarchiának magának kell jönnie. Ha ez azonban meg van, akkor a Monarchia számíthat Németországra, még abban az esetben is, ha Oroszország beavatkozik, habár II. Vilmos nem hiszi, hogy Oroszország fegyverhez fog nyúlni, hanem csak diplomáciailag fog okvetetlenkedni.

Azonban ez a berlini hangulatváltozás egyet jelentett azzal, hogy a Monarchia megkapta Németország hozzájárulását a Szerbia elleni lépéshez, ami igen nagy hiba volt, mert a német diplomáciának tisztában kellett volna lennie azzal, hogy Oroszország milyen óriási haladást tett hadseregének a fejlesztésében 1908-1914 között és így a szerbiai leszámolás Oroszország beavatkozása nélkül 1914-ben többé már elvégezhető nem volt. Ezzel a berlini külügyi hivatalnak annál is inkább tisztában kellett volna lennie, mert hiszen a Limán Sanders esetből kifolyólag már 1914 januárjában látta, hogy Oroszország határozottsága egész más volt, mint néhány évvel ezelőtt. Ezt a baklövést még azzal sem lehet elütni, hogy II. Vilmos kijelentette, hogy nem hiszi, hogy a cár gyilkosokat fog védeni, mert hiszen ilyen érzelmek az orosz politikában soha szerepet nem játszottak. Természetesnek veszem hogy talán ezt az ítéletemet túlszigorúnak tartják, azonban Oroszország 1914 nyári lelkületét a berlini diplomáciának ismernie kellett volna, miután pedig ezt nem ismerte, az egész német diplomáciának rendszerében kellett, hogy hiba

legyen. Viszont erkölcsi szempontból a világtörténelemben jogosabban egy állam sem ígérte oda a támogatását, mint ezt Németország tette 1914 július 5. és 6-án.

Egy másik dolog ami feltűnik, a július 5. és 6-ki tárgyalások alkalmával az az érthetetlen elhatározás, hogy a Monarchia Szerbia elleni lépéséről sem Olaszországot, sem Romániát ne értesítse. Ez a felfogás annál is érthetlenebb, mert a „Grosse Politik” gyűjtő neve alatt kiadott nagy német okmánygyűjtemény azt mutatja, *hogy a német diplomácia már 1902 óta tudta, hogy Olaszországra, mint szövetségesre számítani nem lehet; viszont I. Ferenc József leveléből kivehető, hogy a román király a Monarchia követe előtt kijelentette, hogy szövetségi kötelezettségének eleget tenni nem tud.* Ha tehát a meglevő szövetségi szerződések alapján biztosra volt vehető, hogy sem Románia, sem Olaszország nem fog eleget tenni a szövetségi kötelezettségnek, hanem az alól ki fognak bújni, akkor hogyan tétéleztek fel azt, hogy abban az esetben, ha kész helyzet elé állítjuk őket, akkor a Monarchia mellé fognak állani. *Ez a gondolkozás olyan hihetetlen naiv, hogy ezt el sem lehet hinni és a központi hatalmak akkori diplomáciai vezetőinek súlyos szemrehányást kell tenni, hogy nem mérlegelték elég komolyan a helyzetet!* Tudniillik úgy Vilmos császár, mint a német és az osztrák külügyi hivatal, ha nem is határozott formában, mégis csak arra gondoltak, hogy Oroszország be fog avatkozni és hogy ez a beavatkozás német-francia háborút fog maga után vonni és éppen ezért minden lépés megtétele előtt teljesen tisztába kellett volna jönni Románia és Olaszország tényleges segítségével, mert ezek nélkül a központi hatalmak háborújának győzedelmes befejezéséhez vajmi kevés remény volt! ..

A július 5. és 6-ki berlini események körül egész rémregény fejlődött ki, mely regényt, Poincaré, Viviani, az igazmondásnak nagy mesterei, azután Bosch sorbonnei tanár nagyban terjesztették. *Ez a legenda ma sem akar elhallgatni és úgy szól, hogy ezen a két napon Berlinben koronatanács folyt volna le, amelyen részt vettek az összes német nagykövetek, a katonai hatóságok, a bankok és vasutak képviselői, Gróf Tisza, Hötendorfi Konrád és hogy ezen a koronatanácson Vilmos császár elnöklése alatt elhatározták a világháborút.* Ma tudjuk, hogy ezt a legendát Morgenthau konstantinápolyi amerikai nagykövet

terjesztette. Ő 1918-ban New-Yorkban „Morgenthau nagykövet elbeszélése” címe alatt könyvet adott ki, amelyben a 86-88. oldalon a július 5-iki koronatanácsról beszél. Az egész erre vonatkozó részt szószerint idézem, úgy ahogy azt Sidney B. Fay amerikai egyetemi tanár a „Kriegsschuldfrage” 1925. számában hozza: Teszem pedig ezt azért, hogy mindenki lássa, hogy a hazudozás művészetében milyen messzire lehet menni.

Morgenthau ezen elbeszélésében Wagenheim konstantinápolyi német nagykövetről megemlékezvén így ír:

A császár őt (tudniillik Wangenheim konstantinápolyi német nagykövetet) egy császári konferenciára Berlinbe hívta. A találkozás július 5-én történt meg Potsdamban. A császár elnökölt és majdnem az összes kiváló nagykövetek résztvettek a konferencián. Wangenheimt azért hívták, hogy megnyugtasson Törökország miatt és hogy a kollegáit a konstantinápolyi helyzetről tájékoztassa, amely várost akkor a bekövetkezendő háború kiinduló pontjának tartották. Wangenheim az elbeszélésénél nem mondta meg a neveket, hogy kik vettek részt a konferencián, habár határozottan kijelentette – és ezek a tények fontosak – hogy közöttük voltak a vezérkar és tengerészet tagjai, akik alatt – felfogásom szerint – Tirpitzet és Falkenhaynt értette. A nagy bankárok, a vasúti igazgatók és a német ipar vezetői ezen a tanácskozáson szintén résztvettek, mert ők a német háborús előkészületekhez éppen olyan szükségesek voltak, mint maga a hadsereg. Wangenheim elmesélte nekem (Morgenthau-nak), hogy a császár sorban mindegyiket megkérdezte: Kész ön a háborúra? Valamennyi azt mondta, hogy igen, kivéve a pénzemberek. Ők tudniillik azt mondták, hogy két hét időre volna szükségük, míg a külföldi papírjaikat el tudják adni és hogy kölcsönöket vehessenek fel. Ezidőtájt kevés ember tekintette a sarajevoi tragédiát olyan tettnek, amely feltétlen háborúhoz vezetne. Ez a konferencia – mondta nekem Wangenheim – megtette az összes rendszabályokat, hogy ilyen gyanú ne ébredjen fel. A konferencia elhatározta, hogy a bankároknak időt enged, hogy pénzügyeiket a jövő háborúra rendezzék be és azután a résztvevők nyugodtan munkára vagy szabadságra mentek. A császár Norvégiába, Bethmann Hollweg szabadságra ment, Wangenheim pedig Konstantinápolyba tért vissza. Wangenheim a konferenciáról mesélvén bevallotta, hogy Németország elsiette a háborút. Azt hiszem igen büszke volt arra, hogy Németország az ügyet ilyen methodikusan és nagy előrelátással fogta fel és különösen büszke volt, hogy ő is meg volt hívva erre a korszakalkotó

gyűlésre, Sokszor gondolkoztam afelett, hogy hogyan áruhatott el ilyen fontos titkot és azt gondoltam, hogy ennek az ő túlhajtott hiúsága volt a valódi oka. Meg akarta mutatni nekem, hogy milyen közel állott a német császár köréhez és hogy milyen volt a szerepe ezen konfliktus létrejötténél.

Akár mi is volt a mozgató ok, ezen indiszkréciójával elérte, hogy nekem megmutatta, hogy ezen borzasztó bűntényben kik is voltak a valódi bűnösök. A különböző kék, vörös és sárga könyvek, amelyek egy néhány hónap múlva a háború kitörése után Európát elárasztották és az a sok 100 okmány, amelyet a német propagandacsinálók adtak ki, hogy Németország ártatlanságát igazolják, soha a legkisebb benyomást reám nem tettek. Mert az én következtetésem a a felelősségre vonatkozólag nem gyanúkokon, sem véletlen adatok vizsgálatán alapultak. Nincs szükségem, hogy ez ügyben vitakozzam vagy hogy következtetéseket vonjak le. Tudom, hogy azt az összeesküvést, amely az emberiség legnagyobb tragédiáját idézte elő, a császár és tanácsadói 1914 július 5-i Potsdami tanácskozásán szőtték. Egyike a főrésztvevőknek, aki telve volt diadallal az összeesküvés látszólagos eredményétől, saját szájával mondta el a részleteket Ha Hallgatom az embereket, akik vitatkoznak a háborús felelősségről, vagy ha olvasom a Németország által előhozott durva és hazug magyarázatokat, akkor mindig visszahívom emlékezetembe Wangenheim kis tömzsi alakját, amilyenek azon az augusztusi délutáni napon mutatkozott, mikor nagy fekete szivarját szívta és amikor leadta jelentését a történelmi gyűlés lefolyásáról. Minek pazaroljuk az időt, hogy a dolgot még azután megvitassuk? . . .

Ezek azok a híres Morgenthau-féle leleplezések, amelyek még most sem akarnak végleg eltűnni a láthatárról és azért a következőket kell velük szemben leszögezmem.

A német okmányok igazolják, hogy 1914 július 5-én Tschirszky a bécsi nagykövet Bécsben, Pourtalès gróf nagykövet Pétervárott, Schoen Parisban és Flotow Rómában volt, míg Lychnowsky herceg a londoni német nagykövet július 6-án Londonba érkezett és átvette a nagykövetség vezetését, tehát 5-én nem lehetett a potsdami tanácskozáson. Tehát ezek a nagykövetek nem lehettek a potsdami tanácskozáson jelen, ahogy ezt Morgenthau állította. De még a külügyi államtitkár Jagow is nászúton volt és csak 7-én vette át a külügyek vezetését.

A katonai személyiségek közül július 5-én Moltke, a német vezérkari főnök Karlsbadban kúrán volt, a helyettese, Wälde-

see altábornagy Hannoverben volt nagynénjének a temetésén Tirpitz a tengerészeti államtitkár és a flotta vezérkari főnöke, Pohl admirális szabadságon voltak, tehát nem lehettek ott a Morgenthau-féle konferencián. Egyedül Wangenheim nem volt július 5-én Konstantinápolyban, azonban özvegye vallomása szerint július 5-én vidéken volt, tehát nem lehetett Berlinben és Potsdamban. Hogy pedig Gróf Tisza és Konrád ezeken a napokon nem voltak Potsdamban, azt feleslegesnek tartom bizonyítani. Ha pedig a tanácskozásnál hiányoztak a nagykövetek és a katonai vezetők, akkor természetesen hiányoztak a bankárok és a vasúti igazgatók is, amely utóbbiak részvétele már azért is érthetetlen miután a Németországi vasutak, mind államvasutak és a Morgenthau-féle igazgatók nem is léteznek! . . .

Nézzük azonban, hogy az okmányok alapján kik voltak július 5-én és 6-án Vilmos császárnál, hogy aztán következtethessünk, hogy volt-e azokon a napokon koronatanács Potsdamban? A D. D. z. K. okmánygyűjteményben „Anhang zur Vormerkungen” alatt meg vannak mindazon személyek nyilatkozatai, akik július 5-én és 6-án a császárral összejöttek.

Először kivehető, hogy II. Vilmos udvari vonatja július 6-án reggel 9 óra 15 perckor indult Wildpark állomásról Kiel felé, tehát II. Vilmos 6-án reggel elhagyta Berlint.

Capelle admirális elmondja, hogy őt 6-án reggel 7 és 8 óra között mint Tirpitz helyettesét II. Vilmoshoz a „Neues Palaisba” hívták. Capelle a császárral a kertben találkozott, aki útra készen volt. A császár elmondta Capellének, az előbbi nap eseményeit és megjegyezte, hogy nagyobb háborús zavarra nem is gondol. A cár – a császár felfogása szerint – nem fogja a gyilkosoknak pártját fogni és sem Oroszország, sem Franciaország még nem készek a háborúra. *Capelle azt mondja, hogy a császár kijelentései után katonai tanácskozás nem volt, mert II. Vilmos azonnal Kiéibe utazott.* Berirab gyalogsági tábornok szintén reggel 6 órakor beszélt II. Vilmostal, aki őt a politikai helyzetről tájékoztatta, azzal az utasítással, hogy erről értesítse a Karlsbadban üdülő vezérkari főnököt, *A császár erre autóba szállt és az állomásra hajtatott, azonban semmiféle katonai intézkedés vagy tanácskozás nem volt.*

Az összeomlás utáni Reichswehrminiszterium szintén ki-

mutatja, hogy július 5, vagy 6-án a porosz hadügyminisztérium részéről tisztek a *császárhoz* rendelve *nem* lettek.

Zenker tengerészkapitányt július 5-én hívták Wildparkba, hogy ott parancsokat vegyen át a császártól. A császár neki elmondta a július 5-iki beszélgetést a Monarchia kiküldöttével és megjegyezte, habár nem hiszi, hogy Oroszországgal és Franciaországgal háború fog kitörni, de azért katonai szempontból ezt is figyelembe kell venni. A csataflotta azért tegye meg útját Norvégiába és a vezérkari főnök visszahívására nincs semmi szükség.

A D.D.z.K. legújabb 1927-ben kiadott kiadásában megtalálható Falkenhayn hadügyminiszternek Moltkehoz július 5-én írott levele is, amelyben Falkenhayn értesíti Moltket, *hogy július 5-én, délután a császárhoz hivatták, aki elmondta neki, hogy a Monarchia nem hajlandó tűrni a szerbiai provokációkat és Szerbiába be fog vonulni arra az esetre is, ha Oroszország ezt ellenézné. II. Vilmos a memorandumot és I. Ferenc József levelét is felolvasta előtte.*

Falkenhayn erre megjegyzi, hogy ő és a birodalmi kancellár nem hiszik, hogy az osztrák kormány komoly lépést fog tenni, habár a beszéde sokkal erőteljesebb, mint előbb volt. Kijelenti továbbá, hogy semmi esetre sem fog a jövő hetekben megtörténni a döntés, mert míg Bulgáriával meg lesz a szerződés, hosszú idő fog eltelni. Miután azonban a helyzet ezáltal mégis kiélesedett, dacára, hogy nincs erre utasítása, a lefolyt eseményekről Moltkét értesíti, hogy meglepetések, amelyek végre is mindig előadódhatnak, készületlenül ne találják.

Ezek a vallomások azoktól a személyiségektől, akik 5. és 6-án II. Vilmossal találkoztak, igazolják, hogy július 5-én nem volt koronatanács. Morgenthau állítása tehát nyilvánvaló valótlanosság. Ugyan ilyen valótlanosság annak az ententebizottságnak a jelentése is, amelyet az 1919 március 29-én adott be, hogy megállapítsa, ki a háború okozója és az erről szóló jelentésében, Lichnowsky brosürája után, azt állítja, hogy Bécs és Berlin július 5-én Potsdamban végbement döntő tanácskozás után elhatározták, hogy rövidlejárátú ultimátumot küldenek Szerbiához . . .

Aki pedig az előzmények ismerete után még mindig azt állítja, hogy július 5-én koronatanács volt, amely elhatározta

a háborút, ahogy ezt különösen Viviani állította, az igazán neveltségessé teszi magát! . . .

Azonban Morgenthau a potsdami koronatanáccsal kapcsolatban a meséjét még a következő módon színezi ki:

„Ez a császári konferencia július 5-én tartott meg, az ultimátumot pedig július 22-én küldték el. Ez volt a két-hetes haladék, amelyet a bankárok kértek, hogy terveiket keresztülvigyék. Az összes nagy tőzsdék igazolják, hogy a német bankárok ezt az időközt hasznosan kihasználták. A tőzsdék könyvei mutatják, hogy részvényeket nagy tömegekben adtak el és hogy azok árai gyorsan lezuhantak. Abban az időben e mozgás miatt a piacok megzavarodtak, de Wangenheim kijelentése a még meglévő kételyeket is eloszlatja. Németország a háborús célok miatt, papírjait készpénzzé változtatta be. És ha valaki azt kívánná, hogy Wangenheimet ellenőrizze, annak azt ajánlom, hogy nézzen utána a newyorki piac jegyzéseinek, amelyeket ezekben a történelmi hetekben jegyeztek. És ott csodálatos áreséseket fog tapasztalni és pedig különösen azokban a részvényekben, amelyek nemzetközi piaccal bírtak. Július 5 és 22 között az Union Pacific 155.5-ről leesett 127.5-re. Baltimore és Ohio 91.5-ről 81-re, United States Steel 61-ről 51.5-re, Canadian Pacific 194-ről 185.5-re és a Northern Pacific $111\frac{3}{8}$ leesett 108-ra . .

Wallstreet alkuszai és pénzügyi szakértői nem voltak tisztában, hogy a császári értekezlet, amelyet Potsdamban tartottak és amelyen a császár elnökölt, volt az igazi hatalom, mely a piacot leszorította.

Nézzük már most meg, hogy Fay professzor mit mond Morgenthau pénzügyi adataira.

Fay kimutatja, hogy Morgenthau azon állítása, hogy az Union Pacific 155.5-127.5-re esett volna valótlanság, mert a valóságban a részvények egy pár pont emelkedést mutatnak. Fay szerint az Union Pacificet július 20-án (ohne Dividende und ohne Bezugsrecht) árultak, a Dividende és a Bezugsrecht értéke volt $30\frac{5}{8}$, ami azt jelentette, hogy a részvényeket július 22-én $125\frac{3}{4}$ -ért kellett volna eladni, a valóságban pedig 127.5-ért vagyis két ponttal magasabban adták el. Még csodálatosabbnak tartja Fay Morgenthaunak azt az állítását az United Steel Common részvényeiről és kijelenti, hogy ezek a kérdéses két hét alatt soha $59\frac{5}{8}$ alá nem estek, sőt július 22-én hajszalnyira úgy álltak, mint július 5-én. Hogy Baltimore, Ohio, Canadian Pacific és Northern Pacific július 14-én estek, azt Fay azzal igazolja, hogy ezek a részvények már 1914 január

óta folyton estek, amikor megjelent a Newyork, Newhaveni és a Hartfordi vasutakról szóló igen kedvezőtlen jelentés, amelyet az államközi kereskedelmi bizottság adott ki.

Fay tanár úrnak a vizsgálatait minden kutató, aki a háborús bűnösség kérdésével foglalkozik, csak hálával veszi tudomásul, mert így kitűnik Morgenthau megbízhatósága és ma nyugodtan állítható, hogy Morgenthau írása rekordszámba menő hazudozásnak illik be, amely hazugságokat a szerző bizonyos regényes mázzal vont be, hogy annál jobban be vegye az olvasóközönség. Morgenthau maszlagai igen hasonlítanak a hírhedt 14 ponthoz, amelyek segítségével 1918-ban az egész világot becsapták. Hogy pedig Morgenthau szavahihetősége milyen, legjobban kiviláglik a következőkből:

Könyvében azzal dicsekszik, hogy Taalat török nagyvezérrel többször bizalmas tárgyalásokat folytatott. Taalat nagyvezér azonban ezt az állítását valótlanágnak minősítette és ezt igazán egyszerűen bizonyította be. Taalat tudniillik bevallja, hogy ő több nyelvet beszélt, de angolul nem tudott. Viszont Morgenthau csak angolul beszélt. Hogy aztán a két ember között, hogy mehettek végbe bizalmas megbeszélések, annak megítélését az olvasóra bízom. . .

Így tehát a Morgenthau féle legenda, jobban mondva tudatos hazugság önmagába omlik össze és már az ellenséges írók is elvetik a július 5-iki koronatanács megtörténtét Így teszi ezt Pierre Renouvin párisi egyetemi tanár legújabb munkájában „Les Origines immédiates de la Guerre” Paris 1925, továbbá G. P. Gooch Cambridgei egyetemi tanár is.

Csodálatos jelenség ez az állítólagos július 5-iki koronatanács. Éveken keresztül szemérmetlenül hazudoztak össze vissza erről a koronatanácsról és azt mint a központi hatalmak háborús bűnösségének perdöntő bizonyítékát tárgyalták, most pedig a lehangosabbak is elhallgatnak erről a kérdésről és egy szóval sem említik meg, hogy évekkal ezelőtt mit állítottak. . .

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a német okmányokban van egy feljegyzés Busche külügyi alállamtikártól, amely 1917 augusztus 30-án íródott. (Anhang VIII. 171. oldal.) Ebben a feljegyzésében ő azt állítja, hogy a következő napon mikor Hoyos gróf Berlinbe hozta I. Ferenc József levelét,

Potsdamban a német császárnál katonai szervek tanácskozást tartottak. Azon részt vett Capelle, Zenker, továbbá a hadügyminisztérium és a vezérkar képviselői. Ezen a tanácskozáson elhatározták, hogy megteszik a háborúra az előkészítő intézkedéseket. Erre kiadattak a megfelelő parancsok. Busche hozzáteszi, hogy a forrás, ahonnan ezt hallotta, feltétlen megbízható.

Miután azonban úgy Zenker mint Capelle nyilatkoztak, hogy július hó 6-án semmiféle tanácskozáson részt nem vettek, Busche valami ellenőrizhetetlen hírt írhatott fel feljegyzés alakjában. Hogy pedig a feljegyzés mennyire megbízhatatlan» mutatja legjobban az, hogy ő maga a német okmányokban „Anhang zu den Vorbemerkungen” nyilatkozik és bevallja, *hogy ő már nem tudja, hogy a feljegyzés tartalmát milyen forrásból szerezte, sőt azt is megjegyzi, hogy lehetséges, miszerint tévedésből irta fel a feljegyzésébe azt, hogy a forrás megbízható.*

Így tehát ez a feljegyzés nem vehető komolynak.

Míg július 5. és 6-án gróf Hoyos Berlinben puhította a németeket, hogy járuljanak hozzá a Szerbia elleni erélyes fellépéshez, addig Hötendorfí Konrád sem nyugodott és július 5-én kihallgatásra ment az uralkodóhoz és ott érvényesítette befolyását Szerbia ellen. (Konrád IV. 36-37. oldal.) *Konrád az uralkodónak nyíltan megmondta, hogy a szerbiai háború kikerülhetetlen és ezt az uralkodó be is látta, de azért görcsösen ellenezett Konráddal szemben minden olyan intézkedést, ami katonai készülődésnek volt minősíthető, mert nagyon félt az orosz beavatkozástól.* A vita közöttük olyan élénk volt, hogy Öfelsége szinte felizgult, mikor Konrád a Monarchia egyes területeire a statárium kihirdetését követelte. Olvasva az audiencia lefolyását feltűnő, hogy az uralkodó milyen nehezen akart belemenni Konrád előterjesztéseibe és a kutató nem tud szabadulni attól a benyomástól, hogy Konrád okfejtései nem győzték meg az uralkodót. **Konrád működése a világháború előtti napokban valósággal tragikus. Tény az, hogy 1906-1913 között egyedül Konrád ítélte meg helyesen a Monarchia külpolitikai helyzetét és igen helyesen a preventív háborút követelte, mikor az nagyobb kockázattal még nem járt. Hogy 1914 nyarán a helyzet már nem volt az, mint 1906-1913 között, azt Konrád csak félig ismerte fel, azonban dacára ennek, úgy működött, mintha 1906 lett**

volna. Éppen ezért e működése kritika alá veendő, mert ha ő valóban azt hitte, hogy a Szerbiával való leszámolás Oroszország beavatkozása nélkül fog végbemenni, akkor tévedett.

Ha azonban a kutató munkájának IV-ik kötetében a 72-ik oldalon azt olvassa, hogy ezekben a napokban Chlumecky báró előtt úgy nyilatkozott, miszerint *1908-1909-ben a háború nyílt kártyajáték volt, 1912-1913-ban a játéknak voltak még esélyei, míg 1914. nyarán a játék már csak „Va banque” játék, akkor ezekkel a szavakkal Konrád maga felett kongatja meg a lélekharangot.*

Mikor július 5. és 6-án a berlini táviratok Bécsbe meghozták a hírt, hogy a német birodalom a Monarchia mögött áll, akkor Berchtold megteszi a döntő lépést, hogy keresztül-vigye szerbiai terveit. Azért 1914 július 7-re, Bécsbe közös minisztertanácsot hív össze, amelyen ügylátszik elsősorban gróf Tisza ellenzését akarta leszerelni. E célból már július 5-én táviratozza Tiszának, hogy II. Vilmos hozzájárult a Monarchia terveihez és különösen hangsúlyozta a német császár azon nézetét, hogy a Szerbia elleni lépéssel ne várjanak és a kedvező időpontot el ne szalasszák! Fraknói (Die Ungarische Regierung und die Entstehung des Weltkrieges, 18. oldal.) Tiszára azonban ez a távirat nem volt hatással és a hetedik minisztertanácson békés állásfoglalásától eltérni nem akart.

A július 7-iki minisztertanácson résztvett gróf Berchtold, Gróf Stürgh osztrák miniszterelnök, Gróf Tisza, Bilinski közös pénzügyminiszter, Crobatin közös hadügyminiszter és a haditengerészet képviselője, Kailer ellentengernagy.

Elsőnek gróf Berchtold szólalt fel, kifejtvén, hogy a minisztertanácsot azért hívták össze, hogy bizonyos módon rendezzék azokat a belpolitikai hiányokat, amelyek a sarajevói katasztrófával kapcsolatban kitűntek. Felfogása szerint többféle eszköz alkalmazható, a belső válságos jelenségekkel szemben» azonban először meg kell vizsgálni, nem érkezett-e meg az a pillanat, hogy Szerbiát hatalmi erő kifejtéssel mindörökké ártalmatlanná tegyék. Az ilyen ütés azonban diplomáciai előkészület nélkül nem végezhető el és azért ő a német kormánnyal érintkezésbe lépett. A berlini tárgyalások igen jó eredménnyel végződtek, mert úgy Vilmos császár mint Bethmann-Hollweg feltétlen támogatást ígértek – még arra az esetre is,

ha Szerbiával háborús komplikáció következnek be. Azonban számolni kell Romániával és Olaszországgal, miért is a berlini kormánnyal egyetértőleg jobbnak tartja, ha a Monarchia cselekszik és aztán bevárja a kompenzációs követeléseket.

Berchtold további beszéde folyamán nyíltan bevallja, hogy a fegyveres összeütközés maga után vonhatja a háborút Oroszországgal is. Azonban Oroszország olyan politikát folytat, amely hosszú időre szól és az a célja, hogy a balkáni államokat és Romániát összekapcsolja, hogy aztán őket a kellő pillanatban szemben kijátsza.

Berchtold azt gondolta, hogy ilyen politikával szemben a Monarchia helyzete csak rosszabbodhat, miután az engedékenységet a jugoszlávok és a Monarchia románjai gyengeségnek magyarázzák és a két állam vonzóereje még csak erősödnek. Éppen ezért Berchtold azt gondolta, hogy Szerbiával idejekorán le kell számolni. Meg kell az ellenséget előzni és a processzust, amely kifejlődésben van, meg kell akadályozni. Berchtold után gróf Tisza beszélt. Szavait szószerint idézem a minisztertanács jegyzőkönyve alapján:

„A magyar királyi miniszterelnök hozzájárul ahhoz, hogy az utolsó napokban a helyzet megváltozott és pedig a vizsgálat által szolgáltatott adatok és a szerb sajtó állásfoglalása folytán. Azért ő is hangsúlyozza, hogy a Szerbia elleni háborús cselekedet lehetősége közelebb van, mint ahogy ő ezt mindjárt a sarajevói merénylet után gondolta. Ő azonban nem járulhat hozzá, hogy diplomáciai akció nélkül váratlanul megtámadják Szerbiát, ahogy ez tervezve volt és ahogy ezt sajnos Hoyos gróffal Berlinben megbeszélték, mert az ő felfogása szerint ez esetben Európa szemei előtt rossz volna a helyzetünk és Bulgáriát kivéve az egész ellenséges Balkánnal számíthatunk. Bulgária pedig – miután jelenleg elgyengült – bennünket nem tudna megfelelően támogatni.

Nekünk Szerbiával szemben követeléseket kell felállítanunk és az ultimátumot csak akkor kell elküldeni, ha ezeknek Szerbia nem tenne eleget. Ha Szerbia azokat elfogadja, akkor nyilván diplomáciai eredménnyel büszkélkedhetünk és a tekintélyünk a Balkánon emelkednék. Ha azonban a követeléseinket nem fogadják el, akkor ő is a háborús művelet mellett foglal állást, azonban már most kénytelen hangoztatni azt, hogy ezzel Szerbia megcsonkítását célozzuk, azonban Szerbia teljes megsemmisítését nem, minthogy ezt Oroszország élet-halál harc nélkül nem engedheti meg. De ő mint Magyarország miniszterelnöke, soha sem egyezhet abba bele, hogy a Monarchia Szerbia egy részét anektálja.

Nem Németország dolga megítélni azt, hogy mi most Szerbiára üssünk-e vagy nem! Ő maga azt hiszi, hogy a mostani pillanatban nem kell háborút viselni. Jelenleg azzal kell számolni, hogy Romániában velünk szemben nagy az izgatás és hogy tekintetbe véve a felizgatott román közvéleményt, román támadásra is számíthatunk és minden esetre, hogy a románokat megfélemlítsük, Erdélyben nagyobb haderőt kell visszatartanunk.

Most, amikor Németország örvendetesen felszabadította az utat abban az irányban, hogy Bulgária a hármasszövetséghez kapcsolódhat, a [Balkánon eredményes diplomáciai akció részére sokat ígérő kilátások nyílnak, amennyiben Bulgária és Törökország összekapcsolása és ezen államoknak a hármasszövetséghez való kötése által, Szerbiát és Romániát ellensúlyozni tudjuk és így Romániát visszakényszerítjük a hármasszövetségbe. . .

Európa területein pedig figyelemmel kell lenni arra, hogy Németország és Franciaország közötti hatalmi viszony, a kis születési szám miatt folyton rosszabbodni fog, úgy, hogy Németország Oroszországgal szemben a jövőben nagyobb haderővel fog rendelkezni. Ezek mind olyan jelenségek, amelyekre figyelemmel kell hogy legyünk, mikor ma egy olyan felelőségteljes elhatározásra szánjuk el magunkat. Azért neki mindig újból vissza kell térnie arra, hogy dacára a boszniai válságnak, amelyet erélyes közigazgatási reformmal rendezni lehetne, **ő nem akarja a feltétlen háborús elhatározást. Elegendőnek tartaná a megfelelő diplomáciai sikert, amely magával hozná Szerbia nagyfokú megszegyenítését, úgy, hogy azáltal eredményes balkáni politikára lesz kilátás.**”

Gróf Berchtold Tiszának azonnal válaszol, kijelentvén, hogy az utolsó évek története igazolta, miszerint a diplomáciai sikerek Szerbiával szemben értéktelenek és a szerb propaganda ellen csak erélyes lépések használnak. De Tiszának igen helyes gyanúját Romániával szemben is gyengíteni akarja gróf Berchtold, dacára hogy maga az uralkodó a levelében nyíltan megmondja, hogy Romániára számítani nem lehet. Abban azonban igaza volt gróf Berchtoldnak gróf Tiszával szemben, hogy Franciaország lakosságának csökkenése nincs arányban Oroszország népességének emelkedésével és hogy ezért Németországnak a jövőben Franciaországgal szemben nem fog nagyobb haderő rendelkezésre állani.

Gróf Stürgh az osztrák miniszterelnök szintén leszögezi, hogy a közös minisztertanács azért ült össze, hogy intézkedjenek Bosznia belügyeiben, hogy ezáltal a merénylet körül

lefolyatatott vizsgálatot eredményessé tegyék és hogy a nagyszerb agitációval szembe tudjanak szállani. Szerinte ezek a kérdések mellékesek, mert arról van szó, hogy a bosnyák belső válságot úgy oldják meg, hogy Szerbia ellen hatalmi szóval lépjenek fel. Stürgh gróf hivatkozik Potiorek tábornokra, akinek véleménye szerint Boszniában semmi sem fog segíteni ha a Monarchia Szerbia ellen nem lép fel és az utolsó napokban a helyzet annyira megváltozott, hogy ez nyilvánvalóan háborúval fog végződni. Ő is azt hiszi, mint gróf Tisza, hogy a Monarchia van hivatva annak a megállapítására, hogy akar-e háborút Szerbia ellen és miután Németország is hozzájárult egy Szerbia elleni lépéshez, cselekedni kell, mert később talán Németország hozzájárulása el fog maradni. Szerinte a háborús ok részletkérdés és ha a magyar kormány nem akar hozzájárulni Szerbia hirtelen megrohanásához, akkor más utón kell eljáráni, de az a fontos, hogy elvben határozzák el, hogy Szerbia ellen fel fognak lépni és ha nemzetközi szempontok miatt előzetes diplomáciai műveletekre van szükség, akkor ezt azzal a tántoríthatatlan céllal kell intézni, hogy ez a művelet is csak háborúval végződjön!

Bilinski közös pénzügyminiszter szintén felszólal és hangsúlyozza, hogy a bosnyák érdekek szempontjából nem elégedhet meg csak diplomáciai sikerrel, mint gróf Tisza István, mert a szerbet csak erőszakkal lehet valamiről meggyőzni, annál is inkább, miután a diplomáciai siker Boszniában semmi hatással nem lesz.

Gróf Tisza István Bilinski után újból felszólalt és igen helyesen alapos kritika alá vette Potiorek és a bosnyák hatóságok könnyelmű viselkedését a trónörökös sarajevoi látogatása alkalmával és újból hangsúlyozta, hogy Boszniában alapos reformokkal sokat lehetne javítani.

Gróf Tisza után Krobotin hadügyminiszter szólalt fel és azt hangsúlyozta, hogy a diplomáciai siker nem lesz semmi hatással és azt csak gyengeségnek fogják minősíteni. *Katonai szempontból szerinte jobb volna azonnal háborút viselni, mint később és azért a mozgósítást rögtön és titokban keresztül kellene vinni és csak azután kellene átnyújtani Szerbiának a követeléseket.*

Krobotin felszólalása után vita indul meg, de a vita során felsorolt érvekkel gróf Tiszát nem tudják meggyőzni, aki újból hangsúlyozta, hogy ő a helyzet kulcsát a Monarchia új politikájában látja és figyelmezteti mi-

nisztertársait a háború borzalmaira. Végül pedig fel-
említi, hogy esetleges más politikai események a Mo-
narchia helyzetét Szerbiával szembe megjavíthatják és az
jobb lehet, mint amilyen volt 1914 júliusában.

Gróf Berchtold újból felszólalt a vita után és megkísérelte
gróf Tisza aggodalmait eloszlatni, de aki elolvassa a miniszter-
tanács jegyzőkönyvét érezni fogja, hogy érvei nem voltak a
legszerencsésebbek.

*Gróf Berchtold felszólalása után újból vita fejlődik, amely
vita eredménye a jegyzőkönyv szerint az volt, hogy a résztvevők
között az a nézet alakult ki, hogy Szerbiával akár békés, akár
háborús irányban el kell intézni az ellentétet és a minisztertanács
magáévá teszi Gróf Tisza felfogásait, hogy mozgósítani csak akkor
lehet, ha Szerbiához követeléseket intéztek és ezeket Szerbia vissza-
utasította: akkor aztán Szerbiához ultimátumot kell intézni!*

*Gróf Tisza a végén újból felszólalt és kijelentette, hogy köze
ledni kíván a többiek álláspontjához és ő is hozzájárul ahhoz, hogy
Szerbiához intézzenek kemény követeléseket, de nem járulhat hozzá
ahhoz, hogy elfogadhatatlan feltételeket adjanak Szerbiának.*

Július 7-én délután a közös minisztertanács újból összeült
és ezen most már Hötzendorfi Konrád is résztvett. A had-
ügyminiszter katonai kérdéseket intézett hozzája, azonban
Konrád válaszai a jegyzőkönyvbe nem kerültek bele. Konrád
távozása után a minisztertanács a Boszniában életbe léptetendő
intézkedésekről tárgyalt, mire az elnök gróf Berchtold meg-
állapítja, hogy gróf Tisza nézetei nem egyeztethetők össze
a többi résztvevő felfogásával, mire gróf Tisza arra kéri
a külügyminisztert, hogy az ő eltérő felfogását terjessze
elő az uralkodónak.

Ezzel a július 7-iki minisztertanács befejeződött és pedig
eredménytelenül, mert gróf Tisza ellenzése folytán nem szü-
lethetett meg a gyors háborús lépés Szerbia ellen.

Kritikai vizsgálat alá véve a július 7-iki minisztertanácsot,
két dolgot kell különösen figyelembe venni.

Az első az, hogy a Monarchia helyzetét vizsgálva, talán mégis
előnyös lett volna ügyesen kihasználni az európai köztvéle-
meny undorát a gyilkossággal szemben és azért a legrövidebb
időn belül Szerbiát meglepetésszerűen meg kellett volna
támadni, ahogy ezt a hadügyminiszter ajánlotta és talán
ebből a szempontból hibának lehetne minősíteni gróf Tisza
ellenzéseit, melynek következtében nem lehetett azonnal

Szerbia ellen fellépni úgy, ahogy ezt II. Vilmos és a német kormány gondolta.

Ha azonban figyelembe vesszük, hogy július 7-én a Monarchia külpolitikai helyzete éppen Románia és Olaszország bizonytalan állásfoglalása folytán minden volt, csak nem rózsás, gróf Tiszának nagyon is igaza volt, mikor először ezt a politikai bizonytalanságot meg akarta szüntetni úgy, hogy Bulgáriával szövetséget kössön és azért Szerbiával szemben háború nélküli erőteljes diplomácia lépést akart. Ha valóban figyelembe vesszük a világháború lefolyását és azt, hogy mit jelentett volna, ha a Monarchia szerb hadüzenetjének napján 400000 bolgár is akcióba lép Szerbia ellen és hogy ez milyen befolyást gyakorolt volna Oroszországra is, feltétlen igazat kell adni gróf Tiszának, hogy ellenezte a minisztertanácsban a háborút, míg a Monarchia új bolgár politikája érezte volna hatását és ez a szempont sokkal többet nyomott a latba, mint az a pszichológiai momentum, hogy gyorsan ki kell használni az európai közvélemény felháborodását a gyilkosság felett.

A második dolog, amit a minisztertanács kritikai vizsgálatánál figyelembe kell venni, *hogy július 7-én Berchtoldnak mar csak a Szerbia elleni háborús lépés a fontos, míg a Bulgáriával való szövetségre egyáltalában nem helyezett súlyt, pedig 2 nappal azelőtt ez a kérdés Berlinben igen fontos volt. A bolgár szövetség elejtése igen súlyos hiba volt és nagyban hozzájárult a Monarchiának a háború elején fennálló súlyos hadászati helyzetéhez.* A július 7-iki közös minisztertanács a valóságban gróf Tisza győzelmét jelentette gróf Berchtolddal szemben és gróf Berchtold július 7-iki jelentésében jelenti is az uralkodónak, hogy a minisztertanácsban nem lehetett összeegyeztetni a véleményeket gróf Tisza véleményével. (U. O. V. K. 9. I. okmány).

Gróf Tisza azonban nem elégedett meg azzal, hogy a minisztertanácsban ellenezte gróf Berchtold terveit, hanem július 8-án egy igazán ragyogó beadványban az uralkodót a maga igazával kívánja meggyőzni. (U. O. V. K. I. 12. okmány).

Ebben a beadványban gróf Tisza először előadja az uralkodónak, hogy a berlini jó hírek hatása alatt a minisztertanács tagjai között az a nézet alakult ki, hogy Szerbiával háború segítségével számoljanak le. Ő azonban – mondja az uralkodónak – nem csatlakozott ehhez a felfogáshoz, mert a Szerbia elleni támadás maga után vonja Oroszország

beavatkozását és miután Románia sem biztos, sőt a román közvélemény követelni fogja az Oroszországhoz való közeledést, a győzelmi kilátások háború esetén igen szomorúak lennének.

Ezért gróf Tisza így a háborúhoz nem tudott hozzájárulni annál kevésbé, miután Németország hozzájárult a Monarchia új politikájához, amely le akarja kötni Bulgáriát és így gróf Tisza szerint a Monarchia a jövőben a szerbiai leszámolást kedvezőbb körülmények között intézheti el. Gróf Tisza ismételten felhívja az uralkodó figyelmét arra, hogy a legfontosabb dolog, Bulgária lekötése már Romániára is jótékony hatást fog gyakorolni.

Ezért ha a háborús leszámolás Szerbiával elhalasztódna, akkor az erőviszonyok a Monarchia szempontjából megjavulnának, míg 1914 júliusában a háború igen kedvezőtlen viszonyok között folya le. Gróf Tisza azonban dacára annak, hogy ellenezte a háborút, a beadványában kifejti, hogy ő egyáltalában nem akarja azt, hogy a Monarchia gyengeséget áruljon el és tűrje a szerb propaganda aknamunkáját és azért ő is amellet van, hogy a Monarchia Szerbia ellen fellépjen.

Ez a lépés azonban olyan legyen, hogy Szerbia súlyos diplomáciai vereség árán szabaduljon meg a háborútól. Ha azonban mégis háborúra kerülne a dolog, akkor mindenki látná, hogy a Monarchia önvédelemből cselekszik:

Ezért gróf Tisza azt akarta, hogy Szerbiához intézzenek erélyes hangú jegyzéket, melyben fel lennének sorolva a Monarchia összes panaszai és követelései. A panaszok között gróf Tisza felfogása szerint szerepelhetnének azok a tények is, hogy a merényletnél használt bombák Kragujevácból származnak, hogy a szerb hatóságok hamis útlevelekkel átcsempészik a Monarchia alattvalóit a határon és hogy a szerb tiszték és hivatalnokok mennyire izgatnak a Monarchia ellen. Ha aztán Szerbia a panaszokat nem vizsgálná meg és elégtételt nem adna, akkor Szerbiához ultimátumot kell küldeni és ha ez lejárna, Szerbia ellen azonnal meg kell kezdeni az ellenségeskedést.

Ezzel az eljárással, mondja gróf Tisza, az uralkodónak erősíteni lehetne a németek fellépését Bukarestben és esetleg Oroszországot is vissza lehetne tartani a beavatkozástól, sőt Anglia is minden bizonyára nyomást fog gyakorolni az entente hatalmakra és a cár is meg fogja gondolni, hogy az antidinasztikus gyilkosságot védelmébe vegye.

Hogy azonban a Monarchia Olaszországgal se kerüljön konfliktusba és hogy Anglia rokonszenvét se veszítse el, továbbá, hogy megkönnyítse Oroszország helyzetét is hogy az ne avatkozzék be, gróf Tisza azt ajánlja, hogy a Monarchia jelentse ki, miszerint Szerbiát sem megsemmisíteni, sem anektálni nem akarja Győzedelmes háború esetén szerb területeket Görögországhoz, Bulgáriához, Albániához kellene csatolni, míg a Monarchia legfeljebb stratégiai kiigazításokkal elégedne meg és Szerbiától hadi kárpótlást követelne. Természetes, mondja gróf Tisza, ha Szerbia engedne, ezt a megoldást bonafide el kellene fogadni, miután Szerbia ez esetben súlyos diplomáciai vereséget szenvedne. A Bulgáriával való kapcsolatot ugyanakkor annál erélyesebben keresztül kellene vinni.

A beadvány utolsó mondataiban végül gróf Tisza újból biztosítja az uralkodót, hogy ő érzi a felelősséget, ami vállain nyugszik és mégis azt ajánlja, hogy bizonyos középúton haladjanak, amely mód a békés sikert nem zárja ki. Ha azonban a háború mégis kikerülhetetlen lesz, akkor a háborús esélyek valamivel megjavulnának.

Sajnos gróf Tiszának ez a nagyszerű beadványa, amely az (U. O. V. K.) okmányai közül talán legjobban ítéli meg a Monarchia nehéz helyzetét, az uralkodóra hatással nem volt és reszkető kezeivel reávezette az okmányra, ad acta F. J.) jelzését.

Gróf Tisza állásfoglalása igen kellemetlen lehetett gróf Berchtoldnak és minden áron le akarta szerelni gróf Tiszát. Hogy pedig milyen módon, azt legjobban az új osztrák vörös könyv I. 10. számú okmánya mutatja:

Ez az okmány gróf Berchtoldnak gróf Tiszához intézett július 8-iki levele, amelyben értesíti gróf Tiszát, hogy éppen most hagyta őt el a német nagykövet, aki úgy nyilatkozott előtte, hogy Berlinből táviratot kapott, amelyben császári ura felhatalmazta őt arra, hogy igen nyomatékosan jelentse ki, miszerint Berlin elvárja a Monarchia Szerbia elleni akcióját és hogy Németországban nem értenék meg, ha a Monarchia az adott alkalmat nem használná fel arra, hogy Szerbiára ütést mérjen! Továbbá – írja gróf Berchtold gróf Tiszának – hogy kivette a nagykövet kijelentéseiből még azt is, hogy Németországban a Monarchia habozását gyengeségnek fogják minősíteni és ez nem lesz hatás nélkül Németország későbbi politikájára; azért mondja meg ezeket gróf Tiszának, hogy ezek esetleg hatással lesznek elhatározásaira.

Ma mikor ismerjük a világháború előtti hónap minden német diplomáciai okmányát, kimondhatjuk, hogy Berchtold-

nak gróf Tiszához írt azon szavai, miszerint a német nagykövet július 8-án valami császári táviratot kapott volna, a történelmi igazsággal nem egyeztethető össze és csak azt a célt szolgálták, hogy gróf Tiszát, addigi felfogásának megváltoztatására bírják. Tudniillik a német okmányok szerint a bécsi nagykövet Berlinből a szerb kérdéssel kapcsolatban július 6-8-ika között, csak július 6-án kapott táviratot (D. D. z. K. 15. szám), ebben azonban egyáltalában nincs szó arról, amiről gróf Berchtold gróf Tiszának ír. Viszont a következő távirat, amelyet a bécsi nagykövet Berlinből kapott, egy július 10-iki távirat, (D. D. z. K. 28. sz.), amely táviratban a bukaresti német követ egyik jelentését adják tudtul Tschyrschkynek. Miután a (D.D.z. K.) 15. számú okmányának iktatószáma 113, a D. D. z. K. 28. számú okmány iktatószáma 116, azért a német okmány gyűjteményben hiányzott a 114 és 115-ös iktatószámú okmány, amelyek 6 és 10-ike között Bécsbe érkeztek. Gróf Montgelas, aki a német okmányokat kiadta a „Kriegsschuldfrage” folyóirat 1924 decemberi számában, a két hiányzó okmányt is hozza és látható, hogy a 114. iktatószámmal bíró távirat a bolgár kölcsönről szól, míg a 115. iktatószámú távirat a „Goeben” csatacirkálóval foglalkozik. így ez a két távirat sem tartalmazhatta azt, amiről gróf Berchtold gróf Tiszának írt. *Az okmányokból tehát igazolható, hogy a bécsi német nagykövet 6-8-ika között olyan táviratot nem kapott, amelyre gróf Berchtold gróf Tiszának írt levelében hivatkozik.* Hogy azonban ez a titokzatos távirat kérdése végleg tisztázva legyen, gróf Montgelas és Schüking a D. D. z. K. kiadói, a bécsi német nagykövetség irattárát is átkutatták, mikor kitűnt, hogy ilyen távirat nem érkezett meg Bécsbe. A német parlamenti vizsgálóbizottság pedig azokat az írásbeli feljegyzéseket is átvizsgálta, amelyeket a bécsi nagykövet a berlini rendeletekre reávezetett, mikor a bécsi külügyi hivatalban megbeszéléseket folytatott és. akkor kitűnt, hogy nyoma sincs a berlini július 7 vagy 8-iki táviratnak. Azonban a kutatók ezzel sem elégedtek meg, hanem az elhalt nagykövet családjánál is érdeklődtek, hogy nincsen-e esetleg ez a távirat a nagykövet magániratai között. A táviratot ott sem találták meg, ahogy az gróf Hatzfeldnek a német parlamenti bizottsághoz intézett beadványából kivehető.

De a Hohenzollern német császári yacht irattárát és postakönyvét is átkutatták, hogy talán II. Vilmos, aki július

6-án, délután 3 órakor Kielbe érkezvén, azonnal a Hohenzollern fedélzetére ment, hátha mégis a hajóról küldött táviratot. Ez a vizsgálat azt igazolja, hogy a hajóról Bécsbe távirat nem ment, annál kevésbbé, minthogy minden távirat a Hohenzollernről csakis a berlini külügyi hivatalon keresztül ment a rendeltetési helyére. Tehát ha Tschirschky július 7 vagy 8-án táviratot kapott volna, akkor ennek a berlini külügyi hivatal okmányai között kellene, hogy legyen. *így tehát apodiktikusan állítható, hogy a bécsi német nagykövet július 8-án semmiféle császári táviratot nem kapott, amit legjobban igazol még az a tény is, hogy az új osztrák vörös könyv 11. okmánya, mely szintén július 8-ról szól, egy szóval sem emlékezik meg Tschirschky új táviratáról, hanem benne gróf Berchtold köszönetet mond Bethmannak, Szögyény július 5 és 6-iki jelentései alapján.*

Az entente propaganda valamint gróf Berchtold és gróf Hoyos azt állították a háború után, hogy a bécsi német nagykövet háborúra uszított és a Monarchia szerbiai lépését Tschirschky folytonos ösztökélésére tette volna meg, ez által részben a bécsi német nagykövetre hárítják a felelősséget. Hogy ez mennyire nem felel meg a tényeknek, igazolja legjobban a misztikus július 8-ki távirat esete. De hogy Tschirschky mennyire nem volt háborús uszító, látható még abból a vizsgálatból is, amelyet ez ügyben a német parlamentáris bizottság lefolytatott. E bizottság előtt különböző német diplomaták nyilatkoztak Tschirschkyről, és például még személyes ellensége Lychnowsky herceg is úgy nyilatkozott róla a bizottság előtt, hogy el sem tudja képzelni azt, hogy Tschirschky ellentétbe került volna a berlini utasításokkal és Berchtoldnak mást mondott volna, mint azt, amire Berlinből utasítást kapott. De a volt bécsi német katonai attaché is úgy nyilatkozott, hogy Tschirschky egyáltalában nem szorította gróf Berchtoldot és ehhez a véleményhez csatlakozott Tücher bajor követ is, aki kijelentette, hogy neki feltétlen észre kellett volna venni Tschirschky szabálytalan működését. *Hogy pedig gróf Berchtoldot ezekben a válságos napokban nem kellett nógatni, ezt a későbbi német nagykövet gróf Wedell a „Hamburger Nachrichten” 1919 október 20-ki számában leírja, mikor elmondja, hogy gróf Berchtold még a saját referensét sem akarta meghallgatni, mikor ez előadta a berlini mérsékletre intő figyelmeztetéseket.* Különben Tschirschky ártatlanságát maga gróf Tisza igazolta, mert Naumann Viktor

német író előtt kijelentette, hogy „később fogják csak belátni, milyen igazságtalanok voltak velem és a német nagykövettel szemben. Mi ketten nem voltunk a háborús párt csatlósai, ha ilyen pártról egyáltalában beszélni lehet” ahogy ez kivehető Naumann „Profile” című újabb munkájából, így tehát a Bécsből hangoztatott azon vád, hogy Tschirschky mást mondott gróf Berchtoldnak, mint amilyen utasításokat kapott, legendának minősíthető!

Gróf Berchtold a július 7-ki minisztertanács után sem nyugszik és tovább szövi terveit, pedig tudja, hogy azokat gróf Tisza ellenzi. Így július 8-án este Konráddal találkozik, akinek elmondja, hogy Szerbia 24 vagy 48 órás ultimátumot fog kapni és hogy ezt az ultimátumot csak a termés betakarítása után és a sarajevoi tárgyalások után fogják július 22-én elküldeni. (Konrád IV. 61. oldal). Július 9-én a külügyminiszter az uralkodónál kihallgatáson jelentkezik. Ott az uralkodót megnyerhette a tervei részére, mert csak így magyarázható gróf Tisza beadványának sikertelensége. Július 10-én gróf Berchtold újból találkozik Konráddal, akinek elmondja, hogy az uralkodó igen nyugodt hangulatban volt és ő is az mellett van, hogy Szerbia ellen fellépjenek. Ugyanakkor panaszkodik gróf Tiszára, hogy ellenzi a háborút.

Hogy a külügyminiszter folyton tüzelt Szerbia ellen, ez megérthető, mert a sarajevoi hírek mind mutatták, hogy a belgrádi tisztek és a merénylők között kapcsolatok vannak, *de ugyanakkor gróf Berchtold semmit sem tett abban az irányban, hogy szerbiai háború esetén Bulgáriával szövetséget kössön, amit nem lehet elég élesen elítélni, annál is inkább, mert július 5-én Berlinben ez a diplomáciai akció fontos szerepet játszott Pedig gróf Berchtold akciójának Sofiában sikere lett volna, miután a német szövetséges ügy Sofiában, mint Bukarestben igen nagy energiával működött.* Így Bethmann már júliusban utasítja a bukaresti követet, hogy jelentse ki a román király előtt, hogy Bulgáriát a hármasszövetséghez akarják kapcsolni, azonban ennek éle nem Románia ellen irányul. Továbbá utasítást kapott a követ, hogy a nehéz helyzetet figyelembe véve hasson oda, hogy a román király távolodjék el Szerbiától és akadályozza meg a román agitációt a Monarchia ellen. (D. D. z. K. 16. okmány). Ugyanazon a napon pedig a sofiai német követ is kapott értesítést, hogy a Mo-

narchia Bulgáriával szövetségre fog lépni és utasítást, hogy ezt a törekvést minden erővel támogassa. (D. D. z. K. 17. okmány): *Azonban alig intézkedett a német kormány Sofiában, kénytelen megint visszacsinálni mindent, mert Bécsben gróf Berchtold makacsul csak a belgrádi Kali Megdant figyeli és Berlinben tudtul adja, hogy nem akar Bulgáriával szövetséget, mert akkor talán Románia is eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségeknek.* (D. D. z. K. 21. 22. szám).

Igazán irigylésre méltó logika gróf Berchtold gondolkodásában. A bécsi Ballplatznak már egy fél éve nincs nyugodt pillanata, mert már a verebek is azt csiripelték, hogy Románia menthetetlenül elveszett a hármasszövetség részére, amit apodiktikusan igazolt a román király azon kijelentése, hogy nem fogja tudni keresztülvinni a román közvélemény miatt a Monarchiához való csatlakozást háború esetére. Ezekben a sorsdöntő pillanatokban gróf Berchtoldnál is egyedüli mentesség a Bulgáriával való szövetség lett volna, amely különösen a sarajevoi gyilkosság után vált aktuálissá és azt Berlinben mint igen fontos ügyet terjesztették elő. Mikor azonban Sofiában intézkedni kellett volna, akkor gróf Berchtold takarodót fűjt, ugyanakkor a szerbiai lépésben, amelyben takarodót kellett volna fűjnia, a végletekig kitart! Berchtold grófnak ez az állásfoglalása annyira magán viseli az általános európai helyzet kellő ismerésének hiányát, hogy nem csoda, ha a Monarchiának össze kellett omlania.

De gróf Berchtoldnak ez a viselkedése igazán érthetetlen is, mert hiszen július 11-én a külügyminisztériumban értekezlet volt, amelyen felolvasták Czernin gróf bukaresti követ jelentését, hogy Románia nem fog eleget tenni szövetségi kötelezettségeinek, miután a Monarchia felbomlására számít. Hogy tehát gróf Berchtold ennek dacára Sofiában nem kezdett működni a szövetség érdekében, a felelősége a magyar nemzettel szemben a végletekig fokozódott.

Mikor gróf Berchtold elejtette a Bulgáriával való gyors szövetség tervét, tovább tervezett Szerbia ellen és július 12-én Konráddal találkozik, akinek elmondja, hogy miután Poincaré Péterváron lesz, meg akarja várni onnani elutazását és azért az ultimátumot július 23-án fogja Belgrádban átadni 48 órás határidővel. Vagyis olyanokon törí a fejét, amihez gróf Tisza csak a végső esetben akart hozzájárulni!

Közben a bécsi külügyi hivatalban Mussulin osztályfőnök szerkeszti az ultimátumot, amely a Monarchia követelését tar-

talmazta, mely követelések alapját a sarajevói vizsgálat adatai képezték. *Musulín azon állítása azonban, hogy az ultimátum feletti megbeszéléseknél arra törekedtek volna, hogy olyan feltételeket adjanak Szerbiának, melyeket az elfogadhat (Musulín: Das Haus am Ballplatz 225. oldal) téves, mert hiszen a bécsi nagykövet július 10-ki táviratában megírja, hogy gróf Berchtoldnak igen kellemtelen volna, ha Szerbia elfogadná a feltételeket és ő azon gondolkozik, hogy olyan követeléseket támasszanak, amelyeket Szerbia nem fog tudni elfogadni. (D D. z. K. 29. szám).*

De gróf Berchtold a töprengésében, hogy Szerbiához milyen követeléseket menessen, még Berlinhez is fordul tanácsért, hogy megtudja az ott uralkodó felfogást. A következő napon választ is kapott onnan, amely úgy szólt, hogy a követelések kérdésében Németország nem folyhat bele, mert ez a Monarchia ügye. A német külügyi államtitkár azonban figyelmezteti gróf Berchtoldot arra, hogy a Monarchiának elég adatot kell szolgáltatnia arra vonatkozólag, hogy valóban fennáll a nagy szerb agitáció, hogy ennek következtében az európai közvélemény igazat adjon a Monarchiának. Ha pedig ezeket az adatokat a Monarchia beszerezte, akkor azokat az ultimátum átadása előtt nyilvánosságra kell hozni. (D. D. z. K. 31. szám).

A Szerbia ellen teendő intézkedések tárgyában csak július 14-én szűnik meg a bizonytalanság, mert ezen a napon gróf Tisza elejtette eddigi állásfoglalását és hozzájárult a Szerbia elleni erélyes lépéshez, amely emberi számítás szerint háborúval kellett, hogy végződjen.

Nagyon fontos volna megtudni, hogy mi okozta gróf Tisza felfogásának megváltozását, azonban az okmányok erre, sajnos, a felvilágosítást nem tudják megadni és a valódi okot gróf Tisza magával vitte sírjába!

Gróf Tisza tudniillik július 14-én Bécsbe érkezett, ahol gróf Berchtolddal tanácskozott, azután pedig a német nagykövetet kereste fel. Úgy gróf Berchtold, mint a német nagykövet gróf Tisza e napi szerepléséről megemlékeznek és jelentik, hogy gróf Tisza elhagyta eddigi álláspontját és csatlakozott gróf Berchtold felfogásához.

A német nagykövet július 14-iki jelentésében elmondja, hogy ezen a napon gróf Tisza felkereste őt és kinyilatkoztatta előtte, hogy ő volt eddig az, aki óvatosságra intett,

azonban minden nap jobban látja, hogy a Monarchiának végre érélyes elhatározásra kell magát reászanni, hogy a délkeleti részein uralkodó lehetetlen állapotoknak véget vessen. A nagykövet jelentése szerint gróf Tisza is a szerb újságok és diplomaták fellépését kibírhatalannak tartja és bár igen nehezen adta a hozzájárulását a háborúhoz, de most annak szükségességéről meg van győződve! Továbbá elmondja a nagykövet, hogy gróf Tisza szerint a Szerbiához intézett ultimátumot akkor fogják átadni, ha Poincaré Pétervárról elutazott és ha Szerbia a követeléseket nem fogadja el; akkor bekövetkezik a mozgósítás Szerbia ellen. A jegyzék azonban úgy lesz megfogalmazva, hogy annak elfogadása majdnem lehetetlen lesz. A beszélgetés végén pedig gróf Tisza kezét adta a nagykövetnek és megindultan jegyezte meg, hogy most már nyugodtan szembe fogunk nézni a jövőnek. (D. D. z. K. 49. sz.)

Gróf Berchtold július 14-én jelenti Öfelségének, hogy ezen a napon közötté és gróf Tisza között teljes megegyezés jött létre a szerb kérdésben és hogy most már meg fogják szerkeszteni a Szerbiához intézett jegyzéket, amelyet július 19-én közös minisztertanácson meg fognak vitatni. A jegyzéket – Szerbiának – akkor fogják átadni, ha majd Poincaré elhagyja Pétervárt, nehogy a cár és Poincaré közötti személyes tárgyalásnál alkalom nyújtassék Oroszország és Franciaország háborús beavatkozásának fokozására. Gróf Berchtold megjegyzi jelentésében, hogy gróf Tisza azért hagyta abba eddigi ellenzését, mert ő felhívta a figyelmét azokra a katonai hátrányokra, amelyek abból származhatnak, ha az ügy továbbra is elhúzódik. Gróf Berchtold továbbá jelenti, hogy gróf Tisza a leghatározottabban kijelentette még azt is, hogy csak abban az esetben járul hozzá a Szerbia elleni fellépéshez, ha még az ultimátum átadása előtt a minisztertanács kimondja, hogy a Monarchia - eltekintve határkiigazításoktól – szerbiai területnyereségre nem vágyik. (U. O. V. K. I. 19. szám.)

Vizsgálva az említett két okmányt, a kutató csak arra a meggyőződésre jöhet, hogy ezek nem magyarázzák meg eléggé gróf Tisza felfogása megváltozásának okait és gróf Tisza hangulatváltozásának valódi okait valószínűleg sohasem fogjuk megismerni! . . .

Egész biztos, hogy gróf Tisza ismerte 14-én a július 13-iki Wiesner-féle jelentést, amelyből kivehető egyes szerb sze-

mélyiségek bűnössége, de ugyanakkor kitűnik az is, hogy a kapcsolat a szerb kormány és a merénylők között nincs meg, sőt ezt a feltevést a jelentés egyenesen kizártnak tartja. Ez a jelentés gróf Tisza hangulatváltozását egészen érthetlenné teszi, mert hiszen ez a Wiesner-féle jelentés legjobban illett volna bele gróf Tisza eddigi terveibe, hogy bizonyos követeléseket támasszanak Szerbiához és diplomáciai győzelemmel elégedjenek meg anélkül, hogy háborúra vezetne a dolog. Ez annál könnyebben mehetett volna, mert a Wiesner-féle jelentés mentesítette a szerb kormányt . . .

De Szogyény július 12-iki nagy jelentése sem lehetett hatással gróf Tiszára, mert abban csak bizonytalan állítások foglaltatnak és ebben a jelentésben semmi olyan valami nem ívult, ami mutatta volna, hogy a Monarchia külpolitikai helyzete megjavult, amit gróf Tisza be akart várni, mielőtt a szerbiai fellépés megtörténik, ahogy ezt gróf Tisza az uralkodónak írt július 8-iki ragyogó beadványában kifejtette. *Az a verzió, hogy gróf Tiszát a német nagykövet győzte meg és annak érvei alapján változtatta meg felfogását, ahogy ezt Hegedűs Lóránt is hangoztatja, semmivel sem bizonyítható!..*

De azért, hogy gróf Tisza István július 17-én elejtette eddigi állásfoglalását Szerbiával szemben, semmit sem von le nagy érdeméből, hogy két héten keresztül ellenezte a háborút, amelyből szerinte világháború fejlődhetett volna és a nagy világegés előtti napokban az összes európai államférfiak között még Bethmannt is beleszámítva, senki sem ellenezte annyira a háborút, mint éppen gróf Tisza István. Azonban dacára ennek férfiasan tűrte 4 éven keresztül, hogy az egész világ azt hangoztatta, hogy a szerbiai lépésnek tulajdonképpen ő volt az előidézője és irányítója. Sőt mikor már látható volt, hogy a központi hatalmak elveszítették a háborút és mindenki őt állította oda bűnbaknak és ellene izgattak bosszúra, sohasem hozakodott elő azzal, hogy milyen kemény harcot folytatott a béke érdekében, míg aztán gyáva, hazátlan bitangok ki nem oltották nemes életét! . . .

Habár még nem tudjuk minden kétséget kizárólag, hogy gróf Tisza István miért engedett gróf Berchtoldnak, azért legkevésbé van igazuk azoknak, akik azt hangoztatják, hogy gróf Tiszának még miniszterelnöki állásáról való lemondással is meg kellett volna akadályoznia a szerbiai háborút. Ezáltal a háború veszélye úgysem szűnt volna meg, mert egy más ember gróf Tisza helyett még kevésbé tudta volna magát

kivonni azok alól a perfidiák alól, amelyekkel a Monarchiát a sarajevoi gyilkosság után Belgrádból illették.

Gróf Tisza István volt a magyarság képviselője és ma már a háborús felelősség kérdésében Magyarország egészen ártatlan szerepe tisztázva van. Igen szomorú, hogy vannak emberek, akik gróf Tisza harcát a háború elletti akarják kisebb értékűvé tenni, mikor azt hangoztatják, hogy gróf Tiszának el kellett volna hagynia kormányelnöki helyét! . . .

Mikor ez a kéziratom 1926-ban kész volt, akkor szemrehányást tettem munkámban gróf Berchtoldnak, hogy miért nem érdeklődött szerbiai lépése előtt Londonban, mert teljesen tisztában kellett volna lennie azzal, hogy Oroszország állásfoglalása nagyban attól is fog függni, hogy Anglia ebben a kérdésben milyen állásfoglalásra határozza el magát. *Az azóta megjelent új angol hivatalos okmányok a világháború kitöréséről azonban igazolják azt, hogy gróf Berchtold mielőtt szerbiai lépését végrehajtotta volna, valóban értesítette az angol kormányt a készülő eseményekre, ezt azonban sem a német sem az osztrák okmányokból kivenni nem lehetett.* Tudniillik gróf Berchtold gróf Lützowot, a Monarchia volt római nagykövetét informálta szerbiai szándékairól, aki Bécs közeli birtokára meghívta Bunsen bécsi angol nagykövetet ebédre július 15 vagy 16-án, mikor Lützow elmondta Bunsennek, hogy ő az előtte való napon beszélt gróf Berchtolddal, aki kijelentette előtte, hogy a Monarchia nem fogja tűrni a szerb szemtelenségeket. Ezt ugyanis egy nagyhatalom sem teheti meg anélkül, hogy ne gyengítené a helyzetét a világ előtt. Lützow gróf elbeszélte továbbá, hogy egy jegyzék készül, amely a sarajevoi vizsgálat befejezése után lesz Szerbiának átadva, amely jegyzékben igen határozottan követelni fogják, hogy akadályozza meg a bombák kiszállítását és a gyilkos és alávaló propagandát a Monarchiával szemben! *Ha ezt Szerbia nem fogja megtenni, a Monarchia erőszakkal fogja erre kényszeríteni.* Gróf Lützow megjegyezte, továbbá, hogy a német támogatás biztosítva van és ő nem hiszi, hogy bármely ország – Oroszországot is beleszámítva – nem járulna hozzá a Monarchia lépéséhez. Ezt az igen komoly figyelmeztetőt Bunsen, július 16 és 17-én kelt táviratban sír Edouard Grey-nek tudomásul adja. (Die Britischen Amtlichen Dokumente über den Ursprung des Weltkrieges 1898-1914. 50. és 56. okmány).

Az 50. okmány mellé E. A. C. sir Eyre Crowe az angol külügyi másodtitkár azt a megjegyzést teszi, *hogy július 16-án vele gróf Trauttmansdorf a Monarchia londoni követségi tanácsosa szintén beszélt és ugyanazt mondta, amit Bunsen Bécsből jelentett.* Tehát az angol kormány két forrásból is pontos értesítést kapott Berchtold gróf terveiről.

Gróf Berchtold angliai kopogtatására a londoni „Westminster Gazette”-ben, amelyről tudva volt, hogy igen közel áll az angol kormányelnökhöz, július 17-én egy nagy cikk jelent meg, amelyben Szerbiáról a következő áll:

„ ... A sarajevoi bűntény után nem tagadhatjuk, hogy Ausztria-Magyarországnak nyilvánvalóan joga van arra a kívánságra, hogy tisztázza Szerbiához való viszonyát. A Monarchia lakossága igen fel van háborodva és széles rétegek azt hiszik, hogy annak az osztrákellenes összeesküvésnek számai, amelyek a főherceget megölték, Szerbiába nyúlnak vissza. Ennek az ügynek az a sajtókampagne, amely a gyilkosság után Szerbiában véghezment, nem vált javára, úgy hogy Bécsben és Budapesten azt gyanítják, hogy tervszerű kísérlet folyik sz irányban, miszerint az osztrák-magyar lakosság szerb nemzetiségű részét az irányban dolgozzák meg, hogy előkészítsék a Monarchiától való elszakadását, ha erre kedvező alkalom nyílik .. . Ilyen körülmények között elvárható, hogy a kormány nem marad tétlen. Szerbiának csak az a tanács adható, hogy legyen tisztába azzal, hogy nagy szomszédjának aggodalmi jogosak és tegyen meg mindent, ami hatalmában áll, hogy ezeket az aggodalmakat eloszlassa. Ne várjon olyan nyomásra, amely magába foglalhatja azt, amit gróf Tisza „háborús” bonyodalomnak nevez!...”

Miután ezt a cikket Bécsben az angol nagykövet nem cáfolta me gróf Berchtold jogosan, gondolhatta, hogy ez a cikk, az ő politikájának a támogatását jelenti és gróf Berchtold, miután megnyerte gróf Tisza hozzájárulását és az angol támogatást is biztosra vette, az ultimátum tárgyalását a július 19-iki közös minisztertanács elé hozta.

Ezen a történeti minisztertanácson gróf Berchtold, gróf Tisza, Bilinski, Krobotin, Konrád, Kailer ellentengernagy és gróf Hoyos, mint jegyzőkönyvvezető vettek részt. Mielőtt azonban a minisztertanácsot a külügyminiszter megnyitotta volna, fesztelen eszmecsere keretében, megbeszélték a Szerbiához intézendő jegyzéket és annak végleges tartalmában megállapodtak. Ennek megtörténte után gróf Berchtold megnyitja a minisztertanácsot, kijelentvén, hogy a jegyzéket Szer-

biának július hó 23-án délután 5 órakor fogják átnyújtani és a határidő július hó 25-én délután fog lejárni, úgy, hogy a mozgósítási rendeletet szombatról-vasárnapra virradó éjjelen ki lehet majd adni. Továbbá megjegyzi, hogy ő azt hiszi, miszerint a Monarchia lépése Poincarének pétervári elutazása előtt nem lesz ismeretes, de ha ezt Péterváron meg is tudják, ő ellenzi a további elhalasztást, mert úgy látszik Rómában is sejtenek valamit és a további elhalasztás kellemetlen incidenseket idézhet elő.

Berchtold után gróf Tisza, utána pedig Konrád szólalt fel, aki katonai ügyekről és az erdélyi katonai helyzetről adott igen bizalmas felvilágosításokat.

Végre gróf Tisza felszólította a minisztanács tagjait, hogy egyhangúlag határozzák el, hogy a Monarchia Szerbia elleni lépésével semmiféle foglalásokra nem gondol és hogy katonai szempontból szükséges határkiigazításoktól eltekintve, a Monarchia Szerbiából annektálni semmit sem akar. Ő köti magát ehhez az egyhangú határozathoz és ettől teszi függővé az egész üggyhez való hozzájárulását! . . .

Gróf Berchtold ellenezte gróf Tisza kívánságát, mert ő Szerbiából nagy részeket Bulgáriának, Görögországnak és Albániának szánt és ő arra a lehetőségre is gondolt, hogy a Monarchia talán abba a helyzetbe kerül, hogy mégis kénytelen lesz valamit annektálni.

Gróf Tisza erre újból felszólal és nem fogadja el a külügyminiszter érvelését, hanem a leghatározottabban kitart követelése mellett és kijelenti, hogy ő nemcsak belpolitikai, hanem külpolitikai szempontból is ragaszkodik követeléséhez, mert azt hiszi, hogyha a Monarchia Szerbiát meg akarja semmisíteni, akkor ezt Oroszország ellenezni fogja, de a Monarchia külpolitikai helyzete javulni fog, hogyha kijelenti, hogy Szerbiából semmit annektálni nem akar! . . .

Gróf Stürgh, majd Krobotin hadügyminiszter hozzászólása után, aki csak úgy fogadja el gróf Tisza javaslatát, ha a Monarchia a Száván, a határkiigazításon kívül hídfőt is kap, a közös minisztertanács egyhangúan elfogadta gróf Tisza javaslatát, hogy mindjárt a háború elején jelentsék ki, hogy a Monarchia nem visel hódító háborút és nem akarja a szerb királyságot bekebelezni. Természetes, a Monarchia követeli a

stratégiai határkiigazításokat, azután Szerbia kissebítését más államok javára. A Monarchia kijelentése végül nem zárja ki szerb területek ideiglenes megszállását (U. O. V. K. I. 26. számú okmány).

Kritikailag vizsgálva a július 14-iki minisztertanács lefolyását, megállapítható, hogy azon egyedül gróf Tisza állotta helyzet magaslatán, mert az a követelés, hogy a Monarchia jelentse ki, hogy nem visel hódító háborút és nem akar Szerbiából annektálni, az európai közvélemény és Oroszország szempontjából óriási jelentőséggel bírt. Sajnos a minisztertanács tagjai nem azonosították magukat gróf Tiszával és csak az ő erélyes fellépésének hatása alatt szavazták meg ezt a követelést és a hozzájárulásuk inkább csak formai volt és valóban a külügyminiszter később ezt a határozatot nem olyan eréllyel hangoztatta Európa közvéleménye előtt, hogy annak komolyabb hatása lett volna.

Tovább vizsgálva a minisztertanács lefolyását két dolog tűnik fel. Az első dolog az, hogy ezen a tanácskozáson olyan ultimátumról volt szó, amely ultimátum el nem fogadása esetén a háború következett volna, tehát már olyan intézkedéseket kellett volna tenni az ultimátum átadása előtt, hogy az államkormányzás alapelveinek eleget tudjanak tenni. Ez az alapelv pedig az volt, hogy a politika és a stratégia egymásnak a kezére játszanak. Ezek az intézkedések pedig abból állottak volna, hogy már az ultimátum átadása előtt olyan mozgósítási intézkedéseket kellett volna tenni, hogy abban a pillanatban, mikor a Monarchia követe elhagyta Belgrádot a kedvezőtlen válasz miatt, a hadsereg azonnal megkezdhetné volna a hadműveleteket Szerbia ellen. Igazán érthetetlen, hogy az ultimátum átadása előtt ez a nagy hiba megtörtént, mert hiszen a legújabb kor története kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy ilyen hiba miként bősülj a meg magát.

Gondolok pedig a régi Ausztriának 1859 április 23-iki ultimátumára, amelyet Piemonthez intézett, ahol szintén háromnapos határidővel küldték az ultimátumot, azonban annak lejáratát után a készületlen osztrák hadsereg a támadást megkezdni nem tudta. Hogy pedig 1914 júliusában ez a hiba megtörténhetett, ez annál csodálatosabb, mert hiszen az összes idők egyik legnagyobb katonai gondolkodója és hadvezére, gróf Moltke, a Piemonthez intézett ultimátumról úgy nyilat-

kozott, hogy az óriási hiba volt, mert az ilyen rövidlejáratú és élehangú jegyzéket csak akkor szabad elküldeni és csak akkor hozhat eredményt, ha a hadseregek abban a helyzetben vannak, hogy azonnal harcba léphetnek, mert csak akkor működhet együtt a politika és a sztratégia, amely együttműködés a legegységibb feltételét képezi a sikeres állami kormányzásnak.

Csodálatos, hogy ezzel a július 19-iki minisztertanács tagjai nem voltak tisztában és minden személyi él nélkül kimondhatjuk, hogy a szerb ultimátum elküldésének körülményeit kellő gondossággal nem vitatták meg . . .

A második csodálatos dolog, ami a július 19-iki minisztertanácson feltűnik, hogy elhatározták az ultimátum elküldését és nem vették figyelembe azt a német tanácsot (D. D. z. K. 31. szám), hogy abban az esetben, ha a Monarchia elég adatot szerez a nagy szerb agitáció leleplezésére, akkor ezeket az adatokat az ultimátum átadása előtt nyilvánosságra kell hozni, hogy az európai közvélemény kellően tájékozva legyen. *Hogy mit jelentett volna az általános európai közvéleményre, ha a Monarchia a nagy szerb propaganda működését és annak kapcsolatát a sarajevoi gyilkossággal már egynéhány nappal az ultimátum átadása előtt az egész világgal megismertette volna, az nem szorul bővebb magyarázatra.* így azonban elkövették azt a nagy hibát, hogy az ultimátumot elküldötték Szerbiához, míg a Monarchia „Memoire”-ja, amely fényesen leleplezte az egész szerb aknamunkát, a Monarchia ellen csak az ultimátum visszautasítása után került nyilvánosságra, mikor már mindenki csak azzal foglalkozott, hogy a Monarchia Szerbiával megszakította a diplomáciai kapcsolatot. *Felfogásom szerint ez olyan nagy hiba volt, hogy igazán csodálkozni kell rajta, hogy azt elkövették, mert hiszen Szerbiának a nagy nyilvánosság előtti leleplezése Franciaországban és Oroszországban nem jelentett volna semmit, mert ott úgymint tisztában voltak a nagy szerb propaganda működéséről, hanem annál nagyobb hatást idézett volna elő az angol közvéleményben, amely amúgy is igen élesen foglalt állást a gyilkosság ellen.*

A július 19-ik minisztertanács után gróf Berchtold már 20-án elküldte az ultimátumot Belgrádba azzal a meghagyással, hogy azt Giesl követ július hó 23-án délután 4 és 5 óra között nyújtsa át. Ennek a jegyzéknek a szövege a következő volt:

„Szerbia bécsi követe, a kormány rendeletére 1909 március hó 31-én a következő kijelentést tette a cs. és kir. kormány előtt: Szerbia elismeri, hogy a Bosznia és Hercegovinában létesült befejezett tény őt jogaiban nem érintette és ennélfogva alkalmazkodni fog a hatalmak által a berlini szerződés XXV. cikkével kapcsolatban hozandó bármintű döntéshez Engedve a nagyhatalmak tanácsának, Szerbia ezentúl kötelezi magát, hogy felhagy az annexióval szemben múlt ősz óta követett tiltakozó és ellenző magatartásával, kötelezi magát továbbá, hogy megváltoztatja jelenlegi politikájának irányát Ausztria-Magyarországgal szemben s hogy vele ezentúl jó szomszédi viszonyban él.”

Az utolsó évek története, különösen pedig a június 28-iki fájdalmas események azonban arról tanúskodnak, hogy Szerbiában van egy felforgató mozgalom, amely az Osztrák-Magyar Monarchia ellen bizonyos terület részeinek elszakítására irányú. A szerb kormány szemeláttára keletkezett eme mozgalom odáig fejlődött, hogy a királyság területén túl már cerrorisztikus tettekben, a merénylet egész sorozatában, gyilkosságokban nyilatkozik meg. A szerb királyi kormány, nem hogy megfelelt volna az 1909, március 31-iki nyilatkozatában foglalt formális kötelezettségeknek, de mit sem tett e mozgalom elnyomására. Túrte különböző egyesületek és társulatok bűnös tevékenységét a Monarchia ellen, a sajtó féktelen hangját, a merényletek bünszerzőinek dicsőítését; katonatisztek és köztisztviselők részvételét a felforgató üzelmekben, az egészségtelen propagandát a közoktatás terén s túrte végül mindama manifesztációkat, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a szerb népeiséget a Monarchia gyűlöletének s intézményei megvetésének tévútjára vezessék. A szerb királyi kormány e vétkes toleranciája nem szűnt meg akkor sem, midőn a június 28-iki események az egész világ előtt feltárták annak gyászos következményeit. A június 28-iki merénylet bűnös tetteseinek kijelentéseiből és vallomásaiból kitűnik, hogy a sarajevói merényletet Belgrádban szőtték, hogy a gyilkosok a náluk talált fegyvereket és robbanószerkeket a „Narodna Obrana” kötelékébe tartozó szerb katonatisztektől és tisztviselőktől kapták és végül, hogy a bűnösöknek és fegyvereiknek Boszniába való átcsempészését a szerb határszolgálat főnökei szervezték és hajtották végre. A vizsgálat emiitett eredményei nem engedik meg, hogy a cs. és kir. közös kormány továbbra is megmaradjon ama türelmesen várakozó magatartás mellett, melyet a Belgrádban összpontosuló s onnan a Monarchia terület részein szított üzelmekkel szemben éveken át tanúsított; ellenkezőleg ezek az eredmények kötelelőségévé teszik, hogy véget vessen a fondorlatoknak, melyek a Monarchia nyugalalmát szüntelenül fenyegetik, fizt a célt kívánja elérni a cs. és kir. közös kormány,

amidőn kötelességének tartja a szerb kormánytól azt kívánni: jelentse ki hivatalosan, hogy elítéli az Osztrák Magyar Monarchia ellen irányuló propagandát, vagyis azon törekvések összességét, melyek végeredményükben a Monarchiához tartozó terülrészek elszakítását célozzák és hogy kötelezi magát e bűnös és terrorisztikus propagandának minden eszközzel leendő elnyomására.

Kötelezettségének ünnepélyes jelleget adandó, Szerbia királyi kormánya a hivatalos lap július 26/13-iki számának első oldalán a következő nyilatkozatot fogja közzétenni:

„Szerbia királyi kormánya elítéli az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát, vagyis azon törekvések összességét, melyek végeredményükben a Monarchiához tartozó terülrészek elszakítását célozzák és kötelezi magát a bűnös és terrorisztikus propaganda minden eszközzel leendő elnyomására.

Szerbia királyi kormánya elítéli az Ausztria Magyarország ellen irányuló propagandát, vagyis azon törekvések összességét, melyek végeredményében az osztrák magyar Monarchiához tartozó terülrészek elszakítását célozzák és őszintén fájjalja ezen vétkes üzelmek gyászos következményeit A királyi kormány sajnálja, hogy szerb katonatisztek és tisztviselők a fent érintett propagandában résztvettek és ezáltal veszélyeztették ama jószomszédi viszonyt, melyre a királyi kormány 1909. március 31-iki nyilatkozatával ünnepélyesen kötelezte magát.

A királyi kormány, amely helyteleníti és elutasítja Ausztria-Magyarország bármely része lakosságának sorsába való beavatkozás minden gondolatát és kísérletét, kötelességének tartja formálisan figyelmeztetni a királyság katonatisztjeit, tisztviselőit és egész népességét, hogy ezentúl a legteljesebb szigorral fog eljárni azokkal szemben, akik vétkessé válnának hasonló üzelmekben és hogy teljes erejével rajta lesz, hogy az ilyen üzelmeknek elejét vegye és azoknak gátat vessen!”

Ez a nyilatkozat őfelsége a király napiparancsa útján egyidejűleg a királyi hadsereg tudomására fog hozatni és a hadsereg hivatalos közlönyében is közre fog tétetni.

A szerb királyi kormány ezenfelül kötelezi magát, hogy:

1. megakadályoz minden közleményt, mely a Monarchia elleni gyűlöletre és megvetésre izgat s amely általános irányzatával annak területi épsége ellen fordul;

2. azonnal feloszlatja a „Narodna Obrana” nevű egyesületet, elkobozza ennek a propagandát szolgáló összes eszközeit és ugyanilyen módon jár el Szerbiában lévő egyéb egyesületekkel és társulatokkal szemben is, amelyek az Osztrák Magyar Monarchia elleni propagandával foglalkoznak. A királyi kormány meg fogja tenni a szükséges intézkedé-

seket az irányban, hogy a feloszlatott egyletek más elnevezés alatt, vagy más alakban ne folytathassák tevékenységüket;

3. késedelem nélkül kiküszöböli a szerbiai közoktatásból és pedig úgy a tantestületből, mint a tanszerekből mindazt, ami az Ausztria-Magyarország elleni propaganda táplálását szolgálja vagy szolgálhatja;

4. eltávolítja a katonai szolgálatból és általában a köz igazgatásból az Osztrák-Magyar Monarchia elleni propagandában vétkes összes tiszteket és tisztviselőket, a cs. és kir. közös kormány fenntartja magának a jogot, hogy ezeknek neveit és ténykedéseit a királyi kormánnyal közölje;

5. elfogadja a cs. és kir. közös kormány közegének közreműködését Szerbiában a Monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalom elnyomása körül;

6. bírói vizsgálatot indít a június 28 iki összeesküvés szerb területén tartózkodó részesei ellen; az esetre vonatkozó nyomozásokban a cs. és kir. közös kormány részéről kiküldendő közegek részt fognak venni;

7. sürgősen intézkedik a sarajevói vizsgálat eredményei által kompromitált Tankosics Voja őrnagy és bizonyos Ciganovics Milán nevű szerb állami alkalmazott letartóztatása iránt;

8. hathatós eszközökkel megakadályozza a szerb hatóságok közreműködését fegyvereknek és robbanószereknek a határon át való meg nem engedett forgalma körül, elbocsátja és szigorúan megbünteti a sabaci és loznicai határszolgálatot teljesítő s a sarajevói merénylet tetteseinek a határátlépés megkönnyítése által nyújtott segítségben bűnös hivatalnokokat;

9. felvilágosítást nyújt a cs. és kir. közös kormánynak – úgy a Szerbiában, mint a külföldön működő magas állású szerb tisztviselők igazolhatatlan nyilatkozataira nézve, kik hivatalos állásuk dacára nem haboztak a június 28-iki merénylet után adott interjúkban az Osztrák-magyar Monarchiával szemben ellenséges módon nyilatkozni, végül

10. haladéktalanul értesíti a cs. és kir. közös kormányt az előző pontokban említett rendszabályok foganatosításáról.

A cs. és kir. közös kormány legkésőbb szombaton, folyó hó 25-én esti 6 óráig várja a királyi kormány választát.

Ezen jegyzékhez a sarajevói vizsgálatnak a 7 és 8. pontban említett hivatalnokokat érintő eredményekre vonatkozó emlékirat van csatolva

A sarajevói törvényszék által Gavriló Princip és társai ellen az általuk folyó évi június 28-án elkövetett gyilkosság büntette és az abban való részesség miatt indított vizsgálat eddigelé a következőket állapította meg:

1. A Ferenc Ferdinánd főhercegnek sarajevói tartózkodása alatt leendő meggyilkolására irányuló összeesküvés Gavriló Princip, Csabrinovits Nedelykó, az állítólagos Ciga-

novics Milán és Grabezs Trifkó közt Tankosics Vója őrnagy közreműködésével Belgrádban jött létre.

2. A hat bombát és a négy browningpisztolyt töltényekkel, melyekkel a gonosztevők a merényletet végrehajtották, az állítólagos Ciganovics Milán és Tankovics Vója őrnagy adták át Belgrádban Principnek, Csabrinovitsnek és Grabezsnek.

3. A bombák a szerb hadsereg kragujeváci fegyverraktárából származó kézigránatok.

4. A merénylet sikerét biztosítandó, Ciganovics kioktatta Principet, Csabrinovitset és Grabezst a gránátok mikénti használatára nézve és a topcsideri lövölde mellett levő erdőben browningpisztolyokkal lövőleckét adott Principnek és Grabezsnek.

5. Hogy Princip, Csabrinovits és Grabezs részére a boszniai-hercegovinai határon való átkelést és fegyvereiknek titokban való átcsempészését lehetővé tegye, Ciganovits titkos szállítási rendszert szervezett.

Ezen szervezet alapján a gonosztevők és fegyvereik a sabáci (Popovics Rade) és a loznici határkapitányok, valamint Grbics Radivoj loznici vámos és különböző magánemberek közreműködésével jutottak el Bosznia Hercegovinába ... U. O. V. K. I. 27. szám).

Így szólt a Szerbiának átadandó jegyzék, amelyhez gróf Berchtold július 20-iki keletű magyarázó jegyzéket is küldött a belgrádi követnek, amelyben elmondja, hogy a Monarchia követelései a minimumot képviselik és hogy a 48 órás határidő kitolását azon a címen, hogy a szerb kormány egyes követelésekről felvilágosítást akar, engedélyezni nem lehet. Továbbá mondja a külügyminiszter a jegyzékében, hogy a követelésekről a Monarchia kormánya a szerb kormánnyal vitatkozásokba nem bocsátkozhat és a belgrádi követ Pasiccsal se bocsátkozzék vitatkozásba és ha a 48 órás határidő elmúlt és a követelések elfogadása nem történt meg, akkor a követ jelentse ki, hogy a követségi személyzettel együtt elhagyja Szerbiát. (U. O. V. K. I. 28. okmány).

A július 20-án keltezett két okmánnyal tehát a Monarchia végleg el akarta intézni a Szerbiával fenálló tarthatatlan viszonyt. Ezért vegyük kritikai vizsgálat alá az ultimátum követeléseit. Volt-e a Monarchiának egyáltalában jogi és erkölcsi alapja és kívánhatta-e az ultimátumban felsorolt követelések teljesítését? . . .

Az ultimátum bevezetésében levő követelés, hogy a szerb kormány ítélje el nyilvánosan a Monarchia elleni propagandát a Monarchia délszláv területein, figyelembe véve azt a hatalmas propagandát és izgatást, ami ott folyt, igen jogosult

volt és egyáltalában ezzel nem sértette a szerb szuverenitást. Azért minden olyan kormány, amely ettől a propagandától távol állott, elfogadhatta volna annál is inkább, miután a középkori Szerbia soha ezekre a területekre ki nem terjedt, tehát történelmi tradícióval nem rendelkezett . . .

De jogosult volt az a követelés is, hogy a szerb kormány ezentúl mindazok ellen lépjen fel szigorúan, akik a Monarchia belügyeibe avatkoztak. Igen jogosult volt az a követelés is, hogy a szerb kormány ezt az elhatározást a hadseregnek is adja tudtul napiparancs alakjában. Ami pedig a Monarchia konkrét követeléseit illeti, azokat pontonként tárgyalom; azok annyira meg voltak alapozva, hogy bármely kormánynak el kellett volna fogadnia, ha annak a lelkiismerete tiszta! . . . Az 1., 2., 3. és 4. pont alatti követelések bővebb magyarázatot nem is igényelnek, mert azokat minden állam követelheti egy másik államtól, ha észreveszi, hogy a szomszéd állam területén magánszemélyek dolgoznak a saját állam biztonsága ellen. . .

Az 5. és 6. pont alatti követelés, miszerint a Monarchia közegei is résztvehessenek a Monarchia elleni földalatti működés elnyomatásánál és a június 28-iki összeesküvés kivizsgálásánál, egyáltalában nem olyan lehetetlen követelés! *Mikor Mihály szerb fejedelmet meggyilkolták és a gyilkosságot egy magyar területen létrejött összeesküvés rendezte, a szerb kormány kérte, hogy a közegei résztvehessenek a magyarországi cinkosok elleni vizsgálatban, ezt a magyar kormány azonnal megengedte, mert semmi titkolni valója ez ügyben nem volt.* 5. és 6. számú követeléseit csak olyan kormány utasíthatta vissza, amelynek félni kellett attól, hogy a Monarchia kiküldöttei nyomozás közben olyasvalamit fognak megállapítani, ami a szerb kormányra igen kellemetlen lesz. Miután ma tudjuk, hogy a szerb kormány mennyire bele volt avatva a sarajevoi merényletbe, természetesen kell vennünk, hogy ezeket a követeléseket annyira ellenezte! . . .

Az ultimátum 7. és 8. pontja annyira természetes követelések, – miután a sarajevoi merénylet vizsgálati anyagján alapulnak, – hogy azokkal részletesebben nem is kell foglalkoznunk.

Az ultimátum 9-ik pontja, miszerint a szerb kormány külföldi diplomatáinak Monarchia ellenes nyilatkozatai miatt adjon felvilágosítást, semmi lealázót nem foglal magában.

Az ultimátum 10-ik pontja nem más, minthogy Szerbia értesítse a Monarchiát, hogy az ultimátum pontjainak eleget tett és hogy milyen intézkedéseket vett tervbe, hogy a Monarchia követeléseinek eleget tegyen.

A monarchia 1914 évi követelései igen jogosak voltak, csakis a vizsgálat adataira támaszkodtak és a Monarchia sohasem állította azt, hogy a szerb kormány a gyilkosokkal kapcsolatban állott volna.

Hogy a Monarchia fellépése Szerbiával szemben jogos volt, arra már a világháború első éveiben kiváló külföldi tudósok és politikusok is elismerték.

Így Burgess, a Columbia egyetem alkotmánytan és a nemzetközi jog tanára, mindjárt a világháború kitörése után „Der europäische Krieg” című munkájának 9-ik oldalán a Monarchia Szerbia elleni fellépéséről a következőképpen nyilatkozik:

Tegyük fel, hogy a saját alelnökünk a feleségével hivatalos látogatást tesz Austinba (Texas) és ott meggyilkolja egy összeesküvés, amely valamelyik mexikói városban jött létre s amelybe a – vizsgálat adatai szerint – a legmagasabb mexikói hivatalnokok be volnának avatva – és hogy a merénylethez szükséges fegyverek a mexikói kormány fegyvertárából származtak. Továbbá tételezzük fel azt, hogy ez mind egy olyan összeesküvésből indult ki, amely az ország vezető személyiségei által az országon kívül és belül azon célból szerveztetett meg, hogy Texas, Arizona, Új Mexikó és Kalifornia az Egyesültállamoktól elszakítsanak és újból Mexikóhoz csatoltassanak. Mit tettek volna ez esetben az Egyesültállamok? . . .

Ha figyelembe vesszük, hogy a valóságban mit tettek (tudniillik 1914 elején, az amerikai kormány azt követelte, hogy a mexikói kormány lépjen vissza, mert Wilson azt gondolta, hogy Huerta résztvett Maderó elődjének meggyilkolásában) én (Burgess) azt állítom, hogy Mexikót a térképről letörölték volna, és ha valamely állam közbelépett volna, akkor annak megizenték volna hogy törödjön saját dolgaival és ne avatkozzék olyan dolgokban, mert máskülönben ezt az államot is elsöpörték volna.

E. Morel, az angol munkáspárt nagynevű tagja és a központi hatalmak igazának bátor szószólója a Monarchia és Szerbia közötti viszonyról 1915 május hó 13-án így nyilatkozott:

Tételezzük fel, hogy évekig tartó súrlódás után, amely az afgán és az angol-indiai kormány között folyt le és amelyben mind a két fél hibás volt, egy indiai városban az

afgán határ közelében a walesi herceget meggyilkolják. Tétélezzük fel továbbá, hogy az indiai kormány meg volna arról győződve – akár joggal, akár jogtalanul – hogy afgán ügynökök szervezték a bűntettet, akkor biztosan állítható, hogy az angol közvélemény éppen úgy felháborodott volna, mint az osztrák-magyar közvélemény Sarajevo után. Hát az angol kormány ilyen körülmények között bele ment volna-e egy konferenciába? És Nagybritanniának a szövetségese, akinek a biztonsága Nagybritanniától függött – magára vette volna-e a Nagybritániával való szakítás lehetőségét - azáltal, hogy követelte volna, hogy Nagybritannia vesse alá magát egy konferenciának; különösen akkor, ha az a hatalom, amelyet úgy Nagybritannia, mint a szövetségese erkölcsileg felelőssé tette Afganisztan állásfoglalásáért és amely hatalom fenyegetően Afganisztan mellé állt csak azért, mert Afganisztan lakosai ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, mint annak a hatalomnak az alattvalói. (E. D. Morel Truth and the War 132-133. oldal)

Természetes, hogy Burgess és Morel állásfoglalása igen kínos benyomást tett az Ententera és őket egyszerűen agyonhallgatták!

Hogy azonban a Monarchia fellépése 1914 júliusában, a bűntény nagyságát, figyelembe véve mennyire mérsékelt volt, ezt igazán ragyogóan bizonyítja a 10 év múlva megtörtént hasonló eset, mikor tudniillik 1924 november hónapjában Kairóban meggyilkolták Sudan angol katonai főparancsnokot, Sir Lee Stack-kot. Anglia akkor szintén küldött Egyiptomnak ultimátumszerű jegyzéket.

Igazán nagyon érdekes összehasonlításokat végezhetünk az 1914. évi júliusi és a 1924. évi novemberi események között.

A tábornok a merénylet után még meg sem halt és a vizsgálat még semmiféle eredményt nem mutatott ki, már november 20-án minisztertanács ült össze és **kijelentette hivatalosan, hogy a gyilkosság körül az egyiptomi kormány erkölcsi felelőssége le nem tagadható.** (Vajjon milyen felháborodás zúgott volna végig Európán, ha a Monarchia 1914 július 1-én hivatalosan jelentette volna ki, hogy a sarajevoi merényletért az erkölcsi felelősséget a szerb kormány viseli.) **Két napra reá pedig az angol félhivatalos újból megismétli, hogy a gyilkosságért az egyiptomi kormány felelős, pedig a vizsgálat abszolút semmit nem tudott még kimutatni.**

November 23-án pedig Lord Allenby az egyiptomi kormánynak két jegyzéket adott át, amelyek ultimátumszerű jel- v léggel bírtak. Az egyik jegyzékből idézem a következő meg- állapításokat:

„Az egyiptomi hadsereg sirdárja és Sudan kormányzója, aki az angol hadseregnek kiváló katonája volt, Kairóban brutális módon meggyilkoltatott Ófelsége kormányának az a nézete, hogy a gyilkosság azt a benyomást teszi, mintha jelenleg Egyiptomot úgy kormányoznák, hogy ez a civilizált népekre gyalázat és ez természetes következménye annak a harcnak és ellenségeskedésnek, amit brit jogok és állampol- gárok ellen folytatnak. Eza harc excellenciád kormánya által nemhogy enyhítve lett volna, sőt olyan szervezetek támo- gatják, amelyek a kormányával szoros kapcsolatban voltak. Excellenciádat őfelsége kormánya már több mint egy hó- nappal ezelőtt figyelmeztette azokra a következményekre, amelyek bekövetkezhetnek, ha elmulasztja annak a harcnak a beszüntetését, amely a Sudani kérdés körül forog. A való- ságban a harc nem fejeződött be! Sőt az egyiptomi kormány megengedte, hogy a sudani kormányzót meggyilkolják és ez- által bebizonyította, hogy nem akarja vagy nem tudja a kül- földiek életét védeni.

A brit kormány tehát követeli, hogy az egyiptomi kormány

1. Messzemenő bocsánatkérést ajánljon fel a bűntényért,

2. A legnagyobb határozottsággal folytassa le a bűntény megindítói ellen a vizsgálatot minden tekintet nélkül a sze- mélyekre és a bűnösöket, bárkik legyenek is azok, tekintet nélkül a korukra, kellően büntesse meg.

3. A jövőben az összes politikai tüntetéseket meg kell tiltani és azokat erőteljesen le kell törni.

4. Ófelsége kormányának azonnal 500 000 font sterling kártérítést fizet.. .

Ha összehasonlítjuk ezeket a követeléseket, amelyek semmiféle bizonyítékon nem alapultak, azokkal a követelésekkel, amelyeket a Monarchia Szerbiával szemben állított fel, akkor igazán nehezen érthető meg, hogy miként beszélhettek Angliában 1914 júliusában a hősiess Szerbiáról, aki védi magát a Monarchia túlkapásai ellen, 1924 novemberében azonban, mikor Anglia küldött ultimátumot Egyiptomnak olyan eseményekből kifolyólag, amelyeknek semmiféle tényalapjaik nem voltak, akkor senki sem akart tudni Angliában a hősiess Egyiptom ellentállásáról.

Mindent összefoglalva, teljesen igaza van Morhárdtnak, aki a Monarchia ultimátumáról így nyilatkozik: „*Mi azt mond-*

juk, hogy, ha figyelembe vesszük azt a veszélyt, hogy a megveszett bolondok többsége, akik a háború keletkezéséről írtak, nekünk ellent fognak mondani, az osztrák jegyzék, amelyet Ausztria gyerekes félelemből sohasem akart ultimátumnak nevezni, rendkívül mérsékelt volt a megtörtént sértéshez képest. Azt még sokkal könnyebben lehetett volna elfogadni, mint azt a brutális ultimátumot, amit Anglia a fachodai eset alkalmával hozzánk intézett avagy azt az ultimátumot, amelyet a szövetségesek Görögországhoz intéztek a célból, hogy a királyát cserélje ki, hogy ezáltal háborúba keveredhessen. (Mortíardt „Les Preuves” 71-72. oldal)

III. FEJEZET.

Párisi, londoni, pétervári, római, belgrádi és berlini események a sarajevoi gyilkosság és a Monarchia ultimátumának átadása közötti idő alatt.

Az európai nagyhatalmak diplomáciájának 1914 július és augusztus havi működését a különböző színes könyvek mutatják, amelyek még a világháború alatt láttak napvilágot. Ezeknek a könyveknek alapján egyes kutatók megkísérelték a világháború kitörésének valódi okait kikutatni és a háború okozóit kifürkészni. Hogy pedig ez a munka akkortájt mennyire értéktelen volt, igazolja legjobban az a felfedezés, hogy az összes színes háborúskönyvek csonkák és belőlük azok az okmányok, amelyek terhelőek, túlnyomórésztben egyszerűen ki vannak hagyva, vagy meg vannak hamisítva. így különösen az orosz, francia és angol színes könyvekben! . . . A német fehérekönyv 1914-ben jelent meg – alig egynéhány okmánnyal és 1915 májusában 30 okmánnyal, melyek azonban majdnem azonosak azokkal az okmányokkal, amelyeket Kautsky és Montgelas 1914-ben adtak ki, úgy, hogy a német fehérekönyvekben okmányhamisítás nem lelhető fel, csak igen sok okmány ki lett hagyva, mert a Kautsky-gyűjteményben 879 okmány található. *Hogy ezeket az okmányokat miért hagyták ki, egész érthetetlen, hiszen ragyogóan bizonyítják a német kormány ártatlanságát a világháború körül.* 1927-ben a Kautsky-féle „Deutsche Dokumente zum Kriegausbruch” újabb kiadásban jelent meg és abban még egynéhány új okmány is belekerült, úgy, hogy így a berlini kormánynak 1914. év júliusi diplomáciai működése teljesen tisztázva van, miután minden egyes okmány 1914 július-augusztusából ismeretes.

Az osztrák vöröskönyv az 1914. évi válságról 1915 február 3-án lett kész és 69 okmányt tartalmazott. Az új osztrák vöröskönyv, amely 1919 szeptemberében jelent meg és amelyet a köztársasági Ausztria külügyi hivatala adott ki, hogy a há-

ború előtti kormány bűneit minél jobban kidomborítsa, 352 okmányt tartalmaz. *Az az igyekezet, hogy ezzel a háború előtti külügyminisztert háborús hiénának tüntesse fel, teljesen csődöt mondott és ezeket az okmányokat akár 1915-ben is ki lehetett volna adni.* Az orosz narancskönyv 1914 augusztus 6-án jelent meg és 79 okmányt tartalmaz. *A háború után a kutatás aztán kimutatta, hogy az orosz narancskönyvből az igen terhelő okmányokat kihagyták, sőt nagyrészüket a leggyalázatosabban meg van hamisítva.* Romberg „Die Fälschungen des russischen Orangebuch” cím alatt kiadta a pétervári és a párisi orosz nagykövet közötti levelezést és akkor kitűnt, hogy a 60 okmány közül az orosz narancskönyvből 29-et, amelyek igen terhelőek, egyszerűen kihagytak, 18-at csúnyán meghamisítottak és csak 13 okmányt adtak helyesen vissza. 1925 áprilisában a német „Zentralstelle für Erforschung der Kriegsursachen” új orosz narancskönyvet adott ki, amelybe az addigi kutatás eredménye gyanánt 227 okmányt vettek fel, melyekből kitűnik, hogy az eredeti orosz narancskönyvben, a berlin-pétervári levelezés is alaposan meg van hamisítva . . .

Mikor a munkám kézírata 1926-ban kész volt, akkor az angol kékkönyvről azt jegyeztem meg, hogy nagy a gyanú, hogy abban is egyes okmányok nemcsak, hogy ki vannak hagyva, hanem meg is hamisították őket, dacára hogy akkor-tájt a világirodalomban az angol kékkönyv mint aránylag megbízható okmánygyűjtemény szerepelt. Az 1914. évi angol kékkönyv 159 okmányt tartalmazott és volt benne még egy történeti bevezetés is, azután a bécsi és berlini angol nagykövet két jelentése.

1926 végén az angol kormány kiadta „A brit hivatalos okmányokat, a világháború keletkezéséről” és bizony *akkor kitűnt, hogy az angol kékkönyvből nemcsak okmányokat hagytak ki, hanem abban igen ügyesen hamisítottak is így az új angol kékkönyvben az okmányok száma 677-re emelkedett és a régi angol kékkönyv 169 okmánya közül 100 okmány meg lett hamisítva, amit az angolok az ő alakoskodásukkal „paraphrasirozásnak” neveznek.* Ha ezek a paraphrasirozások és rövidítések mellékes dolgokban történtek volna, akkor valóban nem lehetne beszélni hamisításról, de csodálatosképpen ezek a rövidítések mindig ott fordulnak elő, ahol az angolokat felelősség terheli, vagy pedig a volt központi hatalmak ártatlansága tűnik ki, tehát nyil-

vánvaló, határozott szándékú hamisításokról van az angol kékkönyvben szó.

A legsodálatosabb hamisítások azonban a francia sárgakönyvben fordulnak elő, amely 1914 december hó 1-én jelent meg és 159 okmányt tartalmazott.

Hogy 1914 júliusában Parisból hány okmányt menesztettek az egyes francia diplomáciai megbízottakhoz, azt még ma nem tudjuk, mert a francia hivatalos okmányok kiadása még nem történt meg.

Azt azonban tudjuk, hogy a francia sárgakönyv egyes okmányai a legravaszabb módon meg vannak hamisítva. A hamisításokban egész rendszer különböztethető meg. így vannak olyan hamisítások, amelyek úgy készültek, hogy 2-3 okmány össze van foglalva és belőlük új okmány készült. Van aztán olyan hamisítás is, hogy az eredeti távirat egy-néhány szóból áll, míg a sárgakönyvben belőle 10-soros távirat keletkezett, vagyis a táviratban egész egyszerűen szabadon összehazudoztak mindenfélét.

Az azóta megjelent angol okmányok arra engednek következtetni, hogy ha egyszer a valódi francia okmányok ismereteseek lesznek, akkor különösen a paris-pétervári és a paris-londoni távirat váltás meg fogja mutatni, hogy az eredeti francia sárgakönyv mennyire meg volt hamisítva.

Az egészben azonban az a legszomorúbb, hogy Poincaré és Viviani, akik ismerték az eredeti okmányokat és tudták, hogy a francia sárgakönyv okmányai hamisítások, mégis éveken keresztül ezekkel a hamisított okmányokkal operáltak és azokat az olvasóközönségnek mint valódi okmányokat mutatták be. Azt hiszem, talán soha még a világtörténelemben nem világlott ki olyan tisztán, hogy vezető államférfiak milyen valótlanságokat írnak, mint a francia sárgakönyv okmányaival kapcsolatosan.

A szerb kékkönyv 1914 november 18-án jelent meg és 52 okmányt tartalmaz és eddig nem sikerült még bebizonyítani, hogy belőle okmányok hiányoznának, vagy hamisítva lennének. Pedig egész biztos, hogy a szerb kékkönyv is igen csonka lehet, amit döntően bizonyít az a tény, hogy mikor 1925-ben Ljuba Jovanovics kijelentette, hogy a szerb kormány tudott a sarajevoi merényletről, akkor a jugoszláv kormány hangoztatta, hogy új kékkönyvet fog kiadni, amelyre semmi szükség nem volna, ha a régi szerb kékkönyv annakidején

hiánytalanul jelent volna meg. *A világ azonban már három éve hiába várja az új szerb kékkönyv megjelenését!...*

Nézzük már most meg, hogy az európai nagyhatalmak fővárosaiban a sarajevói gyilkosság után és a Monarchia ultimátumának átadása közötti időpontban milyen események játszódtak le.

Június 28-án Bécsből a francia nagykövet jelenti Parisba a merénylet megtörténtét (F. S. K. 7. okmány), míg 29-én Bukarestből a francia követ már jelenti, hogy szerb kartársának véleménye szerint a Monarchia Szerbiát fogja felelőssé tenni a gyilkosság miatt (francia balkáni sárga könyv TIL kötet). Július 2-án Dumaine francia nagykövet jelenti, hogy a gyilkosság különösen a Monarchia katonai köreiből váltott ki igen nagy elkeseredést és valószínűleg a gyilkosság feletti undor adhatta július 4-én Poincarénak a szájába azt a kijelentést, amit a Monarchia párisi nagykövete gróf Szécsen előtt tett, hogy ő is elvárja, hogy a szerb kormány a Monarchiával szemben a legnagyobb előzékenységet fogja tanúsítani, úgy a vizsgálatban, mint a bűnösök üldözésében, amely kijelentésére azonban Poincaré három hét múlva egyáltalában nem emlékezett vissza. Július 8-án Londonból jelenti Cambon a francia nagykövet, hogy Grey-jel beszélt, aki fél, hogy a Monarchia Belgrádhoz demarsot fog intézni, ami Oroszországban igen kínos hatással lesz, ő azonban még nem nyugtalankodik. Július 8-án és 9-én újból jelenti Dumaine, hogy a Monarchia kormánya nem fog meghajolni a katonai párt előtt és a Monarchia követének Belgrádba való visszajövetelét, valamint azon körülményt, hogy a keleti vasutak kérdésében tárgyalások kezdődtek, megnyugtató jelnek tekinti. Közben gróf Szécsen Pichon előtt, aki a „Petit Parisien” élén állott akkortájt, lefordította a szerb újságok hihetetlen perfid kirohanásait a Monarchia ellen, mire Pichon megbotránkozva a következőt mondta: „En somme chaque fois que vous avez parlé sérieusement avec la Serbie, elle fini par entendre raison, je suis convaincu que ce sera aussi le „cas maintenant”. Sajnos, végzi b₄e Szécsen nagykövetségünk a jelentését, hogy Pichon jelenleg nem külügyminiszter. (Goos: Das Wiener Kabinet, 81. oldal.)

Július 20-án aztán Parisban megtudták, hogy a Monarchia valamit forral Szerbia ellen, mert egy konzuli jelentés Bécsből,

a Monarchia ultimátuma I., 2., 3. és 8. pontjának körülbelüli tartalmát jelenti. (F. S. K. 14. okmány.)

Július 21-ike után kivehető a francia sárga könyvből az a tendencia, hogy a háború kitöréséért a felelősséget Németországra akarja hárítani, amit igen jól igazol a francia sárga könyv 15. okmánya. Ebben a táviratban Cambon, a berlini francia nagykövet a következőket állítja:

. . . Egyébként bizalmasan értesítettek arról, hogy eljuttatták az ideiglenes mozgósítási rendelkezéseket azokhoz az évjáratokhoz, amelyekre vonatkoznak; ez vigyázálásba szólítja – feszültség idején – Németországot. Olyan rendszabály ez, amelyet a németek a maguk természeténél fogva alkalmazhatnak anélkül, hogy indiszkrécióktól kellene félniök és a lakosságot nem nyugtalanítják. Ennek nincs szenzációs jellege és amint már láttuk, nem vonja maga után szükségszerűen a tényleges mozgósítást, azonban minden esetre jelentős dolog.

Ez a jelentés azt állítja, hogy Németország július 21-én megkezdte volna a mozgósítási előkészületeket és az az entente-bizottság, amely a versaillesi béke előtt a háborús bűnösség kérdését vizsgálta, ezt a jelentést úgy magyarázta, hogy Németországban július 21-én kezdődött volna meg a mozgósítás, mikor egynehány tartalék évfolyamot behívtak.

Viviani az ő „Réponse au Kaiser” című fércművében szintén erre az okmányra hivatkozik. Cambonnak a jelentése alapján éveken keresztül július 21-ike szerepelt mint a német mozgósítás kezdete, míg végre a tudományos kutatás kimutatta, hogy Cambon jelentése lelkiismeretlen valótlanság. Ma tudniillik be van bizonyítva, hogy Németország már 1900 óta szakított az úgynevezett behívási rendszerrel, mikor még behívókkal hívták be a mozgósítás előtt a tartalékosokat és áttért arra a rendszerre, mikor a katona a szolgálati idejének letelte után megkapta az úgynevezett „Kriegsbeorderungot” és a „Passnotizot”. Az a katona, akinek Kriegsbeorderungja volt, tudta már, hogy a mozgósítás kihirdetése után hol kell jelentkeznie, mert az az okmányban bent volt. Viszont az a kiszolgált katona, aki „Passnotiz” tulajdonában volt, annak a mozgósítás kihirdetésénél a Bezirkskommandónál kellett csak jelentkeznie, ahol megmondták neki, hogy mi fog vele történni. Vagyis német mozgósítás esetén egyáltalában már nem is volt szükség arra, hogy a tartalékosokhoz eljuttassák az úgynevezett ideiglenes mozgósítási utasításokat, mint ahogy ezt Cambon a jelentésben állítja.

Wegerer, a háborús bűnösség kérdésének kiváló kutatója, a Kriegsschuldfrage 1923 szeptemberi számában kimutatja, hogy miként született meg Cambonnak ez az állítása. Az Orosz Kraszny Archiv I. kötetében bent van ugyanis egy távirat, amelyben Bronewsky a berlini orosz diplomáciai megbízott július 22-én jelenti a kormányának, hogy ő a francia katonai attasétói hallotta, hogy a német tartalékosok az esetleges mozgósításról megkapták az értesítést. Ezt a hírt a francia attasé az angol kollegájától kapta, azonban egyikük sem tudta azt ellenőrizni. Bronewsky azonban megjegyzi, hogy a hírnek a valódiságáról az orosz nagykövetség meggyőződni nem tudott. (Das russische Orangebuch, 6. okmány.) *Ezt a kósza hírt jelentette aztán hihetetlen lelkiismeretlenséggel Combon, mint tényt Parisba és erre a valótlanságra alapította és hangoztatta az entente éveken keresztül, hogy Németország mozgósítása július 21-én kezdődött*

Londonban már a gyilkosság megtörténte utáni napon kezdte meg a „Times” hasábjain Steed a hajszát, mikor óvta az angol közönséget attól, hogy kifejezze a megvetését a gyilkosság felett, mert Steed szerint az osztrák-magyar hatóságok, de még a császári család tagjai sem sajnálják azt, hanem a gyilkosságból csak tőkét akarnak kovácsolni. (Steed: Through Thirty Years, I. kötet, 394. oldal.) A hivatalos Anglia a gyilkosság utáni napokon igen tartózkodóan viselkedik és július 6-án Grey Lichnowsky előtt beismeri, hogy a Monarchia államférfiainak igen nehéz lesz idővel elállni erőteljesebb intézkedésektől (D. D. z. K. 20. szám). Július 9-én Grey újból magához hívhatja Lichnowskyt, aki előtt kijelenti, hogy Anglia, Franciaország és Oroszország között nincsenek titkos megállapodások, amelyek háború esetén kötelezettségekkel járnának Anglia részére, miután az angol kormány kötelezte magát arra, hogy nem fog titkos megállapodásokat kötni. (D. D. z. K. 30. szám.)

Hogy Grey ezzel a kijelentéssel a német nagykövetnél mit akart elérni, az érthetetlen, mert hiszen kijelentése az utolsó szóig ünnepélyes hazugság volt, mert magától Roincarétól tudjuk, hogy meg volt az angol-francia szövetség, amely kötelezettségekkel járt Anglia részére – európai háború esetén.

Július 16-án Mensdorf a Monarchia londoni nagykövete

felkereste Greyt és vele a sarajevói gyilkosságról és a szerb újságok kvalifikálhatatlan írásmodoráról beszélt. Mikor azonban a nagykövet a nagy szerb propoganda működését hozta szóba és felemlítette, hogy egy állam sem tűrheti ezt, akkor ezt Grey ugyan elismerte, azonban a kérdés további tárgyalásába bocsátkozni nem akart.

Az új hivatalos angol okmányok (50. és 56. szám) azt igazolják, hogy Grey július 16-án megtudta Bunsen táviratából és gróf Trautmansdorf beszélgetéséből, legkésőbb pedig július 20-án Bunsen július 17-iki leveléből, hogy a Monarchiának milyen tervei vannak Szerbiával szemben.

Egész biztos, hogy Grey tisztába volt azzal, hogy gróf Lützov és gróf Trautmansdorf megbízásból beszélnek és ezáltal Bécs meg akarta tudni, hogy az angol kormány miként vélekedik gróf Berchtold terveivel szemben. Ha tehát az angol kormány a Szerbia ellen kilátásba helyezett erőszakos lépésben veszélyt látott volna a világbékére nézve, akkor Greynek alkalma lett volna – akár Bécsben, akár pedig Berlin utján barátságosan figyelmeztetni, hogy ellenzi ezt a lépést s akkor minden bizonyára Berlin nyomást gyakorolt volna Bécsre, de Bécsben is igen meggondolták volna azt, hogy Anglia ellenzése dacára Szerbiával szembe a végsőkig feszítsék a húrt.

Ehelyett azonban július 17-én a „Westminster Gazette”-ben, mely újság igen közel állott az angol kormányelnökhöz, sőt mondhatni, az angol kormányelnök szócsöve volt, egy erélyes cikk jelent meg Szerbia ellen, mely egyenesen igazat ad a Monarchiának, ha Szerbiával szemben fellép. Ezt a cikket a bécsi orosz nagykövet úgy magyarázta, hogy ezzel Anglia bátorítja a Monarchiát és valóban gróf Berchtold ezt annak is vehette, mert Bécsben sohasem jelentették ki, hogy ettől a cikktől az angol kormány távol áll.

Hogy azonban Grey ezek után hogyan mondhatta július 20-án a német nagykövetnek, hogy ő a szerb-osztrák konfliktust optimisztikusan ítéli meg és nem kapott olyan hírt, ami ennek ellentmondana és hogy Szerbiáról csak azt hallotta, hogy gróf Berchtold a bécsi olasz nagykövet előtt tagadta a helyzet komolyságát, azonban beismerte, hogy a helyzetet tisztázni kell (D. D. z. K. 92. szám, U. A. O. 68. sz.) az egyszerűen megfoghatatlan és csak azt igazolja, **hogy Sir Edward Grey Marquis of Fallodon majdnem sohasem mondott**

igazat, nemcsak a parlament színe előtt, hanem egy idegen állam nagykövete előtt sem! . . .

Hogy Pétervárott milyen volt a hangulat a sarajevói gyilkosság után, legjobban kivehető gróf Pourtalès pétervári német nagykövet július 13-iki jelentéséből. (D. D. z. K. 53, szám.) A jelentésből kivehető, hogy Pétervárt is elítélték eleinte a merényletet, azonban igen rövid idő után kitört a Monarchia elleni gyűlölet, mert Boszniában a katolikusok és mohamedánok a szerbség ellen tüntetéseket rendeztek. A jelentés említi, hogy a volt trónörökösről igen elítélően nyilatkoznak, akit Oroszországnak ellensége volt, de akinek még a saját hazájában sem voltak barátai.

Sasonow külügyminiszter a nagykövettel való beszélgetése közben igen élésen kikelt a boszniai hatóságok ellen, mert nem akadályozták meg a szerbek elleni tüntetéseket és a Monarchiát azzal gyanúsította, hogy a hatóságok céltudatosan engedték meg a tüntetéseket és azt a szemtelen megjegyzést tette, hogy Boszniában nincs is császárhű lakosság, legfeljebb egynéhány horvát és mohamedán! Tagadta azt is, hogy a merénylet a nagy szerb propagandával állana kapcsolatban és magát a gyilkosságot csak igen röviden ítélte el.

Sasonow eme megnyilatkozása felől gróf Pourtalès meg is mondja a véleményét és Sasonowot a Monarchia engeszteletlen ellenségének tekinti, kinek gyűlölete józan ítéletét teljesen megzavarja és hogy Péterváron határtalan megvetéssel figyelik a Monarchiában uralkodó viszonyokat. Mikor pedig július 18-án gróf Szápáry kereste fel Sasonowot, akkor ez nyíltan megmondta a Monarchia nagykövetének, hogy azt sohasem fogják tudni kimutatni, hogy Szerbia elősegítette volna a gyilkosságot (U. O. V. K. I. 25. szám .

Hogy pedig Pétervárt milyen lelkiismeretlenül izgattak a volt központi hatalmak ellen, azt mutatják azok az események, amelyek Poincaré pétervári útjával kapcsolatban folytak le. Paleologue a pétervári francia nagykövet a Revue de deux mondes 1921 január 15-iki számában, majd pedig nagy emlékiratában „A cári udvarnál a világháború alatt” elmondja élményeit Poincaré látogatása alkalmával, azokból mindenki tisztába kell hogy jöjjön azzal, hogy Poincaré pétervári látogatása mennyivel járult hozzá ahhoz, hogy 1914 nyarán kitört a világháború. Paleologue elmondja, hogy Poincaré érkezése alkalmával a

cárral elébe ment, mikor a cár megjegyezte előtte, hogy azt hallotta, miszerint Paleologue Németország miatt nyugtalanodik, mire Paleologue szószerint a következőképp válaszolt: Nyugtalanokodom? ... Igen felség nyugtalan vagyok, habár e pillanatban nincs különös okom arra, hogy előre megmondjam a háború azonnali kitörését. De Vilmos császár és kormánya túrték, hogy Németországban olyan hangulat keletkezzék, amely nekik lehetetlenné fogja tenni, hogy tárgyaljanak vagy visszalépjenek, ha Marokkóban, a keleten vagy bárhol máshol verekedés állana be. Ok sikert akarnak, kerüljön az bármibe. Hogy ezt elérjék kalandokba fognak bocsátkozni.

Paleologue-nak minden szava valótlanosság volt és Miklós cár nagyon jól tudta, hogy igazat mond, mikor azt válaszolta: Nem tudom elhinni, hogy II. Vilmos a háborút akarja!... Ha Ön olyan jól ismerné, mint én, ha tudná, hogy mennyi sarlatánság rejlik az ő attitűdjeiben!

Azonban Paleologue az ő lelkiismeretlenségében nem akarta észrevenni a jólelkű gyenge cár rendreutasítását, hanem fennhéjázva válaszolt:

Talán Vilmos császárral szembe túl nagy tisztelettel viselkedem, ha őt képesnek tartanám arra, hogy komolyan akar valamit, vagy hogy tetteinek következményeiért helyt tudna állani. Hanem ha a háború a valóságban fenyegetne, megakadályozná-e, vagy tudná e azt megakadályozni? Nem, Felség, nyíltan megmondom, én ezt nem hiszem!

Paleologue-nak ez a válasza az utolsó betűig valótlanosság volt és csak igazolja azt, hogy milyen szemtelenül és valótlanul rágalmazta Franciaország nagykövete az orosz cár előtt Vilmos császárt és természetes, hogy a Monarchiának jogos önvédelmi harca Szerbiával szemben Péterváron ilyen légkörben soha megértést nem találhatott.

Különben Poincaré pétervári szereplése egyáltalában nem volt olyan, hogy az enyhítette volna Oroszország és a Monarchia közötti ellentétet akkor, mikor még nem is tudta, hogy a Monarchiának milyen szándékai vannak Szerbiában.

Sőt Poincaré mikor fogadta a diplomáciai kart a Monarchia nagykövetével szemben egyenesen fenyegetődött. Poincaré tudniillik a diplomaták fogadásánál, a nagykövetnél érdeklődött a Monarchia és Szerbia közötti viszonyról és felemlítette, hogy Szerbiában nyugtalanokodnak. A nagykövet azt válaszolta, hogy a Monarchiában a helyzet igen nyugodt, mert amit a Monarchia Szerbiától követelni fog, az elől

Szerbia nem tud kitérni. Poincaré azon kérdésére azonban, hogy mit fognak Szerbiától követőiül, a nagykövet választ adni nem tudott, mert nem ismerte a követeléseket. Erre Poincaré meg akarta magyarázni a nagykövetnek, hogy egy kormányt csak abban az esetben lehet felelőssé tenni valamiért, ha ellene bizonyítékok vannak, hacsak másról, mint ürügyről nem volna itten szó, amit ő azonban a Monarchiától a kis Szerbiával szemben nem is tételez fel. Aztán fenyegető hangon megjegyezte hogy ebben az esetben Szerbiának barátai vannak és a békére veszedelmes helyzet következne be. Gróf Szapáry igen nyugodtan azt válaszolta, hogy minden kormány felelős bizonyos mértékben azért, ami a területén történik. (U. O. V. K. I. 45. sz.)

Hogy pedig milyen izzó hangulat uralkodott Poincaré közelében, azzal megint Paleologue számol be, aki az első között érkezett meg július 22-én a Krasznoje Szelői díszbédre.

Anasztázia és húga Milica nagyhercegnő fogadták – mondja Paleologue – és neki a következőket mondták:

Tudja-e ön, hogy történelmi szent napokat élünk? Holnap a nagy díszszemlén a zene nem fog mást játszani, mint a Lotharingiai indulót és a Sambre-et Meuse-t. Ma kaptam az apámtól a megbeszéltek kulcsa szerint egy táviratot, mondja mind a két nagyhercegnő egyszerre, amelyben jelenti, hogy a hó vége előtt háború lesz.

Milyen hős az apám! . . . Iliasra volna érdemes! Nézze meg ezt a bonbonniert, amit sohasem hagyok el, lotharingiai föld van benne; amelyet a határon túlról szereztem be és pedig akkor, mikor hét évvel ezelőtt a férjemmel Franciaországban voltam. És most nézze meg ezt a díszasztalt: tele van bogáncsokkal, mert nem akartam más virágokat. Most pedig vigyázzon; ezek lotharingiai bogáncsok. Az annektált területről egynéhány ágat szedtem és magammal hoztam ide őket és a magvakat a kertemben vettem el...

Milica beszélj te tovább a nagykövettel és mondd meg nekem, hogy ez az ünnepnap ránk mit jelent, közben a cárt akarom fogadni.

Ebéd közben Paleologue Milicától balra ül, aki folyton beszél a nagykövethez: **A háború ki fog törni, Ausztriából semmi sem fog megmaradni... Önök Elzász-Lotharingiát vissza fogják venni. A hadseregeink Berlinben fognak találkozni, Németország el lesz pusztítva!...**

Nem csodálatos dolog az, hogy a két nagyhercegnő, akik közül az egyik Nikolaj Nikolajevics nagyherceg felesége, milyen nagyszerű dolgokkal szórakoztatják Franciaország nagykövetét.

Hát lehet ezek után csodálkozni, ha a kiszámíthatatlan sors Lenint és társait szabadította az orosz nemzetre, hogy megszabadítsa az orosz népet az ilyen vérszopó nagyhercegnőktől, akik szemrebbenés nélkül belevitték a szerencsétlen orosz nemzetet egy olyan háborúba, amelyben Oroszország csak Franciaországért vészelt, hogy aztán a bukott háború után kialakuljon a bolsevizmus, amely az egész emberiség veszedelmévé nőtte ki magát! . . .

Érdekes volna megtudni, hogy a Milicák és Anasztáziák még mindig olyan nagyon szeretik-e az embervért, amióta a szerbek letörölték a montenegrói királyságot a térképről és vajjon Anasztázia nagyhercegnő, mikor a férje oldalán élvezte az összeomlás után a német nép vendégszeretetét, akkor is azt hajtogatta-e, hogy Németországot el kell pusztítani? . . .

Július 23-án utazott el Pétervárról Poincaré. A bucsulakomán felköszöntőt mondott, amelynek utolsó mondatai így szóltak: „*A két ország ideálja a béke, amelynek alapja az erő, a becsület és a tekintély.*” Erre az előbb említett nagyhercegnök lángoló tekinteteket vetettek Paleologuera.

De Poincaré még más dolgokat is mondhatott a cárnak, mert elutazása előtt négy szemközt tárgyalt vele és mikor Cruppi 1915 augusztusában felkereste a cárt, *akkor ez neki azt mondta, hogy még mindig emlékezetében van az a határozott beszédmodor, amellyel vele Poincaré beszélt, mikor 1914 júliusában elhagyta Oroszországot.*

De maga Paleologue is elárulja, hogy Poincaré a cárral miről beszélgethetett, mert azt állítja, hogy a cár neki elmondta, hogy Poincaré félti Szerbiát egy osztrák-magyar-német manővertől és azt hiszi, hogy ezt csak az entendediplomácia egységével lehet megakadályozni, Paleologue megjegyezte, hogy Ausztriának és Németországnak botrány kell. A cár azonban óvatosan újból leintette Paleologue-t, kijelentvén: Nem, nem, Vilmos császár – a látszat dacára – sokkal okosabb, semhogy az országot örült kalandba kergesse. Ferenc József pedig nem akar mást, minthogy „békében haljon meg!” Ez a második párbeszéd igazolja, hogy milyen nehéz álláspontja lehetett Miklós cárnak Poincaréval és Paleologuegal szemben!...

Hogy Poincaré Sasonowval mit tárgyalt, ma pontosan tudjuk, de azzal igazolva van az is, hogy a francia sárga könyv 22-ik okmánya milyen hamisítvány. Tudniillik az új angol ok-

mányokban megvan Buchanan pétervári angol nagykövet július 24-ki távirata (U. A. O. 101. sz.) amelyből kivehető, hogy mi volt Poincaré látogatásának az eredménye, amelyről a nagykövet így nyilatkozik:

1. Teljes egyetértés különféle problémákban, amelyekkel a hatalmak az általános béke fenntartása és az erőknek Európában való egyensúlyban való magatartásával szemben állanak. 2. Elhatározták, hogy Bécsben lépéseket tesznek, hogy megakadályozzanak bármilyen felszólításokat vagy felvilágosítást, ami azonos volna Szerbia belső ügyeibe való beavatkozással, amit Szerbia jogosan a souverénitásra és önállóságára való támadásnak minősítheti. 3. Ünnepelesen megerősítették azokat a kötelezettségeket, amelyeket a szövetség a két államra ráró.

Vagyis Péterváron olyan hasonló támogatásról volt szó, mint amilyen támogatást július 5-én Németország ígért a Monarchiának.

Aki elolvassa Buchanannak ezt a táviratát, tisztába lehet Poincaré igazmondásával, mikor legújabb művében „Au Service de la France” a 293-ik oldalon azt meri állítani, hogy a pétervári megállapodások egész ártatlanok voltak.

Hogy pedig a francia köztársasági elnök pétervári látogatása milyen erélyes állásfoglalásra ösztökélhette Sasonowot, az különösen látható abból a beszélgetésből, ami gróf Pourtales és Sasonow között lefolyt. Ebben a beszélgetésben Sasonow megemlíti a német nagykövetnek, hogy Londonból, Parisból és Rómából igen nyugtalanító híreket kapott a Monarchia szándékaira vonatkozólag, miközben éles kirohanást intéz a Monarchia ellen és kijelenti, hogy a Monarchiában igen veszélyes befolyások vannak munkában, hogy világégest idézzenek elő.

Ennek a politikának Sasonow szerint gróf Forgách, akit veszedelmes intrigantnak tart és gróf Tisza, akit pedig félbolondnak aposztrofál, az irányítója. A német nagykövet Sasonow kirohanásaival szemben igen nyugodtan bizonyította, hogy milyen agitáció folyik a Monarchia ellen és megemlítette, hogy a sarajevói gyilkosságot Szerbiában szervezték meg és hogy egy ilyen propagandát nagy állam nem tűrhet meg. Sasonow erre újból bizonyította, hogy még eddig nem bizonyosodott be, hogy Szerbia valóban segítette-e a nagy szerb agitációt, amely agitáció a Monarchiában uralkodó rossz kor-

mányzatnak a következménye és hogy a szerb kormány eddig még a legkorrektebbül viselkedett és a vita folyamán igen izgatottan kijelentette, hogyha a Monarchia veszélyezteti a békét, akkor számolni kell egész Európával és Oroszországgal nem fogja eltérni a Monarchia belgrádi lépését, ha az azt célozná, hogy Szerbiát lealacsonyítsa és hogy ultimátumról nem is lehet szó. A nagykövet mikor ezt a beszélgetést továbbítja Berlinbe, megemlíti még azt is, hogy Sasonow az olasz nagykövet előtt is kijelentette, hogy nem fogja túrni, hogy Ausztria Szerbiával fenyegető hangon beszéljen, vagy hogy katonai intézkedéseket tegyen (D. D. z. K. 120. szám.) Sasonow ennek megfelelően aztán utasítja is a bécsi nagykövetét, hogy a többi entente nagykövettel együtt gyakoroljon nyomást, nehogy a Monarchia olyan intézkedéseket tegyen, amelyek már jóvá nem tehetők. (Wegerer „Das russische Orangebuch” 1914. 4. szám.) Ezt a teljesen hatáskülső lépést az orosz nagykövet Bécsben nem hajtotta végre.

Július 22-én Dumaine francia nagykövet is megjelent a bécsi külügyi hivatalban és érdeklődött a szerb-osztrák viszonyról, miközben igen rikító színekben festette meg a Monarchia és Szerbia közötti esetleges háborút és megjegyezte, hogy Szerbia a Monarchia ellen fajiháborút fog viselni. Végül pedig azt az érthetetlen kijelentést tette, hogy a Monarchia és Szerbia közötti vitában Oroszország nem fog nagyon kilépni a porondra, hanem legfeljebb erkölcsileg fogja támogatni Szerbiát, ha a Monarchia és Szerbia között fegyveres összeütközésre kerül a sor és Oroszország nem fog cselekedni, hanem inkább arra fog törekedni, hogy a háborút lokalizálják. (U. O. V. K. 1. 53. okmány.)

Dumainnek ez a különleges lépése alig érthető meg, mert ha senki, ő tudta Bécsben az orosz nagykövettől, hogy Oroszország nem fogja engedni Szerbiát, mert hiszen 1914 július 7-én a „Neue Freie Presse” tudósítóját az orosz nagykövetségre hívták, ahol megmondták neki, hogy Oroszország nem fogja nyugodtan nézni, hogy Szerbia politikai önállóságát veszélyeztessék. (D. D. z. K. 27. szám.)

Azonkívül Dumaine előtt az orosz katonai attasé sem titkolta azt, amit Marguttí tábornoknak is felemlített, hogy Oroszország azonnal Szerbia oldalára fog állani, ha konfliktus tör ki Ausztria és Szerbia között. (Margutti „Vom alten Kaiser” 406 oldal.) Mindezeket a körülményeket figyelembe véve Dumaine felszólalása egész érthetetlen és csak úgy magya-

rázható, hogy ő tudatosan félre akarta vezetni a bécsi külügyi hivatalt, vagy pedig olyan tudatlanul ítélte meg az oroszországi helyzetet, hogy az egyenesen kacagtató, amit azonban erről a kiváló francia diplomatától alig tételezhető fel.

Hogy Berlinben miképp gondolkoztak a gyilkosság után a Monarchia és Szerbia közötti viszonyról, azt a (D. D. z. K.) okmányai egész tisztán mutatják. *Hogy a gyilkosság után a német politika már nem viselkedett olyan jóindulattal Szerbiával szemben, az olyan természetes volt, hogy azon nem lehet csodálkozni és a német kormánynak ezt a viselkedését csak a vak elfogultság kifogásolhatja, annál is inkább, miután a belgrádi német követ igen kitűnő jelentésekben informálta a kormányát arról, hogy a Monarchia délszláv területein milyen lehetetlen helyzetet idézett elő a nagyszerb propaganda.* Így a belgrádi német követ már június 30-án jelenti, hogy Belgrádban mindenki érzi, hogy a gyilkosságért az egész szerbség viseli a felelősséget, de azért folyton hangoztatják, hogy egyesek tettéért nem lehet az egész nemzetet felelőssé tenni. Azt is megállapítja a német követ, hogy a szerb sajtó, azután különböző omladinaegyesületek alkotják azt a táptalajt, amelyen kifejlődtek azok az egyének, akik a gyilkosságot elkövették és megállapítja azt is, hogy Szerbia erkölcsi bűnrészessége az ország tekintélyének igen sokat ártott. (D. D. z. K. 10. szám.)

Ugyanez a követ július 6-iki levelében egy igazán klasszikus helyzetjelentésben foglalkozik a szerb helyzettel, miközben különösen a „Narodna Obrana” szerepét domborítja ki és ennek bűneit felsorolja, hogy ez milyen módon mérgezte meg és fanatizálta a jugoszláv ifjúságot, hogy ez végre még a gyilkosságtól sem riadt vissza. Azt is elmondja a követ, hogy milyen titkos szálak léteznek a szerb kormány és a „Narodna Obrana” között és hogy az állami költségvetésben ártatlan címek alatt összegek vannak felvéve, amelyeket a „Narodna Obrana” kap meg és a jelentésének a végén szó szerint a következőket mondja: „Akár hogy is hangoztatja a szerb kormány a véres tett felett a megbotránkozását és megvetését és akárhogy is hangoztatja az ártatlanságát és reámutat arra, hogy milyen értelmetlenek az ilyen gonosztettek és hogy ilyen gonosztettek többet ártanak, mint használnak, azt nem fogja tudni letagadni, hogy ő idézte elő azt a légkört, amelyben a vak fanatizmusnak a ki-robbanásai lehetségesek. Az országban a hatóságok szemeláttára nőttek nagyra azok az elemek, amelyek Szerbiát az egész művelt világ előtt megint arra a fokra nyomták vissza,

melyre visszaszorította az 1903. évi megvetésreméltó királygyilkosság. (D. D. z. K. 19. szám).

Aki csak egynéhány hónapig élt a boszniai területeken, meg kell hogy hajoljon a német követ nagyszerű helyzetjelentése előtt és objektív ember nem is csodálkozhat azon, ha a német kormány meg tudta érteni a Monarchiának azt a törekvését, hogy megszabaduljon a szerbiai veszélytől és hozzájárult ahhoz a lépéshez, amelyet gróf Hoyoson keresztül Berchtold gróf Berlinben megtett.

De ha a német kormány hozzájárult is ahhoz, hogy a Monarchia tisztázza szerbiai viszonyát, semmi befolyást nem akart gyakorolni a Monarchia Szerbia elleni lépésére és gróf Berchtoldnak minden erőlködése dacára nem sikerült a német kormányt rávenni, hogy quasi közösen tervezzék meg a Szerbia elleni lépéseket.

Így a bécsi német nagykövet már július 10-én jelenti, hogy gróf Berchtold tudni szeretné, hogy Berlin miként vélekedik a Szerbiához intézendő követelések ügyében (D. D. z. K. 29. sz.) mire a német külügyi államtitkár már a következő napon azt válaszolja, hogy Berlin a szerbiai követelések ügyében állást nem foglalhat, hanem ez tisztán a Monarchia dolga. (D. D. z. K. 31. sz.).

Tehát az az állítás, ami az entente háborús irodalomon végig vonul, hogy Németország szorította volna a Monarchiát az ultimátumra és annak szerkesztésében is részt vett, legendának minősíthető.

A német bizottság, amely a világháború kitörésével foglalkozott (Beilage I. 120. oldal) kimutatta, hogy Tschirschky július 11-én magánlevelet írt Jagow külügyi államtitkárnak, amelyben benne volt a Monarchiának az a követelése, amely az ultimátumba 5. pont alatt bekerült. Miután azonban a német nagykövet július 10-ki táviratában említi az ultimátum 2. és 4. pontját, azért a német kormány az ultimátumból csak ezt a 3. pontot ismerte, amelyekhez még hozzájárul a 6. pont ismerete is. (D. D. z. K. Anhang IV. 2. sz.).

Vagyis a német kormány a készülő ultimátumról semmivel sem volt jobban informálva, mint a francia és angol kormány, miután ezek is körülbelül ennyit tudtak.

A német okmányok azonban azt is igazolják, hogy habár a német kormány hozzájárult a Monarchia Szerbia elleni lépé-

séhez, de ugyanakkor óvatosan óvakodott attól, hogy olyasvalamit tegyen, ami a szerb konfliktusból nagyobb zavart idézne elő és azért már július 14-én a római és bukaresti diplomáciai megbízottakat arról értesíti, hogy abban az esetben, ha a Monarchia a sarajevoi vizsgálat alapján Szerbiával szemben erélyes fellépésre szánná el magát, akkor Európa és Németország érdeke, hogy az összeütközés lokalizálva maradjon. Ezért Jagow akarja, hogy a közvéleményt dolgozzák meg azirányban, hogy ez az ügy csak a Monarchia és Szerbia ügye. Azonban a diplomáciai megbízottak igen óvakodjanak attól, hogy a működésük azt a látszatot keltse, hogy Németország a Monarchiát háborúra uszítaná, (D. D. z. K. 44. szám.)

De a német kormány megtesz mindent az irányban is, hogy francia szomszédjával jó viszonyban maradjon és azt ne izgassa és azért a birodalmi kancellár július hó 16-án Elzasz-Lotbringia államtitkárjának levelet ír, amelyben reméli azt, hogy Franciaország mindent meg fog tenni, hogy Oroszországot a beavatkozástól visszatartsa és hogy megkönynyítse a francia kormány helyzetét a francia nacionalisták támadásaival szemben és hogy ezeknek agitációs anyagot ne szolgáltasson, elrendelte, hogy Franciaországgal szemben mindennemű újságpolémiát kerülni kell. Továbbá arra kéri az államtitkárt, hogy minden olyan adminisztratív intézkedést, amelyeket Franciaországban esetleg agitációs eszköznek használhatnak fel, egynéhány héttel halassza el. (D. D. z. K. 58. szám).

Olvasván Hollwegnek ezen valóban naiv intézkedéseit Franciaországgal szemben, igen erős bizonyítékoknak kell őket elfogadni arravonatkozólag, hogy a német kancellár valóban csak a békét akarta. Vajjon milyen diadalordítózással hirdetnék az entente részéről az ilyen levelet, ha az az ő okmánytáraikból került volna elő? Így azonban Bethman levelét előkelően elhallgatják.

Ha a német kormány nem is akarta befolyásolni az ultimátum megszerkesztését, de azért július 15-ike után, mikor a szerb lépés még mindig késett, Berlint bizonyos nyugtalanság fogta el és meg akarták tudni, hogy a Monarchiának tulajdonképen mi is a szándéka Szerbiával és ezért Jagow megemlíti a bécsi nagykövet előtt, hogy Hoyos gróf annak idején azt említette Berlinben, hogy Szerbiát fel kell osztani, de akkor kitűnt, hogy ez gróf Hoyos magánfelfogása, mert azzal sem gróf Tisza, sem gróf Berchtold nem azonosították magukat és

éppen ezért szeretné tudni, hogy milyen lesz a viszony Szerbia és a Monarchia között, miután ez a kérdés nagy befolyással lesz úgy Olaszország mint Anglia állásfoglalására. *Ezért Jagow arra kéri a nagykövetet, hogy a jövőre vonatkozólag kérjen felvilágosítást gróf Berchtoldtól, azonban óvakodjon attól, hogy a felszólalása azt a benyomást tegye, mintha Németország a Monarchia szándékait meg akarná akadályozni.* (D. D. z. K. 61. szám.)

Miután azonban a német kormány még július 19-ig nem tudta, hogy a Monarchia tulajdonképpen mit akar Szerbiától, azért ezen a napon táviratilag kéri Jagow, hogy küldjék meg az ultimátum szövegét, hogy Németország a többi hatalmáknál megtehesse a maga lépéseit. (D. D. z. K. 77. szám.) Július 20-án ezt a sürgetést újból megismétli (D. D. z. K. 83. szám) és július 21-én *kijelenti Szógyény előtt, hogy elvárja, miszerint Németországnak előbb fogják megmutatni a jegyzéket, mind a többi hatalmáknak* (U. O. V. K. I. 39. szám.) A német külügyi államtitkárnak ezt a kívánságát Szógyény még aznap továbbítja Bécsbe és július 21-én délután a német nagykövet megkapta a szerbiai jegyzéket, amelyet azonnal postára adott és azt a német külügyi hivatal július 22-én délután meg is kapta. (D. D. z. K. 106 szám.) Vagyis Németország július 23-ig a Monarchiát már vissza nem tudta tartani Szerbia elleni lépésétől, mert arra már nem volt idő, hiszen az ultimátumot Belgrádban július 23-án délután 6 órakor adták át. *Esetleg durva hatalmi parancsszóval talán még az ultimátum átadását meg lehetett volna akadályozni, amiről természetesen a két szövetséges viszonyát figyelembevéve nem is lehetett szó.*

Mikor azonban a német kormány megkapta az ultimátum szövegét, nem nagyon örült az egyes pontoknak és Jagow, már július 22-én délután Szógyény előtt a jegyzéket tul élesnek minősítette. Szógyény azt válaszolta, hogy ezen most már nem lehet változtatni, mert az ultimátum elment már Belgrádba, amit Bethmann és Jagow tudomásul vettek, mert ők is belátták, hogy a jegyzéken változást eszközölni nem lehet. (Jagow vallomása a német vizsgálóbizottság előtt I. melléklet 30-31 oldal.) Itt azonban Jagow vallomásában valami nem egészen helyes, mert Szógyény július 24-én azt jelentette Bécsbe, hogy a német kormány mindenben azonosította magát a jegyzék tartalmával. (U. O. V. K. II. 6. szám.)

A német kormány a Monarchia jegyzékének birtokában azonnal megteszi a kellő lépéseket, hogy a szerb konfliktus európai konflagrációvá ne alakuljon ki és azért a párisi, londoni és pétervári nagyköveteihez körrendeletet intéz, hogy a Monarchia követelni fog Szerbiától bizonyos dolgokat és féltő, hogy Szerbia ezeknek a követeléseknek nem fog eleget tenni és a Monarchia esetleg katonai intézkedésekhez fog folyamodni. Éppen azért, mondja a birodalmi kancellár, a német kormánynak még ebben az esetben is az az álláspontja, hogy ez az ügy csak Szerbia és a Monarchia ügye és azért kéri a nagyköveteket, hogy a külügyminiszterek előtt ezt a legerélyesebben jelentsék ki, mert Németország minden áron a konfliktus lokalizálását akarja, annál is inkább, miután bármely hatalomnak a konfliktusba való beavatkozása, a különböző szövetségi szerződések folytán kiszámíthatatlan következményeket vonna maga után.

Külön hozzászól Bethmann-Hollweg Sasonow részére még azt a megjegyzést, hogy a sarajevoi bűntény az uralkodókra milyen veszedelmet jelent és az ilyen politikai radikalizmus letörése éppen olyan fontos Oroszországra, mint Németországra. (D. D. z. K. 100. szám.) Ma tudjuk, hogy ez az erőlködés Bethmann részéről hiábavaló volt, mert Franciaország és Oroszország el voltak szánva, hogy a szerb konfliktust ürügynek használják fel, hogy Németországot háborúba keverjék.

Belgrádban már a gyilkosság utáni napon nyilatkozat jelenik meg, amelyben a szerb kormány elítéli a gyilkosságot és ezzel a nagy világ előtt eleget tett a nemzetközi kötelezettségnek, azonban a valóságban semmit sem tett, hogy a Monarchia kezére járjon, hogy ez ki tudja nyomozni a sarajevoi gyilkosság értelmi szerzőit.

Azonban a szerb diplomácia még ezekben a pillanatokban sem tudta legyőzni mélységes gyűlöletét a Monarchiával szemben és ez a Monarchiát tette felelőssé a gyilkosságért, így a pétervári „Wetschernoje Vremjában” június 29-én egy szerb diplomata nyilatkozik és azt állítja, hogy a sarajevoi merénylet okát a boszniai nép elégedetlenségében kell keresni. De a párisi szerb követ is igen különös dolgokat beszél Vivianival július 3-án és azt magyarázza neki, hogy a gyilkosság az annektált tartományok kormányrendszerének türelmetlenségében, a hivatalos szervek viselkedésében és a bosnyák

közigazgatásnak az orthodox vallással szemben tanúsított magatartásban leli magyarázatát.

A kutató elámul ennyi lelkiismeretlenségen, amellyel a párisi szerb követ a sarajevoi gyilkosságot megmagyarázni akarja, annál is inkább, miután azok az okok közül, amelyeket Viviani előtt felsorol, egyetlen egy sem felelt meg a valóságnak.

Belgrádban, mindjárt a gyilkosság után a véres és piszkos szájú balkáni sajtó, a gyilkosság miatt a felelősséget a Monarchiára akarja hárítani, pedig éppen a belgrádi sajtó féktelen izgatása hozta létre azt a légkört, amelyben másról, mint kézigazgatásról és pisztolyról nem tárgyaltak.

A „Piémont” július 1-i számában egész nyíltan azt hangoztatja, hogy a sarajevoi gyilkosság a bosnyák kormányzási módszerben leli magyarázatát. A „Srbska Zastava” pedig július 3-ki számában azt meri állítani, hogy a gyilkosság azoknak az egészségtelen viszonyoknak a következménye, amelyek a Monarchiában uralkodnak. Az „Agence de Balkan” július 3-ki számában annyira megy a szemtelenségében, hogy azt állítja, hogy a gyilkosságot az osztrák-magyar polgári és katonai hatóságok szervezték meg.

A „Mali Journal” július 7-iki számában azt állítja, hogy a Monarchiában a civilizáció és az igazság csak nagy hazugság. Felsorolhatnék még vagy 20 ilyen izgató cikket, amellyel a szerb újságok a gyilkosságot a Monarchiára akarják tolni és a kutató csak azon csodálkozik, hogy ezeket a határtalan izgató cikkeket a szerb kormány tűrte.

Hogy persze a szerb sajtó izgatott a Monarchia ellen, azon nem is lehet csodálkozni, hiszen Spalajkovics pétervári szerb követ azt jelenti haza, hogy Sasonow neki azt mondta, hogy a bosznia szerbek ellen elkövetett borzalmak egész Európában fokozni fogják a Szerbia iránti rokonszenvet (Szerb kékkönyv 14. szám.)

Közben a szerb diplomácia mindent megtett, hogy az angol kormányt a gyilkosság körülményeiről megtévevessze. Így a londoni „Times” július 16-iki számában nagy cikket írt, amelyben felveti azt az eszmét, hogy az volna legokosabb, ha saját jószántából Szerbia vizsgálatot indítana az összeesküvés tárgyában.

A „Times” cikkével kapcsolatban a belgrádi angol követ megjelent a szerb külügyi hivatal vezértitkáránál és a „Times” cikkére célozva megemlítette, hogy talán a szerb kormány is

indíthatna vizsgálatot, mire ez azt válaszolta, hogy semmit sem tehet, mert a szerb kormány semmit sem tudott Princípről (U. A. O. 80. szám.)

Ha figyelembe vesszük, hogy Jovanovics, az 1914. évi vallás- és közoktatásügyi miniszter híres cikkében a háború után bevallotta, hogy személyesen ismerte Princípet, akkor megállapítható, hogy Gruics tudatosan valótlant mondott, mikor az angol követnek azt mondta, hogy a szerb kormány Princípet nem ismerte.

De a szerb diplomáták nemcsak Belgrádban kísérelték meg az angolok megtévesztését, hanem Londonban is megtették ugyanazt.

Tudniillik július 23-án megjelent Nicholson külügyi államtitkár előtt a szerb követ, aki beszélgetés közben elmondta, hogy a két gyilkos osztrák állampolgár volt és az egyik Szerbiában tartózkodott. A szerb halóságoknak ez az egyén gyanúsnak és veszedelmesnek tűnt fel és azért ki akarták utasítani, mikor azonban ezek az osztrák hatóságokhoz fordultak, akkor ezek őt védelembe vették és kijelentették, hogy ártatlan és veszélytelen ember. A szerb követ Nicholsonnak tudatosan valótlant mondott, mert tisztában volt az egész ügygel.

Tudniillik a belgrádi „Balkán” című újság július 4-iki számában hozta azt a hírt, hogy az egyik merénylőt Csabrinovicsot a szerbek Szerbiából ki akarták utasítani, azonban a Monarchia diplomáciai hatósága őt védelmébe vette és jót állt érte. A „Balkán” ezen állítására a Fremdenblattban 1914 július 8-án a külügyi hivataltól egy kommuniké jelent meg, amelyben el van mondva, hogy 1913 decemberében a belgrádi városi prefektura a Monarchia belgrádi konzulátusához fordult, hogy azok az adatok, amelyeket Csabrinovics a szerb rendőrségen az előéletéről tett, megfelelnek-e a valóságnak-

A monarchia konzulátusa Sarajevoval érintkezésbe lépett és az onnan kapott adatok alapján kijelentette, hogy Csabrinovics büntetlen előéletű és az ő általa bemondott személyi adatok megfelelnek az igazságnak.

Más kérdést a szerb rendőrség a konzulátushoz nem intézett, ez tehát nem is állhatott jót Csabrinovicsért. („Die Kriegsschuldfrage 1926. áprilisi füzet 331. oldal.) Mikor tehát a szerb követ Nicholsonnak leadta meséjét, tudatosan valótlant mondott, mert ismerni kellett neki a Monarchia kommunikéjét, amelyben igazolva volt a „Balkán” újságban megjelent hír valótlansága.

A legérthetlenebb volt azonban 1914 júliusában a szerb

kormánynak az a viselkedése, hogy dacára annak, hogy tudta, hogy a Monarchia ezt a provokációt nem fogja zsebre venni, de azért még sem tett semmit, hogy bizonyos előzékenységgel és egy szerbiai vizsgálattal járt volna a Monarchia kezére. A szerb kormány ezen eléggé el nem Ítéhető viselkedéséről a berlini szerb követségi megbízott Bogisevics a következőképpen nyilatkozott:

Három hétig várta napról-napra a szerb kormány a Monarchia bűnhődést kívánó követeléseit és a legkisebbet sem tett, hogy megelőzze kiengesztelő javaslatokkal és rendszabályokkal az osztrák kormányt, hogy megmutassa őszinte akaratát, hogy amennyire csak lehetséges, előzékeny legyen. Sőt mi több, a szerb kormánykörökben a lakossággal szemben úgy viselkedtek, mintha Ausztriától nem kellene félni és a kormányelnök, Pasic a radikális párt elnöke az osztrák ultimátum megérkezése előtt választási útra indult az ország belsejébe, mintha Szerbia és a szomszédos Monarchia közötti viszonyban még a legkisebb zavar sem következett volna be és az osztrák követ az ultimátumot a pénzügyminiszternek volt kénytelen átadni, aki akkor a külügyminisztert képviselte. Feltételezhető-e az, hogy a szerb kormány olyan frivolul viselkedett volna Ausztria-Magyarországgal szemben ha nem lett volna a zsebében Oroszország részéről a leg-határozottabb ígéret?

Csak össze kell hasonlítani a nyilvánosságra hozott hivatalos táviratcserét, amely közvetlenül a háború előtt az orosz cár és a trónörökös közt megtörtént és akkor a sorok között ki lehet venni azt, hogy itt „post festum” megállapításról van szó és pedig olyasvalamiről, amiben már rég megállapodtak ... (Bogisevics, Kriegsursachen 81-82. oldal.)

Igazán bámulni kell Bogisevics éles látását, mert mikor 1919-ben a munkája megjelent, akkor a sarajevói merénylet mögötti kulisszatitkok még nem voltak tisztázva, azonban ma a tények alapján tudjuk, hogy a szerb kormány viselkedése 1914-ben nem is lehetett más, mert hiszen egy kormányról sem tétélezhető fel az, hogy majd maga fogja szolgáltatni az adatokat arra vonatkozólag, hogy mennyire volt beavatva egy gyilkosságba, amellyel burkoltan vádolták. Viszont abban is igaza van Bogisevicsnek, hogy a szerb kormány biztosan orosz támogató ígéreteket kapott, azonban míg az orosz narancskönyv és a szerb kétkönyv összes hiteles táviratai nem lesznek ismeretesek, addig ebben a kérdésben végleges válasz nem adható.

Nézzük most már meg, hogy Róma miként viselkedett a sarajevoi gyilkosság után és hogy a Monarchia és Németország hogyan kezelték a hármasszövetség 3-ik tagját.

A Monarchia és Németország a július 5. és 6-iki berlini tárgyalások alkalmával igen helytelenül abban állapodtak meg, hogy a harmadik szövetségest a Monarchia Szerbia elleni lépéséről nem fogják értesíteni, mert attól féltek, hogy Olaszország ellenintézkedéseket tehet, ugyanakkor pedig nagy pszichológiai hibát követtek el, mikor feltételezték azt, hogy ha Olaszországot kész helyzet elé állítják, akkor Olaszország talán mégis velük fog tartani. Ennek a felfogásnak megfelelően történtek aztán a diplomáciai lépések Rómában.

Így a római német nagykövetet csak július 11-én értesítik a július 5-iki berlini eseményekről, azonban meghagyják neki, hogy az olasz külügyminiszterrel erről ne beszéljen, mert San Giuliano Szerbia mellett elfogult (D. D. z. K. 33.) Míg Méreyt a Monarchia római nagykövetét Berchtold gróf csak 12-én értesíti a szerbiai tervekről és tudtul adja neki, hogy Olaszországot kész helyzet elé akarja állítani. (U. O. V. K. I. 16. szám.) Erre Mérey július 14-én válaszol és azonosítja magát gróf Berchtold felfogásával, hogy Olaszország mint szövetséges meg ne sértődjön, a Monarchia jegyzékét 24 órával az átadása előtt, meg fogják az olasz külügyminiszternek mutatni. (U. O. V. K. I. 20. szám).

A kutató mosolyog gróf Berchtold eszközei felett, amelyek segítségével Olaszországra hatást gondolt gyakorolni.

Olaszország azonnal a gyilkosság után a Monarchia ellen foglal állást, pedig akkor még nem is tudta, hogy Szerbia milyen követeléseket fog kapni a Monarchiától és már július 13-án kijelenti, hogy demokratikus országokban nem lehet a sajtó állásfoglalásáért a kormányt felelőssé tenni. (D. D. z. K. 38. szám.) A német nagykövet július 14-én jelenti, hogy San Giuliano Bécsből nyugtalan híreket ugyan nem kapott, de azért mégis Fusinatóhoz a nemzetközi jog tudósához fordult szakvéleményért és a német nagykövet előtt meg is említette, hogy olasz felfogás szerint egy kormányt csak közönséges bűntettekért lehet felelősségre vonni, de politikai propagandáért nem. Továbbá figyelmeztette a nagykövetet arra is, hogy fél attól, hogy a Monarchia követeléseit Szerbiával

szemben nem fogja tudni támogatni, mert akkor ellentétbe kerülne az olasz nemzet liberális elemeivel. (D. D. z. K. 42.)

Igazán érdekes San Giuliano érzékenysége az olasz liberális néplélekkel szemben. Mert 1923-ban, mikor kijelölték az albán-görög határt és amely alkalomnál meggyilkolták a határtkijelölő bizottság olasz tagjait, teljesen hiányzott ez az érzékenység. Tudniillik a gyilkosság után a vizsgálat még a legkisebb támpontot sem nyújtotta az irányban, hogy kik voltak a gyilkosok és dacára annak Olaszország bombázta Korfut, azt megszállotta és igen éles rövid lejáratú követeléseket támasztott a görög kormánnyal szemben.

Vajon mit tenne ma Mussolini, ha véletlenül Fiúmban szerbek meggyilkolnák az olasz trónörökös párt és kisülne, hogy szerb tisztek tanították a merénylőket a fegyverek használatára.

A római német nagykövet nyugtalanító jelentései Berlint megzavarták a nyugalomban és Jagow már július 15-én figyelmezteti bécsi nagykövetét, *hogy jó volna, ha Bécs Rómával érintkezésbe lépne és megbeszelné Rómával azt, hogy a szerbiai konfliktussal kapcsolatban milyenek a céljai és hogy Bécs mindent tegyen meg, hogy Olaszország semleges maradjon.* Ezt Jagow annál fontosabbnak tartja, mert felfogása szerint Olaszországnak jogában áll kompenzációkat kérni arra az esetre, ha a Balkánon változások következéne be és éppen ezeknek a kompenzációknak alapján lehetne tárgyalni Olaszországgal. (D. D. z. K. 46. szám.) Miután azonban a római német nagykövet július 15, 16 és 17-iki jelentésében reámutat arra, hogy Olaszország ellenezni fogja a Monarchia szerbiai lépését, azért Jagow július 18-án utasítja bécsi nagykövetét, *hogy a bécsi kormány igen sürgősen beszélje ki magát Rómával és azt ajánlja, hogy Olaszországot Albániában kössék le* (D. D. z. K. 68).

A berlini diplomáciának ezt az igen helyes pálfordulását Bécsben nem akarták elfogadni és mikor július 20-án a német nagykövet gróf Berchtold előtt megjelent és kormányának óhaját tolmácsolta, ebben a kérdésben megegyezés nem jött létre. (D. D. z. K. 94. szám).

Hogy pedig gróf Berchtold ebben a kimondhatatlan fontosságú kérdésben mennyire nem volt a helyzet magaslatán, ezt mutatja az U. O. V. K. I. 35. okmánya.

Ez az okmány feljegyzés alakjában hozza a német nagykövet és gróf Berchtold közötti beszélgetés tartalmát és belőle kivehető, hogy a német nagykövet igen komolyan figyelmeztette gróf Berchtoldot az olasz helyzet tisztázatlanságára és

tolmácsolta Jagow azon óhaját, hogy a Monarchia tisztázza a helyzetét Olaszországgal és megemlítette, hogy Olaszország Valona elleni akciója elvonná Olaszországot a szerb akciótól. Gróf Berchtold azonban válaszában kijelentette, hogy Valonába nem engedi Olaszországot és ő nem ijed meg az Olaszországból jövő hírektől, miután ő a jelentésekből kiveszi azt, hogy Olaszországnak nincs kedve ahhoz, hogy beavatkozzon és az elégedetlenségének csak szavakban fog kifejezést adni anélkül, hogy cselekvésre szánná el magát.

Gróf Berchtold aztán a felfogásának megfelelően még aznap utasítja Méreyt Rómában, hogy 21-én, mikor az olasz külügyminiszterrel találkozni fog, ennek jelentse ki, hogy a Monarchia belgrádi lépéséről nincs pontos információja. (U. O. V. K. I. 34. szám.) Mérey ennek megfelelően cselekszik is július 21-én és válaszolva gróf Berchtoldnak kiemeli, hogy az olasz külügyminiszter a Monarchia Szerbia elleni lépése miatt igen nyugtalan és a Monarchiának azt a tanácsot adja, hogy ne folyamodjon erőszakhoz, hanem a kérdést békésen intézze el. (U. O. V. K. I. 43. szám.)

Ha már most az előzményeket összefoglaljuk, akkor kitűnik, hogy gróf Berchtold rendkívül ügyetlenül kezelte Olaszországot és ez a viselkedése súlyos kritikát érdemel meg annál is inkább, miután úgy Méreytől, mint Berlinből tudta, hogy Olaszország nem fogja helyeselni fegyveres fellépését Szerbiával szemben. Hogy ilyen körülmények között, hogyan küldhette el június 21-én a belgrádi követnek azt az utasítást, hogy ez július 23-án adja át az ultimátumot, az tisztán érthetetlen és ez olyan politika benyomását teszi, amellyel a sors a Monarchiát tönkre akarta tenni.

Hát gróf Berchtold még egy pillanatig sem gondolt arra, hogy Olaszország állásfoglalása a Monarchia ellen, még abban az esetben is porondra fogja hívni Oroszországot, ha ez eredetileg Szerbiát nem is akarta volna segíteni? Tehát éppen azért az ultimátum átadása előtt az egész kérdést először Olaszországgal kellett volna rendbehozni és ha Olaszországai a megegyezés nem sikerül, akkor az ultimátumot mint nem időszerűt el kellett volna ejteni, vagy csak olyan követeléseket felállítani, amelyeket Szerbia könnyebben elfogadott volna. Ez esetben pedig meg kellett volna elégedni a diplomáciai győzelemmel.

Miután azonban gróf Berchtold szerbiai lépését Olaszország kimondott ellenzése dacára tette meg, ez a lépés a legvalószínűtlenebb va banque játékká zsugorodott össze, miáltal gróf Berchtold igen nagy bünt követte el a Monarchia békeszerető népeivel szemben.

IV. FEJEZET.

Az európai események lefolyása a Monarchia szerbiai jegyzékének átadásától a jegyzék visszautasításáig.

Miután a július 19-i minisztertanács felhatalmazta gróf Berchtoldot, hogy Szerbiához jegyzéket küldjön, a jegyzék szövegét július 20-án elküldeti Belgrádba azzal az utasítással, hogy ottani követünk azt július 23-án délután 4 és 5 óra között adja át a szerb kormánynak. Ugyanaznap azonban gróf Berchtold a Monarchia nagyköveteit is értesíti az ultimátum tartalmáról és felhatalmazta őket arra, hogy július 24-én az érdekelt kormányokkal az ultimátum tartalmát közöljék és a Monarchia jegyzékéhez bizonyos magyarázatokat fűzzenek, így a római nagykövetnek fel kellett hívni az olasz kormány figyelmét arra a jelenségre, hogy a merénylők a „Narodna Obrana” tagjai közé tartoznak, amely egyesület harci szervezet gyanánt hálózta be Szerbiát és Törökország bukása óta egyedül a Monarchia ellen működik. A londoni nagykövetnek pedig meg kellett magyarázni, hogy a sarajevoi gyilkosság mit jelentett a Monarchia részére és hogy parancsoló érdekek követelik a bűnösök megbüntetését, annál is inkább, miután a szerb kormány még az ujját sem mozgatta meg, hogy eljárjon azokkal szemben, akik szerb területen tartózkodnak és a gyilkosságban közreműködtek. Végre a pétervári nagykövetnek meg kellett magyarázni az orosz kormánynak, hogy a Monarchia miért tette ezt a lépést és hivatkoznia kellett az orosz monarchista érzelmekre is, mert a monarchiák közös érdeke, hogy védekezzenek az uralkodók meggyilkolása ellen. (U. O. V. K. I. 30. szám.)

De még ezekben a sorsdöntő órákban is gróf Berchtold újból elég súlyos udvariatlansági hibát követett el az olasz szövetséggel szemben. Tudniillik gróf Berchtold július 15-i táviratában felhatalmazta Méreyt, hogy 24 órával előbb értesítse az olasz kormányt az ultimátum tartalmáról, mielőtt

azt Belgrádban átadják, azonban július 22-i táviratában (U. O. V. K. I. 49. szám). Méreynek azt az utasítást adja, hogy csak július 23-án délután értesítse az olasz kormányt a Monarchia lépéséről, úgy, hogy az olaszok igen jogosan állíthatták, hogy őket gróf Berchtold kész helyzet elé akarta állítani.

Bécsből az ultimátum július 21-én este 11 órakor került Giesl báró kezei közé. Miután azonban gróf Berchtold attól félt, hogy Pasicznak vidéki tartózkodása folytán a jegyzék átadása körül zavarok következhetnek be, azért július 21-én egy táviratban utasítja Giesl bárót, hogy küldönccel levélben értesítse július 23-án reggel a szerb külügyi hivatal rangban első hivatalnokát, hogy délután fontos közölni valója lesz a szerb külügyi hivatal részére és hogy minden körülmények között adja át a jegyzéket a jelenlevő legidősebb hivatalnoknak (U. O. V. K. I. 36 szám). Július 23-án pedig gróf Berchtold egy második táviratban arra kéri Gieslt, hogy este 6 órakor adja át a jegyzéket, hogy ez 11 órára este ne lehessen még Péterváron, mert Poincaré akkor még ott lesz (U. O. V. K. I.) 62. szám.)

Giesl báró aztán az utasításának megfelelően kérte július 23-án délelőtt Pacsu szerb pénzügyminisztert, aki helyettesítette a miniszterelnököt, hogy őt délután 6 órakor fogadja, amit ez meg is tett és neki Giesl báró délután 6 órakor át is adta a jegyzéket, miközben megjegyezte, hogyha 25-én délután 6 órára a jegyzékre válasz nem érkezik, vagy ha válasz nem lesz kielégítő, akkor ő a személyzetével együtt elhagyja Belgrádot és megszakítja Szerbiával a diplomáciai viszonyt. Ezzel a történelem egyik legvéresebb drámájának a prologja vette kezdetét.

Július 24-én az ultimátum átadása utáni napon a monarchia nagykövetei mindenhol átadták a szerbiai jegyzéket és azt kellőképpen indokolták is, mikor újból megjegyzem, hogy **igen nagy taktikai hiba volt, hogy ugyanakkor vagy egynéhány nappal azelőtt nem mutatták be az európai kabineteknek a Monarchia „Memoire”-jét, amelyben egész meztelenségében ki volt mutatva, hogy a nagyszerb propaganda milyen munkát végzett a Monarchia délszláv területein és hogy a gyilkosok és a „Narodna Obrana” között milyen kapcsolat volt.**

Gróf Szécsen Parisban a francia külügyi hivatal vezető-

jének Bienvenu Martinnek adta át a Monarchia jegyzékét, miközben Bienvenu beismerte, hogy az utolsó idők eseményei érthetővé teszik a Monarchia erélyes fellépését Szerbia ellen és hogy Szerbiának kötelessége eljárni a sarajevoi gyilkosság tettestársai ellen. Bienvenu azonkívül hivatkozott a Monarchia és Franciaország közötti jó viszonyra és annak a reményének adott kifejezést, hogy a kérdés békésen lesz elintézve, Szerbia viselkedését pedig sem nem szépitette, sem nem védte (U. O. V. K. II. 9. szám, F. S. K. 25. szám). Vagyis látható, hogy Viviani és Poincaré távollétében a francia külügyi hivatal egyáltalában nem viselkedett ellenségesen a Monarchiával szemben.

Alig hogy a Monarchia nagykövete elhagyta a francia külügyi hivatalt, megjelenik ott Schoen báró német nagykövet és átadja kormányának azt a jegyzékét, amelyben a német kormány a szerbiai konfliktust a Monarchia és Szerbia közötti ügynek nyilvánítja és kijelenti, hogy Németország melegen kívánja a konfliktus lokalizálását. Bienvenu erre Schoen előtt kijelentette, hogy a francia kormány a konfliktus lokalizálása mellett van, de megemlíti, hogy Oroszországnak számolni kell a pánszláv áramlatokkal és igen nehéz lesz érdektelen álláspontot elfoglalni akkor, ha a Monarchia olyan követeléseket támaszt, amelyek Szerbia szuverenitását veszélyeztetik. (D. D. z. K. 154. szám.)

Londonban gróf Mensdorff már július 23-án bejelentette Greynek, hogy másnap át fogja adni a jegyzéket és tartalmának egy részét bizalmasan közölte is Grey-vei; Grey erre megjegyezte, hogy az a fontos, hogy a Monarchia vádjai Szerbiával szemben milyen módon vannak alátámasztva és hogy a Monarchia követelései elfogadhatók-e, mert akkor Oroszország is Szerbiára befolyást fog gyakorolni, hogy fogadja el azokat és azért szerinte jó volna, ha ezt a kérdést Pétervár és Bécs között megbeszélnék (U. O. V. K. I. 59. szám.)

Július 24-én gróf Mensdorff aztán átadja Greynek a Monarchia jegyzékét, amelyet az igen figyelmesen elolvasott és az ultimátum 5. pontjára megjegyezte, hogy ez a pont Szerbia állami függetlenségének megszűnését jelenti. Vajjon mikor Anglia 1924-ben Egyiptomnak Kairóban átadta az ultimátumot, törődött-e a külügyi államtitkár azzal, hogy ez az ultimátum Egyiptom függetlenségének a végét jelenti? Grey továbbá kifogásolta a jegyzék rövid határidejét,

mert a többi állam emiatt nem léphet közbe, miközben fenyegetőleg felhozta az európai háború veszedelmét, mert a francia-orosz szövetségnek határozmányai olyanok mint a hármas szövetségé.

Péterváron gróf Szápáry július 24-én délelőtt adta át Sasonownak a Monarchia jegyzékét, miközben Sasonow elég nyugodtan viselkedett és folyton azt hajtogatta: „**Tudom, hogy a dolog mit jelent. Önök Szerbiával háborút akarnak. Látom, hogy itt mi történik és a német újságok önöket bátorítják ...**” Azonban igen óvakodott attól, hogy Oroszország állásfoglalását elárulja. Sasonow a nagykövet előtt tagadta a szerb kormány felelősségét, teljesíthetetlennek minősítette a Monarchia követeléseit és kiemelte, hogy a szerb kormány a „Narodna Obrana” nem oszthatja fel. Maga a nagykövet jelentésének a végén aztán bevallja, hogy Sasonov a Monarchia lépését egészében elutasította. (U. O. V. K. II. 16” 17., 18. okmány.)

Rómában Ambrózy gróf adta át a Monarchia jegyzékét egy kisebbrangú hivatalnok kezeihez, miután ott más nem volt jelen, úgy, hogy az illető a jegyzékről kijelentéseket nem is tehetett, de igen nagy hatással voltak reá a sarajevoi gyilkosság ügyében lefolytatott vizsgálat eredményei (U. O. V. K. II. 8. szám.)

Az akták tehát összefoglalva azt bizonyítják, hogy az ultimátumot a nagyhatalmak barátságtalanul fogadták és egyáltalában nem akarták megérteni, hogy a nagy szerb propaganda milyen halálos veszedelmet jelent a Monarchia részére és hogy a Monarchia fellépésének igenis meg voltak az erkölcsi alapjai. Újból kiemelem, hogy vészes hiba volt az, hogy a sarajevoi merénylet tárgyában lefolytatott vizsgálat eredményeit már napokkal ezelőtt nem hozták napvilágra az európai közvélemény megdolgozása céljából, mert az adatok az ultimátumon belül semmiféle hatást nem gyakoroltak, miután mindenki csak az ultimátum követeléseivel foglalkozott és az egész dolog a politika terére tolódott át és eközben teljesen háttérbe szorult a közönséges bűncselekménynek kellő mérlegelése.

A Monarchia ultimátumának átadása után az egész európai válság kulcsa, ahogy ezt az okmányok igazolják, Pétervárra helyeződött át és a világháború kitörése csak attól

függött, hogy Oroszország meg fogja-e engedni, hogy a Monarchia érvényt szerezzen jogos követeléseinek. **Az okmányok azonban azt is igazolják, hogy Oroszország azért lépett fel olyan határozottan a Monarchia ellen, mert Franciaország a leghatározottabban megígérte, hogy támogatni fogja Oroszországot; de még ez a támogatás sem tudta volna megmozdítani az orosz kolosszust, ha nem kapott volna határozott biztatást, hogy Anglia is be fog avatkozni a Németország elleni háborúba.**

Az entente-hatalmak közös működése azonnal megkezdődött, mihelyt Poincaré július 23-án este elhagyta Pétervárt. Poincaré a szerb ultimátum átadásáról még nem tudott, mikor a „France” fedélzetéről Viviani 24-én reggel 1 órakor elküldi híres táviratát, amely a francia sárga könyvben 22. szám alatt szerepel. Ebben a táviratban Viviani felhívja a francia külügyminiszter helyettesét, hogy a bécsi francia nagykövet barátságosan figyelmeztesse gróf Berchtoldot, hogy igen helytelen volna Belgrádban egy olyan lépést tenni, amelyből arra lehetne következtetni, hogy a bécsi kabinet fenyegetődzik. Ez a távirat mindenben hasonlít Sasonow július 22-iki táviratához, amelyben a bécsi orosz nagykövetet ugyanilyen lépésre utasította és ezáltal kiviláglik, hogy **úgy a francia, mint az orosz kormány, még mielőtt tudták volna, hogy a sara jevoi vizsgálat milyen adatokat fog szolgáltatni, már is hivatalosan pártját fogták a gyáva asszonygyilkosoknak és ezt semmiféle hazudozással elhomályosítani többé nem lehet.**

A francia-orosz-angol együttműködés azonban akkor is folytatódott, mikor az ultimátum szövege már ismeretes lett. Így tudjuk, hogy mikor július 24-én reggel az ultimátum szövege Pétervárt ismeretessé vált, Schilling báró, az orosz külügyi hivatal osztályfőnöke, azonnal értesítette Iswolskit és Schebekot, a párisi és bécsi nagyköveteket, hogy a helyzet igen komoly és azonnal térjenek állomáshelyükre. Dél előtt 10 órakor Sasonow is megérkezett Carskoje Selóból, akinek Schilling báró elmondta a belgrádi híreket, mire Sasonow felkiáltott: **C'est la guerre européenne”.**

Rövid időre reá Sasonow magához hivatja a Monarchia nagykövetét, míg Schilling báró a hadügyi, tengerészeti és pénzügyi minisztereket minisztertanácsra hívta össze. Köz-

ben Paleologue is szerepel és magához hívja reggelire Sasonowot, Buchanan angol nagykövetet és a román követet azzal a céllal, hogy megbeszéljék a helyzetet. (Tagesaufzeichnungen des russischen Ministeriums des Äussern, 24. Juli.)

Hogy ennél a reggelinél miről beszélgethettek, az kivehető Buchanan július 24-i jelentéséből (A. K. K. 6. okmány), amely a régi angol kékkönyvben igen alaposan meg volt hamisítva, ahogy ezt az új angol okmányok igazolják. *Természetesen a francia sárgakönyv egy szóval sem emlékszik meg erről a reggeliről, tehát bizonyára Paleologue jelentése belőle el van sikkasztva.*

Buchanan a jelentésében megemlíti, hogy Sasonow őt telefonon a francia nagykövetségre hívta, miközben az osztrák lépést háborúnak minősítette. A reggelinél Sasonow annak a reményének adott kifejezést, hogy az angol kormány is szolidaritást vállal a francia és orosz kormányokkal, miközben Ausztria viselkedését kihívásnak és erkölcstelennek minősítette. Paleologue pedig éreztette vele, hogy Franciaország nemcsak diplomáciailag fogja támogatni Oroszországot, hanem szükség esetén eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségeknek is.

Buchanan erre megmondta nekik, hogy nem hiszi, hogy Anglia olyan nyilatkozatot fog adni, amelyben azonosítja magát Franciaországgal és Oroszországgal és amely nyilatkozat azt a kötelezettséget foglalná magában, hogy Anglia fegyveresen köteles segíteni, mert az angol közvélemény Szerbia miatt nem helyeselné a háborút. Buchanan Sasonowtól még azt is megkérdezte, hogy abban az esetben, ha a Monarchia visszautasítja az entente hatalmak közbelépését, Oroszország hadat fog-e üzeni a Monarchiának? Sasonow azt válaszolta, hogy erről a kérdéstről a délutáni minisztertanács fog határozni, ő azonban azt hiszi, hogy Oroszországnak minden esetre mozgósítani kell.

Buchanan azonban sehogy sem akart kötélnek állni, pedig Sasonow megemlítette neki, hogy ha a háború kitör, akkor Anglia előbb-utóbb úgy is bele fog avatkozni. (U. A. O. 101. szám.)

Július 24-én délután aztán Pétervárott olyan események zajlottak le, amelyek azt mutatják, hogy ezen a napon már el voltak szánva a háborúra.

A külügyminiszteri feljegyzések elmondják, hogy délután 3 órától kezdve folyt le a minisztertanács, amely a külügyminiszter előterjesztésére elhatározta, hogy a többi

hatalommal együtt a Monarchiát fel kell kérni, hogy az ultimátum határidejét hosszabbítsa meg, hogy a hatalmaknak idejük legyen a sarajevoi gyilkosságról szóló vizsgálat eredményeit megismerni. Továbbá Szerbiának ajánlani kell, hogy az osztrák-magyar hadsereggel a harcot ne vegye fel, hanem a csapatait vonja vissza és a nagyhatalmakat kérje fel, hogy a konfliktust rendezzék. Ugyanakkor a minisztertanács elvileg elhatározta az odesszai, kiewi, moszkvai és kazáni katonai kerületeknek és a két hajóhad (Baltikum, Fekete tenger) mozgósítását. Azonkívül még egynéhány katonai intézkedés, határozatok el arra az esetre, ha ezt a körülmények szükségessé teszik. Közben azt a döntést is elhatározták, hogy a különböző katonai előkészületeknek ne legyen élük Németország ellen.

A külügyminiszteri feljegyzések most már mindent megmagyaráznak, mert Sasonow az ülés után a szerb követet fogadta és feljegyzések szerint ugyan azt ajánlotta neki, hogy Szerbia mérséklettel válaszoljon, azonban el sem képzelhető, hogy ne mondta volna el neki a lefolyt tanácskozás határozatát, amiből a szerb követ mindent megérthetett. Természetesen ezzel a szerb válasz tartalma el is volt intézve. Mert ha a szerb követ azt hallja, hogy Oroszország arra az esetre, ha a Monarchia támadásba megy át, Szerbia érdekében mozgósítani fog, akkor a jelentésében nem is lehetett más mint az a megállapítás, hogy Oroszország Szerbiát támogatni fogja és így Pasic a válaszában nyugodtan visszautasíthatta a Monarchia követeléseit. Annál is inkább háborús támogatásnak kellett minősítenie Pasicnak a készülő orosz mozgósítást, mert hiszen 1909, 1912 és 1913-ban, mikor Oroszország nem volt kész a háborúra, nyíltan értesítette Szerbiát, hogy engedjen, mert nem tud rajta segíteni. Nagy kár, hogy Spalajkovic július 24-ki jelentése nincs meg a szerb kékkönyvben.

Hogy pedig Sasonow a francia, angol és szerb közvéleményt is felrázza, július 24-én este hivatalos kommuniké jelent meg, amelyben meg volt mondva, hogy az orosz kormány a legéberebb figyelemmel kíséri az osztrák-szerb konfliktust, amellyel szemben Oroszország nem lehet közömbös.

Ezzel a hivatalos nyilatkozattal Szerbia mindent tudott és a legenda terére kell utasítania azt az állítást, hogy Oroszország Szerbiát engedékenységre szorította.

Erről a július 24-ki délutáni tanácskozásról nemcsak a külügyminiszteri feljegyzések adnak felvilágosítást, hanem Suchomlinow hadügyminiszter is; itt t. i. kitűnik, hogy őt mint

hadügyminisztert erre a tanácskozásra nem hívták meg. Tudniillik Suchomlinow a július 24-ki minisztertanácsról az emlékirataiban nem is emlékezik meg és azért igen különösnek tűnt fel, hogy a hadügyminiszter nem vett részt egy olyan gyűlésen amelyen esetleges mozgósításról lehetett szó. Suchomlinow, mikor az orosz külügyi feljegyzések megjelentek, a Kriegsschuldfrage 1924. júliusi számában az egész kérdést tisztázta. Cikkében elmondja Suchomlinow, hogy őt bizony senki sem hívta a július 24-ki délutáni minisztertanácsra és ő azon meg sem jelent; a külügyi feljegyzések azon állítását pedig, hogy Schilling báró őt a gyűlésre meghívta volna, tévedésnek minősíti és bevallja, hogy ő azt hitte, hogy a július 25-ki minisztertanácsot tévesztik össze a július 24-ki minisztertanáccsal. Hogy Suchomlinowot miért nem hívták meg a július 24-ki minisztertanácsra, az egészen érthetetlen; mert hiszen Suchomlinow volt a háború kitörése előtti hónapokban az orosz lapokban megjelenő háborúra uszító cikkek spiritus rectora.

Ha Sasonow nem is hívta meg Suchomlinowot erre a tanácskozásra, mégis gondoskodott helyettesről, mert a tanácskozáson Januskijevics tábornok – a vezérkari főnök – részt vett.

Ezt onnan tudjuk, mert Dobrorolski orosz tábornok, aki ezekben a kritikus napokban az orosz vezérkar mozgósítási osztályának a főnöke volt, leírta a kritikus napokban való szereplését és ez a mű ma az egész világon „Az orosz hadsereg 1914. évi mozgósítása” cím alatt közismert lett. Ebben meg van az is említve, hogy a július 24. délutáni tanácskozáson Januskijevics is részt vett. Dobrorolski elmondja a művében, hogy július 24-én délelőtt 11-12 óra között őt Januskijevics telefonon magához rendelte és tudtul adta neki, hogy a helyzet igen komoly, mert Ausztria elfogadhatatlan ultimátumot adott át Szerbiának. Oroszország erre nem maradhat közömbös és el lett határozva, hogy a július 25-í Russkij Invalidban hivatalos figyelmeztetést jelentetnek meg, amelyben ki lesz fejtve, hogy egész Oroszország a legnagyobb figyelemmel kíséri a Monarchia és Szerbia közötti tárgyalásokat és Oroszország nem maradhat nyugodtan, ha a szerb nemzet integritása veszélyben forogna.

Ezért a vezérkari főnök Dobrorolskit megkérdezte, hogy a mozgósítási osztályban minden készen van-e arra az

esetre, ha a mozgósítást kihirdetik és kérte őt, hogy egy óra múlva hozza el a jelentést a csapatok háborús készültségéről, mikor is azt vegye figyelembe, hogy a Monarchia elleni részleges mozgósításról van szó.

Mielőtt azonban kitérnék Dobrorolski válaszára, röviden vázolom, hogy a tábornok az előbb említett művében mit ír az orosz mozgósításról. Dobrorolski a művében elárulja tudniillik, hogy Oroszországnak nem volt részleges mozgósítási terve a Monarchia ellen és az nem is volt elkészítve, hanem csak egy általános mozgósítást ismert Németország és a Monarchia ellen, mert az orosz vezérkar tisztában volt azzal, hogy Oroszország csak a két hatalommal együtt fog háborút viselni. Voltak ugyan részleges mozgósítási tervek, Afganisztán, Kín és Törökország ellen, de a Monarchia ellen ilyen terv nem létezett. Továbbá elmondja Dobrorolski, hogy az orosz-japán háború idején a részleges mozgósítás teljesen összezavarta az általános mozgósítást és azért az orosz vezérkar úgy gondolta, hogy Nyugat felé Oroszország csak egy általános mozgósítási tervvel bírjon, mert a részleges mozgósítás megzavarhatja az általános mozgósítást.

Ugyanezt igazolja Danilow tábornok főszállásmester, aki a „Revue de la guerre Mondiale” 1923 áprilisi számában szintén elárulja, hogy Oroszországnak nem volt más haditerve, mint egy közös haditerv és általános mozgósítás Németország és a Monarchia ellen.

Elképzeltető tehát Dobrorolski elképedése, mikor neki július 24-én délben Januskievics vezérkari főnök azt mondta, hogy mutassa be neki egy óra múlva a Monarchia elleni részleges mozgósítási tervet, mikor ő azt legjobban tudta, hogy ilyen terv nincs.

Így tehát nem csodálható, ha Dobrorolski azonnal megemlítette Januskijevicsnek, hogy a részleges mozgósításról szó sem lehet, de a vezérkari főnök mégis azt követelte tőle, hogy egy óra múlva adja be jelentését a részleges mozgósításról. Dobrorolski erre készített egy ideiglenes részleges mozgósítási tervet, de mellékelte hozzája egy jelentést amelyben igazolja, hogy a részleges mozgósítási tervet nem lehet keresztül vinni. Okfejtését szó szerint idézem:

„A hadsereg részleges mozgósításának teljes lehetősége kézenfekvő volt. Mert mitől vezettesse magát a stratégia? Csakis a politikától. Milyen volt ebben a pillanatban a politikai konstelláció az európai kontinensen. Két egymás ellen harcoló kötelék áll egymással szemben. Ha esetleg ké-

telkedni lehetett volna abban, hogy a francia-orosz szövetség meglazulhat, mert a két állam kormányzati formája között nagy volt a különbség, Németország és Ausztria-Magyarország közötti egységben és összetartásban kétség nem lehetett. A közöttük levő szövetségi szerződést időnkint megújították és hivatalosan nyilvánosságra is hozták; még 6 évvel ezelőtt Bosznia és Hercegovina annexiója alkalmával a hármasszövetség feje ünnepélyesen kijelentette, hogy Ausztria nyugodt lehet, mert a fényes páncélzatú hú lovag meg fogja tenni a kötelességét.

Hát a részleges mozgósítás Ausztria-Magyarország ellen milyen célt szolgáltatót volna? Ha a fenyegetést nem támogatja a saját meggyőző erő, akkor ez a fenyegetés lekicsinylését idézi elő. A csapataink részleges mozgósítása éppen az ellenkező hatást idézte volna elő, mind amilyenre számítottak.

Stratégiai szempontból a részleges mozgósítás egyenesen örültség volt. Négy katonai kerületnek, a kievinek, odesszainak, a moszkvainak és a kazáinak mozgósítása volt tervbe véve. Ezen kerületek területén 13 hadtestnek voltak a béke béli állomáshelyei. A mozgósítás után azokat azonnal a felvonulási területre kellett volna szállítani. Tegyük fel, hogy ezt mind keresztül is viszik. Hát mit csináltak volna a varsói kerülettel. Hogy Németországnak ne legyen oka szándékaikban kételkedni, a varsói kerület érintetlen maradt volna. Ezáltal a varsói kerület déli határa, amely Ausztria-Magyarországgal határos, fedezet és védelem nélkül marad. Milyen veszedelmes következmények állottak volna be, ha később szükséges lett volna az általános mozgósítás kihirdetése?

A meglevő mozgósítási terv szerint az egyes katonai kerületek nem bírtak teljes mozgósítási önállósággal és az egyes csapattestek a tartalékosokat a szomszédos kerületből kapták. Ez annak volt a következménye, hogy a békebeli elhelyezkedés nem volt összhangzásban Oroszország különböző területein levő lakosság sűrűségével. Igaz, 1910-től kezdve a tábori csapatok egy része a nyugati határról a birodalom belsejébe vonattak vissza, de a legnépesebb guberniák Középoroszországban és a Volga vidékén a moszkvai és a kazáni kerülethez tartoztak, ahol kevesebb volt a csapat. A hadseregnek e nagy tartalékgyűjtő medencéjéből a tartalékosokat Turkesztánba, Szibériába és a Kaukázusba vezényelték. Ha tehát az utóbbi kerületek a részleges mozgósítás alapján mozgósítva nem lettek, akkor azokba a tartalékosokat csak akkor lehetett küldeni, ha az általános mozgósítást hirdették ki. Ez pedig azt jelentette, hogy a vasutak, dacára a részleges mozgósítási parancsnak, készen kellett hogy legyenek, hogy a katonai menetrend alapján csak az általános mozgósítás kihirdetése után láthassanak munkához.

Ezért annak a szükségessége következett be, hogy a vasutakat egy különös kombinációval lássák el, amely vonatkozott volna az egyes európai kerületek részleges mozgósítására, amelyre aztán következett volna az általános mozgósítás. Ez a kombináció azonban nem volt kidolgozva, ahogy ezt már előbb említettük, miután a Monarchia elleni részleges mozgósítás lehetősége nem volt tervbe véve.

Még veszedelmesebb lett volna a mozgósított csapatoknak a határon való összpontosítása.

A felvonulásra csak egy terv volt kidolgozva. Ennek a tervnek az alapján a moszkvai és kazáni katonai kerületek hadtestei azokhoz a hadseregekhez tartoztak, amelyek a varsói katonai kerület területén fejlődtek volna fel. Ezért a tervezett részleges mozgósításnál ezeket a hadtesteket más rajonokba kellett volna irányítani, amelyeket a kievi kerület határain kellett volna kiválasztani.

Miután azonban igen valószínű volt, hogy a részleges mozgósításra az általános fog bekövetkezni, fel kellett tételezni azt, hogy a hadseregek felvonulása az általános mozgósítás befejezése után vette volna a kezdetét és azért a hadseregek az átmenete a háborús helyzetbe, ha ez két intervallumban történt meg, akkor is a legjobb esetben annyi napra vetette volna vissza az orosz hadsereg háborús késztségét, ahány nappal a részleges mozgósítás megelőzte az általánost. Ez a körülmény igen fontos következményeket vonhatott maga után, amelyek az ellenségre olyan előnyök voltak, hogy abban az esetben, ha a hármasszövetség hadvezetősége a mi részünkről az ilyen fokozatos mozgósítás lehetőségét előrelátta, akkor mindent megtett volna, hogy bennünket az ilyen kombináció keresztülvitelére rávegyen. Januskijevis tábornok részletesen felvilágosított a részleges mozgósítás összes hátrányairól . . . Dobrorolski: (Die Mobilmachung der russischen Armee 1914-17. 20 oldal).

Dobrorolski soraihoz nem kell kommentár. Azok igazolják, hogy mikor július 24-én délután a minisztertanácson elhatározták a részleges mozgósítást, a jelenlevő vezérkari főnök tudta, hogy ez lehetetlen és ha ezt valóban elrendelik, az egész orosz hadsereg harci készsége veszedelembé kerül, amit csak úgy lehet megakadályozni, ha a részleges mozgósítás elrendelése után a legrövidebb időn belül az általános mozgósításba mennek át. Vagyis kiviláglik, hogy a részletes mozgósítás csak eszköz volt arra nézve, hogy hivatkozva az általa előidézett általános zavarra, az általános mozgósítást erőszakolják ki.

A július 24-i pétervári események igazán meggyőzően igazolják, hogy a francia sárgakönyv mennyire megbízható,

amely a július 24. és 25-i eseményekről meg sem emlékezik, mert nem tételezhető fel, hogy Paleologue róluk nem jelentett volna a kormányának annál is inkább, mert a külügyi feljegyzések megemlítik, hogy Sasonow július 24-én este a minisztertanács után a német nagykövetet és utána Paleologue-t fogadta. Hogy pedig ennél a látogatásnál Paleologue milyen határozottan lépett fel, azt megint a külügyminiszteri feljegyzések igazolják. A feljegyzések megemlítik tudnillik, hogy a francia nagykövet a helyzetről beszélt, kijelentvén, hogy az entente helyzete sohasem volt jobb, mert a szövetségesek között teljes megegyezés uralkodik és ezt 4 igen fontos okmány igazolja. Schilling báró csodálkozva kérdezte, hogy milyen okmányok azok, amelyek kényszeríthetik Németországot arra, hogy a háború elől visszavonuljon, még abban az esetben is, ha az volna a szándéka, hogy a szövetségét támogassa. Erre Paleologue azt válaszolta, hogy ezek az okmányok azok a beszédek, amelyeket Poincaré Pétervárt és a „France” csatahajón tartott. Vagyis ezzel igazolta Paleologue a legjobban, hogy Poincaré milyen békülékeny beszédeket tartott pétervári tartózkodása alkalmával.

Sasonow a július 24-i délutáni minisztertanács után már igen kemény viselkedést tanúsít és mikor a nála megjelenő német nagykövet átadta a kormányának jegyzékét, amelyben arról volt szó, hogy a konfliktus csak a Monarchia és Szerbia ügye, akkor ő a legvehemensebb támadásokat intézi a Monarchia ellen és nem akarja elismerni, hogy ez az ügy csak a Monarchiát és Szerbiát érdekli és kijelenti, hogy a Monarchia nem lehet vádló és bíró egy személyben, miért is az egész ügyet a nagyhatalmak elé kell vinni. A német nagykövet a válaszában kifejtette, hogy a Monarchia ezt nem teheti meg, miután életbevágó érdekéről van szó és igen komolyan, de minden fenyegetés nélkül kérte Sasonowot, hogy ne védjen rossz ügyet és ne támogassa a királygyilkosokat. Sasonow azonban semmire sem hallgatott, hanem kijelentette, hogyha a Monarchia Szerbiát elnyeli, akkor Oroszország háborúba fog keveredni. (D. D. z. K. 160. szám.)

Hogy pedig Sasonow már július 24-én el volt szánva, hogy Szerbiát fegyverrel segíti, ezt két kifogástalan tanú, Dobrorolski tábornok és Tundutow herceg orosz ezredes, Nikolai Nikolajevics nagyherceg parancsörtsztje, is igazolja.

Dobrorolski a már előbb említett művében július 24-ről a következőképpen emlékezik meg:

„A következő napok általánosságban ismeretesek az európai kormányok által kiadott színes könyvek és okmányok alapján. A háború már el volt határozva és az a sok távirat a német és orosz kormányok között nem volt más, mint a történelmi drámának mise en scene ...”

Tundutow herceg pedig 1918-ban kijelentette, hogy Januskijevics vezérkari főnök akkortájt orosz győzelemre számított és az az elhatározása, hogy a háborút minden eszköz segítségével kirobbantsa, akkor érlelődött meg benne, mikor meggyőződött arról, hogy Anglia részt fog venni a háborúban. A döntés Krasznoje-Seloban már július 24-én megtörtént, (Norddeutsche Allgemeine Zeitung 1918 június 13, 298. szám.) Tundutow vallomása azért olyan fontos, mert mindenben egyezik az 1914 január 13-i minisztertanács jegyzőkönyvéek amelyben ki van mondva, hogyha Franciaország és Anglia nem csatlakoznak Oroszországhoz, ez nem tehet olyan intézkedéseket, amelyek maguk után vonnák a háborút Németországgal. Sajnos okmányok nem léteznek, amelyekből ki lehetne venni, hogy Januskijevics hogyan győződött meg arról, hogy Anglia is részt fog venni a háborúban.

A július 24-i minisztertanács határozmányai alapján Sasonow megkezdi működését Szerbia megmentése érdekében. Először felhívja az összes európai nagyhatalmokat, hogy működjenek közre abban, hogy a Monarchia hosszabbítsa meg az ultimátum határidejét, hogy idő legyen a nagyhatalmak közvetítő akciójára. (Das russische Orangebuch 1914, 9. okmány.) Ennek megfelelően Kudascheff szövetségi megbízott július 25-én meg is jelent a Ballplatzon, ahol Machio osztályfőnök fogadta őt és az orosz diplomata kérésére azt felelte, hogy a kérést Ischlbe továbbítja, de hozzátette, hogy kevés kilátás van arranézve, hogy az ultimátum határidejét meghosszabbítsák (U. O. V. K. II. 29.)

Machio Kudascheff felszólalását gróf Berchtoldhoz Ischlbe továbbította, mire onnan az a válasz érkezett, hogy gróf Berchtold helyesli Machio válaszát és ő nem járul hozzá a határidő kitolásához.

Gróf Berchtoldnak ez a csökönyös ragaszkodása az ultimátum határidejének meghosszabbítása ellen igen nagy hiba

volt és csak érthetetlen presztízskérdésben leli magyarázatát. Mert hogy mit ártott volna a Monarchia presztízének, ha további 48 órával hosszabbítják meg az ultimátum határidejét, az nehezen érthető meg, mert ellenkezőleg a határidő kitolásával a Monarchia az egész világ előtt bebizonyította volna a jószándékát. Különben július 24-én délelőtt gróf Berchtold maga fogadta Kudascheffet, akinek előadta a Monarchia szerbiai lépésének szükségességét és kijelentette előtte, hogy a Monarchia nem akar területnagybodást és csakis területi integritását védi. (U. O. V. K. II. 23. szám.) Erről a beszélgetésről Sasonownak feltétlen még aznap tudomást kellett szereznie, mert a Wegerer által kiadott új narancskönyvben 36. szám alatt megvan Kudascheffnek július 26-ki nagyobb levele, amelyben elmondja július 23-25. közötti élményeit, miközben hivatkozik 90. és 91. sz. távirataira, amelyekben jelentést tesz gróf Berchtolddal való beszélgetése tartalmáról. Ez a két távirat nyilvánosságra még nem került, de bizonyítja, hogy Sasonow 24-én este már tudta gróf Berchtold kijelentését, hogy Szerbiából a Monarchia területet nem akar és dacára annak július 25-én úgy működik, hogy ez a legélesebb kritika tárgyát képezi.

Július 24-én sir Edward Grey szintén működésbe kezd, hogy állítólag megmentse a veszélyeztetett világbékét, azonban ez a működése minden volt csak nem békementés, hanem alakoskodás, amely azt a célt szolgálta, hogy a világ előtt mint békementő szerepeljen, de a valóságban Oroszországot a háborús lépéstől egyáltalán nem tartotta vissza, hanem egyenesen bátorította, amit különösen az új angol okmányok igazolnak.

Ezek az új okmányok igazolják azonban azt is, hogy Grey munkája „Huszonöt év a politikában”, amelyben működését igazolni akarja, egy olyan egyénnek a műve, aki a ferdítéseknek, kétszínűségeknek és elhomályosításoknak a mintaképe.

Így Grey július 24-én igen csodálatosan kezdi meg a béke megmentését. Tudniillik Bertie párisi nagykövetnek azt táviratozza, hogy ő Lichnowsky hercegnek, aki őt felkérte, hogy csillapítólag hasson Oroszországra, meg fogja mondani, hogy abban az esetben, ha a Monarchia lépése nem fog viszályhoz vezetni Oroszország és a Monarchia között, akkor ezzel a kérdéssel nem fog foglalkozni. Ha azonban Oroszország kilép a porondra, akkor ő nem lesz képes arra, hogy csillapítólag hasson Oroszországra és akkor szerinte a közvetítést Német-

ország, Franciaország, Olaszország és Anglia vállalhatják csak, miután ők Szerbiában nincsenek érdekelve. (A. K. K. 10. sz. okmány.) Vagyis Greynél egyáltalában nem fontos az, hogy a Monarchia követelései mennyire jogosak és milyen módon vannak alátámasztva, hanem az, hogy Oroszország és a Monarchia hajba fognak-e kapni egymással, mert ez esetben ő nem fog csillapítólag közbelépni. Ilyen gondolkozás mellett Greynek közvetítő szerepe nem is vehető komolyan és a kutató csak csodálkozva olvassa Grey emlékiratait, mikor tetszelegni akar magának, hogy ő milyen pártatlanul akart közreműködni a világháború megakadályozásában.

Grey július 24-én késő délután fogadja Lichnowsky herceget, aki neki átadja a német jegyzéket a szerb konfliktus lokalizálása ügyében, miközben a nagykövetnek megemlíti, hogy a Monarchia ultimátuma mindenben túltesz, ami eddig ezen a téren történt és ő nem hiszi, hogy Oroszország ajánlani fogja az ultimátum elfogadását, de reméli, hogy azért Pétervárott nyugodtan maradnak. A beszélgetés végén Grey felemlíti, hogy a határidő hosszabbíttassék meg, mert akkor kibúvót lehetne találni és azért kéri az ajánlatának Berlinbe való továbbítását, miközben hozzátette, hogyha Oroszország és Ausztria között veszedelmes feszültség következne be, akkor Anglia, Németország, Franciaország és Olaszország átvehetik a közvetítő szerepét és kérte, hogy ezt a második ajánlatot Lichnowszky szintén továbbítsa Berlinbe. (D. D. z. K. 157.)

Greynék ez a javaslata a világháborús irodalomban az úgynevezett „*Négyesbe való közvetítést*” képezi. Csodálatosképpen a határidő kitolására való kérelem Berlinen keresztül megy, pedig Bécs küldte az ultimátumot tehát Greynék egyidejűleg Bécsbe is át kellett volna adni ezt a javaslatát annál is inkább, miután jól tudta, hogy az ultimátum július 25-én lejár, tehát július 24 estétől másnap estéig Berlinből alig tudtak befolyást gyakorolni Bécsre, éppen az idő rövidege miatt. Grey ezen viselkedését vizsgálva a kutató nem szabadulhat attól a gyanútól, hogy Grey tudta, hogy nincs idő arra, hogy az ultimátum határidejének meghosszabbítását kiharcolják, de azért mégis Berlinen keresztül küldte el az ajánlatot, amit valószínűleg csak azért tette, hogy így az ajánlat sikertelenségeért Németországra lehessen hárítani a felelősséget. Grey-

nek a határidőt meghosszabbítani kívánó javaslata valóban az idő rövidsége miatt lett tárgytalan.

Lichnowsky távirata július 25-én reggel 1 óra 16 perckor érkezett Berlinbe és csak délelőtt 10 órakor került Jagow államtitkár kezébe (A. K. K. 18. okmány), aki azonnal utasította bécsi nagykövetét, hogy az angol javaslatot gróf Berchtolddal közölje. Azonban az angol ügyvivővel beszélgetvén megmondta, hogy nem hiszi, hogy a javaslat Bécsbe kellő időben érkezne meg. Es valóban Jagow távirata akkor érkezett meg Bécsbe, mikor a Monarchia követe már elhagyta Belgrádot és így Grey javaslata tárgytalan lett. A négyesben való közvetítésre azonban Jagow kijelentette július 25-én az angol követségi megbízott előtt: „Hogyha Oroszország és a Monarchia között feszült lenne a helyzet, akkor a német kormány hozzájárul Grey javaslatához, hogy a négy hatalom Bécsben és Pétervárott közbejárjon”. Vagyis Németország Grey javaslatát egészében elfogadta.

Az entente propaganda azt állítja még ma is, hogy Németország Grey közvetítő javaslatát visszautasította és ezt az állítást azzal támogatják, hogy Lichnowsky táviratára II. Vilmos széljegyzetként rávezette, hogy nem fogadja el Grey javaslatát. Gróf Montgelas kutatásai azonban igazolják, hogy a császár széljegyzetei ez esetben az eseményeket nem befolyásolták. Tudniillik Lichnowsky táviratát csak július 25-én délután küldték a német császár után, aki azt Norvégiában július 26-án kézhez kapta és ekkor írta reá a széljegyzeteit, amelyek így csak július 27-én lettek ismereteseek a német külügyi hivatal előtt; így ezek az eseményekre semmiféle hatást nem gyakorolhattak, annál is inkább miután Jagow Grey javaslatát július 25-én délután elfogadta. (Kriegsschuldfrage 1923, augusztusi szám.)

De Grey július 25-én is folytatta az európai béke megmentését, természetesen a maga módja szerint. Pedig a július 25-i nap a válság szempontjából igen jól kezdődött. Először Monarchia nagykövete értesítette Greyt, hogy abban az esetben, ha a Monarchia a határidő lejárta után kielégítő választ nem kap, akkor csak a diplomáciai viszonyt fogja megszakítani és katonai előkészületeket fog tenni anélkül, hogy fegyveresen lépne fel. (U. O. V. K. II. 13. szám, A. K. K. 14. szám). A második jó hírt Grey Pétervárról kapta, hogy Buchanan Sasnowot meggondolatlan lépésektől tartja vissza. Grey azonban nem válaszol Buchanannak, hogy ez továbbra is tartsa féken

Oroszországot, hanem igen különös hírokat kezd pengetni, amire különösen az új angol okmányok derítettek fényt.

Így először is találkozik gróf Benckendorf londoni orosz nagykövettel, akinek minden különösebb ok nélkül kijelenti, hogy az osztrák mozgósítás az orosz mozgósítást fogja maga után vonni (Orosz narancskönyv 1914 20. szám), Ez a távirat még aznap Pétervárra érkezett és igen nagy hatással lehetett Sasonowra, akinek reggel drámai jelenete volt Buchanannal, aki kifejtette előtte, hogy reméli, hogy Oroszország nem fogja elsietetett mozgósítással kirobbantani a világháborút, mert Németország nem fog időt adni Oroszországnak a mozgósításra, hanem azonnal hadat fog üzeni. (A. K. K. 17. szám.)

Sasonow kivehette Benckendorf táviratából, hogy Grey nem ellenzi az orosz mozgósítást, mint Buchanan, hanem természetesen veszi, hogy a Monarchia mozgósítása után az orosz mozgósítás fog bekövetkezni. Benckendorf első táviratát követte a második is (Orosz narancskönyv 22.), amelyben elmondja, hogy Grey Lichnowszky nagykövettel is beszélt és neki is kifejtette, hogy a Monarchia mozgósítása maga után kell hogy vonja az orosz mozgósítást, vagyis ebben a táviratban már határozottan benne van az, hogy az orosz mozgósítás kell hogy kövesse az osztrák-magyar mozgósítást, amiből Sasonow már mindent megértett. Július 25-én délután Grey Buchanannak is táviratoz, hogy a Monarchia ultimátumának szigorú és követelő jellege kikerülhetlenné teszi azt, hogy Ausztria és Oroszország egymás ellen mozgósítani fognak. (A. K. K. 24. szám.)

Vagyis Grey 25-én mást nem csinál, mint folyton figyelmezteti az oroszokat, hogy csak mozgósítsanak Ausztria ellen, neki ez ellen kifogása nincs.

Azonban Grey július 25-én egy levelet írt Buchanannak, amely levél a pétervári július 29. és 30.-i eseményeket döntően befolyásolhatta. Ebben a levélben Grey egész nyíltan megírja Buchanannak, hogy ezen a napon az orosz nagykövet azt követelte tőle, hogy adja tudtul Németországnak, hogy Anglia nem fog félreállni, ha háborúra kerülne a dolog, amit Grey nem akart megtenni, azonban a levelében megemlíti, hogy „Németországtól a valóságban azt követeltem, hogy Németország – abban az esetben, ha Oroszország mozgósítana Ausztria ellen, ahelyett hogy Oroszország ellen

mozgósítana – a mozgósítását halassza el és a mi bécsi intervenciókhoz csatlakozzon, miáltal feláldozná az időnyereséget, mert ha a diplomáciai közbenjárás nem sikerülne, Oroszország közben időt nyert volna a mozgósításra”. (Új angol okmányok 132. szám.)

Greynek ez a levele mutatja csak a valóságban, hogy milyen csalás volt az egész működése a béke fentartása körül és majdnem biztosra vehető, hogy a július 29. és 30-i elhírtelenedett mozgósítási intézkedéséhez Grey ezen levele nagyban hozzájárult. És ez a nagy békeőr július 25-én Lichnowskynak új közvetítő javaslatot nyújt át, amely arra az esetre szól, ha a Monarchia és Oroszország már mozgósított. Grey javaslata szerint ez esetben Anglia, Franciaország és Olaszország kell hogy a kezükbe vegyék a közvetítést, amely csak akkor járhat sikerrel, ha ehhez Németország hozzájárul. (D. D. z. K. 180. sz.)

Lichnowskynak ez a jelentése délután 5 óra 52 perckor érkezett Berlinbe, ahol a német kormány Grey javaslatához hozzájárult és már éjjel 11 óra 5 perckor válaszolt Londonba, hogy abban az esetben, ha az osztrák-orosz viszály bekövetkezne, Németország a szövetségi kötelezettségeinek fenntartása mellett a többi nagyhatalommal együtt hajlandó közvetíteni Oroszország és a Monarchia között. (D. D. z. K. 192. szám.)

Tehát Németország Greynek ezt a javaslatát is elfogadta. Hogy ezekután a világháború előzményeiről szóló entente irodalomban miképpen alakulhatott ki az a vélemény, hogy Németország július 24. és 25-én minden angolközvetítő javaslatot elutasított volna, az egyenesen megfoghatatlan és az entente írók nagy igazságszeretetében leli magyarázatát. Annál is inkább érthetetlen az entente oldalán író szerzők ezen állítása, mert hiszen július 25-én este Grey egy újabb javaslattal lépett Németország elé, amelyet ez pártolólág Bécsbe is továbbított. Tudniillik a belgrádi angol követ július 25-én délután Londonba azt táviratozta, hogy a szerb válasz igen békülékeny, mire Grey ezt a táviratot levélben Lichnowskyhez továbbította azzal, hogy a német kormány gyakoroljon befolyást a Monarchiára az irányban, hogy ez a szerb választ elfogadja. (D. D. z. K. 186. szám.)

Lichnowsky az ügyet két táviratban is jelenti Berlinbe, ahol az egyik távirat 25-én este 9 óra 25 perckor, a másik pedig 11 órakor érkezik meg, miáltal ez a lépés tárgyalanná

vált, mert hiszen Giesl báró július 25-én este 6 óra után elhagyta Belgrádot. A német kormány azonban dacára ennek Grey kérését továbbította Bécsbe és ezt a német nagykövet gróf Berchtold előtt tolmácsolta is, azonban ezt gróf Berchtold figyelembe nem vehette, hiszen Szerbia július 25-én délután 3 órakor elrendelte a mozgósítást és aztán 3 órával reá elfogadhatatlan választ adott a Monarchiának. (U. O. V. K. II. 57. szám.) **Így tehát be van bizonyítva, hogy Németország július 24. és 25-én minden angolközvetítő javaslatot elfogadott és Bécsbe továbbította; az ellenkező állítások tehát az igazsággal nem egyeztethetők össze.**

Az új angol okmányok azonban igazolják, hogy az angol külügyi hivatalban a két államtitkár, Nicholson és Crowe még sokkal jobban dolgozott amellett, hogy Anglia belekeveredjen és Crowe Buchanan július 24-i jelentése mellé (U A. O. 101. szám) egy egész memorandumot készít, amelyben Greynek azt ajánlja, hogy mihelyt megkezdí Oroszország és Ausztria a mozgósítást, Anglia is azonnal rendelje el a flotta mozgósítását és erről az elhatározásról értesítse úgy Oroszországot, mint Franciaországot. Crowe szerint így Németország is látni fogja, hogy Anglia is be fog avatkozni és így óvakodni fog attól, hogy a húrt a végletekig feszítse. Crowe ezen okoskodása azonban abban sántít, hogy az angol flotta mozgósítása nem a helyzet enyhülését idézte volna elő, hanem még gyorsabban kiváltotta volna Oroszország és Franciaország mozgósítását, mert ezek az államok az angol flotta mozgósításából igen helyesen arra következtettek volna, hogy Anglia velük fog tartani. Grey azonban július 25-én Crowe ezen javaslatát még elfogadni nem akarta, mert valószínűleg még nem volt tisztában az angol közvéleménnyel, mely még ekkor igen ellenezett minden háborút.

Pétervárott július 25-én igen fontos események mentek végre, amelyekről ma elég pontosan vagyunk értesülve, azonban erről a hivatalos entente-szerzők nem nagyon emlékeznek meg.

Az orosz külügyminiszteri feljegyzések elmondják, hogy július 25 én a déli órákban Krasznoje Seloban a cár elnöklése alatt koronatanács folyt le, amelyen a politikai helyzetet vitatták meg és az esetleges katonai lépésekről tanácskoztak. Ezt a tanácskozást Suchomlinow hadügyminiszter az emlékirataiban le is írta, azonban a szerepe a koronatanácson

igen homályos és még tisztázásra szorul a részleges mozgósítással szemben való állásfoglalása. Így emlékiratainak 344-45 oldalán elmondja, hogy Oroszországnak részleges mozgósítási terve volt Perzsia, Tibet és Afganistan ellen és házárdjátéknak minősíti a Monarchia elleni részleges mozgósítást és azt még gondolatban is elvei. Azonban dacára annak, hogy Suchomlinow ellene volt a részleges mozgósításnak, a koronatanács azt mégis elhatározza és hozzájárult a császári ukázhoz, amely ezt el fogja rendelni; azonban az ukáz csak akkor lesz kihirdetve, ha a külügyminiszter azt szükségesnek fogja tartani.

Ezzel az ukázzal 1,100.000 ember mozgósítását vették tervbe [U. A. O. 125. szám).

A részleges mozgósítás elhatározásával a koronatanács egy olyan határozatot gondolt véghez vinni, amelyről Nikolaj Nikolajevics nagyherceg, a vezérkari főnök és a hadügyminiszter tudták, hogy az nem vihető keresztül, mert annak keresztülvitele esetén az egész orosz hadsereg felvonulása veszélybe kerül, mivel már 4 nap után lehetetlenné tette volna az orosz általános mozgósítás sima lebonyolítását.

Suchomlinow ugyan azt mondja emlékirataiban (358 oldal), hogy ő kifejtette a részleges mozgósítás lehetetlenségét, azonban ezt nem tehette meg kellő eréllyel, mert akkor a koronatanács ilyen határozatot nem is hozhatott volna. *Hogy Januskijevics és Nikolajevics nagyherceg ne tudták volna, hogy a részleges orosz mozgósítás lehetetlen, azt el sem lehet képzelni és az ő hozzájárulásuk a részleges mozgósításhoz azzal a perfid utógondolattal történt, hogy a cárt, aki soha sem akarta a háborút, rá kell venni a részleges mozgósításra és mikor ez már el lett rendelve, akkor a cárnál az általános mozgósítást kell majd azzal az indokkal keresztülhajszolni, hogy a részleges mozgósítás az orosz hadsereg egész felvonulását és harci készségét veszélyezteti, amit valóban július 30-án délután a cárral meg is tettek.* Vagyis már július 25-én az orosz koronatanács megkezdte az előkészületet, hogy kiobbantsa a háborút. A koronatanács után Sasonow Buchanant és Paleologue fogadta, akiknek elmondta a koronatanács határozatát. Buchanan, aki még akkor úgy látszik nem tudta, hogy Greynek mi a szándéka Oroszországgal, csillapítólag lépett fel és arra kérte, hogy a háborút ne siettesse, hanem várja be, míg Grey befolyását a béke érdekében nem érvényesítette. Paleologue ezzel szemben igen határozottan lépett fel és megjegyezte, hogy ő egy csomó sürgönyt kapott a helyettes külügyminisztertől, azonban egy-

bőii sem vette ki azt, hogy azok határozatlanok volnának és ő a leghatározottabban kijelenti, hogy Franciaország minden feltétel nélkül Oroszország pártjára fog állni U. A. O. 125. szám). Miután azonban a koronatanács úgy határozott, hogy a részleges mozgósításra megteszi az előkészületeket, Dobrorolski már a délután folyamán táviratilag elrendelte, hogy a táborokból való elmenetelést készítsék elő.

Este pedig a vezérkar ülést tartott, amelyen a vezérkari főnök is megjelent és amelyen azok az intézkedések születtek meg, amelyek különösen Németországban igen nagy nyugtalanságot idéztek elő. Így július 26-án reggel 1 órakor táviratok mentek el, amelyek elrendelik Varsó, ívangorod, Novogeorgiewsk, Ossowiec és Brest városokban » hadiállapot kihirdetését és azonkívül azon munkálatok elvégzését, amelyeket a háborús előkészítő időszakról szóló utasítás 1. és 2. kimutatása követel (Frantz „Russlands Eintritt in den Weltkrieg 90. szám.) De ez még mind nem volt elég, mert reggel 3 óra 26 perckor még egy második táviratot is küldtek, amelyben közlik a legmagasabb elhatározást arról, hogy július 26-án kezdődik az európai oroszországi katonai kerületekben a háborús előkészítő időszak. (Frantz 91. szám).

Ezzel Oroszország a volt központi hatalmakkal szemben egész új hadászati helyzetbe került. A háborús előkészítő időszak azt a célt szolgálta tudniillik, hogy a hadsereget titokban hadilétszámba lehessen emelni. A rendelkezések azonban úgy voltak megfogalmazva, hogy kifelé a dolog egész ártatlannak nézett ki és azt állíthatták, hogy a mozgósítás még nincs elrendelve. Ma azt is tudjuk, hogy a háborús előkészítő időszak ürügye alatt a tartalékosokat be lehetett hívni, mire beosztották őket a határhadtestekhez, amelyek így a hadilétszámot érhetek el. Azt is tudjuk, hogy ezen időszak alatt a határ, a vasutak és hidak őrségei fel lettek állítva, hogy a határon állásokat is építettek, sőt még csapatszállításokat is el lehetett végezni, mert hiszen a kazáni 5. lovas hadosztályt ezen idő alatt kellett volna a német határra szállítani és pedig akkor, mikor Oroszország hivatalosan kijelentette, hogy ezek az intézkedések nem irányulnak Németország ellen.

Miután ma igen részletesen ismerjük a háborús előkészítő időszak határozmányait, kimondható, hogy ebben az orosz kormánynak olyan eszköz állott rendelkezésre, amelynek segítségével elvégezheték a mozgósítási munkálatok nagy részét, miáltal időt nyertek és diplomáciai naivsággal kijelentették, hogy ők nem mozgósítanak, hanem csak a

szükséges katonai előkészületeket teszik meg. A háborús előkészítő időszak továbbá azt a célt szolgálta, hogy tervszerűen elhomályosítsa a valódi politikai célokat és így kitűnően szerkesztett műszere volt a diplomáciának. Tudniillik Oroszországnak időt kellett nyerni, hogy még az ellenségeskedések megkezdése előtt csapatait a Volgáról, a Kaukázusból és Ázsiából Németország és a Monarchia hatáira el tudja szállítani. Minél hosszabb ideig tartott a háborút előkészítő időszak és minél későbben kezdődtek meg az ellenségeskedések, annál előnyösebb volt ez Oroszország részére. Mert annál valószínűbb volt, hogy Oroszország az ellenséggel szemben, amely előbb fejezte be a felvonulását, túlerővel tudott volna fellépni. Éppen ezért a háborút előkészítő időszak azt a célt szolgálta, hogy a békehadsereget észrevétlenül hadilétszámra emelje. Természetesen minél jobban tudta a diplomácia az ellenséget tárgyalásokkal félrevezetni, annál előnyösebb volt a dolog Oroszország részére, mert minden olyan nap, amit a diplomácia nyert, nagyobbította a támadó orosz hadsereg győzelmi hatásait.

Éppen ezért, ahogy ma a helyzetet áttekinthetjük, a volt központi hatalmak július 26-ai kezdve ultimátum alakjában követelhetnék volna a háborús időszak megszüntetését és teljes joggal áttérhettek volna az általános mozgósításra s miután ezt nem tették, Oroszország július 31-én 5 napi előnyben volt a mozgósítás terén.

Az orosz titkos előkészületekről Franciaország értesítve lett, mert Paleologue július 26-án jelenti, hogy a hadügyminiszter neki bejelentette 13 hadtest mozgósítását a kiewi, odesszai, kazáni és moszkvai katonai kerületekben. Azonkívül pedig hozzáteszi, hogy a varsói és vilnai kerületek titkos utasításokat kaptak. Persze Paleologue ezen jelentése hiányzik a francia sárga könyvből, úgy ahogy hiányzik a francia katonai attasénak Suchomlinowval és Nikolajevics nagyherceggel folytatott tanácskozásról szóló jelentése is, amely 25-én este történt meg. **Igazán csodálatos, hogy Franciaország július 25-én éjjel tudta már, hogy Oroszország milyen veszélyes dolgokban töri a fejét és dacára ennek semmit sem tett, hogy Oroszországot visszatartsa ezektől a veszélyes lépésektől.** Ahelyett pedig a francia nagykövet Carlotti olasz nagykövet előtt kijelenti július hó 25-én, hogy Franciaország kész arra, hogy szövetségi kötelezettségeinek Oroszországgal szemben eleget tegyen, amit Carlotti július 25-én éjfélkor jelent is Rómába a kormányának. (Kriegsschuldfrage 1924 májusi szám,

164. oldal.) A francia vezérkari műből [„Les armées françaises dans la grande guerre” Paris Imprimerie Nationale] kivehető azonban, hogy a július 25-ki orosz katonai intézkedések francia katonai intézkedéseket vontak maguk után. Így a francia hadügyminiszter július 25-én este visszahívta az összes tábornokokat és a „chefs du corps”-okat az állomáshelyekre, amely intézkedést Németországban csak július 29-én rendelt el a hadügyminisztérium.

Persze Péterváron július 25-én este a magasabb katonai körök már tudták a koronatanács határozatait és azért háborús láz vett rajtuk erőt és még a németek előtt sem titkolták azt, hogy a háború kitörőfélben van. Így már július 25-én este a külföldi katonai attaséknak kijelentették, hogy a térbe vett július 27-i gyakorlatok elmaradnak és az összes csapatok vissza fognak térni a helyőrségi helyükre. Ugyanaznap este a cár nagy ünnepség keretén belül óriási háborús lelkesedés közepette kinevezte a pétervári katonai akadémia utolsó évfolyamának hallgatóit tiszteknek, amely kinevezés a rendes kinevezés előtt egynéhány héttel történt meg. A kinevezés után este nagy vacsora volt, amelyen Eggeling német katonai attasé is részt vett. Eggeling elmondja, hogy a vacsorán amelyen a cár is részt vett, neki nyíltan megmondták, hogy most már végre Oroszország is meg fog mozdulni a Monarchia ellen és kézről-kézre adták tovább az asztalnál az asztali kártyákat, amelyek azt a felírást viselték, hogy 1914 július 12/25-e az első mozgósítási nap.

Péter montenegrói herceg a vacsoránál beszélt Eggelinggel, kijelentvén neki, hogy Crna Gorában is nagy a háborús lelkesedés és a hazájában a mozgósítás teljes mértékben folyik. (Eggeling „Die russische Mobilmachung und der Kriegsausbruch” 22-23. old.).

Július 25-én este Oroszország legmagasabb katonai körei háborús izgalomban voltak és nem hiába dicsekedik Paleologue, hogy mikor 25-én este 7 órakor a varsói pályaudvarra kikísérte Iswolskit, akkor a búcsúzásnál kicserélték a gondolataikat és megegyeztek abban „hogy ez ügy most ez egyszer háborút jelent”.

Nézzük most már meg, hogy az ultimátum átadása után Belgrádban milyen események folytak le és vizsgáljuk meg azt állítást, hogy az entente Szerbiában az irányban működött volna, hogy Szerbia fogadja el a Monarchia követeléseit.

Giesl báró július 23-án délután adta át az ultimátumot Pacsu helyettes miniszterelnöknek, akinek tudtul adta, hogy ha július 25-én este 6 óráig válasz nem érkezik vagy a válasz nem lesz kielégítő, akkor a követségi személyzettel együtt Szerbiát el fogja hagyni (U. O. V. K. II. 67. szám).

Az ultimátum átadása után Belgrádban a hivatalos körökön nyugtalanság vett erőt, mert valószínűleg attól féltek, hogy Artamanow orosz katonai attasénak Dimitrijevic alezredes előtte tett ígérete, hogy bármi is történjen, Oroszország Szerbia mögé fog állani, talán nem fedi a hivatalos Oroszország állásfoglalását; de azért július 24-én Belgrádban mindenhol azt a hírt terjesztették, hogy Pétervárról olyan távirat érkezett, mely szerint Oroszország Szerbia mögé fog állani, mert valószínűleg a szerb követ jelenthetett valamit Sasonov hajlíthatatlan álláspontjáról.

Pasics július 24-én reggel érkezett vissza Belgrádba. Érkezése után minisztertanács ült össze a trónörökös elnökléte alatt, azonban határozatot nem hoztak. Ezen a minisztertanácson születhetett meg valószínűleg a szerb kékkönyv 37. okmánya, amelyben a szerb trónörökös táviratilag kéri az orosz cárt, hogy vegye a kezébe Szerbia sorsát, közben azonban azzal a hazug állítással operál, hogy a Monarchia hadserege a határokon összpontosul és a határidő lejártá után Szerbiát megtámadhatja.

Ez az állítás már azért sem lehet igaz, mert a Monarchia július 25-én este rendelte el a részleges mozgósítást Szerbia ellen, azonban az első mozgósítási nap július 28. volt, tehát egészen lehetetlen, hogy a Monarchia már július 24-én megkezdte volna csapatainak összevonását Szerbia ellen.

Július 25-én Belgrádban ismét minisztertanács volt, amelyen újból tárgyalták a Monarchiának adandó választ, a helyzet azonban a szerbek részéről már tisztázva volt, mert tudták már az orosz minisztertanács július 24-i délutáni határozatát, amely úgy szólt, hogy Oroszország mozgósítani fog a Monarchia ellen, ha ez Szerbiát megtámadja. A szerb követnek azonban ez a jelentése nincs meg a szerb kékkönyvben, vagy pedig a kékkönyv 36. okmánya igen csúnyán meg van hamisítva.

Miután Pacics július 28-án tudta, hogy Oroszország Szerbiát nem fogja elejteni, olyan diplomáciai válasz meg-

fogalmazásába fogott, mellyel azt a látszatot keltette az európai közvélemény előtt, mintha Szerbia mindenben engedett volna, mert így az egész európai közvélemény a Monarchia ellen foglal állást; de amellet mégis olyan választ fogalmazott meg, amelyben a Monarchia követeléseinek nem tett eleget.

Ma tudjuk, hogy ezt a választ nem csak egyedül Pasics gyártotta, hanem segített a francia diplomácia is, mert Barnes „Die Entstehung des Weltkrieges” című hatalmas munkájában a 150. oldalon elmondja, hogy 1914 júliusában, a „Humanité” kiadója Jacques Mesnil előtt André Berthelot azzal dicsekedett, hogy a bátyja Philippe Berthelot, aki pedig a francia külügyi hivatal helyettes igazgatója volt, szerkesztette a Monarchiának adott szerb választ, amelyet aztán Parisból Belgrádba továbbítottak.

Ha majd egyszer ismeretesek lesznek a francia sárga könyvnek összes okmányai, tehát a Belgrád és Paris közötti táviratváltás, akkor lesz majd csak lehetséges megállapítani, hogy a szerb válasz megszerkesztésében Berthelot és Pasics milyen arányban vettek részt

Hogy azonban Pasics tisztában volt azzal, hogy a Monarchia a választ nem tudja elfogadni, abból látható legjobban, hogy a választ csak este 6 órakor adta át, viszont július 25-én délután 3 órakor elrendelte a szerb mozgósítást.

Mielőtt azonban a választ átadta volna, igen ügyesen megtáviratozta az összes szerb követeknek, hogy a válasz igen előzékeny lesz és a Monarchia a választ elfogadhatja, kivéve azt az esetet, ha a Monarchia minden áron háborút akarna és így az európai kabineteket már előre is a Monarchia ellen hangolta.

Mikor aztán július 25-én délután 6 órakor Pasics átadta Gieslnek a szerb választ, ez azonnal látta, hogy Szerbia tulajdonképpen nem fogadta el a Monarchia követelését, ami azonban Pasicsot az ő végtelen ravaszságában nem gátolta abban, hogy ne apelláljon az osztrák tábornok lovagiasságára, amibe persze Giesl báró nem mehetett bele, hanem este 6 óra 30 perckor a követségi személyzettel együtt elhagyta Belgrádot, miáltal a Monarchia és Szerbia között megszakadt a diplomáciai viszony.

Nézzük már most meg, hogy az entente hatalmak milyen nyomást gyakoroltak Belgrádban, hogy Szerbia fogadja el a

Monarchia követeléseit, miután e kérdés körül is egész legendakör fejlődött ki.

A rendelkezésre álló okmányanyag igazolja, hogy Oroszország Szerbiára semmiféle nyomást nem gyakorolt, ahogy ez kivehető Sasonow július 24. és 25-i távirataiból. A július 24-i távirat (Das russische Orangebuch von 1914. 8. szám) egy szóval sem említi meg, hogy Szerbia fogadja el a Monarchia követeléseit, hanem csak azt a tanácsot adja, hogy osztrák támadás esetén vonuljanak vissza és intézzenek felhívást a nagyhatalmakhoz, amelyben segítséget kérjenek. A július 25-i távirat pedig csak arról beszél, hogy Szerbia Angliához forduljon közvetítés végett. (D. r. O. v. 1914. 17. szám.)

Anglia sem tett semmit, hogy Belgrádot a Monarchia követeléseinek elfogadására bírja. Az új angol okmányokban (102. szám) megtalálható ugyan Grey július 24-i távirata a belgrádi angol követ részére, amelyben azt a tanácsot adja, hogy Szerbia a gyilkosság ügyében teljes elégtételt adjon a Monarchiának, azonban ez a tanács egészen értéktelen volt, mert Grey ugyanakkor a követet arra utasította, hogy a dolgot a felszólalás ügyében a francia és orosz követtel beszélje meg. Miután pedig ezek a kormányaiktól ilyen utasítást nem kaptak, az angol követ tanácsa a gyilkosságra vonatkozólag elmaradt.

A francia kormány szintén semmiféle nyomást Belgrádba nem gyakorolt, úgy hogy **legendának kell minősíteni azt a felfogást, hogy az entente hatalmak Belgrádban a béke érdekében működtek volna.** Feltűnő dolog, hogy a szerbiai mozgósítás elrendelése felett az entente szerzők előkelően átsiklanak, pedig az összes mozgósítások között ez volt időrendi sorrendben az első és valószínűleg este ez a mozgósítás Pétervárt ismeretes volt már és nagyban hozzájárulhatott az orosz háborús előkészítő munkálatok elrendeléséhez. A belgrádi orosz követ jelentése, amely a szerb mozgósítással foglalkozik, még nyilvánosságra nem került, de egész biztos, hogy ez a távirat megvan és az oroszok első mozgósítási intézkedéseire igen nagy hatást gyakorolhatott.

Vizsgáljuk már most meg, hogy a szerb kormány válasza mennyiben felelt meg a Monarchia követeléseinek, annál is inkább, miután a szerb választ sokan még ma is kedvezően ítélik meg, különösen annak első gyors elolvasása után.

Egész biztos, hogy a szerb kormány válasza a Monarchia

követeléseire az összes idők egyik legragyogóbb diplomáciai mesterműve, mert azt a benyomást teszi, mintha Szerbia alázattal meghajolt volna a Monarchia összes követelése előtt, a valóságban azonban minden egyes követelés elfogadását bizonyos kautelákhoz fűzi, amelyek a követelés elfogadását valóban illuzórikussá teszik. Nézzük már most meg pontonként, hogy a Monarchia mit követelt Szerbiától és hogy a követelésre Szerbia milyen választ adott.

A monarchia 1-ső követelése így szólt: A szerb kormány megakadályoz minden közleményt, amely a Monarchia elleni gyűlöletre és megvetésre izgat, s amely általános irányzatával annak területi épsége ellen fordul. A szerb válasz úgy szól, hogy a skupstina legközelebbi rendes egybegyűlése alkalmával a sajtótörvénybe oly határozmányt vétet fel, amely a legsúlyosabb büntetéssel fogja fenyeíteni az Osztrák-Magyar Monarchia ellen való gyűlöletre és megvetésre szító provokációt, valamint minden olyan közleményt, amelynek általános célzata az Osztrák Magyar Monarchia területi épsége ellen irányulna. Kötelezi magát az alkotmány küszöbén álló revíziója kapcsán az alkotmánytörvény XXII. cikkébe oly módosítás felvételére, amely megengedi a fentjelzett közlemények elkobzását, ami a hivatkozott XXII. cikk kategorikus rendelkezése folytán ezidőszerint nem lehetséges.

Aki ezt a választ elolvassa, látja, hogy milyen véres gúnnnyal intézi el a szerb kormány a Monarchia 1. követelését és szemtelenül hozzáteszi, hogy erre a követelésre a szerb kormány ezidőszerint nem tehet semmit.

A Monarchia 2. követelése a következő:

A szerb kormány felosztatja a „Narodna Obrana” nevű egyesületet, elkobozza annak propagandát szolgáló összes eszközeit és ugyanily módon jár a Szerbiában létező egyéb egyesületekkel és társulatokkal szemben, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia elleni propagandával foglalkoznak; a királyi kormány meg fogja tenni a szükséges intézkedéseket, hogy a felosztatott egyletek más elnevezés alatt, vagy más alakban ne folytathassák tevékenységüket.”

A szerb válasz a következő:

„A kormánynak semmi bizonyítéka sincs s a es. és kir. kormányjegyzéke sem szolgáltat neki semmi bizonyítékot arra nézve, hogy a „Narodna Obrana” s más hasonló egyesületek mind a mai napig valamely tagjuk útján ilyfajta bűncselekményt követtek et. Mindazonáltal a királyi kormány teljesíteni fogja a cs. és kir. kormány kívánságát és fel fogja osztatni a „Narodna Obrana”-t, valamint minden olyan társulatot, amely Ausztria-Magyarország ellen működik.

A szerb kormány ebben a válaszában ugyan megígéri, hogy fel fogja oszlatni a „Narodna Obrana”-t, azonban azt a sértő megjegyzést teszi, hogy a Monarchia jegyzéke nem tudja bizonyítani azt, hogy a „Narodna Obrana”. bizonyos bűncselekményeket követett volna el. igazán csodálatos színben tűnik fel a szerb kormány azok után, amit ma a „Narodna Obrana”-ról és a szerb kormány közötti kapcsolatról tudunk. De még a szerb kormánynak az ígérete, hogy ezt az egyesületet feloszlatja, sem jelentett semmit, miután az más név alatt folytatta volna a működését és éppen azért a szerb kormány nem is válaszol a Monarchiának arra a követelésére, hogy nem fogja megengedni, hogy a feloszlott társulatok más néven folytassák a működésüket, tehát ezzel tulajdonképpen a Monarchia követelését visszautasítja. A Monarchia követelésének 3. pontja így szól: A szerb kormány késedelem nélkül kiküszöböli a szerbiai közoktatásból és pedig úgy a tantestületből, mint a tanszerekből mindazt, ami az Ausztria Magyarország elleni propaganda táplálását szolgálja vagy szolgálhatja: A válasz erre a követelésre a következő: A szerb királyi kormány kötelezi magát, hogy Szerbia közoktatásából késedelem nélkül kiküszöböl mindent, ami az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát elősegíthetné, feltéve, hogy részére a cs. és kir. kormány e propaganda tekintetében tényleges bizonyítékokat szolgáltat”.

Aki az okkupált tartományokban csak rövid ideig is szerb diák körökben mozgott és azoknak Belgrádban kiadott könyveiben lapozgatott, felháborodott azon a határtalan szemtelen izgatáson, amit ezekben a könyvekben a Monarchia ellen végeztek. A bosnyák hatóságok számtalan sok tankönyvet koboztak el és a Belgrádban megjelenő művek 99%-a ki is volt tiltva az annektált területről lázító tartalmuk miatt. Boszniában mindenki tisztában volt azzal, hogy a kormány ezeket a könyveket miért nem engedi az országba és azért a szerb kormány válaszában bentlevő megjegyzés, hogy e propaganda tekintetében a Monarchia tényleges bizonyítékokat szolgáltatson, határozott kigúnyolása volt a Monarchia követeléseinek és ezzel ezt a pontot is visszautasította a szerb kormány.

A Monarchia 4-ik követelése így szól: A szerb kormány eltávolítja a katonai szolgálatból és általában a közigazgatásból az Osztrák Magyar Monarchia elleni propagandában vétkes összes tiszteket és tisztviselőket; a cs. és kir. közös kormány fenntartja magának a jogot, hogy ezeknek neveit és tényeit a királyi kormánnyal közölje. A szerb válasz erre a követelésre így hangzott:

„A királyi kormány kész arra is, hogy a katonai szolgálatból és a közigazgatásból eltávolítsa azokat a tiszteket és tisztviselőket, akikre bírói vizsgálat útján rá fog bizonyulni,

hogy az Osztrák-Magyar Monarchja területi épsége ellen irányuló cselekményben bűnösök s elvárja, hogy a cs. és kir. kormány az eljárás megindítása céljából utólagosan közölni fogja vele e tisztek és tisztviselők nevét s a terhükre rótt cselekményeket. Ezzel a válasszal Szerbia ezt a pontot is visszautasítja, mert a Monarchia elleni propaganda Szerbiában büntényt nem alkotott soha, sőt a szerbek szempontjából hazafias dolog volt és így a bíróság senkit sem ítelt volna el, azonban ezzel a válasszal a szerb kormány a Monarchia e követeléséi igen ügyesen lehetetlenné teszi.

Az ultimátum 4. pontja így szól: A szerb kormány elfogadja a cs. és kir. közös kormány közegeinek közreműködését Szerbiában a Monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalom elnyomása körül: A szerb válasz így hangzik: A királyi kormány kénytelen bevallani, hogy nem bír magának teljes pontossággal számot adni a cs. és kir. kormány abbéli kívánságának értelméről és horderejéről, hogy a szerb kormány kötelezze magát, hogy megengedi saját területén a cs. és kir. kormány közegeinek közreműködését, mindazonáltal kijelenti, hogy teret fog adni az olyan közreműködésnek, amely a nemzetközi jog és a büntető perrendtartás alapelveinek s a jó szomszédi viszonyoknak megfelel

A szerb válasz erre a követelésre tagadhatatlanul igen ügyes, mert a Monarchiának tisztán rendőri természetű követelését nemzetközi jogszokásokkal köti össze, amelyekkel ez a követelés semmi összefüggésben nincsen. Hogy pedig a Monarchia mennyire csak rendőri természetű intézkedésekre gondolt mikor ezt a követelést felállította, az abból látható legjobban, hogy a Monarchia Pétervárott már július '25-én kijelentette, hogy e pont felállításánál egy olyan ellenőrző-hivatalnak Belgrádban való létesítésére gondolt, mint amilyen hivatalokat Oroszország Parisban és Berlinben tartott fenn, amely hivataloknak az volt a céljuk, hogy szemmel kísérik a cári Oroszország desperádóinak és ellenségeinek külföldi működését és hogy a Monarchiának eszéágában sem volt, hogy maga üldözze a szerbiai bűnösöket. Ezek után önmagától következik, hogy a szerb válasz tulajdonképpen ezt a pontot is visszautasította.

Az ultimátum 6. pontja így hangzik: Birói vizsgálatot indít a június 28-i összeesküvés szerb területen tartózkodó részesei ellen; az ezekre vonatkozó nyomozásokban a cs. és kir. közös kormány részéről kiküldendő közegek fognak résztvenni. A szerb válasz erre így hangzik: A királyi kormány természetesen kötelességének tartja, hogy vizsgálatot indítson mindazok ellen, akik a június 15/28-i merényletben részesek voltak vagy netán lehettek és a királyság területén tartózkodnak. Ami a cs. és kir. kormány által évégből kiküldendő osztrák-magyar hatósági közegeknek ebben a vizs-

gálatban való részvételét illeti, ehhez a királyi kormány nem járulhat hozzá, minthogy ez az alkotmánynak és a büntető eljárásról szóló törvénynek megsértését jelentené. Azonban a kérdéses vizsgálat eredményéről konkrét esetekben közlések lennének tehető az osztrák magyar közegek számára.

A szerb válasz erre a pontra elutasító, miután azonban az elutasítást igen ügyesen leplezte, szorul-szóra idézem a bécsi külügyi hivatalnak megjegyzéseit erre a pontra vonatkozólag, amiből látható, hogy a szerb válasz erre a pontra is elutasító. A bécsi külügyi hivatal megjegyzései a következők: Követeltük, hogy az összeesküvés részesei ellen bírói vizsgálat indítassék, hogy az erre vonatkozó nyomozásban (recherches), ellentétben az enquête judiciaire-rel, es. és kir. közegek működhessenek közre.

Eszünkbe se jutott azt követelni, hogy a szerb bírói eljárásban vegyenek részt a cs. és kir. közegek; közreműködniök csupán a vizsgálat anyagának előteremtésére és biztosítására hivatott rendőri előnyomozatban kellett volna. Ha a szerb kormány bennünket e részben félreért, úgy tudatosan teszi ezt, mert hiszen az „enquête judiciaire” és az egyszerű recherches közötti különbséget jól kell ismernie. De mint-hogy ki akarja vonni magát a megindítandó eljárásnak mindennemű ellenőrzése alól, tudva hogy ennek az eljárásnak korrekt lefolytatása reá nézve éppenséggel nem kívánatos eredménnyel járna és mivel plauzibilis okot nem talált arra, hogy közegeinknek a rendőri eljárásban való részvételét megtagadja (az ilyen rendőri intervencióra tömegével vannak példák), egyszerűen olyan álláspontra helyezkedik, amelyről a visszautasításnak a jogosultság látszatát kölcsönözheti és követelésünkre a teljesíthetlenség bélyegét nyomhatni véli.

A bécsi külügyi hivatal ezen megjegyzései igazolják, hogy Szerbia mennyire nem tett eleget a Monarchia e követelésének.

A Monarchia ultimátumának 7. pontja a következő: A szerb kormány sürgősen intézkedik a sarajevoi vizsgálat eredményei által kompromittált Voja Tankosics őrnagy és bizonyos Ciganovics Milán nevű szerb állami alkalmazott le tartóztatása iránt.

A szerb válasz erre ezt mondja: „A királyi kormány még a jegyzék vételének estéjén intézkedett Tankosics Vojislav őrnagy letartóztatása iránt. Ami azonban Ciganovics Milánt illeti, aki az Osztrák-Magyar Monarchia hozzátartozója s június 15-ig a vasútigazgatóságnál állott (mint jelölt) alkalmazásban, ennek holléte eddig kipuhatható nem volt, amiért is ellene elfogató parancs bocsáttatott ki. Méltóztassék a cs. és kir. kormánynak a vizsgálat foganatosítása céljából a szokásos formában mentől előbb közölni

a nevezettek bűnössége tekintetében fennforgó gyanúkat, valamint a sarajevói vizsgálat által eddigelé gyűjtött netáni bizonyítékokat.

A bécsi külügyi hivatal erre a válaszra a következőket jegyzi meg: „Ez a válasz kétszínű. Kutatásaink eredménye szerint Ciganovics három nappal a merénylet után, amikor kitudódott, hogy az összeesküvésben része van, szabadságra ment és a belgrádi rendőrprefektúra utasítására Ribariba utazott. Valótlan tehát mindenekelőtt az, hogy Ciganovics már június 15/28-án kilépett volna a szerb államszolgálatból. Ehhez járul még, hogy a belgrádi rendőrprefektus, aki maga intézkedett Ciganovics elutazása iránt és tudta, hogy ez hol tartózkodik, egy interjúban kijelentette, hogy Ciganovics Milán nevű ember Belgrádban nem létezik.⁸

Amit ma tudunk a sarajevói gyilkosság háttéréről, az megérthetővé teszi előttünk, miért nem tudta a szerb kormány 1914-ben megtalálni Ciganovicsot. Tudniillik a salonikii pör alkalmával kítűnt, hogy Ciganovics a „Fekete Kéz” ellen mint koronatanú szerepelt és már a világháború kitörése előtt Pasicsnak kémje és agent provokateurja volt a „Fekete Kéz” tagjai között, aki Pasicsot mindenről értesítette, ami a „Fekete Kéz” nél történt. 1915-ben Draskovics akkori építkezési miniszter rendeletére kifizették neki visszamenőleg a fizetését, a salonikii pör után pedig hamis útlevelel Amerikába küldték, ahonnan 1919 ben visszatért Üszküb környékére, ahol földeket kapott és gazdálkodott. (Kriegsschuldfrage 1925. január Bogisevics.) 1927 szeptember 28-án ez a nagystíliú gonosztevő és szerb nemzeti hős Üskübben meghalt, mikor is a szerb újságokban megjelent nekrológokból kítűnt, hogy 1888-ban a boszniai Petrovácbán született és már 18 éves korában a szülei házából Szerbiába megszökött.

Hogy pedig a szerb kormány mennyire hazudott, mikor kijelentette hogy nem tudja megtalálni Ciganovicsot, az Bogisevics szerint abból is látható, hogy mikor 1914 augusztus 3. vagy 4-én egy fontos vasúti szerb gócponton keresztülutazott, az ottani katonai állomásparancsnok – Szerb őrnagy – neki tanúk előtt kijelentette, hogy éppen most toloncolta dél felé Ciganovicsot. (Bogisevics Kriegsschuldfrage 1925 július).

Mindezek után megérthető már most, hogy a szerb kormány nem tudta 1914-ben megtalálni Ciganovicsot, mert hiszen talán csak nem szolgáltatta volna ki azt az embert, aki koronatanú volt arra nézve, hogy Pasics ismerte Dimitrijevics gyilkossági tervét Ferenc Ferdinánd ellen és még sem akadályozta meg a merényletet. A Monarchia ultimátumának 8. pontja így szól: A szerb kormány hathatós eszközökkel megakadályozza a szerb hatóságok közreműködését fegyvereknek és robbanó szereknek a határon át való meg nem engedett

forgalma körül; elbocsátja és szigorúan megbünteti a sabaci és loznicai határszolgálatot teljesítő s a sarajevoi merénylet tetteseinek a határátlépés megkönnyítése által nyújtott segítségben bűnös hivatalnokokat.

A szerb válasz ezt a pontot elfogadja, vagyis 10 közül csak egyet.

A Monarchia 9. követelése így szól: A szerb kormány felvilágosítást nyújt a cs. és kir. közös kormánynak úgy Szerbiában, mint a külföldön működő magas állású szerb tisztviselők igazolatlan nyilatkozatairól, kik hivatalos állásuk dacára nem haboztak a június 28-i merénylet után adott interjúkban az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben ellenséges módon nyilatkozni.

Erre a követelésre a válasz a következő: „A királyi kormány készséggel hajlandó felvilágosítást adni azokról a nyilatkozatokról, amelyeket tisztviselői Szerbiában és a külföldön a merénylet után adott interjúkban s a cs és kir. kormány megjelöli a fejtegetések illető pontjait s bizonyítja, hogy ezeket a nyilatkozatokat az illető tisztviselők valójában meg is tettek. A királyi kormánynak magának is gondja lesz az idevágó bizonyítékok és bizonyítási eszközök összegyűjtésére.

Ezt a pontot is elutasítja a szerb kormány, mert hiszen neki tudnia kellett, hogy a Monarchia milyen interjúkra céloz, ha tehát Szerbia először részletes adatokat kér ebben az ügyben, akkor a bécsi külügyi hivatal megjegyzése, hogy a szerb kormány ezt a pontot sem akarja elfogadni, igen helytálló.

A Monarchia ultimátumának 10. pontja csak azt a követelést tartalmazza, hogy a szerb kormány a Monarchia követeléseinek keresztülviteléhez szükséges intézkedéseket be fogja jelenteni.

Ehhez a követeléshez Szerbia ugyan hozzájárul, azonban dacára hogy tudja, hogy a Monarchia az összes pontokra igenlő választ vár, mégis hozzáteszi azt, hogy a szerb kormány abban az esetben, ha a Monarchia a választ nem fogadja el, akkor Szerbia hajlandó az ügyet a hágai békebírótság elé vinni, vagy pedig döntés végett a nagyhatalmak elé terjeszteni.

Összefoglalva az egészet látjuk, hogy a szerb válasz az ultimátum összes pontjai között tulajdonképpen csak a 8-ik pontot fogadta el és ez a felfogást legjobban igazolja Morhardt (Les preuves, Le crime droit commune. Le crime diplomatique) című nagy munkája. De Renouvin párisi egyetemi tanár (Les origines Immédiates de la Guerre) című nagyobb mun-

kájának 64. oldalán nyíltan megmondja, *hogy a szerb válasz egész más benyomást tesz első futólagos elolvasás után, mint amikor alaposan elolvassák, azonban Renouvin ebből a következményeket nem vonja le.* Hogy pedig mennyire diplomatikusan volt megszerkesztve a szerb válasz, abból látható legjobban, hogy meghódította II. Vilmost s Tirpitz tengernagy még 1919-ben is úgy írt, hogy Szerbia igen engedékeny választ adott a Monarchiának.

V. FEJEZET.

Az európai események lefolyása a szerb válasz visszautasítása és a Monarchia szerbiai hadüzenete közötti időszakban.

Július 25-én délután fél hét órakor hagyta el Giesl báró Belgrádot, miután meggyőződött arról, hogy Szerbia a Monarchia követeléseinek nem tett eleget és ezzel megszakadt a diplomáciai viszony a Monarchia és Szerbia között.

Ezzel a Monarchia tagadhatatlanul diplomáciailag kellemtelen helyzetbe került és ezt a diplomáciai szakítást meg kellett volna akadályozni azáltal, hogy a szerb választ, amely külsőleg amúgy is igen előzékeny volt, kellő komoly tárgyalás alapjául elfogadják. Ezt gróf Berchtoldnak annál is inkább meg kellett volna tennie, mert hiszen július 25-én tisztában kellett volna jönni azzal, hogy számításai Szerbiával szemben hamisak, mert a hármasszövetség két tagja, Románia és Olaszország ellene vannak a Monarchia lépésének és előrelátható volt, hogy a két szövetséges ki fog bújni a szövetségi kötelezettség alól, ha a szerbiai konfliktus európai konflagrációvá alakul át.

I. Ferenc József még az elutasító válasz dacára sem gondolt háborúra és mikor Margutti tábornok július 25-en este elsőnek vitte be az uralkodóhoz a hírt, hogy Szerbia visszautasította az ultimátumot, akkor az uralkodó magában beszélgetve, úgy hogy a tábornok hallotta, kijelentette „A diplomáciai viszony megszakítása még mindig nem jelenti a konfliktust” (Margutti: Vom alten Kaiser 404. oldal.) Sajnos az uralkodónak ez a felfogása nem volt irányadó és gróf Berchtold már július 28-án délelőtt elküldi Szerbiának a hadüzenetet, mert naivul azt hitte, hogy Oroszország nem fog megmozdulni.

Nézzük most meg, hogy miként tudta keresztülvinni gróf Berchtold a hadüzenetet, mely lépés semmivel sem menthető baklövés volt, miközben azonban hangsúlyozom, hogy a Mo-

narchiának igen erős erkölcsi alapja volt ahhoz, hogy Szerbiával leszámoljon, nem is szólva azokról a megsemmisítő adatokról, amelyek 1918 után kerültek napvilágra a szerb kormány szerepéről a sarajevoi gyilkossággal kapcsolatban.

Milyen is volt a politikai helyzet Európában mikor Giesl báró elhagyta Belgrádot?

Gróf Berchtold tudta, hogy július 24-én az orosz távirati iroda hivatalos kommunikét adott ki, amelyben fenyegetően ki volt mondva, hogy Oroszország figyelemmel kíséri a Monarchia és Szerbia közötti konfliktust, amelyben Oroszország nem maradhat indifferens, *vagyis ebből gróf Berchtold tudhatta, hogy Oroszország nem hallandó eltérni, hogy a Monarchia Szerbiát legázolja.*

De gróf Berchtold még egy igen fontos dolgot tudott meg július 25-én. Tudniillik ezen a napon megjelent a külügyi hivatalban Avarna herceg olasz nagykövet és kormánya megbízásából kijelentette, hogy abban az esetben, ha a Monarchia és Szerbia között háborúra kerülne a sor és a Monarchia csak ideiglenesen is szerb területeket szállana meg, akkor Olaszország élni fog a hármasszövetségi szerződés VII. pontjában lefektetett jogával, mely szerint területi kompenzációt kérhet és azért az olasz kormánynak az a felfogása, hogy mielőtt a Monarchia szerb területet megszállana, e kérdésben Olaszországgal tárgyalásokat folytasson. (U. O. V. K. II. 46. szám). Ebből az olasz lépésből gróf Berchtold megtudhatta azt, hogy szerb háború esetén, akár végleg, akár ideiglenesen száll meg a Monarchia szerb területet, Olaszország területi kompenzációkat fog követelni valószínűleg (Déli-tírolt) és így a Monarchiának Olaszország részére területet kell majd átengedni. *Tehát egy ^{új} és igen nehéz konfliktus vetette már előre az árnyékot, mert a Monarchia közvéleménye nem ment volna egyhamar abba bele hogy Olaszország területi kompenzációkat kapjon és éppen azért a szerbiai hadművelet előtt Olaszországgal az egész kérdésben meg kellett volna egyezni és csak azután gondolni a szerbiai hadüzenetre.*

Azonban gróf Berchtold ezeket a súlyos körülményeket nem is veszi figyelembe, hanem csak a szerbiai hadüzenetre gondol.

Közbe, július 25-én este 9 óra 23 perckor Ófelsége kiadta a részleges mozgósítási parancsot, amelyhez már az előbbi napokban hozzájárult és amely részleges mozgósításra már

azért is szükség volt, mert Szerbia július 25-én délután 3 órakor rendelte el az általános mozgósítást. Különben a kiadott mozgósítási parancs értelmében július 28 lett volna az első mozgósítási nap, vagyis a Monarchia Szerbiával szemben három napi időhátralékba került.

De éppen a Szerbia elleni részleges mozgósítás igazolja legjobban, hogy a Monarchia legkevésbé sem akarta ezzel a mozgósítással veszélyeztetni Oroszországot, mert az a 8 hadtest, amelyeket a részleges mozgósításból kifolyólag mozgósítottak, igen messze feküdtek Oroszországtól, viszont a krakkói, przmysli, lebergi, bécsi, pozsonyi, kassai és nagy-szebeni hadtestek mozgósítva nem lettek, vagyis ez azt jelentette, hogy Szilézia, Morvaország, Galícia, a magyar Felvidék és Erdély területén nem mozgósítottak, tehát az az óriási terület, amely Oroszországgal határos volt, katonai intézkedésektől ment maradt. Ezt azért említem meg, mert a művelt nyugat gyenge földrajzi tudása folytán még most is hangoztatja, hogy Oroszországot a Monarchia részleges mozgósítása veszélyeztette és azért volt kénytelen Oroszország is mozgósítani.

Ez az állítás már azért is képtelenség, mert csak bolond ember állíthatja azt, hogy a Monarchia háborúval fenyegette Oroszországot akkor, mikor azt a hét hadtestet nem mozgósította, mely hadtestek szoros összefüggésben egymással az orosz birodalommal határosak voltak.

A Monarchia részleges mozgósítása Szerbia ellen indokolt volt, de a Monarchia hadvezetőségét a legnehezebb helyzet elé állította, éppen Oroszország bizonytalan állásfoglalása miatt. Tudniillik a Monarchia Szerbia elleni hadműveletei felett Damoklesz kardja gyanánt lebegett Oroszország beavatkozása Szerbia oldalán és azért a Monarchia hadvezetőségének tisztába kellett volna lenni Oroszország szándékaival, mert ettől függték a további intézkedései és **nyugodtan állíthatom, hogy hadvezetőség még sohasem állott olyan nehéz és lelelősségteljes helyzet előtt, mint mikor 1914 július 25-én a részleges mozgósítást elrendelték.**

Oroszország tudniillik szerbiai háború esetén a Monarchiával szemben háromféleképpen viselkedhetett volna.

Először a Monarchia részleges mozgósítása után azonnal elrendeli Oroszország is az általános mozgósítást, ami a Monarchiára a legkedvezőbb eset lett volna, mert akkor a Monarchia is elrendeli az általános mozgósítást és csapatait

azonnal Oroszország ellen vonultatja és a szerbiai felvonulás elmarad. Oroszországban ezzel az esettel tisztában lehetek és azért Oroszország nem tért át azonnal az általános mozgósításra, nehogy a Monarchia helyzetét könnyítse.

Oroszország másodszor úgyszólván viselkedhetett volna, hogy nem mozgósít azonnal, hanem egynéhány napig vár, míg a Monarchia felvonul Szerbia ellen és aztán hadat üzen a Monarchiának. Ezáltal a Monarchia felvonulási terve Szerbia ellen is megzavarodott volna és a Szerbia ellen felvonult csapatokat Oroszország ellen kellett volna küldeni, ami egynéhány napi veszteséget jelentett Oroszországgal szemben. **Az oroszok ezt a megoldást választották és emiatt a Monarchia el is vesztette az első és második lemergi csatát.** Ez igen kellemetlen volt a Monarchiára nézve, de a gondviselés még nagyobb bajtól óvta meg a Monarchiát ezekben a sorsdöntő napokban.

Az volt tudniillik a Monarchia szerencséje a szerencsétlenségben, hogy az orosz államférfiak: és vezető katonák az ő kimondhatatlan gyűlöletükben nem tudtak várni addig, míg a Monarchia 8 hadteste nehéz hegyi harcok után eléri Kragujevac magasságát és csak akkor üzentek volna hadat a Monarchiának.

Ennek az lett volna a következménye, hogy a Monarchia hadseregének súlyos veszteségek árán vissza kellett volna vonulni a Drina, Száva és a Duna mögé és igen későn érkezett volna meg Galíciába, ahol addig az oroszok az ott levő 7 hadtesttel alaposan elbántak volna.

Ha tehát július 25-én elrendelték a részleges mozgósítást Szerbia ellen, mikor is július 28-ika volt az első mozgósítási nap, akkor először nyugodtan be kellett volna várni augusztus 12-ét, amely napig a szerbiai felvonulás tartott volna, amely idő alatt aztán Oroszország állásfoglalása is tisztázódott volna, s ezután Szerbiának el lehetett volna küldeni a hadüzenetet és megkezdeni a hadműveleteket Szerbia ellen. Konrád valószínűleg így gondolkozott, mert mikor július 26-án délben gróf Berchtold vele beszélt és a minél sürgősebb hadüzenetet tartja szem előtt, Konrád ellenzi a hadüzenetet és erre csak akkor gondol, ha a Monarchia Szerbia ellen befejezi a felvonulást, ami augusztus 12-ike körül következett volna be. Ezzel Konrád tulajdonképpen azt akarja, amit Berlin is akart. Tudniillik július 25-én este Szögyény Berlinből azt táviratozza,

hogy a berlini körök várják, hogy abban az esetben, ha Szerbia elutasító választ ad, akkor a Monarchia üzenjen hadat és a hadüzenettel együtt kezdje meg a hadműveleteket Szerbia ellen (U. O. V. K. II. 32. szám).

Azonban gróf Berchtold se Berlinre, se Konrádra nem hallgatott, pedig Konrád megmagyarázta neki, hogy miért kell a hadüzenettel várni és hogy a legfontosabb dolog az lenne, ha a Monarchia augusztus 4-5-ig Oroszországgal tisztába jönne. Gróf Berchtold azonban nem nyugodott, hanem július 27-én Hoyos grófot küldi Konrád nyakára azzal, hogy elmehet-e a hadüzenet, amihez Konrád nagy nehezen hozzájárul, miután Hoyos gróf biztosította őt arról, hogy Oroszországban a döntés még nem történt meg.

Erre gróf Berchtold megszerkeszti a hadüzenetet Szerbiához és azt az uralkodóval olyan módon fogadtatta el, hogy felhasználta a budapesti IV. hadtestparancsnokság azon hamis hírét, hogy a szerb csapatok Temes-Kubinnál a Monarchia csapataira tüzeltek, miáltal nagyobb ütközet alakult ki. Ezzel az esettel, – mondja gróf Berchtold az uralkodónak szóló jelentésében – az ellenségeskedések megkezdődtek és azért a hadsereg meg kell hogy kapja a mozgási szabadságot, ez pedig csak a hadüzenettel érhető el.

A Temes-Kubini állítólagos harc hatása alatt az uralkodó valóban hozzá is járult a szerbiai hadüzenethez. (U. O. V. K. II. 77. szám.)

Öfelsege hozzájárulása után gróf Berchtold megtudta, hogy a Temes-kubini állítólagos szerb támadás csak kacsavolt és azt a hadüzenet alapjául felhasználni nem lehet, de ez gróf Berchtoldot a legkevésbé sem zavarta, hanem ezt az uralkodó előtt eltitkolta és elküldte július 28-án délelőtt 11 órakor a hadüzenetet a szerb kormányhoz, amelyben saját felelősségére elhagyta a Temes kubini harcra való hivatkozást és aztán a következő napon, mintha semmi sem történt volna, utólag bejelentette az uralkodónak, hogy elküldte a hadüzenetet és kihagyta belőle a Temes-kubini csatára való hivatkozást. (U. O. V. K. III. 26. szám.)

Ezzel gróf Berchtold az uralkodót egyszerűen nem vette figyelembe és nyugodtan állítható, hogy ilyen sorsdöntő kérdésben, mint amilyen a szerb hadüzenet volt, uralkodót még így falhoz nem állítottak.

Az uralkodónak félrevezetése nem mehetett azonban olyan könnyen és ezt különösen igazolják Margutti feljegyzései.

Tudniillik a hadüzenet után az uralkodó Margutti előtt elkeseredetten mondotta, hogy „hová fognak a dolgok fejlődni és mi fog még történni”, amely kijelentést Margutti Paar főhadsegédnek is elmondotta, *mikor ez a földre szegezte szemeit kijelentvén, hogy az uralkodót „par force majeure” kényszerítették a háborúba, mert azt jelentették neki, hogy a szerbek már betörték a Monarchia területére és területet is foglaltak el a Monarchiától.* Paar gróf megjegyezte, hogy szerinte Bilinski lett volna a hadüzenet spiritus rectora. Ma tudjuk, hogy ez ügyben Bilinski ártatlan és a szerb hadüzenetért egyedül gróf Berchtold viseli az egész felelősséget, aki a Temes-kubini esetén kívül még azt is állította az uralkodó előtt, hogy a szerbek betörték a Monarchia területére és 400 halott is lett volna ennél a harcnál, ahogy ez gróf Kinsky Rezsőnek Seeliger ezredes a hadügyminiszter sajtófőnöke előtt tett vallomásából kivehető, mely így szólt:

„Barátocskám maga valóban olyan naiv; Berchtold, a bitang, a 400 halotról szóló táviratot maga gyártotta, mert akkor sohasem tudta volna kicsalni az öreg úrtól a mozgósításhoz szükséges aláírást.”

Ezt a vallomást Seeliger ezredes az „8 Uhr Abendblatt” 1924 július 24-i számában mondja el és ezt a vallomást a Monarchia mozgósításával hozza kapcsolatba, ami azonban nyilvánvalóan tévedés, mert az uralkodó a részleges mozgósításhoz már előbb adta a hozzájárulását s így ez a vallomás csak a hadüzenettel hozható összefüggésbe.

Az uralkodó ezeken a napokon nehéz harcot folytatott a szerb hadüzenet ellen és a hozzájárulását valószínűleg gróf Berchtold még azzal is befolyásolta, hogy a császári környezetben azt hangoztatta, hogy Oroszország Szerbiát segíteni nem fogja. A szerbiai hadüzenet kierőszakolását Giesl báró és Jelinek a belgrádi katonai attasé ischli szereplése is sietette, akik a király előtt azt hangoztatták, hogy a szerb hadsereg a balkáni háborúk után teljesen kimerült, a felszerelése egészen hiányos és Szerbia a Monarchia ellen nem tud több mint 100.000 embert fegyverbe állítani.

Hogy pedig miként állíthatták a Monarchia belgrádi képviselői a balkáni háborúk tapasztalatai után azt, hogy Szerbia legfeljebb 100.000 embert tud csak fegyverbe állítani s hogy a hadserege egészen lezüllött, ez éppen olyan megmagyarázhatatlan

psychologiai rejtély, mint amilyen rejtély volt a bécsi Ballplatznak az a rögeszméje, hogy 1914 júliusában Oroszország kedélyesen nézni fogja, hogy a Monarchia Szerbiával leszámoljon.

Hogy gróf Berchtold július 28-án délelőtt elküldte a hadüzenetet, ez olyan óriási baklövés volt, amit józan ésszel meg sem lehet érteni, annál is inkább, mert július 28-án, délután, mikor már a hadüzenetet Szerbiának elküldte, Konrád előtt aggodalmait fejezte ki afölött, hogy lehetséges lesz-e Oroszország ellen háborút viselni, ha Szerbia ellen 400.000 emberrel kell harcolni (Konrád IV., 137. oldal). Hát 5 órával előbb, mikor a szerbiai hadüzenetet elküldte, ez gróf Berchtoldnak nem jutott eszébe? **Talán soha könnyelműbben nem játszottak nemzetek, államok sorsával, mint ahogy ezt gróf Berchtold július 28-án megtette.** Olvasván a német és osztrák okmányokat, amelyek július 25-28 között születtek meg, a kutató nem tud belenyugodni abba, hogy Berchtold gróf miként üzenhette meg a háborút Szerbiának, mikor a meg nem oldott olasz-osztrák-magyar probléma olyan élesen felütötte fejét.

Így kivehető az okmányokból, hogy Bethmann-Hollweg július 26-án **igen komolyan figyelmezteti a bécsi német nagykövetet, hogy a német vezérkari főnök igen fontosnak tartja, hogy Olaszország megmaradjon a hármasszövetségben és azért ajánlja, hogy Bécs egyezzen meg Rómával.** (D. D. z. K. 202 szám.)

Július 27-én pedig Jagow üzeni Bécsnek, hogy a német császár is amellet van, hogy a Monarchia idejekorán egyezzen meg Olaszországgal a kompenzációs kérdésben (D. D. z. K. 267 szám.)

Ez ügyben a német nagykövet július 27-én és 28-án el is járt gróf Berchtoldnál, ahol a birodalmi kancellár és II. Vilmos nevében kijelentette, *hogy a nehéz helyzetet alapul véve az ég nevében kéri gróf Berchtoldot, hogy egyezzen meg Olaszországgal a hármasszövetségi szerződés 7. pontjának interpretációjában, mert Olaszországban azt gondolják, hogy a Monarchia Szerbia elleni lépése Oroszország elleni támadás és miután a hármasszövetségi szerződés tisztán védelmi szerződés, Olaszország nem vehet részt egy Oroszországellenes háborúban.* Továbbá kijelentette a német nagykövet, hogy úgy Salandra, mint San Giuliano úgy nyilatkoztak, hogy Olaszország csak akkor tanúsíthat barátságos

magatartást, ha a Monarchia elfogadja a hármasszövetségi szerződés 7. pontjának olasz magyarázatát. {U. O. V. K. II. 87. szám.) **Ezek az okmányok mutatják, hogy milyen sorsdöntő kérdés volt a Monarchiára nézve az olasz állásfoglalás és ennek tisztázása előtt egyenesen örültség volt elküldeni Szerbiának a hadüzenetet, mert jóvá nem tehető döntést okozott.** Éppen azért a német kormányt is súlyos felelősség terheli ebben a kérdésben, hogy tisztában lévén az olasz állásfoglalás jelentőségével, még sem akadályozta meg a szerb hadüzenet elküldését, mikor annak elküldését Berlinben július 28-ra vagy 29-re ígérték. (D. D. z. K. 257 szám.)

De gróf Berchtold ezekben a napokban nemcsak a szerb hadüzenet kérdésében tanúsított egész érthetetlen viselkedést, hanem gróf Tisza Istvánnal szemben is igen különösen viselkedett. Tudniillik gróf Tisza István július 19-i erélyes állásfoglalásával keresztül tudta vinni, hogy a minisztertanács elfogadta azt a javaslatát, hogy a Monarchia a nagyhatalmak előtt jelentse ki, hogy Szerbiából semmit anektálni nem akar, gondolván arra, hogy ezzel Oroszország közvéleményére fog hatást gyakorolni. Ezt érezhette gróf Szápáry pétervári nagykövetünk is, mikor július 24-i táviratában arra kérte gróf Berchtoldot, hogy legalább az olasz nagykövettel szemben a területi desinteresement álláspontjára helyezkedjen (U. O. V. K. 19. szám.) Erre azonban gróf Berchtold megteszi azt, hogy dacára annak, hogy július 25-én már ismerte az orosz fenyegető kommunikét, mégis azt táviratozza vissza Pétervárra, hogy a nagykövet a területi desinteresementről se Sasonow, se pedig Carlotti olasz nagykövet előtt ne nyilatkozzon. (U. O. V. K. 40 szám.)

Szápáry grófnak a kérése azonban íeltűnt az uralkodónak, mikor elolvasta Szápáry gróf július 24-i jelentését és azért a kabinetigazgató útján felszólította gróf Berchtoldot, hogy tartalmazza fel gróf Szápáryt, hogy a területi desinteresement kérdésében nyilatkozthasson. Ilyen módon gróf Berchtold kénytelen volt színt vallani és július 27-én Szápáryt értesíti, hogy Sasonow előtt nyilatkozhat, azonban ez a nyilatkozat nem úgy szólt, ahogy ezt a minisztertanács elfogadta, hanem úgy: *„Addig amíg a háború lokalizálva marad a Monarchia és Szerbia között, addig a Monarchia Szerbiában területi foglalásokra nem gondol”*. Ezzel ez a nyilatkozat egyenesen fenyegetésszámba

ment és gróf Tisza intenciói Oroszországgal szembe ezzel kútba estek. Igazán a legnagyobb önuralomra van szükség, hogy gróf Berchtold viselkedését, amellyel túltette magát a július 19-i minisztertanács határozatán és az uralkodó kívánóságán, a kutató élesen el ne ítélje.

A berlini kormány és a többi nagyhatalom közötti viszony kialakulása július 26-nak folyamán a pétervári eseményekkel volt szoros kapcsolatban. Tudniillik július 26-án reggel 3 óra 28 perckor érkezett meg Berlinbe Chelius német tábornok jelentése a július 25-i orosz katonai intézkedésekről, mikor annak a gyanúnak ad kifejezést, hogy Oroszország a Monarchia ellen a mozgósítási előkészületeket elrendelte. (D. D. z. K. 194. szám).

Erre a hírre a birodalmi kancellár utasítást küld a pétervári, londoni és párisi nagyköveteknek, amely utasítások ragyogóan igazolják ennek a naiv és jóhiszemű államférfinek békeszeretét.

Így a pétervári nagykövetnek megmondja, hogy a Monarchia kijelentette Pétervárt, hogy Szerbiától területi foglálást nem akar és így az európai béke csakis Oroszországtól függ; azonban ő bizik Oroszország békeszeretében és reméli, hogy Oroszország semmi olyat nem fog tenni, ami veszélyeztetné az európai békét. (D. D. z. K. 198. szám). A londoni nagykövetnek szintén elmondja a kancellár, hogy a Monarchia nem akar Szerbiától területet hódítani és csak nyugalmat akar a határain. Továbbá figyelmezteti a nagykövetet arra, hogy hírei vannak, miszerint Oroszország egyes évfolyamokat be akar hívni és ha ezt megteszi, akkor Németországnak is ellenintézkedéseket kell tenni; azonban Németország nem akar mást, minthogy a konfliktus lokalizálva maradjon és hogy az európai béke is meg legyen óva és azért arra kéri Greyt, hogy Péterváron ilyen irányban működjön. (D. D. z. K. 99. szám).

Végül pedig Bethmann a párisi nagykövetnek is hasonló módon nyilatkozik, mint Lichnovskynak és kéri, hogy a francia kormány békés befolyását Péterváron érvényesítse. (D. D. z. K. 200. szám).

Azonban ugyanaznap este 7 óra 15 perckor Bethmann egy második utasítást küld Pétervárra, *amelyben újból figyelmezteti a nagykövetet arra, hogyha Oroszország katonai intézkedéseket tenne Németország ellen, akkor Németország kénytelen lesz mozgósítani, a mozgósítás azonban háborút jelent és pedig úgy*

Oroszország mint Franciaország ellen, mert Németországban ismerik Franciaország kötelezettségeit Oroszországgal szemben. Azonban, mondja Bethmann, ő nem tudja elismerni azt, hogy Oroszország európai háborút akarna kirobbantani, annál is inkább, miután a Monarchia kijelentette, hogy nem akar háborús foglalatást Szerbiától és azért kéri gróf Pourtalést, hogy ilyen irányban beszéljen Sasonowval. (D. D. z. K. 219. szám).

Hogy pedig a birodalmi kancellár ezen a napon menyire optimisztikusan ítélte meg a helyzetet, kiviláglik abból, hogy július 26-án táviratban kéri a német császárt, hogy vonja vissza azon rendelkezését, amellyel elrendelte a német flotta Norvégiából való visszatérését (D. D. z. K. 221. szám), amely rendelkezés a német császár részéről igen helyenvaló volt, mivel a német hajóhad a norvégiai vizeken egy esetleges hirtelen kitörő háború esetén veszélybe kerülhetett, mert a háború a szerb mozgósítás elrendelése után Európában bármely pillanatban kitörhetett volna.

Hogy július 26-án a német katonai körök, amelyek állítólag folyton szorították volna a német kormányt a háborúra, milyen nyugodtan ítélték meg a helyzetet, igazolja a következő esemény:

1913-ban szavazta meg tudniillik a birodalmi gyűlés az új német véderőjavaslatokat. Mikor az entente nagyarányú készülődései folytán már ezek sem voltak elegendőek, Falkenhayn hadügyminiszter június 27-én a birodalmi kancellárnak kifejtette a német hadsereg kifejlesztésének további szükségességét és ezeket a fejtegetéseket 4 pontba foglalta össze. Az első pontban az volt megemlítve, hogy a szabad ságoltak kiképzését emeljék, míg a második pont azt kívánta, hogy a fiatalság az iskolák bevégezése és a hadseregbe való belépés időpontja között fejlődjön jól ki. A harmadik pont a hadseregellenes propaganda letörésével foglalkozik, míg a 4. pont azt követeli, hogy minden egyes katonának alkalmas egyén soroztassék be a hadseregbe. Falkenhayn felfogása szerint az első három pontot azonnal keresztül kellene vinni, míg a 4. pont követeléseit csak 1916-ban gondolja a hadügyminiszter megvalósítani. A vezérkari-főnök hozzájárult a hadügyminiszter felfogásához, csak a 4. pontnak 1916-ra való kitolása ellen tiltakozik július 18-i átiratában. Falkenhayn erre 1914 július 26-i átiratában állást foglal a vezérkari főnök követelése ellen.

Azt hiszem semmi sem teszi nevetségesebbé azt a felfogást, hogy a német katonai klikk szorította a Monarchiát háborús cse-

lékedéire, mint éppen Falkenhayn hadügyminiszter július 26-i állásfoglalása a vezérkari főnökkel szemben.

Július 26-án még egy eseményről kell megemlékeznem, amely eseményt az entente oldalán író szerzők még ma is súlyos terhelő jelenségnek minősítenek. Ez az esemény pedig az, hogy Moltke vezérkari főnök ezen a napon írta meg annak az ultimátumnak a szövegét, amelyet Németország francia-német háború esetén Belgiumhoz gondolt küldeni és amelyben a német csapatoknak Belgiumon át való vonulását követelte volna. Ebből, hogy Moltke már ezen a napon megírta az ultimátum tervezetét, következették a német vezető államférfiak hihetetlen perfídiára. Ha azonban vizsgáljuk azokat a körülményeket, amelyek között ez a tervezet megszületett, akkor kitűnik, hogy ez nem volt más mint előkészület arra az eshetőségre, ha valóban kitörne a francia-német háború. *Különben is ez a tervezet semmi befolyással nem volt a német államférfiak állásfoglalására.* Hogy pedig a tervezetnek a megírása mennyire indokolt volt, igazolják azok az események, amelyek július 25. és 26-án Oroszországban mentek végbe. Moltke tudniillik tudta, hogy július 28-án kezdődik a Monarchiában a részleges mozgósítás Szerbia ellen és hogy az a 7 hadtest, amely nem lett mozgósítva, az orosz határ mentén terült el, tehát a Monarchia Oroszországot egyáltalában nem fenyegette, azonban dacára ennek Oroszország úgy a Monarchia mint Németország ellen nagyarányú titkos katonai előkészületet tesz a háborús előkészítő időszak leple alatt. Moltke ezt annak idején csak a hírszerzők munkájából gyanította, amit ma a tények alapján tudunk. Tehát ebből Moltke igen jogosan következhetett arra, hogy Oroszország a Monarchia és Németország ellen forral valamit. Miután pedig Moltke tudta, hogy orosz-osztrák-magyar-német háború esetén Franciaország a szövetségi viszonyból kifolyólag semleges nem maradhatott, azért a német-francia háború lehetősége is előtérbe nyomult, ez esetben pedig neki biztosítani kellett a német csapatok átvonulását Belgiumon keresztül és ezt a kérdést másképp mint ultimátummal elintézni nem lehetett; ezért Moltke igen helyesen megírta az ultimátum tervezetét, hogy az minél hamarabb Brüsszelben legyen a német követ kezei között; hogy ha hirtelen szükség lenne reá! *Még egyszer ismétlem, hogy ez a tervezet az akkori napok politikai eseményeire semmi befolyással nem volt és*

belőle holmi háborús akaratra következtetni csak nagymérvű rősz-akaratra vall.

Péterváron, miután július 25-én és 26-án elmentek a táviratok, amelyek a háborús előkészítő időszakot léptették életbe, Sasonow igen barátságos és békeszerető viselkedést tanúsít, aminek más célja nem volt, minthogy elterelje Németország és a Monarchia figyelmét az orosz hadikészülődésekről. Hogy pedig ez mennyire megfelelt a tényeknek, azt legjobban igazolja Pasics helyzetjelentése, amelyet július 31-én a szerb hadsereg vezérkari főnökének küldött és amelyben szószerint a következő áll: **„A pétervári követünk jelentései azt mutatják, hogy Oroszország most azzal a cézzal tárgyal és a tárgyalásokat elnyújtja, hogy időt nyerjen a mozgósításhoz és hadseregének összpontosításához . . .”** (Zsivko G.: Pavlovics „A szerb háború Ausztria – Magyarországgal”, I kötet. „A Jadri-csata 1914 augusztusában”).

így mikor július hó 26-án reggel Sasonow találkozik gróf Pourtaléssal, nem tudja előtte eléggé hangoztatni, hogy Oroszországnak eszeágában sincs a háborút kirobbantani és az ő működése csak odairányul, hogy a Monarchia megkapja a kellő elégtételt, azonban Szerbia szuverenitásán se essen csorba, azért felhívja a német nagykövetet, hogy működjön közre a kérdés békés megoldásánál, A német nagykövet erre azt ajánlotta, hogy Sasonow a Monarchia nagykövetével lépjen érintkezésbe, aki őt ezirányban meg fogja nyugtatni (D. D. z, K., 217. szám). Teszi pedig Sasonow ezt az ajánlatot akkor, mikor az orosz hadsereg a háborús előkészítő időszak kihirdetése folytán lassú mozgósítási állapotban volt.

Sasonow július 26-án délután gróf Szápáryval is tárgyalásokat folytat és a legkedvesebb modorban megbeszélte a nagykövettel az ultimátum egyes pontjait (U. O. V. K. II. 73. szám).

Július 26-án este Pourtalés gróf figyelmezteti Sasonowot arra a hírre, amely a külföldi katonai attasék között keringett, hogy tudniillik a nyugati határon levő orosz hadtestek már megkapták a mozgósítási parancsot. Sasonow erre azt válaszolta, hogy ő jótáll azért, hogy a mozgósítás nem történt meg és ez csak akkor fog megtörténni, ha a Monarchia Oroszországgal szemben ellenséges magatartást fog tanúsítani, de bevallotta, hogy Oroszország bizonyos katonai intézkedéseket már megtett. A német nagykövet erre megjegyezte,

hogy az ilyen katonai intézkedések milyen veszedelmesek és kérte őt, hogy az Istenért ne engedje át a szót a vezérkaroknak, mert akkor minden elveszett (D.D. z. K. 230. szám). Pourtalès grófnak érdeklődése az orosz katonai intézkedések iránt gyanút ébresztett benne, hogy a németek átlátnak az oroszok játékán és azért minden valószínűség szerint felhívta Suchomlinow hadügyminisztert, hogy ez tagadja le az orosz katonai előkészületeket. Ez valóban meg is történt, mert rövid időre azután, ahogy gróf Pourtalès Sasonowval beszélt, Suchomlinow telefonon magához hívatta Egge-ling alezredes német katonai attasét, aki előtt aztán Suchomlinow becsületszóra kijelentette, hogy egy lovat, egy tartalékost még nem hívtak be és hogy Oroszországnak békés szándékai vannak Németországgal szemben és hogy csak olyan általános katonai intézkedések történtek, amelyeket minden állam ilyen helyzetben el szokott rendelni. **Ma tudjuk, hogy Suchomlinow Egge-lingnek formailag igazat mondott, de lényegben a becsületszó alatt adott kijelentései valótlanok voltak, különösen az a kijelentése, hogy egy tartalékost sem hívtak be, szemenszedett hazugság volt, mert hiszen a háborús előkészítő időszak alatt a határhadtesteknél behívták a tartalékosokat gyakorlatok címe alatt. Ez a beszélgetés csak azt a célt szolgálta, hogy tervszerűen vezesse félre a német katonai megbízottat és ezt a félrevezetést addig folytatták, míg az orosz általános mozgósítást el nem rendelték.**

De július 27-én Sasonow továbbra is játszotta a békés szerepet és mikor délután nála a német nagykövet megjelent, igen udvarias és kedves volt, sőt kijelentette, hogy az a két utasítás, amelyet a nagykövet hozott, reája igen jó hatással volt és külön megköszönte Bethmannak a hivatkozását a régóta fennálló jó orosz és német viszonyra.

Londonban július hó 26-án Grey semmit sem tett, hogy visszatartsa Oroszországot a veszélyes katonai intézkedésektől, pedig július 26-án reggel Grey kézhez kapta Buchanan nagy jelentését, amelyben ez bejelenti az orosz szándékot, hogy 1,100.000 embert mozgósítsanak (U. A. O. 169. szám). Grey ebből tudhatta, hogy Oroszország milyen veszélyes térére lépett, mert ezen a napon Grey megtudta azt is, hogy a Monarchia Szerbia ellen csak 480.000 embert mozgósított, (U.

A. O. 142. szám.) tehát Oroszországot egyáltalában nem fenyegette és ez mégis 1,100.000 ember mozgósítását vette tervbe. Grey azonban hallgatott és nem tett semmit, pedig július 26-án délután a német nagykövet előhozta Bethmann kérését, hogy Grey mérsékelje Oroszországot. Grey azonban ez irányban nem tett semmit, hanem új békeközvetítő javaslattal jött elő.

Ebben a javaslatban, amely tulajdonképpen Nicholson államtitkártól származik, Grey azt javasolja, hogy a német, francia és olasz londoni nagykövet az ő elnöklete alatt Londonban üljön össze és beszéljék meg az összes vitás kérdéseket és hogy a konferencia tartama alatt a katonai műveletek szüneteljenek Grey ezzel az új javaslattal eddigi közvetítési irányt egészen megváltoztatta. Tudniillik eddig azt ajánlotta, hogy a négyes közvetítés Bécs és Pétervár között működjön, most azonban azt ajánlja, hogy Londonban működjön ez a négyes közvetítés és pedig foglalkozzon az egész konfliktussal, tehát a Monarchia és Szerbia közötti ellentéttel is.

Greynak ezt a javaslatát a német nagykövet július 26-án este Berlinbe táviratozza, miközben optimista módra megjegyzi, hogyha ezzel a konferenciával sikerülne a békét megmenteni, akkor szerinte az angol-német viszony mindörökre biztos alapokon nyugodna. (D. D. z. K., 236. szám.) A német nagykövet távirata 27-én reggel 12 óra 7 perckor érkezi Berlinbe és a válasz reá már délután 1 órakor el is ment. A válaszában a kancellár Grey javaslatát elutasítja és azt ajánlja, hogy ebben a kérdésben sokkal jobb volna, ha Oroszország és Monarchia egymásközt egyeznének meg. (D. Dz. K. 248. szám.)

Az entente részéről Bethmann elutasító válaszát éles kritika tárgyává teszik, de elfelejtik, hogy Sasonow is elutasította Grey javaslatát és csak akkor gondol visszatérni erre a javaslatra, ha a bécsi kormánnyal a tárgyalások eredménytelenül végződnek. (A. K. K. 53. szám.)

Különben is ezt a javaslatot Bethmann jogosan utasíthatta vissza, mert ezen a konferencián Anglia, Franciaország és Olaszország egyszerűen leszavazták volna Németországot, ha ez a Monarchia igényeit védte volna és a konferencia azt a képet mutatta volna, mintha egy ellenséges areopág ítélkezne a Monarchia felett. Különben ha Bethmann Grey javaslatát el is fogadja, eredmény amúgy sem lett volna, hiszen a

Monarchia szintén visszautasította ezt a javaslatot (U. O. V. K. II. 81. szám).

Grey július 26-i viselkedését bizonyos tétovázás jellemzi és ez különösen látható gróf Benckendorf londoni orosz nagykövetnek július 26-i helyzet jelentéséből, amelyben Greyről a következőképpen nyilatkozik:

Grey előttem nem győzi ismételni azt, hogy berlini kinyilatkoztatásaiból semmi esetre sem lehet arra következtetni, hogy Anglia háború esetén semleges marad. Lichnowsky igen zavart volt, de ez azért lehetett, mert fájt neki, hogy háború lesz. Nem vagyok biztos abban, hogy Grey szavait ő úgy értette meg, hogy ezt Grey kívánta. Ezt Greynek minden nap a legkülönbözőbb hangnemekben ismétlgetem. Ő folyton a reményteljes tárgyalások mögé bújik. Nem tudom őt előbbre vinni. Szerencsétlenségünkre Cambon nincs itt, mert csak kedd délelőtt fog visszajönni. Arra kértem, hogy visszajövetelét sietesse. Attól félek, hogy Grey nem bízik a közvéleményben és fél, hogyha túl korán lépne ki a porondra, akkor ez őt támogatni nem fogja. Ön Buchanan előtt kijelentette, hogy az angol sajtó – a „Times” kivéve – semmit sem ér. Ez nem egészen van így, mert az „Evening Post” és más kormánylapok még tovább mennek. A „Westminster Gazette” lassan átfarmálódik. Aradikálisok nyíltan fellázadtak a kormány ellen, de más okokból kifolyólag és minden lehetőt megtesznek, hogy a szerb kérdést kivonják az általaános érdeklődés alól. Azonban hozzá kell tenni még azt is, hogy még ebben a táborban sem hallatszik egy hang sem, amely a mi állásfoglalásunkat támadná, vagy pedig a hármass entente ellen volna irányítva. Különben is ettől a pillanattól a háborúig még messze van. Ebből jön a késedelem, ahogy ezt én látom. Egész Anglia Ulsterrel van lekötve és most kezd csak ébredezni. Tegnap óta kezdik megérteni, hogy lehetséges a háború és emiatt tegnap óta nyugtalankodnak is. A lassú angol képzelődő tehetség nem tudja felfogni, hogy Anglia belesodródhat a háborúba. Ez igen szomorú, de ez így van. Biztos, hogy az angol külügyi hivatalban messzebbre látnak, azonban más helyeken nem. Grey álarcát leszedni még eddig nem sikerült.

Az ön állásfoglalása (Sasonow) nagyszerű. Az az óvatosság a kifejezéseiben, amellyel a jövő tetteinek céljait előkészíti, nagyszerű. Igen, sőt feltétlen szükséges, hogy az angol közreműködést biztosítsa. Ha ez késni is fog, de azért kikerülhetetlenül be fog következni. Mégegyszer ismétlem, Anglia még nem ébredt fel. Könnyen lehetséges, hogy Grey e miatt nem kevésbé szenved mint mi, de azzal rajtunk sincs segítenie... („Deutsche Allgemeine Zeitung”, aug. 28-án 1919)

Azt hiszem Benckendorff e helyzetjelentéséhez bővebb kommentár nem is szükséges.

Londonban július 26-án igen nagyjelentőségű katonai intézkedések is történtek, pedig Wilson angol vezérkari főnök e napról szóló feljegyzéseiből látható, hogy Németországból semmiféle hír katonai készülődésekről nem jött. Ezen a napon tudniillik Battenberg herceg – az első tengeri lord – arra a hírre, hogy a Monarchia és Szerbia között megszakadt a diplomáciai viszony, Churchill miniszterrel egyetértőleg elrendelte, hogy a próbamozgósításra összpontosított angol flotta ne szereljen le. Churchill, aki a vidékről haza sietett, ezt az intézkedést jóváhagyta és 26-án este ezt Greynek bejelentette, aki ehhez szintén hozzájárult. *Ezt az intézkedést július hó 27-én reggel az angol kabinet tudtán kívül a nyilvánosságnak is tudtul adták.* Hogy pedig ez az intézkedés milyen hatást gyakorolt Péterváron, ahhoz nem kell bővebb kommentár. *De Churchill július hó 27-én dacára annak, hogy Wilson feljegyzései még ezen a napon is azt mondják, hogy Németország semmiféle katonai intézkedést nem tesz, a következő táviratot küldte az összes angol tengerészeti parancsnokságoknak: Ez a távirat nem a megbeszélte figyelmeztető távirat, de az európai helyzet a trippel-entente és a hármasszövetség között a háborút nem zárja ki. Elő kell készülni arra, hogy az ellenséges hadihajókat ellenőrizni lehessen és az alárendelt hajóknak meg kell adni a kellő intézkedéseket. Ez a távirat csak figyelmeztetés ...* (Churchill: Weltkrisis, 155. oldal)

Churchill igen helyesen mint tengerészeti miniszter elővigyázatból elküldte ezt a táviratot, mert ő legjobban tudta, hogy a politikai helyzet milyen veszélyes, azonban vajjon micsoda diadalordítás hangzana még ma is az ellenséges oldalon, ha német részről ilyen táviratok léteznének július hó 27-ről. *Így azonban Churchill távirataról az ellenséges irók egyszerűen megfeledkeznek.*

Július 27-én Grey már sokkal határozottabban lép fel Németország ellen és délben magához hivatja a német nagykövetet, akit értesít arról, hogy a kezében van a szerb válasz, amelyből látja, hogy Szerbia mindenben engedett és ezért kéri a német kormányt, hogy a Monarchia fogadja el a szerb választ úgy, ahogy van, vagy pedig tárgyalás alapjául.

A nagykövet jelentése szerint Grey igen komoly volt és kijelentette előtte, hogy háború esetén Németország nem szá-

míthat Anglia szimpátiájára és támogatására (D. D. z. K. 258. szám). Grey komoly fellépését a német nagykövet megértette és ugyanaznapi táviratában figyelmezteti a birodalmi, kancellárt, hogyha Ausztria valóban fel akarja használni az alkalmat, hogy Szerbiát letörje, akkor Anglia, Franciaország és Oroszország Szerbia pártjára fog állni, már azért is, hogy megmutassák, hogy nem hajlandók az ő hatalmi csoportjuk katonai vagy erkölcsi vereséget eltűrni és ha háborúra kerülne a dolog, Anglia Németország ellen lesz, (D. D. z. K. 265. szám).

A német nagykövetnek ez a két távirata igen erős hatást gyakorolhatott Berlinben és onnan erőteljes nyomást kezdenek gyakorolni Bécsben, amely nyomás addig tartott, míg az oroszok nyilvánosságra nem hozták az általános mozgósításukat.

A német nagykövet első táviratát a német kancellár július 27-én este 11 óra 50 perckor továbbítja Bécsbe, ahova ez a távirat 28-án reggel 5 óra 30 perckor érkezett, mely távirathoz Bethmann a következő igen komoly figyelmeztetést fűzi.

„Miután az egyik angol konferenciajavaslatot visszautasítottuk, lehetetlen, hogy ezt az angol javaslatot is a limine visszautasítsuk. Minden közvetítő javaslat visszautasításával a konflagráció miatt az egész világ bennünket tenne felelőssé és igazi háborús uszítóknak állítanának oda. Ez a helyzetünket még a saját országunkban is lehetetlenné tenné, miután mi itt úgy kell, hogy szerepeljünk, mint akiket háborúra kényszerítettek. A helyzetünk azért olyan nehéz, mert úgy látszik, Szerbia igen engedett. Mi tehát nem utasíthatjuk vissza a közvetítő szerepét és az angol javaslatot mérlegelés végett a bécsi kabinet elé terjesztjük, annál is inkább, miután Paris és London Pétervárra befolyást gyakorolnak. Kérem gróf Berchtold válaszát az angol javaslatra éppen úgy, mint Sasonow azon kívánságára is, hogy Béccsel akar egyenesen tárgyalni (D. D. z. K. 277 szám)

Ez a távirat volt valószínűleg a főoka annak, hogy gróf Berchtold július 28-án délelőtt 11 órakor elküldte Szerbiának a hadüzenetet, mert látta, hogy a német diplomácia eltér a július 5-i állásfoglalásától és azért a németeket kész helyzet elé akarta állítani.

Gróf Berchtold felelőssége ez által igen megnagyobbodott, annál is inkább, mert az eljáró német nagykövetnek kijelentette, hogy ez az angol lépés tárgytalan, mivel Szerbia megkezdte az ellenségeskedést a Monarchia ellen, (D. D. z. K, 313. szám), pedig tudta, hogy a szerbek az ellenségeskedést nem kezdték meg.

Greynek július 27-i fellépése a német nagykövettel szemben igen jellegzetes, de azon nem csodálkozhatunk, ha elolvassuk Benckendorf gróf július 27-i táviratát, amely így szól:

„Grey beszéde ma sokkal világosabb és határozottabb, mint, eddig. Nagyon számít arra, hogy azok az intézkedések, amelyek szombaton a flottánál el lettek határozva és ma nyilvánosságra hozva, megteszik a hatásukat. Buchanan tegnap ideérkezett távirata úgy látszik hasznos hatású volt. Mindenesetre Berlin és Bécs nem bizhatnak többé Anglia semlegességében. (Pravda 1919 március 7.)

Buchanan július 26-i távirata az angol kékkönyvből hiányzik, azonban az új angol okmányok 155. szám alatt hoznak egy táviratot, amelyben Buchanan jelenti, hogy Moszkvában és Pétervárt kikiáltották a különleges védelmi állapotot, mely intézkedés a beálló mozgósítással van kapcsolatban. Ez a távirat valószínűleg nem lehetett nagyobb hatással Greyre, hanem inkább Buchannak július 25-i távirata, amelyben jelenti, hogy Sasonow előtte kijelentette, hogyha Oroszország biztos lesz Franciaország támogatásában, akkor a háborús veszélyt magára fogja vállalni. (A. K. K. 17 szám.)

Greynek július 27-i viselkedése már azért sem érthető meg, mert hiszen ezen a napon megkapta a döntő bizonyítékot arra, hogy Németország békés szándékú.

Tudniillik Grey azt követelte Németországtól, hogy ne mozgósítson Oroszország ellen, ha ez Ausztria ellen mozgósít, mire július 27-én Jagow államtitkár kijelentette Goschen angol nagykövét előtt, hogy az esetben, ha Oroszország csak délen fog mozgósítani, akkor Németország mozgósítani nem fog, csak akkor, ha Oroszország északon fog mozgósítani (A. K. K. 43. szám)

Az új angol okmányok igazolják, hogy Bertrie párisi angol nagykövét látta, hogy az oroszok milyen veszedelmes játékot űznek a szerb kérdéssel és azért folyton figyelmezteti Greyt erre a veszélyre. Így július 25-én jelenti Greynek, hogy figyelmeztette a francia helyettes külügyminisztert arra, hogy az angol közvélemény nem fogja helyeselni Oroszország támogatását, ha az mint a szlávok védője Ausztriával össze fog kapni. (U. A. O. 129 szám.) Privát levélben pedig megírja Greynek, hogy Oroszországnak szerbiai szereplése rossz ügy (U. A. O. 134.) Július 27-én pedig megint nagyobb magánlevélben figyelmezteti Greyt arra, hogy a francia kormányt támogatni kellene az irányban, hogy az orosz kormányra nyomást gyakoroljon,

hogy Oroszország ne vágja magát az öregmódi ostoba pózba, mely szerint ő a szláv államok vezetője, akárhogy is visel kednek azok, mert ez háborúhoz fog vezetni. Továbbá Bertie figyelmezteti Greyt arra is, hogy nem hiszi, hogy a német kormány és II. Vilmos közreműködtek volna az ultimátum megszerkesztésében, mert akkor a császár nem volna kint a tengeren (U. A. O. 192 szám.)

Persze Bertie jó tanácsait az angol kékkönyvből elsikkasztották és miután Grey Bertie tanácsait nem vette figyelembe, a felelősségé a világegésért annál nagyobb. Lássuk már most, hogy a francia diplomácia július 26. és 27-én mit tett a béke érdekében.

1914 július 26-án éjfél után 1 órakor Gustav Siösteen svéd újságíró Angel Caroval – a „Le Matin” tudósítójával – találkozik a berlini „Unter den Linden” alatt, akit a francia nagykövetségre elkísért és akit a nagykövetség előtt várt, miközben az ablakon keresztül nézte, hogy Caró beszélget Cambon francia nagykövettel. A beszélgetés után Caró egész halaványan és izgatottan jött ki az épületből és izgalomtól remegő hangon mondta: **L'angleterre marchera avec nous.**”

Ez hivatalos, kérdezte Siösteen, mire Caró azt válaszolta: „Parisban és Pétervárt kötelező biztosítékokat adtak le”. Ére Siösteen megjegyezte, hát ez mind Szerbia miatt van? Mire Caró a következő módon válaszolt: „Nem, nem barátom, ez a nagy leszámolás Mi nem tűrhetjük tovább ezt az állandó veszélyeztetést és folytonos túlszárnyalást s ennek most már hamar vége lesz. Az angol flotta blokád alá fogja venni Németországot és egynéhány hónap alatt itt már nem lesz kedvük az utcán ordítózni.” (Siösteen Bakom Tyska Krigets Kulisser” Stockholm 1916. 8-ik oldal.)

A svéd újságírónak ezt a vallomását mindenben igazolja maga Jules Cambon, aki a „Revue de France” 1921 június 15-iki számában a következőt mondja:

A Szerbiához intézett jegyzék mint a villámcsapás csapott le. Elolvasása után kész voltam a véleményemmel. Az volt az érzésem, hogy a konfliktus többé nem lesz kikerülhető.

„Miután Németország nyilván el volt szánva, hogy bennünket megtámadjon, mindenekelőtt meg kellett kísérelni elérni azt, hogy Németország legyen a felelős háborús okozó. Az utána következő napokban az volt a vezető gondolat, az elv, amely az egész működésemet és lépéseimet irányította. Nem akartam elkövetni a 70-es évek embereinek sors-

döntő hibáját és azért kikerülhetetlen volt az, hogy a támadásért a felelősség és a kezdeményezés Németországra háruljon. Nélkülözhetetlen volt az is, hogy bennünket támadjanak meg, mert csak akkor nyerhettük meg Anglia segítségét...”

Ez a vallomás jellemzi a francia diplomácia egész működését, de egyúttal meg is magyarázza Cambon valótlan jelentéseit a német katonai előkészületekről.

Cambon követ működését Berlinben legjobban jellemzi Bogisevics berlini szerb követségi megbizott, aki Cambonról így nyilatkozik:

„1914 július 26-i és 27-i két napi itt tartózkodásom alkalmával az volt a benyomásom, hogy német kormánykörökben a helyzetet sokkal komolyabbnak tekintik, mint az összes eddigi válságok alkalmával és Oroszország viselkedésével szemben a legnagyobb bizalmatlansággal viselkednek. Erre való tekintettel a következő cselekedetre szánták el magukat. A német császár az északi útról visszatérve forduljon személyesen az orosz cárhoz és jelentse neki ki, hogy tudomása van az orosz titkos mozgósításról, amelyben a béke súlyos veszélyeztetését látja és azért sürgősen kéri őt, hogy a mozgósítást vonja vissza. Ha erre a felszólításra orosz részről nem felelnek, a német kormány el volt szánva, hogy ebből a konzekvenciákat levonja és úgy akart cselekedni, ahogy ez a felfogása szerint a német birodalom érdekeinek megfelelné. Nagyon fontosnak tartottam hogy éppen a francia nagykövet előtt kiemeljem a német kormány felháborodottságát és figyelmeztetni akartam a helyzet komolyságára az orosz kormány kétszínű viselkedése miatt. Nyíltan megmondtam neki, hogy abban az esetben, ha Németország meggyőződik arról, hogy a háború többé el nem kerülhető, akkor az egész világot meg fogja lepni elhatározásainak hirtelenségével és nem fog attól sem visszariadni, hogy szükség esetén Franciaországnak is hadat üzenjen. Ha meg akarják akadályozni a szerencsétlenséget, itt az utolsó pillanat. Még tovább is mentem és nyíltan kijelenttem, hogy nézetem szerint Oroszország miatt kikerülhetetlen a háború és Németország Franciaországot is meg fogja támadni, s őt arra kértem, hogy ezt Parisba is jelentse, hogy az utolsó órában, ha ez még lehetséges, Pétervárt tartsák vissza. Mit válaszolt nekem erre Cambon úr? Cambon úr, aki máskor sokkal kisebb alkalomnál, pl. az 1913. évi skutarii válság alkalmával, igen izgatott volt, most a közlésemet nyugodtan fogadta és a következőket jegyezte meg: „Ha Németország háborúra viszi a dolgot, akkor Anglia is ellene lesz, az angol hajóhad a német kikötőket blokád alá

helyezi és három hét múlva be fog nyomulni a hamburgi kikötőbe. A francia katonák azt állítják, hogy a német hadsereget simán megverik”. Mikor elbúcsúztam tőle, utolsó szavai a következők voltak: „bonne chance”.

Ebben az esetben a száját Szerbiára vonatkozó barátságos intések vagy mérsékletre intó tanácsok el nem hagyták és egyszóval sem emlékezett meg a pétervári francia felszólalások szükségességéről vagy hasznosságáról. Reám olyan ember benyomását tette, aki belenyugodott mint elkerülhetetlen ténybe a háborúba. Cambonnal való utolsó beszélgetésemből arról győződtem meg, hogy a háborút Poincaré és a cár pétervári találkozásánál határozták el, ha azt ugyan előbb nem határozták már el.

Előttem egész érthetetlen, hogy miként állíthatják francia részről, hogy a németországi eseményektől, amelyek a francia hadüzenethez vezettek, meg voltak lepve, miután tisztában voltak azzal, hogy Németországban miképpen ítélik meg a helyzetet. Csak abból a tisztán formai tényből, hogy Németország Oroszországnak és Franciaországnak először üzent hadat, látják bizonyítottnak Németország bűnét a háború kitörése körüli. A mesés belgiumi eredmények miatt az első napokban a, laikus szemében Németország tűnt fel mint támadó, aki a háborút már hosszú idő óta előkészítette tehát azt akarta.” (Bogisevics Kriegsursachen, 94-97. oldal.)

Bogisevics megállapításaihoz sem kell bővebb kommentár és ez mutatja, hogy kik voltak felelősek az 1914. évi embergyilkolásért.

Hogy pedig Paleologue Pétervárt hogyan izgatott a volt központi hatalmak ellen, azt ő maga is bevallja. Július 26-án délután felkeresi Sasanowot, aki éppen barátságosan beszélgetett Szápáry gróffal és akinek Szápáry távozása után Sasonow azon kezdésére, hogy megmenthető-e még a béke, a következőt válaszolta:

„Ha csak Ausztriával lenne egyedül dolgunk, akkor reménykednénk, de Németország ennek útjában áll és a szövetségesének a nemzeti önérzet terén nagy sikert ígért, mert meg van győződve arról, hogy mi nem fogunk a végletekig ellentállani és a trippel allianze engedni fog úgy, ahogy mindig engedett. De ez egyszer nem engedhetünk, mert ez létkérdés. Mi a háborút nem fogjuk elkerülni Paleologue: Am Zarenhof während des Weltkrieges (27-28. oldal).

Az okmányok igazolják, hogy Németország július 26. és 27-én milyen békés viselkedést tanúsított Péterváron

és Paleologue szavai Sasonow előtt az első szótól az utolsóig valótlanak voltak.

A világháború kitöréséről szóló francia vezérkari munka azonban igazolja azt, hogy a francia diplomácia mentalitásának megfelelőleg Franciaország már július 26-án igen jelentős katonai intézkedéseket tett, amelyek 2-3 nappal előzték meg a német katonai intézkedéseket és valószínűleg szoros kapcsolatban volt, az orosz háborús előkészítő időszak katonai intézkedéseivel.

Így a „Service historique” mutatja, hogy Franciaország július 26-án délután 1 és este 9 óra között a következő katonai intézkedéseket tette.

1. Beszüntették a csapatoknak a gyakorlólhelyekre való szállítását.,

2. Felfüggesztették a jogot, hogy tiszteknek és a legénységnek szabadságot adjanak. Ezt a két intézkedést Németország csak július hó 29-én rendelte el.

3. A hadsereg vezérkarához behívták a hadsereg összehívó tiszteket. Ezt Németországban július 28-án rendelték el.

4. Visszahívták a szabadságon levő tiszteket. Ezt a német birodalomban július 29-én rendelték el.

5. A vasúti társaságok megkapták az első értesítést.

A francia vezérkari munka azt mondja, hogy ezt az intézkedést a németek szintén július 26-án rendelték el, azonban a német vezérkarnak július 26-án kiadott e rendelkezése, csak azoknak a csapatoknak elszállítását veszi tervbe, amelyek nem voltak a helyőrségi helyükön, míg a francia intézkedés az 5 határhadtest, tehát a francia hadsereg egy-negyedének visszaszállítását rendeli el.

6. Visszaszállítják az 5 határhadtesthez tartozó csapatokat, mely intézkedés Németországban július 28-án történt meg.

7. A párisi katonai parancsnok és az összes hadtestparancsnokok megkapják a parancsot, hogy a „korlátolt biztonságot” rendeljék el, de csakis polgári személyek alkalmazásával.

8. A XIX. algíri hadtestparancsnoka megkapja a parancsot, hogy készítse elő, hogy a tuniszi és algíri tartalékosokból minél nagyobb számú alakulat állíttassék fel.

9. A belügyminiszter felkéri a prefektusokat, hogy a sajtó hallgasson a katonai intézkedésekről. Ezt az intézkedést

Németországban július 31-én délután, mikor az orosz általános mozgósítás ismeretes lett, rendelték csak el. Július 27-én pedig a korlátozott biztonságot már katonai segéderők látták el és az 5 határhadtest szabadságolt altisztjeit és legénységét is visszahívták. Végül ezen a napon kapta meg a marokkói kormányzó a parancsot, hogy európai háború esetén csak a feltétlen szükséges csapatokat tartsa meg. Ma kimondható, hogy Franciaországnak ezekre a katonai intézkedésekre Németország miatt nem volt szüksége, mert ezeket az intézkedéseket Németország csak napok múlva rendelte el és csakis az orosz háborús előkészítő időszak kihirdetésével összefüggésben.

Hogy pedig Németország július 26. és 27-én semmiféle katonai intézkedésekre nem gondolt, igazolják a következő okmányok. *Július 27-én este 9 óra 9 perckor a vezérkar a pétervári német katonai attasénak táviratot küld, amelyben kijelenti, hogy Sasonow kijelentései után Németország katonai intézkedéseket nem tervez.* (Parlamentarischer Untersuchungs Ausschuss 2. kötet 59. oldal)

Ugyanazon a napon Moltke a feleségének is levelet ír, amelyben elmondja, hogy a helyzet tisztázatlan ugyan, de még 14 nap is el fog múlni, míg valamit biztosat fog tudni (Moltke Erinnerungen, Briefe Documente 381. oldal.)

Németország még július 28-án sem gondolt semmiféle katonai nyomásra. Ez látható abból is, hogy mikor a bécsi nagykövet július 27-én este jelentette, hogy Konrádnak az a felfogása, miszerint most itt lenne a pillanat, hogy Berlin Pétervárott jelentse ki, hogy az orosz mozgósítás miatt megfelelő ellenrendszabályokhoz fog nyúlni, akkor a birodalmi kancellár július 28-án azt válaszolja, hogy Moltke szerint túl korai volna, hogy Pétervárott erélyes kijelentéseket tegyenek (D. D, z. K. 281., 299. szám.)

A német diplomáciának július 27-31. közötti viselkedésére különös fényt vet az U. O. V. K. II. 68. okmánya, amely Szögyény július 27-i távirata és amely szó szerint így szól: „Az államtitkár szigorúan bizalmasan, de igen határozottan tudtul adta nekem, hogy az esetleges angol közvetítő javaslatokat a jövőben Excellenciád tudomására fogja hozni. A német kormány azonban a leghatározottabban kijelenti, hogy ezekkel a javaslatokkal nem azonosítja magát, sőt ellenük van annak, hogy figyelembe vegyék őket és csak azért adja őket tovább, hogy az angol kérésnek eleget tegyen.

És ebben az a felfogása, hogy igen fontos, hogy a jelen esetben Anglia Oroszországgal és Franciaországgal ne menjen együtt és azért mindent meg kell tenni, hogy az eddig Anglia és Németország között jól működő drót el ne szakadjon. Ha Németország Sir E. Greynek egyenesen kijelentené, hogy Ausztria-Magyarországhoz szóló kívánságait, amelyekről Anglia azt hiszi, hogy ezek Németország közvetítésével nálunk figyelembe fognak vétetni, Németország nem akarja tovább adni, akkor bekövetkezne az előbb említett, de feltétlen elkerülendő helyzet. A német kormány külföldön Angliának minden egyes ilyen kívánságánál a leghatározottabban ki fogja jelenteni Bécsben, hogy semmikép sem fogja támogatni az ilyen Ausztria-Magyarország ellen irányuló közvetítési kívánságokat és ezeket csak azért adja tovább, hogy Anglia kívánságának megfelelőhessen. Így már az angol kormány tegnap a londoni német nagykövet, azután egyenesen az itteni képviselője útján az államtitkárhoz fordult hogy támogassa Anglia kívánságát, hogy a szerbiai jegyzéken mi enyhítsünk.

Jagow erre azt válaszolta, hogy Sir Edward Grey kívánságának eleget fog tenni és továbbítani fogja Anglia kívánságát Excellenciádhoz, de ő ezt nem támogathatja, mert a szerb konfliktus presztízskérdése a Monarchiának, amelyben Németország is érdekelve van.

Az államtitkár tehát Sir E. Grey jegyzékét Tschirschkynek tovább adta, anélkül azonban, hogy utasította volna őt, hogy ezt Excellenciádnak bemutassa; erre aztán az angol kormánynak jelenthette, hogy az angol kívánságot nem utasította egyenesen vissza, hanem Bécsbe továbbította. Végül az államtitkár újból megismételte az állásfoglalását és arra kért, hogy minden félreértést megelőzzön ebben az egy felsorolt esetben, amelyben mint közvetítő szerepel, ő egyáltalában nincs amellet, hogy az angol kívánság figyelembe vétessék.

Ez az a híres távirat, amely valóban igen különös színben tüntette volna fel a berlini külügyi hivatalt és ezt az okmányt az ellenpárton alaposan ki is használták a berlini kormány ellen, amelyet machiavellistikus színben tüntetnek fel.

Az okmány vizsgálata azonban azt mutatja, hogy ez a távirat érthetlenségeket tartalmaz, úgy hogy azt komolyan venni nem is lehet és egészen megmagyarázhatatlan, hogy milyen tények alapján küldte el Szogyény ezt a táviratot. *Így az összes eddig ismert okmányokból nem lehet kivenni azt, hogy Grey kérte volna Berlint arra, hogy a Monarchia enyhítse a szerbiai jegyzéket, tehát ebből következik, hogy teljesen lehetetlen, hogy ezt a kérést Jagow továbbította volna, miután ilyen kérés soha*

nem is volt Szögyény tovább azt állítja a táviratban, hogy a német kormány minden egyes angol közvetítő javaslatnál ki fogja jelenteni, hogy továbbítja azokat, azonban azok elfogadását nem ajánlja. Szögyény ezen állítása már azért is abszurdum, mert Németország több angol javaslatot a legerélyesebben elfogadásra ajánlott és sehol sem jegyzi meg, hogy az angol javaslatokat csak formailag ajánlja és ezeket a Monarchia ne fogadja el. Így tehát igaznak kell venni Jagow vallomását a német parlamenti bizottság előtt, hogy ő bizony sohasem mondta azt az osztrák nagykövetnek, hogy ő csak formálisan továbbította az angol közvetítési javaslatokat és sohasem ajánlotta, hogy a Monarchia azokat ne fogadja el.

Így tehát nyugodtan állítható, hogy ez a július 27-i távirat zagyva valótlanság keveréke és ennek a táviratnak keletkezési előzményeit talán sohasem fog sikerülni megmagyarázni, így ennek a táviratnak semmi jelentősége nincs és Renouvin sorbonnei tanár legújabb munkájában ki is jelenti, hogy ez a nehézkes és zavaros távirat sohasem képezte Berchtold gróf hajlíthatatlanságának az alapját.

Hogy pedig Sasonow július 26. és 27-i milyen hamis játékot üzött a központi hatalmakkal, mikor békéről beszélt, ugyanakkor mikor a háborús előkészítő időszak leple alatt a mozgósítás folyt, idézem talán a legilletékesebb szakértőt, az előbbi orosz vezérkari főnököt, Palycin tábornokot, aki 1915. nyarán a titkos orosz katonai előkészületekről a következő módon nyilatkozott: „*Gondolják csak meg, hogy mi történt volna ha az osztrákok a csapataikat egységesen reánk dobták volna. A felvonulásunk akkor nem sikerül és ez nálunk részleges vereségeket idézett volna elő. De ők sokáig nem gondolták, hogy Oroszország hadat fog üzeni. Az egész figyelmük Szerbia felé irányult és az volt a meggyőződésük, hogy mi nem fogunk megmozdulni. A mi mozgósításunk olyan váratlanul érte őket, mint a villámcsapás, de akkor már elkéstek, mert Szerbiával akadtak össze. De a németek is elszalasztották az első napokat. Ilyen módon összesen 12 napot nyertünk. Az ellenségeink ilyen értelemben óriási hibát követtek el és nekünk egy időben ki sem fejezhető előnyt engedtek át*”. (Andre Wladimirovics nagyherceg naplója. Pétervár, állami kiadás 1925. 38. oldal).

Palycin tábornoknak ez az őszinte kinyilatkoztatása igazolja, hogy milyen botor hazugság, hogy Oroszország

július 25-től közreműködött a béke érdekében és Hogy milyen nagy hibát követett el a német politika, mikor július 26-án nem rendelte el az általános mozgósítást és nem csoda, ha Corrado Barbagello milánói egyetemi tanár arra az eredményre jut, hogy a német kormánynak igaza volt, mikor az orosz mozgósításra hadüzenettel felelt, azonban a német kormánynak a szemére veti, hogy a hadüzenetet egy-néhány napig egész feleslegesen halogatta [Barbagello (Come si scaténo la Guerra mondiale) Nuova Rivista Storica VII. évfolyam I. II. III. füzet] Barbagellonak ezt a megállapítását én inkább a német általános mozgósításra vonatkoztatnám és nem a hadüzenetre, amellyel német részről Oroszországgal szemben várhattak volna, hiszen a német haditerv teljesen deffenzív természetű volt Oroszországgal szemben.

VI. FEJEZET.

Az európai diplomáciai események lefolyása július hó 28-án.

Berlinben már július hó 27-én a külügyi politika vezetőinek gondolatmenetében bizonyos irányváltozás észlelhető, mert eddigi állásfoglalásukat, hogy a Monarchia és Szerbia közötti konfliktusba a nagyhatalmak ne avatkozzanak be, megváltoztatták és Bécsnek Grey azon javaslatát, hogy a Monarchia Szerbia válaszáat fogadja el legalább tárgyalási alapul, igen erélyesen elfogadásra ajánlják. Miután pedig Londonból többször hivatkoztak a szerb előzékeny válaszra, azért Jagow július 27-én délben táviratilag kéri a szerb válasz jegyzéket (D. D. z. K. 246. szám), mert Bécs csodálatosképpen nem tartotta szükségesnek a válaszjegyzékről Berlint értesíteni. A válaszjegyzéket Jagow július 27-én délután kapta csak meg a szerb követtől és ezt azonnal a német császár kezeihez továbbította, aki a szerb választ július hó 28-án reggel olvasta el.

Július hó 28-tól kezdődőleg Lichnowsky komor jelentéseinek hatása alatt, azután valószínűleg a szerb válasz megtévesztő hatása folytán, a német külügyi hivatal kezdte belátni, hogy eddigi állásfoglalása a szerb-osztrák konfliktusban nem fogja tudni elhárítani az összeütközést és azért ettől a naptól kezdve igen erélyes nyomást kezdenek Berlinből Bécsre gyakorolni és kimondható, hogyha Parisból és Londonból ilyen nyomást gyakoroltak volna Pétervárra, akkor nem törhetett volna ki a világháború.

A német császár, aki július hó 27-én tért vissza norvégiai útjáról, egész odavolt a szerb választól és a szerb válaszjegyzékre a következő megjegyzést írta reá: *Fényes teljesítmény 48 órai határidő alatt. Ez több, mint ami várható volt. Bécs igen nagy erkölcsi sikert ért el, de ezzel meg is szűnt minden háborús ok és Giesl nyugodtan Belgrádban maradhatott volna. Én erre sohasem rendeltem volna el a mozgósítást.* (D. D. z. K. 271. szám.)

Vilmos császárnak ez a megjegyzése a legbizalmasabb jellegű és akkortájt nem volt előrelátható, hogy ez a nagy nyilvánosság elé fog kerülni, úgyhogy döntő bizonyíték arra nézve, hogy II. Vilmos nem akart háborút, mert ha háborút akart volna, úgy ez a bizalmas megjegyzés egész másképp hangzott volna. De II. Vilmos nem csak ennél a megjegyzésnél maradt meg, hanem megbízásából Plessen tábornok Moltke vezérkari főnöknek is írt, amelyben kifejti, hogy a szerbek eleget tettek az összes követeléseknek és ezzel a Monarchia részére a háborús ok megszűnt (Deutsche Politik 1919 július 18-i száma).

II. Vilmos ezen a napon délelőtt 10 órakor rendelkezést is írt Jagow államtitkár részére, amelyben kifejti, hogy Szerbia nagyjából eleget tett a Monarchia kívánságainak és azokat a kifogásokat, amelyeket Szerbia tett, tárgyalásokkal el lehet intézni; azonban Szerbia válasza mégis kapituláció, miáltal minden háborús ok megszűnt. De miután a szerb válasz mégis csak papiros, annak csak akkor lesz értéke, ha tartalmának eleget fognak tenni. Miután azonban, mondja II. Vilmos, a szerbek hamisak, hazudoznak és miután mesterek a dolgok kitolásában, azért a Monarchiának meg kell szállnia Belgrádot mint zálogot, míg a szerbek az összes követeléseknek eleget nem tesznek. A megszállást II. Vilmos úgy képzei, mint amilyen volt a német megszállás 1871-ben, mely addig tartott, míg Franciaország a milliárdokat meg nem fizette. Éppen azért a császár felhívja Jagowot, hogy e gondolatmenetének megfelelőleg javaslatot készítsen, amelyet Bécsben elő kell terjeszteni és amelynek alapján ő a béke érdekében közvetíteni fog. (D. D. z. K. 293. szám).

II. Vilmos július 28-i lépését az entente szerzők azzal akarják gyengíteni, hogy azt állítják, miszerint ez a lépés Grey figyelmeztetésének hatása alatt jött létre. Az biztos, hogy II. Vilmos július 28-án reggel ismerte a londoni német nagykövet figyelmeztetéseit és ha azok hatása alatt is cselekedett volna, ez sem von le semmit július 28-i békés állásfoglalásából.

De július 28-án függetlenül II. Vilmostól Bethmann is igen tevékeny részt vett a helyzet tisztázásában. Így délután értesíti Bécset, hogy nem tartja szerencsés gondolatnak, hogy már ezen a napon kategorikus kijelentéseket tegyenek Pétervárt; azután pedig megköszöni Sasonow békés nyilatkozatát és tudomásul adja neki, hogy a Monarchia területi désintéressement je a további megegyezés alapjául szolgálhat.

Július 28-án délután kapta aztán még Bethmann Vilmos

császár rendelkezését a Bécsben megteendő demarche érdekében. Ez a demarche még a délután folyamán elkészült és azt szó szerint idézem, hogy mindenki lássa, milyen nyomást gyakorolt Berlin Bécsre. A demarche szó szerint így szólt:

„Az osztrák-magyar kormány határozottan kijelentette Oroszországnak, hogy szerbiai terület hódítására nem gondol. Ez egyezik Exellenciád jelentésével, hogy sem az osztrák, sem a magyar államférfiak nem tartják kívánatosnak, hogy a szláv elem a Monarchiában szaporodjon. Ettől eltekintve az osztrák-magyar kormány-többszöri kérdezősködésünk dacára – nem világosított fel bennünket a szándékairól. A szerb kormánynak az osztrák ultimátumra adott és rendelkezésünkre álló válasza azt mutatja, hogy Szerbia a Monarchia követeléseinek olyan nagy mértékben engedett, hogy az osztrák-magyar kormánynak teljesen intranszigens álláspontja mellett azzal kell számolni, hogy a közvélemény egész Európában lassanként ellene fog fordulni. Az osztrák vezérkar adatai alapján Szerbia ellen csak augusztus 12-én lesz lehetséges katonailag fellépni. Ezért a császári kormány rendkívül nehéz helyzetbe jut azáltal, hogy a közbeeső időszakban ki van téve a többi kabinetek közvetítő és konferenciás javaslatainak. És ha ezekkel a javaslatokkal szemben az eddigi tartózkodást tanúsítja, akkor még a német nép előtt is őreája fog hárulni az ódium, hogy bűnös a világháborúért. Ezen az alapon azonban három fronton nem igen lehet eredményesen a háborút megkezdeni és folytatni. Parancsoló szükség tehát, hogy a felelősség – a konfliktusnak esetleg a nem közvetlen érdekeltkre való áttérése esetén – minden körülmények között Oroszországot terhelje.

Sasonow gróf Pourtalèsval való utolsó beszélgetésében beismerte, hogy Szerbia meg kell, hogy kapja a megérdemelt fenytést. A miniszter már nem viseltetik annyira elutasítóan az osztrák állásponttal szemben, mint előbb. Ebből azt lehet következtetni, hogy az orosz kormány nem fog elzárkózni attól a megismeréstől sem, hogy miután az osztrák-magyar hadsereg mozgósítása megkezdődött, már a fegyver becsülete is követeli a Szerbiába való bevonulást. De őe gondolatba még könnyebben bele fog nyugodni, ha a bécsi kabinet Pétervárott megismétli határozott nyilatkozatát, hogy távol állanak tőle területi foglalások Szerbiában és hogy katonai intézkedései csak Belgrád vagy más meghatározott szerb területen levő pontok ideiglenes megszállását célozzák, hogy ezáltal kényszerítse a szerb kormányt, arra, hogy követeléseinek eleget tegyen és hogy a jövőben való jó magaviselet érdekében biztosítékokat kikényszerítsen, amelyekre Ausztria-Magyarországnak feltétlen joga van azok után a tapasztalatok után, amelyeket Szerbiával szereztek. A megszállás úgy

képzelandő el, mint a német okkupáció Franciaországban a frankfurti béke után, amely biztosította a hadikárpótlási követelést. Ha az osztrák-magyar követeléseknek eleget tettek, a kiűrés meg fog történni. Ha az orosz kormány ennek az álláspontnak a helyességét nem ismeri el, akkor egész Európa közvéleményével, fogja magát szemben találni, amely most Ausztriától kezd elfordulni. A továbbiakban az általános diplomáciai és valószínűleg a katonai helyzet is igen lényegesen el fog tolódni a Monarchia és szövetségeseinek előnyére. Méltóztassék ez irányban gróf Berchtolddal igen határozottan beszélni és Pétervárnak a megfelelő demarsot kieszközölni, önnek azonban óvakodni kell attól, hogy az a benyomás alakuljon ki, mintha mi Ausztriát vissza akarnánk tartani. Arról van tudnillik szó, hogy megtaláljuk azt a módot, amely lehetővé teszi azt, hogy megvalósuljon a Monarchiának az a célja, hogy elvágja a nagyszerb propaganda életidegét anélkül, hogy világháborút idézne elő. Ha pedig ezt elkerülni nem lehet, lehetőleg meg keil javítani a feltételeket, amelyek mellett ezt a háborút viselni fogjuk. (D. D. z. K. 323. szám.)

A német kancellár ezt a nagy demarsot Vilmos császárnak is bejelenti és a hatását azzal akarja fokozni, hogy az uralkodót kéri, hogy a cárhoz intézzen levelet, amelynek konceptusát Bethmann meg is írta (D. D. z. K. 308. szám.)

A levélben a német császár figyelmezteti a cárt, hogy az összes uralkodók közös érdeke, ha a sarajevoi gyilkosságért az erkölcsileg felelős személyek elnyerik a méltó büntetést; ez politikával semmiféle kapcsolatban nincs. Továbbá, mondja a levél, hogy a német császár megérti a cár nehéz helyzetét az orosz közvéleménnyel szemben és tekintettel arra a barátságra, ami közöttük fennáll, ő minden befolyását latba fogja vetni, hogy Ausztria kielégítő megegyezésre jusson Oroszországgal. (D. D. z. K. 335. szám.)

Bethmann nagy demarsa július 28-án este 10 óra 15 perckor ment el távirati úton Bécsbe, míg a császár sürgönye 29-én reggel 1 óra 45 perckor lett továbbítva Pétervárra. Közben Bethmann kellemetlen híreket is kapott Bécsből. így este 6 óra 39 perckor jött a hír a Monarchia szerbiai hadüzene-téről (D. D. z. K. 331. szám); 7 óra 25 perckor pedig megkapta a második hírt, hogy gróf Berchtold Grey július 27-i javaslatát, amelyet Bethmann melegen ajánlott, a bekövetkezett szerb hadüzenet miatt tárgyalannak tekinti (D. D. z. K. 313. szám). Azonban Bethmann orosz hírek dacára sem veszítette el a bizalmát és már este 9 órakor táviratot meneszt Pétervárra azzal,

hogy ő azon van, hogy Bécs és Pétervár nyíltan beszéljék ki magukat és ezen a bekövetkezett hadüzenet sem változtatott semmit (D. D. z. K. 385. szám).

Továbbá magához hívatta az angol nagykövetet, aki előtt kifejtette, hogy nagy súlyt fektet arra, hogy a béke érdekében Anglia és Németország együtt működjenek és megmagyarázta Grey konferencia javaslatán. Kitért továbbá arra a hírre is, hogy Oroszország 14 hadtestet mozgósít és figyelmeztette a nagykövetet ennek a lépésnek a veszélyességére, mert erre a lépésre a Monarchia kénytelen lesz hasonló rendszabályokhoz nyúlni és akkor a háború réme kísért, amelyért azután egyedül Oroszország felelős. A beszélgetés végén pedig Bethmann kiemelte, hogy a nagyhatalmak közötti háborút ki kell kerülni (A. K. K. 71. szám.)

Sajnos, Bécsben a Ballplatzon másra nem is gondoltak, csak arra, hogy Szerbiának elküldjék a hadüzenetet, pedig július 28-án reggel 5 óra 30 perckor érkezett meg a német nagykövetségre Bethmann javaslata, hogy gróf Berchtold tegye megfontolás tárgyává Grey azon kérését, hogy a Monarchia fogadja el a szerb választ legalább tárgyalási alapul, amit a német nagykövet még 11 óra előtt hozhatott gróf Berchtold tudomására, mert a német nagykövet július 28-i leveléből ki-vehető, hogy ezen a napon Berchtold és Forgács grófok nála reggelin voltak és el sem képzelhető, hogy a német nagykövet Grey javaslatát nem említette volna meg. *Hogy pedig ilyen viszonyok mellett hogy lehetett 11 órakor elküldeni a szerb hadüzenetet, az teljesen érthetetlen és valóságos bűntény volt a Monarchiával szemben, még ha figyelembe vesszük is azt, hogy a Monarchiának erkölcsi alapja is volt a hadüzenetre.* De azért a Ballplatzon nem nagyon vehették komolyan Grey javaslatát, mert akkor nem fordult volna elő az, hogy Bethmann ajánlására csak éjjel 11 óra 50 perckor ment el a nemleges válasz. De még érthetlenebb gróf Berchtold viselkedése az angol és az orosz nagykövettel szemben. Tudniillik július hó 28-án Bunsen, az angol nagykövet megjelent gróf Berchtold előtt és bejelentette neki Grey konferenciatervét, amely konferencia hivatva lett volna elintézni a válságot, ahogy ezt 1912-ben a londoni nagykövetségi konferencia már egyszer el is intézte. Hogy gróf Berchtold ezt a javaslatot elutasította, az érthető, mert hiszen ezen a konferencián Anglia, Franciaország és Olaszország a Monarchia ellen foglalt volna állást és csak

Németország védte volna a Monarchia érdekeit. De hogy gróf Berchtold az angol nagykövet előtt is azzal a mesével állt elő, hogy a hadüzenet azért történt meg, mert a szerbek a Monarchia katonáira tüzeltek, mikor ő tudta, hogy ez nem igaz, ez már igen nehezen érthető meg. (U. O. V. K. II. 90. szám.) Július 28-án Sebecco orosz nagykövet is megjelent gróf Berchtoldnál és közöttük barátságos eszmecsere alakult ki, miközben az orosz nagykövet kifejtette azt, hogy a szerb válasz olyan, hogy megegyezés alapját képezhetné és kérte gróf Berchtoldot, hogy a Monarchia pétervári nagykövete felhatalmazást kapjon arravatkozólag, hogy Sasonow-val tárgyalhasson. Gróf Berchtold Sebecco érveléseit nem fogadta el, kijelentvén, hogy a szerb válasz nem kielégítő és a szerb válasz tartalmának megvitatásához nem járulhat hozzá, miközben Sebecconak is beadta azt a valótlan mesét, hogy a szerb hadüzenetet a szerb részről megkezdett ellenségeskedés idézte elő (U. O. V. K. II. 95. szám).

Hogy gróf Berchtold nem akarta elfogadni Grey ama javaslatát, hogy a szerb választ tárgyalási alapul fogad/a el, dacára annak, hogy ezt Berlin is ajánlotta, igen súlyos hiba volt, mert. ezáltal a Monarchia Európa közvéleménye, de különösen az angol közvélemény előtt mint békebontó szerepelt és ezáltal megkönnyítette Grey helyzetét Angliában.

Gróf Berchtoldnak gyűlölete és hajlíthatatlansága Szerbiával szemben megérthető és erkölcsileg igen erősen alá volt támasztva, de azért ez a hajlíthatatlanság július 28-án már nem volt észszerű. Ez a gyűlölet a londoni nagykövetre Mensdorff grófra is áterjedt és ez július 27-én Lichnowsky előtt nyíltan be is vallja, hogy Bécs Szerbiával minden áron háborút akar és azt le akarják gázolni, miközben elmondja, hogy Szerbiát Albánia és Bulgária között fel fogják osztani (D. D. z. K. 301 szám.) Természetes, hogy mikor a német nagykövet ezt Berlinbe jelenti, Bethmann igen jogosan a következőképpen aposztrofálja gróf Berchtold politikáját:

„Ausztriának ez a kétszínűsége tűrhetetlen. A programjukról előttünk megtagadják a felvilágosítást, azután kijelentik, hogy Hoyos grófnak azon bejelentései, amelyek Szerbia feldarabolását célozták, csak magánjellegnek. Pétervárt ők a bárányok, akik semmi rosszban a fejüket nem törik és Londonban pedig a nagykövetségük szerb területnek Bulgária és Albánia közötti felosztásáról beszél.”

Igaza volt Bethmannak, mert az osztrák diplomatákat a Szerbia iránti jogos gyűlöletük annyira elvakította, hogy nem látták, hogy ez már július 28-án nem volt időszerű.

Londonban július 28-án Grey és társai folytatták hamis játékukat. Július 28-án reggel Grey már tudta, hogy Németország arra az esetre, ha Oroszország csak a Monarchia ellen mozgósít, nem fog mozgósítani, vagyis kiadta a kezéből a gyorsabb mozgósítás előnyét. **Grey ahelyett, hogy most, mikor igazán a szemei előtt lehetnek volna Németország becsületes szándékai, nem azt teszi, hogy Oroszországot visszatartsa, hanem ezt a hírt továbbítja Parisba és Pétervárra, ahol ezzel eléri azt, hogy az oroszoknál a Monarchia elleni mozgósítási szándék annál határozottabb lett.** Nicholson pedig ezen a napon levelet ír Buchanannak, amelyben kifejti, hogy Anglia is bele fog sodródni a konflációba és hogy Anglia a barátai oldalán fog állni. És habár Anglia nem tudja Sasonownak végleg megígérni, hogy milyen lesz az álláspontja, de azért mégis meg fogják ismerni, hogy abban az esetben, ha Angliát közreműködésre felszólítják, nem fognak habozni, hogy a kötelességüknek eleget tegyenek (U. A. O. 239. szám.) Ez a levél augusztus 1-én délben érkezett Pétervárra, tehát a július 29, 30, 31-i pétervári eseményekre semmiféle befolyást nem gyakorolt, azonban igen jól mutatja az angol külügyi hivatal lelkületét. *Ilyen emberektől Németország hiába várta, hogy ezek Oroszországra mérséklőleg fognak hatni.* Persze a világ előtt Grey igen előzékenyen értesíti Berlint, hogy addig, míg meg van a lehetősége annak, hogy közvetlen eszmecsere jön létre Ausztria és Oroszország között, addig ő is elhalasztja konferenciás javaslatát, mert azon az állásponton van, hogy az Ausztria és Oroszország közötti közvetlen eszmecsere minden javaslatnál jobb (A.K.K. 67. szám),

Míg azonban Grey Berlinnel udvariaskodik, addig Churchill tengerészetügyi miniszter egész brutalitásában mutatja, hogy az angol politika végcélját és délelőtt 10 órakor elhatározza, hogy az angol hajóhadat a következő napon reggel Portlandból a scapflowi öbölbe fogja küldeni, mely kikötő az angol háborús terv értelmében háború esetén az angol flotta főállomását képezte.

Ezt az elhatározást azonban Churchill nem merte az angol minisztertanács elé hozni, hanem erről csak Asquith miniszterelnököt értesítette, aki ehhez az intéz-

kedéshez hozzájárult. Erre az angol admirális délután 5 órakor elküldte a hajóhadnak a parancsot, hogy a flotta a kora reggeli órákban hagyja el Portlandot és induljon Scapaflow felé. Történik pedig ez az elhatározás akkor, mikor Angliában a Monarchia szerbiai hadüzenetét még nem is ismerték. Hogy ez az intézkedés milyen hatással volt Parisban és Pétervárott, ahhoz bővebb magyarázat nem is szükséges. Wilson angol vezérkari főnök naplójából tudjuk, hogy július 28-án délután 3 órakor Asquith elrendelte a Precautionary Periodot, mely intézkedésre maga Wilson vezérkari főnök megjegyzi, hogy nem tudja miért teszik, mert hiszen Németországban semmi sem mozog. A háborús veszély kihirdetését Németország csak július 31-én délután 1 órakor rendelte el és pedig csak akkor, mikor hivatalosan meg tudták az orosz általános mozgósítást, míg **Anglia ezt az intézkedést, amely megelőzte a mozgósítást, minden ok nélkül rendelte el.**

Az (U. A. O.) igazolják, hogy Berthie – a párisi angol nagykövet – ezen a napon is figyelmeztette Greyt az orosz veszélyre. 28-án délben táviratban jelentette, hogy Iswolski megérkezett Parisba és Lord Granville előtt nyíltan megmondta, hogy a háború kikerülhetetlen és pedig Anglia hibájából kifolyólag, mert ha Anglia kijelentette volna, hogy Oroszországgal szolidáris, akkor Németország és Ausztria óvakodtak volna, hogy ilyen messzire menjenek. (U. A. O. 216. szám.) Ugyanazon napon pedig Berthie magánlevelet ír Greynek, amelyben elmondja, hogy a helyettes külügyminiszternél is eljárás és megkérdezte tőle, hogy Iswolski előtte is ilyen komolyan nyilatkozott-e, mert ha Iswolski felfogása az orosz kormány felfogása, akkor ez a béke fenntartása szempontjából nem volna biztató. (U. A. O. 244. szám.)

Hogy ezek után Grey hogyan írhatta meg emlékiratainak II. kötetében a 276 oldalon azt, hogy Iswolski ellenőrizhetetlen pletykák szerint elkiáltotta volna magát „C'est ma guerre”, azt csak Grey igazmondásával lehet magyarázni!

Péterváron július hó 28-án Sasonow, Paleologue és Buchanan egész nyíltan dolgoztak a háború kitörése érdekében, ugyanakkor azonban a felelősséget Németországra akarják hárítani.

Gróf Pourtalès-tól tudjuk, hogy a Monarchia Szerbia

hadüzenete július hó 28-án délután érkezett meg Pétervárra, éppen akkor, mikor Pourtalès gróf Sasonownál volt, mikor közöttük igen éles vita alakult ki, mert Sasonow azzal a szemtelen megjegyzéssel fogadta, hogy ő már most átlát a hamis német politikán. A vita annyira elfajult, hogy Pourtalès gróf kikérte magának Sasonow sértő modorát, beszüntette a további tárgyalást és eltávozott. Mikor azonban a német nagykövetséghez ért, ott meghallotta, hogy a Péterváron horgonyzó német hajókról a rendőrség leszerelte a drótnélküli távirót, úgy hogy neki újból vissza kellett menni a külügyminisztériumba, de csak a miniszter segédjével tárgyalt, miközben szóvátette neki, hogy ő Sasonowval többé nem tárgyalhat, ha azonban Sasonow csak a legkisebb előzékenységi lépést megteszi, akkor övele újból tárgyalni fog. Mikor Pourtalès gróf visszatért a német nagykövetségre, már várta őt Sasonow telefon üzenete, hogy jöjjön hozzája: *Mikor erre újból Sasonownál megjelent, ez őt átölelte és bocsánatot kért tőle, hogy elragadtatta magát.* Most már aztán barátságosan elbeszélgettek, miközben Sasonow a nagykövetet a helyzet komolyságára figyelmeztette. Továbbá megakartta győzni a nagykövetet, hogy a szerb válasz mindenben eleget tesz a Monarchia követeléseinek, miközben Pourtalès igen helyesen megjegyezte, hogy ez a kérdés tisztán a Monarchia és Szerbia ügye és a szerb jegyzék újbóli tárgyalásába a Monarchia nem mehet bele. Pourtalès gróf azonban Sasonownak előhozta a különböző orosz katonai intézkedéseket, amelyek sehogysen hozhatók összhangzásba Suchomlinov hadügyminiszternek Eggelíng őrnagy előtt adott becsületszavával és Pourtalès gróf annak a gyanúnak adott kifejezést, hogy az orosz alsóbbrendű katonai hivatalok a saját felelősségükre mozgósítási intézkedéseket tesznek és újból figyelmeztette Sasonowot, hogyha Oroszország ezeket a készülődéseket tovább folytatni fogja, akkor ez feltétlen háborúhoz fog vezetni. (D. D. z. K. 338. szám.) Hogy pedig Paleologue milyen módon működött ezen a napon, szószerint az ő szavait idézem:

Délután 3 órakor a külügyminisztériumba megyek. Buchanannak Sasonowval megbeszélése van. A német nagykövet vár, míg a fogadás sora reá kerül. Megkérdezem tőle egész nyíltan: Elhatározták-e már, hogy a szövetségüket megnyugtassák? Ausztriának egyedül önök képesek bölcs tanácsokat adni.

Gyorsan és akadozva azonnal azt válaszolta:

De itt az a hely, ahol meg kell hogy nyugodjanak és fel kell hogy hagyjanak Szerbia izgatásával.

Paleologue: Becsületre biztosítom önt arról, hogy az orosz kormány egész nyugodt és kész minden békülékeny megoldásra, de ne követeljük tőle, hogy Szerbia megsemmisítéséhez hozzájáruljon. Ez azt jelenti, hogy lehetetlenséget kívannak

Portalès szárazon veti oda: Nem hagyhatjuk a szövetségesünket el. *Paleologue.* Engedje meg, hogy nyíltan beszéljek önnel, kedves kollega. A helyzet igen komoly és azt hiszem, hogy mi egymást kölcsönösen eléggé becstüljük, hogy nyíltan kibeszélhessük egymást. Ha a szerb-osztrák viszály egy vagy legfeljebb két nap alatt nincs rendezve, akkor ez háborút jelent és pedig általános háborút és egy olyan katasztrófát, amelyet még a világ nem ismert. Ez a nagy szerencsétlenség kikerülhető, mert az orosz kormány és az angol kormány békés szándékú és mert az Ön kormánya is azt állítja, hogy békés szándékú. Ezeknél a szavaknál kitör *Portalès:* Ez biztos és erre Istent hívom tanúnak. Németországnak békés a szándéka. 43 év óta őrizzük Európa békéjét. 43 évig becsülfünknek az volt az alapja, hogy erőinkkel nem éltünk vissza. És mi vagyunk azok, akiket azzal vádolnak, hogy elő akarjuk idézni a háborút. A történelem igazolni fogja, hogy az igazság a mi oldalunkon van és a lelkiismeretünk nem tehet szemrehányásokat. *Paleologue.* Már olyan messzire vagyunk, hogy a történelem ítéletét kell felhívunk? Nincs más kivezető út?

Portalès gróf annyira fölizgul, hogy nem tud többé beszélni. A kezei reszketnek, a szemei pedig könnyeznek és visszatartott haraggal ismétli: Mi nem hagyhatjuk, mi nem is hagyjuk cserbe a szövetségesünket . . . Nem fogjuk őt cserbehagyni!

Erre kilép Sasonow dolgozószobájából és *Portalès* vad arckifejezéssel berohan a szobába anélkül, hogy elmenetele közben Buchanan kezét megszorította volna. Istenem, rettenetes állapotban van, mondta nekem Sir George. A helyzet még rosszabbodott. Nem kételkedem többé abban, hogy Oroszország mindenben és mindenkiel kézre fog működni: she is thoroughly in earnest. Éppen most kértem Sasonowot, hogy ne engedélyezzen olyan katonai intézkedéseket, amelyeket Németország kihívásnak minősíthet. Németországra kell háritani a kezdeményezésért a felelősséget. Az angol közvélemény csak akkor fog megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy résztvegyen a háborúban, ha a támadás kézzelfoghatóan Németországtól indul ki . . . Kérem önt, hogy ebben az értelemben beszéljen Sasonow-val. Én ugyanazt mondom neki.

Ebben a pillanatban megjelenik az osztrák nagykövet. A velünk szemben tanúsított merevség élénk ellentétben van a szokásos hajlékony udvarias szeretetreméltóságával Buchanan és én meg akarjuk szólaltatni. Kedvezőbb híreket kapott Bécsből? kérdeztem őt. Nem tud valamiképp megnyugtatni bennünket? Nem, semmi újat nem tudok. A kerék forgásban van. Anélkül, hogy közelebbről megmagyarázná a dolgot, újból megismétli apokalytikus metaphorját: „A kerék forgásban van „

Miután látom, hogy a további zaklatás céltalan, Buchannal eltávozom. Jobbnak tartom, hogy a miniszterrel Pournalés és Szápáry fogadása után beszéljek. Egy negyed órával később bejelentetem magamat Sasonownál. Halvány és remeg.

Sasonow: A benyomásom igen kedvezőtlen . . . igen kedvezőtlen. Világos, hogy Ausztria a tárgyalást velünk megtagadja és kéz alatt Németország izgatja.

Paleologue: ön tehát Pournalésból nem tudott semmit sem kivenni?

Sasonow: Semmit mást, csak azt, hogy Németország Ausztriát nem hagyhatja cserben. De követeltem én ezt tőle? Egyszerűen azt követeltem Németországtól, hogy segítsen nekem abban, hogy békés eszközökkel oldjam fel a csomókat...

Különben is Pournalés nem tudott uralkodni magán, szavakat nem tudott találni, dadogott és egészen meg volt zavarodva.

– És miért? Mi ketten, ön és én, nem vagyunk ilyenek. Mi megtartjuk a hidegvérünket, a self controlt.

Paleologue: Pournalés azért zavarodott meg, mert ő személyesen is felelős a játékban. Attól félek, hogy ő is hozzájárult ahhoz, hogy kormányát ebbe a rettenetes kalandba szorítsa és azért bizonyígtatta, hogy Oroszország nem fog kitartani és arra a valószínűtlen esetre, hogy nem fog engedni, Franciaország az orosz szövetséget fel fogja mondani. Most látja, hogy milyen mélységbe rántotta a barátját. *Sasonow:* ön meg van erről győződve?

Paleologue: Majdnem... Pournalés még tegnap biztosította a hollandi követet és a belga követségi megbízottat, hogy Oroszország kapitulálni fog és ez a hármasszövetség győzelmét jelenti. Legjobb forrásból tudom ezt. Sasonow bátor-talan mozdulatot tesz és mély hallgatásba merülj

Én tovább folytatom. Berlinben és Bécsben a kocka már eldőlt. Mindenekelőtt most Londonra kell, hogy gondoljon. Könyörgöm önnek, hogy a német fronton ne tegyen katonai intézkedéseket, sőt az osztrák fronton is nagyon óvatos legyen, addig, amíg Németország a játékát titokban tartja. Az ön részéről a legkisebb vigyázatlanság elég és Anglia közreműködését eljátszotta.

Sasonow: Az én véleményem ez, de a vezérkarunk nagyon türelmetlenkedik és csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudom visszatartani.

Paleologue: Az utolsó szavak nyugtalanítanak; egy gondolat villan át a fejemben. Akármilyen komoly a veszély és akármilyen gyengék is a mentési kilátások, de azért én és ön meg kell hogy kíséreljük a lehetetlenséget, hogy megmentsük a békét. Gondolja meg, hogy olyan helyzetben vagyok, amelyben egy nagykövet még sohasem volt. Az államfő és a kormány feje nyílt tengeren vannak, én velük csak esetről-esetre és egész bizonytalan módon érintkezhetem. Különben is tökéletlenül vannak a helyzetbe beavatva és nekem viselkedésem tekintetében utasítást nem adhatnak. Parisban a minisztérium fej nélkül van és a köztársasági elnökkel és a miniszterelnökkel való levelezés éppen olyan szabálytalan és bizonytalan, mint az enyém. Ezért a felelősségem irtózatossá teszi. Ezért önt arra kérem, hogy most már kötelezze magát arra, hogy hozzájárul azokhoz az intézkedésekhez, amelyeket önnek Anglia és Franciaország a béke megtartása szempontjából ajánlani fognak.

Sasonow: De ez lehetetlen. Hogy járulhatok már előre hozzá olyan intézkedésekhez, amelyek tartalmát és feltételeit nem ismerem?

Paleologue: Éppen az imént mondtam önnek, hogy a lehetetlent kell megkísérelnünk, hogy a békét biztosítsuk.

Rövid habozás után *Sasonow* azt válaszolta: Jó, hozzájárulok.

Paleologue: Én ezt a hozzájárulást hivatalosnak tekintem és Parisba fogom tovább adni.

Sasonow: A hozzájárulásomat táviratilag továbbíthatja. Köszönöm, ön a lelkiismeretemen igen könnyített.

(*Paleologue:* „Am Zarenhof während des Weltkrieges. I. 29-33. oldal).

Olvasván *Paleologue* ezen feljegyzéseit, mindenki kivetheti belőle, hogy a német nagykövet lelkülete fel volt dűlva; azonban *Paleologue* azon állítása, hogy *Pourtalès* gróf azért lett volna nyugtalan, mert lelkiismeretfurdalásokat érzett a felett, hogy a német kormányt háborús kalandra uszította, abszolút valótlanság, miután *Pourtalès* gróf jelentései ma egytől-egyig nyilvánosságra kerültek és azokban a legkisebb uszítás vagy rábeszélés nem található. Ezt *Paleologue* is tudta, mikor az emlékiratait kiadta s a legelemibb igazságérzet meg kellett volna hogy súgja neki, hogy *Pourtalès*-ről szóló állításait megváltoztassa, vagy pedig egyáltalában nem kellett volna gróf *Pourtalès*-ről semmit sem írni.

Hogy Pourtalès gróf július 28-án olyan ideges volt, az azzal magyarázható, hogy nem tudta összeegyeztetni Sasonow békés fogadkozásait az orosz nagymérvű katonai készülődésekkel és érezte, hogy Sasonow vele perfid játékot űz.

Ami pedig Paleologuenak azon állítását illeti, hogy ő menyire dolgozott a béke érdekében, az ő tőle szabad kigondolás, mint amilyen mese az az állítólagos távirat, amelynek létrejöttét Paleologue olyan drámáin írja le. Paleologue tudniillik július 28-án nemcsak hogy a béke érdekében semmit sem tett, hanem éppen ellenkezőleg, ahogy ezt az 1924-ben kiadott orosz külügyminiszteri feljegyzések mutatják, ezen a napon kijelentette az orosz külügyi hivatalban a francia kormány nevében, hogy Franciaország kész eleget tenni szövetségi kötelezettségeinek, ha arra szükség s ilyen lesújtó bizonyíték után Paleologue még mer újból előjönni az ő meséjével, mikor Louis pétervári francia nagykövet feljegyzései szintén őt vádolják. A Temps 1924 november 17-i számában még azt is állítja, hogy akkor, mikor július 28-án Sasonow nem akarta elfogadni az ő békés közbenjárását, őt azzal fenyegette, hogy a cárhoz fog fordulni, mire Sasonow engedett. *Paleologue ezen új meséje szintén szabad fantázia születménye.* Ha tudniillik Paleologue valóban Parisba küldte volna azt a sürgönnyt, amiről beszélt, akkor ezt mint békés szándék bizonyítékát régen kiadták volna a francia sárga könyvben» ami azonban nem történt meg.

Sasonownak július 28-iki fellépését az orosz külügyi feljegyzések most már mindenben megmagyarázzák és július 28-án következett be az az eset, amelyről Buchanan július 25-iki táviratában megemlékezik, t. i. hogyha Oroszország biztos lesz Franciaország támogatásában, akkor magára fogja vállalni a háborús veszélyt. *Paleologue július 28-iki kijelentése tulajdonképpen bianco felhatalmazás a világháborúra és sokkal veszedelmesebb körülmények között adatott, mint a német kormánynak július 5-iki hozzájárulása a Monarchia szerbiai terveéhez.* Hogy Paleologue július 28-án kinek a megbízásából adta Sasonownak sorsdöntő kijelentéseit, azt még pontosan nem tudjuk. Igen valószínű, hogy Poincaré küldte a megbízatást a France hadihajó fedélzetéről, mert teljesen ki van zárva, hogy a helyettes külügyminiszter ilyen nagy horderejű utasítást küldött volna. Miután pedig az utasítást Iswolski előtt is

elmondta volna, akkor ennek az utasításnak Iswolski táviratai között, amelyek július hónapra vonatkozólag egytől-egyig ismereteseek, ott kellene hogy legyen, azonban ilyen távirat nincs. A francia sárgakönyvben szintén hiányzik a Paleologue-nak küldött utasítás, azután pedig Paleologue-nak az utasítás átadásáról szóló jelentése. Az emberiség várja, hogy mikor fognak már ezek az okmányok a francia levéltárakból előkerülni.

Amióta ismeretes, hogy a francia kormány július 28-án Sasonownak bianco felhatalmazást adott, azóta megérhető Sasonow július 28-iki erélyes fellépése, de megérhető az is, hogy Dobrorolski tábornok ma már az egész világon ismert publikációjában („Die Mobilmachung der russischen Armee 1914.) július 28-ról a következőt írja:

„Július 28-án, Ausztria-Magyarországnak Szerbiához intézett hadüzenete napján, Sasonowot egyszerre elhagyja az optimizmus. Ő meg van győződve, hogy az általános háború kikerülhetetlen és figyelmezteti Januskijevicset arra a szükségességre, hogy a hadseregünk mozgósításával többé ne habozzon, miközben a külügyminiszternek a mozgósításról szóló megjegyzésében Januskijevics szavai szerint csodálkozás volt észlelhető, hogy ez miért nem kezdődött meg előbb. Július 28-án este aláíratás végett két legmagasabb ukáz került elő, az egyik a részleges, a másik az általános mozgósításra ...

Dobrorolski szavaihoz sem kell bővebb kommentár.

Mikor pedig Sasonow megtudta, hogy a mozgósításra minden elő van készítve, akkor július 28-án este táviratot menesztett Londonba, Parisba és Berlinbe, amelyben bejelenti, hogy a következő napon a részleges mozgósítást ki fogják hirdetni, ami tudatos valótlanság volt, mert hiszen a vezérkar az általános mozgósítási ukázt is előkészítette, amelyet a cár a következő nap reggel alá is irt. Itt megjegyzem még, hogy az új szovjetokmányok között meg van a bécsi nagykövet július 28-í távirata is, hogy Bécsben az általános mozgósítást elrendelő parancsot aláírták. Ez a távirat valótlanság, mert a Monarchia az általános mozgósítást július 31-én délben rendelte el.

Hogy pedig gróf Pourtalèsnek mennyire volt igaza, mikor nem hitt Sasonow szavainak az orosz katonai intézkedésekre vonatkozólag, erre döntő tanú Bogisevics, aki július 27-én este Berlinből Varsón és Kiseneven keresztül Szerbiába utazott és az útvjáról a következőt írja:

Több szerb tiszt kíséretében július 28-án Varsóba érkeztem. A német határig a legcsekélyebb katonai intézkedés

se volt észlelhető. A német határ átlépése után mindjárt nagyarányú katonai intézkedéseket vettünk észre. Az egyes állomásokon a teherkocsik felhalmozódása, pályaudvarok katonai megszállása, egyes városokban csapatösszevonások, éjjeli csapatszállítások, mozgósítási tüzek. Mikor július 28-án este Brestbe érkeztünk, már ki volt hirdetve az ostrom-állapot. Kisenevben pedig az általános mozgósítási parancs, nyilvánosan ki volt ragasztva. Minden azt mutatta, hogy az orosz hadsereg nagy támadó előkészületeket tesz .. . (Bogisevics Kriegsursachen 83. oldal.)

Olvasván Bogisevics ezen leleplezéseit, mindenki tisztában lehet azzal, hogy Sasonow milyen perfid játékot űzött július 28-án a német nagykövettel, mikor őt a katonai előkészületekről nyugtatta meg. Sasonow akkor sem volt semmivel különb, mint 1927-ben, mikor „Hat nehéz esztendő” cím alatt a megemlékezéseit kiadta. **Ez a munka tudatos csalások és hazugságok gyűjteménye és aki összehasonlítja Sasonow állításait az orosz titkos okmányokkal, az Sasonowban bizonyos patológiai hazudozási mániát kell hogy megállapítson.**

Bogisevics leleplezései igazolják azt is, hogy Oroszországban már a mozgósítás kihirdetése előtt is mozgósítottak, mert a részletes mozgósítást elrendelő távirat július 29-én éjfélkor ment el Pétervárról, míg az általános mozgósítási távirat július 30-án délután ment el a pétervári központi táviradból.

Július 28-án Franciaországban visszaszállítják az összes nem a helyőrségekben levő csapatokat a helyőrségi helyekre. Ezen a napon a hadügyminisztérium rendelkezéseket is adott ki és pedig a fontos épületek védelméről, a határ őrizetéről és azután a határmenti utakon felállítandó útelzárásokról. Július 28-án Belfortban riadóra készen voltak. A német csapatoknak a helyőrségi helyekre való visszaszállítását csak július 29-én este rendelték el, így ezeket csak július 30-án szállították el.

Július 28-án Iswolski már Parisban is érezteti hatását, mert a békülékeny helyettes külügyminiszter is hirtelen takarodót fűit és Iswolski előtt kijelentette, hogy egy pillanatig sem gondolt arra, hogy Pétervárott mérsékletre intsen, mert szerinte nem Pétervárt, hanem Bécsset kell mérsékletre inteni. (Romberg „Die Fälschungen des russischen Orangebuches” 26. oldal). Vajjon micsoda diadalordítás hangzana el a túlsó oldalon, ha Berlin ilyen módon működött volna Bécsben, így azonban a francia helyettes külügyminiszter nagyszerű kitételeiről előkelően hallgatnak.

VII. FEJEZET.

A politikai események lefolyása július hó 29-én.

Az európai helyzetet július hó 29-én az orosz részleges mozgósítás elrendelése jellemzi, miáltal a politikai helyzet a végletekig kiéleződött.

Miután július 29-én egyik távirat a másik után érkezett Berlinbe, amelyek azt mutatták, hogy Oroszország nagymérvű mozgósítási műveleteket végez. (D. D. z. K. 333, 330, 331. 335 a 337. számok.) A birodalmi kancellár kezdte belátni, hogy a helyzet igen komoly. Továbbá Parisból is olyan hírek érkeztek, hogy Franciaország is katonai előkészületeket tesz, ezért a birodalmi kancellár kénytelen volt Parisban és Pétervárt kijelenteni, hogyha folytatják a katonai intézkedéseket, akkor ez német ellenrendszabályokat fog maga után vonni. így 12 óra 50 perckor feladott táviratában kéri báró Schoent, hogy figyelmeztesse a francia kormányt arra, hogyha Franciaország tovább folytatja a katonai készülődéseket, akkor Németország kénytelen lesz a háborús veszélyt proklamálni, ami ugyan még nem jelenti a mozgósítást, de még jobban emelné a feszültséget (D. D. z. K. 341. szám.) Ugyanakkor feladott pétervári táviratban pedig figyelmezteti a német nagykövetet, hogyha Oroszország tovább folytatja a mozgósítást, akkor Németország is kénytelen mozgósítani és az európai háború ezáltal kikerülhetetlen lenne. (D. D. z. K. 342.)

Hogy pedig Bethmann milyen nehéz helyzetben volt július 29-én a francia és orosz katonai intézkedések miatt, ezt megvilágítandó szószerint idézem a német vezérkar július 29-i emlékiratát, mert ebből még a laikus is kiveheti, hogy mennyire szükség volt Pétervárott és Parisban komoly figyelmeztetéseket leadni.

A német vezérkar emlékirata július 29-én délelőtt folyamán kerülhetett a birodalmi kancellár kezei közé és szó szerint így szól:

Biztosra vehető, hogy a Szerbia és Ausztria közötti konfliktust egy európai állam sem nézné másképp, mint emberi érdeklődéssel, ha ebbe a konfliktusba nem viszik bele az általános bonyodalom veszélyét, amely ma kirobbanthatja a világháborút. Több mint 5 év óta Szerbia az európai feszültség okozója, amely a népek politikai és gazdasági életére elviselhetetlen nyomással nehezedik rá. Ausztria eddig ezeket a folytonos kihívásokat, ennek a népnek politikai áskálódó munkáját a gyengeséggel határos türelemmel tűrte, pedig ez azt célozta, hogy Ausztria állami létét szétbontsa. Ez az a nép, amely, a saját területén elkövetett királygyilkosságról a szomszédos országban trónörökösgyilkosságra tért át. A végső eszközökhöz Ausztria csak a legutolsó büntény után nyúlt, hogy izzó vassal kiégesse azt a kelést, amely folyton meg akarta mérgezni Európát. Azt hinné az ember, hogy ezt egész Európa hálával fogadja, hogy egész Európa fellélegzik, ha a nyugtalanítója kellő módon bűnhődik, miáltal a Balkánon a rend és a béke helyreállt volna. Oroszország azonban a gonosztevő ország pártját fogta. Csak ezáltal alakult át az osztrák-szerb ügy olyan viharos felhővé, amely minden pillanatban Európa felett lecsaphat.

Ausztria kijelentette az európai kabineteknek, hogy nem akar területi hódításokat Szerbia költségére és nem akarja bántani ezen állam létét, csak arra akarja kényszeríteni nyugtalan szomszédját, hogy biztosítsa azokat a feltételeket, amelyeket a további egymás melletti élésre szükségesnek tart és amelyeket Szerbia dacára az ünnepélyes Ígéreteknek kényszer nélkül sohasem fog megtartani, mint ahogy azt a tapasztalat mutatja. Az osztrák-szerb ügy egész magánjellegű vitatkozás lett volna, amely egész Európában egy embert sem érdekelt volna mélyebben és semmiképpen sem veszélyeztette volna a békét, sőt ellenkezőleg, ha Oroszország nem avatkozott volna bele. Csak ez adta meg az ügynek a veszélyes jelleget.

Ausztria csak 8 hadtestet, tehát hadseregének csak egy részét mozgósította Szerbia ellen, hogy végigcsinálhassa a büntető expedíciót. Ezzel szemben Oroszország megtette az összes előkészületeket, hogy a kiewi, odessai, moszkvai katonai kerületek hadtesteit, összesen 12 hadtestet a legrövidebb idő alatt mozgósíthassa és hasonló előkészítő intézkedéseket tett északon, a német határ mentén és a keleti tengeren.

Oroszország kijelentette, hogy mozgósítani fog, ha Ausztria Szerbiába bevonul, mert nem engedheti meg, hogy Ausztria Szerbiát összetörje, dacára, hogy ez biztosította Oroszországot hogy erre nem is gondol. Mi lesz és mi kell, hogy következzen? Ha Ausztria Szerbiába bevonul, akkor nemcsak a szerb hadsereggel, hanem egy erős orosz túlerővel fog szemben

állani és nem fogja tudni Szerbiával a harcot végig vívni, anélkül, hogy ne biztosítsa magát az orosz beavatkozással szemben. Ez azt jelenti, hogy kénytelen lesz hadseregének másik felét is mozgósítani, mert nem szolgáltathatja ki magát kegyelemre egy háborúra kész Oroszországnak. Attól a pillanattól kezdve, mikor Ausztria egész hadseregét mozgósítja, közötté és Oroszország között elkerülhetetlen az összeütközés. Ha Németország nem akar szöszegő lenni és ha nem akarja megengedni, hogy a szövetségét az orosz túlerő megsemmisítse, akkor neki mozgósítani kell. Ennek az lesz a következménye, hogy Oroszország többi katonai kerületét is mozgósítani fogja. Akkor aztán Oroszország azt fogja mondani, hogy Németország által meg van támadva, miáltal biztosítani fogja Franciaország támogatását, amely szerződészerűen köteles résztvenni egy olyan háborúban, amelyben a szövetségese, Oroszország támadtatott meg. Ezáltal a francia orosz megállapodás, amelyet már annyiszor mint tiszta védő jellegű szövetséget dicsértek és amely csak azért jött létre, hogy megakadályozza Németország támadóterveit; életbe lépett és az európai kultúrállamok kölcsönös marcangolása meg fog kezdődni.

Nem tagadható, hogy az ügy Oroszország részéről igen ügyesen van rendezve. Folytonos kijelentések között, hogy ő még nem mozgósít, hanem csak minden eshetőségre teszi meg az előkészületeit, azután még azon jelszó alatt, hogy tartalékosokat még nem hívott be, annyira el fog készülni a háborúra, hogyha aztán valóban kimondja a mozgósítást, akkor egynéhány nap alatt kész lesz, hogy megkezdhesse azt.

Ezáltal Ausztriát lehetetlen helyzetbe hozza és rája hártja a felelősséget, mert Ausztriát arra kényszeríti, hogy az orosz meglepetéssel szemben biztosítsa magát. Oroszország azt fogja mondani, te mozgósítasz ellenem, tehát akarod velem a háborút. Németországnak Oroszország azt hajtogatja, hogy ellene semmit sem akar tenni, de nagyon jól tudja, hogy Németország nem nézheti tétlenül Oroszország és a szövetségese közötti háborús összeütközést. Németország is kénytelen lesz mozgósítani és Oroszország megint azt fogja mondani a világnak: Én nem akartam a háborút, de azt Németország idézte elő.

Így fognak és kell is, hogy az ügyek így alakuljanak ki, ha csoda nem történik, amely még utolsó órában meg fogja akadályozni a háborút, amely egész Európa kultúráját évtizedekre el fogja pusztítani. Németország ezt a borzasztó háborút előidézni nem akarja. A német kormány azonban tudja, hogy súlyosan megsértené a szövetségi hűség mélyen gyökeredző érzéseit, amelyek a német lelkivilágnak egyik legszebb vonása és ellentétbe jutna a nemzetének érzéseivel,

ha abban a pillanatban, amely szövetségesének egész léte felett határoz, nem jönne segítségül.

A meglevő hírek szerint Franciaország az esetleges későbbi mozgósításra előkészítő intézkedéseket tesz. Szembetűnő, hogy Oroszország és Franciaország közösen járnak el az intézkedésekben. Németország tehát kénytelen mozgósítani, ha Ausztria és Oroszország között elkerülhetetlen az összeütközés, de kész kell hogy legyen arra, hogy két fronton vegye fel a harcot. A bekövetkező és általunk tervezett katonai intézkedések szempontjából a legnagyobb fontosságú az, mielőbb megtudni, hogy Franciaország és Oroszország akarnak-e háborút Németországgal. Minél jobban folytatódnak a szomszédaink előkészületei, annál gyorsabban fogják befejezni a mozgósításokat. Ezért reánk nézve a katonai helyzet napról-napra kedvezőtlenebb lesz és ha a jövő ellenségeink továbbra is a legnagyobb nyugalommal készülődhetnek, akkor ez reánk nézve végzetes következményekkel járhat. (D. D. z. K. 344. szám.)

Aki a német vezérkar klasszikus egyszerű helyzetjelentését elolvassa, tisztába jöhet azzal, hogy az orosz hadikészülődések miatt július 29-én az európai helyzetet csak a csoda menthette meg és a német vezérkar dacára ennek, katonai mozgósítási intézkedéseket nem tesz, hanem csak azt tartja szükségesnek, hogy minél hamarabb tisztázódjék a helyzet, hogy Oroszország valóban akarja-e a háborút; csodálkozni kell Bethmannon, aki a reménytelen helyzet dacára görcsösen ragaszkodik a békés megoldáshoz és azt, ha ügyetlenül is, minden áron keresztül akarja vinni.

Alig hogy Bethmann elküldte Pétervárra a katonai készülődések miatti figyelmeztetést, megérkezik délután 2 óra 52 perckor Pourtalès grófnak és 3 óra 15 perckor pedig Chelius német tábornoknak sürgönye, amelyek Bethmann szemei előtt még reménytelenebbé tették a helyzetet. Pourtalès gróf jelenti, hogy Sasonow tudtul adta, hogy még ezen a napon ki lesz adva a részletes mozgósítási parancs a Monarchia ellen, azután pedig jelenti, hogy a Monarchia nem akar Oroszországgal tárgyalásokat folytatni (D.D.z.K.343). *Sasonow ezzel a bejelentéssel tulajdonképpen perfid módon hazudott a német nagykövet előtt, mert akkor, mikor ő ezt Pourtalésnek mondta, a cár már az általános mozgósítási ukázt írta alá, tehát nem a részleges, hanem az általános mozgósítási parancsot akarták kiadni.*

Chelius tábornok táviratában pedig az volt, hogy a cár környezetében a szerb hadüzenet miatt a háborút kikerülhetetlennek tartják. (D. D. z. K. 344. szám.)

Bethmann e két távirat dacára sem veszíti el a reményeséget, magához hivatja az angol nagykövetet, akinek bejelentti, hogy a tegnapi nap folyamán Bécsben azt ajánlotta, hogy elégedjenek meg szerb területnek ideiglenes megszállásával, míg Szerbia a Monarchia követeléseinek eleget nem tesz. (A. K. 75. szám.)

A pétervári rossz hírek hatása alatt pedig Bethmann egy táviratot szerkeszt az orosz cár részére, amelyet a német császár el is küldött Pétervárra és amelyben az volt, hogy II. Vilmos lehetségesnek tartja az egyenes megegyezést Ausztria és Oroszország között, azonban az orosz katonai intézkedések veszélyeztetik az egész dolgot, mert a Monarchia azokat fenyegetésnek minősítheti (D. D. z. K. 359. szám). Ez a távirat 6 óra 30 perckor este el is mení Pétervárra, ahova este 9 óra után érkezett meg és olyan jó hatást tett, hogy a cár az elrendelt általános mozgósítást részleges mozgósításra változtatta meg.

Miután Bethmann megszerkesztette a cárnak szóló táviratot, Potsdamba ment, ahol az uralkodónak jelentést tett a politikai helyzetről, mikor II. Vilmos ő utána fogadta a hadügyminisztert, a vezérkari főnököt, Tirpitzet, a flotta vezérkari főnökét, akikkel a császár az általános helyzetről elbeszélgetett. Este 6 óra 10 perckor Heinrich porosz herceg is megérkezett és átadta II. Vilmosnak az angol király azon üzenetét, hogy Anglia háború esetén semleges marad, amit azonban Tirpitz, aki legjobban ismerte az angol politika ravaszságát, nem akart elhinni, mire őt II. Vilmos a következő szavakkal le is intette: *„Egy király szavát bírom és az nekem elég”*. Az események természetesen Tirpitznek adtak igazat. A potsdami július 29-iki tanácskozásnál a mozgósítást nem rendelték el, sem pedig annak előkészítését nem vették tervbe. Az összes katonai intézkedések, amelyeket július 29-én este tettek, abból állottak, hogy elrendeltetett a vasutak katonai őrzése, visszahívtak a szabadságon levő aktív katonák, elrendeltetett az erődök tüzérségi állásainak kiépítése és végül Borkum szigetének helyőrségét erősítették meg.

Abból, hogy július 29-én II. Vilmos a hadsereg és flotta vezetőit fogadta, keletkezett az a legenda, hogy július 29-én

este koronatanács volt, amelyen Németország elhatározta a háborút és a mozgósítást.

Igazán bámulatos, hogy az entente részéről milyen valótlanságokat állítottak. Így Cambon július 29-én jelenti Parisba, hogy rendkívüli minisztertanács volt, amelyen a mozgósítást határozták el. A francia szenátus 1919. évi jelentésének a 122-ik oldalán szintén meg van az az állítás, hogy a császár július 29-én délután 5 óra 45 perckor a vezérkart és a minisztereit magához hívatta és elhatározta a német hadseregek mozgósítását. *Hogy Viviani a „Réponse au Kaiser”-j ében szintén azt állítja, hogy 29-én este minisztertanács volt, amely a háborút elhatározta, az nem is vehető komolyan, amióta ismeretes Viviani szavahihetősége.*

Tirpitz emlékirataiból tudjuk, hogy Bethmann július 29-én azt ajánlotta a német császárnak, hogy áldozzák fel a hajóhadat a célból, hogy Anglia semlegességét biztosítsák, amit a császár igen helyesen visszautasított, mert nagymérvű naivitá s kellett ahhoz, hogy a kancellár feltételezte azt, hogy Anglia ez esetben meg fogja engedni, hogy Németország, Franciaországot és Oroszországot legyőzze.

Július 29-én este a kancellár magához hívatta az angol nagykövetet, aki előtt kijelentette, hogy orosz támadás esetén Németország a Monarchiával szemben eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségének. Mivel azonban – magyarázta Bethmann az angol nagykövetnek – Anglia nem fogja engedni, hogy Németország Franciaországot összetörje, azért erre Németország nem is gondol és biztosítja az angol kormányt arról, hogy még győzedelmes háború esetén sem fog Franciaországtól területet elvenni. Továbbá bejelenti Bethmann, hogy Hollandia semlegességét addig fogják tiszteletben tartani, amíg azt az ellenség is tiszteli. A belga semlegességre pedig kijelentette, hogy ő még nem tudja, hogy Franciaország akciója milyen ellenakcióra fogja kényszeríteni Németországot, de már most bejelenti, hogy a háború után a belga semlegességen csorba esni nem fog. (D. D. z. K. 373. A K. 85. szám.)

Július 29-én este folyton új hírek jöttek az orosz katonai intézkedésekről. Így 8 óra 29 perckor este jött meg Pourtalès gróf távirata, amelyben kijelenti, hogy a Monarchia nem akar közvetlenül tárgyalni Oroszországgal és azért Sasonow azt ajánlja, hogy újból vegyék elő Grey javaslatát. *Továbbá jelenti a nagykövet, hogy Sasonow újból kijelentette neki, hogy az részleges mozgósítási parancs kiadás előtt van és ezzel Pourtalès előtt*

újból tudatosan hazudott, mert hiszen ugyanakkor Dobrorolski tábornok, Pétervárt kereste azoknak a minisztereknek az aláírását, akiknek az általános mozgósítást elrendelő táviratot alá kellett írnia. (D. D. z. 365. szám). Ezzel a távirattal egyidejűleg jött meg Konstantinápolyból a pétervári katonai attasé jelentése is, amelyben ez a varsói, moszkvai, kiewi és odesszai kerületek mozgósítását jelenti (D. D. z. K. 385. a).

Másfél órával később Pourtalès gróf újabb távirata érkezik meg, amelyben a nagykövet jelenti, hogy Januskijevics vezérkari főnök a német katonai attasénak a becsületszavát adta, hogy a mozgósítás nem történt meg, *azonban a nagykövet azt a súlyos megállapítást teszi, hogy januskijevics kijelentései csak azt a célt szolgálják, hogy a németeket az eddigi katonai intézkedésekről félrevezessék.* (D. D. z. K. 370. szám.)

Azonban Bethmann még ilyen súlyos hírek dacára sem csügged.

Így először este 8 órakor Bécsbe táviratoz és figyelmezteti a nagykövetet, hogy ez hívja fel gróf Berchtold figyelmét a londoni osztrák-magyar diplomaták érthetetlen kijelentésére és hogy tegyen valamit az ellen a bizalmatlanság ellen, amellyel viseltetnek Szerbia integritása érdekében tett kijelentéseivel szemben, (D. D. z. K. 361. szám.) 10 óra 30 perckor pedig egy második táviratot meneszt Bécsbe, amelyben követeli, hogy a nagykövet haladéktalanul tegyen jelentést július 28-i közvetítő indítványának sorsáról. (D. D. z. K. 377. szám.)

A késő esti hírek még veszélyesebbnek tüntették fel a helyzetet és azért a kancellár éjjel 11 óra 5 perckor feladott táviratában újból figyelmezteti Sasonowot, hogy az orosz mozgósítás osztrák ellenintézkedést fog előidézni és ő attól fél, hogy a megmozdult köveket nem lehet majd feltartani és Sasonow békés szándékait nem fogja tudni keresztülvinni. Továbbá megemlíti Sasonow előtt, hogy a katasztrófa megakadályozására Bécsben nyomást gyakorol, hogy a Monarchia még egyszer jelentse ki, hogy Szerbiában területi foglalásokat nem kíván és katonai intézkedései csak átmeneti megszállást céloznak, hogy garanciákat kapjon Szerbia jövőendő viselkedése érdekében. Ha a monarchia, mondja Bethmann, ezt a kijelentést megteszi, akkor Oroszország mindent elért, annál is inkább, miután maga Sasonow is kijelentette, hogy Szerbia meg kell, hogy kapja a kellő büntetést. Éppen azért Bethmann elvárja, hogy abban az esetben, ha a fellépése Bécsben eredményes lesz, akkor Oroszország háborús összeütközést kiprovokálni nem fog. (D. D. z. K. 380. szám.)

Miután azonban Bethmann ezen a napon maga is belátta, hogy a béke már csak igen vékony fonálon függ, azért elküldette lepecsételt borítékban a Belgiumnak szóló jegyzéket a bruxelléi német követ címére azzal az utasítással, hogy azt csak akkor nyithatja ki, ha erre Berlinből külön távirati utasítást fog kapni. (D. D. z. K. 375, 376 szám.) A német kormánynak ezt a lépését ellenséges részről igen élesen kritizálják és azt különös perfidiának tüntetik fel. Azonban ma, mikor tudjuk, hogy Oroszország július 26-tól kezdődőleg milyen perfid módon vezette félre a német kormányt a katonai intézkedésekre vonatkozólag, azért a német kormánynak a július 29-én elküldött belga jegyzék miatt semmiféle szemrehányás nem tehető, legfeljebb az, hogy már július 27-én a jegyzéket minden eshetőségre előkészítve, nem küldötte el Bruxelles-be.

Londonban július 29-én Grey megint igen kétszínű viselkedést tanúsít. *Egyidőben a legbékésebb szándékokról beszél, ugyanakkor pedig az angol kormány a legveszedelmesebb katonai intézkedéseket teszi, bár tudja, hogy Oroszország mozgósítani fog és egy szóval sem tartja vissza Oroszországot a katonai intézkedésektől.* Július 28-án éjjel az angol hadiflotta elindult a háborús állomásra Scapa Flowba, amely intézkedés Pétervárt igen mély benyomást tett, a Reuter ügynökség július 30-án feladott táviratában e nagy hatást ki is emeli. Az angol flotta útban volt Scapa Flow felé, mikor Grey délben Lichnowskyyval beszélgetett, aki őt arra kérte, hogy tartsa vissza Oroszországot az általános mozgósítástól, mert akkor beláthatatlan következményekkel fog járni a dolog. (D, D. z. K. 357. szám.) *Grey az ő végtelen alakoskodásával ezt megígérte, azonban ez ügyben nem tett semmit, hanem Lichnowskynak tett ígéretének úgy tett eleget, hogy aznap délután 3 órakor elment az angol szárazföldi és a hadiflotta részére az úgynevezett „figyelmeztető távirat”, ami egyenlő volt a háborús veszély proklamálásával.*

Pedig este meggyőződhetett volna Grey arról, hogy a Monarchia fellépése mennyire jogos Szerbiával szemben, mert az új angol okmányok igazolják, hogy július 29-én este 7 óra 27 perckor érkezett meg Bunsen távirata Bécsből, amelyben jelenti, hogy a francia nagykövet a szerb követtel való kapcsolata folyton meggyőződött arról, hogy a Monarchia jugoszláv területein olyan a helyzet, hogy az osztrák magyar kormánynak vagy le kellett volna mondani ezekről a területekről, vagy pedig egy elkeseredett erőfeszítéssel Szerbiát

mint hatalmi faktort ki kellett kapcsolni, hogy megtartsa ezeket a tartományokat. A szerb követ úgy nyilatkozott a francia nagykövet előtt, hogy az idő Szerbiának dolgozik és azt is megemlítette, hogy a jugoszláv területek három éven belül készen lettek volna arra, hogy Ausztria-Magyarország ellen fellázadjanak anélkül, hogy Szerbiának még az ujját is mozdítani kellene. Ausztria-Magyarország látta, hogy többé nem várhat és azért elhatározta a háborút Szerbia ellen. A francia nagykövet felfogása szerint ezzel tisztázva van, hogy a konfliktus nem német mesterkedés eredménye és Németország nem akarja a háborút, ahogy ezt sokan Franciaországban gondolják (U. A. O. 265. szám.)

Ez a távirat, amelyet az angol kékkönyvből elsikkasztott Grey, a francia kormány részére is súlyos teherként, mert láthatták volna belőle, hogy Oroszország milyen joggatlanul avatkozott be a Monarchia és Szerbia közötti konfliktusba. Azonban Grey részéről a legnagyobb perfidia az volt, hogy mikor a hadsereg és flotta részére elment a figyelmeztető távirat, akkor ő Berlinbe táviratot menesztett, amelyben a következő szavak találhatók:

Igen sokra becsülöm a kancellár úr azon szavait, amelyeket ön a mai sürgönyében említ. Ő excellenciája bizhat abban, hogy ez az ország, mint eddig, továbbra is mindent el fog követni, a béke biztosítására és annak a bajnak az elhárítására, amelytől valamennyien félünk (A K. 77. szám). Egész biztos, hogy ez a távirat, Grey alakoskodásának a csimborásszója.

Mielőtt azonban Grey további áldásos békeműködését tárgyalnám, röviden megemlékezem egy eseményről, mely igazolni fogja, hogy Grey, más államférfiak javaslataival szemben, amelyek a szerb-osztrák krízist meg akarták oldani, milyen elutasító álláspontot foglalt el. Tudniillik július hó 26-án Salandránál Rómában megjelent Barrére francia nagykövet, akinek Salandra kijelentette, hogy az olasz kormány a konfliktust meg akarja állítani (F. S. K. 51. szám). Július 27-én Barrére San Giuliamó külügyminiszterrel beszélgetett, mikor az utóbbi kijelentette, hogy Szerbia akkor cselekedett volna okosan, ha a Monarchia jegyzékét elfogadta volna és szerinte még ma is ez volna a legjobb megoldás (F. S. K. 72. szám). Ugyanazon a napon Rood angol nagykövet is beszél San Giulianoval, mikor San Giuliano annak a nézetének ad kifejezést, hogy Ausztria nem fog egyetlenegy követeléséről sem lemondani, de ő azt hiszi, hogy ha Szerbia még most is el-

fogadja a követeléseket, akkor ezzel Ausztria meg lesz elégedve és ha Ausztria megtudná, hogy a hatalmak ezt tanácsolnák Szerbiának, akkor az akcióját Szerbia ellen elhalasztaná és azért azt ajánlja, hogy a konferencián résztvevő 4 hatalom Szerbiának azt ajánlja, hogy fogadja el a követeléseket, mert így Szerbia azt mondhatja, hogy nem Ausztriának engedett, hanem egész Európának (A K. K. 57. szám). Az angol nagykövet a jelentésében megjegyzi még, hogy ezt a véleményt a szerb római követ is osztja. San Giuliano azonban július 28-án sem tétlenkedik és a kora reggeli órákban a szerb követségi megbízottal hosszabb ideig tárgyalt, mikor ez kijelentette, hogy abban az esetben ha a Monarchia követeléseinek 5. és 6. pontja vonatkozólag bizonyos kinyilatkoztatások történnének a módusról, hogy az osztrák meghatalmazottak milyen módon akarnak közreműködni, akkor Szerbia még az egész jegyzéket is elfogadná. A szerb követ ezen nagyjelentőségű kinyilatkoztatása után San Giuliano azonnal magához hivatja Rood angol nagykövetet, akinek az egész dolgot előadja és sürgősen követeli, hogy ebben a kérdésben azonnal megkezdődjenek a tárgyalások (A K. K. 64. szám).

San Giuliano ezen két ajánlata igen szerencsésen oldotta volna meg a kérdést, csak Greynek azt el kellett volna fogadnia és Péterváron szintén sürgős elfogadást ajánlania.

Mit tesz ezzel szemben Grey, marquis of Fallodon, a nagy békeőr:

Rood július 27-iki táviratát Buchanannak, egy szó ajánlás és minden megjegyzés nélkül csak egyszerűen tovább adja, míg Rood július 28-iki táviratát Buchanannak meg se küldi, vagyis egyszerűen szabotálja San Giuliano, rendkívül ügyes megoldási lehetőségét. Rood július 28-iki táviratára pedig Grey Roodnak azt válaszolja, hogy ő nincs abban a helyzetben, hogy a londoni nagykövetek között tárgyalásokat kezdjen, mert szerinte Ausztria a szerb válasz alapján diskurzusokba bocsátkozni nem akar és azt ajánlja, hogy az olasz miniszter Berlinben és Bécsben működjön közre ilyen értelemben, vagyis mikor hozzá konkrét javaslattal fordulnak, akkor egyszerűen azt magától elhárítja.

És ezt az embert tartották éveken keresztül becsületes alkuszának, aki a hatalmi csoportok közötti ellentéteket ki akarta küszöbölni. Pedig Grey, ha csak egy kissé erélyesebben

pártolja San Giuliano ajánlatát, eredményt talán el tudott volna érni, mert hiszen Buchanan július 29-iki táviratában megemlíti, hogy Sasonowtól megkérdezte, hogy az olasz ajánlat keresztülvitele ellen van-e kifogása, mikor ez azt válaszolta, hogy ő sem lehet szerbebb mint Szerbia és ő mindent el fog fogadni, amit a 4 hatalom ajánl, ha ez Szerbia részére elfogadható lesz. (LL A. O. 276. szám.)

1924-ben még nem jelentek meg az új angol okmányok, amelyek Grey egész ravaszságát olyan meztelenül leleplezik, de Morhardt az ő nagyszerű könyvében, az akkori adatok alapján már átlátott a szítán és az olasz közvetítő lépéssel kapcsolatban Greyről a következőképpen nyilatkozik:

Milyen esemény vitte Sir E. Greyt arra, hogy megváltoztassa a felfogását. Miért nem kísérelte meg azt a tervet keresztülvinni, amelyről Sir. A. Nicholson és Sir. W. Tirrel a német nagykövettel július 26 án tárgyaltak. Miért mutatkozik egyszerre érzéketlennek egy olyan békeformulával szemben, amelyet ugylátszik ő tálaít ki először mikor Olaszország nem csak a saját támogatását biztosította, hanem Szerbia kezdődő hozzájárulását is. Miért ejti el a békeformulát éppen abban a pillanatban, mikor a teljes sikerhez megvan a kilátás?

A nyilvánosságra hozott okmányok ezekre a borzasztó kérdésekre választ, sajnos, nem adnak Azonban érezhető, hogy a hallgatások súlyos vádat tartalmaznak Ezekről Sir. E. Grey nem fog megszabadulni. Az ő viselkedése ilyen tragikus körülmények között annál gonoszabb, mert Európában egyedül csak ő volt arra képes, hogy az olasz biztatás segítségével a saját formulájának a kellő nyomatékot megadja. Miután azonban ennek gyakorlati keresztülvitelét álnokul viFszautasította, kimutatta azt, hogy nála csak arról volt szó, hogy Anglia kereskedelmi és ipari ellenlábait törbe csalja, és ő el volt szánva, hogy ezt az ellenlábast az útból eltegye. Az angol diplomácia ezt a tervet cinikus kitarással a vég létig keresztül vitte. Ha azonban arra gondolunk, hogy az óriási dráma, amely több mint 4 évig játszódott le, mibe került és csakis Anglia anyagi előnye miatt, akkor csak undort és szégyent érzünk” ... Morhardt. (Die Wahren Schul digen 286. oldal, j

Ezeket kellett előrebocsátanom, mielőtt Grey július 29-iki új közvetítő javaslatával foglalkozom. Július 29-én délután 5 óra körül Grey Cambon nagykövetnek elárulta, hogy figyelmeztetni fogja Lichnowskyt, hogy háború esetén Anglia nem

fog semleges maradni és ezt a bejelentését párisi nagykövete útján a francia kormánynak is tudomásul adta (A. K. K. 87. szám). *Mikor ezt a kimondhatatlan fontos elhatározását a francia nagykövetnek tudtul adta,* Grey magához hívatta Lichnowskyt, akinek megmondta, hogy Sasonow a szerb hadüzenet után Ausztriával tárgyalni nem akar és őt arra kérte, hogy a közvetítést újból vegye fel. Ezért Grey Németországot arra kéri, hogy a négyesben való közvetítésben vegyen részt, miközben a Monarchia megszállaná Belgrádot vagy más helyeket és akkor tudtul adná a feltételeit. *Azután pedig Grey Lichnowskynak magánközleményt tett és burkoltan megfenyegette Németországot, hogy abban az esetben, ha Ausztria és Oroszország között lokalizálódik a konfliktus, akkor Anglia csak néző fog maradni, ha azonban Németország és Franciaország is beavatkozik a háborúba, akkor a helyzet meg fog változni és az angol kormány nem fog várni és nézni, hanem a viszonyokhoz képest gyors elhatározással fog cselekedni.* (D. D. z. K. 368. szám.)

Ez a lényege Grey július 29-i közvetítő javaslatának és fenyegetésének és ha ő ezt a fenyegetést csak a német nagykövetnek mondta volna, akkor ez talán a békét szolgálta volna, habár nem lehetett volna elképzelni nagyobb nyomást, mint amilyent Németország július 28-31 között a Monarchiára gyakorolt. Miután azonban Grey a fenyegetést Franciaországnak is tudtul adta ezáltal, Greynak ez a lépése éppen ellenkezőleg a háborút siettetette, mert Franciaország és Oroszország is megtudták, hogy Anglia a háborúban velük fog tartani és olyan feltételeket szabtak volna a tárgyalásoknál, amelyeket a Monarchia nem fogadhatott volna el.

Mert Grey bejelentése után csak az volt fontos, hogy a háborút kirobbantsák és Anglia velük fog tartani. Greynak egész perfid kétszínűsége mutatkozik ennél az utolsó lépésnél és II. Vilmos, akiről lehetnek a vélemények a legkülönbözőbbek, a szeget a fején találta, mikor Grey fenyegetésére a következő igen találó széljegyzeteket írta:

Anglia abban a pillanatban árulja el magát, mikor azt gondolja, hogy be vagyunk körözve és el vagyunk intézve. A komisz kalmár banda be akart csapni ebédekkel és szónoklatokkal. A királynak Henrikhez intézett részemre szóló szavai: „We shall remain neutral and try to keep out of this as long as possible” a legdurvább becsapás volt. Grey a királyt meghazudtolja és Lichnowskyhez intézett szavai nemcsak a rossz lelkiismeretet mutatják, de igazolják, hogy érezte, hogy bennünket becsapott. Az ügy a valóságban fenyegetést jelent

és azzal a bluffal van összekötve, hogy bennünket Ausztriától szétválasszon, azután pedig a mozgósításban megakadályozzon és hogy így a háborúért való felelősséget reánk hárítsa. Ő nagyon jól tudja, hogy ha Pétervárt vagy Parisban csak egyetlen egy komoly leintő szót használna és őket semlegességre szorítaná, akkor mind a ketten csendben maradnának. De ő óvakodik, hogy ezt a szót kimondja, hanem ahelyett bennünket fenyeget, komisz gaz. A felelősséget a háborúért és a békéért csak Anglia egyedül viseli és már nem mink. Ezt nyilvánosan is tisztázni kell.

II. Vilmos ezen temperamentumos megjegyzései a szeget a fején találják és azt hiszem nemsokára már a világ közvéleményének nagy része be fogja látni, **hogyha Grey a válságos napokban kijelentette volna, hogy semleges marad, Franciaország és Oroszország a háborút ki nem robbantják, mert ilyen körülmények között ez reájuk biztos vereséget jelentett volna.**

Hogy július 29-e miként folyt le Péterváron, azt Dobrorolski tábornok művéből, az orosz külügyi hivatal naplójából, gróf Pourtalès és Paleologue feljegyzéseiből tudjuk, habár az orosz külügyi hivatal naplója a dolgokat egy kissé értelmetlenül össze is keveri.

Hallgassuk már most meg Dobrorolski tábornokot, mit mond július 29-ről.

„Július 28-án este két legmagasabb ukáz készítettet elő aláírás végett és pedig az egyik az általános, a másik pedig a részleges mozgósításra.

Július 29-én reggel Januskijevis tábornok végrehajtás végett nekem átadta az általános mozgósításról szóló és a cár által aláírt ukáz, amelyen július 30-ika szerepel első mozgósítási napnak. Mielőtt az ukáz nyilvánosságra került, ezt az intéző szenátusnak be kellett mutatni, de előbb az ukázzal be kellett szólanom a hadügyi, a tengerészetügyi és belügyi miniszterekhez, hogy írják alá azt a táviratot, amelynek aláírása után lehetett csak törvény szerint a mozgósítást a csapatparancsnokságoknak, főkormányzóknak és a kormányzóknak tovább adni. Ezekre a látogatásokra az egyes minisztereknél igen jól emlékszem. Suchomlinow hadügyminiszter ezeken a napokon igen tartózkodó volt és mintha ez tőle szándékos lett volna és a hadügyi tárcában az első szerep Januskijevisre hárult át. Ezeken a napokon Januskijevis olyan élénken képviselte ennek az időnek a fontos tárcáját, ahogy ezt tőle nem is várták.

Suchomlinow valószínűleg megértette, hogy Oroszország olyan harcba keveredik, amely az erejét meghaladja ...

Mikor a tengerészeti miniszternél, Gregorovitsch admirálisnál megjelentem, nem akarta elhinni, hogy én neki aláírást végeztél hoztam el az általános mozgósítást elrendelő táviratot. Hogyan, kérdezte ő, hát háború Németországgal? A flottánk nem képes mérkőzni a németekkel és Kronstadt a fővárost a bombázástól megvédeni nem fogja. Ő először a miniszteri vezetéken Suchomlinowot csengette fel és megkérdezte, hogy neki is alá kell-e írni. Mikor igenlő választ kapott, nehéz szívvel írta alá!

Maklakow belügyminiszter szobájában a Jelagin szigetén imádkozó hangulat uralkodott. Azzal az íróasztallal szemben amelynél a miniszter ült, egy fülkében keskeny fehér kendővel letakart asztalon egynéhány nagy szentkép állt, amelyek előtt templomi lámpa izzott és egynéhány viaszgyertya égett. Ő azonnal a forradalomról kezdett beszélni, amely hiteles adatok alapján türelmetlenül várta, hogy befejezze azt az ügyet, amit az elmúlt japán háború idején megkezdett. A háború a néptömegek belsejében nem lehet népszerű és a forradalmi gondolatokat a nép jobban meg fogja érteni, mint a németek feletti győzelmet. De a sors elől senki sem menekülhet, mondta a miniszter és miután keresztet vetett, aláírta a táviratot.

Most el kellett menni a főtávírdahivatalba, hogy a történelmi táviratot feladjam. Július 29-én este 9 óra körül történt. A posta és távírda főnöke már előbb értesítve voltak, hogy egy rendkívül fontos távirat lesz továbbítva. Miután a pétervári távírdahivatal igazgatójának szobájába beléptem, átadtam neki a táviratot és azután ott maradtam, hogy személyesen legyen jelen, mikor a távirat az orosz birodalom végeire megy. A jelenlétemben hozzáfogtak ahhoz, hogy a táviratot néhány Írógépen lekopogják, hogy a táviratot az összes készülékeken, amelyek Pétervárt a birodalom főközpontjaival összekötötték, egyidejűleg elküldhessék, ahonnan aztán a táviratot a kerületi városokba tovább adták volna. Külön rendelkezés volt, hogy a mozgósítási távirat feladása és továbbítása alatt más táviratokat továbbítani nem volt szabad.”

A pétervári központi távírdahivatal hatalmas terme több tucat gépjével készen állott, hogy a mozgósítási táviratot felvegye.

De ebben a pillanatban 9 óra 30 perckor Januskijevics tábornok a telefonhoz hivat és megparancsolja, hogy a táviratot tartsam vissza, míg Tugan Baronowsky vezérkari százados meg nem érkezik . . . Ez belép és jelenti, hogy a városban folyton utánnam hajtott, hogy átadja nekem a legmagasabb parancsot, hogy az általános mozgósítást elrendelő távirat továbbítása elmarad. Az általános mozgósítás fel van függesztve és a leg-

magasabb helyről el van rendelve helyette a részleges mozgósítás az előbb lefektetett szempontok alapján.

Az általános mozgósítási parancsról szóló táviratot, amelyet a távírdahivatalban leadtam és a táviratnak összes másolatait azonnal visszavettem és erről a távírdafőnököt értesítettem és aztán eltávoztam **A változást Vilmos császárnak a cárhoz intézett távirata idézte elő**, amelyben meg volt mondva: „Ha Oroszország mozgósítja a csapatait Ausztria-Magyarország ellen, akkor a közvetítő szerepem, amelyet a te sürgős kérésedre elvállaltam, kompromittálva lesz, ha azt ugyan egészen lehetetlenné nem teszi. A te váladra egész súlyával nehezedik a döntés és a békéért vagy a háborúért te viseled a felelősséget.”

A részleges mozgósításról szóló táviratot a kiewi, odesszai, moszkvai és kazáni katonai parancsnokoknak július 29-30-án éjjelkor én küldtem el Tugan Baronowsky százados által. Én visszatértem a vezérkari főnök szobájába és a megtörtént változás miatt fájdalommat leplezni nem tudtam . . .

Januskijevis elmondta nekem Öfelségének szavait, hogy a császár magára vállalja a részleges mozgósításért az egész felelősséget. A katonai tárca képviselői mindent megtettek, hogy az általános mozgósítás kerüljön kivitelre, de a cár elhatározta, hogy ezt nem viszi keresztül . . .

Ezek azok a tények, amelyeket Dobrorolski tábornok az orosz vezérkar mozgósítási osztályának vezetője a belgrádi „Vojni zbornik”-ban egy katonai folyóiratban elmond, amelyek az egész világon óriási hatást idéztek elő, Poincaré és társainak nagy bosszúságára.

Ezek a tények igazolják, hogy a cár még fel nem derített előzmények után július 29-én aláírta az általános mozgósítási elrendelő ukázt és ennek alapján Dobrorolski 9-10 óra között fel akarta adni az általános mozgósítást elrendelő táviratot. Ekkor azonban a cár Vilmos császár táviratának hatása alatt az általános mozgósítást felfüggesztette és július 29-én éjjelkor ment el a részleges mozgósítást elrendelő távirat.

Dobrorolski tábornok a „Kriegsschuldfrage” 1924 áprilisi számában újból előadja július 29-iki szereplését és a leghatározottabban állítja, hogy neki Januskijevis az általános mozgósítási ukázt dél felé adta át és új részleteket ír le a július 29-iki szerepléséről. Ebből kitűnik, hogy délután először Suchomlinow tábornokot kereste fel és aztán ment a tengerészeti miniszterhez, aki azonban nem volt a hivatalában és csak azután ment Maklakow belügyminiszterhez. Ez körülbelül délután 5 óra körül volt és miután a tengerészeti minisztert a hivatalában csak este 7 órára várták, Dobro-

rolski visszament Januskijevics tábornokhoz, akinek jelentette, hogy a tengerészetügyi miniszter aláírása még hiányzik a mozgósítási táviratról. Erre Januskijevicstől azt a parancsot kapta, hogy a beszerzett aláírás után hozzája ne jöjjön vissza, hanem a táviratot a távírdahivatalba szállítsa, tehát semmi-féle új császári felhatalmazásról nem beszélt. Dobrorolskinek ezen új adatok azért fontosak, mert igazolják, hogy az orosz külügyi hivatali feljegyzések a július 29-iki nap eseményeit összekeverik.

Így az orosz külügyi feljegyzések elmondják, hogy délelőtt 11 óra körül Sasonow Pourtalès grófot fogadta, aki tudtul adott neki két berlini táviratot. Ez a tény egyezik Pourtalès gróf feljegyzéseivel, azonban az orosz feljegyzések nem említik meg, hogy Sasonow ennél az alkalomnál tudtul adta gróf Pourtalèsnak, hogy a részleges mozgósítási parancsot ezen a napon ki fogják adni. Ez ellen Pourtalès gróf tiltakozott és figyelmeztette Sasonowot a mozgósítás veszélyére, mire ez ünnepélyesen biztosította Pourtalès grófot, hogy a legkisebb katonai intézkedés Németország ellen nem történt. **Adta pedig Sasonow ezt az ünnepélyes hazugságot, mikor a cár már az általános mozgósítási parancsot aláírta.** Pourtalès gróf ezt a beszélgetést táviratban jelentette Berlinbe, mely távirat 1 óra 58 órakor indult Pétervárról és 2 óra 52 perckor érkezett a berlini külügyi hivatalba.

Az orosz külügyi feljegyzések elmondják továbbá, hogy délután 3 óra körül Pourtalès újból megjelent Sasonow előtt, ahol átadta kormányának azon üzenetét, hogy az esetben, ha Oroszország nem fogja beszüntetni a mozgósítást, Németország mozgósítani fog és azonnal támadásba fog átmenni. Ez alkalomnál a napló szerint, a két diplomata között éles szóvita fejlődött ki.

Ha azonban kritikailag vizsgáljuk a külügyi feljegyzések ezen állítását, kimondható, hogy Pourtalès délután 3 órakor nem adhatta át kormányának a figyelmeztetését, mert ez a figyelmeztetés csak 12 óra 50 perckor ment el Berlinből és a pétervári nagykövetségre 4 óra 35 perckor érkezett meg, tehát 3 órakor azt Pourtalès gróf Sasonownak tudtul nem adhatta. Az igaz, hogy Pourtalès gróf 3 órakor volt Sasonownál, de ez alkalommal a Bethmann-féle figyelmeztetést nem adta át, hanem átvette Sasonow azon állítását, hogy a Monarchia nem akar eszmecserét folytatni Sasonowval, miközben újból

azt hazudta Pourtalès gróf előtt, hogy csak a részleges mozgósítás lesz elrendelve. Ezt a beszélgetést Pourtalès gróf egy este 6 óra 10 perckor feladott táviratban jelentette Ber-* linbe mely távirat este 8 óra 29 perckor érkezett meg.

Délután 4 óra 35 perckor érkezett meg Pétervárra Bethmann figyelmeztetése Sasonow részére (D. D. z. K. 342. szám.) és ezt a figyelmeztetést a német nagykövet este 6 és 7 óra között adta át Sasonownak, mikor közöttük igen éles vita fejlődött, mert Sasonow, **aki ezen a napon háromszor ünnepélyesen hazudott, lelkiismeretlenül azt állította, hogy most már érti a Monarchia hajlíthatatlanságának az okát, miközben megemlítette, hogy Németországnak alkalma van a felfogását megcáfolni.** Erről a beszélgetésről gróf Pourtalès este 8 órakor feladott táviratban beszámol. (D. D. z. K. 378. szám.)

Ezt az utolsó találkozást az orosz külügyi feljegyzések délután 3 órára teszik, ami egészen lehetetlen. De erről az utolsó találkozásról az orosz feljegyzések egy kis hamisítást is tartalmaznak. A feljegyzések tudniillik elmondják, hogy a német nagykövet a figyelmeztetést felolvasta és abban az volt, hogyha Oroszország a katonai készülődéseit folytatja és azokat abba nem hagyja, Németország mozgósítani fog még abban az esetben is, ha Oroszország nem mozgósít és ez esetben azonnal támadásba fog átmenni. Ez az utolsó mondat feltétlen hamisítás, mert Bethmann táviratában ez a passzus így hangzik: *„Kérem igen komolyan Sasonow urat figyelmeztetni, hogy az orosz mozgósítási intézkedések további folytatásával bennünket mozgósításra kényszerítenek és akkor az európai háború aligha lesz megakadályozható”.*

Csodálatosképpen az orosz külügyi hivatal naplója egy igen fontos dolgot nem említ fel, Tudniillik július 29-én délután a Monarchia nagykövete gróf Pourtaléstól megtudta, hogy Sasonow azt állítja, hogy a Monarchia nem akar Oroszországgal eszmecserét folytatni. Erre ő azonnal felkereste Sasonovot, akinek megmagyarázta, hogy a Monarchia csak a szerb jegyzék tartalmáról nem akar tárgyalni, de kijelentette, hogy nem akar szerb területet foglalni és nem akarja a szouverenitást bántani. Ezután a kijelentés után Sasonow és Szápáry között vita fejlődött ki, miközben az utóbbi kiemelte, hogy a Monarchia csak 8 hadtestét mozgósított és minden gyerek be

kell, hogy lássa, hogy ez a mozgósítás Oroszországot nem veszélyeztetheti. Sasonow Szápáry gróf előtt kijelentette, hogy még ma egy ukázt fognak aláírni, amely ukáz elég tág mozgósítást ír elő. A vita folyamán jött aztán a hír, hogy Belgrádot bombázták, mire Sasonow kijelentette, hogy további tárgyalásoknak nincs semmi helye (U. O. V. K. III. 19). Ebből látható, hogy nem a Monarchia szakította meg a tárgyalást Oroszországgal, hanem Sasonow, **de kivehető az is, hogy Sasonow valótlanul mondott Szápáry gróf előtt is, mikor nem az általános orosz mozgósításról beszél, hanem csak nagyobbfokú mozgósításról.**

Az orosz külügyi feljegyzések az előbb említett valótlanságokon kívül még egynéhány állítást tartalmaznak, amelyek sehogy sem hozhatók összhangzásba Dobrorolski minden kétséget kizáró állításaival. Így a feljegyzések megemlítik, hogy mikor Pourtalès gróf elhagyta Sasonowot, ami csak este 6-7 óra között történhetett meg, a cár telefonon hívta fel Sasonowot, akinek megemlítette, hogy Vilmos császártól táviratot kapott, amelyben őt arra kéri, hogy háborúra ne vigye a dolgot. Erre a német nagykövetnek előbb leadott figyelmeztetését Sasonow olyan színben tüntette fel a cárnak, hogy a feljegyzések szerint a cár megengedte, hogy a külügyminiszter, Januskijevics és Suchomlinow tárgyaljanak az orosz mozgósításról, ami röviden reá meg is történt a vezérkari főnök szobájában. Ennek a tárgyalásnak az volt az eredménye, hogy elhatározták az általános orosz mozgósítást amit azonnal jelentettek a cárnak, aki megadta erre az engedélyt, hogy a kellő intézkedéseket megtegyék. Ezeknek az adatoknak az alapján Renouvin sorbonnei tanár a legújabb munkájában azt állítja, hogy a cár csak este fél 8 után adta ki a parancsot az általános mozgósításra.

Renouvin ezen új állítása éles ellentétben van Dobrorolski határozott állításaival, aki a Kriegsschuldfrage 1924 áprilisi számában a leghatározottabban azt állítja, hogy Januskijevics neki a mozgósítási parancsot július 29-én a déli órákban adta át, azzal a határozott utasítással, hogy az általános mozgósítást elrendelő távirat éjfél előtt a katonai hatóságok keze között legyen. Vagyis Januskijevics a cártól semmiféle új parancsot nem várt, mikor Dobrorolskinak átadta, az általános mozgósítást elrendelő ukázt. Hogy ez az utasítás végleges volt, lát-

ható abból is, hogy Dobrorolski, mikor nem tudta megkapni Gregorovics tengerészeti miniszter aláírását, délután 5 órakor visszatért Januskijevicshez, akinek ezt az eseményt jelentette, mire őt a vezérkari főnök utasította, hogy az aláírás megszerzése után a mozgósítási táviratot személyesen vigye el a távirdahivatalba és őt többé ez ügyben ne is keresse fel. *Tehát Januskijevics egy szóval sem adta Dobrorolskinak tudtul, hogy a cár csak este rendelte volna el a mozgósítást, ami ezért is lehetetlen, hiszen az általános mozgósítási ukázt a cár délelőtt irta alá, mert hiszen csak így kaphatta meg Dobrorolski az aláírt ukázt július 29-én délelőtt.*

Így tehát Renouvin legújabb elmélete önmagában omlik össze és azok a tanácskozások, amelyek a feljegyzések szerint az általános mozgósítási ukázt megelőzték, a délelőtti órákban történhettek meg, holott azokat a feljegyzések önkényesen az esti órákba teszik át. A cárnak július 29-i szereplése a részletekben még nincs egészen tisztázva. így nem vehető ki, hogy mikor került a cár kezei közé Vilmos császárnak július 29-én reggel 1 óra 45 perckor elment távirata (D. D. z. K. 335. szám), mert csak ez a távirat lehetett az, amelyekre a cár hivatkozik, mikor este Sasonowot telefonon felhívja és mikor Sasonow Pourtalès gróf figyelmeztetését egész ferde beállításban adja tudtul a cárnak, úgy hogy ez este 8 óra 20 perckor táviratot meneszt a német császárhoz (D. D. z. K. 336, szám), amelyben a barátságos táviratot megköszöni és kéri, hogy magyarázza meg a különbséget, amely az ő táviratának hangneme és a német nagykövet felszólalásának hangneme között van és azt ajánlja, hogy az osztrák szerb kérdést a hágai döntőbíróság elé hozzák,

Ezt a táviratot Sasonow 1915 januárjában a „Messenger Officiel”-ben nyilvánosságra hozza és ez a távirat éveken keresztül a német háborús akarat igazolására szolgált és az egészet különös gonosztettnek minősítették azért, hogy II. Vilmos nem fogadta el a döntőbírósági javaslatot. Ma tudjuk, hogy július 29-én az orosz nagyarányú hadikészülődés miatt a hágai döntőbírósági javaslat már elkésett, de tudjuk azt is, hogy július 27-én, mikor még a hágai döntőbírósággal való kísérletezés esetleg eredménnyel kecsegtethetett volna, a cár ezt Sasonownak a leghatározottabban javasolta (Livre Noire IL 283. oldal) azonban erről a javaslatról Sasonow nem akart semmit sem tudni és a

cár javaslatát sem Parisba, sem Londonba, sem Bécsbe, sem Berlinbe nem továbbította és éppen azért július 29-én a cár ezt a javaslatot II. Vilmosnak táviratozta meg, hogy azt Sasonow szabotálni ne tudja. Hogy ebből milyen fény derül ki **Sasonow igazmondására és jellemére, mikor a július 29-i orosz cári táviratot mint a német háborús akarat igazoló okmányát hangoztatja, ugyanakkor pedig elhallgatja, hogy ő 2 nappal előbb ugyanezt a javaslatot egyszerűen szabotálta, azt olvasóim ítéletére bízom.**

A cárra különös hatással lehetett, a német császár július 29-i távirata, amely este 9 óra 40 perckor érkezett Pétervárra (D. D. z. K. 359. szám) és amelyben II. Vilmos arra kéri a cárt, |jogy szüntesse meg a mozgósítást és ennek a hatása alatt a cár maga is beláthatta, hogy az általános mozgósítás milyen veszélyt jelent és azért elhatározta, hogy azt visszaszívja és csak a részleges mozgósítást rendeli el. Ezért telefonon felhívja Suchomlinow hadügyminisztert és Januskijevics vezérkari főnököt, akiknek megparancsolta, hogy azonnal szüntessék meg az általános mozgósítást, mert ő csak a részleges mozgósítást engedélyezi.

Suchomlinow apátiával fogadta ezt a parancsot, míg Januskijevics a cárt mindenáron le akarta beszélni, míg végre drámai mozgalmakban bővelkedő beszélgetés után a cár hatalmi szavával elrendelte az általános mozgósítási ukáz hatálytalanítását és minden felelősséget magára vállalt. Erre Januskijevics kénytelen volt Dobrorolski után küldöncöt meneszteni, aki éppen a mozgósítási távirat feladásának pillanatában érkezett meg a pétervári távirda főhivatalba és megakadályozta a mozgósítási távirat feladását. Dobrorolski ezt a jelenetet 7₂10 órára teszi, miután azonban II. Vilmos távirata 9 óra 40 perckor érkezett a cár kezeihez, valószínűleg a mozgósítási távirat bevonása 10 óra 30 perckor történhetett.

Mikor pedig a cár az általános mozgósítást megállította éjfél után 1 óra 20 perckor igen barátságos táviratot küldött a német császárhoz, amelyben bejelenti, hogy Tatistew tábornokot kellő utasításokkal ellátva Berlinbe fogja küldeni. (D. D. z. K. 390. szám.)

Tatistew tábornoknak július 30-án este Pétervárról el kellett volna utazni, azonban Berlinbe nem érkezett meg és a szereplését hosszú ideig bizonyos homály fedte, míg a wash-

ingtoni orosz nagykövet Rosen 1923-ban megjelent könyvének: „Forty Years of Diplomacy”. II. kötet. 171. oldalán el nem árulta *hogy a tábornok július 30-án este valóban el akart utazni, azonban az elutazását Sasonow megakadályozta*. Ma már azt is tudjuk Marc Semenoff orosz újságírótól, aki kiadta II. Vilmos és az orosz cár közötti levelezést, hogy Tatistew július 30-án levelet vitt magával II. Vilmos részére, amely levélben a cár igen barátságosan, de olyan naivul foglalkozik az egész válsággal, hogy nem csodálható, ha őt Sasonow és társai újból reávétték, hogy rendelje el másodszor is az általános mozgósítást.

Sasonow: „Sechs schwere Jahre” című munkájának 249-ik oldalán maga is elismeri, hogy ő akadályozta meg Tatistew berlini utazását, mert a cárnak azt a valótlanságot mondta, hogy ez az út már túl késő.

Rendkívül éles kritika tárgyát képezheti Januskijevics tábornok vezérkari főnök július 29-í viselkedése.

Ő már a délelőtti órákban íratta a cárral alá az általános mozgósításról szóló ukázt és amikor az aláírást megkapta, táviratban értesítette az összes katonai kerületek parancsnokait, hogy készülődjenek, mert július 30-ika lesz az orosz általános mozgósítás első napja (Franz: „Russlands Eintritt in den Weltkrieg”. 143. szám), amely távirat hatása alatt a grodnoi hadtestparancsnok július 30-án parancsot adott ki, amelyben a mozgósítást adja tudtul (Franz, 146. szám).

Mikor Januskijevics megkapta a cártól az aláírt általános mozgósítási ukázt, ezt délfelé Dobrorolskí tábornoknak adta át és megszerkesztette azt a sürgönyt, amellyel a mozgósítást elrendelik és a tábornokot megbízta, hogy szerezze meg a három szükséges miniszteri aláírást és aztán a sürgönyt adja fel úgy, hogy éjfél előtt a sürgöny az illetékes katonai hatóságok kezei között legyen. Azután pedig telefonon felhívta a német katonai attasét, Eggeling őrnagyot, hogy keresse őt fel, mert fontos mondanivalója van az ő részére. A kutató azt hiszi, hogy a vezérkari főnök azért hívatta a német tisztet, hogy majd loyálisan értesíteni fogja a megtörtént sorsdöntő intézkedésről. *A valóságban azonban Januskijevics olyasvalamit követett el, ami örök időkre szégyenfolt fog maradni az orosz hadsereg tiszti becsületért*. Januskijevics tudniillik a nála 3 órákor megjelent német tisztnek kijelentette, hogy a cár megbízásából beszél, mikor megemlíti, hogy minden úgy maradt, ahogy ezt

Eggelingnek Suchomlinow hadügyminiszter július 26-án este elmondta. Továbbá elmondta Januskijevics, hogy Ausztria ellen a részleges mozgósítást határozta el, de még nincs parancsba adva, azonban Németország határán levő katonai kerületekben a cár nem akarja a mozgósítást.

Végül biztosította Eggelínget, hogy Oroszországnak békés szándékai vannak Németországgal szemben és becsületszavát adta, hogy még egyetlenegy tartalékost vagy lovat sem hívtak be.

A beszélgetés végén pedig Januskijevics kivette az óráját és megállapította, hogy 3 óra van és felhatalmazta Eggelínget, hogy azon esetben, ha neki valótlanul mondott, akkor az egész világ előtt állíthatja, hogy az orosz vezérkari főnök 1914 július 29-én délután 3 órakor hazudott. (Eggeling: Die russische Mobilmachung 1914. 30. oldal.)

Ma tudjuk az okmányok alapján, hogy július 29-én délután 3 órakor Januskijevics tábornok hazudott, amivel azt a célt szolgálta, hogy Németországot az orosz mozgósítás kérdésében félrevezesse.

És ez a szerencsétlen, aki az egész világ előtt leleplezett hazudozó, nem talált abban semmit, hogy Eggeling őrnagynak, hamisan adta a becsületszavát, a Suchomlinow pör alkalmával 1917-ben azt vallotta, hogy Eggeling július 29-iki viselkedéséből felismerte azt, hogy Németország a háborúra el van szánva.

Elképzelhető-e piszkosabb viselkedés az ismert adatok után!

Mikor a vörös gárdisták 1918-ban lelőtték Januskijevics tábornokot, egy olyan ember pusztult el, aki örök időre szégyent hozott, az orosz tiszti becsületre.

Július 29-én éjfélkor Tugan Baranowsky százados elküldte a részleges mozgósítást elrendelő táviratot és ettől a pillanattól kezdve az európai béke sorsa meg volt pecsételve. Mielőtt Dobrorolski, Suchomlinow leleplezéseit ismerték, az orosz részleges mozgósítást még nem tartották olyan intézkedésnek, amelynek maga után háborút kellett volna vonni annál is inkább, miután az oroszok a német határon nyílt mozgósítási intézkedéseket nem tettek. De Dobrorolski, Suchomlinow és Danilow tábornokok munkái alapján azonban ki kell mondani, hogy a július 29-iki részleges mozgósítás is feltétlen, háborút kellett hogy előidézzon. A háborúnak ez esetben feltétlen ki kellett törnie, mert az oroszoknak a Monarchia ellen részleges mozgósítási tervük nem volt és azt nem is tudták volna rendben keresztül vinni, miután ez már 48 óra múlva annyira megzavarta volna az általános mozgósítás sima lebonyolítását, hogy Oroszország általános

felvonulási káoszba zuhant volna bele és katonai katasztrófának nézett volna elébe. **A részleges mozgósítás kihirdetése után tehát a legmagasabb katonai körök legszentebb kötelessége az volt, hogy minél hamarabb általános mozgósításba menjenek át, hogy így egy általános káoszt akadályozzanak meg.** Ezt a cár is beláthatta és azért már július 30-án délután újból elrendelte az általános mozgósítást. Miután pedig az orosz külügyminiszter és a vezérkari főnök tudták, hogy a részleges mozgósítás keresztül nem vihető és már 48 óra múlva az általános mozgósítás sikerét veszélyezteti, tehát azonnal újból át kellett térni az általános mozgósításra; **éppen azért már a részleges mozgósítás elrendelése volt az a tett, amely a világháborút tulajdonképpen kiváltotta, nem pedig az általános mozgósítási parancs, amely július 30-án délután 5 órakor ment szét a birodalom legtávolibb részeibe is.**

Hogy mi vitte reá az oroszokat, hogy nem várták be nagy katonai programjuk keresztülvitelét, mikor óriási túlerejüknel fogva diktálhattak volna, hanem 1914 júliusában kirobbantották a világháborút, mikor az különösen a munició kérdés miatt, még Oroszország részére is nagy rizikót jelentett, azt már most biztosan megállapítani nem is lehet.

Igen valószínű, hogy a szerb osztrák-magyar konfliktus Oroszország részére stratégiaileg igen előnyös volt, miután a Monarchia a hadseregének nagyobbik felével Szerbiába akart bevonulni és Oroszország ellen legfeljebb 24 hadosztály állott volna rendelkezésre, amelyekhez számítható még 9 birodalmi német hadosztály is. Ezzel a 33 hadosztállyal szemben Oroszország az első hetekben 85, egynéhány héttel később 117 hadosztállyal tudott volna felvonulni, ami olyan számbeli fölényt jelentett Oroszország részére, hogy ennek hatása alatt elfelejtették, hogy a háborúra még nincs felkészülve és azért vak gyűlöletükben nem tudták bevégni azt a pillanatot, mikor a Monarchia 8 hadteste mélyen bevonul Szerbiába, úgy hogy előbb rendelték el a mozgósítást, így a Monarchia bizonyos késéssel tudta csak Oroszország ellen csapatait felvonultatni, amely csapatok mégis meg tudták akadályozni Oroszországot abban, hogy túlerejét a háború első heteiben kellően ki tudja használni, viszont Oroszország, a meg nem oldott munició gyártási és pótlási kérdése miatt három hónap után katasztrófális municióválságon esett keresztül.

Nézzük már most meg, hogy július 29-én milyen kapcsolat volt a francia és orosz kormányok között, annál is inkább, *miután Poincaré és Viviani éveken keresztül azt állították, hogy a francia kormány nem volt értesítve az orosz mozgósítási intézkedésekről; mely állítást azonban az orosz narancs- és a francia sárgakönyv hamisításait figyelembe véve, valótlanságnak kell minősíteni.*

Így ma tudjuk, hogy miután Pourtalès gróf július hó 29-én este 6 és 7 óra között tudtul adta Sasonownak azt a német figyelmeztetést, hogy abban az esetben, ha Oroszország nem szünteti be a további katonai készülődéseit, akkor ÍNémetország is mozgósítani fog. Sasonow ezt a figyelmeztetést azonnal Iswolskinak Parisba megtáviratozta *azzal az utasítással, hogy jelentse be a francia kormánynak, hogy Oroszország nem tehet eleget Németország követelésének és nem marad más hátra, minthogy Oroszország a készülődéseit meggyorsítja és így számolni kell a háború kikerülhetetlenségével.* Továbbá megköszöni a francia kormánynak azon kijelentését, hogy szövetségi kötelezettségének eleget fog tenni. (Romberg: Die Fälschungen des russischen Orangebuches 30, oldal.) Előbb azt hitték, hogy a francia kormánynak a szövetségi kötelezettség ügyében tett kijelentése július hó 29-én történt meg, ma azonban tudjuk a szovjet kormány kiadványaiból, hogy ezt Paleologue július 28-án adta tudtul Sasonownak, amelyről azonban az emlékirataiban előkelően megfeledezett. Sasonownak ezen táviratában meg van még az a felhívás is, hogy Franciaország és Anglia csatlakozzon Oroszországhoz, ami azonban az orosz narancs-könyvből ki van hagyva.

Sasonownak előbb említett táviratát Iswolski július 30-án éjfél után kaphatta meg és azt reggel 3 órakor Viviani külügyminiszter kezéihez továbbította, míg Ignatiew orosz katonai attasé azt a francia hadügyminiszternek adta tudtul. Iswolski ezen távirat hatásáról sürgönyileg értesíti Pétervárt és elmondja, hogy ezen távirat átadása után az Elyséeben Poincarénél Viviani és a hadügyminiszter tanácskozásra jöttek össze, amely tanácskozás eredménye egy távirat volt, amelyet reggel 7 órakor továbbítottak Paleologuenak, amely távirat azonban a francia sárgakönyvben 101 alatt *igen ügyesen* meg van hamisítva. Iswolski a jelentésében elmondja, hogy a táviratban hivatkozás történik azokra a rendeletekre, amelyeket

Paleologue a France hadihajó fedélzetéről kapott és azzal végződik, hogy a francia kormány újból hangsúlyozza, hogy eleget fog tenni szövetségi kötelezettségeinek. Vagyis a francia kormány abban a sorsdöntő pillanatban, mikor megtudja, hogy Oroszország ki akarja robbantani a háborút, nem a békés megoldásra hívja fel Oroszország figyelmét, hanem egyenesen még jobban erősíti a háborús elhatározását azáltal, hogy tüntetően figyelmezteti, hogy eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségeinek. Továbbá jelenti Iswolski híres táviratában, hogy abban a pillanatban, mikor a még kevésbé érdekelt kormányok tárgyalnak, Oroszország ne tegyen semmi olyan intézkedést, amit Németország felhasználhat mozgósítási jogcímnek és Margerie Iswolskinak megmondja, hogy a francia kormány nem akar beavatkozni az orosz katonai készülődésekbe és csak azt ajánlja, hogy ezek a készülődések ne legyenek nyilvánosak.

Míg a francia hadügyminiszter az orosz katonai attasénak azt tanácsolja, hogy Oroszország jelentse ki, hogy a béke érdekében hajlandó mozgósítási előkészületeit meglassítani, de ez Oroszországot ne akadályozza meg abban, hogy előkészületeit ne folytassa, sőt még fokozhatja is, csak óvakodjon nagyobb csapatszállításoktól.

Ezek azok a békés tanácsok, amelyektől Poincaré szerint a francia kormány sohasem tért el és ezek olyan békés természetűek voltak, hogy a róla szóló táviratokat az orosz narancskönyvből Franciaország érdekében el kellett sikkasztani és azokat csak Romberg hozta újból napvilágra (Romberg: Die Fälschungen des russischen Orangebuches 36-37. oldal.)

Vivianinak Paleologuehez intézett távirata, amely a francia sárgakönyvben 101. szám alatt ismeretes, a következő mondatot tartalmazza:

„Ilyen körülmények között Sasonow úr kijelentette, hogy Oroszország nem tehet mást, minthogy siettetni fegyverkezését és számol a háború közeli kitörésével, számol Franciaország szövetségi segítségével és kívánatosnak tartja, hogy Anglia késedelmezés nélkül csatlakozik Oroszország, hoz és Franciaországhoz.

Franciaország el van szánva, hogy szövetségi köteleseit teljesíti.

Emellett azonban nem fog elmulasztani semmit a konfliktus békés megoldásának érdekében”.

Különösen erre az utolsó mondatra hivatkoztak Poincaré és Viviani, mikor a francia kormány békés szándékait emelik ki. Közben azonban kitűnt, hogy ez a mondat az eredeti táviratban nem is a francia kormányra vonatkozik, hanem az orosz kormányra és a francia sárgakönyvben ezt a mondatot: „Franciaország el van szánva, hogy szövetségi kötelezettségeinek eleget tegyen” tartalmú mondat mögé tették át, úgy, hogy így ez a mondat a francia kormányra vonatkozik.

Micsoda fényben ragyog Poincaré és Viviani igazmondása, mikor éveken át hivatkoztak erre a mondatra, de ugyanakkor tudták, hogy a 101. számú okmány igen ügyes hamisítás.

Azonban még ragyogóbb Poincaré viselkedése, mikor ezt a hamisítást kimutatták és a fejére olvasták az igazságot. Tudniillik az Emberi jogok ligájának elnöke, Buisson 1923 június hó 18-án levelet írt Poincarénak, amelyben figyelmezteti a 101. okmány meghamisítására és ez ügyben felvilágosítást kér. Poincaré 1923 július hó 5-i levelében válaszol, a hamisítást beismeri és róla a következő igazi francia igazmondással nyilatkozik;

„Ha a sárgakönyv azon helye, amely a kérdésnek tárgyát képezi, szószerint nem is egyezik teljesen az eredetivel annak az az oka, hogy alakilag ez a nem fontos változás azért történt meg, hogy amennyire lehetséges, a Chiffre kulcs titka biztosítsassék . . .” Morhardt: „Die wahren Schuldigen 290. oldal)

Ha a kutató elolvassa Poincaré ezen állítását, igazán csak mosolyog azon a határtalan perfídián, amellyel Poincaré az olvasóközönség naivitására számít és csak szomorkodhat azon, hogy még vannak tudományos folyóiratok, különösen Amerikában, melyek még mindig megengedik, hogy bennük egy ilyen az igazmondással szemben gyenge lábon álló egyén a központi hatalmak háborús bűnösségéről írhasson és ami még szomorúbb, azt millió és millió jóhiszemű ember el is hiszi.

Ezeknek az előrebocsátása után, most már az olvasóim ítéletére bízom, hogy komolyan vehető-e Poincaré azon állítása, hogy a francia kormány a békét akarta, mert Schoen báró párisi német nagykövet július 29-én azt jelentette Berlinbe, hogy Viviani még mindig bízik a békében és diplomáciai

lépéseket tesz a béke érdekében. Hogy ezek a diplomáciai lépések milyenek voltak, ezt igazolják Margerie és a francia hadügyminiszter július 30-i Iswolski és az orosz katonai attasé előtti tanácsai, vagyis Viviani 29-én Schoen bárót egyszerűen a békés törekvéseivel fálnak állította. Még súlyosabb elbírálás elé esik a francia kormány július 30-i, a kora reggeli órákban viselkedése, ha figyelembe vesszük, hogy a francia kormány ezen időpontig milyen jelentéseket kapott Paleologuetól az orosz mozgósítási intézkedésekről.

Így a francia sárgakönyv 91-ik okmányában Paleologue 29-én este bejelenti az orosz részleges mozgósítást, *amit azzal a hazug hírrel támogat, hogy a Monarchia megkezdte a galíciai határon a mozgósítást* Paleologuenak ez a jelentése érthetetlen, mert hiszen július 29-én este Pétervárott az általános mozgósítási táviratot akarták elküldeni. Hogy Sasonow Paleologue előtt is lehazudta-e az általános mozgósítási szándékot, vagy pedig Paleologue tudta azt, csak a kormányának nem jelentette, azt az okmányokból kivenni nem lehet. A részleges mozgósítást bejelentő táviratot Péterváron délután 4 órakor 14 perckor adták fel és még ugyanazon a napon Parisba kellett hogy érjen, mert Paleologuenak egy második távirata, amelyet este 10 óra 45 perckor adott fel 30-án reggel 3 óra 45 perckor Parisba érkezett.

Továbbá tudjuk Paleologue feljegyzéseiből, hogy Péterváron éjjel 11 órakor a francia nagykövetségre megérkezett Alexandrovics Basily, a külügyi hivatal aligazgatója, aki Paleologuenak bejelentette, hogy az orosz kormány 13 hadtest mozgósítását határozta el, amely hadtestek Ausztria ellen fognak felvonulni. Továbbá megjegyezte, hogy az általános mozgósítást titokban keresztül fogják vinni. Paleologue ugyan azt állítja, hogy ő az általános mozgósítást ellenezte és Basilyt figyelmeztette, hogy maradjanak meg a részleges mozgósításnál és mikor Basily eltávozott, kérte őt, hogy még az éjjel választ vár tőle.

Paleologuenak ez a meséje egészen valószínűtlen, mert Basily későn este nem jelenthette a titkos általános mozgósítás keresztülvitelét, miután Tugan Baranowsky százados éjjelkor a részleges mozgósítást elrendelő táviratot küldte el a katonai hatóságoknak.

Paleologue továbbá azt meséli, hogy éppen hozzáfogott, miszerint Basily látogatását Parisba jelentse mikor telefonon

Sasonow felhívja és arra kéri, hogy a titkárja jöjjön hozzája, ami meg is történt. A titkár előtt Sasonow elmondta, hogy a cár az általános mozgósítást visszaszívta és csak a részleges mozgósítást rendelte el a Monarchia ellen. Ezt az új hírt Pa^oleologue továbbította Parisba és ez a távirat 30-án reggel 1 órakor ment el Pétervárról és a párisi orosz nagykövetségen keresztül került a francia kormány kezébe, ahogy ez kivehető Iswolskinak 304. számú táviratából, mely távirat szintén hiányzik az orosz narancskönyvből (Romberg, 30. oldal).

Csodálatosképpen a sárgakönyv 100. okmányában egy szó sincs róla, hogy a cár már elrendelte egyszer az általános mozgósítást, hanem csak a részleges mozgósítás elrendeléséről van szó. Most vagy a 100. okmány van meghamisítva (mert ma majdnem apodiktikusan állítható, hogy a francia sárgakönyv majdnem minden okmánya hamisítás), vagy pedig Pa^oleologue más táviratban jelentette a július 29-iki eseményeit, amely távirat aztán a francia sárgakönyvből elsikkadt. Ez inkább valószínű, mert tudjuk, hogy a sárgakönyv 100. okmányának nagykövetségi iktatószáma 304, míg Paleologuenak következő táviratának, amelyből Viviani a 102. okmányt gyártotta, iktatószáma 311, vagyis a francia sárgakönyvből 7 távirat hiányzik. Valószínűleg ezek között lesz meg Paleologue jelentése a pétervári július 29-i eseményekről.

Az előbbieket összegezve következik, hogy mikor július 30-án reggel a francia kormány biztosította Sasonowot, hogy eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségeknek és mikor a hadügyminiszter részéről elhangzott a tanács, hogy Oroszország titokban készülődjön, akkor Parisban tudták, hogy Oroszország már elrendelte a részleges mozgósítást, azonban dacára ennek, egy szóval sem hatottak békéltetőleg Pétervárra. **Ezzel is kellő világításban tündököl Poincarénak azon állítása, amelyet július 3i-én az angol királynak megirt, hogy Franciaország folyton mérsékletre intette orosz szövetségét.**

Poincaré „Union Sacréé”-jében elmondja, hogy 29-én délelőtt 11 óra 15 perckor Iswolsky a francia külügyi hivatalban bejelentette, hogy még ezen a napon ki lesz adva a mozgósítási parancs a Monarchia ellen. Poincaré és Viviani július 29-én reggel szálltak partra Dünkirchenben és délben Parisban voltak, ahol biztosan megmutatták nekik Iswolski

legújabb bejelentéseit. **Hát ha Poincaré és Viviani meg akarták volna akadályozni a háborút, akkor ez lett volna a pillanat, hogy a részleges mozgósítás ellen tiltakozzanak. Azonban ez irányban nem történt semmi.**

A francia kormánynak ez a viselkedése annál is különösebb, mert tudta, hogy Németország mennyire erőlködik, hogy Bécs és Pétervár között ne keletkezzék háborús bonyodalom. Ezt már a német okmányokból is ki lehetett venni, de most már az orosz narancskönyvből kimaradt táviratokból is kivethető, így Iswolski július 29-én jelenti, hogy a francia külügyminisztériumban a német nagykövet a reggeli órákban bejelentette, hogy Németország Bécsben minden erővel azon van, hogy a Monarchiát barátságos eszmecserére rávegye, mely eszmecsere alatt Németország olyan kijelentéseket akar elérni, amelyek Oroszországot is ki fogják elégíteni. (Romberg 31. oldal.) Továbbá tudta a francia kormány július 29-én, hogy a Monarchia Pétervárt a leghatározottabban kijelentette, hogy Szerbiától területi foglalást nem akar. Ez a kijelentés tudniillik bent van Iswolskinak július 29-i táviratában, azonban ezt a mondatot az orosz narancskönyvből kihagyták (Romberg 31. oldal.)

Azonkívül tudta a francia kormány, ahogy ezt az új angol okmányok igazolják, a bécsi nagykövetétől, hogy nem Németország izgatja a Monarchiát Szerbia ellen, hanem a délszláv kérdés miatt kénytelen a Monarchia Szerbia ellen fellépni, ha nem akarja délszláv területeit elveszíteni és a francia kormány dacára ennek izgatja Oroszországot, hogy csak vigye a dolgot háborúra.

Különben is a francia diplomáták, július 29-én a legképtelenebb dolgokat jelentettek Parisba a Monarchia hadikészülődéseiről. így Bécsből július 29-én jelenti a francia nagykövet hogy a galíciai lovashadosztályokat mozgósították és a bécsi, azután a pesti lovas hadosztályt az orosz határra szállították. (F. S. K. 90. szám). *Ezek a hírek teljesen légből kapottak voltak, miután ma ismerjük a Monarchia 1914. évi mozgósításának a legkisebb részleteit is.* Tudniillik július 29-én a Monarchiában a mozgósításnak B esete (balkáni háború) volt érvényben és így teljesen lehetetlen, hogy az előbb említett két hadosztályt Galíciába szállították volna. Különben is a bécsi hadtestnél csak július 31-én délben rendelték el a mozgósítást, mikor

augusztus 4-ike volt a mozgósításnak első napja, tehát teljesen lehetetlen volt, hogy a bécsi lovas hadosztályt július 29-én az orosz határra szállították volna.

Július 29-én Franciaországban az egész határ mentén fokozott őrszolgálatot, szikraállomások felállítását és a váraknak a felszerelését rendelték el.

Bécsben július hó 29-én gróf Berchtold úgy az angol, mint az orosz nagykövettel tárgyalt. Így a délelőtt folyamán Bunsennel elbeszélgetett, aki előtt kifejtette, hogy Szerbia a felelőtlen politikájával veszélyeztette az európai békét és európai érdek, hogy ezt a békebontot végre csendre intsék. Továbbá gróf Berchtold helyesen megjegyezte még azt is, hogy a mozgató erők, amelyek az osztrák lépést előidéztek, sokkal mélyebb okokban találják a magyarázatukat, mint a jegyzéknek egyik vagy másik követelése. (D. D. z. K. 346. sz.) Gróf Berchtoldnak Sebeccoval való beszélgetése azonban inkább elméleti vitatkozás volt a szerb-orosz és a Monarchia közötti viszonyról. (D. D. z. K. 356, szám, U. O. V. K. III. 23. szám).

Gróf Berchtoldot július 29-én a német nagykövet is felkereste, aki a kormányának azon ajánlatát mondta el, hogy a Monarchia szállja meg Belgrádot, de tovább ne nyomuljon, azután pedig kérte, hogy Bécs és Pétervár között a tárgyalások ne szakadjanak meg és azért követelte, hogy a Monarchia újból jelentse ki Pétervárt, hogy nem akar Szerbiában területet foglalni. Erre a kijelentésre gróf Berchtold hajlandó lett volna, de a belgrádi megállásra választ adni nem tudott, habár a német nagykövet a választ sürgette. Július 29-én éjfélig a német nagykövet sürgetésére választ nem kapott. (D.D. z.K.338).

Július 29-én este gróf Berchtold a német nagykövettől megtudta, hogy Oroszország a nap folyamán a részleges mozgósítást el fogja rendelni, amit a pétervári katonai attasé is este 10 órakor érkezett táviratában jelentett Bécsnek. Az orosz részleges mozgósítás 55 orosz gyaloghadosztályt mozgósított, a monarchiának 24 gyaloghadosztályával szemben, amely hadosztályok közül egyetlenegy sem feküdt az orosz határon. Az orosz részleges mozgósítás súlyosan veszélyeztette a Monarchia katonai helyzetét és ettől a pillanattól kezdve, Bécs ennek a mozgósításnak nyomása alatt áll és a Berlinből jövő különböző közvetítő javaslatok Bécsben az orosz mozgósítás miatt kellő hatást elérni nem tudtak.

VIII. FEJEZET.

A politikai események lefolyása július hó 30-án.

Július 30-án Berlinben mindjobban látható volt, hogy a háborús katasztrófa már csak igen nehezen lesz elhárítható. A német okmányok megrázóan mutatják, hogy Bethmann-Hollweg ennek ellenére milyen görcsösen fáradozott azon, hogy még az utolsó pillanatban is megmentse az európai békét.

Így július 30-án (reggel) 12 óra 30 perckor két táviratot meneszt Bécsbe, *Az egyikben értesíti a német nagykövetet Lichnowsky és Grey között lefolyt beszélgetésről és utasítja őt, hogy ezt azonnal közölje Berchtold gróffal, akinek figyelmét újból arra a megoldásra hívja fel, hogy a Monarchia zálogként szerb területet szálljon meg.* (D. D. z. K. 384. szám.)

A másik táviratban pedig értesíti Bécsset az oroszországi mozgósításról és újból felszólítja gróf Berchtoldot, hogy Oroszországgal tárgyalásokat folytasson. (D. D. z. K. 385. szám.)

Alig hogy ezek a táviratok elmentek, Bécsből (reggel) 1 óra 30 perckor megérkezik a német nagykövet jelentése, hogy gróf Berchtold hajlandó Pétervárott kijelentetni, hogy a Monarchia nem akar Szerbiától területet elhódítani. Viszont gróf Berchtold, a katonai műveletek ügyében választ adni még nem tudott. (D. D. z. K. 388. szám.)

Erre Bethmann újból két táviratot meneszt Bécsbe. Az elsőben, amely 2 óra 55 perckor reggel ment el a táviróhivatalba, Bethmann megtáviratozza Grey és Lichnowsky közötti beszélgetés tartalmát, de Grey fenyegetőzését is, azután pedig Greynek azon javaslatát, hogy a Monarchia Belgrád vagy más városok megszállása után szüntesse meg a további katonai műveleteket és közölje a feltételeit.

Bethmann Greynek ezt a javaslatát a következő módon elfogadásra ajánlja:

„Ha Ausztria minden közvetítést elutasít, akkor olyan konflagráció előtt állunk, amikor is Anglia ellenünk lesz.

Olaszország és Románia a jelek után ítélve, nem fognak velünk menni. Így mi ketten 4 nagyhatalom ellen fogunk állást foglalni és Anglia ellenségeskedése miatt a harc túlnyomó része Németországra hárulna. Ausztria politikai tekintélyének és a hadsereg fegyverbecsületének, úgyszintén a Szerbiával szemben támasztott követeléseknek is elég volna téve, ha Belgrádot, vagy más helyeket megszánnák. Szerbia lealázása folytán a Monarchia a helyzetét mind a Balkánon, mind Oroszországgal szemben újból megerősíthetné.

Ilyen körülmények között ezt a bécsi kabinet sürgős mérlegelésére bízuk és nyomatékosan figyelmeztetjük arra, hogy ilyen megtisztelő feltételek mellett a közvetítést elfogadhatják, mivel a következményekért a felelősség Ausztriára és reánk nézve egyaránt igen nagy volna (D. D. z. K. 395. szám.)

A második táviratban pedig, amely 3 órakor reggel ment el a kancellár tudtul adja a bécsi német nagykövetnek, hogy jelentése nem egyezik Pourtalès gróf jelentésével és azután szó szerint a következőket mondja:

„Ez a jelentés nincs összhangban azzal a leírással, amelyet Excellenciád adott gróf Berchtold és Sebecco között lefolyt beszélgetésről. Úgy látszik tévedésről van szó és kérem azt felderíteni. Mi nem kívánhatjuk, hogy Ausztria Szerbiával tárgyaljon, mikor vele háborúban van. Azonban igen súlyos hiba volna Pétervárral minden eszmecserét visszautasítani, mivel ez egyenesen kihívja Oroszország háborús beavatkozását, pedig Ausztria-Magyarországnak elsősorban érdeke, hogy ezt megakadályozza. **Mi ugyan hajlandók vagyunk, szövetségi kötelezettségeinknek eleget tenni, de azt visszautasítjuk, hogy Bécs bennünket könnyelműen rántson bele a világégésbe, csupán azért, mert nem hallgat a tanácsainkra. De a tanácsainkat Bécs az olasz kérdésben sem veszi figyelembe. Kérem ezt a legnyomatékosabban és igen komolyan gróf Berchtold előtt kijelenteni.** (D. D. z. K. 396. szám.)

Az előbb leközölt két okmány igazolja, hogy Németország milyen erélyesen lépett fel Bécsben a béke érdekében és még a szövetségi viszony felmondásával is fenyegetődzik arra az esetre, ha a Monarchia a béke érdekében tett német ajánlatokat el nem fogadja.

Természetes, hogy ez a két okmány, az entente-szerzőknek igen kellemetlen és ezek jelentőségét iparkodnak leszállítani, sőt Poincaré annyira mégy, hogy 1921-ben megjelent előadásában, minthogy Bethmann táviratát leta-

gadni nem tudta, a távirat közlésénél kihagyta azt a mondatot, amelyben a kancellár a szövetség felmondásával fenyegetődzik. Ez az eljárás feltétlen okmányhamisítás, mivel az említett mondat az egész táviratnak a jellegét adja. Vajjon Poincaré úr, a nagy lotharingiai, kihagyta volna ezt a mondatot, ha ő küldte volna a táviratot Paleologuehoz Pétervárra?

Bethmann július 30-án Péterváron is igen erőteljesen közbelép, hogy a világegést megakadályozza.

így reggel 2 óra 40 perckor táviratot meneszt gróf Pourtalèshez (D. D. z. K. 391. szám), amelyben a cárnak július 29-én este 8 óra 42 perckor érkezett táviratával foglalkozik. (D. D. z. K. 366. sz.) Ebben a cár elmondja, hogy békülékeny távirata nem egyeztethető össze Pourtalès gróf hangnemével mikor az július 29-én este Pétervárott átadta Németország figyelmeztető jegyzéket. Ezért a kancellár felhívja gróf Pourtalést, hogy azonnal tisztázza Sasonowval ezt a kérdést, továbbá adja tudtul neki, hogy a cárnak a hágai konferenciával kapcsolatos ajánlata nem valósítható meg. Ma már tudjuk, hogy a kancellár e táviratának nem volt tárgyi alapja, mert Sasonow tudatosan valótlant állított a cárnak, amikor gróf Pourtalès hangneméről panaszkodott neki.

Reggel 2 óra 55 perckor a kancellár még egy második táviratot meneszt Pétervárra (D. D. z. K. 392. szám) amelyben Sasonowot értesíti, hogy Németország Bécsben tovább közvetít és figyelmezteti Oroszországot, hogy a Monarchiával ne ellenségeskedjék.

Reggel 3 óra 5 perckor Bethmann még egy harmadik táviratot meneszt Pourtalès grófhhoz, amelyben bejelenti, hogy a Monarchia húzódozása az Oroszországgal való tárgyalások elől, a legutolsó német demarse előtt történt, amelyre azonban Bécsből még válasz nem érkezett. (D. D. z. K. 397).

Július 30-án 11 óra körül a kancellár újból a német császár személyét használja fel, hogy a cásra hasson: T. í. a kancellár reggel 6 órakor értesítette a császárt, hogy Oroszország elrendelte a részleges mozgósítást. (D. D. z. K. 399. szám), mire II. Vilmos az oroszok viselkedése felett első felháborodásában az okmányra széljegyzetként megjegyezte, hogy őt a cár becsapta és azért ő további közreműködése céltalan.

A kancellár a széljegyzet ellenére mégis 11 óra 15 perckor arra kéri a császárt, hogy még egy harmadik táviratot küldjön a cárnak, amelyben a cárt értesíti, hogy a nagykövetének szavai és az ő távirata között nem lehet ellentmondás továbbá, hogy Pourtalès grófnak az volt a megbízatása, hogy figyelmeztesse az orosz kormányt, az orosz mozgósítás súlyos következményeire. Továbbá figyelmeztette a császár a cárt arra, hogy a Monarchia csak Szerbia ellen mozgósított és ha Oroszország mozgósítani fog, akkor ez veszélyezteti az ő közvetítő szerepét és figyelmezteti a cárt, hogy a döntés most már csak ő tőle függ. (D. D. z. K. 408).

A német császár elfogadta Bethmann távirat tervezetét és ez a távirat délután 3 óra 52 perckor Berlinből elment és este 6 óra 30 perckor érkezett Péter várra, ahol már semmiféle hatást előidézni nem tudott, mert ott Dobrorolski tábornok délután 5 órakor már feladta a birodalom legtávolibb részeibe az általános mozgósítást elrendelő táviratot.

Bethmann a német császár közbelépését azért tartotta szükségesnek, mert a reggeli órákban megkapta Pourtalès gróf elentését (D. D. z. K. 401.) amelyben leírja éjfél körüli beszélgetését Sasonowval, mikor ez kijelentette, hogy a részleges mozgósítás többé vissza nem vonható. Talán maga a kancellár is érezte, hogy most már minden további erőlködése valószínűleg eredménytelen marad és azért mikor a császárt arra kéri, hogy újból táviratozzon a cárnak, megjegyzi, hogy ez a távirat fontos történelmi okmány lesz és addig, amíg Bécsből a német közvetítő javaslatok felett a döntés meg nem történt, a császár ne hangoztassa, hogy közvetítő szerepe befejeződött. (D. D. z. K. 408. szám).

Pourtalès gróf jelentésére (D. D. z. K. 401.) II. Vilmos igen temperamentumos széljegyzeteket, majd egy nagyobb kritikai megjegyzést írt, amelyet szószerint közlök, mert talán ez igazolja legjobban, hogy II. Vilmos mennyire ellene volt a háborúnak. A megjegyzés így szól:

Ha a mozgósítást nem lehet visszavonni, ami nem is igaz, akkor egyáltalában miért kérte a cár 3 nappal később a közvetítésemet anélkül, hogy megemlítette volna, hogy a mozgósítási parancs kiadatott.

Ez azt bizonyítja, hogy a mozgósítás neki is elhamarkodottnak tűnt fel és csupán lelkiismeretének megnyugtatósára pro forma tette meg nálunk azt a lépést annak ellenére,

hogy tudta, hogy ennek már semmi haszna nem lesz, mert nem érzi magát elég erősnek ahhoz, hogy a mozgósítást megállítsa. Gyengeség és könnyelműség a legborzalmasabb háborúba fogják rántani a világot azzal a célzattal, hogy Németország elpusztuljon. És minden kétséget kizárva tartok aziránt, hogy Anglia, Franciaország és Oroszország úgy beszélték meg a dolgot egymással, hogy az osztrák szerb konfliktust csak ürügynek használják fel, az ellenünk indítandó megsemmisítő háborúra, aminek alapjául a Monarchia és köztünk fennálló casus foederist veszik. Ezért tette Grey a cinikus megjegyzést is Lichnowskyval szemben, hogy mindaddig, amíg a háború Oroszországra és a Monarchiára lokalizálódik, Anglia nyugodtan fog maradni és csak ha mi és Franciaország avatkozunk bele, akkor lenne kényszerítve velünk szemben cselekvőleg fellépni. Ez pedig azt jelenti, hogy mi vagy gyalázatosan áruljuk el a szövetségest és azt szolgáltatassuk ki Oroszországnak és így szétrobbanna a hármasszövetség, vagy pedig a szövetségi hűségünkért ki vagyunk téve annak, hogy a hármasszövetség közösen megrohan és megbüntet, miközben irigységükben el fogják tudni érni azt, hogy bennünket teljesen tönkretegyenek. Ez a valódi helyzet in nuce, amelyet VII. Edward lassan készített elő, azután pedig folytatólag rendszeresen kiépített, miután Angliával Parissal és Pétervárral megtörtént tárgyalásait letagadták. Ezeket végre V. György befejezte és életbe léptette, miközben szövetségesünk ügyetlenségét és butaságát velünk szemben huroknak alkalmazzák. Tehát végre megtörtént Németországnak a hírhedt bekerítése annak ellenére, hogy ezt politikusaink és diplomatáink megakadályozni megkísérelték. A fejünk felett hirtelen összehúzták a hálót és Anglia gúnyosan nevetve a a legfényesebb eredményt érte el a rendszeresen keresztülvitt tiszta németellenes politikájával, amellyel szemben mi erőtlennek bizonyultunk. Miután mi izolálva ficáncolunk a hálóban, Anglia a politikai és gazdasági megsemmisítésünkre forgatja a kötelet, miközben Ausztriához való szövetségi hűségünket használja fel ürügyül. Igazán nagyszerű teljesítmény, amely még annál is, aki ezáltal tönkre megy, csodálatot ébreszt. VII. Edward még a halála után is erősebb mint én, aki élek. Ezek után még akadtak olyan emberek, akik azt hitték, hogy ezzel vagy azzal a kis intézkedéssel Angliát meg lehetett volna nyerni vagy nyugtatni. Folytonosan jegyzékekkel, ünnepnap előterjesztésekkel, Haldane stb. könyörtelenül ment a cél után, míg ennyire vitte a dolgot. És mi belerohantunk a hálóba, sőt még a hajóépítésnél is bevezettük az egyes tempót, mert megaláztatva reméltük, hogy Angliát ezáltal megnyugtathatjuk. A részemről megtörtént kérések és figyelmeztetések is hiábavalóan hangzottak el. Most aztán megjön érte az úgynevezett angol köszönet. A mi szövetségi

hűségünk dilemmájából az öreg tiszteletreméltó császárral szemben bennünket olyan helyzet elé állítanak, amely megadja Angliának a kívánt ürügyet, hogy bennünket megsemmisítsen, még pedig a jognak azon alakoskodó látszat ürügye alatt, hogy a hírhedt európai balance of power alapján Franciaországnak segítsen, ami azt jelenti, hogy Anglia érdekében az összes európai államokat ellenünk kijátszák. Most ezt az egész működést irgalmatlanul le kell leplezni és le kell szakítani a nagy nyilvánosság előtt a keresztény békeszeretet maszkját és pellengére kell állítani a farizeus békealakoskodást. A mi konzuljainknak elkeseredett felkelésre kell bírniuk az egész mohammedán világot, Törökországban és Indiában ezen gyűlölt, lelkiismeretnélküli, hazug kalmár nép ellen; és ha már el kell véreznünk, akkor Anglia legalább Indiát veszítse el.

Július 29-én II. Vilmos megkapta a kancellártól a „Morning Post” július 28-i számát és annak egyik cikkére a következő megjegyzést tette:

A béke biztosításának ill. kieroszakolásának egyedüli lehetősége csak az volna, ha Anglia Parisban és Péterváron megmondaná, hogy békében maradjanak, ami azt jelentené, hogy semlegesen viselkedjenek az osztrák-szerb konfliktussal szemben. Akkor Németország nyugodt maradhat. Ha azonban Anglia továbbra is hallgat, vagy langyos semlegességi nyilatkozatokat ad ki, akkor ez annyit jelentene, hogy a szövetségeseit arra buzdítja, hogy Németországot és Ausztriát támadják meg. A cár felhívására Berlin megkísérelte, hogy Bécs és Pétervár között közvetítsen. De ő felsége már a felszólítás előtt csendesesen mozgósított, úgy, hogy Németországot, amely közvetített „en demeure” helyzetbe hozta és ezáltal feladata tárgyaltalan lett. A katasztrófát egyedül csak Anglia tudja feltartóztatni, ha szövetségeseit visszatartja és velük megérteti azt, hogy abban az esetben, ha az egyik szövetségese beavatkozik, akkor nem számíthat Anglia segítségére. Ez mindenféle háborút megakadályozna. György király Henrik herceg útján nekem azt üzenté, hogy Angliának az a szándéka, hogy semleges maradjon. Ezzel szemben a flotta vezérkari főnöke július 30-án reggel táviratot kapott a londoni német katonai attasétói, hogy sir E. Grey magánbeszélgetés folyamán Lichnowsky előtt kijelentette, hogy ha Németország Franciaország ellen háborút fog kezdeni, Anglia a hajóhadával azonnal Németországot fogja megtámadni. Tehát Sir E. Grey éppen ellenkezőjét mondja annak, amit az uralkodója a testvérem által nekem üzent, miáltal a saját királyát előttem kétszínű hazudozónak tünteti fel. A háborút nyilvánvalóan abból a célból szervezte meg Anglia, Franciaország és Oroszország, hogy Németországot megsemmisítsék. Ez legutoljára

Poincaréval való tárgyalások révén történt meg Parisban és Pétervárott és az osztrák szerb konfliktus csak mentegetődzés, hogy reánk támadjanak. Ebben a harcban, amely létünkért folyik és amely harc csalás, hazugság, irigység által jött létre, segítsen meg bennünket az Isten. D. D. z K. 402. szám.)

Ezek a július 30-i császári megjegyzések jellemzik II. Vilmos egész gondolkodását. *Ezeket a szavakat a császár a legnagyobb izgatottságban írta le és velük egyenesen önmagát vádolja és egész politikájáról ítéletet mond. Ezek a megjegyzések senkinek sem szóltak, hanem ezek tisztán az önmagával való beszélgetés jellegével bírnak és azért annál meggyőzőbben igazolják, hogy II. Vilmos július 30-án mennyire ellene volt a háborúnak. Azok, akik II. Vilmosról, mint háborús hiénáról beszélnek, figyelemmel elolvashatják ezen megjegyzéseket és ha van bennük csak egy kis igazságérzés, be kell látniok, hogy a német császárt mennyire lehangolta a háború lehetősége; tehát nem volt háborús hiéna. Természetesen ez az ítélet nem változtat azon tényen, hogy II. Vilmos egész uralkodása alatt, mint államférfi igen sok elhatározásában mellé fogott.*

Bethmann július 30-án Londonban is azon erőlködött, hogy a békét megmentse. így reggel 2 óra 55 perckor egy táviratban jelenti Greynek, hogy közvetítő javaslatát továbbította Bécsbe és azt sürgős elfogadásra ajánlotta. (D. D. z. K. 393. szám.) Miután pedig az orosz és francia hadikészülődések mind veszedelmesebb mérvet öntöttek, azért Bethmann délben 11 óra 50 perckor még egy táviratot menesztett Londonba,

amelyben arra figyelmezteti Greyt, hogy közvetítő javaslatát a francia és orosz hadikészülődések veszélyeztetik és azért kéri Greyt, hogy vegye reá Franciaországot, hogy katonai intézkedéseit vonja vissza és akadályozza meg a Monarchia határain az orosz felvonulást. (D. D. z K. 409. szám.)

Természetes Bethmann ezen lépése semmi eredménnyel nem járt, mert Grey ez irányban semmit sem tett, de ez Greyt nem tartotta vissza attól, hogy délután 4 óra körül ki ne jelentse Lichnowskynak, hogy a franciák minden eszközzel odahatnak az oroszoknál, hogy a konfliktus békésen oldódjék meg. Megígérte azt is, hogy a londoni orosz nagykövet útján, Bethmanntól kért irányban fog működni. (D, D. z. K. 435. szám.)

Ma tudjuk, hogy Grey ez alkalommal megint váltolant mondott, mert ő tudta, hogy Franciaország egyáltalában nem tartja vissza Oroszországot, hiszen Bertie

párisi nagykövete ugyanezen a napon levélben értesítette őt arról, hogy a francia kormány ahelyett, hogy az orosz kormányt csitítaná, Angliától azt várja, hogy jelentse ki, miszerint az esetben, ha háborúra kerülne a sor, Anglia is részt fog venni a háborúban.

Igen helyesen jegyzi meg Bertie, hogyha Anglia ezt a kijelentést megteszi, akkor Oroszország még kihívóbb lenne és Franciaország követné Oroszország példáját. (U. A. O. 320 a. szám).

Ami pedig Greynek azon ígéretét illeti, hogy Oroszországot vissza fogja tartani, arról az okmányok igazolják, hogy azt Grey nem tartotta be és egy szóval sem működött a béke érdekében Péterváron.

Berlinben július hó 30-án délután 5-7 óra között porosz minisztertanács volt, amelyet a kancellár a fenyegető helyzet miatt hívott össze. A minisztertanácson Bethmann az egész politikai helyzetet megvilágította, miközben azt igen súlyosnak minősítette, azonban hangsúlyozta, hogy ő még nem adta fel a reményt, hogy mindaddig míg Bécsben a legutolsó demarsot vissza nem utasították, a békés kibontakozás sikerülni fog. **Megemlítette továbbá azt is, hogy a veszélyes helyzetre való tekintettel a vezérkar a háborús veszély kihirdetését követelte, azonban ezt a követelést az uralkodó az ő közbejárására nem fogadta el.** Az ülésben aztán Falkenhayn és Tirpitz hozzászólása után elhatározták a haditengerészet biztosítását és Tirpitz felhatalmazást kapott, hogy ilyen irányú előterjesztést tegyen az uralkodónak. (D. D. z. K. 456. szám). Erre az intézkedésre már azért is szükség volt, mert hiszen az angol hajóhad ezen a napon foglalta el Scapa Flowban a hadi állomását.

Berlinben délután 1-2 óra között egy különös incidens történt, amelyet még ma sem tudunk kellően megmagyarázni. Ugyanis jelzett időben meglepetésszerűen megjelent a „Berliner Lokalanzeiger” külön kiadása, amely a német mozgósítási rendeletet hozta nyilvánosságra. A hatóságok azonnal lefoglalták a megjelent példányokat és telefonon azonnal értesítették az összes nagykövetségeket, hogy a mozgósítási hír téves és így ez az epizód minden következmény nélkül maradt.

Berlinben a délutáni órákban a helyzet igen feszült lett, mert Bécsből a kancellár ajánlatára, amelyben a Grey-féle

javaslatot elfogadásra ajánlotta, sehogy sem akart a válasz megérkezni.

Bécsből ugyan jött egynéhány távirat, de egy se hozta azt, amire Bethmann várt. Így a Monarchia nagykövete a délután folyamán bejelentette, hogy miután Oroszország a Monarchia határain mozgósít, a Monarchia kénytelen lesz a mozgósítást elrendelni. (D. D. z. K. 427, 429.)

Délután 5 óra 20 perckor érkezik meg Tschírschkynek a jelentése, amelyben elmondja, hogy a kancellár július 29-i javaslatát Berchtold elé terjesztette, azonban a válasz vissza-utasító (D. D. z. K. 432. szám.) 5 percre reá megérkezik Bécsből a második távirat, amelyben a német nagykövet jelenti, hogy Bethmann előtte való napján történt közbejárása folytán Szápáry gróf Pétervároton rendeletet kapott, hogy Sasonowval folytasson eszmecserét és a Monarchia szerbiai jegyzékét újból magyarázza meg. A német nagykövet jelenti továbbá, hogy gróf Berchtold az orosz nagykövetet is magához fogja hivatni, akinek újból ki fogja jelenteni, hogy a Monarchia Szerbiától területi foglalást nem akar és szerb területet csak ideiglenesen fog megszállani. (D. D. z. K. 433. szám.)

5 óra 56 perckor megérkezik Bécsből még egy harmadik távirat, amelyben a német nagykövet jelenti, hogy Grey **közvetítő javaslatát igen nyomatékosan adta tudtul gróf Berchtoldnak, azonban Berchtold gróf csak akkor adhat végleges választ, ha az uralkodónak parancsait e kérdésben tudni fogja.** (D. D. z. K. 434. szám.)

Ezért Bethmann a német császárral este 7 óra 15 perckor táviratot küldetett I. Ferenc Józsefhez (D. D. z. K. 437. szám.) amelyben a császár elmondja, hogy az orosz cár kérésére közvetítő szerepet vállalt és a német kormány közvetítő javaslatot terjesztett elő Bécsben, amely szerint a Monarchia Belgrád vagy más városok megszállása után adja tudtul a feltételeit. Ezért kéri I. Ferenc Józsefet, hogy elhatározásáról minél hamarább értesítse.

Bethmann azonban ezzel a távirattal sem elégedett meg, *hanem mikor a német nagykövet Bécsből telefonon jelentette, hogy gróf Berchtold nem hajlik a berlini tanácsokra,* este 9 órakor egy rendkívül élehangú sürgönyt menesztett Bécsbe, amelyet szó szerint idézem, hogy mindenki láthassa, hogy Berlin milyen nyomást gyakorolt Bécsre.

A távirat szó szerint így hangzik:

Abból a beszélgetésből, amelyet Excellenciád Stumm úrral lefolytatott, kivehető, hogy Bécs minden engedményt és különösen Grey utolsó javaslatát elveti; ezek után nem lesz többé lehetséges az európai konflagráció miatti felelősséget Oroszországra hárítani. A cár kérésére, mivel azt öfélése nem utasíthatta vissza, vállalta a bécsi intervenciót, mert máskülönben az a meg nem cáfolható gyanú keletkezett volna, hogy mi akarjuk a háborút. A közbelépés eredményessége ezáltal van megnehezítve, hogy Oroszország Ausztria ellen mozgósított. Mi erről Angliát értesítettük és megjegyeztük, hogy Parisban és Pétervárt barátságosan szóvá tettük a francia és orosz hadikészülődéseket és hogy ezirányban már csak ultimátum alakjában tehetünk új lépést, ami azonban háborút jelentene. Éppen azért Sir Edward Greynek azt tanácsoltuk, hogy ilyen értelemben nyomatékosan lépjen fel Pétervárott és Parisban, amire most kaptuk meg Lichnowsky útján a megfelelő ígéretet. **Ha Angliának sikerülnének ezek a törekvések és Bécs mindent visszautasít, akkor ezzel igazolja, hogy minden áron háborúra törekszik, amelybe mi is belesodródunk, míg Oroszország ártatlan marad. Ez bennünket a saját nemzetünkkel szemben teljesen tarthatatlan helyzetbe hozná. Ezért tehát a legsürgősebben csak azt ajánlhatjuk, hogy fogadja el Greynek az ajánlatát, mert ez Ausztria helyzetét minden tekintetben megóvna. Ez értelemben Excellenciád azonnal a legnyomatékosabban nyilatkozzék gróf Berchtold vagy gróf Tisza előtt.** (D. D. z. K. 441. szám.)

Ez a távirat, amely ha ellenségeink okmánytáraiban látlatot volna meg, mint döntő bizonyíték szerepelne, hogy az entente mennyire a béke mellett volt, így azonban a súlyos okmány felett egyszerűen átsiklanak-

Július 30-án este 9 óra után Bethmannál tanácskozás volt, amelyen a vezérkari főnök, Moltke is részt vett, aki ekkor felvilágosíthatta Bethmann, az oroszok mozgósítási intézkedéseiről és figyelmeztette Németország veszélyes helyzetére, ha Németország katonai ellenintézkedéseket nem tesz. Ezek a felvilágosítások igen nagy hatással lehettek a kancellárra, mert belátta, hogy tévedett, mikor 9 órai táviratában (D. D. z. K. 441. szám) a Monarchiát vádolta azzal, hogy az akar minden áron háborút, miután a békét az orosz mozgósítási intézkedések veszélyeztetik. Ezért éjjel 11 óra 20 perckor sürgős táviratot menesztett Bécsbe, hogy a nagykövet az esti 9 órai táviratot gróf Berchtolddal ne közölje. Ugyanekkor

még egy táviratot fogalmazott meg Bécsnek, amelyből kivehető, hogy a 9 órakor feladott táviratnak felhasználását azért függesztette fel, mert a vezérkar jelentette, hogy keleten az orosz készülődések olyan nagymérvűek, hogy sürgősen kell dönteni, nehogy Németország meglepetéseknek legyen kitéve (D. D. z. K. 451. szám). Ezt a táviratot azonban a kancellár nem küldte el Bécsbe.

Körülbelül ugyanakkor, mikor Bethmann stornírozta a 9 órai táviratát, érkezik meg 11 óra 8 perckor az angol király válasza Henrik herceghez, *amelyben a király őt arról értesíti, hogy az angol kormány az irányban erőlködik, hogy Oroszország és Franciaország további katonai intézkedéseket ne tegyen, abban az esetben, ha a Monarchia Belgrád és környező terület megszállásával megelégszik és ezeket zálognak megtartja míg a követeléseinek eleget nem tesznek. Az angol király reméli, hogy II. Vilmos mindent meg fog tenni, hogy a Monarchia ezt a követelést elfogadja.* (D. D. z. K. 452. szám.)

Ennek a hírnek a hatása alatt Bethmann újból kezdett reménykedni és ezt a táviratot igen alkalmasnak tartotta Grey közvetítő javaslatának érdekében és azért az angol király értesítését július 31-én reggel 2 óra 45 perckor továbbítja Bécsbe **és felhívja a nagykövetet, hogy ezt a táviratot azonnal adja tudtul gróf Berchtoldnak és annak másolatát I. Ferenc Józsefnek engedje át.** (D. D. z. K. 464. szám.) Bethmannak ezen erőlködései azonban hiábavalóak voltak, mert mindent halomra döntött az orosz általános mozgósítás, amely közép-európai idő szerint július 30-án délután 5 órakor lett elrendelve az óriási orosz birodalom területén.

Július 30-án déltől kezdve Bethmann-Hollwegnek a német vezérkari főnök állásfoglalását is figyelembe kellett vennie, mert ez ezen a napon katonai intézkedések elrendelését sürgette, hogy ellensúlyozza Franciaország és Oroszország katonai intézkedéseit. Mi okozta Moltkenak ezt a nézetváltozását, akkor, mikor még a július 29-i nagy helyzet jelentésében katonai intézkedéseket nem követelt?

Moltke nézetváltozását az orosz részleges mozgósítás idézte elő, amelyet július 29-én éjfél körül rendelték el távirati úton. Az orosz részleges mozgósítás a monarchiával szemben 55 gyaloghadosztályt hozott hadilétszámra, akikhez hozzászámítva a 12 szerb hadosztályt, 67 hadosztály mozgósított a Monarchia 24 hadosztályával szemben, amelyek közül

egyetlen egy sem feküdt Oroszország határán. Ez olyan hatalmas ellenséges túlerőt jelentett, hogy az orosz részleges mozgósítás kihirdetése után a Monarchia csak akkor folytathatta a tárgyalásokat, ha éppen olyan háborúra kész állapóttban van, mint a nagy túlerőben lévő Oroszország. **Éppen azért Moltkénak, a lesgzentebb kötelessége volt a Monarchiát figyelmeztetni, hogy ő is rendelje el a mozgósítást, de neki követelnie kellett, hogy Németország is tegyen meg mindent, hogy orosz-osztrák háború esetén, a Monarchiát segíteni tudja.** Mikor tehát július 30 án reggel megjött a cári sürgöny, hogy Oroszország a részleges mozgósítást elrendelte, azután pedig Pourtalès gróf jelentése, hogy a részleges mozgósítást visszavonni nem lehet és a berlini orosz nagykövet dél felé, hivatalosan notifikálta, Berlinben az orosz részleges mozgósítást, Moltke közbelépett és mint Berlinben, mint Bécsben, a katonai intézkedések keresztülvitelére nyomást gyakorolt. Ezt a nézetváltozást Falkenhayn hadügyminiszter is észrevette és július 30-án a feljegyzéseiben megjegyezte, hogy Moltke ezen a napon már a háború mellett határozottabban nyilatkozott. Zwehl: Falkenhayn 58 oldal.)

Július 30-án délelőtt 10 óra körül fogadta Moltke Fleischmann osztrák-magyar századost, aki a német vezérkarhoz volt beosztva és előtte vázolta is az általános helyzetet, miközben megmagyarázta a századosnak, hogy Oroszország részleges mozgósítása még nem ok Németország mozgósítására és ez csak akkor fog bekövetkezni, ha Oroszország és a Monarchia között a hadiállapot bekövetkezett. Közben még azt a tanácsot adja Fleischmannnak, hogy a Monarchia ne üzenjen hadat Oroszországnak, hanem várja be az orosz hadüzenetet. Fleischmann ezt táviratilag Bécsbe jelentette. (Konrád IV. kötet 152. oldal.)

Vagyis 30-án délelőtt Moltke még nem gondolt arra, hogy minden remény elveszett és hogy a háború elkerülhetetlen.

Moltke azonban ezen beszélgetés után elment a birodalmi kancellárhoz, ahol megtudhatta a végleges híreket az orosz részleges mozgósításról és hogy azt Oroszország nem akarja visszacsinálni, mire Moltke előtt feltűnhetett az egész helyzet reménytelensége és azért sürgősen cselekednie kellett. Azonnal magához hívatta Bienert alvezredest, a Monarchia katonai attaséját, akinek elmondta, hogy a helyzet igen válságossá lehet, ha a Monarchia azonnal Oroszország ellen nem mozgósít. Minden további óra veszteséget és hátrányt jelent, ezért ajánlja, hogy a Monarchia utasítsa vissza az

angol közvetítő javaslatot, azután pedig Olaszországgal kompenzációk alapján egyezzenek meg. Továbbá megígérte, hogy Németország feltétlenül a Monarchiával fog menni.

Ezt a beszélgetést Biennerth táviratban jelentette Bécsbe. (Konrád IV. 152. oldal.)

De Szőgyény is táviratozott délután 5 óra 30 perckor Bécsbe, amely táviratban jelenti Moltke felfogását az olasz kérdésben és azon követelését, hogy a Monarchia azonnal rendelje el az általános mozgósítást. (U. O. V. K. III. 32. szám.)

Moltke aztán a késő esti órákban még egy táviratot küldött Konrádnak, amelyet ez 31-én reggel 7 óra 45 perckor kapott meg, amelyben az állott, hogy a Monarchia azonnal mozgósítson Oroszország ellen, Olaszországot kompenzációkkal kössék le és hogy Németország is mozgósítani fog. (Konrád IV. 152. oldal.)

Vagyis július 30-án délután Moltke a helyzetet reménytelennek tartotta és a kikerülhetetlen háborúval számolt. Éppen azért a német császártól már ezen a napon a háborús veszély proklamását követelte, azonban ezt nem tudta keresztül vinni, mert ezt a kancellár ellenezte és az uralkodó a kancellár álláspont/ara helyezkedett,

ahogy ez Bethmannak július 30-án, a porosz minisztertanácson megtett kijelentéseiből kivehető. Ami pedig Moltkenak azon követelését illeti, hogy a Monarchia utasítsa vissza az angol közvetítő javaslatokat, amelyből az ellenpárt írói olyan nagy tökéet kovácsoltak, ez a követelés Bécsben semmi hatással sem volt. mert hiszen gróf Berchtoldnak tisztában kellett lennie azzal, hogy a német külügyi politikáért nem a vezérkari főnök, hanem a birodalmi kancellár viseli a felelősséget.

A július 30-i pétervári eseményeket Dobrorolski tábornok feljegyzéseiből, az orosz külügyminiszteri napló jegyzetekből, Paleologuenak igazság és költészet keverékéből álló feljegyzéseiből és végül a német okmányokból eléggé ismerjük, úgy-hogy nem is hiszem, hogy ezt a napot a későbbi kutatás, más világitásba fogja helyezni, mint ahogy azt ma látjuk. *Itt azonban még egyszer megjegyzem, hogy a július 30-i orosz általános mozgósítási parancsot a július 29-i részleges mozgósításnak természetes és elmaradhatatlan következményének tartom, különösen amióta tudjuk, hogy Oroszország részleges mozgósításra nem is volt képes, mert ilyen részleges mozgósítási terv nem is volt elkészítve és ha azt keresztül akarták volna vinni, már 48 óra múlva az általános mozgósítás katasztrofális zavarok nélkül alig*

lett volna keresztülvihető. A világháborút tehát nem a július 30-án délután elrendelt általános orosz mozgósítás idézte elő, hanem a részleges orosz mozgósítás. A kettő között a különbség ugyanaz, mintha egy puskaporos hordót gyutaccsal és villanyszikrával, vagy pedig egy több méter hosszú lassan égő gyújtózsínór közbeiktatásával robbantanák fel.

Nézzük most már miként peregték le időrendben július 30-án a pétervári események.

Július 30-án éjfél körül Sasonow magához hivatja gróf Pourtalést, mikor közöttük másfélórás tárgyalás folyt le. Sasonow ez alkalommal újból visszatért a négyes közvetítésre és megemlítette, hogy Németország az egyedüli állam, amely a Monarchiát vissza tudja tartani és ha a német császár csak egy szót szólana, akkor Bécsben hallgatnának is reá. Pourtalès erre igen helyesen megjegyezte, hogy igen nehéz a Monarchiát visszatartani egy olyan ügyben, amelyben jogosan hivatkozott a fegyveres döntésre. A német nagykövet újból kiemelte Sasonow előtt, hogy a Monarchia nem akarja Szerbia szouverenitását sérteni, amire Sasonow ridegen azt válaszolta, hogy ez Oroszországnak nem elég.

A német nagykövet a beszélgetés folyamán újból előhozta, hogy a részleges orosz mozgósítás, milyen katasztrófát idézhet elő, de Sasonow hajlíthatatlan maradt és kijelentette, hogy a részleges orosz mozgósítás visszavonásáról szó sem lehet. A beszélgetés végén Sasonow felhívta a nagykövet figyelmét még arra a különbségre, amely a német császár távirata és az ő általa átadott jegyzék hangja között van, mire Pourtalès gróf kimutatta, hogy a két okmány hangneme között semmi különbség sincs, mert hiszen az ő előtte való napi jegyzéke csak barátságos figyelmeztetés és nem fenyegetődzés volt.

A német nagykövet a másfélórás tárgyalásról táviratot menesztett Berlinbe (D. D. z. K. 401. szám), amely Pétervárott reggel 4 óra 30 perckor adatott fel és amely távirat reggel 7 óra 10 perckor érkezett Berlinbe. *Ez a távirat ragyogóan igazolja, hogy az orosz külügyi naplójegyzetek, mindent összevissza kevernek és július 30-án éjfélkor Sasonow nem adhatta oda Pourtalèsnak azt a híres kiegyezési formulát, amelyről az orosz külügyi feljegyzések megemlékeznek, mert akkor ezt a nagykövet a jelentésében megemlítette volna.*

Nézzük most már meg, hogy mit mondanak az orosz külügyi feljegyzések július hó 30-ról.

17/30. Juli. Reggel 10 órakor a külügyminiszter telefonon beszélt a földművelésügyi miniszterrel és mind a ketten az általános mozgósítás azonnali felfüggesztése miatt igen nyugtalanok voltak, mert tisztában voltak azzal, hogy ez a döntés abban az esetben, ha a viszony Németországgal kiélesedne, Oroszországot igen veszélyes helyzetbe hozná. S. D. Sasonow azt ajánlotta Kriwoscheinnek, hogy ő felségétől kérjen kihallgatást és terjessze elő aggodalmait, amelyek a mozgósítási parancs visszazívása folytán keletkeztek. Dél előtt 11 órakor a külügyminiszter és a hadügyminiszter a vezérkari főnöknél összejöttek. Az éj folyamán befutott hírek valamennyiünkben megerősítették azt a meggyőződést, hogy fennáll a sürgős szükségessége annak, hogy idővesztés nélkül komoly háborúra készülődjenek. A miniszterek és a vezérkari főnök ennek megfelelőleg megmaradtak az előtte való napon kinyilatkoztatott felfogásuk mellett, hogy megvan az általános mozgósítás szükségessége. Suchomlinow tábornok hadsegéd és Januskijevics tábornok ő felségét újból telefonon meg akarták győzni annak a szükségességéről, hogy a tegnapi elhatározáshoz térjen vissza és hogy az általános mozgósításhoz fogjon hozzá. Őfelsége ezt a kérést a leghatározottabban visszautasította és röviden, de velősen kijelentette, hogy a beszélgetést megszakítja.

Januskijevics tábornok a kagylót ebben a pillanatban még a kezében tartotta és csak azt tudta előhozni, hogy a külügyminiszter a szobában van és engedélyt kér arra, hogy a cárnak egynéhány szót mondhasson. Erre bizonyos ideig csend lett, mire ő felsége beleegyezett, hogy a minisztert meghallgassa. S. D. Sasonow erre ő felségéhez azzal a kéréssel fordult, hogy őt még az általános politikai helyzetről szóló elodázhatatlan referátum ügyében még ezen a napon fogadja. Bizonyos ideig tartó hallgatás után ő felsége megkérdezte, hogy inyére van-e, ha ma délután 3 órakor Tatisch-tewvel együtt fogadja, mivel ma egy szabad perce sincs.

A vezérkari főnök S. D. Sasonownak szenvedélyesen könyörgött, hogy feltétlen beszélje reá ő felségét, hogy járuljon hozzá az általános mozgósításhoz, miután az általános mozgósítás sikere a részleges mozgósítás korábbi elrendelése folytán illuzórikussá vált, tekintetbe véve azt a veszélyt, hogy mi a Németország elleni háborúra nem volnánk felkészülve, ha a körülmények tőlünk döntő intézkedések megtételét kívánnák. Januskijevics tábornok arra kérte a minisztert, hogyha neki sikerülni fog rábeszélni a császárt, akkor ezt neki Péterhofról telefonon jelentse, hogy azonnal megtehesse az intézkedéseket, miután szükséges lesz a már

megkezdett részleges mozgósítást általánossá átalakítani és a már kiadott parancsokat más parancsokkal helyettesíteni. Erre – mondta Januskijevics – el fogok távozni és a telefonomat el fogom törni és meg fogom tenni mindazokat az intézkedéseket, hogy engem meg ne találjanak, ha ellentétes parancsokat adnának abból a célból, hogy újból fel-függeszék a mozgósítást” ...

Az orosz külügyi naplójegyzetek tehát azt igazolják, hogy július 30-án Januskijevics tábornok volt a mozgatóelem, aki a cártól újból az általános mozgósítást akarta kierőszakolni, amit Dobrorolski tábornok feljegyzései is igazolnak. Ezek így hangzanak:

Július 17/30-án reggel 11 óra körül Januskijevics telefonon felhívott és tudtomra adta, hogy kilátás van a helyzet javulására. Készüljön el, mondta, hogy felhívásom után délután nálam az összes okmányokkal megjelenhessen. Januskijevics rávette Sasonowot, hogy mutasson rá arra a veszélyes helyzetre, amely előáll ha a részleges mozgósítást keresztül viszik, mert ez politikai szempontból azt jelenti, hogy megsértették Franciaországgal szemben a szövetségi kötelezettséget és lehetővé tennék II. Vilmosnak azt, hogy a francia kormánytól semlegességi nyilatkozatot kierőszakoljon; ha pedig mi a részleges mozgósításban megakadnánk, akkor ő fog nekünk hadat üzeni és a készültségünket előnyösen ki fogja használni. (Dobrorolski: „Die Mobilmachung.”)

Miklós cár Sasonow és Januskijevics befolyása alatt, aztán július 30-án déli 12-2 óra között valóban újból kiadta az általános mozgósítási parancsot. Ezeknek az óráknak a lefolyását részletesen fogom vázolni, amiből az olvasó látni fogja, hogy az entente részéről mennyi hazugságot hangoztattak éveken keresztül az orosz általános mozgósításról.

Az orosz külügyi naplójegyzetek az általános mozgósítás újbóli elrendeléséről a következőképpen emlékeznek meg:

„A W. Kriwoschein S. D. Sasonowot értesítette, hogy arra a kérésére, hogy fogadják, a legmagasabb helyről azt válaszolták, hogy a cár ezen a napon el van foglalva és őt nem fogadhatja. Krivoschein annak az óhajának adott kifejezést, hogy láthassa Sasonowot, mielőtt ez Peterhofba utazik. Elhatározták, hogy együtt reggeliznek Donnánál, ahol fél 1 órakor egy Chambre separében, A. W. Kriwoschein, S. D. Sasonow és Schilling báró találkoztak. A hangulat igen nyomott volt és a beszéd kizárólag a körül forgott, hogy sürgősen követelni kell az általános mozgósítást, mivel mindjobban kitűnt, hogy a közeli háború Németországgal kikerülhetetlen. A W. Kriwoschein abban reménykedett, hogy S. D.

Sasonownak sikerülni fog a cárt arról meggyőzni, hogy ellenkező esetben Oroszország katasztrófa előtt áll.

Két órákor a külügyminiszter Tatistew vezérőrnaggyal Peterhofba utazott, ahol az Alexandra palotában őfelsége mindkettőjüket együtt fogadta. Majdnem egy órán keresztül bizonyította a miniszter, hogy a háború kikerülhetetlen és hogy mindenből látható volt, hogy Németország elhatározta, hogy összeütközésre viszi a dolgot, mert különben nem utasította volna vissza a kiengesztelő javaslatokat és a szövetségesét könnyen észretérítette volna. Ilyen viszonyok mellett nem marad más hátra, minthogy mindent elkövessenek, hogy a háborút teljes hadikészültségben és rájuk nézve a legkedvezőbb helyzetben várják be. Ezért jobb, ha nem félnek attól, hogy hadikészültségükkel a háborút kiobbantsák, hanem azt szorgosan készítsék elő, semhogy a háború meglepje őket, azért, mert féltek attól, hogy a háborúra okot szolgáltatnak. A császár hajlíthatatlan kívánsága az volt, hogy a háború mindenáron kikerültesse, mivel ennek borzalmait iránt rendkívüli utálattal volt eltelve; ez volt az oka annak, hogy őfelsége a reája háramló annak a nagy felelősségnek tudatában, amelyet ebben a sorsdöntő órában magára vett, minden lehetséges eszközt felhasznált, hogy a közeledő veszélyt elhárítsa. Ezért őfelsége hosszú ideig nem egyezett bele olyan intézkedésekbe, amelyek szükségesek voltak katonai szempontból, amelyek azonban alkalmasak voltak, hogy a döntést a nem kívánt értelemben siettesse, ahogy ő ezt maga is tisztán látta. Hogy milyen feszültség uralkodott ebben a pillanatban a császár érzelmein, kivehető abból, hogy őfelsége Tatistew tábornokot igen durván félbeszakította, ami nála szokatlan volt. Tatistew tábornok ugyanis az egész idő alatt a beszélgetésben nem vett részt; amikor aztán őfelsége és a miniszter egy pillanatra elhallgatott, egy hallgatási szünet közben megjegyezte: nagyon nehéz a döntés. Mire őfelsége durván és elégedetlenül azt válaszolta: „Dönteni én fogok”, amivel elérte, hogy a tábornoknak a beszélgetésbe való további beavatkozásának elejét vegye. Végre a császár beismerte, hogy legveszedelmesebb az volna, ha a jelenlegi viszonyok mellett nem készülnének el idejekorán a kikerülhetetlen háborúra és azért megadta az engedélyt, hogy az általános mozgósítást azonnal kezdjék meg.

S. D. Sasonow erre őfelsége legmagasabb engedélyét kérte, hogy ezt a vezérkari főnöknek azonnal jelenthesse és miután azt megkapta, tüstént lesietett a palota első emeletére, hogy onnan telefonáljon. Miután a miniszter az őt már türelmetlenül váró Januskijevics tábornoknak a legmagasabb parancsot továbbadta, a reggeli beszélgetésre hivatkozva, hozzá tette még: „Most aztán a telefont eltörheti...”,

Így szólnak szó szerint az orosz külügyi naplójegyzetek

az orosz általános mozgósítás másodszori elrendeléséről és ha ezeket kellő kritikával vizsgáljuk és más forrásokkal összehasonlítjuk, akkor azokban bizonyos időrendi pontatlanságokat veszünk észre, nem tekintve azokat a tendenciózus valótlan-ságokat, amelyekkel az orosz általános mozgósítást Németország viselkedésével indokolják és amelyek az okmányokkal sehogy sem hozhatók összhangba.

A napló jegyzetnek első meg nem érthető pontatlansága annak a fontos ténynek az elhallgatása, hogy Sasonow a német nagykövetet július 30-án délben fogadta.

Ennél a találkozásnál lefolyt eseményeket az orosz külügyi napló július 29-ére éjfél tájára teszi át, pedig igen egyszerűen be lehet bizonyítani, hogy Sasonow és gróf Pourtalès drámai találkozása nem július 29-én éjfél körül, hanem július 30-án déli 11-12 óra között játszódott le.

Gróf Pourtalès elmondja „Am Scheidewege zwischen Krieg und Frieden” című munkájának 33-50 oldalain, hogy július 30-án reggel Berlinből megkapta az utasítást (D. D. z. K. 380. szám) a Monarchia területi desintéressementje ügyében, amit a délelőtt folyamán Sasonownak tudtul is adott. Sasonow azonban kijelentette, hogy ezzel már nem elégedhetik meg és hozzáfűzte, hogy mivel a cár élete ez esetben veszélyben forogna, más politikát nem folytathat. Gróf Pourtalès erre megjegyezte, hogy ilyen módon a dolog biztosan háborúhoz fog vezetni, miközben megrázóan ecsetelte a háború borzalmait és újból figyelmeztette Sasonowot, hogy az orosz-osztrák ellentétek nem olyan áthidalhatatlanok, hogy emiatt háborúnak kellene kitörnie és végül Sasonowot arra kérte, hogy adjon egy formulát, amelynek segítségével a válságot meg lehetne oldani. Erre Sasonow egy papírlapra sajátkezűleg a következő formulát írta fel: „*Si l'Autriche, en reconnaissant que son conflit avec la Serbie a assumé le caractère d'unne question d'intérêt européen, se déclare prête à éliminer de son ultimatum les points, qui portent atteinte aux droits souverains de la Serbie, la Russie s'engage a cesser tout préparatif militaire*”.

A német nagykövet azonnal látta, hogy ez a formula nem fogadható el, de azért a formulát egy táviratban (D. D. z. K. 421. szám) Berlinbe továbbította.

Ezt az elég nagy táviratot 1 óra 1 perckor adták fel Péterváron és a távirat úgy kezdődik, hogy „Éppen most be-

széltem Sasonowval, úgyhogy apodiktikusan állítható, hogy Pourtalès gróf július 30-án délben kapta meg Sasonowtól a szóbanforgó formulát, nem pedig július hó 29-én éjfél körül, ahogy ezt az orosz külügyi feljegyzések állítják. De a német nagykövet az előbb említett munkájában Sasonow sajátkezűleg irt formuláját fotográfia alakjában hozza, amiből kitűnik, hogy a külügyi feljegyzésekben a formula egy kissé másképp hangzik, mint ahogy ezt Sasonow Pourtalès gróf kezében hagyott papírlapra felírta.

Vizsgálva tovább az orosz külügyi feljegyzéseket, igen valószínűtlennek látszik, hogy a cár délután 4 órakor rendelte volna el újból az általános mozgósítást, ami ugyan egyezik Buchanan feljegyzéseivel, azonban sehogy sem hozható összhangba Dobrorolski tábornok leghatározottabb állításaival. Dobrorolski a már többször említett könyvében (28 oldal, német fordítás) ugyanis a következőket mondja:

Déli egy óra körül Sasonow telefonon felhívja Januskijevicset, akit arról értesít, hogy a cár a legutolsó berlini hírekre fel, jónak találta elrendelni a hadsereg és hajóhad általános mozgósítását.” „Alors faites vos ordres, mon générale et ensuite, disparaissez pour toute la journée” tette még hozzá a miniszter Mindjárt ezután Januskijevics magához hivatott és ebbe a beszélgetésbe beavatott „,

Dobrorolski tehát a leghatározottabban állítja, hogy a cár 1 óra körül engedélyezte újból az általános mozgósítást. A „Kriegschuldfrage” 1924 áprilisi számában Dobrorolski még egyszer a leghatározottabban kijelenti, hogy:

„Emlékezetem szerint Sasonow a cárnak azon hozzájárulásáról, hogy az általános mozgósítás elrendeltessék, Januskijevicset 1 óra körül értesítette, míg a vörös levéltárban megjelent napló szerint a cár hozzájárulása nem történt meg 3 óra előtt. Ez a két óra nem döntő, de én azért kitarok az általam megadott időpont mellett.”

Így tehát a legvalószínűbb, hogy a cár az újbóli mozgósításhoz délután 1 óra körül járult hozzá és nem 4 óra körül, ahogy ezt Buchanan és Pierre Renouvin legújabb munkájában állítja. Ezt Paleologue is öntudatlanul igazolja, mert a könyvében elmondja, hogy a cár az általános mozgósítási parancsot egy órával később adta ki, azután, hogy Sasonow a német nagykövetet fogadta.

Miután pedig Sasonow Pourtalès gróftól július 30-án délben

fogadta, az általános mozgósítást a cár délután 1 óra körül határozhatta el újból és ez egészen pontosan egyezik Dobro-
rski tábornok leghatározottabb állításaival.

Hogy pedig a cár milyen nehezen volt arra kapható, hogy az általános mozgósítást újból elrendelje; ezt megint Paleologue árulja el azzal, amikor elmondja, hogy a cár Sasonow sürgetésével szemben egész haloványan és összeszorult gégével a következőket válaszolta: „Gondoljon arra a felelősségre, amelyről azt ajánlja, hogy vállaljam. Gondolja meg, hogy ez azt jelenti, hogy ezer és ezer embert a halálba kell küldeni.”

A szegény cár talán ösztönszerűen érezte azt a veszedelmet, amit a háború országára és családjára hozhatott és azért körömszakadtáig ellenezte a háborút És a sors mégis milyen kiszámíthatatlan? 1918-ban egyik májusi napon Jekaterinburgban egy néhány emberi mivoltából kivetkőztetett vadállat gyáván meggyilkolja az egész cári családot, azért, mert azok az emberek, akik legjobban dolgoztak a háború kitörése érdekében, a cárt gyáván otthagyták ugyanazzal az ententével együtt, amely addig, amíg remélhetett valamit a cártól, csúszó-mászó utálatos alázatossággal hízelgett neki, mikor azonban látta, hogy már nincs hatalma, akkor jéghideg gesztussal prédául odadobta az összes idők legnagyobb latorjainak. Sasonow pedig, akinek gonosz lelkén szárad 5 millió jó orosz halála, még jó korán, hatalmas vagyonával együtt, biztonságba helyezte becses irháját és éveken keresztül mint vándoragitátor működött a központi hatalmak háborús bűnössége érdekében és telekiabálta a világot, hogy ő milyen ártatlan bárány volt 1914 júliusában.

Sasonow 1927 decemberében meghalt és a kutató ennek a nagy bűnözőnek személyével nem is foglalkoznék többé, ha rövid idővel halála előtt nem jelentek volna meg emlékiratai „Hat nehéz esztendő” cím alatt. **A megjelent műve olyan, hogy azt a kutató megvetéssel olvashatja. A mű a legszemenszedettebb hazugságok, csalások, szabad kitalálások rekordszámba menő gyűjteménye, amelyek Sasonow emberi mivoltára a legcsúnyább fényt vetik és így ezt a művet a kutató egyszerűen félre kell hogy tolja, mert abban Sasonow még véletlenül sem tudott igazat mondani.**

Nézzük már most, hogy július 30-án délután 1 óra után, mikor a cár újból hozzájárult az általános mozgósításhoz, hogyan fejlődtek a további események. Erre a kérdésre megint

Dobrorolski tábornok ad kielégítő választ, amennyiben ő vezette az általános mozgósítás technikai keresztülvitelét. Dobrorolski a már többször említett munkájának német fordításában a 28-29. oldalon elmondja,

hogy miután Januskijevics megkapta azt a hirt, hogy a cár újból elrendelte az általános mozgósítást, megint egy új táviratot fogalmazott meg, amelyben az összes hatóságokat értesíti, hogy július 31-ike az első mozgósítási nap. A délután folyamán megkapta a táviratra a három miniszter aláírását és az aláírt távirattal a pétervári központi távirдахivatalba ment, ahol a középeurópai idő szerint délután 5 órakor adta fel a mozgósítási sürgönyt a birodalom legtávolabb részeibe. Este 6 óra körül már megjöttek a válaszok, hogy a mozgósítási táviratot helyesen vették fel. Ez az ügy mondja Dobrorolski, feltartóztathatatlanul megindult és határtalan nagy hazánk összes nagyobb városaiban ismeretessé lett. Változás többé nem volt lehetséges. A történelmi dráma prologja megkezdődött.

Dobrorolski feljegyzései minden kétségen kívül igazolják, hogy az orosz általános mozgósítást elrendelő távirat középeurópai idő szerint délután 5 órakor repült szét, az orosz birodalom legtávolabbi részeibe. Ezért tévedésnek kell tekintenem Pilch ezredes könyvében „A világháború története”, a 30-ik oldalon azt a megállapítást, hogy Oroszországban július 29-én este történt volna meg az általános mozgósítás és ellenkezőleg július 29-én este a cár a már aláírt általános mozgósítást lefújta. **Továbbá hazugságnak kell minősíteni Poincaré és Viviani mindazon állításait, hogy az orosz általános mozgósítást a Monarchia általános mozgósítása idézte elő, mert hiszen azt csak július 31-én délután 12 óra 23 perckor rendelték el és pedig úgy, hogy augusztus 4-ike volt az első mozgósítási nap.** Az orosz általános mozgósítást július 30-án délután, minden külső kényszerítő ok nélkül rendelték el és ez a mozgósítás volt az a villanyszikra, mely a legutolsó pillanatban felrobbantotta a puskaporos hordót és a német közvetítésnek Bécsben véget vetett, amely a mozgósítás ki nem hirdetése esetén, figyelembe véve a németek erőteljes fellépését, feltétlenül eredménnyel járt volna.

Miután az ellenséges oldalon azt hazudták, hogy a Monarchia általános mozgósítása után következett be Oroszország általános mozgósítása, Dobrorolski perdöntő vallomása után ezt

már többé fenntartani nem lehet, azért a francia, orosz, angol igazmondás bajnokai ezt most már beismerik, azonban éveken keresztül új okkal hozakodtak elő. Most már az orosz általános mozgósítást az idézte volna elő, hogy a berlini „Lokalanzeiger” július 30-án délután hamisan jelentette a német mozgósítást és azt Sverbejew orosz nagykövet táviratban továbbította Pétervárra. Sverbejew ugyanis rövidesen reá még egy második nyílt táviratot küldött Pétervárra és abban megcáfolja a német mozgósítást, azonban ezt a táviratot a német hatóságok lefogták és így az oroszok az első távirat alapján elrendelték az általános mozgósítást és így a németeknek is jogcímük volt a mozgósításra.

Ezt az új hazugságot Montgelase német tábornok a „Deutsche Rundschau” 1922 májusi számában veszi kritikai bonckés alá és én is bővebben foglalkozom ez esettel, mert iskolapéldája annak, hogy milyen eszközökkel dolgozott az entente a történelmi igazság meghamisításán.

Montgelase elmondja, hogy ennek az új hazugságnak a kigondolója nemes Sir Edward Grey marquis of Falloodon, az orgyilkosoknak és gyáva asszonygyilkosoknak e nagy protektora,

1914 augusztus első napjaiban az oroszok egy szóval sem emlékeztek meg a „Lokalanzeiger” külön kiadásáról, pedig ez kitűnő alkalom lett volna arra, hogy megindokolják az orosz általános mozgósítást. A Lokalanzeigerre való hivatkozást először Grey kezdi meg, aki 1916 október 23-án, a külföldi újságíróknak felemlíti, hogy az orosz általános mozgósítást a Lokalanzeiger július 30-i rendkívüli kiadása idézte elő, mert a német hatóságok Sverbejew második táviratát, amelyben ez a német mozgósítást megcáfolja, vissza tartották. 1916 november 9 én Bethmann válaszolt a birodalmi gyűlésen Grey perfid vádjaira és azt valótlanosnak minősítette. Hogy pedig Bethmann ezt a vádat olyan határozottan vissza tudta utasítani, igazán csak a véletlenül múltott. Ugyanis a német hírszerző szolgálat 1914 december 2 án elfogott egy táviratot, amelyet a londoni orosz nagykövet Pétervárra küldött és amelyben a Lokalanzeiger külön kiadásáról volt szó, továbbá meg volt említve, hogy az entente nagykövek ezt a hirt megcáfolták, azonban a német hatóságok az orosz nagykövet cáfoló táviratát lefogták és ez nem érkezett meg Pétervárra.

Ezzel a távirattal kapcsolatban a berlini postahivatalokban 1914 decemberében vizsgálat indult meg, amikor is igen érdekes dolgok kerültek napvilágra.

Elsőnek megtalálták Sverbejew július 30-i délutáni első táviratát, mert a száma, a második nyílt táviratban 142-nek

volt jelölve. Ez a 142. számú chiffre-távirat így kezdődött: Exterieur Petersbourg Cito très urgent, azután jönnek a chiffre számok, míg a távirat végén rendes írással a következő szavak voltak: Copie Wienne 17/30 juillet jeudi Sverbejew 142. A német hírszerző szolgálat, miután megfejtette az orosz chiffre-kulcsot, el tudta olvasni a távirat szövegét, amely így szólt: „Az ügynökségünk képviselőjétől most tudom meg, hogy ép most adták ki a német hadsereg és hajóhad mozgósításáról szóló parancsot. Az én tegnapi felvilágosító közléseimre, amelyek a részleges mozgósításra vonatkoztak, az államtitkártól választ nem kaptam”. Ezzel tehát bebizonyosodott, hogy a 142. számú chiffre-táviratban benne volt Sverbejew jelentése a német általános mozgósításról, amivel ki van mutatva, hogy az 1914. évi orosz narancskönyv 61. számú okmánya hamisítás.

Mikor így Sverbejew első táviratának azonosságát sikerült kimutatni, a távirat további sorsát most már könnyen mutatták ki.

A vizsgálat kiderítette, hogy ezt a táviratot július hó 30 án délután 3 óra 20 perckor hozták a 64-es postahivatalba, ahonnan délután 3 óra 28 perckor továbbították a főtávírdahivatalba. Vagyis ezzel be van bizonyítva, hogy Sverbejew távirata, még el sem ment Berlinből, mikor a cár már hozzájárult az általános mozgósítás kihirdetéséhez. A további kutatások igazolják, hogy a táviratot délután 4 órakor a pétervári egyenes vonalon továbbítani akarták, azonban Pétervárral a kapcsolat meg volt zavarva, amit ma már természetesnek vehetünk, mert hiszen ugyanakkor Dobrorolski tábornok az összes főtávíróvonalakat lezárta, hogy továbbítani tudja az általános mozgósítási parancsot. Miután 4 órakor a Pétervárral való kapcsolást nem kapták meg, a táviratot este 6 órakor továbbították Pétervárra, azonban onnan átvételi elismervény nem jött és azért este 7 óra 40 perckor a táviratot újból leadták Pétervárra, de este 11 óra 20 percig viszonzválasz még nem érkezett meg. Este 11 óra 20 perc után végre jelentkezett Pétervár, hogy kéri a távirat egy részének a megismétlését, azonban újbóli vonalzavar miatt a táviratot Pétervárra továbbítani nem tudták és azt végül 31-én reggel 2 óra 30 perckor újból Pétervárra leadták. Július 31-én aztán Pétervárról viszontjelentések érkeztek és ezek igazolják, hogy a táviratot 30-án és 31-én Pétervárott felvették és az első felvétel akkor történt meg, mikor július 30-án este 11 óra 20 perckor kérték a távirat egyrészének megismétlését.

Ha azonban azt tételezzük fel, hogy Pétervárott a táviratot este 6 és 7 órakor is felvették, még akkor sem lehetett ez a távirat hatással, mert hiszen Dobrorolski tábornok délután 5 órakor küldte szét a birodalomba az általános mozgósítási táviratot.

Amikor tehát Sasonow munkájának „Sechs schwere Jahre” 244. oldalán azt állítja, hogy Sverbejew táviratát két órával a „Lokalanzeiger”-kü önkiadásának megjelenése után kézhez kapta, akkor a legszemérmetlenebbül hazudott, mert neki is ismerni kellett Montgelase vizsgálatának eredményét. *Különben is Dobrorolski tábornok megmondja a megemlékezésiben {Kriegsschuldfrage 1924 április, 87. oldal}, hogy a „Lokalanzeiger” különkiadásáról szóló távirat már csak akkor érkezett meg Pétervárra, mikor ott a döntés megtörtént.*

Így tehát a sok közül ez az entente hazugság is önmagától omlik össze s most megérthető az is, hogy az oroszok 1914 nyarán miért nem hivatkoztak Sverbejew táviratára.

Dobrorolski feljegyzéseiben az a megjegyzés is található, hogy Sasonow Januskijevicsnek az általános mozgósítás elrendelését azzal indokolta, hogy ez a legutolsó berlini hírek alapján történt. A kutatók ezeket a berlini híreket is vizsgálat tárgyává tették és így kitűnt, hogy az orosz vezérkar július 30-án és 31-én Berlinből katonai készülődésekről híreket egyáltalában nem kapott, tehát ezek alapján az általános mozgósítás elrendelésére nem is volt szükség, így az orosz vezérkar egy orosz tisztől, aki Eydtkuhnt július 28-án hagyta el, azt a hírt kapta, hogy a német vasutakon, katonai szállítások nem történnek és a vasutak katonai őrizete sincs meg. (Parlamenti vizsgálóválasztmány, 51. melléklet.)

Hogy pedig Sasonownak július 30-án nem volt szüksége arra, hogy a berlini hírekre várjon, kitűnik abból is, hogy amikor őt július 30-án a német nagykövet elhagyta, Iswolskinak azt táviratozta, hogy addig, amíg Oroszország a német kormányon keresztül Ausztriától kielégítő választ nem kap, Oroszország fegyverkezését folytatni fogja. (Romberg, 36. oldal.)

Természetesen ez a távirat is kimaradt az orosz narancskönyvből.

Különben is, hogy Sasonow ezen a napon a Monarchiával szemben milyen érzelmekkel viseltetett, legjobban kitűnik, hogy a bukaresti követének táviratott menesztett, amelyben Bratianunak azt ígéri, hogyha Románia Oroszország oldalán avatkozik be a háborúba, akkor Romániának Erdélyre való igényeit támogatni fogják. (Das russische Orangebuch 1914. 104. okmány.)

Miután minden kétségen kívül be van bizonyítva, hogy az orosz általános mozgósítást 1914 július 30-án délután 1-4 óra között rendelték el, vizsgálat tárgyává teszem azt, hogy a francia kormány miként volt beavatva az általános orosz mozgósításba, ami aztán kellő megvilágításba fogja helyezni Poincaré és Viviani éveken keresztül hangoztatott azon állításait, hogy az

oroszl általános mozgósítást július 31-én délelött az osztrák-magyar általános mozgósítás után rendelték el.

A francia sárga könyvben a 100-ik okmányban olvassuk Paleologue bejelentését a részleges mozgósításról, míg az általános orosz mozgósításról szóló jelentés a 118-ik okmányban lelhető fel. így valóban a dolognak az a színezete, hogy Poincaré és Viviani csak július 31-én tudták volna meg az orosz általános mozgósítást.

A kutatások azonban kimutatták, hogy a július 30. és 31. okmányok a francia sárgakönyvben piszkos hamisítások és így a francia kormány felelőssége egészen más színben tündökl. Ugyanis a dolog akkor kezdett gyanússá válni, mikor Paleologue 1921-ben megjelent feljegyzéseiben elárulta azt, hogy az orosz általános mozgósítást július 30-án délután 4 órakor rendelték el. így tehát a sárga könyv # 118. okmánya gyanús lett, mert valószínűtlennek látszott az, hogy Paleologue július 31-én jelentette volna a mozgósítást. Továbbá gyanússá lettek a 100. utáni okmányok is, úgyhogy végül kitűnt, miszerint a 102-es okmány igen raffinaít hamisítvány, amelyet két táviratból készítettek. Ezt a hamisítványt Renouvin sorbonnei tanár fedezte fel és ezt Poincarénak is be kellett ismernie, amennyiben ezt az emberi jogok ligájának elnökéhez 1923 január 9-én intézett levelében meg is teszi,

A francia sárgakönyvben a 102-es okmány így hangzik;

Sasonow úr, akivel közöltem azt az óhajást, hogy minden olyan katonai intézkedés kerültessek el, amely Német országnak ürügyet szolgáltatathatna az általános mozgósításra, azt válaszolta, hogy éppen az elmúlt éjjel rendelte el a nagyvezérkar a katonai óvintézkedések elhalasztását, hogy minden félreértés elkerültessek. Az orosz vezérkar főnöke tegnap magához kérette a német nagykövetség katonai attaséját és becsületszavát adta neki, hogy a ma reggel elrendelt mozgósítás egyedül Ausztriára vonatkozik.

Időközben Sasonow urnák gróf Pourtalès-val folytatott ma délutáni beszélgetésből azt a meggyőződést kellett mérítenie, hogy Németország Bécsben nem akarja kimondani azt a döntő szót, amely fenntartaná a békét. Miklós császárnak ugyanez a benyomása, annak a személyes táviratváltásnak az alapján, amelyet éppen most folytatott Vilmos császárral

Másrészt az orosz vezérkar és az orosz admirális nyugtalanító híreket kapott a német hadsereg és tengerészeti készülődéseiről.

Amikor Sasonow úr közölte velem ezeket az információkat, hozzáfűzte, hogy az orosz kormány mindamellet tovább folytatja a megértésre való törekvéseit. Ismételte előttem: „Az utolsó pillanatig tárgyalni fogok”.

Ez az okmány, amely Dobrorolski leleplezése után igen gyanús lett.

Most pedig szószerint idézem azt a két táviratot, amelyekből a grande nation nagyobb dicsőségére összeállították az előbb idézett 102-es okmányt.

Az első távirat követségi iktató száma 311, délután 4 óra 31 perckor adták fel Péterváron és este 6 óra 51 perckor érkezett meg Parisba. A tartalma a következő: „Válaszolok 453-ik számú táviratára. Még ma reggel arra kértem Sasonowot, hogy óvakodjék minden olyan katonai intézkedéstől, amely Németország általános mozgósítására okot szolgáltatna.

Ő nekem azt válaszolta, hogy éppen az elmúlt éjszakán az orosz vezérkar bizonyos titkos óvintézkedéseket elhalasztott, mivel ezek ismerete felriasztotta volna a német vezérkart. Az orosz vezérkari főnök tegnap a német nagykövetség katonai attaséját magához hívatta és a becsület-szavát adta neki, hogy a ma reggel elrendelt mozgósítás kizárólag Ausztria ellen irányul.

Paleologue.

A második távirat követségi iktatószáma 315, Pétervárt este 9 óra 15 perckor adták fel és Parisba éjjel 11 óra 25 érkezett meg. A tartalma a következő:

Az a beszélgetés, amelyet ma délután Sasonow Portalés gróffal lefolytatott meggyőzte őt arról, hogy Németország nem akarja Bécsben kimondani azokat a döntőszavakat, amelyek a békét biztosítanák. Miklós császár is ugyanezt a benyomást nyerte abból a táviratváltásból, amit személyesen Vilmos császárral lefolytatott. Máskülönb pedig a vezérkar nyugtalanító híreket kapott a német hadsereg és hajóhad készülődéseiről. *Az orosz kormány erre elhatározta, hogy az általános mozgósítás első intézkedéseit megteszi.* Amikor Sasonow ezeket nekem tudtul adta, hozzátette még azt is, hogy az orosz kormány mindamellet folytatni fogja közvetítő erőlködését. Elöttem megismételte „Hogy az utolsó pillanatig tárgyalni fogok”.

Paleologue.

Ha már most összehasonlítjuk ezt a két táviratot a f. s. k. 102. számú okmányával, akkor tisztán áll ellöttünk, hogy a 102-es okmány igazi francia szellemességgel van meghamisítva és világosan kitűnik az is, hogy a francia kormány július

30-án este 11 óra 25 perc után már tudta, hogy az orosz általános mozgósítás megkezdődött és ezzel az az 5 éves francia hazugság lepleződött le, hogy a francia kormány csak július 31-én este tudta volna meg az általános orosz mozgósítást.

Annál is inkább tudnia kellett a francia kormánynak Paleologue július 30-i éjjeli táviratából, hogy az orosz általános mozgósítás megkezdődött, mert a sárgakönyv 100-ik okmánya a részleges mozgósításról szóló jelentést tartalmazza, tehát Paleologue-nak ravaszul megfogalmazott távirata a francia kormánynak csakis az általános mozgósítást jelenthette.

Ezek után igen ragyogó fényben tündököl, Poincaré igazmondása mikor 1921. évi előadásaiban tudatosan azt állította, hogy az orosz általános mozgósítást július 31-én délelőtt rendelték el. Ilyen kis nyelvbötléseken Poincarénál nem is csodálkozhatunk; mert az az ember, aki hidegvérrel tűrte, hogy 1917-ben Vincennesben egészen ártatlanul agyonlőjjék Mata Hárít, a táncosnőt és aki Cailleaux-t is nyugodtan halálra akarta ítéltetni 1917-ben csak azért, hogy politikai ellenfeleitől megszabaduljon, csak nem fogja magát elszégyelni egy kis nyelvbötlés miatt és az orosz általános mozgósítás elrendelését július 30-ról nyugodtan 31-re teszi át.

Igen csodálatos azonban Viviani igazmondása is. A Caillaux-per újrafelvételén él ugyanis a törvényszék Vivianit eskü alatt hallgatta ki, amikor is Viviani a július 30 és 31-iki eseményekről vallomást tett és arcátlanul azt hazudta, hogy Oroszország július 31 én, délelőtt 11 órakor rendelte el az általános mozgósítást. A sárgakönyv 102. okmányának felderítése után most már kitűnik, hogy Viviani a francia bíróság előtt hamisan tanúskodott. Viviani hamis tanúskodását Demartial 1920 április 20-án a „L' humanité”-ben leleplezte, amire azonban Viviani csak hallgatással tudott válaszolni, úgy látszik, ilyen súlyos váddal szemben elefántbőrrel rendelkezett.

Igazán szerencse, hogy ma már ismerjük a Dreyfus-pör összes részleteit és a benne előforduló, hihetetlen galád gazemberségeket, úgyhogy nem csodálkozunk Viviani hamis tanúvallomásán sem, amelyet a Caillaux-pörben leadott.

A sárgakönyv 102-ik okmányának leleplezésével kapcsolatban még egy igen érdekes dolog került napvilágra. A két táviratnak ugyanis, amelyből a 102-es okmányt gyártották, 311 és 315 az iktató száma, tehát a francia sárgakönyvből hiányzanak a 312, 313, 314 iktató számú táviratok. Igen cso-

dátatos, hogy ezeket a táviratokat még nem hozták nyilvánosságra és azok igen súlyos dolgokat tartalmazhatnak, annál is inkább, mivel a legkritikusabb órákban születhettek meg. Talán remélhető, hogy most már végre a francia sárgakönyv összes okmányai valódi alakjukban meg fognak jelenni.

Paleologue-nak 315-ös távirata azonban igazolja azt is, hogy az ő emlékirataiban milyen gyenge emlékező tehetséggel bír. Morhardt az egész világon feltűnést keltett könyvében: „A valódi bűnösök”, *annyira megy, hogy azt állítja, hogy a Revue de deux Mondes Paleologue-ja és a francia nagykövet Paleologue hazudozó és csaló.* Érdekes, (Les preuves, német kiadás, 222 oldal), hogy a grande nation pétervári nagykövete ilyen súlyos vádakkal szemben hallgat, pedig a vádló nem kisebb ember, mint az emberi jogok ligájának volt főttkára, aki a Dreyfus-pörben mint védő világhírnévre tett szert. Morhardt vádjait Paleologue-val szemben a következő 4 pontba foglalja össze:

1. Paléologue a július 29-iki igen súlyos eseményekről elmulasztotta a kormányát értesíteni. 2. Tudatosan tartotta vissza órákon keresztül az orosz általános mozgósításról szóló hírt 3. Hogy ezt a mozgósítást igazolja, olyan érvekkel hozakodott elő, amelynek valótlanságáról meggyőződött és amelyekre az orosz kormány ezen a napon és ebben az órában nem hivatkozhatott 4. Végül pedig, mikor megbízták, hogy értesítse a francia kormányt arról, hogy az orosz kormány titokban megkezdte az általános mozgósítást, akkor az igazságot meghamisította és elcsavarta, amennyiben ezt a hírt a következő módon változtatta meg: „Az orosz kormány elhatározta, hogy titokban megteszi az általános mozgósításhoz az első intézkedéseket.”

Aki ismeri a 102-es hamisított okmányt, igazat kell hogy adjon Morhardt igen helyénvaló kritikájának.

Poincaré és Viviani éveken keresztül azt hangoztatták, hogy az orosz általános mozgósítást a Monarchia általános mozgósítása idézte elő, amely előbb történt meg, mint az orosz.

Így Viviani augusztus 1-én Londonba a következőket táviratozta: „Addig, amíg tárgyaltak, amely tárgyalásoknál Oroszország le nem tagadható jóindulatot tanúsított, Ausztria mint első hatalom az általános mozgósítás terére lépett (F. S. K. 127. szám).

Viviani 1923-ban „Réponse au Kaiser” című munkájában azt állítja, hogy az osztrák általános mozgósítást július 31-én reggel 1 órakor hozták nyilvánosságra, mert Dumaine július

31-én reggel azt táviratozta, hogy az általános mozgósítást ma a reggeli első órában elrendelték. (Francia sárgakönyv 115. sz.)

Ezzel Viviani a francia és különösen az angol közvéleményt vezette félre és az orosz általános mozgósítás jogosságát igazolni akarta.

Ma a tények alapján tudjuk, hogy a Monarchia általános mozgósítását július 31-én 12 óra 23 perckor rendelte el és a francia sárgakönyvben annak az érdekében, hogy az osztrák általános mozgósítás prioritását kimutassák, a következő hamisításokat követték el:

1. A 102-es okmányban törölték Paleologue július 30-i esti jelentését arról, hogy megkezdték a titkos orosz általános mozgósítást.

2. Azt a táviratot, amely a monarchia általános mozgósítását jelentette, 115. szám alatt tették be a francia sárgakönyvbe, míg az orosz általános mozgósítást jelentő táviratot 118. szám alatt helyezték el. **Hogy pedig a hatás még nagyobb legyen, a 115. okmányba, se matin à la première heure szavakat szúrták bele Dumaine táviratába, mely szavak az eredeti táviratban nincsenek meg,** mert Poincaré, emlékiratainak IV. kötetében a 459. oldalon megírja, hogy a Dumaine csak a következőt jelentette: Ma az osztrák-magyar kormány elrendelte az általános mozgósítást, amely a 19-42 éves embereket illeti.

A (francia) emberi jogok ligája 1924 decemberében Herriot miniszterelnöktől megkérdezte, hogy ezt a táviratot mikor adták fel Bécsben és mikor érkezett meg Parisba. Herriot 1925 február 18-án válaszolt és elárulta, hogy a táviratot Bécsben reggel 6 órakor adták fel, Parisba pedig este 20 óra 30 perckor érkezett meg.

Poincaré azonban emlékiratainak IV. kötetében végre bevallja, hogy ezt a táviratot július 31-én este adták fel Bécsben, **vagyis Herriot az emberi jogok ligájának valótlant állított,** mikor az emberi jogok ligájának azt jelentette, hogy a távirat reggel 6 órakor lett Bécsben feladva, mert valószínűleg ő is félt attól, hogy nagy feltűnést fog kelteni a 115. okmány valódi feladási ideje.

Különben Poincaré még mindig nem hozza a valódi okmányt és valahogy megfeledkezett arról is, hogy 1921-

ben ő az előadásaiiban a 115-ik okmányt mint valódi hamisítatlan okmányt mutatta be jóhiszemű hallgatóinak.

Most mikor már az egész tudományos világ egyértelműleg azt vallja, hogy Dobrorolski 1914 július 30-án délután 5 órakor adta fel az általános mozgósítást elrendelő táviratot, most már Poincaré is egyszerre az **Union Sacrée 446. oldalán beismeri, hogy az oroszok július 30-án délután rendelték el az általános mozgósítást, tehát 13 év múlva feladja eddigi állításait, amelyekről azonban tudta, hogy úgy sem igazak.** Hogy pedig Poincaré mennyire benne van már a folytonos valótlanságokban, legjobban abból látható, hogy a legújabb munkájában ugyan beismeri, hogy az oroszok július 30-án délután mozgósítottak, de hozzáteszi azt a valótlanságot, hogy Pétervárott és Bécsben az elhatározások majdnem egy időben történtek, holott neki már most tudnia kell, hogy a Monarchia általános mozgósítását elrendelő intézkedés július 31-én délben 12 óra 23 perckor, míg az orosz július 30-án délután 5 órakor történt meg. **Tehát Poincaré úr szerint 19 óra idő különbség franciául azt jelenti, hogy „majdnem egy időben”.**

A francia vezérkari mű igazolja, hogy július 30-án a francia kormány nagyarányú katonai előkészületeket tesz. *így délelőtt folyamán a francia minisztertanács, a határvédelem felállítását határozza el, tartalékok behívása nélkül.* Délután 4 óra 55 perckor elment a távirat, amely a riadó készülségét rendel el, továbbá mozgósítja (tartalékok nélkül) a helyőrségeket a határmentén és elrendeli a határbiztosítás kivonulását, de vasúti szállítás nélkül. Továbbá behívták a határon a csendőrség tartalékosait. Este pedig távirat ment Marokkóba, hogy azonnal 7 zászlóalj, a mozgósítás kihirdetése után pedig további 29 zászlóalj, 2 lovasezredet és három üteget szállítsanak el Franciaországba.

Ezek az intézkedések teljesen megfelelnek a német háborúsveszély állapotának, amelynek kihirdetése július 31-én délután 1 órakor azért történt meg, mert 11 óra 40 perckor megérkezett Péter várról a hivatalos jelentés az orosz általános mozgósításról.

Különb is igen csodálatos, hogy Franciaország július 30-án olyan nagyarányú katonai előkészületeket tesz, mikor a német birodalmi kancellár a délutáni órákban a porosz

minisztertanács ülésén kijelentette, hogy a vezérkarnak azt a követelését, hogy a háborús veszélyt proklamálják, sikerült az uralkodónál megakadályoznia.

Természetesen a franciák katonai készülődéseit az angolok is észrevették és például július 29-ről az angol katonai attasé azt jelenti, hogy az összes biztonsági előkészületek, amelyek a mozgósítást megelőzik, már keresztülvitettek és most már csak a gombot kell megnyomni, hogy a szükséges tartalékosokat behívják. A szabadságon levő tisztek és legénység már visszatértek a csapattesteikhez ill. oda legsürgősebben visszatérőben vannak. A gyakorlatokon levő csapatok a helyőrségeikbe vissza lettek szállítva. Magasabbrangú tisztek igen el vannak foglalva. A párisi pályaudvarok katonák által meg vannak szállva, míg a vasúti vonalakat és a hidakat a városok és községek között csendőrök és erdészek őrzik ellen. A vasútnak ez a biztosítása már múlt vasárnap kezdődött. Az Eiffel-tornyot szintén katonák és rendőrök őrzik. (U. A. O. 321. szám.)

Július 30-án pedig Bertie már azt jelenti, hogy az utazás Keletfranciaországba igen nehéz, mert csapatmozdulatok történnek Középfanciaországból a keleti határ felé (U. A. O. 320a szám). Továbbá jelenti, hogy a spanyol nagykövet július -30-án reggel arról értesítette, hogy Poincaré egyik barátjának azt mondta, hogy a háború kikerülhetetlen, továbbá a spanyol nagykövet Bertie előtt kijelentette, hogy a francia határbiztosítás a keleten már megtörtént (U. A. O. 320b).

Miután Franciaországban jól tudták, hogy az angol közvélemény igen rossz néven fogja venni a francia hadikészülődéseket, azért Anglia előtt bizonyítani kellett a franciák békés szándékait és minél jobban kidomborítani a németek támadó szándékait és azért július 30-tól kezdődőleg a francia kormány tudatosan a legszemzenszedettebb híreket küldi Londonba a német katonai intézkedésekről.

Így Cambon bejelentette Londonban, hogy a német határbiztosítás egészen a határig nyomult elő, (U. A. O. 319. szám) pedig ma tudjuk, hogy a határbiztosítás felállítását a metzi hadtestnél még július 30-án este a hadügyminisztérium visszautasította. Cambonnak e bejelentésében a német katonai intézkedések kiterjedése durván meg van hamisítva, a hír pedig a német határbiztosítás feállításáról szemzenszedett ki-

találás, szintén úgy az az állítás, hogy Metzbe ezen a napon Trierből és Kölnből csapatokat szállítottak volna, mert trieri és kölni csapatok az általános felvonulásnál Metzről 70 kilométerre északra vonultak fel. Szintén úgy szabad kitalálás az a hír, hogy a német erődítéseken július 25. óta folyik a munka és hogy Németországban a tartalékosokat behívták.

Július 30-án kezdődik Parisban az a csalás is, hogy Franciaország 10 kilométerre visszavonta a csapatait a német határtól, hogy ilyen módon bizonyítsa állítólagos békeszeretétét. Cambon bejelentésében ugyanis a következő mondat található: Terelje Sir Edward Grey figyelmét a minisztertanácsnak ma reggel hozott következő elhatározására: Noha Németország Luxemburgtól a Vogézekig az egész fronton megtette néhány száz méter távolságban a határtól a maga védelmi intézkedéseit és védőcsapatait hadállásokba vitte, mi a csapatainkat mégis a határtól 10 kilométer távolságra vontuk vissza és megtiltottuk, hogy ezentúl közeledjenek felénk...

Később kritikai megvilágítás alá veszem a franciák 10 kilométeres visszavonulását, azonban már most megjegyzem, hogy ma tudjuk, hogy ez a visszavonulás a francia és angol vezérkarban megbeszélés tárgyát képezte és azt a célt szolgálta, hogy ezt az intézkedést az angol kormány felhasználhassa a saját közvéleményével szemben olyan irányban, hogy a németek a támadók, mert hiszen a franciák a csapataikat 10 kilométerre vonták vissza a határtól.

A 10 kilométeres visszavonulásról szóló dajkamesét, a budapesti francia követség is felelevenítette 1925-ben a Pester Llyod hasábjain, azt gondolván, hogy Budapesten vannak oly naiv lelkek, akik ezt a maszlagot be fogják venni.

Sir Edward Grey július 30-i működését az új angol okmányokból igen jól kivehetjük.

A kora reggeli órákban Grey tudta, hogy a részleges orosz mozgósítást aláírták. (U. A. O. 276. szám). Buchanan mondott-e valótlan! vagy pedig Sasonow őt is becsapta, ezt már többé eldönteni nem lehet, de tény az, hogy mikor este Buchanan a táviratát feladta, a cár még nem rendelte a részleges mozgósítást, tehát akkor még csak az általános mozgósítás keresztülviteléről volt szó, és nem a részleges mozgósításról, ahogy ezt Buchanan jelentette. **Ha Grey Buchanan jelentésének birtokában meg akarta akadályozni a háborút, mindent meg kellett volna tennie, hogy az orosz mozgósítást megállítsa, azonban ő semmit sem tett, jóllehet**

az előtte való napon a német nagykövetnek megígérte, hogy csillapítótag fog Pétervárt fellépni.

A reggeli órákban érkezett meg Londonba Bethmann puhatolódzása, amelyben Belgium integritását garantálja, de annak semlegességét nem. (U. A. O. 293).

Erre a puhatolódzásra Grey a következő elutasító választ adta:

„Öfelsége kormánya egy pillanatra sem járulhat hozzá a kancellár azon javaslatához, hogy ilyen feltételek mellett semlegességre kötelezze magát. Tőlünk valóban azt kívánja, hogy mindaddig tétlenségre kötelezzük magunkat, amíg Németország nem vesz el olyan területet, ami gyarmat, de addig Franciaországot verik és francia gyarmatokat vesznek el. Anyagi szempontból ez az ajánlat elfogadhatatlan, miután Franciaország nélkül, hogy újabb európai terület vennének el tőle, annyira összemorzsolható, hogy nagyhatalmi állását elveszti és a német politika gyámsága alá kerül. Ettől eltekintve, szégyenletes volna a mi számunkra, ha Németországgal, Franciaország kárára megkötnök ezt az üzletet; olyan szégyen volna ez, amelytől az ország jó hírneve soha sem szabadulna meg (A. K. K. 101. szám.)

Németországnak a háború alatt és után folyton a szemére hányták, hogy védte a Monarchiát és gúnyos kritikával illették Németországot azért, mert azt hangoztatta, hogy erkölcsi lehetlenség lett volna a Monarchiát elárulnia. Viszont abban nem találnak semmi kivetni valót, hogy Grey megbocsáthatatlan szégyennek minősíti Angliának azt az eljárását, ha Franciaországot faképnél hagyta.

A kéziratomban megírásánál még nem voltak ismeretesek az új angol okmányok, de már akkor annak a gyanúnak adtam kifejezést, hogy Buchanan bizonyára bejelentette az orosz általános mozgósítást, de a július 30-ki jelentése az angol kékkönyvből el van sikkasztva. Azóta az új angol okmányok is megjelentek és valóban bennük van Buchanan július 30-án délután 1 óra 15 perckor feladott és 3 óra 15 perckor Londonba érkezett távirata, amelyben szószerint ez volt... *Tegnap este elhatározták, hogy ma reggel kiadják a részleges mozgósítási parancsot, (az én július 29, 182. számú táviratomban fel említett 13. hadtestre vonatkozik) ugyanakkor elhatározták, hogy egyidőben megkezdik az előkészületeket az általános mozgósításra ...* (U. A. O. 302. a.) Vagyis Grey 4 óra körül tudta, hogy az oroszok az általános mozgósítás előkészítésébe belefogtak.

Tehát ha ő valóban azt akarta volna, hogy a világháború ne törjön ki, akkor ez lett volna az a döntő pillanat, amikor az orosz általános mozgósítást meg kellett volna akadályozni. Grey azonban semmit sem tett, hanem túrte, hogy az események tovább fejlődjenek.

Ezt előre bocsájtvá, a kutató csodálkozni fog azon, hogy ezeket a tényeket, az angol írók és államférfiak nem akarták tudomásul venni és **hogy Grey emlékiratainak I. kötetének 321-322. oldalát hogyan írhatta meg, ha benne csak egy kis tisztességérzet van. Gyalázat!!!**

Greynak a hallgatása az orosz általános *mozgósítással* kapcsolatban megérthető, ha figyelembe vesszük, hogy Churchill lord, a tengerészeti miniszter, ezen a napon milyen parancsot adott az angol hajóhadnak. *Churchill az egyedüli az angol államférfiak között, aki nyíltan bevallja, hogy ő mit tett és nem akadja csűrés-csavarással, azután meg hazudozással a megtörténteket szépíteni.*

Churchill (Weltkrisis 1911-1914) című könyvében (Német kiadás 171-ik oldal) elmondja, hogy ő július 30-án a közép-tengeri hajóhad parancsnokának a következő parancsot adta: „Minden valószínűség szerint háborúra fog kerülni a sor.

Ebbe Anglia és Franciaország is bele fog keveredni. Olaszország előreláthatólag semleges marad, Görögország talán a szövetségeseink lesz. Spanyolország velünk szemben jóindulatot tanúsít és lehetséges, hogy oldalunkra áll. Olaszország magatartása azonban bizonytalan és igen fontos, hogy az ön hajóhada az osztrák hajókkal mindaddig harcba ne bocsátkozzék, míg nem tudjuk, hogy Olaszország mit fog tenni. Az első feladata az kell, hogy legyen, hogy a francia afrikai hadsereg szállítmányait védje és ha lehetséges, akkor harcra kényszerítse a gyors német hajókat, amelyek a szállításokra veszedelmesek lehetnek. Táviratilag meg fogja kapni a hírt, hogy a francia tengernaggyal mikor lépjen érintkezésbe. Egyelőre ne kezdjen ki a túlerőben levő ellenséges csapatokkal, kivéve az esetet, ha a franciákkal együtt egy nagy általános csatában részt venne. A hajórajának sebessége lehetővé teszi, hogy a megfelelő időpontot maga válassza meg. Egyelőre óvja az erőit, de reméljük, hogy később a közép-tengeri erőket meg fogjuk tudni erősíteni.” Churchillnak ez a parancsa mutatja csak igazában az angol politika hihetetlen perfidiáját és ezt a parancsot azok részére hozom, akik még mindig azt hangoztatják, hogy Anglia Belgium semlegességének megsértése miatt vett részt a világháborúban.

Július 30-án ugyanis még szó sem volt a belga sem-

legesség megsértéséről és az angol admirális máris olyan parancsot küldött a középtengeri hajóhad parancsnokának, amely már ezen a napon csak azért nem vezetett összeütközésre az angol és a német hajók között, mert Németország csak augusztus 3-án üzent hadat Franciaországnak és azért a német hajók nem bántották a XIX-ik francia hadtest csapat szállításait Algierből. Tehát ezt a parancsot nem a belga semlegesség megsértése idézte elő, hanem az angoloknak a franciákkal való szóbeli megállapodása, hogy t. L. a franciákat német-francia háború esetén segíteni fogják.

Július 30-án Greynek megint alkalma lett volna még egy második esetből kifolyólag eleget tenni a németeknek tett ígéretének, hogy mérséklőleg fog hatni Pétervárra. Ezen a napon ugyanis Cambon francia nagykövet átnyújtotta a francia kormány jegyzékét, amelyben ki volt mondva, hogy Oroszország elhatározta, hogy fegyverkezését meggyorsítja, továbbá tudtul adatik az angol kormánynak, hogy Franciaországgal való szövetségi kötelezettségeinek eleget fog tenni, de az az óhaja, hogy Oroszország ne tegyen olyasvalamit, hogy emiatt Németország mozgósítson. Továbbá kéri a francia kormány, hogy Anglia szolidaritási nyilatkozatot adjon. (U. A. O. 294). Grey azonban semmit sem tesz abból a célból, hogy Oroszországot a katonai intézkedések további fokozásától visszatartsa.

Július 30-án este jelenti Berthie Parisból, hogy Poincarénál kihallgatáson volt, amelyen Poincaré tőle azt követelte, hogy Anglia jelentse ki, hogy német-francia konfliktus esetén Anglia Franciaországnak segíteni jog, mert akkor Németország azonnal megváltoztatja az eddigi álláspontját. (Berthie ezt ellezte (U. A. O. 318. szám), mert tudta, hogy egy ilyen nyilatkozat mind a franciákat, mind az oroszokat, csak még jobban szorította volna a háborúra.

Bécsben július hó 29-én a Bauplatz már tisztában lehetett a helyzet végtelen komolyságával, miután a német nagykövet kijelentette, hogy Oroszország el fogja rendelni a Monarchia ellen a részleges mozgósítást Ez pedig azt jelentette, hogy 55 orosz gyaloghadosztály lesz mozgósítva a Monarchia ellen, pedig ugyanakkor a Monarchia Oroszország ellen még egy zászlóaljat sem mozgósított

Ez nagy veszélyt jelentett a Monarchia katonai biztonságára és azért gróf Berchtold július 30-án reggel 12 óra 30 perckor táviratot meneszt Parisba és Pétervárra, amelyben értesíti a nagyköveteit, hogy abban az esetben, ha Oroszország a mozgósítást meg nem szünteti, akkor a Monarchiának katonai okokból el kell rendelni az általános mozgósítást. (U. O. V. K. III. 15. szám.)

Berchtold gróf továbbá azt ajánlja a német kormánynak, hogy együtt barátságosan figyelmeztessék Pétervárt és Parist, hogy Oroszország ne folytassa a mozgósítást, mert ennek beláthatatlan következményei lehetnek.

Persze mikor Konrád július 30-án a reggeli órákban megtudta az orosz részleges mozgósítást, azonnal tisztában volt a fenyegető veszéllyel és azért még a délelőtt folyamán átiratot intézett gróf Berchtoldhoz, amelyben kifejti, hogy azonnal át kell térni az általános mozgósításra anélkül, hogy ezért Oroszországot meg kellene támadni (Konrád IV. 147. oldal.)

Gróf Berchtoldra viszont ezen a napon ellenkező értelemben a berlini külügyi hivatal is ráfeküdt és *a német nagykövet a nap folyamán többször megjelent előtte és átadta neki azokat az igen éles jegyzékeket, amelyekkel Berlin Bécsset arra akarta kényszeríteni, hogy fogadja el Grey közvetítő javaslatát és hogy Pétervárral megkezdett eszmecsereét folytassa.*

Így a kora reggeli órákban érkezett meg Bethmann első sürgönye (D. D. z. K. 384. szám), amelyben Grey egyik ajánlatát elfogadásra ajánlja, reggel 6 órakor pedig megérkezik a második távirata (D. D. z. K. 385), amelyben követeli az Oroszországgal való tárgyalások folytatását.

Ezeket a táviratokat a német nagykövet sürgősen bemutatta gróf Berchtoldnak, mire azt a választ kapta, hogy Szápáry gróf Péterváron utasítást fog kapni, hogy Sasonowval azonnal kezdje meg a tárgyalásokat (D. D. z. K. 433. szám.)

Délelőtt 10 óra körül érkezett meg Bécsbe Bethmann harmadik távirata (D. D. z. K. 396. szám), amelyben a szövetség felbontásával is fenyegetődzik, ha a Monarchia Oroszországgal nem tárgyal tovább. *Vége 12 óra körül Bethmann 4-ik távirata is megérkezik, amely táviratban Grey közvetítő javaslatát a legsürgősebben elfogadásra ajánlja.* (D. D. z. K. 395. szám.)

Ez volt a javaslat, amely úgy szólt, hogy a Monarchia Belgrád vagy egyéb szerb városok elfoglalása után szüntesse

meg a további katonai mozdulatokat és adja tudtul Európának feltételeit. *Ezeket az igen éles utasításokat a német nagykövet 12 óra után kapta meg éppen akkor, amikor gróf Berchtold nála reggelin volt. A reggeli után a nagykövet ezeket az utasításokat felolvasta és azokat gróf Berchtold egészen elhalványodva hallgatta végig.* A német nagykövet kiemelte, hogy az angol közvetítő javaslat mindenben eleget tesz a Monarchia követeléseinek és mint Berchtoldot, mint gróf Forgáchot figyelmeztette, hogy milyen kiszámíthatatlan következményei lehetnek a dolgoknak, ha ezt a javaslatot visszautasítanák. (D, D. z. K. 465. szám.)

Gróf Berchtold a német nagykövetnek azonban határozott választ nem adott, de nem is adhatott, hanem megígérte, hogy az uralkodónak, aki a déli órákban Bécsbe érkezett, jelentést fog tenni és azonnal el is távozott, hogy az uralkodónál kihallgatásra jelentkezék.

Ez a kihallgatás délután 4 óra körül folyt le, mikor ő felsége gróf Berchtoldot, Konrádot és Krobotin hadügyminisztert fogadta. *A kihallgatásnál gróf Berchtold előterjesztette a Greyféle javaslatot, azonban ő felsége kijelentette, hogy lehetlenség Szerbia ellen megszüntetni az ellenségeskedést. Gróf Berchtold továbbá előterjesztette az uralkodónak azt az ajánlatot, hogy igen udvariasan válaszoljanak Grey javaslatára, lényegileg azonban azt ne fogadják el.* Ekkor a jelenlevők között eszmecsere indult meg arról, hogy mi történjék akkor, ha Szerbia az utolsó pillanatban meghátrálna. Konrád természetesen azt követelte, hogy a Monarchia kapja meg Belgrádot és Sabácot, ahol erődítéseket fog építeni, amelyek költségeit Szerbia fogja megfizetni. Ő felsége és gróf Berchtold elleneztek Konrád terveit és a külügyminiszter gróf Tiszára is hivatkozott, aki minden területi foglalást ellenez. (Konrád IV. 150-151. oldal.) Az eszmecserenek az lett a vége, hogy megállapodtak abban, hogy Szerbia ellen folytatni fogják a hadműveleteket, az angol javaslatra pedig igen udvarias formában fognak válaszolni, de lényegileg azt elfogadni nem fogják.

Továbbá elhatározták, hogy a hadsereg általános mozgósítását augusztus 1-én fogják elrendelni, amikor is első mozgósítási napként augusztus 4-ike fog szerepelni, erről azonban augusztus 1-én még tárgyalni gondoltak.

Az uralkodó közreműködésével létrejött döntés azért olyan fontos, mert egy tévhitet rombol szét. Konrád IV. kö-

tétének megjelenése előtt ugyanis azt hitték, hogy július 30-án a Monarchia azért nem adott választ a német sürgetésekre, amelyek Grey közvetítő javaslata érdekében történtek, *mert gróf Berchtoldnak várnia kellett gróf Tisza hozzájárulására, mint-hogy azon a napon nem volt Bécsben.* Ez a legenda úgy alakulhatott ki, hogy a német nagykövet július 30-án délután, újból megsürgette a választ Grey javaslatára, mire Forgách és Hoyos grófok azt válaszolták, hogy a válasz késik, mert be kell várni gróf Tiszát, aki július 31-én reggel Bécsbe fog érkezni és akinek nézetét ebben a kérdésben feltétlenül ki kell kérni. *Ma tudjuk, hogy Hoyos és Forgách gróf válasza nem fedte a helyzetet,* mert igazán semmibe se került volna Gróf Tiszát telefonhoz hívni és tőle véleményét kikérni. Konrád IV. kötetének megjelenése után azonban tudjuk, *hogy július 30-án délután gróf Berchtold egyáltalában semmibe se vette gróf Tisza felfogását, mert akkor nem fogadtatta volna el az uralkodóval gróf Tisza megkérdése nélkül azt a javaslatot, hogy Grey közvetítő javaslatait utasítsa el*

Most már az a kérdés, hogy gróf Berchtold miért utasította vissza Grey közvetítőjavaslatát és hogy ez a visszautasítás helyes volt-e?

A világháború lezajlása óta ismerjük a Monarchia 1914 évi haditerveit, amelyekből kitűnik, hogy Grey javaslata technikailag elfogadhatatlan volt és pedig azért, mert a Monarchia 1914 júliusában nem volt képes hirtelen Belgrádot elfoglalni, hogy aztán így a zálog birtokában adja tudtul Európának a feltételeit. Belgrád hirtelen elfoglalása már azért sem volt lehetséges, mert a Monarchia csak az ultimátum elutasítása után mozgósított, tehát Belgrád elfoglalására július 30-31-én nagyobb csapatömegek rendelkezésre még nem állottak.

Továbbá a Monarchiának olyan haditerve volt Szerbia ellen, amely nem tűzte ki célul Belgrád hirtelen elfoglalását, hanem a támadást a Drina-sarokban vette tervbe. Hogy Berlin és London annyi reménységet fűzött Grey javaslatához, az azzal magyarázható, hogy nem ismerték a Monarchia katonai terveit és különösen Grey félt attól, hogy a Monarchia egy-néhány nap alatt szétmorzsolja Szerbiát, jöllehet a valóságban a Monarchia csak augusztus 12-én tudta volna megkezdeni a hadműveleteit Szerbia ellen. Vagyis 12 nap állott volna a diplomáciának rendelkezésre, hogy a háború kitörését megaka-

dályozza, ha gróf Berchtold július 28-án nem hirtelenkedi el a Szerbia elleni hadüzenetet.

Különben az a körülmény, hogy gróf Berchtold visszautasította Grey javaslatát, még nem idézte elő a világháborút, hanem az kitört volna Grey javaslatának elfogadása után is, mert azt a július 30-i délutáni orosz általános mozgósítás idézte elő. A német birodalom ugyanis az oroszok és a franciák közé beszorítva, sohasem engedhette meg az orosz általános mozgósítást és az orosz csapatok felvonulását, sem pedig a francia haderők mozgósítását és felvonulását, mert ez esetben már a háború első napjaiban soha ki nem küszöbölhető hátrányba kerül. Azért Németországnak kövélni kellett az orosz leszerelést és miután ezt Oroszország nem tette, Németországnak szintén el kellett rendelnie az általános mozgósítást, miáltal a háború elkerülhetetlen lett. Ezen bizony Grey közvetítő javaslatának elfogadása sem tudott volna segíteni.

De gróf Berchtold már azért sem fogadhatta el Grey javaslatát, mert belőle hiányzott az angol garancia arra nézve, hogy Oroszország beszünteti a Monarchia ellen a mozgósítást. Mert addig, amíg Oroszország 55, Szerbia pedig 12 hadosztályt mozgósított a Monarchia 24 hadosztályával szemben, amelyek közül egyetlen egy sem feküdt az orosz határ mentén; addig a Monarchia Oroszországgal semmiféle tárgyalásokat nem folytathatott mindaddig, amíg maga is nem mozgósította egész katonai haderejét. Tehát a Monarchiának tulajdonképpen már július 30-án reggel ki kellett volna hirdetni az általános mozgósítást s július 31-ét megtenni első mozgósítási napnak. Amikor tehát július 30-án gróf Berchtold Konráddal szemben ellenezte az általános mozgósítás kihirdetését, igen nagy hibát követett el, mert ezáltal a mozgósítás július 31-re tolódott át, amiáltal az oroszok 36 órás előnyre tettek szert, amely előny még azáltal is megnövekedett, hogy a Monarchiában augusztus 4-ike volt az általános mozgósítás első napja.

Mindezt összefoglalva, kimondhatjuk, hogy a Monarchia katonai politikai szempontokból nem is fogadhatta el Grey javaslatát, amelynek visszautasítása a világháború kitörésében semmiféle szerepet nem játszik, mert azt tulajdonképpen az orosz általános mozgósítás robbantotta ki, amelyet már akkor rendeltek el, mikor Bécsben még Grey közvetítő javaslata felett tanácskoztak.

Habár gróf Berchtold visszautasította Grey közvetítő

javaslatát; mégis mindent megtett, hogy Oroszországgal folytatódjanak a megkezdett tárgyalások.

Így július 30-án délután 1 órakor táviratot meneszt Pétervárra és Berlinbe, amelyben kéri, hogy gróf Pourtalést értesítsék arról, hogy Szápáry gróf részletes utasításokat kapott, hogy Sasonowval tárgyaljon. Továbbá utasította gróf Szápáryt, hogy újból jelentse ki Sasonow előtt, hogy a Monarchiának esze ágában sincs Szerbiától területet hódítani és egyáltalában nem akarja Szerbia önállóságát veszélyeztetni. Egyébként is a Monarchia fellépése nem a szerbség ellen szól, hanem csak a Belgrádból kiinduló propaganda ellen. Végül pedig gróf Berchtold arról is megemlékszik, hogy a Szerbia ellen mozgósított csapatok száma egyáltalában nem olyan nagy, hiszen ezeknek 400.000 szerb ellen kell majd harcolniuk, úgy hogy ez a mozgósítás egyáltalában nem jelent Oroszországra nézve veszélyt (U. O. V. K. III. 29. szám.)

Alig hogy ez a távirat elment, gróf Berchtold már a második táviratot is elküldi (1 óra 20 perc), amelyben Szápáry grófnak kifejti, hogy hajlandó Sasonowval megtárgyalni a Szerbiához intézett jegyzéket, annak ellenére, hogy az események a jegyzéket túlhaladták. Gróf Berchtold azután figyelmezteti Szápáryt, hogy ez alkalommal beszélje meg barátságosan és bizalmasan a Monarchia és Oroszország közötti viszonyt és oszlassa el az összes félreértéseket, hogy így biztosítva legyen a békés szomszédi viszony. (U. O. V. K. III. 44. szám.)

Hogy azonban a viszony Oroszország és a Monarchia között tisztázódjék, gróf Berchtold a nap folyamán magához hívatta Sebecco orosz nagykövetet, akinek megemlítette, hogy Sasonow azon állítása, hogy ő nem akar az orosz nagykövettel eszmecserét folytatni, csak félreértésen alapulhat és elmondta Sebecconak gróf Szápárynak kiadott utasításait. A beszélgetés végén pedig megemlítette még az orosz részleges mozgósítást kijelentvén, hogy erre a Monarchiának is mozgósítania kell, ez azonban nem fog támadó cézzal történni. (U. O. V. K. III. 45. szám.)

Gróf Berchtoldnak ez az eszmecseréje megtette a maga hatását, az orosz nagykövet loyálisan jelentést is tett a beszélgetésről Sasonownak és nyíltan be is vallotta, hogy ő neki is az a benyomása, hogy a Monarchia valóban meg akar egyezni

Oroszországgal, azonban Szerbia ellen nem szüntetheti meg a hadműveleteit mindaddig, míg teljes elégtételt nem szerzett magának és míg a jövőre vonatkozó biztosítékokat meg nem kapja. Végül Sebecco megemlíti, hogy gróf B3rchtold újból azt hangoztatta, hogy a Monarchia távol áll minden támadó szándéktól Oroszországgal szemben. (Das russische Orangebuch von 1914, 113. okmány.)

Sebecconak ez a jelentése, amely természetesen az első orosz narancskönyvből hiányzik, minden kétséget kizár afelől, hogy gróf Berchtold, aki az előbbi napokban kissé taktikázott szerbiai politikájában, ezen a napon határozottan kijelentette, hogy a Monarchia nem akarja Szerbiát megsemmisíteni, hanem szerbiai lépése csak azt a célt szolgálja, hogy a sarajevoi gyilkosságért magának elégtételt szerezzen és hogy biztosítékokat kapjon az irányban, hogy a jövőben ilyen esetek elő ne fordulhassanak, így tehát igazolva van az a tény, hogy a Monarchia július hó 30-án Oroszországnak a leghatározottabban felajánlotta Szerbia sérthetlenségét és szerbiai lépése csak elégtétel követelés volt Szerbiával szemben.

Így tehát Oroszországnak semmiféle jogcíme nem volt arra, hogy Szerbiát továbbra is védje. Sasonow azonban a Monarchiának még a jogos elégtételt sem akarta engedélyezni, mert a Monarchiát meg akarta alázni és az orosz általános mozgósítás kierőszakolásával felborította a már amúgyis a végletekig feszült európai helyzetét Természetesen ezért csakis egyedül Sasonow felelős és nem gróf Berchtold, ami természetesen nem menti fel gróf Berchtoldot az alól, hogy az előző napokban igen helytelenül ítélte meg a puskaporos európai helyzetet.

Július 30-án gróf Berchtold érezhette azt is, hogy a Monarchia 30 éves olasz szövetségi politikája összeomlás előtt áll Ugyanis reggel 9 órakor érkezett meg Mérey római nagykövet távirata, amelyben bejelenti, hogy az olasz külügyminiszter az előtte való napon Olaszország állásfoglalásáról beszélt, amikor is kijelentette, hogy a Monarchia Szerbia elleni lépésével kiprovokálta az európai konflagrációt. Mivel azonban a Monarchia az olasz kormánnyal e lépéséről tárgyalásokat nem folytatott, Olaszország nem köteles részt venni a háborúban. A külügyminiszter hozzátette, hogy ebből ugyan még nem következik, hogy Olaszország, ha az érdekei úgy kívánják, nem

fog a Monarchia mellett fegyveresen beavatkozni. (U. O. V. III. 38. szám.)

Méreynek a jelentését igazolta Szógyénynek egy este 7 óra 20 perckor megérkezett távirata is, amelyben bejelentette, hogy a német kormány igen fél attól, hogy Olaszország nem fog eleget tenni szövetségi kötelezettségének, sőt attól kell tartani, hogy esetleg a Monarchia ellen lép fel. Tehát mindent el kell követni, hogy a hármasszövetség megmaradjon és éppen ezért azt ajánlják Berlinből, hogy a hármasszövetségi szerződés VII. paragrafusában értelmében a kompenzációk kérdésében, a legnagyobbfokú előzékenységet tanúsítsanak, azonban Berlinben is úgy gondolják, hogy Trentinoról nem is lehet szó. A távirat végén a nagykövet egészében hozzájárul a német kormány felfogásához. (U. O. V. K. III.)

Ezeknek a táviratoknak a hatása alatt gróf Berchtold 31[^]-én reggel 2 órakor táviratot meneszt Méreyhez Rómába, amelyben Méreynek a kompenzációk kérdésében vallott nézetét kéri. (U. O. V. K. III. 35. szám.)

IX. FEJEZET.

A politikai események lefolyása július hó 31-én.

Július 31-én Berlinben a katonai körök érezték, hogy Oroszországban valami történik, ami Németországra veszélyes lehet és azért Moltke egész éjjel a telefon mellett maradt, hogy a leggyorsabban értesíthessék az orosz hírekről. Éjfélkor magához hívatta Haeften vezérkari őrnagyot, akinek igen izgatottan előadta, hogy két hírt is kapott, hogy Oroszország elrendelte az általános mozgósítást. Eközben kijelentette, hogyha ezt a mozgósítást vissza nem csinálják, akkor a háború kikerülhetetlen.

Elmondta továbbá Moltke, hogy a következő nap folyamán meg fog történni a döntés, ő azonban csak akkor fogja ajánlani az uralkodónak a mozgósítást, ha még egy harmadik helyről meggyőződik az orosz általános mozgósítás kihirdetéséről. Reggel 7 órakor Moltke az Allensteíni 20. hadtest vezérkari főnökével Hell ezredessel is beszélt, akitől híreket kért az orosz határról. Hell jelentette, hogy a határ teljesen el van zárva és a határőrségi épületek már az előbbi naptól kezdve felvannak gyűjtva és hogy állítólag Mlawaban a vörös mozgósítási hirdetmények kivannak ragasztva. Moltke tábornok erre azt válaszolta, hogy egy ilyen vörös cédulát szerezzen meg, mert csak akkor lesz meggyőzve a mozgósítás elrendeléséről és csak így tudja a mozgósítási parancsot kierőszakolni. Egy-néhány órával később Allensteinbe már megvolt a mozgósítási orosz hirdetmény, sőt a határon egy Köstring nevű német főhadnagy is keresztül jött, aki jelentette, hogy Oroszországban a német határon teljes mértékben folyik a mozgósítás. Ezeket a híreket azonban Moltke még nem is kapta meg, mikor 11 óra 40 perckor befutott Pourtalès gróf hivatalos jelentése, az orosz általános mozgósításról (Kriegsschuldfrage 1926. augusztusi szám 533-535. oldal).

Július 31-én, reggel 12 óra 52 perckor érkezik meg Pourtalès gróf első sürgönye, Sasonow azon állítását tartalmazván, hogy a német hajóhad Danzig előtt mozgósított állapotban van. (D. D. z. K. 459. szám.) Ezt a hírt a külügyi államtitkár 1 óra 55 perckor feladott sürgönyében meg is cáfolja. (D. D. z. K. 462. szám.) De Bécsből sem jöttek valami megnyugtató hírek. Így reggel 4 óra 35 perckor érkezett meg Bécsből a német nagykövet nagyobb jelentése, amely beszámol arról, hogy gróf Berchtoldnak tudtul adta a német sürgető felszólalását az angol közvetítő javaslat érdekében, de felemlíti azt is, hogy Hoyos és Forgách szerint a Monarchia nem fogadhatja el a katonai műveletek beszüntetését és hogy az angol javaslat feletti döntés előtt még gróf Tisza véleményét is be kell várni! (D. D. z. 465. szám.)

Alig, hogy ez a távirat megérkezik, a német nagykövet telefonon jelenti Bécsből, hogy a Monarchia el fogja rendelni az általános mozgósítást, azonban azt a jó hírt is leadta, hogy a válasz az angol közvetítő javaslatra nem lesz feltétlen elutasító. (D. D. z. K. 468. szám.)

Különben is a német külügyi hivatalban július 31-én, dél előtt a végletekig feszült a helyzet, míg végre a 11 óra 40 perckor beérkezett hivatalos jelentés az orosz általános mozgósításról a helyzetet egészében tisztázta.

Mikor a kancellár megkapta az általános mozgósításról szóló hírt, átláthatta az orosz politika egész perfidiáját, amely akkor rendeli el az általános mozgósítást, mikor Németország semminemű mozgósítási intézkedést még nem tett és mikor Németország Grey közvetítő javaslata érdekében reá-feküdt Bécsre.

Bethmann most már érezhette, hogy többé tárgyalni nem lehet és hogy most már a katonáéké a szó, de azért megkísérelte, hogy még egy utolsó lépéssel megakadályozza a háború kitörését. Ezért nem rendeltette el az általános mozgósítást, amelyre gróf Pourtalès távirata után fel volt jogosítva, hanem csak a „Drohende Kriegsgefahr” rendelte el délután 1 órakor, amelyre aztán 24 óra múlva következett volna be a mozgósítás. Ezt a 24 órát a kancellár arra akarta felhasználni, hogy megállítsa az orosz általános mozgósítást, habár talán maga is érezhette, hogy csodának kell történnie, hogy a béke megmaradjon.

A francia ropaganda éveken keresztül azt hazudta a világba, hogy a „Drohende Kriegsgefahr” tulajdonképpen titkos mozgósítást jelent és például Berthelot a külügyi hivatal aligazgatója 1920 december 20 ki levelében a következőket írja: A német kormány július hó 31-én délben azon hamis ürügy alatt, hogy Oroszország elrendelte a szárazföldi és tengeri haderőinek mozgósítását, elrendelte a hadi állapotot, vagy a hamis név alatti mozgósítást. Ma tudjuk, a német mozgósítási tervből, hogy a „Drohende Kriegsgefahr” még egyáltalában nem jelentette a mozgósítást, azonban ezt a franciák is jól tudták és dacára ennek mégis titkos mozgósításnak híreszteltek a világ közvéleménye előtt. Tudniillik a francia vezérkari mű dicsekedésből elárulja, hogy a franciáknak sikerült 1914 májusában megszerezni a mozgósítási tervet, így tehát annak 20. fejezetében megtalálhatták, hogy a „Drohende Kriegsgefahr” még nem mozgósítás. Ha Sasonow a „Hat nehéz esztendőben” című művében újból azt állítja, hogy a D. K. titkos mozgósítás, akkor ezzel a tudatos valótansággal nem érdemes tovább foglalkozni.

Bethmann a békét úgy akarta még megmenteni, hogy délután 2 óra 4 perckor Vilmos császárral újból táviratot menteszt a cárhoz, amelyben II. Vilmos a béke érdekében kifejtett fáradozását újból elmondja és a mozgósítás miatt a felelősséget a cárra hárítja, és a távirat végén figyelmezteti a cárt, hogy Európa békéjét meg lehetne még menteni, ha Oroszország megszüntetné katonai készülődését. (D. D. z. K. 480. szám.)

Bethmann azután még külön utasításokat küld a párisi, londoni és pétérvári nagyköveteknek, amelyekkel meg akarta állítani a sors kerekét. Így a londoni nagykövetnek délután 3 óra 10 perckor azt táviratozza, hogy a közvetítő tárgyalások dacára Oroszország mégis elrendelte az általános mozgósítást, úgy hogy Németország a „Drohende Kriegsgefahr”-t volt kénytelen kihirdetni, amelyre, ha Oroszország 12 órán belül a háborús készülődését be nem szünteti, be fog következni az általános mozgósítás. (D. D. z. K. 488. szám.)

A párisi nagykövetnek Bethmann szintén bejelenti az általános mozgósítást és a „Drohende Kriegsgefahr” kihirdetését. Továbbá utasítja Schoen bárót, hogy kérdezze meg a francia kormányt, hogy német-orosz háború esetén semleges lesz-e, amire a válasznak 18 órán belül be kell következnie. Ha a francia kormány kijelenti, hogy semleges marad, amit a kancellár sem tételez fel, akkor a német nagykövetnek ki kell jelenteni, hogy a német kormány követeli Toul

és Verdun várának átadását, amely várakat az orosz-német háború befejezése után Németország újból visszaadja Franciaországnak. (D. D. z. K. 491. szám.)

A német kancellárnak ez az utasítása persze úgy az ententenál, mint sok pacifistánál, műfelháborodást idézett elő, pedig ez az utasítás teljesen megfelelt az akkori politikai helyzetnek. Azok akik ebben az okmányban német támadó szándékot látnak, azoknak fogalmuk sincs Németország katonai helyzetéről, amelybe Németország 1914 július 31 én került. A német kormány tisztában volt azzal, hogy orosz német háború esetén Franciaország is porondra fog lépni, mert ezt a francia-orosz szövetségi szerződés követelheti. Mikor tehát Oroszország Németország ellen is elrendelte a mozgósítást, akkor a német kormánynak legegységesebb kötelessége volt, hogy a franciáktól megkérdezze, hogy semlegesek fognak-e maradni orosz német háború esetén. Igenlő választ magában a német kormány készpénznek nem vehetett, hanem garanciákat kellett szereznie, hogy Franciaország fel ne használja a kedvező alkalmat, s akkor, mikor Németország összes csapatait Oroszország felé irányítja és mikor a német nyugati határ védtelen lesz, hirtelen támadással ne törjön be Németországba. Ebből a szempontból a legjobb biztosíték volt követelni a két legfőbb támadó kapunak, Tóul és Verdunnak az átadását. Bethmannak ez a követelése tehát távolról sem azt a célt szolgálta, hogy a franciákat háborúra izgassa, hanem ez a követelés végső önvédelmi preventív intézkedés volt, amely nélkül Németország Oroszországgal nyugodtan nem harcolhatta végig a háborút.

Bethmann gróf Pourtalès-val is közölte a „Drohende Kriegsgefahr” kihirdetését és utasította őt, hogy azonnal keresse fel Sasnowot, akinek adja tudtul, hogyha Oroszország 12 órán belül nem szünteti be a hadikészülődést a Monarchia és Németország ellen, akkor Németország is mozgósítani fog. (D. D. z. K. 490. sz).

Ez a távirat döntő bizonyíték arra nézve, hogy milyen békülékeny volt a német kancellár Oroszországgal szemben akkor, mikor az orosz mozgósításra nem a német mozgósítással válaszolt, hanem még egyszer utoljára felhívja Oroszországot, hogy szüntesse meg a katonai intézkedéseit Németország ellen.

Annál is inkább meg kell becsülni Bethmann békés állásfoglalását, mert mikor ő ezeket a táviratokat feladatta, akkor már olyan hírek birtokában volt, amelyek mutatták, hogy békés fáradozásainak nem sok! eredménye lehet, tehát ezáltal Németország katonai készenlétét is veszélyeztette.

Így 2 óra 45 perckor befutott I. Ferenc József válasza a német császár előző napi táviratára, amelyben bejelenti, hogy a németek által javasolt angol közvetítő javaslatot a Monarchia elutasította, továbbá pedig az orosz mozgósítás miatt bejelenti a Monarchia általános mozgósítását (D. D. z. K. 482. szám).

Alig érkezett be I. Ferenc József távirata, megérkezik 2 óra 52 perckor a cár távirata, amely elmondja, hogy technikai okok miatt az általános mozgósítás beszüntetése lehetetlen és azzal a valótlan érveléssel hozakodik elő, hogy az orosz mozgósítást a Monarchia mozgósítása idézte elő. (D. D. z. K. 487. szám).

Ezeknek a táviratoknak a birtokában aztán a német császár is belátta, hogy a háború kikerülhetetlen és azért délután 4 óra 40 perckor távirati választ ad I. Ferenc Józsefnek, amelyben bejelenti, hogy a német mozgósítást nem sokára elrendelik és hogy valószínűleg augusztus 2-a lesz az első mozgósítási nap. A császár a táviratában még arra kéri szövetségesét, hogy Szerbia a bekövetkező harcokban döntő szerepet ne játsszon, hanem a Monarchia összes csapatait Oroszország ellen indítsa és hogy a Monarchia mindent tegyen meg, hogy Olaszország a szövetségesei oldalán avatkozzon be a háborúba (D. D. z. K. 503. szám.)

Sajnos, a Monarchia hadvezetősége ezt a tanácsot nem követte, hanem megbocsáthatatlan gyengeséggel Szerbiában is győzni akart, miáltal az orosz főhadiszíntéren a legváltóságosabb pillanatban hadosztályok hiányoztak.

Este 8 óra 30 perckor a kancellár még egy második kísérletet tesz, hogy Londonon keresztül az oroszokra hatást gyakoroljon Tudniillik délután 3 óra 45 perckor érkezett meg a bécsi nagykövet jelentése (D. D. z. K. 493), amelyben a nagykövet kifejtette, hogy Bunsen a „Fremdenblatt” főszerkesztője előtt úgy nyilatkozott, hogyha Németország és a Monarchia igazolni tudják, hogy Oroszország a támadó fél, akkor az angol közvélemény meg fog változni és így az angol kormánynak meg lesz könnyítve a semlegesség melletti állásfoglalása. Ezért Bethmann Grey részére leírja az egész német közvetítés menetét, de azt is, hogy Oroszország milyen módon zavarta meg a közvetítést, mikor az általános mozgósítást elrendelte. A kancellár elmondja továbbá, hogy Németország nem nézheti tétlenül az orosz mozgósítást és azért Oroszország 12 órai határidőt kapott, amelynek elmúlása után Németország is mozgósítani fog; ez pedig a háborút jelenti.

A távirat végén pedig Bethmann arra kéri a nagykövetet, hogy gondoskodjon arról, hogy az angol sajtó az eseményeket úgy ismerje meg, ahogy ezek a valóságban leperegtek.

Mielőtt a július 31-i események leírását folytatnám ahogy ezek Londonban, Parisban és Pétervárt történtek röviden foglalkozom a franciák azon állításával, hogy Bethmann július hó 31-én hivatalosan kijelentette, hogy nem fogja megsérteni Belgium semlegességét. Ezzel a kérdéssel már azért is érdemes részletesebben foglalkozni, mert ki fog tűnni belőle, hogy a hivatalos francia történétírók, hogyan csinálnak és hamisítanak, hogy a németeket befeketítsék.

A francia szenátus 1919. évi 706. számú hivatalos kiadványában „Rapport de la commission d'enquête sur les faits de la guerre. Paris »Imprimerie du Senat Palais du Luxembourg 1919”-ban az áll, hogy „Bethmann-Hollweg július hó 31-én a belga kormány kérdezősködésére azt válaszolta hivatalosan, hogy Németország nem szándékozik megsérteni a belga semlegességet, azonban azt hiszi, hogyha ilyen nyilvános kijelentést leadna, akkor ez gyengítené a katonai helyzetén Franciaországgal szemben” ...

Ezt a jelentést a szenátus részére Bourgois és Page francia történettudósok készítették és jelentésük 1921-ben „Les origines et les responsabilités de la grand guerre”, „Preuves et aveux” cím alatt könyvalakban is megjelentek. Ennek a műnek 59-60. oldalán az előbb említett esemény a következő módon van tárgyalva: „Bethmann-Hollwegnek bele kellett harapni a savanyú almába. Július 29 én egy titkos különleges küldönc által a brüsseli német követnek utasítást küldött, amelyet ez csak távirati parancsra nyithatott ki: Ez az utasítás a belga király részére azt a követelést tartalmazta, hogy a német hadsereget a királyságán engedje keresztül. Ugyanabban az időben a német kormány érdemnek számította fel magának, hogy Angliában és Oroszországban a béke érdekében dolgozik. Két nappal azután a német kormány Albert király előtt tiltakozott az ellen, hogy ellene valamit forralna. Micsoda hazugságok! Mind ezek a gázságok, a kancellár ügyetlen beszédjét megmagyarázzák ugyan, habár ennek igazolását még nem jelentik.

Vagyis Bourgois és Pages egy kissé más fogalmazásban, de lényegileg ugyanazt írják a könyvükben, amit a francia szenátusnak jelentettek, de még fűszerezik az egészet azzal, hogy a német kancellárt gaznak és hazudozónak nevezik el

Ha Hollweg valóban július 31-én hivatalosan jelentette volna a belga kormány előtt, hogy nem akarja megsérteni a belga semlegességét és két napra mégis felszólítást intézett a

belga kormányhoz, akkor ez semmivel sem menthető perfidia lett volna.

Miután Bethmanntól ezt feltételezni egyáltalában nem lehet, mert még a legnagyobb ellenségei is abszolút bec sületes embernek tartják, habár működését egyenesen gyügének minősítik, azért a franciák ezen állítását, Schwertfeger ezredes a belga kérdés legalaposabb ismerője tüzetes bonckés alá vette, mikor is kitünt, hogy **Bourgois és Pages komolyan nem vehetők, mert okmányszerűleg bebizonyítható, hogy a német kancellár 1914 július 31-én sohasem állította, hogy nem fogja megsérteni a belga semlegességét, hanem ezt Bourgois és Pages a grand nation nagyobb dicsőségére egyszerűen francia espri-vel kigondolták és hamisítják és egy eseményt, amely már évekkkel ezelőtt történt meg, a Dreyfus-pör atmoszférájába beillő francia fantáziával július 31-re teszik át.**

A dolog előzménye az, hogy a vliissingeni erődítések miatt 1911-ben a francia és német újságok között igen éles vita fejlődött, mikor megpendítették azt a kérdést is, hogy francia-német háború esetén Németország meg fogja-e sérteni a belga semlegességet. Erre a vitára a belga kormány is figyelmes lett és a belga külügyminisztérium megkérte a német kormányt, hogy a belga közvélemény megnyugtatására a birodalmi gyűlés előtt nem hangozhatna-e el egy megnyugtató nyilatkozat.

Bethmann erre azt válaszolta, hogy Németország nem akarja megsérteni a belga semlegességet, ha azonban Németország ilyen kijelentést tenne, akkor ezáltal gyengítené katonai helyzetét Franciaországgal szemben, mert akkor Franciaország összes csapatait a keleti határára dobhatja.

Ezt az eseményt, amely 1911-ben játszódtott le; a két lelkiismeretes francia tudós egyszerűen úgy alkalmazza, hogy a német kancellár július 31-én tette volna azt a kijelentést, hogy nem fogja megsérteni a belga semlegességet.

Így aztán most már az olvasóimra bízom, hogy ők állapítsák meg, hogy ki a gonosztevő és ki hazudik, Bethmann-Hollweg-e, vagy Bourgois és Pages, akik egy három év előtti egész jelentéktelen eseményt 1914 július 31-ére tesznek át.

Bourgois és Pages nak ezen nagyszerű igazmondása már azért is érthetetlen, mert hiszen a belga szürkekönyv 12. számú okmánya pontosan leírja, hogy július 31-én a belga fővárosban mi történt. Ez az okmány elmondja, hogy július 31-én a belga külügyminiszter vezértitkára, Van der Eist báró

Bellow német követtel beszélgetett, aki előtt Bethmann 1911. évi és Jagow 1913. évi kijelentéseit felemlítette. A német követ válaszárol az okmány így emlékezik meg: „Von Bellow azt válaszolta, hogy ő tud v. Flotow úr kijelentéseiről és biztos abban, hogy az az érzület, amely akkor jutott kifejezésre, azóta sem változott. Vagyis a német követ, akinek fogalma sem volt, hogy a német haditerv milyen, semmitmondó udvarias választ adott.

Hogy pedig a német kormány a belga semlegesség kérdésében július 31-én senkit sem akart becsapni, legjobban látható abból is, hogy mikor ezen a napon Grey megkérdezte Berlinben, hogy Németország hajlandó-e tiszteletben tartani a semlegességet (D. D. z. K, 522. sz., A. K. K. 114. szám) akkor Németország kitérő választ adott. Tudniillik mikor július 31-én, délután ez az angol kérdés megérkezett már Berlinben, tudták, hogy az orosz általános mozgósítás miatt a háború többé el nem hárítható és miután azt nem válaszolhatták, hogy a belga semlegességet megsérteni nem fogják, katonai szempontból pedig a belgiumi átvonulást július 31-én még nem jelenthették be, azért Grey kérdésére a válasz Berlinből kitérő volt.

A pétervári események július 31-én a külügyi hivatal feljegyzéseiből és Pourtalès gróf emlékezéseiből vehetők ki. így a feljegyzések igazolják, hogy Sasonow először azt akarta, hogy az általános mozgósítást titokban vigyék keresztül, miután azonban ez technikailag nem volt lehetséges, július 31-én hajnalban kiragasztották a mozgósítási hirdetményeket, úgyhogy Pourtalès gróf erről már korán reggel tudomást szerzett. Pourtalès gróf tudta, hogy az általános mozgósítás mit jelent és azért azonnal a külügyi hivatalba hajtattott, hogy az általános mozgósítást megállítsa. Ott csak Sasonow segédjét Neratowat lálálta, akinek elmondta, hogy a tárgyalás stádiumában az orosz mozgósítás Németország kihívását jelenti és figyelmeztette Neratowot arra a különös tényre, hogy az orosz kormány még két nappal előbb ünnepélyesen kijelentette, hogy Németország ellen katonai intézkedéseket tenni nem fog, most azonban egyszerre az általános mozgósítást rendeli el, mikor tudja, hogy Berlin, Bécs és Pétervár között közvetít. Figyelmeztette továbbá Neratowot, hogy az általános mozgósítás Németországban igen nagy felzúdulást fog előidézni, mert azt fogják belőle kiolvasni, hogy Oroszország mindenáron a háborút akarja. A beszélgetés után Pourtalès gróf a német nagykövetségről telefonon felhívta a Peterhofban tartózkodó Sasonowot, aki előtt megismételte

azt, amit Neratownak mondott, azonban Sasonow semmitmondó választ adott.

Pourtalès gróf látván, hogy Sasonow milyen lelkiismeretlenül viselkedik, elhatározta, hogy magánál az orosz cárnál kér kihallgatást és tőle kéri a mozgósítás megszüntetését. A kérdezősködésére azt a választ kapta, hogy a cár azonnal fogadni fogja, mire kiutazott Peterhofba. Útközben találkozott Mossolow tábornokkal, akinek újból elmondta az orosz mozgósítás veszélyességét.

A cár Pourtalès grófot a kis Alexandra palotában igen barátságosan fogadta, megkérdezvén tőle, hogy hozott-e üzenetet Berlinből. A nagykövet nemmel felelt és felvilágosította a cárt, hogy a súlyos helyzetre való tekintettel bátor volt azzal a jogával élni, hogy mind nagykövet bejelentesse magát, hogy a cárt felvilágosítsa, hogy az orosz általános mozgósítás milyen veszélyt jelent az európai békére. Gróf Pourtalès a beszélgetés alatt észrevette, hogy dacára az ő komoly érvelésének, a cár a helyzet komolyságát nem ismeri fel és azért a szó szoros értelmében könyörgött a cárnak, hogy vonja vissza az általános mozgósítást. A cár azt válaszolta, hogy technikai okok miatt a mozgósítás vissza nem szívható. A további beszélgetés folyamán a cár megemlítette, hogy Németország a Monarchiára gyakoroljon nyomást. Pourtalès gróf erre megmagyarázta, hogy Németország csak barátságosan szoríthatja a Monarchiát, mert erőszakot már azért sem alkalmazhat, mivel az európai helyzet olyan, hogy Németország nem veszélyeztetheti a Monarchiával való szövetségi viszonyát. Pourtalès gróf figyelmeztette a cárt arra is, hogy a háború milyen veszedelmes a monarchista elvre is, amit a cár ugyan beismert, de a mozgósítást még sem akarta visszavonni, sőt mikor a nagykövet megjegyezte, hogy a békét másképp nem lehet megőrizni, akkor a cár az ég felé mutatott és azt mondta, „hogy akkor már csak ez az egy segíthet.”

Vajjon mikor a szegény fehér cár 1918-ban Jekaterinburgban, a hírhedt Ipatiew villában az utolsó pillanatát érezte, nem gondolt-e vissza 1914 július 31-re, mikor a német nagykövet könyörgött előtte, hogy vonja vissza az általános mozgósítást, amely kiváltotta a világháborút és előidézője lett a cári család borzalmas tragédiájának.

Az emberiség tragédiája volt, hogy II. Miklós Sasonow befolyása alatt állott és Pourtalès gróf hiába könyörgött nála.

A cár a beszélgetés után Pourtalès grófot igen kegyesen elbocsátotta, azonban az általános mozgósítást nem szivta vissza.

Mikor Pourtalès gróf távozott a cár szobájából, arról értesítették, hogy a cár házi minisztere, Frederichs gróf tár-

gyalni akar vele. Pourtalès gróf a minisztert a lakásán azonnal felkereste, akinek újból elmondta az orosz mozgósítás veszélyes voltát. Szavai igen nagy hatást gyakoroltak a miniszterre, aki elárulta a nagykövetnek, hogy a cárt a mozgósításra Suchomlinow és Maklakow miniszterek vették reá, de ő loyálisan megígérte, hogy mindent meg fog tenni, hogy a világháborút még utolsó pillanatban megakadályozza.

Július 31-én este 11 óra 10 perckor kapta meg Pourtalès gróf a német kancellár azon táviratát, amelyben Bethmann a mozgósítást arra az eshetőségre jelenti be, ha Oroszország a mozgósítást be nem szünteti. Pourtalès gróf ezzel a távirattal éjfélkor felkeresi Sasonowot és azt neki tudtul adta. Közöttük igen élénk vita fejlődött ki és Sasonow folyton azt hajtogatta, hogy a mozgósítást visszaszívni nem lehet és azt hangoztatta hogy a mozgósítás még nem jelenti a háborút és a mozgósítás alatt is lehet folytatni a tárgyalásokat. A kutató csak elámul azon a nagyfokú alakoskodáson, amellyel Sasonow a német nagykövettel el akarta hitetni, hogy a mozgósítás alatt is lehet tárgyalni, anélkül, hogy háborúnak kellene kitörni. Hiszen a legnaivabb ember is kénytelen belátni, hogy a további tárgyalások csak azt a célt szolgálták, hogy az orosz hadsereg nyugodtan befejezhesse a felvonulását a központi hatalmak ellen, mikor aztán az orosz hadsereg óriási túlerőben megkezdhetné volna az előnyomulást. Ezzel a központi hatalmak elvesztették volna a gyorsabb mozgósítás előnyét és akkor már az első napoktól kezdve a harc teljesen kilátástalan lett volna.

Természetesen Pourtalès gróf nem volt olyan naiv, hogy bevegve ezt a maszlagot és nyíltan azt válaszolta, hogy a háborút még a cárnak ez az ígérete se fogja tudni megakadályozni, hogy az orosz csapatok a tárgyalások alatt ellenségeskedésbe átmenni nem fognak. Továbbá megkérdezte Sasonowtól még azt is, hogy mi lesz akkor, ha az oroszok merev állásfoglalása folytán a tárgyalások eredménytelenek maradnak és hogy tud-e ez irányban valami biztosítékot nyújtani. Sasonow így sarokba szorítva kénytelen volt bevallani, hogy ilyen biztosítékot adni nem tud, mire Pourtalès gróf megjegyezte, hogy a német had vezetőségtől így nem is lehet rász néven venni, ha nem akar abba belemenni, hogy bevárja, míg Oroszország a német határokon felvonuljon a hatalmas csapattömegeivel. Ennél a beszélgetésnél Pourtalès gróf újból felhívta Sasonow figyelmét arra a tényre, hogy Németország mindent megtett, hogy Oroszország és a Monarchia között a tárgyalások meg ne szakadjanak, míg Oroszország minden ok nélkül elrendelte az általános mozgósítást, amelyet minden pillanatban vissza is lehet szívni és ez az orosz cárnak csak egy szavába kerülne.

Egy órai hiábavaló rábeszélés után Pourtalès gróf el-

távozott és az volt a benyomása, hogy Oroszország el van szánva, hogy a végső döntést kierőszakolja.

Sasonownak július 31-én délután a Monarchia nagyköveteivel is volt tárgyalása. Szápáry gróf, mikor a reggeli órákban megtudta az orosz általános mozgósítást, tisztába lehetett azzal, hogy most már mindennek vége, mikor megkapja Berchtold grófnak július 30 és 31-ről szóló két táviratát (II. O. V. K. III. 44, 45. szám), amelyekben utasítást kapott, hogy Sasonowval beszélje meg az ultimátumot. A nagykövet igen jól tudhatta, hogy ezek az utasítások az orosz általános mozgósítás folytán már túlhaladtak, de azért azokat igen helyesen Sasonow tudomására akarta hozni és pedig azért, hogy saját szavaival éljek, hogy ne dezavualja IL Vilmos azon állítását, hogy a Monarchia még most is tárgyalni akar, másodsor pedig szükségesnek tartotta, hogy mint megtámadott fél még egyszer utoljára igazolja a Monarchia jó szándékait és így Oroszországra még jobban rásüthesse, hogy nincs igaza (U. O. V. K. III. 75. szám).

A Monarchia nagykövetének ezt az állásfoglalását az entente éles kritika tárgyává tette akkor, mikor a francia sárga- és orosz narancskönyv hihetetlen hamisításait elfelejti kritizálni. Pedig ha a Monarchia nagykövetének július 31-i indokait vizsgáljuk, azok olyan tisztán állanak előttünk, hogy az ellenséges kritikával nem is érdemes foglalkozni, annál inkább sem, miután Szápáry gróf taktikája az orosz általános mozgósítás természetes következménye volt. Ha Szápáry gróf az orosz általános mozgósításról nem tudott volna, akkor a viselkedése kritika tárgyává tehető, de így a Monarchia nagykövete csak a kötelességét teljesítette.

Szápáry és Sasonow beszélgetése igen érdekesen folyt le. A nagykövet mindjárt megemlítette, hogy az utolsó utasításai még az orosz általános mozgósítás elrendelése előtti időből valók, mire Sasonow megjegyezte, hogy az orosz mozgósítás nem jelent semmit. A kutató elámul ennyi szemtelenségen, amellyel Sasonow a mozgósítást semminek tünteti fel és azzal a dajkamesével áll elő, hogy nem kell attól félni, hogy a fegyverek magától fognak elsülni, mert az orosz hadsereg olyan fegyelmezett, hogy a cár egy szavával a határról visszahívhatja.

Igazán nagyszerű dolog Sasonow ezen állítása. Mondjuk a tárgyalások a Monarchiával 5 hétig tartanak, mely idő alatt

111 orosz gyalog és 35 lovashadosztály a legnagyobb nyugalommal befejezte volna a felvonulást és abban a pillanatban, mikor már a központi hatalmak ki lettek volna szolgáltatva az orosz túlerőnek, akkor rendelte volna el a cár a hadsereg leszerelését. Ez pedig teljesen valószínűtlen, mert ha a volt központi hatalmak valóban megtették volna ezt az örültséget, hogy nyugodtan bevárják az orosz tömegek felvonulását, akkor az orosz hadsereg kimondhatatlan előnyös katonai helyzetbe került volna és ha ilyen előnyös helyzetben a cár elrendeli az orosz hadseregek leszerelését, akkor őt valóban furkós bottal kellett volna a trónról elkergetni. Azt hiszem ezekután mindenki beláthat Sasonow lelkületébe akkor, mikor a Monarchia nagykövetének letagadja az orosz mozgósítás jelentőségét.

Szápáry gróf a beszélgetés alatt elmondta, hogy gróf Berchtold Oroszországgal a legszélesebb alapon tárgyalni kíván és hajlandó a szerb ultimátum szövegét is megtárgyalni. Megemlítette továbbá a nagykövet, hogy ő tudja, hogy Oroszországnak az az álláspontja, hogy a Monarchia enyhítsen a jegyzéken, míg gróf Berchtold csak a jegyzék értelméről akar tárgyalni és ebben a kérdésben bizonyos ellentét van, amely felett nem lehet napirendre térni.

Csodálatosképpen erre az ellentétre Sasonow semmiféle súlyt nem fektetett, hanem a nagykövet lépését jó hírek minősítette és abban a Monarchia jóakarátának igazolását látta és azt ajánlotta, hogy a további tárgyalásokat Londonban folytassák le, Szápáry grófnak Sasonow ezen engedékenysége igen gyanús lehetett, mert újból figyelmeztette őt arra az ellentétre, amely a két felfogás között fennáll és meg is mondta, hogy Sasonow Szápáry lépését túlbecsüli, Szápárynak igaza volt, mikor nagy jelentésében (U. O. V. K. III. 97. szám), kételkedéssel fogadja Sasonow engedékenységét, mert az okmányok igazolják, hogy Sasonow Szápáry legutolsó lépését csak időnyerés céljából akarta felhasználni. Sasonow tisztában volt azzal, hogy gróf Szápáry utolsó lépése semmiféle közeledést már nem is jelenthetett, hiszen a nagykövet folytán visszatért a két különböző felfogás közötti ellentétre azonban dacára ennek, július 31-én az összes orosz nagyköveteknek azt táviratozta, hogy a szerb ultimátumról a Monarchia eszmecserét akar folytatni és ő ezt a lépést örömmel fogadja és azt ajánlja,

hogy ezeket a tárgyalásokat Londonban tartsák, miután reméli, hogy Anglia át fogja venni a tárgyalások vezetését. (Das russische Orangebuch 1914 135. szám.) A kutató nem tudja megérteni, hogy Sasonow Szápáryval való beszélgetés után, hogyan küldhette el ezt a táviratot, amely a nagyhatalmaknál valóban azt a benyomást idézte elő, mintha a Monarchia és Oroszország között barátságos tárgyalások kezdődtek volna meg, ami azonban nem felelt meg a valóságnak. Ma tudjuk, hogy ez a távirat csak azt a célt szolgálta, hogy Londonban fiktív tárgyalások kezdődjenek meg, amely idő alatt az orosz hadsereg nyugodtan befejezhette volna a mozgósítást és a felvonulást a központi hatalmak ellen.

A francia kormány működése július hó 31-én eléggé tisztázva van, dacára hogy a sárgakönyv okmányainak hitelessége még ma sincs bebizonyítva.

Reggel 3 órakor érkezik meg Parisba Cambon berlini francia nagykövet jelentése, hogy a francia kormány erőszojja ki azt, hogy Anglia közbelépjen, mert csak ez fog háttással lenni a német kormányra (Französisches Gelbbuch von 1914, 119. sz). Ennek a táviratnak a hatása alatt a reggeli órákban Poincaré elnöklésével minisztertanács ült össze, amelyen ő javasolta, hogy külön futárral küldjenek az angol királynak levelet, amelyben ő az angol kormány intervencióját kéri.

Ez a levél már este Londonban volt, azonban az eredeti sárgakönyvből hiányzik. Ennek a levélnek minden egyes sora valótlan. Így először Poincaré a levelében azt állítja, hogy a német katonai intézkedések a francia határon napról napra nagyobb mérvűek lesznek. Továbbá azt a valótlanágot hangoztatja, hogy Franciaország mindent megtett, hogy a békét megóvja és csak a legnélkülözhetlenebb katonai intézkedéseket teszi, akkor, mikor elrendelték a marokkói csapatok Franciaországba való szállítását. *A koronája a hazugságnak a levélben az az állítás, hogy Franciaország Oroszországnak mérsékletet ajánlott és hogy Oroszország ettől nem tért el és hogy Franciaország Grey utolsó javaslatának értelmében fog működni.* Teszi pedig Poincaré úr ezeket a kijelentéseket az angol király előtt, mikor egynéhány órával előbb a francia kormány az orosz nagykövetnek azt a tanácsot adja, hogy titokban készülődjenek, a francia hadügyminiszter pedig az orosz katonai attachénak azt ajánlja, hogy Oroszország kijelentheti, hogy a béke érdekében meglassíthatja, a mozgósítási előkészületeket, azonban ez az orosz kormány

ne tartsa vissza attól, hogy előkészületeit ne folytassa, sőt azokat meg is nagyobbíthatja, csak óvakodjon attól, hogy nagyobb csapatszállításokat eszközöljön. (Romberg, 37. oldal.)

Ha összehasonlítjuk ezeket a tanácsokat azokkal a szavakkal, amelyeket Poincaré az angol királyhoz intézett, akkor igazat kell adnunk Marguerittnek, aki Poincaré e levelére a következőt mondja: Ez a levél a legnevezetesebb okmány annak a gazemberségnek és ügyességnek az igazolására, amely uralkodók közötti levelezésben előfordult.

Az (U. A. O.) mutatják, hogy Parisból ezen a napon is valótlanságoktól hemzsegő jelentésben akarták a német katonai intézkedéseket bemutatni. Így Cambon ezen a napon bejelentette Greynek, hogy a német előőrsők a határ mentén állanak, hogy német járőrök átlépték a határt, hogy a 15-ik hadtest a határra előnyomult és hogy a németek az előkészületeket július 25-én kezdték meg és hogy tízezerszámmra hívják be a tartalékosokat. Hogy pedig például az utolsó hír milyen valótlanság, látható legjobban abból, hogy még augusztus 1-én, délben, jelenti az angol katonai attaché Berlinből, hogy tartalékos tisztet ugyan behívtak, de legénység még behíva nem lett.

Emeli pedig a francia kormány Londonban Németország ellen ezeket a valótlán kifogásokat, mikor a délután folyamán, – ahogy ezt a francia vezérkari munka igazolja, – Franciaország a legnagyobb mérvű katonai előkészületeket teszi. így Joffre tábornok délután 3 óra 30 perckor a francia kormány melléne a következő követelést szegezi:

„Ha a feszültség tovább tart és ha a németek diplomáciai tárgyalások jelszava alatt tervszerű mozgósításukat, amit e szó elhagyásával jelenleg végrehajtanak, folytatják, akkor a francia kormánynak feltétlen tisztában kell lennie azzal, hogy ma estétől kezdve a tartalékosok behívásának a couverture elrendelésénél minden további 24 órai halasztás maga után fogja vonni a felvonulásunknak hátrább felé való elhelyezését és ez a területünknek a feladását jelenti és pedig minden napi késésnek 15-20 km. felel meg. A legfőbb parancsnok ezért a felelősséget nem vállalhatja.”

Joffrenak ezt az ultimátumát csak a francia vezérkari mű árulta el és az tulajdonképpen valótlanság, mert neki legjobban kellett tudnia, hogy Németország július 31-én semmiféle tervszerű mozgósítást titokban nem végezhetett

és így ez az ultimátum a legtisztább háborús uszítás és a katonának illetéktelen beavatkozása volt az államügyekbe, mert hiszen miután Németország július 31-én még nem mozgósított, tehát Franciaországot semmiféle veszély nem fenyegette. Vajjon milyen diadalordítás hangzana s végig az entente berkein, ha Moltkenek ilyen hasonló ultimátuma létezne.

Szegény Moltke háborús uszítónak van kikiáltva, mert akkor, mikor a Monarchia 24 hadosztálya ellen Oroszország 55, Szerbia pedig 12 hadosztályt mozgósított, ő azt követelte, hogy a Monarchia is mozgósítsa 48 hadosztályát, míg Joffre minden ok nélkül követelte a francia mozgósítást valótlan indokolás alapján és mégis őt senkisémm minősítette háborús uszítónak.

Joffre határozott fellépésének meg volt az eredménye, mert a délután 5 órakerül ülésező francia minisztertanács elhatározta, hogy a couverture-re vonatkozó táviratot elküldi. Ez a távirat 5 óra 40 perckor ment el és benne elrendelik a couverture csapatainak felvonulását. A felvonulás 9 órakerül kezdődött meg. **Ezzel a távirattal automatikusan 11 gyalogsági és 3 lovassági hadosztály lett mozgósítva, vagyis a francia hadseregnek egynegyedrésze akkor, mikor még egyetlen egy német ezred sem mozgósított.** Azt hiszem, hogy a francia vezérkari mű ezen leleplezése talán végre ki fogja nyitni azoknak a szemét, akik még mindig azt állítják, hogy Franciaország még július 31-én is békés szándékkal viseltetett Németországgal szemben.

Július 31-én valószínűleg még a délelőtti órákban érkezett meg Parisban Cambon jelentése (F. S. K. 110. szám), amelyből Parisban megtudhatták, hogy a reggeli órákban a német nagykövet megkérdezte Greytől, hogy Anglia a készülő konfliktusban semleges fog-e maradni, amire válaszul azt kapta, hogy ha Franciaország belekeverődik a konfliktusba, Anglia is bele fog keveredni. Továbbá meg tudta a francia kormány azt is, hogy Londonban a reggeli órákban minisztertanács volt, amelyen Grey nem tudta keresztül vinni Anglia nyílt állásfoglalását Franciaország mellett, amin Cambon igen felizgult és megkérdezte Greyt, hogy be akarja-e várni azt az eshetőséget, hogy Németország bevonuljon Franciaországba és figyelmeztette őt arra, hogyha el akarja kerülni Európának 1870. évi tévedését, akkor már most figyelembe kell hogy vegye azokat

a körülményeket, amelyek között Franciaországot támogatni fogja. Grey azonban Cambon kérdésére kitérő választ adott, csak Nicholson, az angol külügyi hivatal háborúra uszító alállamtitkára bizalmasan figyelmeztette Cambont, hogy Grey az augusztus 1-í minisztertanácson újból sürgetni fogja ennek a kérdésnek a megvitatását.

Július 31-én érkezik meg Parisba Sasonownak úgynevezett második formulája (F. S. K. 113. szám). Ez a formula sem volt egyéb mint szemfényvesztés, ahogy ez az alábbiakból látható. Grey tudniillik július hó 30-án azt ajánlotta Pétervárnak (A. K. K. 103. szám), hogy fogadja el azon javaslatot, hogy Belgrádnak Ausztria által való megszállása után Ausztria ne nyomuljon tovább, hanem álljon meg, amíg a nagyhatalmak megkísérlik Szerbiát rávenni, hogy Ausztriának kielégítő elégtételt adjon. Sasonow erre a javaslatra a következőket táviratolta Parisba és Londonba:

„Ha Ausztria beleegyezik abba, hogy csapatainak szerb területen való előnyomulását beszünteti és ha elismeri, hogy az osztrák-szerb konfliktus európai érdekű kérdés és beleegyezik abba, hogy a nagyhatalmak vizsgálják meg azt, hogy Szerbia az osztrák-magyar kormánynak milyen elégtételt adhat anélkül, hogy szuverén állami jogain és függetlenségén csorba ne essék, akkor Oroszország kötelezi magát, hogy várakozó álláspontra helyezkedik.”

Ez az a híres formula, amelyet az entente írók oly nagyon előtérbe helyeznek és azzal az orosz békülékenységet akarják igazolni, de közben bölcsen hallgatnak, hogy ugyanazon a napon, mikor Sasonow ezt az állítólagos békeformulát elküldte, a német nagykövet majdnem egész nap könyörgött, hogy az általános mozgósítást szívják vissza, amit azonban Sasonow megtagadott. Különben is a formula tüzetes vizsgálata igazolja azt, hogy ez a Grey-féle javaslat igen ügyes kicsavarását jelenti. Grey tudniillik hozzájárul ahhoz, hogy a Monarchia megszállja Belgrádot, vagy más hatírminti területet, míg Sasonow, dacára hogy tudja, hogy a Monarchia még meg se kezdte az előnyomulását mégis azt követeli, hogy a csapatainak előnyomulását szüntesse meg, vagyis még Belgrád elfoglalásához sem akar hozzájárulni.

Viviani mikor ezt a javaslatot megkapta, tisztába lehetett azzal, hogy ez már nem az eredeti Grey-féle javaslat, de ő azért ezt a formulát arra használja fel, hogy a rágalmak

egész özönét zúdítsa a Monarchiára és Németországra. Ezek a tudatos rágalomok a francia sárgakönyv 114. számú okmányát képezik és benne a következő jellegzetes kitételek fordulnak elő: 1. Azok a fáradozások, amelyeket Anglia és Oroszország párhuzamos akcióival Franciaország buzgó támogatása mellett Bécs és Pétervár közvetlen megegyezésének érdekében vagy a négy hatalomnak megfelelő formában történő közvetítő akciója érdekében történtek, most egybefolynak. Oroszország új bizonyítékát adja annak, hogy a megegyezést óhajtja. (Ez a mondat elejétől végig valótlanág). 2. Igaz, hogy egyrészt Németországnak a válság kezdete óta tanúsított az a magatartása, hogy minden hatalomnál szakadatlanul bizonyíttatta békés szándékait, ugyanakkor azonban huzakodó vagy tagadó magatartásával minden egyeztető kísérletet meggátolt s nagykövetével szakadatlanul táplálta Bécs engesztelhetetlenségét, másrészt a német katonai készülődések amelyek július 25-én kezdődtek és azóta szakadatlanul folynak... Ez a mondat nemcsak valótlanág, hanem éppen Viviani részéről tudatos hazugság jellegével bír és a 114-es okmány a maga egészében, rekordszámba menő hazugságok gyűjteménye. Igen nagy a gyanú, hogy az eredeti távirat egész másképp hangzott, hanem azt utólag dolgozták át Németország hátrányára. Este 7 óra körül megjelent Viviani miniszterelnöknél Schoen báró német nagykövet és átadta neki a kormányának a bejelentését az orosz általános mozgósításról és a „Drohende Kriegsgefahr” kihirdetéséről és megkérdezte Viviant, hogy orosz-német konfliktus esetén milyen lesz Franciaország állásfoglalása és bejelentette, hogy a válaszáért szombaton augusztus 1-én délután 1 órakor fog eljönni. Viviani a német nagykövetnek azt válaszolta, hogy ő még nem tud semmit az állítólagos orosz mozgósításról.

Viviani ezen válaszát részletes vizsgálat tárgyává teszem, mert ragyogóan ki lehet mutatni és döntően be lehet bizonyítani, hogy Viviani ez esetben is tudatosan valótlant állított a német nagykövet előtt, mikor azt hangoztatta, hogy ő az orosz általános mozgósításról semmit sem hallott.

Így ma már bizonyított tény, hogy Paleologue július 30-án este jelentette az orosz általános mozgósítás megkezdését Parisba. Továbbá tudjuk, hogy Cambon berlini nagykövet 3L-én 12 óra 57 perckor táviratot küldött oly tartalommal, hogy Pourtalès gróf jelentette az orosz általános mozgósítás elrendelését. Ez a távirat a „L'union Sacré” sze-

rint (446. oldal) délután 3 óra 30 perckor érkezett Parisba. Továbbá tudjuk, hogy Cambon még egy második táviratot küldött (F. S. K.), amelyben jelenti, hogy Jagow külügyi államtitkár neki bejelentette az orosz általános mozgósítás elrendelését és a „Drohende Kriegsgefahr” kihirdetését. Ez a távirat a „L'union Sacré” szerint délután 4 óra 25 perckor érkezett Parisba. Tudjuk továbbá, hogy a délután folyamán a francia Havas-ügynökség is jelentette Berlinből az orosz általános mozgósítást, tehát mikor aznap este Schoen báró Vivianinak az orosz általános mozgósítást jelentette, ő már négy abszolút biztos hírből tudta az orosz általános mozgósítás elrendelését, sőt a Cambon-féle táviratokat délután 5 órakor a minisztertanács tárgyalta is és ő mégis azt mondta Schoennek, hogy ő semmit sem tud az orosz általános mozgósításról. És az ilyen egyén merre az ő „Réponse au Kaiser”-jében II. Vilmos császár szavahihetőségét kétségbe vonni.

Viviani a német nagykövetnek a bejelentését a F. s. K. 117-ik okmányába rakatta bele és ez az okmány igen jó bizonyíték, hogy miként befolyásolták a francia sárgakönyv segítségével a francia közvéleményt. A sárgakönyvben a 117-es okmány a következő szavakkal kezdődik: A német kormány délben elhatározta, hogy minden olyan katonai intézkedést megtesz, amelyeket az úgynevezett „háborús veszély” állapota maga után von . . . Az eredeti táviratban azonban ez a mondat így hangzik: A német kormány, miután azt állítja, hogy az orosz kormány elrendelte szárazföldi és tengeri haderőinek mozgósítását, ma délben elhatározta, hogy megteszi azokat az intézkedéseket, amelyeket a háborús veszedelem állapota követel.

Ha ezt a két mondatot egymással összehasonlítjuk, mindjárt kitűnik, hogy a sárgakönyv okmányából kimaradt a hivatkozás az orosz általános mozgósításra, mert akkor a francia közvélemény már 1914-ben megtudta volna, hogy Németország volt a megtámadott fél, mert hiszen az oroszok mozgósítottak előbb.

Alig hogy a német nagykövet elhagyta Vivianit, érkezett meg Pétervárról este 8 óra 30 perckor Paleologue távirata, amelyben újból jelenti az általános orosz mozgósítást és pedig a következő szavakkal: „Az orosz hadsereg általános mozgósítása elrendeltetett”. Ez a távirat képezi a sárgakönyv 118-ik okmányát, amely szó szerint így hangzik:

Ausztria általános mozgósítása és Németországnak hat nap óta titokban, de szakadatlanul végrehajtott mozgósítási intézkedései következtében kiadták az orosz hadsereg általános mozgósításának parancsát, miután Oroszország súlyos veszedelem nélkül nem tűrhette tovább, hogy megelőzzék; valójában csak olyan katonai intézkedéseket tesz, amelyek megfelelnek Németországnak. Oroszország tudván, hogy Németország fegyverkezik, parancsoló stratégiai okoknál fogva nem habozhatott a maga részleges mozgósítását átváltoztatni általánossá.

Vagyis a francia igazmondás Paleologue 8 szavából 88 szót gyártott és Poincaré, az államfő 1921-ben megjelent művének 261. oldalán ezt a hamisított okmányt olvasóinak valódi okmányként adja be, pedig tudta, hogy ez hamisítvány, mert Paleologue 8 szavú táviratát július 31-én, az este 9 órakor megtartott minisztertanácson Poincaré jelenlétében letárgyalták.

Olvasván ezt a förtelmes hamisítványt, a kutató szeme előtt elvonul a háborús bűnösség kérdésével foglalkozó irodalom és akkor kitűnik, hogy ebben a táviratban előforduló hazugságok majd 10 éven keresztül képezték a volt központi hatalmak háborús bűnösségének alapjait és ezzel a gyalázatosan meghamisított távirattal igazolták az egész világ előtt az orosz általános mozgósítás szükségességét, amelyet mással, mint piszkos hazugsággal igazolni nem is lehetett.

A sárgakönyv 118-ik okmányának kézzel írott fogalmazványát el kellene helyezni a Louvre legelőkelőbb helyére, mint a grande Natione államférfiai igazmondásának, becsületességének és esprit-jének legragyogóbb gyöngyét.

Mikor megérkezett Paleologue esti 8 óra 30 perckori távirata, este 9 órakor újból minisztertanács ült össze, amely éjjel 12 óra 15 percig tartott. Ezen a minisztertanácson, ha Poincaré és társai valóban akarták volna a békét, alkalom lett volna, Paleologue távirata birtokában követelni az orosz mozgósítás visszaszívását. Ehelyett azonban, ahogy Iswolski 215. számú táviratából (Romberg 40. sz. oldal) kivehetjük, az orosz katonai attasé a minisztertanács után Pétervárra a következőket jelenti: **„A francia hadügyminiszter szívélyes és emelt hangon tudomásomra adta, hogy a kormány szilárdan a háború mellett határozott és arra kért, hogy**

tegyünk eleget a francia vezérkar azon reményének, hogy összes erőfeszüléseink Németországnak fognak szólni és hogy. Ausztria quantitáé negligéable-ként lesz kezelve.”

Ugyanakkor a hadügyminiszter, ahogy ezt a vezérkari mű igazolja, 1 órákor éjfélt után az összes parancsnokló tábornokokhoz a következő táviratot menesztette: „Valószínű, hogy ma augusztus 1-én, délután, ki lesz adva a mozgósítási parancs. Tegye meg haladéktalanul az összes belszolgálati intézkedéseket a mozgósítás megkönnyítése érdekében.”

Tette pedig a francia kormány ezt az elhatározást akkor, amikor még Németország nem is mozgósított, Oroszágnak tyadat még nem üzent és a belga semlegességet nem sértette meg és mikor csak egynéhány órával előbb mutatták be az angol királynak Poincaré azon levelét, amelyben azt állítja, hogy a francia kormány mindent megtett, hogy a békét fenntartsa és hogy az orosz kormányra a béke érdekében nyomást gyakorolnak.

Azt hiszem talán az egész világtörténelemben, még sohasem sikerült annyira rábizonyítani egy államfőre, hogy tudatosan valótlan mondott, mint Poincaréra az angol királyhoz írt levelével kapcsolatosan.

Hogy pedig július 31-én este a francia kormánynak igenis alkalma lett volna Oroszágra a béke érdekében nyomást gyakorolni, de nem akarta arra megint döntő bizonyíték gróf Szécsénnek a Monarchia párisi nagykövétének július 31 -i lépése, amely a francia kormány viselkedése miatt eredménytelen maradt.

Tudniillik gróf Szécsén észrevette, hogy milyen nagy hatással lehet az entente közvéleményére a Monarchiának ama határozott kijelentése, hogy Szerbia területi integritását nem akarja bántani és azért kérte, hogy ezt a kijelentést a francia kormánynak tudtul adhassa. Ehhez végre gróf Berchtold július 31-én hozzájárult és felhatalmazta a nagykövetet, hogy a legsürgősebben jelentse ki a francia külügyminiszter előtt, hogy Bécs Péterváron már hivatalosan kijelentette, hogy területi hódításokat Szerbiától nem is akar és hogy állami szuverenitását nem akarja bántani. (U. O. V. K. III. 62. szám.)

A nagykövet azonnal a külügyminisztériumba sietett, de éjjel 11 óra körül Vivianit nem találta meg, mert az minisztertanácson vett részt, hanem Philippe Berthelot-tal, a politikai osztály helyettes igazgatójával tárgyalt, akinek gróf

Berchtold utasítását elmondta. Berthelot azt tudomásul vette, azonban mint magánvéleményt hozzátette, hogy a szerb kérdés, a német demars folytán már egészen háttérbe szorult.

A nagykövet ennek azonnal ellentmondott és kijelentette, hogy az ő felfogása szerint a konfliktus még mindig el volna intézhető, ha Szerbia elhatározná, hogy a Monarchia jegyzékét elfogadná.

Gróf Szécsén azután eltávozott, mert látta, hogy Berthelot a dolgot nem nagyon pártolja, mivel a francia külügyi hivatalban, a szerb-osztrák konfliktus elintézését már nem tartják lehetségesnek, de ezt nem is akarják

A valóságban azonban Berthelot reggel 6 órakor a bécsi, pétervári és római nagyköveteknek 6 órakor a „L'union sacré” szerint a következő táviratot menesztette:

Szécsén gróf tegnap kijelentette, hogy az osztrák-magyar kormány Pétervárt hivatalosan kinyilatkoztatta, hogy terület foglalásra nem gondol és Szerbia állami szuverenitását bontani nem akarja. A császári kormány a Szandzsákra való igényét is tagadja. A desinteresement-ről szóló kijelentések azonban csak akkor érvényesek, ha Ausztria és Szerbia között a háború lokalizálódik, miután az európai háború lehetőségeit elhatárolni lehetetlenség.”

Szécsén gróf mint magánvéleményt hozzáfűzte, hogy a kérdést még lehetne rendezni, miután a mozgósítás még nem jelenti a háborút és még egynéhány nap marad a tárgyalásokra. Szerbia dolga Ausztriától kérni a feltételeket. Az osztrák nagykövet egyes egyéni szavai arra engednek következtetni, hogy ő még nem tart minden közvetítést hiábavalónak.

Az osztrák nagykövetnek demarse-ja Sasonowval erősíti ezt a benyomást. Úgy látszik miután másrésről az orosz kormány az angol javaslatot elfogadja, a béke még e megkészt órában is fenntartható lesz, ha a béke utáni kívánság Berlinben is őszinte.

P. o. Berthelot.

A világháború alatt, mikor a sárgakönyvet összeállították, a francia kormány érezhette, hogy igen nagy felelősség hármlik rája, mert Szécsén gróf lépését erőteljesebben nem támogatta és azért az igazolására Berthelot távirata helyett a következő táviratot gyártották, amely távirat a sárgakönyv 120. sz. okmányát képezi és így hangzik:

„Ausztria követei két békés természetű lépést tettek. Egy meglehetősen határozatlant Parisban és egy határozottat Pétervárott.

Gróf Szécsén felkeresett, kijelentvén, hogy az osztrák kormány Oroszországot hivatalosan értesítette, hogy nincsenek

terület szerzésre irányuló szándékai és Szerbia állami szuverenitását nem fogja érinteni és elutasítja magától a Szandzsák megszállásának minden gondolatát. Azonban ezek az érdektelenségi kijelentések, csak akkor érvényesek, ha a háború elszigetelve marad Szerbia és Ausztria között, mert az európai háború olyan lehetőségek előtt nyitja meg az utat, amelyeket előre látni lehetetlen. Ezen nyilatkozatok magyarázata során megértette az osztrák nagykövet, hogyha kormánya nem is válaszolhatott, azon hatalmak kérdéseire, akik saját nevükben beszéltek kétségtelenül válaszolhat Szerbiának, vagy egy olyan hatalomnak, amely Szerbia nevében kérdezné meg a feltételeket. Hozzáfűzte, hogy van talán még; egy másik lehetőség is.

Pétervárott meglátogatta az osztrák nagykövet Sasonow urat és kijelentette előtte, hogy kormánya beleegyezik a Szerbiához intézett ultimátum alapjainak megvitatásába. Az orosz miniszter kielégítőnek találta ezt a választ és azt javasolta, hogy az előzetes tárgyalások Londonban a hatalmak részvétele mellett történjenek meg. Sasonow úr elvállalta, hogy ezen tárgyalások vezetésére megkéri az angol kormányt és igen fontosnak minősítette, ha Ausztria Szerbia ellen irányuló műveleteit felfüggesztené.

Ezekből a tényekből kitűnik az, hogy Ausztria végre megegyezést akar, valamint, hogy az orosz kormány hajlandó az angol javaslat alapján tárgyalásokba fogni.”

Eddig a 120-as számú okmány körülbelül egyezik Bertelot táviratával, ami azonban most jön az tiszta kitalálás és így szól:

„Sajnos, úgy látszik, hogy ezeknek a szándékoknak, amelyek a békés megoldás reményét keltik, az a sorsuk, hogy Németország magatartása miatt hajótörést szenvedjenek. Ez a hatalom valóságos ultimátumot készített, amely az orosz kormánynak 12 órai időt ad arra, hogy leszereljen úgy Németország, mint Ausztriával szemben; ma délbén jár le ez a határidő. Ez az ultimátum nem igazolható, mert hiszen Oroszország elfogadta az angol javaslatot, amely magában foglalja valamennyi hatalom katonai készülődéseinek megszüntetését

Németország magatartása azt mutatja, hogy háborúra törekszik. Tulajdonképpen Franciaország ellen akarja a háborút. Amikor tegnap Schoen úr megjelent a Quai d'Orsay-on és megkérdezte, hogy Franciaország egy német-orosz konfliktus esetén hogy fog viselkedni, pedig viszály Franciaország és Németország között nem is forog fenn és noha a konfliktus kezdete óta mindig erőlködünk és még ma is mindent elkövetünk a békés megoldás érdekében. Hozzá fűzte ehhez

még azt a kérést, hogy adjam át tiszteletét és köszönetét a köztársaság elnökének és megkért, hogy legyünk olyan szívesek és „tegyünk intézkedéseket saját személyére vonatkozólag”. Tudjuk továbbá, hogy a nagykövetség irattárát már biztonságba helyezte. A diplomáciai viszonyoknak ez a megszakítása minden közvetlen konfliktus nélkül és anélkül, hogy határozott tagadó választ kapott volna, jellemzi Németországnak azt az elszánt elhatározását, hogy Franciaország ellen háborúba induljon. Békés fogadkozásainak őszinteség hiányát az a szakítás demonstrálja, amelyet Európára abban a pillanatban kényszerít rá, amelyben a tárgyalások megkezdését végre Ausztria Oroszországgal egyértelműen elfogadta.”

Így hangzik a francia sárgakönyv 117. számú okmánya, amely a 118. okmány mellett a legtöbb hazugságot és valótlanságot tartalmaz, amelyek segítségével a francia kormány Németországra akarja kenni azt a mulasztását, hogy Szécsény gróf javaslatát nem kezelte elég komolyan.

Július hó 31-én este 8 óra 30 perckor érkezett meg Parisba Dumaine este 6 órakor feladott távirata, hogy a Monarchia elrendelte az általános mozgósítást, mely távirat képezi a francia sárgakönyv 115-ik okmányát, amelybe azonban a közvélemény megtévesztésére belerakták a szavakat: *ma korán reggel*, hogy így az orosz mozgósítást a monarchia mozgósításával tudják igazolni. Az eredeti távirat már az esti 9 órai minisztertanács előtt feküdt és belőle kivehették, hogy a Monarchia nem mozgósított Oroszország előtt, de ennek dacára Poincaré és Viviani a következő napon az angolok előtt azt hangoztatták, hogy az orosz mozgósítás csak a Monarchia általános mozgósítása után következett be.

Július 31-én az esti órákban meggyilkolták azt az embert, aki a francia szocialista pártokra nagy befolyást gyakorolt és aki talán egyedül képes lett volna megakadályozni Franciaországnak háborúba való belépését. Ez az ember volt Jean Jaurès.

Ő talán egyedül ismerte fel a francia és orosz kormányoknak perfid játékát és ezt még utolsó pillanatban le akarta leplezni. Július 29-én a belga Vanderveldenek panaszkodik, hogy a francia kormány megtudná akadályozni, a háborút azonban Parisban mindenáron akarják a háborút, mert beteges becsületvágy uralkodik és mert Parisban és Londonban a börzén Pétervárra spekulálnak (Scheidemann a birodalmi gyűlésen 1916 április 6-án). Július 30-án Pressemane kamarai képviselő előtt Jaurès úgy nyilatkozott, hogy Franciaország Oroszország kezében csak játékszer és követelte, hogy

Parisból az orosz kormányra nyomást gyakoroljanak. Július 31-én este Jaurès a francia kamarában, nagy beszéd keretében le akarta leplezni a francia kormányt és Iswolskit, akiről rövidesen halála előtt úgy nyilatkozott, hogy „Iswolski ez a gazember, most már keresztül viszi a háborúját”. Jaurès beszédjére azonban már többé sor nem került, mert a háborús pártnak egy hitvány tagja revolverlövésekkel agyonlőtte. A gyáva gyilkost a háború alatt elzárva tartották, a világháború után pedig felmentették azzal az indokkal, hogy Franciaországnak nagy szolgálatot teljesített Történt pedig ez abban az országban, ahol hidegvérűen ártatlanul az ördög-szigetre cipelték Dreyfust és ártatlanul meggyilkolták Mata Harit a táncosnőt és ahol Malvyt, Caillauxt és Judet az akasztófára akarták juttatni Mikor pedig ez nem sikerült, akkor börtönbe juttatták őket. Csak pöreik újrafelvételénél tűnt ki, hogy elítéltetésük nem véletlen tévedés, hanem szándékos célzattal történt a francia igazságszolgáltatás nagyobb dicsőségére.

„Jaurès többféleképpen ítéltető meg, de meg kell állapítani, hogy ő volt annak a szociális világnézetnek legmarkánsabb képviselője, amely körömszakadtáig ellenezte a háborút. Mikor ez azonban kitört, akkor annak keresztülharcolásában minden erejével közreműködött volna, ahogy ezt a francia szociáldemokraták a világháborúban a valóságban meg is tették. Ez a világnézet azonban a német szociáldemokráciából hiányzott, mely hiány legalább is olyan nagy mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a központi hatalmak elveszítették a világháborút, mint az elkövetett hadvezetői hibák.

Londonban július 31-én Grey helyzete nem volt valami rózsás. *Tudniillik majd az egész angol közvélemény szenvedélyesen a háború ellen foglalt állást, ami látható az angol lapok akkori vezércikkeiből.* Ezen nem lehet csodálkozni, mert egész Angliában csak Grey, Asquith, Haldane, Churchill voltak a háború mellett, miután csak ők tudták egyedül, hogy Angliának szerződéspótló szóbeli becsületbeli megállapodása volt Franciaországgal, amelynek alapján francia-német háború esetén Anglia köteles volt segíteni. Grey tehát július 31-én igen nagy dilemában lehetett és nem tudta, hogy a háború ellenes angol közvéleményt milyen módon ugrassza be a háborúba, mert azzal tisztába volt, hogy az esetben, ha előhossa a szóbeli becsületbeli megállapodást Franciaországgal, akkor őt a felháborodott nép és a parlament egyszerűen elsöpörte volna. *Miután azonban Bethmann elkövette azt a kimondhatatlan politika*

baklövést, hogy az előtte való napon Greynél tapogatózott a belga semlegesség kérdésében és sejtetni engedte, hogy Németország azt meg fogja sérteni, azért Grey július 31-től kezdődőleg a belga semlegességet használja fel arra, hogy az angol nemzetet háborúba kergesse.

Hogy pedig az angol közvélemény mennyire ellenezte a háborút, idézek egynéhány angol újságcikket, amelyek a Monarchia ultimátumának átadása után jelentek meg. Így a „Daily Chronicle” amely igen közelállott Lloyd George-hoz a Monarchia ultimátumáról így ír:

„Az osztrák jegyzék igen komoly, de nem komolyabb, mint ahogy ezt a Monarchia igazolt önvédelme követeli... Ilyen dolgokat Ausztria a szomszédos államtól nem tűrhet el, ha nem akarja veszélyeztetni a tekintélyét és a létét... Szerbia ügye rossz ügy és Szerbia álláspontját se Oroszország, de még kevésbé a trippel entente többi államai sem képviselhetik. Oroszország legjobban tenné, ha Szerbiának azt tanácsolná, hogy engedjen, de örködhet a felett, hogy Ausztria az országot ne anektálja.

Még élesebben nyilatkozik a „Daily News” amely a következőket írja:

„Ausztria követelései semmi olyat nem tartalmaznak, ami a valóságban nem bírható ki. Ausztria felháborodása természetes és nem igazságtalan. Szerbia legjobban tenné, ha mindenben alávetné magát.

Az előkelő konzervatív irányú „Observer” pedig a következő igen jellemző megállapítást teszi:

„Reméljük, hogy Anglia közvéleménye nehezen fogja elhatározni magát arra, hogy elítélje az osztrák politika kemény elhatározását és senki sem fogja ujjával vagy hangjával erősíteni Szerbia makacsságát. Továbbá védeni fogja a megfelelő megérdemelt büntetés elől... Nekünk Oroszországot abban kell segítenünk, hogy garanciát kapjon Szerbia függetlenségének megsemmisítése ellen, anélkül azonban, hogy a vétkes államot megvédenénk a kielégítő büntetés elől”. (Frobenius Schwertschrift 3. sz. füzet 27-ik oldal.)

De nemcsak ezek az újságok írnak így, hanem kevés kivétellel majdnem valamennyi és így Grey július 31-én nem érezhette magát biztosnak a dolgában. De ahogy Grey aztán július 31-től augusztus 4-ig az angol közvéleményt megváltoztatta, ez a működése sehogy sem illeszthető be a saját emlékirataiba. Ezekben semmire sem emlékszik pontosan és azokban minden időrendi következés célzatosan össze-vissza van keverve, csakhogy semmiféle dolog pontosan kivehető ne legyen.

Az új angol okmányok azonban egész meztelenségében mutatják be Greyt és működése most már valóban egészen tisztán áll előttünk és *mondhatni, hogy emlékiratainak semmi nevezendő történelmi értéke nincs, miután azok csak az események elhomályosítását tartják szem előtt.*

Július 31-én a délelőtti órákban angol minisztertanács volt, amelyben Grey az angol közbelépést hozta szóba, azonban a kabinet tagjai túlnyomó része **a leghatározottabban ellenezte, hogy Anglia háborúba keveredjen.** Azonban Grey igen ügyesen szóba hozta a belga semlegességet és a kabinet valóban hozzájárult ahhoz, hogy úgy Franciaországot, mint Németországot megkérdézzék, hogy tisztelni fogják-e a belga semlegességet.

Az ülés után Grey Cambon francia nagykövettel beszélt, akinek elmondta a minisztertanács határozatát és azt azzal indokolta, hogy a kereskedelmi és pénzügyi helyzet igen komoly és a teljes gazdasági összeomlás veszélye forog fenn, de ha Anglia nem avatkozik a háborúba, akkor talán meg tudja akadályozni az európai hitel teljes összeomlását.

Cambon egészen felizgult Grey szavai miatt és megkérdte tőle, hogy Anglia azt a hibát fogja-e elkövetni, mind 1870-ben és követelte, hogy Anglia már most határozza el magát a segítségre, miután erre Franciaország számít. (F. s. k» 110. szám.)

A kabinet békés határozata felett a két angol külügyi alállamtitkár Crowes és Nicholson igen felizgultak és mind a ketten memorandumot nyújtottak be Greyhez, amelyben követelték Angliának háborús beavatkozását. Crowe egész nyíltan megmondja, hogy az az elmélet, hogy Anglia egy nagy háborúba nem avatkozhat be, azt jelenti, hogy Anglia lemondott állami önállóságáról. Akkor az eddigi nagy kiadások úgy a hajóhadra, mint a szárazföldi hadseregére semmivel sem indokolhatók. Gazdasági pánik minden háborúnál előfordul és a Balance of Power egy olyan állam által nem tartható fel, amely harc képtelen. Crowes továbbá állást foglal az ellen is, hogy Angliának nincs írásbeli kötelezettsége, hogy Franciaországot segítse és ezt a tényt ugyan bevallja, de kijelenti, hogy az Entente létrejött és úgy van megerősödve és kipróbálva, azután úgy is lett ünnepeve, hogy igazolva van az a felfogás, miszerint erkölcsi kapcsolat van. Továbbá megállapítja, hogy az egész entente-politikának nincs semmi értelme, ha Anglia igazságos konfliktusban barátainak oldalára nem áll. Végül pedig megállapítja, hogy jelenleg nem

is arról van szó, hogy Anglia viselhet-e egyáltalában háborút, hanem arról, hogy a mostani háborúban részt fognak-e venni. Ha tehát így fogják a kérdést feladni, akkor reméli, hogy el fogják ismerni Anglia jogát és kötelességét, hogy Franciaországot a nehéz pillanatokban segítse. (U. A. O. 369. szám.)

Vagyis nem a Belga semlegesség megsértése miatt akarja Crowes Angliát háborúba keverni, hanem azért, mert Anglia becsületbeli kötelessége Franciaországnak segíteni, továbbá mert ez politikai szükségesség volt.

Nicholson követeli az azonnali angol mozgósítást, mert szerinte a német betörés Franciaországba meg fog történni és akkor a közvélemény Franciaországnak segíteni fog, azonban kérdéses, hogy ez a segítség a késői mozgósítás miatt nem-e fog elkésni. (U. A. O. 368. szám.)

Erre a javaslatra Grey a következő igen fontos megjegyzést teszi:

„Ez valóban így van. Nekünk elő kell készülnünk és azt hiszem, hogy ezt holnap reggel mérlegelni kell „

Hogy pedig Grey július 31-én mennyire amellet volt, hogy Anglia beavatkozzon a háborúba, látható Cambonnak este 9 óra 49 perckor feladott táviratából, amelyből kivehető, hogy Grey az azonnali beavatkozás mellett van, és ezzel Lychnowskit meg is fenyegette, de a minisztertanács azt hitte, hogy a kormány nem fogja tudni megkapni a parlament hozzájárulását. Wegerer „Das französische Gelbbuch 1914e. (119. d.) szám.

De Greynek július 31-iki igyekezetét, hogy Angliát háborúba rántsa bele, más okmányok is igazolják. Így Guillome, a párisi belga követ, ezen a napon azt táviratozta Bruxellesbe, hogy Colion őrnagy belga katonai attaché jelenti, hogy Anglia megadta Franciaországnak a formális ígérését, hogy teljes fegyveres erejével segíteni fogja, ha Németország ebbe a konfliktusba beleavatkozik. (Schwertfeger: „Der geistige Kampf um die Verletzung der belgischen Neutralität. (Berlin 1919, 122. oldal.)

Benckendorf gróf, a londoni orosz nagykövet, szintén jelenti ezen a napon, „hogy Grey igen jól átérzi a helyzetet és egészen tisztán látja, hogy bizonyos reakció a parlamentben neki nehézségeket okozhat és ő azért igen óvatos. **Továbbá jelenti a nagykövet, hogy az angol parlament és az angol közönség a kérdést tisztán szláv kérdésnek tekinti és az angol kormány csak akkor léphet fel, ha**

már a közvéleményt kellően előkészítette. (Wegerer: Das russische Orangebuch, 1914. 148. szám.)

Persze az első-orosz narancskönyvből ez a távirat szintén el van sikkasztva.

Grey azonban július 31-én nemcsak Anglia háborús beavatkozását sürgette, hanem Oroszországot egyenesen biztatta, hogy csak tartson ki a katonai készülődés mellett. Tudniillik a délelőtti órákban nála volt Lychnowski, aki őt újból arra kérte, hogy gyakoroljon nyomást Pétervárotra a katonai készülődések ellen. Grey ezt ugyan megígérte és a nagykövetnek megint azt a valótlanítást mondta, hogy Anglia semmiféle szerződéssel lekötve nincs. (D. D. z. K. 489. szám.) Az ígéretét pedig Grey úgy váltotta be, hogy 11 óra 40 perckor délelőtt táviratot menesztett Pétervárra, amelyben Lychnowski kérését a következő módon intézte el:

„ A katonai készülődésekre vonatkozólag kijelenttem a német nagykövetnek, hogy nem tudom belátni, miként akarják Oroszországot azok megszüntetésére felszólítani, ha Ausztria részéről nem vonnak határt a csapatok Szerbiába való bevonulásának (U. A. O. 335. szám.)

Teszi pedig Grey ezt a kijelentést, mikor a Monarchia még egy katonája se lépte át Szerbia határait és így nem lehet csodálkozni azon, hogy Pourtalès gróf július 31-én és augusztus 1-én hiába erőlködött Pétervárotra, hogy az orosz általános mozgósítás szívassék vissza. *Es aztán vannak még naiv emberek Angliában, akik Greyt még ma is becsületes közvetítőnek tartják*

Július 31-én, délután kezdődik meg a komédia a belga semlegesség felszínre hozatalával, hogy az angol közvéleményt a háborúra hangolják.

Ezért először este 6 óra 15 perckor távirat megy a belgiumi angol követnek, hogy miután európai háború veszedelme kísért, Anglia úgy Németországot, mind Franciaországot meg fogja kérdezni, hogy a belga semlegességet tisztelni fogják és aztán majdnem fenyegetésszerűen a táviratban szósz érint a következő áll:

„Értesítse a külügyminisztert, hogy tekintettel a meglevő szerződésekre, azt tételezem fel, hogy Belgium a semlegességét megfeszített erővel védeni fogja és hogy Belgium kívánja és követelje, hogy az más államok is tiszteljék és támogassák. (U. A. O. 351. szám.)

Grey továbbá 5 óra 30 perckor két táviratot meneszt Parisba és Berlinbe, amelyekben megkérdezteti, hogy a két nagyhatalom tiszteletben fogja-e tartani a belga semlegességet. (U. A. O. 348. szám).

Greynek ez a két távirata az alakoskodásnak a netovábbja és a franciákhoz intézett kérdés egyenesen komolytalan, nem szólva arról, hogy az angol katonai attasék 1906 és 1911. évi szereplésük után Greynek semmiféle erkölcsi alapja nem volt, hogy egyáltalában tiszteletben tartassa a belga szemlegességet, mert hiszen az említett években Anglia egy pillanatig sem gondolkozott volna, hogy azt meg ne sértse.

A Parisban leadott kérdezősködés már azért is egészen komolytalan, miután London és Paris egymással a legszorosabb szövetségben voltak és Franciaországnak abban a pillanatban, mikor megkapta Grey felszólítását, minden távolabb állott, semmint hogy egy olyan lépést tegyen meg, amely az egész angol közvélemény felzúdulását idézte volna elő,

Greynek a belga semlegesség előtérbe hozatala csak azt a célt szolgálta, hogy valami olyan eseményt dobjon az angol közvéleménybe, amely bizonyos erkölcsi nimbuszal volt körülvéve, mert nagyon jól tudta, hogy Anglia közvéleményét nem tudja háborúba sodorni, ha csak a franciáknak tett segítő ígérettel operál, annál is inkább, miután Asquith a parlament színe előtt ezt többször letagadta.

Július 31-én délután 4 óra körül jelentette be Lichnowsky az orosz általános mozgósítást, mikor Tyrrel, Grey magántitkára azt válaszolta, hogy semmi hírük sincs az orosz hadsereg és flotta mozgósításáról, dacára, hogy az (U. A. O. 302. a.) igazolják, hogy Buchanan egy július 30-án délután 3 óra 15 perckor megérkezett táviratában jelentette, hogy a részleges mozgósítás mellett megkezdődtek az előkészületek az általános mozgósításra. *Úgy látszik Tyrrel igen hálás tanítványa lehetett Grey mesternek az igazmondás terén.*

De igen különös fényben tündökölt Asquith igazmondása is, mikor délután 5 órakor az angol alsóházban kijelentette, hogy ő az általános orosz mozgósításról [szóló hírt a német nagykövettől és nem Pétervárról kapta.

Július 31-én délután 5 óra 20 perckor érkezett meg Buchanan második távirata, hogy Pétervárt elhatárolták az általános mozgósítási parancsnak a kiadását. (U. A. O. 347. sz.)

Hát a legelemibb igazságérzet nem követelte-e Asquithtól, hogy

az angol parlamentben felálljon és bejelentse, hogy épp az előbb Buchanan is jelentette az orosz általános mozgósítást.

Különben ebből a táviratból tudhatta London, hogy 30-án rendelték el az általános mozgósítást, mert a távirat Pétervárt este 6 óra 40 perc orosz-, vagy 4 óra 40 perc nyugateurópai idő szerint lett feladva, tehát a távirat 5 óra 20 perckor nem érkezhett meg Londonba, hanem a táviratot július 30-án este 6 óra 40 perckor adhatta fel Buchanan, *tehát Grey és társainak tisztában kellett lenni július 31-én este azzal, hogy Oroszország már 24 óráig mozgósít, míg Németország nem mozgósított, de úgy látszik Londonban ezt az összehasonlítást nem akarták megtenni.* Hogy pedig Grey mennyire tudta, hogy az orosz mozgósítás megelőzte a németet, látható abból is, hogy este Cambon előtt felemlítette, hogy Oroszország a hadsereg és flotta mozgósítását rendelte el és hogy a dolognak az a színezete, mintha a német mozgósítást Oroszország kényszerítette ki. (U. A. O, 367). *Azonban ezt a mondatot az (A. K. K. 119. számából) kihagyták, nehogy az angol közvélemény megtudja, hogy az általános mozgósítást először Oroszország rendelte el.*

Grey július 31-én este tudta meg az orosz általános mozgósítás végleges elrendelését és dacára ennek semmit sem tett, hogy azt visszaszívják. Ezért a háborúért való felelőssége a végtelenségig fokozódik, mely felelősségről a „Daily News” augusztus 1-i számában a következőképpen nyilatkozik.

A háborúról, békéről és milliók boldogságáról szóló döntés egy ember kezében van, ez pedig a cár... A valóságban a cár tartja a mérleget a kezében. Mi azonban a cárt tartjuk a kezünkben. Tehát tőlünk függ végeredményben, hogy Európa fog-e vértől csöpögni. . . Ha Anglia most azt mondja, hogy nem és ha te most a mérleg csészéjét elengeded, akkor ezt a saját veszélyedre teszed, akkor a cár el fogja húzni a kezét a mérlegcsészétől. Mi megóvhatjuk a békét, ha a cárral tudatjuk, hogy a csatáit egyedül kell, hogy keresztül harcolja és hogy a következményekért ő kell, hogy viselje a felelősséget. Ha ezt az angol kormány megteszi, akkor ezáltal az emberiségnek a legnagyobb szolgálatot fogja tenni, amelyet a történelem ismer. Ha ezt nem teszi, magára veszi az emberiség legnagyobb átkát és ha közöttünk még a legfiatalabb is halott lesz, a nemzetünk még akkor is sínyleni fogja a büntényt.

Azt hiszem senki találóbban nem jellemezte az angol politika szerepét éppen a világháború kitörése pillanatában mint az előbb

említett angol lap cikkírója és ezeket a mondatokat ríkító betűkkel ki kellene függeszteni az oxfordi és cambridgi egyetemek aulájába memento mori-ként a jövő angol generáció részére, hogy jusson nekik eszükbe, hogy apáik milyen bünt követtek el az emberiséggel szemben és hogy kötelességük ennek a bűnnek a következményeit enyhíteni, amennyire csak tudják.

De nemcsak emiatt kellene, hogy megismerje az angol fiatalság a „Daily News” ragyogó cikkét, hanem azért is, hogy lássa, hogy a klasszikus parlamentarizmus hazájában milyen módon vitte bele az angol kormány 4 tagja a kormány többi tagja és majd az egész közvélemény szenvedélyes ellenzése dacára az angol nemzetet a világháborúba. Tudniillik igen ügyesen letagadták Angliának Franciaországgal szemben fennálló szóbeli becsületbeli segítő kötelezettségét és a belga semlegességi kérdésnek előtérbe való húzásával az angol nemzetet a legrútabbul becsapták.

Július 31-én Angliában a konzervatív pártnak vezérei igen féltek attól, hogy Írország a Home rule-t és egy új agrár törvényt kap, azért a háborút igen alkalmasnak találták, hogy vele e törvényeket megakadályozzák, azért működésbe lépnek az irányban, hogy Anglia avatkozzon be a háborúba. De Churchill a kabinet legintranzigensebb és a háború mellett legjobban kardoskodó tagja tudta, hogy az angol liberálispart túlnyomó része E. D. Morell vezetésével a háború ellen van és emiatt a konzervatívok között keresett támogatást és azért már július 30-án a mostani Lord Birkenheaddal érintkezésbe lépett, azzal a célzattal, hogy a konzervatív párt is támogassa Angliának Franciaország melletti háborús állásfoglalását: Lord Birkenhead a konzervatív párt tagjaival tárgyalt és július 31-én levelet írt Churchillnek, amelyben bejelenti, hogy a barátaival beszélt és ha Németország megsértené Belgium semlegességét, akkor a konzervatív párt támogatni fogja az angol kormányt. (Churchill: „Weltkrisis 1.1911-1914.” Német kiadás, 164. oldal.)

Greyt háborús fellépésében Wilson az angol vezérkari főnök is segítette, akinek feljegyzéseit Sir C. F. Colonel Field-Marshal Sir Henry Wilson Bart, G.C.B.D.S.O. „His Life and Diaries” cím alatt 1927-ben kiadták. A feljegyzésekben július 31-én Wilson feljegyezte, hogy benne az a gyanú keletkezett, hogy az angol kormány takarodót fúj és azért Johnnie Baird képviselőnek szólt, hogy írjon BonarLaw-nak az angol konzervatív párt vezérének és ez jöjjön Londonba, hogy Asquith-tal tárgyaljon.

Továbbá bevallja, hogy Panhouse francia katonai attaséhoz ment, akit felszólított, hogy menjen Cambonhoz, hogy ez Greynek este mondja meg, hogy az esetben, ha Anglia nem csatlakozik Franciaországhoz, akkor a diplomáciai kapcsolatokat fel fogja bontani és el fog utazni Parisba.

Vajjon mit száltak volna az entente-írók, ha Moltke vezéreztetés ilyen viselkedést tanúsított volna a Monarchiával szemben.

Bécsben július 31-én szintén megtörtént a döntés, azonban ennek alapját már a július 30-i délutáni uralkodói elhatározás képezte, amely elfogadta gróf Berchtold azon javaslatát, hogy Grey közvetítő ajánlatát ne fogadják el, úgy hogy a július 31-i közös minisztertanács már csak az uralkodói döntéshez alkalmazkodott.

A július 31-i minisztertanácson gróf Tisza, gróf Stürgh, Bijinski, Burián báró és Krobotin hadügyminiszter vettek részt,

A minisztertanácson gróf Berchtold szólalt fel elsőnek és előadta Grey július 30-i javaslatát, miközben megemlítette, hogy mikor a német nagykövet a javaslatot előadta, ő azonnal kijelentette, hogy lehetetlenségnek tartja a Szerbia elleni ellenségeskedés beszüntetését. Továbbá azt is elmondta gróf Berchtold, hogy mikor ő ebben a kérdésben őfelségének jelentést tett, az uralkodó is azonnal megjegyezte, hogy az ellenségeskedést Szerbia ellen megszüntetni nem lehet és hozzájárult gróf Berchtoldnak azon ajánlatához, hogy lényegben ne fogadják el Grey javaslatát, azonban a válasz alakilag igen előzékeny legyen. Továbbá kifejtette gróf Berchtold, hogy a német kormánynak szóló válasz tartalmazza azt a kitétel, hogy Szerbia ellen a hadműveletek nem szünetelhetnek, és hogy a Monarchia addig nem tárgyalhat az angol javaslatról, míg Oroszország a mozgósítást meg nem szünteti és Szerbiának el kell fogadnia a Monarchia összes követeléseit.

Gróf Berchtold után Bilinski vette át a szót és kijelentette, hogy a Monarchia mozgósításával megváltozott a helyzet és olyan javaslatok, amelyek előbb elfogadhatók voltak a mozgósítás után már nem fogadhatók el.

Bilinski után gróf Tisza István szólalt fel és hozzájárult gróf Berchtold előterjesztéséhez és ő is állást foglalt az ellen, hogy az angol javaslatot lényegben elfogadják és hogy Szerbia ellen megszüntessék a hadműveleteket és igen helyesen hoztátette, hogy a

Monarchia jelentse ki a hatalmak előtt, hogy elvből hajlandó foglalkozni az angol közvetítő javaslattal, ha Oroszország beszünteti a mozgósítást és ha Szerbia ellen folytatódnak a hadműveletek.

Bilinski és Burián hozzászólása után a minisztertanács elfogadta gróf Tisza javaslatát (U. O. V. K. III. 79. szám.)

Az angol közvetítő javaslat kezeléséről a magyar irodalomban bizonyos téves felfogások uralkodnak és ez a felfogás Windischgraetz hercegnek „Vom Roten zum Schwarzen Prinzen” című könyvének következő passzusára támaszkodik:

Sokkal, sokkal később – közben elvesztettük a háborút és összeomlott a Monarchia – a nagybátyám Berchtold clarensi villámban egy fontos epizódot beszélt el nekem, amely 1914 július 30-án történt. Az angol kormány felkérte Bethmann-Hollweget, juttassa el Grey előterjesztését az osztrák külügyminiszterhez és lépjen közbe a Ballplatzon az ultimátum enyhítése érdekében. Berchtold, amidőn a távirat megérkezett, Tschirschky német nagykövettel reggelizett. Tschirschky és Berchtold nem voltak elragadtatva ettől az előterjesztéstől, ők jobban szerették volna – és ezt Berchtold be is ismerte – ha Szerbia feltételek nélkül kapitulál. Greynek ezt a kérelmét azonban még sem lehetett egyszerűen elutasítani. Berchtold tehát azonnal a császárhoz utazott, aki így szólt: „Igen, de először meg kell kérdeznem Tiszát.”

Tisza, akit telefonon meg is kérdeztek, hozzájárult Grey előterjesztéséhez. A jegyzéket még aznap este el is küldték Berlinbe. Berlinben már azonban időközben nagyban folyt a mozgósítás és Ferenc József békülékenysége nem talált kedvező fogadtatásra. Berlinben a háborút akarták és a jegyzéket nem továbbították.

Ha az osztrák és német háborús okmányok alapján vizsgáljuk Windischgraetz ezen elbeszélését, kimondható, hogy az elejétől végig fantázia. Soha Grey olyan javaslatot nem terjesztetett gróf Berchtold elé, amelyben kéri az ultimátum enyhítését. Július 30-án Bécsbe Greynek azon közvetítő javaslata érkezett meg, amely Belgrád megszállásával foglalkozik. Erre a javaslatra I. Ferenc József július 30-án délután, Konrád és az U. O. V. K. III. kötetének egybehangzó vallomása alapján, gróf Berchtold előadása alatt azonnal kijelentette, hogy ez elfogadhatatlan és egy szóval sem említette, hogy gróf Tiszát kell megkérdezni. Hogy pedig gróf Tisza telefonon nem járulhatott hozzá Grey javaslatához, legjobban kiviláglik abból, hogy mikor július 30-án délután a német nagykövet a külügyi hivatalban sürgette a választ, azzal nyugtatták meg, hogy

választ még nem adhatnak, mert 31-én gróf Tisza Bécsbe fog jönni és vele is meg kell tárgyalni a kérdést.

Hogy pedig-gróf Tisza István telefonon nem foglalhatott állást az angol közvetítő javaslat mellett, azt pedig döntően igazolja a július 31-i minisztertanács jegyzőkönyve, amelyből kivehető, *hogy gróf Tisza ellene volt az angol közvetítő javaslatnak, ami természetes is volt, mert az orosz általános mozgósítás után, a Monarchia azt csak akkor vehette tárgyalás alá, ha Oroszország beszünteti a Monarchia ellen a mozgósítást.*

Ami pedig Windischgraetz azon állítását illeti, hogy az angol közvetítő javaslatra a választ még aznap este elküldték az szabad kitalálás, mert a minisztertanács döntése, amely elutasító volt, július 31-én a délelőtti órákban történt meg és ezt gróf Berchtold csak augusztus 1-én reggel 3 óra 45 perckor küldötte meg Berlinbe.

\ Szintén úgy legenda Windischgraetz elbeszélésében az az állítás, hogy Berlinben időközben már nagyban folyt a mozgósítás és Ferenc József békülékenysége nem talált kedvező fogadtatást.

Hiszen Ferenc József július 31-i távirata, amely válasz volt Vilmos császárnak július 30-i tavitára, amelyben ez az angol közvetítő javaslat elfogadását ajánlotta, tulajdonképpen elutasítása volt az angol közvetítő javaslatnak, mint amilyen elutasító volt gróf Berchtoldnak augusztus 1-én reggel 3 óra 45 perckor feladott utasítása is. Berlin tehát ezeket az elutasító tartalmuk miatt Londonba nem is továbbíthatta.

Almásy László az egységes párt alelnöke „Hegedűs Lóránt és Berchtold Lipót vitája” címe alatt Hegedűs Lórántnak „Harc a Magyar igazságért” című művében Windischgraetz ezen feljegyzéseivel kapcsolatosan szó szerint a következőket mondja:

„Ebből egészen világosan kitűnik, ami egyáltalán nem vitás, hogy a háború kérdésében gróf Berchtold teljesen a német diplomáciával volt egy állásponton, s az angol kísérletet, amely békés megegyezésre törekedett, egyáltalán nem támogatta”.

Almásy ezen megállapításához hozzá kell tennem azt, hogy gróf Berchtold valóban nem támogatta az angol közvetítő javaslatot, de azt gróf Tisza István is ellenezte, azonban ezt a javaslatot az orosz mozgósítás miatt, a Monarchia nem fogadhatta el és annak elfogadása esetén is kitört volna a világháború, mert az azért tört ki, miután Oroszország augusztus

1-én este 7 óráig azt visszavonni nem akarta. Grey közvetítő javaslatának visszautasításáért gróf Berchtoldnak szemrehányást tenni nem lehet. **Hogy pedig a német diplomácia igen erős nyomást gyakorolt gróf Berchtoldra, hogy ez fogadja el Grey közvetítő javaslatát, azt hiszem teljes egészében sikerült bizonyítanom.**

A szerb ultimátum és a szerb hadüzenetre vonatkozólag azonban Almásynak nagyon is igaza van, mikor róla a következőképpen nyilatkozik: *„Az egészen kétségtelen és gróf Berchtold maga is elismeri és minden okmány bizonyítja, hogy ő a háborút akarta s az is kétségtelen, hogy ő mint a Monarchia kancellárja, akinek legjobban kellett volna tudnia és ismernie a diplomáciai viszonyokat, egyáltalán nem tudott arról, hogy ezek az államok hogy vannak egymással lekötve, egyáltalán nem tudott arról, hogy milyen természetű szerződések léteznek, s hogy milyen hatalmakkal és erővel kell a kettős Monarchiának szemben állnia.*

A rendelkezésre álló legújabb adatok igazolják azt is, hogy július hó 31-én Bécs és Berlin között a katonai körök-nél a hadműveleti kérdésekben mély ellentétek alakultak ki és hogy gróf Berchtold olyan berlini jelentést vett figyelembe, amelyet neki mint felelős külügyminiszternek figyelembe venni nem is lett volna szabad.

Július 30-án délután kapta meg Konrád berlini katonai attaséjának a táviratát, amelyben Moltke kérdezteti őt, hogy tulajdonképpen milyen tervei vannak. Erre Konrád este válaszol, hogy a legfelsőbb elhatározás úgy szól, hogy Szerbia ellen végig kell harcolni a háborút, míg a hadsereg megmaradt része mozgósítva lesz és Galíciába fog felvonulni. Erre a táviratra azonban Konrád sajátkezűleg írta reá, hogy július 31-én reggel 8 órakor adják fel Berlin részére. Ezt a táviratot a német vezérkar reggel 8 óra 30 perckor meg is kapta és ott igen nagy megütközést okozott.

Tudniillik július 30-án a déli órákban érezte át Moltke, hogy az orosz részleges mozgósítás is mit jelent és azért megváltoztatta előbbi felfogását, hogy a Monarchia várja be Oroszország mozgósítását, hanem parancsoló szükségnek tartotta, hogy a Monarchia is rendelje el az általános mozgósítást és a csapatait Oroszország ellen indítsa, Szerbia pedig mellékhadszíntér maradjon. Ezért délután 2 óra körül magához

hivatta Bienerthet a Monarchia katonai attaséját, akinek súlyos aggodalmait elő is adta és akitől követelte a Monarchia általános mozgósítását, Eitói a beszélgetésről Bienerth 5 óra 30 perckor feladott táviratban, amely este 9 óra 30 perckor érkezett Bécsbe, Konrádnak beszámol. Ezt a táviratot csak éjfél felé tudták kibetűzni, úgyhogy Konrád a reggeli órákban kapta meg, de akkor már reggel 7 óra 45 perckor megérkezett Moltke által aláírt második távirata is, amelyben követeli a mozgósítást, az angol közvetítő javaslat visszautasítását és Olaszországnak a lekötését.

Természetesen Moltke nem tudta, hogy távirata ilyen nagy késéssel érkezett meg és azért mikor 8 óra 30 perckor megérkezett Konrád válasza, hogy a Monarchia Szerbiával tovább akarja folytatni a háborút, ez Moltkenál igen nagy megütközést váltott ki és azonnal magához hívatta Fleischmann kapitányt, a Monarchia összekötő tisztjét, akit arra kért, hogy táviratozzon Bécsbe, hogy a Monarchia hadereje Oroszország ellen vonuljon fel. Ezt Fleischmann egy délbe 10 óra 15 perckor feladott táviratban Konrádnak jelenti is. Mikor pedig délbe megérkezett Pourtalès gróf jelentése az orosz általános mozgósításról, akkor Fleischmann délután 1 óra 30 perckor még egy táviratban figyelmezteti Konrádot arra, hogy Moltke ellenzi a szerbiai offenzívát és bejelenti, hogy Moltke parancsára Bécsbe utazik, hogy ezt az ügyet Konráddal beszélje meg. **Közben július 31-én megtörtént Bécsben a döntés, mert öfelsege délelőtt 11 óra után aláírta az általános mozgósítási parancsot, mely parancs délután 12 óra 23 perckor érkezett meg a hadügyminiszterhez: Vagyis a Monarchia 18 órával később rendelte el az általános mozgósítását, mint Oroszország és ez a tény már lassankint áttöri magát az entente propaganda hazugságain.** Tény az, hogy akkor, mikor I. Ferenc József aláírta az általános mozgósítási parancsot, Bécsben még nem tudták hivatalosan az általános orosz mozgósítás kihirdetését és ezt a tényt Poincarè a L'unione sacrée soraiban alaposan ki is használja, azonban Poincarè nagy erkölcsi fölháborodása önmagában omlik össze, ha figyelembe vesszük, hogy július 30-tól kezdődőleg a Monarchia mozgósított 24 hadosztályával szemben 55 orosz és 12 szerb gyaloghadosztály lett mozgósítva. **Tehát a legegységesebb létfenntartási ösztön is azt követelte a Mo-**

narchiától, hogy a 48 hadosztályát mozgósítsa, tekintet nélkül az orosz általános mozgósításra!

I. Ferenc József délután 1 óra 06 perckor feladott táviratában értesíti a német császárt az általános mozgósítás elrendeléséről, Konrád pedig délután 4 óra 15 perckor távbeszélőn jelenti azt be Moltkenak azzal az indokolással, hogy azt az orosz mozgósítás idézte elő és csak azt a célt szolgálja, hogy a Monarchia védhesse magát Oroszországgal szemben, de Oroszország ellen támadást intézni nem fog. Miután az uralkodó távirata is úgy emlékezik meg Szerbiáról, hogy a Szerbia elleni akció is keresztül lesz vive, azért Moltke ebből azt következtette, hogy a Monarchia elsősorban Szerbiával fog foglalkozni. Ezért Moltke este 6 órakor újból táviratot meneszt Bécsbe, amely így szólt:

„A vezérkari főnök megkapta Konrád telefonos üzenetét, hogy Ausztria Oroszországgal háborút viselni nem akar. Németország előreláthatóan el fogja rendelni augusztus 2-án összes csapatainak a mozgósítását és meg fogja indítani a harcot Oroszország és Franciaország ellen. Hát Ausztria Németországot el akarja hagyni?

Ez a távirat este 7 óra 15 perckor érkezett Bécsbe, mire Konrád este 9 óra 30 perckor válaszol és a válaszában bevallja, hogy az előbbi intézkedéseinél még nem tudta, hogy Németország Oroszország és Franciaország ellen háborút fog viselni és azért Moltketől határozott választ kér, hogy meg fog-e indulni az orosz háború és hogy nem-e következhet be az az eset, hogyha Monarchia elfordulna Szerbiától, Oroszországgal még sem lesz háború.

Alig, hogy ez a távirat elment, érkezik meg Konrádhoz Vilmos császár távirata, (9 óra 45 perckor,) amelyben a császár bejelenti, hogy valószínűleg augusztus 2-án meg fog kezdődni a német mozgósítás és annak az óhajának ad kifejezést, hogy a Monarchia összes csapatait Oroszország ellen vonulassa fel, míg Szerbia mellékhadszíntérnek maradjon.

Végre este 11 óra 20 perckor Moltke Konrád táviratára válaszol és bejelenti, hogy Németország úgy Oroszországnak mint Franciaországnak ultimátumot küldött, amelyre augusztus 1-én, délután 4 óráig válaszolni kell és ha kielégítő válasz nem jönne, akkor augusztus 1-én elrendelik a német általános mozgósítást.

Moltke és Konrád közötti táviratváltás igazolja a legjobban,

hogy a Monarchia mennyire óvakodott az Oroszország elleni háborútól és hogy Moltkenak milyen nehéz volt a helyzete, mikor a Monarchiát vissza akarta tartani attól, hogy az általános mozgósítás kihirdetése után céltalan támadásba menjen Szerbia ellen, amely másképp, mind kudarccal, nem is végződhetett.

A július 31-iki események nemcsak a német és a Monarchia vezérkara közötti elvi ellentéteket mutatják meg, hanem a szerencsétlenkezű gróf Berchtoldot is igen különleges színben mutatják be.

Tudniillik gróf Berchtoldot július 30-án a német nagykövet egész nap ostromolta, és folyton hozta az igen határozott német követeléseket az angol közvetítő javaslat érdekében és azért gróf Berchtold július 31-én reggel azt hitte, hogy Németország takarodót fűj. Emiatt július 31-én, délelőtt Konrádhoz küldött, hogy ez vele a helyzetet megbeszélje. Ekkor Konrád elhozta neki Moltketől és a katonai attasétól kapott táviratait, amelyekben bent volt Moltke követelése is, hogy utasítsák vissza az angol közvetítő javaslatot.

Miután Konrád felolvasta a táviratokat, gróf Berchtold megegyezte, hogy ez a dolog igen csodálatos, mert most nem tudja, hogy Bethmann-Hollweg, vagy Moltke kormányoz-e és bevallotta Konrádnak, hogy őt tulajdonképpen azért hívatta, miután az volt a benyomása, hogy Németország takarodót fűj. De most már Konrád távirataiból megnyugodott, mert illetékes katonai helyről megkapta a megnyugtató kijelentéseket. (Konrád IV., 153. oldal.)

Ezután elhatározták, hogy a hadügyminiszter azonnal menjen az uralkodó kabinetirodájába és szerezze meg az uralkodótól a Monarchia általános mozgósításához szükséges aláírást, amit az uralkodó 11 óra után meg is adott.

Konrád feljegyzéseiből úgy tűnik ki, mintha gróf Berchtoldba Moltke távirata öntött volna új lelket, azonban ez az állásfoglalása nem hozható összhangzásba a július 30-iki délutáni állásfoglalásával, mikor őfelségének azt ajánlotta, hogy az angol közvetítő javaslatra elutasító választ adjanak. *Viszont ha gróf Berchtold július 31-én valóban azt hitte, hogy Németország visszavonulót fűj és ő talán maga is vissza akart vonulni, amely visszavonulás azonban az eseményeket többé úgy sem tudta volna megállítani, akkor neki tudnia kellett, hogy a német politikát csak a birodalmi kancellár vezeti és ő azért felelős is, tehát*

neki Moltke vezérkari főnök táviratainak semmi jelentőséget tulajdonítania nem lett volna szabad.

Július hó 31-én Bécsben újból az olasz szövetséges elszakadásának lehetősége kísért. Így korán reggel 5 órakor érkezik meg Szógyény nagykövet távirata, amelyben jelenti, hogy a római német nagykövet értesítette a kormányát, hogy San Giuliano július 30-án előtte kifejtette, hogy a Monarchiának háborús lépéseit Szerbiával szemben Oroszország elleni kihívásnak minősíti és azért az ebből keletkező általános konfliktusban Olaszország nem köteles eleget tenni a hármasszövetségi kötelezettségének, továbbá a VII. paragrafus értelmében feltétlen követeli a kompenzációkat. (U. O. V. III. 53. szám.)

A délelőtti órákban Awarna herceg a bécsi olasz nagykövet is megjelenik gróf Berchtoldnál és átadja kormányának üzenetét, hogy miután a Monarchia a Balkánon esetleges területgyarapodásra tehet szert, az olasz kormány úgy véli, hogy akkor a hármasszövetségi szerződés VII. pontja értelmében kompenzációkra tart igényt. Ezért követeli, hogy a Monarchia fogadja el a VII. pontnak a magyarázatát, úgy ahogy azt Németország is elfogadta. (Goos. Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges. 260-261. oldal.)

Awarna herceg becsületesen a hármasszövetség mellett tartott ki, mert hiszen reggel felkereste a német nagykövetet, akinek elmondta, hogy nagyon kívánatos lenne, ha a Monarchia külügyi kormánya rámutatna az orosz mozgósításra, mint támadásra, mert akkor Rómára fennáll a szövetségi kötelezettség. Ezért annak a felfogásnak adott kifejezést, hogy Berlinből nyíltan beszéljenek Rómával. Awarna herceg tehát a kormányának követeléseit folytán igen kínos helyzetbe került, azonban mikor átadta gróf Berchtoldnak kormánya kívánásait, akkor már Berchtold is engedékenyebb hangulatban volt és közöttük a kompenzációs kérdés körül eszmecsere indult meg, amely igen nagy közeledést hozott létre. Mikor ez megtörtént, Berchtold gróf a német nagykövet szolgálatát is igénybe vette és ez este Awarna herceggel még további tárgyalásokat folytatott, amelyek az esti órákban teljes meg egyezéshez vezettek. A két nagykövet erre közösen egy deklarációt fogalmazott meg, amelyben az volt, hogy gróf Berchtold elfogadja a hármasszövetségi szerződés VII. pont-

jának olasz interpretációját. (D. D. z. K. 573. szám.) Ezt a deklarációt másnap reggel gróf Berchtold el is fogadta és a délelőtti órákban Awarnának tudtul is adta, azután pedig Méreyt értesítette Rómában arról, hogy a VII. pontot **úgy interpretálja már ő is, ahogy ezt Olaszország kívánja. Vagyis augusztus 1-én a délelőtti órákban a kompenzációs kérdésben gróf Berchtold és Olaszország között megegyezés jött létre, azonban mire erről a hír Rómába megérkezett már késő volt, mert az olasz minisztertanács a semlegesség mellett foglalt állást.**

Hogy azonban egyáltalában lehetséges lett-e volna még kellő időben megígért kompenzációkkal Olaszországot mint szövetségest megtartani, azt kétlem és erről részletesebben az augusztus 2-iki eseményeknél emlékszem majd meg.

X. FEJEZET.

Az augusztus 1-i események. A német és francia mozgósítás elrendelése. A német-orosz hadüzenet.

Augusztus 1-én Berlinben az éjféleli órák után kezdtek befutni a hírek, amelyek arra engedtek következtetni, hogy az orosz általános mozgósítás miatt a nap folyamán döntés lesz a béke és a háború között.

Így 12 óra 30 perckor futott be Pétervárról Pourtalès gróf jelentése, hogy Oroszország nem hajlandó engedni. (D. D. z. K. 527. szám), míg Parisból megérkezett Schoen báró beszámolója, hogy Franciaország még nem tud semmit az orosz mozgósításról és hogy Franciaország a semlegesség kérdésében délután 1 órakor fog csak választ adni. (D. D. z. K. 528. szám), amiből a kancellár nyugodtan következtethette, hogy a francia válasz nem lesz kielégítő.

1 óra 50 perckor a kancellár táviratot meneszt Londonba és újból igazolja, hogy Németországnak miért kellett mozgósítással válaszolni az orosz mozgósításra, (D. D. z. K. 529. szám), míg a német császár egy 1 óra 55 perckor feladott táviratában az olasz királynak igazolja eddigi működését és megindokolja azt, hogy Németország miért lesz kénytelen mozgósítani. (D. D. z. K. 530. szám.)

Reggel 5 óra 45 perckor érkezik meg Pourtalès gróf jelentése, hogy minden erőlködése hiábavaló volt, hogy a cárt a mozgósítás megállítására rávegye. D. D. z. K. 535. szám. Azonban Pourtalès gróf jelentése, hogy Sasonow eleget fog-e tenni a németek előtte való napi ultimátumnak, még nem érkezett meg. Azért Bethmann, minden eshetőségre készen, sorsdöntő lépésre szánta el magát.

Azonban ez a cselekedete talán a legszerencsétlenebb volt a sok balfogásai között és azt az entente-

propaganda alaposan ki is használta és azért Bethmann döntésével részletesebben kívánok foglalkozni.

A német kancellárnak arra a hírre, hogy a cár nem akarja visszaszívni a mozgósítást, azonnal el kellett volna rendelni a német mozgósítást és miután Németország keleti határain a haditerv szerint a csapatoknak nem kellett azonnal betörni Oroszországba, nyugodtan be lehetett volna várni az orosz hadüzenetet, már annál is inkább, miután Románia és Olaszországra való tekintettel ezeknek az államoknak a szövetségi kötelezettség alóli kibúvást meg kellett volna nehezíteni, mert ezt a német hadüzenet igen megkönnyítette.

A német kancellár azonban nem akarta bevárni az orosz hadüzenetet, hanem olyan lépésre szánta el magát, amely lépés mutatja legjobban, hogy a bürokrata kancellár mennyire nem ismerte az európai népek psychejét. Tudniillik Bethmann Pourtalès gróf sorsdöntő táviratára 12 óra 52 perckor azt válaszolta gróf Pourtalèsnek, hogy közép európai idő szerint délután 5 órakor jelentse ki az orosz külügyminiszter előtt, hogy miután Oroszország nem fogadta el Németország azon követelését, hogy szüntesse be a további katonai intézkedéseket, ezzel azt igazolta, hogy ezek Németország ellen irányulnak és a német császár ezt a kihívást elfogadja és Oroszországgal háborúban tekinti magát. (D. D. z. K. 542. szám.)

Vagyis a német kancellár hihetetlen rövidlátásában bizonyos formális jogi felfogásnak tett eleget és Oroszországnak hadüzenetet küldetett.

Hogy pedig ez a hadüzenet milyen hihetetlen bakkal lövés volt, ennek igazolására idézem Tirpitz tengernagy szavait, aki erről a hadüzenetről a következő klasszikusan helytálló kritikát mondott:

„Augusztus 1 én megtudtam a Bundesrat gyűlésén, hogy mi az ultimátum után Oroszországnak hadüzenetet küldtünk. Ezt én igen kedvezőtlenül ítélt meg Németország részére. Az érzéseim szerint diplomáciailag ki kellett volna használni azt az előnyt, hogy katonai téren Oroszországgal szemben védelemben voltunk és ezt úgy használhattuk volna ki, ha az oroszoknak engedjük át a hadüzenetet. Nekünk nem lett volna szabad azáltal a muzsikot tűzbe hozni, hogy a császár a fehér cárt meg akarta támadni. De a romániai szerződésünk elértéktelenítése is szintén nyomott a latba. Ez a szerződés éppen úgy mind az olasz, Bismarck herceg által védelemre volt beállítva. A két állam csak akkor volt kötelezve, hogy bennünket segítsenek, ha Oroszország és Franciaország megtámadott volna bennünket. Az orosz hadüzenettel alakilag átengedtük a románoknak azt a jogot, hogy háború esetén

magunkra hagyjanak éppen úgy, ahogy később a francia hadüzenettel ezt Olaszországnak engedték át. **Hát Bethmann igazán nem gondolta át azokat az óriási hátrányokat, amelyek abból keletkeztek, hogy a hadüzenet tényét nem engedték át az ellenségeinknek.** Az volt a benyomásom, hogy ez irányban akciónk egész meggondolatlanul és minden rendezés nélkül volt. Érzésem fellázadt az ellen, hogy mi, akik tulajdonképpen a megtámadottak voltunk, a külügyi hivatal jogászaik miatt a világ előtt magunkra kellett, hogy vegyük a támadó ódiomot, annál is inkább, miután nem is az volt a célunk, hogy Oroszországba benyomuljunk.

A kancellárt ezért megkérdeztem az ülés elhagyása után, hogy miért kellett a mozgósítással a hadüzenetnek összeesni. A kancellár azt válaszolta, hogy ez azért szükséges, mert a haderő csapatokat akar a határon átküldeni. A válaszon megütköztem, miután legfeljebb járőrökről lehetett szó. Bethmann azonban ezeken a napokon olyan izgatott és ingerelt volt, hogy vele nem lehetett beszélni. Még most is hallom őt, mikor magasra emelt karjaival ismételt hangzattá a hadüzenet szükségességét és azzal minden további vitát elvágott.

Moltke, akit később megkérdeztem, milyen összefüggés van a határátlépés és a hadüzenetünk okai között, tagadta, hogy az lett volna a cél, hogy azonnal csapatokat küldjenek át a határon. Azt is megmondta nekem, hogy az ő szempontjából, a hadüzenetre semmiféle súlyt nem fektet.

így tehát a magam részéről nem tudom megoldani a rejtvényt, hogy tulajdonképpen miért üzentünk mi először hadat. Valószínű, hogy ezt mi, alaki jogi lelkiismeretségből tettük meg. Az oroszok a háborút minden bejelentés nélkül kezdték meg, de mi azt hittük, hogy nem védhetjük magunkat ilyen kinyilatkozás nélkül. (Tirpitz: Erinnerungen, 240 és 241. oldal.)

Tirpitz nagyszerű kritikája mindent megmagyaráz, de belőle kitűnik, hogy Moltke nem követelte a hadüzenetet. De az első főszállásmester Waldersee gróf is igazolja, hogy Moltke nem szorgalmazta az orosz hadüzenetet és így Bethmannak azon állítása, hogy Moltke miatt történt volna az orosz hadüzenet, a tényekkel összhangzásba nem is hozható.

Miután pedig Bethmann maga is írja, hogy a porosz hadügyminisztérium ellenezte az orosz hadüzenetet és ezt nagy hibának tartotta, Moltke ellenzését pedig mások igazolják, azért a kancellár felelőssége a német nemzettel szemben igen nagy, mert a legfőbb katonai képviselőkkel, Tirpitz, Falkenhayn és

Moltkaval szemben kieroszakolta az orosz hadüzenetet, amely hadüzenet politikailag véstes baklövés volt.

Augusztus 1-én a déli órákban a német Bundesrat is ülésezett és ezen a kancellár az egész válság kialakulását rövidesen előadta és a Bundesratnak az orosz hadüzenethez való hozzájárulását kérte. A Bundesrat erre hozzájárult az orosz hadüzenethez. *Ezzel tehát az orosz-német háború meg volt pecsételve, mert biztosra volt vehető, hogy Oroszország nem fogja elfogadni Németország követeléseit.* A Bundesrat döntése után délután 2 óra 5 perckor a cárnak még egy utolsó távirata *érkezik* meg, amelyből látható, hogy az autokrata Oroszországban az orosz cár már nem volt a helyzet ura. Ebben a táviratban a cár beismeri annak a jogosságát, hogy a német császár kénytelen mozgósítani, azonban reméli, hogy ez a lépés még nem jelenti a háborút és hogy a régi barátság és Isten segítségével még sikerülni fog a vérontást megakadályozni (D. D. z. K. 506. szám). Ma mikor a háború kitörésének kulisszái mögött belátunk, csak csodálkozhatunk azon, hogy az orosz cár milyen naiv volt, mikor ezt az utolsó táviratot elküldötte.

Berlinben délután 5 óra előtt a királyi palotában jöttek össze Németország vezető államférfiai és katonái, ahol várták Pourtalès gróf jelentését, mert még a tegnapi ultimátumra sem jött meg a válasz. Mikor Pourtaléstól még délután 5 órakor sem jött hír, a császár délután 5 órakor elrendelte az általános mozgósítást. Alig hogy a császár aláírta a mozgósítási parancsot, érkezik meg Tirpitz a királyi palotába, aki mikor meghallotta, hogy még nem érkezett meg Pourtaléstól a hadüzenet híre, egész temperamentumával szált síkra amellet, hogy még egy táviratot menesszenek Pétervárra, amely a hadüzenetet tartalmazó táviratot tompítaná. Erre azonban nem került sor, mert ugyanabban a pillanatban érkezett meg Lichnowsky távirata (D. D. z. K. 562. szám), amelyben azt a nagyjelentőségű hirt közli, hogy Grey Tyrrel magántitkára útján azt üzente neki, hogy a délután folyamán olyan kijelentéseket fog tenni, amelyek a nagy szerencsétlenséget meg fogják tudni akadályozni. Továbbá jelenti a nagykövet, hogy Grey éppen most hívta a telefonhoz és kérdezősködött nála, hogy abban az esetben, ha orosz-német háború esetén Franciaország semleges marad, Németország meg fogja-e támadni Franciaországot. A német nagykövet ezért azonnal szavatolt is, hogy ez nem fog megtörténni. A távirat végén aztán Lichnowsky megemlíti, hogy Tyrrel őt arra kérte, hogy a német csapatok ne lépjék át a határt.

Ez a távirat, amelynek létrejötte még nincs egészen tisztázva, valószínűleg Grey azon igyekezetével magyarázható, hogy a jóhiszemű és az angolokba egészen szerelmes Lichnowskyt egy kissé falhoz állítsa.

A királyi palotában azonban ez a távirat óriási ribilliót okozott, mert úgy Bethmann, mint II. Vilmos meg nem érthető optimizmusukban azt hitték, hogy a francia-német háborút utolsó pillanatban mégis ki lehetne kerülni és azért olyan intézkedéseket tettek, amelyek még a vaknak is a szeme elé kell hogy tárják, hogy Németország vezető emberei mennyire nem akarták a háborút.

Miután a mozgósítás aláírása után Moltke eltávozott és II. Vilmos szerint az új táviratok a helyzetet megváltoztatták, azért II. Vilmos újból magához hívatta Moltkét, aki az újbóli visszajövele utáni eseményeket le is írta. Moltke azt írja, hogy visszaérkezése után igen örömteljes hangulat uralkodott és a császár nagy örömmel újságolta neki, hogy most már csak Oroszország ellen kell háborút viselni és azt követelte tőle, hogy az összes csapatokat kelet felé vonultassa fel. Moltke erre megmagyarázta az uralkodónak, hogy ezt a keleti improvizálást megcsinálni nem lehet és ha ezt a császár követeli, akkor a keleti határokon már nem egy hadsereg vonulna fel, hanem egy tömeg fegyveres ember, akik részére az élelmezés se volna biztosítva. A császár ezen a válaszon igen felizgult és sértően mondta Moltkenak, hogy az ő nagybátyja bizonyára más feleletet adott volna neki. A császár és Moltke között erre igen élénk vita indult meg, míg végre Moltke rá tudta őt venni arra, hogy először csinálják meg a felvonulást nyugat felé és onnan szállítsák el a csapatokat a keleti határokra

Ennek megfelelőleg aztán három táviratot menesztettek Londonba, amelyekben válaszolnak Lichnowsky táviratára. Az első táviratban este 7 óra 2 perckor Vilmos császár bejelenti az angol királynak, hogy épp most kapta meg az angol kormány javaslatát, amelyben a francia semlegességet ajánlja fel angol jóállás mellett. Technikai szempontból, mondja a császár, a délután elrendelt mozgósítást kelet és nyugat felé keresztül kell hajtani, mert az angol kormány javaslata későn érkezett meg. Ha azonban, mondja a császár, Franciaország felajánlja a semlegességet, amelyet az angol flotta és hadsereg garantálni fog, akkor természetesen Franciaországot nem fogja megtámadni és a csapatait másképp fogja felhasználni. Végül pedig bejelenti, hogy táviratilag utasította a csapatokat, hogy a határt ne lépjék át. (D. D. z. K. 575. szám.)

A második táviratban, amely 7 óra 15 perckor ment el, Bethmann bejelenti Lichnowskynak, hogy Németország hajlandó elfogadni az angol ajánlatot, ha Anglia jól áll Franciaország semlegességéért arra az időre, míg az orosz háború tart. Azonban az orosz kihívás miatt a német mozgósítást el kellett rendelni és azért a francia határra való német felvonulás nem akadályozható meg, azonban ő szavatol azért, hogy augusztus 3-án este 7 óráig a csapatok nem fogják átlépni a francia határt, ha addigra Anglia hozzájárulása megérkezik. (D. D. z. K. 578, szám.)

A harmadik táviratban, amely 7 óra 20 perckor ment el, Jagow megköszöni Londonnak az angol ajánlatot és jelzi, hogy a részletes válasz még jönni fog, (D, D, z. K. 579. szám.) *Ez a három távirat, akármilyen valószínűtlen feltevésen alapultak is, döntően igazolják, hogy a német felelős tényezők még a szalmaszálba is kapaszkodtak, hogy a világegés kitérését megakadályozzák, amit az ententere még a legjobb akarat mellett sem lehetne ráfogni.*

Miután Vilmos császár hozzájárult Moltke azon követeléséhez, hogy először nyugaton vonuljanak fel és csak azután vonuljanak fel kelet felé, újból összezőrdült Moltkeval. Tudniillik a német mozgósítási terv azt írta elő, hogy a mozgósítás kihirdetése után a német csapatok azonnal szállják meg a luxemburgi vasúti vonalat, amely feladattal a trieri 16-ik német hadosztály volt megbízva. Mikor azonban Lichnowsky ajánlata megérkezett, Bethmann tiltakozott az ellen, hogy a német csapatok bevonuljanak Luxemburg területére, mert ezzel az angol garancia illuzórikussá válik. II. Vilmos erre anélkül, hogy meghallgatta volna a mellette álló Moltkét, a szárnysegédnek parancsot adott, hogy azonnal táviratilag utasítsa a trieri 16-ik hadosztályt, hogy Luxemburgba ne vonuljon be.

Hiába tiltakozott Moltke ez ellen, hogy ez a parancs a mozgósítást halomra dönti, a császár a parancs mellett tartott ki és Moltkét elbocsátotta,

Moltke sírva ment a vezérkari hivatalba és mikor aláírás végett elhozták neki a távirati parancsot, amely a trieri 16-ik hadosztálynak ment, végső elkeseredésében ennek a parancsnak az aláírását megtagadta, kijelentvén, hogy az ő első haditénykedése nem fog úgy kezdődni, hogy az első kiadott parancsot mindjárt visszavonja. Szerencse, hogy rövidesen reá megérkezett az angol királynak a távirata, amelyben tudtul adja II. Vilmosnak, hogy Anglia nem tett ajánlatot a francia semlegesség kérdésében (D. D. z. K. 612.) úgy, hogy a császár Moltkenak megint szabad kezét engedett

és a mozgósítás rendszeren mehetett már most végbe, 1 Generaloberst Helmuth von Moltke, Erinnerungen, Briefe, Dokumente (19-23. oldal).

Hogy a kancellár és a német császár hogy értelmezheték Lichnowsky táviratát olyan módon, ahogy ezt tették és arra gondoltak, hogy a német-francia háború elmarad, ezt az okmányokból kivenni nem lehet. Ez már azért sem érthető, hiszen este 6 óra 10 perckor érkezett meg a párisi nagykövet jelentése, hogy a francia kormány arra a kérdésre, hogy orosz-német háború esetén semleges fog-e maradni azt válaszolta, hogy Franciaország azt fogja tenni, amit az érdekei parancsolnak. (D. D. z. K. 571. szám.)

Hogy ennek a táviratnak a birtokában, amely apodiktikusan mutatta, hogy Franciaország nem fog semleges maradni, miként gondolhatta Bethmann, hogy Anglia jót fog állni Franciaország semlegessége érdekében, azt józan ésszel megérteni nem is lehet.

Késő éjjel maga a kancellár is beláthatta, hogy a helyzet megítélésében tévedett, mert 10 óra 2 perckor jött meg Lichnowsky második távirata, amelyben Grey nyilatkozott a belga semlegesség kérdésében, mikor Lichnowsky megkérdezte őt, hogy abban az esetben, ha Németország a belga semlegességet tisztelni fogja, Anglia tehet-e határozott kijelentést a semleges állásfoglalásáról, amire Grey azt válaszolta, hogy ezt nem teheti. (D. D. z. K. 596. szám.)

Este 10 óra 17 perckor Schoen második távirata jelenti az elrendelt francia mozgósítást, (D. D. z. K. 598. szám) míg 11 óra 10 perckor fut be Lichnowsky harmadik távirata, amelyben a délutáni jelentését, amely este Berlinben olyan nagy felindulást okozott, semmisnek nyilvánítja. (D. D. z. K. 603. szám.)

Mielőtt áttérnék a pétervári augusztus 1-i eseményekre, röviden meg akarok emlékezni a német sajtónak a háború előtti napokban való szerepléséről, mert ez igen érdekes összehasonlításra ad alkalmat a német sajtónak a háború alatti viselkedésével. Tudniillik a világháború utolsó két évében csak a német nacionalista sajtó volt az, amely átérezte, hogy miután az entente a központi hatalmakat teljesen tönkre akarja tenni, azért azt hangoztatta, hogy nem marad más hátra, mind a végsőig való harc. A német demokrata sajtó az élükön a Frankfurter Zeitunggal és a Berliner Tageblattal pedig azt hangoztatta, hogy az entente nem akarja a központi hatalmakat elpusztítani, hanem békét kötne a

központi hatalmakkal, ha nem volnának itt a nacionalisták, akiket háborús uszítóknak és hiénáknak kereszteltek el. Ezek azok a lapok, akikre Northcliff vezérkari főnöke azt állítja, hogy igen alkalmasnak bizonyultak, hogy velük a fogságban levő német katonák lelkiületét olyan irányba dolgozzák meg, úgy ahogy ezt az entente akarta. A demokrata lapok, azután pedig a Vorwärts újság működése miatt az egész német közvélemény két nagy táborra szakadt, a békebarátokra és azokra, akik tudták, hogy az ellenséggel nem lehet meg egyezni és azért a végsőkig tartó harcot követelték. Ez a harc különösen a német katona lelkiületére volt nagy hatással és annak harci értékét igen aláásta. De nemcsak a demokrata lapok írtak defetista szellemben, hanem a centrum-párínak balra orientált lapjainak nagy része Erzberger vezetése alatt, aki egymaga többet ártott Németországnak, mintha ez 20 nagy csatát veszített volna.

Olvasván a demokrata és centrum újságok háborús defetista működését, összehasonlítást végeztem az irodalomban ezen újságok háború előtti viselkedésével és akkor láttam csak, hogy ezek a lapok a háború kitörése előtt csak úgy csepegték a vértől és a legszélsőségesebb uszítást végezték.

Így majd az összes centrumlapok: a „Germania”, „Bayerischer Kurier”, „Augsburger Postzeitung”, „Schlesische Volkszeitung”, „Essener Volkszeitung”, a dortmundi „Tremonia”, féktelenül izgattak amellet, hogy a Monarchia számoljon le Szerbiával. Erzberger pedig egyik helyről a másikra utazott mind valami vándorszónok és folyton emlegette, hogy a Monarchiának le kell számolni Szerbiával. Bátran állíthatom, hogy Németországban egy párt sem izgattott annyira a szerbiai háború mellett, mind a centumpárt és az izgatás annyira elfajult, hogy mikor a „Rheinisch-Westfälische Zeitung” a német nehézipar alldeutsch lapja állást foglalt a háború ellen és a világháború veszélye miatt óvatosságot ajánlott, akkor Essenben a katolikus templomban ezt a lapot a szószékről kiátkozták, mert a Monarchia szerbiai lépésével szemben bizonyos elővigyázatot ajánlott.

De a világháború előtt a demokratavizeken evező nagy pacifista lapok: „Berliner Tageblatt”, „Frankfurter Zeitung”, „Vossische Zeitung” is csak úgy csöpögtek a vértől és izgattak Oroszország ellen, sőt a „Vossische Zeitung” az alldeutsch „Postot” és a „Rheinisch-Westfälische Zeitung”-ot ki is tanította, hogy ilyen komoly időkben a viselkedésük min-dennek nevezhető, csak nem nemzetinek.

A német szocialista lapok, azt még ellenségei is el kell, hogy ismerjék, igen helyesen, a világháború kitörése ellen foglaltak állást. Azonban az a nagy bűnük, hogy ők tudták, hogy a háborút nem a központi hatalmak robbantották ki és

kevés kivétellel, nem a végsőig való harc mellett foglaltak állást, hanem igen hamar a defetizmust szolgálták. *A viselkedésük azonban még mindig nem olyan antipatikus, mint a „Frankfurter Zeitung” és a „Berliner Tageblatt”-é, amely lapok a legszelső háborús uszítókból, hirtelen bárány lelki pacifistákká vedlettek át, ha ezt az érdekei megkövetelték.*

Pétervárt augusztus 1-én gróf Pourtalès tovább erőlködött, hogy az orosz mozgósítást megállítsa. Így reggel levelet ír Frederichs miniszternek, hogy beszélje reá a cárt a mozgósítás visszavonására. A levélben elmondja gróf Pourtalès, hogy az orosz általános mozgósítás milyen rossz hatást idéz elő Németországban, mert hiszen Oroszország még egynéhány nappal azelőtt hivatalos értesítést küldött Berlinbe, hogy csak az osztrák határon fog mozgósítani. **Prófétai előrelátással figyelmezteti a minisztert, hogy a háború az összes monarchiákra óriási veszélyt jelent** és azért könyörögve kéri őt, hogy tegyen meg mindent, hogy a cár vonja vissza a mozgósítást, miután ő ma éjjel parancsot kapott, hogy Sasonowot szólítsa fel, hogy augusztus 1-én déli 12 óráig szüntesse meg a mozgósítást, mert ellenkező esetben Németországban is elrendelik a mozgósítást és ön tudja, teszi hozzá Pourtalès, hogy ez mit jelent. (Pourtalès, „Am Scheidewege zwischen Krieg und Frieden” 78. oldal.)

Pourtalès gróf levelével Bülow attassé a miniszterhez ment, míg a levél másolatával Mutius követségi tanácsost Krivoschein miniszterhez küldi, mert reménykedett, hogy talán őt ez meg fogja tudni győzni.

Sajnos Pourtalès gróf erőlködése eredménytelen maradt, mert a cár, a háborús párt vezérére, Sasonowra hallgatott.

Augusztus 1-én délután 5 óra 45 perckor kapta meg Pourtalès gróf Berlinből a táviratot, hogy kelet európai időszámítás szerint este 6 órakor adja át a hadüzenetet, kérje ki az útlevelét és a német érdekek védését az amerikai nagykövetnek adja át.

A táviratnak a desiffrozása azonban $\frac{3}{4}$ óráig tartott és annak megtörténte után kérhetett csak kihallgatást Sasonowtól.

Este 7 órakor Sasonow fogadta a német nagykövetet, aki megkérdezte tőle, hogy az orosz kormány a tegnapi német jegyzékre nem adhat-e kedvező választ és ezt a kérését háromszor megismételte. Sasonow mind a háromszor kijelentette, hogy kedvező választ nem adhat, mire gróf Pourtalès átnyújtotta a német hadüzenetet, amelynek átadása után keservesen sírni kezdett.

A hadüzenet átadásával a kocka eldőlt és az összes idők legnagyobb embermészárlása vette a kezdetét, mert

Poincaré, Grey és Sasonow, gyáva asszonygyilkosok védelmezőivé tolták fel magukat.

Este 9 órakor egy kozák járőr megszállotta a „Klein Zwallinen” nevű német postaállomást, tehát ezzel az orosz csapatok megkezdték az ellenségeskedést Németország ellen, pedig akkor még nem is tudhatták a német hadüzenet megtörténtét, miáltal kellő világításban tündökölt Sasonownak sokat hangoztatott állítása, hogy a mozgósított orosz hadsereg a német határon nyugodtan várta volna a cár parancsait és nem lépte volna át a német határt.

A német hadüzenettel kapcsolatban meg kell emlékez-nem. Sasonownak utolsó lelkiismeretlen tettéről, amikor páratlan perfídiával megghiúsította az utolsó békés kibontakozási lehetőséget.

Tudniillik július 31-én késő éjjel kapta meg Londonban Grey a német kancellárnak táviratát, (D. D. z. K. 513. szám) amelyben ez leírja az egész válság menetét, a németek erőlködését az irányban, hogy a Monarchia és Oroszország megegyezzenek, mely megegyezést a minden ok nélkül elrendelt orosz általános mozgósítás lehetetlenné tett. Ennek a táviratnak a hatása alól, már Grey sem tudta magát kivonni, mert hiszen belőle tisztán ki volt vehető az orosz mozgósítás szükségtelensége és azért ez egyszer felfogásom szerint talán az egész közvetítési működése alatt egyetlenegyszer ő is őszintén akarta meggátolnia világégést és azért rávette az angol királyt, hogy a legsürgősebben táviratban forduljon a cárhoz. Ebben a táviratban az angol király Bethmann táviratáról értesíti a cárt és a távirat végén a cárnak a következőket mondja: A te személyedhez fordulok, hogy a tévedés eloszlássék, amely az érzésem szerint meg van, hogy így a tárgyalások és a békekilátások megmaradjanak. (Times 1914 augusztus 5-i száma). A távirathoz Grey utasítást mellékelte Buchanan részére, hogy azonnal kérjen külön kihallgatást a cártól és mutassa be a király táviratát. Ez a távirat reggel 3 óra 30 perckor ment el Londonból és orosz időszámítás szerint 5 órakor délután érkezett meg Buchanan kezébe, tehát rendkívül sürgőssége dacára majdnem 12 óráig volt utón. Buchanan a táviratot elolvasta és Sasonow útján, akinek a távirat tartalmát el is mondta, audienciát kért a cártól. Ma tudjuk, hogy a távirat megérkezése után Buchanan, Sasonow és Paleologue tanácskozássra jöttek össze és Sasonow dacára annak, hogy a távirat azonnali audienciát követel, ezt este 10 órára állapította meg és Buchanan vele összejátszott, mert tudták, hogy minden pillanatban jöhet a német nagykövet a hadüzenettel, mert az angol király táviratát, már

csak a hadüzenet után akarták megmutatni a cárnak Este 7 órakor valóban a német nagykövet átadta a hadüzenetet és erre Buchanan este 11 órakor megjelent a cárnál kihallgatáson, ahol letagadta, hogy a távirat 2 órával a hadüzenet előtt a kezei között volt és nyugodtan végignézte, mikor a cár a táviratra megírta a választ, amely úgy kezdődött, hogy „örömmel elfogadtam volna ajánlataidat, ha a német nagykövet ma délután a kormánynak a hadüzenetet nem adta volna át”. Pedig Buchanan nagyon jól tudta, hogy ő az oka annak, hogy a táviratot célzatosan visszatartották csak azért, hogy ne előzze meg a hadüzenetet. **Autokrata uralkodót talán sohasem csaptak be így, mint ez esetben az orosz cárral megtörtént, de talán az angol történelemben sem élt vissza, soha egyetlen egy angol diplomata az uralkodójának táviratával, mint ahogy ezt Buchanan V-ik György táviratával tette.**

Parisban augusztus 1-én a francia kormány el volt tökévelve a háborúra, miután azonban az angol közvélemény a támadó ellen foglalt állást, a francia kormány ezen a napon is azon mesterkedett, hogy Németországot állítsa oda támadó félnek és ezért még a legcsúnyább hazugságoktól sem riadtak vissza.

Így, mikor augusztus 1-én Poincarénál megjelent Berthie, az angol nagykövet és bemutatta neki az angol királynak a cárhoz intézett táviratát, amelyből még a vak is láthatta, hogy az orosz általános mozgósítás kényszeríti Németországot a mozgósításra, akkor **Poincaré az államfő nem szégyelte az angol nagykövetnek a szemenszedettebb valótlanságokat mondani.** Így Poincaré Berthienek azt állította, hogy Németország Oroszországra keni a helyzet rosszabbodása miatt az ódiumot és azt a tudatos hazugságot adja be az angol nagykövetnek, hogy Oroszország azért volt kénytelen az általános mozgósítást elrendelni, mert Ausztria már előbb elrendelte az általános mozgósítást. **Pedig Poincaré tudta, hogy ez nem igaz, hiszen az előtte való napon este 9 óra után megtartott minisztertanácson ő maga is elolvashatta Dumaine és Paleologue táviratait a megfelelő mozgósításokról.** Poincaré továbbá azt a hazugságot is feltárlja Berthienek, hogy a német kormány által megtett intézkedések megfelelnek az általános mozgósításnak, pedig neki legjobban kellett tudnia, hogy a „Drohende Kriegsgefahr” még nem jelenti a mozgósítást. A végén pedig Poincaré előhozakodik a francia csapatoknak 10 kilométerre való visszavonásával és még azt a hihe-

tétlen perfid valótlanságot kockáztatja meg, hogy Franciaország 48 órával visszamaradt a katonai intézkedéseiben Németországgal szemben akkor, mikor július 31-én este a francia hadsereg létszámának negyede teljes mozgósításban volt, viszont a németek még egy ezredet sem mozgósítottak. (U. A. O. 403. szám.)

Itt ezen a helyen részletesen foglalkozom Poincarének azon meséjével, hogy Franciaország a béke érdekében csapatait a német határtól 10 kilométerre vonta vissza, ahogy ezt például a budapesti francia követség egyik tagja a Pester Lloyd 19¹⁵. évi számában szinten újból előhossa. A franciák 10 kilométeres visszavonulása semmi összefüggésben nem volt a francia kormány békeszeretével, hanem ezt a francia propaganda gondolta csak ki.

Tudniillik Viviani 1919 január 31-én a francia kamara előtt kijelentette, hogy július 30-án Poincaréval abban állapodtak meg, hogy a francia csapatokat 8-10 kilométerre visszavonják a határtói, miután Messimy hadügyminiszter kijelentette, hogy ez sem technikai, sem katonai szempontból akadályokba nem ütközik.

Viviani a beszédjében elárulta még azt is, hogy a francia csapatok visszavonulását Messimy hadügyminiszter július 30-án délután 4 óra 55 perckor rendelte el, és pedig azzal az utasítással, hogy a 24. számú műveletet vigyék véghez. Ez pedig azt jelentette, hogy a legtávolabbi határcsapatok mozgósítva lesznek, azonban diplomáciai szempontok miatt egy járőrnek vagy csapatnak sem szabad a határt átlépni. Hogy pedig milyen diplomáciai okok követelték a csapatoknak 10 kilométerre való visszavonását, az elárulja a francia hadügyminisztérium Joffrehez küldött augusztus 1-i délutáni 5 órás sürgönye, amely távirat szó szerint a következőképp hangzik: *Hogy az angol szomszédunk segítségét a magunk részére biztosítsuk, nélkülözhetetlen, hogy a járőröket és más csapatokat megakadályozzanak abban, hogy átlépjék azt az általános vonalat, amely a július 30-i táviratban meg lett állapítva, kivéve, ha határozott támadás esete következne be.*

Azonban augusztus 1-én este 10 óra 30 perckor a francia vezérkar még egy második táviratot kapott, amely így szólt: *„A köztársasági elnök parancsára és komoly diplomáciai mérlegelésekből kifolyólag a hadügyminiszter azt a feltétlen szükséges álláspontot vallja, hogy a mai napon és a július 30-iki táviratban megjelölt demarkációs vonalat nem szabad átlépni.* Ez a tilalom, úgy a lovasságra, mint a Többi fegyvernemre érvényes. Felderítő osztag vagy járőr ettől a vonaltól keletre nem tartózkodhat. . .

Az előbb említett táviratok, amelyeket Hervé, a „La

Victoire” 1922 július 7. számában hozott nyilvánosságra, igazolják, hogy a francia csapatoknak 10 kilométerre való visszavonulása nem mutatja a francia kormány békeszeretét, hanem ellenkezőleg ez az intézkedés azért történt meg, hogy az angol kormánynak az angol közvéleménnyel szemben könnyebb legyen a helyzete. Mert akkor azt tudta mondani, hogy a németek a támadó fél, hiszen a franciák csapataikat a határtól 10 kilométerre vonták vissza.

Hogy a franciák 10 kilométeres visszavonulása valóban csak szemfényvesztés volt, ezt Renauld „Histoire populaire de la guerre” című munkájában is állítja, *mikor kimondja, hogy a francia visszavonulás csak azt a célt szolgálta, hogy az angol kormánynak legyen valami eszköze, amellyel az angol népet háborúba tudja vinni.*

Ezt a felfogást az U. A. O. igazán klasszikusan igazolják, mert Greynek Berthiehez intézett táviratát tartalmazzák, **amelyben Grey nyíltan bevallja, hogy Cambon neki megmondta, hogy csakis az angol közvélemény miatt vonta vissza Franciaország a csapatait a határtól.** (U. A. O. 447. sz.)

Ezek után a kutató nem tudja, hogy min csodálkozzon jobban, vagy azon a határtalan szemtelenségen, amellyel ezt a lépést a francia propaganda arra használja fel, hogy igazolja a francia kormány békeszeretét, vagy azon a naivitáson, hogy vannak emberek, akik a franciáknak 10 kilométeres meséjének meg bedűlnek.

A francia propaganda a 10 kilométeres visszavonulást elsősorban azért emeli ki, mert ezáltal Franciaország hátrányos katonai helyzetbe került, miután ez a zóna katonai védelem nélkül maradt. A valóságban ez a zóna sem maradt katonai védelem nélkül, mert hiszen a francia vámőrség és az erdészeti személyzet ott maradtak 30.000 tekintélyes létszámmal és miután a határhadtestek mozgósítása után ők is a hadsereghez tartoztak és 4 vagy 10 tagú különítmények alakjában egészen a határig nyomultak elő, a német járőrök esetleges határsértését meg tudták volna akadályozni. Egy pillantás a térképre, megmutatja továbbá, hogy a francia határon az erősítési vonal nagyobb távolságra volt, mint 10 kilométerre a határtól, csak Mannonvillers erőd volt ezen a távolságon belül, azonban ezt az erődöt a franciák nem üritették ki.

Így tehát tulajdonképpen a megerősített zóna a franciák által meg volt szállva és az képezte a francia védelem gerincét, úgy hogy az előőrsöknek 10 kilométerre való visszavonása az általános katonai helyzetben változást előidézni nem is tudott.

Különben a 10 kilométeres zónán belül még az előőrsoket sem vonhatták egészen vissza, mert akkor teljesen lehetetlen lett volna, hogy kisebb francia osztagok átlépjék a határt, már augusztus 1-től kezdve, ahogy ezt Montgelas tábornok a Kriegschuldfrage 1927 októberi számában hiteles adatok alapján igazolja. Így a sok határátlépés körül egy-néhányat felemlíték Montgelase szerint

A Colmári 39-ik német hadosztály jelenti, hogy augusztus 1-én éjjel francia járőrök Eckerich Klein Rumbachtal mellett átlépték a határt és ott éjjel 11 óra 30 perckor lövöldöztek a német vadászokra.

Steinabrück mellett ugyanazon az éjszakán Seer hadnagy járőrére lövöldöztek, míg Mühlbach mellett a *német* tábori őrshöz nagyon közel szintén francia járőrök foglaltak állást.

Eckerich Klein Rumbach 2.5 kilométerre. Steinabrück 4 kilométerre és Mühlbach 6 kilométerre van a francia határtól. Ezek a határátlépések, amelyek azonban lényegileg semmit sem jelentettek, mert hiszen német részről is megtörténtek, miután mind a két oldalon voltak vállalkozó egyének, akik először akartak ellenséggel találkozni. De a határátlépések bizonyítják, hogy a francia 10 kilométeres zónából a biztosító csapatokat nem vonták vissza, mert akkor ezek nem jelenhetek volna meg 5-6 kilométerre német területen belül.

Parisban a francia vezérkar már a kora reggeli órákban követelte az általános mozgósítást és Joffre ezen a napon a francia kormányhoz egy második ultimátumot küldött, amelyben különböző állítólagos német intézkedések felsorolása után azt a valótlanságot állítja, hogy a német hadsereg már augusztus 4-én mozgósítás nélkül teljesen mozgósítva lesz és ezáltal a németek 48 óras, esetleg háromnapos előnyre tesznek majd szert a franciákkal szemben és azért követeli a mozgósítás elrendelését vagy lemond, Joffre tábornok előbb említett állítása, hogy a német hadsereg augusztus 4-én mozgósított állapotban lesz, még pedig a mozgósítás kihirdetése nélkül, tudatos hazugság volt és ő tudta legjobban, hogy milyen lehetetlen abszurdumot állít a francia kormánnyal szemben. Joffre fellépésének az volt az eredménye, hogy a délelőtti minisztertanács elhatározta a mozgósítást és megbízta Messimy hadügyminisztert, hogy a mozgósítási parancsot még egy-néhány órára tartsa vissza.

Ezt valószínűleg azért tették, mert tudták, hogy Schoen báró délben 1 órakor jönni fog a franciák válaszáért és miután a minisztertanács a francia semlegesség visszautasítását

határozta el, azért azt remélték, hogy mikor ezt Schoen báró meg fogja hallani, át fogja nyújtani a német hadüzenetet. Schoen báró valóban 1 órakor meg is jelent Viviani előtt és meghallgatta a francia választ, amely úgy szólt, hogy Franciaország azt fogja tenni, amit az érdekei kívánnak, de a német hadüzenetet nem adta át. **Így tehát Messimy nem tehetett mást, minthogy a követelődző Joffrenak délután átadja a mozgósítási rendeletet, amely parancsot középeurópai idő szerint 4 óra 40 perckor a nyilvánosságra hoztak. Ezzel be van bizonyítva, hogy a francia mozgósítás 20 perccel előzte meg a német mozgósítási parancs aláírását, tehát hazugság a francia propaganda azon állítása, hogy a francia mozgósítás a németnek lett volna a következménye.** Messimy a mozgósítás elrendelését az angol katonai megbízottnak is bejelentette és pedig azzal az indoklással, hogy tudomása szerint a németek a hadiállapot (Drohende Kriegsgefahr) kihirdetésével hat évfolyamot hívtak be, amelyből három elég, hogy védőcsapatait hadilétszámra hozzák, míg a többi három évfolyam a tartalékot képezi. Messimy továbbá azt mondta az angol katonai megbízottnak, hogy a németek ez intézkedése a mozgósítással egyenlő és ez tulajdonképpen mozgósítás, de más név alatt. (U. A. O. 425. szám.)

Ma, mikor a francia vezérkari mű elárulja, hogy a franciák tudták, hogy a „Drohende Kriegsgefahr” még nem mozgósítás, kimondható, hogy Messimy indokolása szabadon kigondolt hazugság volt, amely azt a célt szolgálta, hogy az angol közvélemény előtt a francia mozgósítást igazolni lehessen.

Ezeket előrebocsátva, megállapítható, hogy a francia hadsereg egynegyed részének mozgósítása már július 31-én, este 6 óra 40 perckor középeurópai idő szerint rendelkezett el, tehát 22 óra 20 perc előzte meg a német mozgósítást, míg a francia általános mozgósítás augusztus 1-én, délután 4 óra 40 perckor adatott ki és ezzel 20 perccel előzte meg a német általános mozgósítást, amelyet a német császár délután 5 órakor írt alá.

Azonban e tény dacára, egész Franciaországban nincs ezer ember, aki ezt tudná, mert ott a francia ügyes propaganda hatása alatt azt hangoztatják, hogy a mozgósításukat a német mozgósítás tette szükségessé.

Azáltal, hogy Franciaország augusztus 1-én délután el-

rendelte a mozgósítást, tulajdonképpen a francia orosz szövetségi szerződésen is túltette magát és **Poincaré és társai az egész francia közvéleményt becsapták**, mikor a mozgósítás elrendelését a francia-orosz katonai konvencióval igazolni akarják. A francia-orosz katonai konvenció megkötésénél a szövetségi kötelezettséget így állapították meg:

1. Ha Franciaországot Németország vagy Németország által támogatott Olaszország támadná meg, akkor Oroszország az összes rendelkezésre álló erőkkel Németország ellen fog harcolni: Ha Oroszországot Németország vagy Ausztria, akit Németország támogatna, támadná meg, akkor Franciaország az összes rendelkezésre álló erőit arra fogja felhasználni, hogy Németország ellen harcoljon.

Ennek a pontnak az értelmében Franciaország Oroszországnak segíteni nem is volt köteles, mert hiszen Oroszország a központi hatalmak ellen július 30-án este rendelte el a mozgósítást, pedig ezek Oroszország ellen nem is mozgósítottak és most már megérthető a francia államférfiak ragaszkodása ahhoz a hazugsághoz, hogy a Monarchia általános mozgósítása megelőzte az oroszot.

A francia sárgakönyv „L'alliance franco russe” 1918 azonban a szövetségi kötelezettség kérdésében még a következő pontot is tartalmazza:

Ha a hármasszövetség hadseregei mozgósítanak vagy ennek a szövetségnek bármely hatalma mozgósítana, akkor ennek a hírek első beérkezése után Franciaország és Oroszország egyidőben mozgósítani fogják a hadseregüket és azt a határhoz közel fel fogják vonultatni anélkül, hogy előbb egymást erről értesítsék.

Ennek a pontnak az értelmében valóban Franciaországnak július 31-én már mozgósítani kellett volna, mert hiszen ezen a napon a Monarchia az általános mozgósítást rendelte el és a művem első kötetében én is erre a pontra fektettem a fősúlyt. Újabb vizsgálatok azonban kimutatták, hogy az 1918. évi francia sárgakönyv „L'alliance franco-russe” bizonyos fontos tényt hallgatott el. *Ez a tény pedig az volt, hogy 1906-ban a katonai konvenciót úgy változtatták meg, hogy csak Németország, nem pedig a hármasszövetség egy más hatalomnak a mozgósítása követeli a francia-orosz hadseregek egyidejű mozgósítását.* Tehát Franciaország, orosz-osztrák mozgósítás után nem volt köteles mozgósítani és azért mikor Messymi augusztus 1-én a francia általános mozgósítást rendelte el, akkor tulaj-

donképpen túltette magát a francia-orosz katonai konvenció határozmányain. Ha Poincaré a „L'union sacré” 530. oldalán még mindig azt állítja, hogy Franciaországnak az orosz-francia konvenció alapján, az osztrák-magyar mozgósítás után mozgósítani kellett, ez tudatos félrevezetése a közvéleménynek,

A francia mozgósítás kihirdetése előtt a német nagykövet megjelent Viviani miniszterelnöknél, akivel barátságosan elbeszélgetett, miközben Viviani kibökte előtte, hogy Oroszország hozzájárult mozgósításának a megszüntetéséhez, Schoen ettől szintén meg volt lepve és bizonyos reménysekben ringatta magát. Viviani ennek a barátságos beszélgetésnek a hatása alatt talán lelkiismeret furdalásokat érzett a francia mozgósítás miatt és azért elment Messimyhez, akitől megkérdezte, hogy a mozgósítást visszalehetne-e vonni. Messimy erre telefonon felhívta a vezérkart, ahonnan azt a választ kapta, hogy már minden késő, mert a gépezetet már megindították (Messimy a Revue de France 1921. augusztus 1-i számában.) **Vagyis ha valóban igaz lett volna a hír, hogy Oroszország beszünteti a mozgósítást, még akkor is kitört volna a háború, mert azt a francia vezérkar úgy akarta.**

Azt hiszem az ilyen lelkiismeretlen állásfoglaláshoz nem is kell bővebb magyarázat.

Mikor a francia mozgósítást kiadták, a francia kormány igen nagy zavarban volt Anglia előtt, mert azt kellően megindokolni nem tudta és Franciaország az angol közvélemény előtt mint támadó fél szerepelt volna. Ezért Viviani este táviratot meneszt Londonba, mely távirat a francia sárgakönyvben 127. szám alatt szerepel.

Ez a távirat megint olyan rekordszámba menő valótlanságokat tartalmaz, hogy vele részletesen foglalkozom.

A távirat azzal kezdődik, hogy a központi hatalmak a háborúért való felelősséget Oroszországra akarják hárítani és abban a hazugságban kulminál, hogy Franciaország Angliával egyetértően állandóan mérséklő tanácsokat adott. Továbbá azt állítja Viviani, hogy Sasonow nyomást gyakorolt Szerbiára, hogy fogadja el az ultimátum azon pontjait, amelyek a szuverenitással összeegyeztethetők, sőt Oroszország közvetlen tárgyalásokba is bocsátkozott a Monarchiával és hozzájárult ahhoz, hogy a kevésbé érdekelt hatalmak

a konfliktus enyhítésére az eszközöket keressék meg. Mindenki, aki e munkámat eddig elolvasta, tisztába lehet azzal, hogy ez az állítás milyen szemenszedett valótlanság.

Miután Viviani a táviratában kidicsérte Oroszország békülékenységet támadásba megy először a Monarchia ellen és a következőket mondja Grey részére:

A tárgyalások közben, mikor Oroszország tagadhatatlanul jóakaratot tanúsított, Ausztria elsőnek fogott hozzá az általános mozgósításhoz.

Ma, miután tudjuk, hogy a francia sárgakönyv 115. távirata miként hamisított meg, kimondható, hogy Viviani Greyel szemben tudatosan valótlant mond, mert a Monarchia 18 órával később rendelte el a mozgósítást, mint Oroszország

Miután Viviani a Monarchián ütött egyet, áttér ezen táviratnak tulajdonképpeni főtárgyára, Németországra, amelyről így nyilatkozik:

Azonban Németország magatartása abba a parancsoló kényszerhelyzetbe sodor minket, hogy a mozgósítási parancsot kiadjuk. Már múlt szerdán, az orosz mozgósítás előtt, amint azt önnek megsürgönyöztem, Schoen úr velem közölte a háborús veszedelem közeli kihirdetését. Németország ezt az intézkedést megtette és ennek a lepelnek a védelme alatt, haladéktalanul megkezdte az igazi mozgósítást. Paleologue úr azt sürgönyözte, hogy Pourtalès gróf közölte az orosz kormánnyal a német mozgósítást. A hadügyminisztérium értesülései csakugyan megerősítik, hogy a mozgósítás teljes erővel folyik.

A mi mozgósítási parancsunk tehát lényegében óvintézkedés és azt a kormány proklamáció kíséretében bocsátotta ki és azt a köztársaság elnöke és valamennyi miniszter írta alá. A proklamáció kifejti, hogy a mozgósítás nem háború és hogy a mostani helyzetben Franciaország számára ez a legjobb mód, a béke megőrzésére és a köztársaság kormánya sokszorozni fogja erejét, hogy a tárgyalásokat sikerre vigye.

Szíveskedjék Sir Edward Greyjel sürgősen beszélni és neki mindezt közölni, azután megmondani neki, hogy mi híven megmaradtunk azon szilárd elhatározásunk mellett, hogy nem követünk el kihívó cselekedetet.

Megvagyok győződve, hogy abban az esetben, ha a háború kitörne, Anglia közvéleménye világosan látni fogja, mely oldalról történt a támadás és hogy meg fogja érteni azokat a nyomós indokokat, amelyeket Sir Edward Greynek szolgáltatunk és ő így az európai egyensúly jövője érdekében követelni fogja Anglia fegyveres közbelépését.

Minden olvasóm, aki elolvasta a munkámban az európai hatalmak katonai készülődéseinek történetét, azonnal tisztába

lehet azzal, hogy ez a távirat is mennyi valótlanságot tartalmaz, azért, hogy Németországra kenjék a háború ódiúját és megkönynyítsék az angol közvélemény átnyergelését

Vivianit a valótlanságokban a külügyi hivatal igazgatója is segítette és Berthie angol nagykövet előtt kijelentette, hogy a Monarchia Oroszország előtt rendelte el az általános mozgósítást, sőt azt a valótlanságot is megkockáztatta, hogy Schoen bárót is figyelmeztette az osztrák általános mozgósítás prioritására. (U. A. O. 428. szám.)

Ezek az adatok mutatják, hogy július 31 és augusztus 1-én Viviani és Poincaré az angol kormányt valóssággal pergőtűz alá vették a legkülönbözőbb valótlanságokkal, hogy így az angol kormány háborús állásfoglalását elősegítsék.

A francia mozgósítás kihirdetése után éjjel 11 óra körül Poincaré újból minisztertanácsot hívott össze, mert iswolski értesítette a francia kormányt Németország hadüzenetéről, iswolski a hírt személyesen vitte Poincarénak, mire ez őt a **leghatározottabban biztosította arról, hogy a francia kormány el van szánva arra, hogy a szövetségi szerződésből következő összes kötelezettségeknek eleget fog tenni.** Azonban Poincaré hozzátette, hogy a francia kormány igen nehéz kérdések előtt áll, mert pl. a hadüzenethez a parlament jóváhagyása szükséges és a parlamentet csak hét napon belül hívhatja össze, Poincaré figyelmeztette továbbá Iswolskit, hogy Angliára való tekintettel sokkal jobb volna, ha a hadüzenet nem Franciaország, hanem Németország részéről történne meg. (Romberg 222. számú távirat 45. oldal.)

iswolski távozása után a minisztertanács összeült és reggel 3 óráig ülésezett. A tanácskozáson elhatározták, hogy a szövetségi kötelezettségnek eleget fognak tenni, azonban előnyös lesz a mozgósítást befejezni, mielőtt az ellenségeskedést megkezdénék és e célból 10 napra volna szükség, amely idő alatt a francia parlamentet összefogják hívni. A minisztertanács ezen határozatát Poincaré Iswolskinak elmondja, aki ezt egy reggel 3 órakor feladott sürgönyben Pétervárra is jelentette. (Romberg, 46. oldal.)

A francia propaganda éveken keresztül azt hangoztatta, hogy a franciáknak esze águkban se volt a németek ellen háborúzni és a háborút csak az augusztus 3-iki német brutális hadüzenet idézte elő. Azt hiszem az augusztus 1-i késő éjjeli

minisztertanács határozatai és Poincarének Iswolskihoz tett kijelentései igazolják, hogy ez az állítás milyen valótlanság.

A francia propaganda és Poincaré, azután Viviani kedvelt állítása 'volt, hogy a francia kormány minden alkalmat megragadott, hogy a békét fenntartsa és minden eszközzel azon dolgozott, hogy a világegést megakadályozza. Hogy ez milyen valótlanság, részletesebben foglalkozom Lahováry volt párisi-római és Lardy schweizi-párisi követnek július 31 és augusztus 1-i erőlködéseivel, amelyekkel a világháború kitörését megakarták akadályozni és amely fontos eseményről a bőbeszédű Poincaré, aki több száz oldalon keresztül egészen mellékes eseményekről cseveg, csak futólag emlékezik meg.

Lahováry a *Matin* 1921 január 4-iki számában igen részletesen mondja el a közbelépésének történetét és azt aszerint én is tárgyalom.

Lahováry elmondja, hogy gróf Szécsénnel igen jó viszonyba volt és vele naponta kétszer is találkozott az Union klubban, ahol együtt étkeztek. Ő minden nap megkérdezte gróf Szécsént, hogy a Monarchia nem engedné e meg, hogy valami barátságos hatalom közvetítsen, hogy így a hájború ne törjön ki. A monarchia nagykövete mindig' azt válaszolta, hogy egyetlen egy hatalomnak sem fogja a Monarchia megengedni, hogy mint Szerbia ügyvédje szerepeljen, mert ez az ügy csak a Monarchia ügye. Július 31-én este azonban gróf Szécsén nem így válaszolt, hanem Lahováryval sejtetni engedte, hogy a kormánya talán nem fog idegenkedni attól, hogy nyilatkozzon az elégtételadás módjáról, ha Szerbia e kérdésben a Monarchiához fordulna, vagy pedig ha e kérdésben egy barátságos hatalom közbejárna.

Lahováry úgy magyarázta Szécsén gróf megváltozott állásfoglalását, hogy a Monarchia félt attól, miszerint a szerb konfliktus európai háborúvá szélesedik ki. Ezért nyitott ajtót hagyott, hogy ilyen esetleges tárgyalásokkal a békét meg lehessen tartani,

Lahováry erre azonnal elment Lardy schweizi követhoz, akit megkérdezett, hogy nem kísérné e el őt Vesnic szerb követhoz, akit értesíteni akart a megváltozott, bécsi állásfoglalásról és akit reá akart beszélni, hogy ez menjen el a francia külügyi hivatalba és ott jelentse azt, amit Lahovárytól hallott. Lardy először engedélyt kért, hogy telefonon beszélgessen a schweizi köztársasági elnökkel, aki a követét telefonon felhatalmazta, hogy mindent tegyen meg a béke érdekében. Mielőtt azonban a schweizi köztársasági elnök válasza megérkezett volna, Lahováry már elment Vesnicshoz, akit

arra kért, hogy kísérelje rávenni a kormányát, nem-e hozna egy utolsó áldozatot a béke érdekében.

A szerb követ kijelentette, hogy ezt megteszi és este 10 órakor elkísérte Lahováryt a francia külügyi hivatalba, ahol a politikai osztály igazgatóját keresték fel. Ott Lahováry mindent elmondott, amit gróf Szécséntől hallott és Margerie megígérte, hogy azonnal táviratozni fog ez ügyben a bécsi francia nagykövethez Lardy viszont, aki este 10 óra 80 perckor még távirati utón kérte a kormányának a felhatalmazását, hogy ez ügyben közbejárjon, a kormányától megkapván a hivatalos felhatalmazást, augusztus 1-én, a délelőtti órákban megjelent a francia külügyi hivatalban és ott előadta az egész ügyet. Ott azonban a közbenjárására a következő piszkos hazugsággal fogadták: „minden remény hiábavaló, mert az előtte való napon Németország Oroszországnak váratlanul hadat üzent. (Kriegsschuldfrage, 1928. februári szám.)

Ma tudjuk, hogy a német hadüzenet hire augusztus 1-én éjjel lí óra körül érkezett meg, tehát augusztus 1-én délelőtt a francia külügyi hivatalban Lardynek csúnyán hazudtak és azt hiszem most már kellő világításba van helyezve az az állítás, hogy a francia kormány mindent megtett, hogy tárgyalásokkal megmentse a békét. Hogy Vesnic és Lahováry fellépésének volt-e valami következménye, azt majd csak akkor fogjuk tudni, ha a francia sárgakönyv eredeti okmányai megjelennek, mert Lahováry fellépéséről a francia sárgakönyv nem is emlékszik meg.

Londonban augusztus 1-én éjjél után Grey Bethmann nagy táviratának (D. D. z. K. 513. szám) hatása alatt van és reggel 3 óra 30 perckor táviratot meneszt Buchananhoz, amelyben utasítja őt arra, hogy azonnal kihallgatást kérjen a cártól és azon mutassa be az angol király táviratát, amely magába foglalta Bethmann táviratát és az angol király azon kérését, hogy a cár oszlassa el a félreértéseket, amelyek a békét veszélyeztették.

Asquith feljegyzései, amelyek a „Daily Telegraph” 1928 április 30-iki számában megjelentek, igazolják, hogy az angol kormány ennek a táviratnak nagy fontosságot tulajdonított, mert maga Asquith Tyrrel által kísérvé éjjel 1 óra 30 perckor bérkocsin a királyi palotába sietett, a királyt felébresztette, aki aztán hálóköntösben hallgatta végig a táviratot, amelyet alá is írt. *Greynek egész közvetítő működése alatt ezen az egyetlen lépésen nem mutatható ki a kétszínűség, sajnos azonban e lépése talán nem volt eléggé határozott.*

A lépésének eredménye nem is lehetett, mert Buchanan és Sasonow perfid módon a kihallgatást kihúzták csak azért, hogy be tudják várni a német hadüzenetet, miáltal az angol király távirata tárgyitalan lett.

Hogy Buchanan az uralkodójának táviratával ilyen hallatlanul visszaélt, nagyban hozzájárulhatott Nicholson július 28-iki magánlevele (U. A. O. 239. szám.) Buchanan részére, amely levél augusztus 1-én délbe került az angol nagykövet kezeihez, amelyből kivehette, hogy ha Angliát a háborúba való részvételre felhívják, Anglia ennek a felhívásnak eleget fog tenni. Augusztus 1-én a kora reggeli órákban érkeztek meg Parisból és Berlinből (U. A. O. 382. 383. szám) a válaszok a belga semlegesség ügyében. Paris persze kijelentette, hogy nem akarja megsérteni a belga semlegességet, viszont a német válasz kitérő volt.

Dél előtt 11 órára minisztertanács jött össze, amelyen meg akarták tárgyalni a német választ a belga semlegesség kérdésében, azután pedig Poincaré előtte való napi levelét, miután ez azt a követelést tartalmazta, hogy Anglia álljon Franciaország pártjára. Erre a minisztertanácsra különösen Churchill számíthatott, *mert a tanácskozás előtt táviratot menesztett a flottához, hogy mindent készítsen el a biztosan várható mozgósítási parancsra.* Viszont Grey a minisztertanács összeülése előtt a titkárát Tyrrelt, Lichnowskyhez küldte, akivel azt üzenté, hogy a délután folyamán a német nagykövetnek olyan nyilatkozatokat fog tenni, amelyek a katasztrófát még utolsó pillanatban is meg fogják akadályozni és azért kéreti Lichnowskyt, hogy a német csapatok ne lépjék át a francia határt.

Alig, hogy Tyrrel eltávozott, Grey telefonhoz hivatja Lichnowskyt és megkérdezi tőle, hogy kijelentheti-e azt, hogy abban az esetben, ha Franciaország német-országi háború esetén semleges fog maradni, Németország nem fogja-e megtámadni Franciaországot. Lichnowsky erre azonnal garanciát vállalt.

Greynek ajánlatait Lichnowsky egy 11 óra 14 perckor feladott táviratban jelenti Berlinbe. (D. D. z. 562. szám.)

A minisztertanács lefolyása után délután 1 és 2 óra között újból Tyrrel jelenik meg Lichnowsky előtt, hogy Grey még a délután folyamán Anglia semlegességének tárgyában

javaslatot fog tenni, még arra az esetre is, ha Németország úgy Oroszországgal, mint Franciaországgal háborúba fog keveredni. Ezt az új momentumot Lichnowsky délután 2 óra 10 perckor feladott táviratban jelenti. (D. D. z. K. 570. szám) és aztán 3 óra 30 perckor elment Greyhez, hogy tőle átvegye az angol semlegességre vonatkozó javaslatokat. Azt hiszem, hogy Lichnowsky nem vághatott valami okos arcot, mikor Grey elkezdte a mondókáját; mert ez egyáltalában nem akart visszaemlékezni arra, amit egynéhány órával előbb ő maga telefonon és Tyrrel útján üzentetett Lichnowskynak. Grey tudniillik azzal kezdte meg a mondókáját, hogy felolvasta a nagykövet előtt a minisztertanács határozatát, hogy a német válasz a belga semlegesség kérdésében igen sajnálatos és hogy így igen nehéz lesz az angol közvélemény megnyugtatása, miután az egyik fél hajlandó, a másik pedig nem hajlandó tisztelni a belga semlegességet.

Lichnowsky az első meglepetés után azonnal magához tér és igen helyesen megkérdezte Greytől, **hogy abban az esetben, ha Németország tiszteletben fogja tartani a belga semlegességet, adhat-e határozott nyilatkozatot Anglia semlegességének kérdésében.** A választ erre a kérdésre, amelyet az angol parlamentben nagy arany betűkkel mindörökre ki kellene írni, az volt, hogy ő ezt nem teheti és megkockáztatta továbbá azt a valótlanságot, hogy egyelőre nincs is meg a szándék, hogy Németország ellen ellenségesen lépjenek fel. (D. D. z. K. 596. szám.)

Greynek ez az állítása már azért is igen csodálatos, mert hiszen ő az augusztus 1-i minisztertanácson mást nem is tett, minthogy minisztertársait, akik elleneztek a háborút, Németország ellen uszította.

Mikor Lichnowsky elhagyta Greyt, azonnal táviratban értesítette Berlint az új fordulatról, azonban a távirat már későn érkezett, mert Berlinből este 7 óra után már három távirat ment Londonba, (D. D. z. K. 575, 578, 579), amelyekben a német kancellár beleegyezik abba, hogyha Anglia biztosítja Franciaország semlegességét, akkor Németország Franciaországot megtámadni nem fogja. Ezeket a táviratokat azonban Lichnowsky, miután a helyzet megváltozott, már Greynek be se mutatta.

Hogy Grey Lichnowsky val szemben, milyen taktikát

folytatott, mikor a francia semlegesség kérdését felvetette, azt az okmányok alapján nem lehet kivenni. Lehet, hogy csak azért hozta szóba a kérdést, hogy a németek mozgósításának az elrendelését tolja el, azonban egész bizonyos, hogy ha Grey valóban akarta is volna Anglia semlegességét, ez már azért sem volt lehetséges, mert ez ellenkezett az angol-francia szóbeli szövetségi megállapodással. Mint ahogy lehetetlen lett volna az az eset is, hogy német-orosz háború esetén Franciaország tétlenül nézte volna azt, miután ez ellenkezett az orosz francia szövetség szellemével, ahogy ezt Berthie augusztus 1-én jelentette is Parisból. (U A. O. 453.)

Grey és Líchnowsky augusztus 1-i délutáni tárgyalásának 1914 augusztus 27-én az angol parlamentben folytatása volt, mert azt vetették szemére, hogy miért nem jelentette a kormány tagjainak, hogy Líchnowsky garantálta a belga semlegességet arra az eshetőségre, ha Anglia semleges marad. Grey erre azt válaszolta, hogy Líchnowsky az ajánlatot csak ad personam és nem hivatalos formában adta.

Továbbá azt állította, hogy Líchnowsky ajánlatát a kormány elé terjesztette és hogy Líchnowskynak megmondta, hogy milyen feltételek mellett maradt volna Anglia semleges. Csodálatosképpen a későbbben megjelent angol kékkönyv azonban igazolja, hogy Grey ez alkalommal is valótlanságot mondott, mert annak 123. okmánya egész mást mond, mind amit Grey augusztus 27-én állított. Grey ebben az okmányban Goschen berlini angol nagykövetet értesíti a közötte és Líchnowsky között lefolyt beszélgetésről és Líchnowsky ajánlatáról a következőképp nyilatkozik:

„Megkérdezett (Lichnowsky) hogy kötelezhetjük-e magunkat a semlegességre, ha Németország Ígéretet tesz a belga semlegesség meg nem sértésére Azt válaszoltam, hogy ezt nem mondhatom, de még szabadok vagyunk és megfontoljuk, hogy milyen legyen magatartásunk. Amit mondhatok az abból áll, hogy magatartásunkat nagyrészt a közvélemény dönti el és hogy Belgium semlegessége itt igen nagy hatást gyakorol a közvéleményre. Nem hiszem, hogy mi egyedül erre a feltételre semlegességet ígérhetünk. A nagykövet tovább sürgetett, hogy nem fogalmazhatnám-e meg azokat a követeléseket, amelyek mellett semlegesek maradnánk, sőt célzott arra is, hogy Franciaország és gyarmatainak integritása biztosíthatók volnának. Azt mondtam, hogy kénytelen vagyok végleg megtagadni minden ígéretet az ilyen feltételek ellenében való semlegességre és hogy csak azt mondhatom, hogy szabad kezet kell magunknak biztosítani”.

Greynek ez a távirata igazolja, hogy mennyire nem tartotta Lichnowsky ajánlatát magánvéleménynek, de igazolja azt is, hogy Grey mennyire félrebeszélte megint, mikor kijelentette, hogy a német nagykövetnek megmondta, hogy milyen feltételek mellett fog Anglia semleges maradni.

Ma tudjuk azonban azt is, hogy Grey Lichnowsky ajánlatát az angol kormány elé nem is Terjesztette, de megállapítható utólag, hogy Lichnowskynak kezében volt Grey, mikor ez a javaslatát visszautasította és ha józan ésszel ezt az eseményt nyilvánosságra hozza, szintén úgy a német kormány azon javaslatát hogy elfogadja Anglia garanciáját Franciaország semlegességéért, akkor Grey hiába erőlködött volna a belga semlegesség megsértése miatt, mert az angol közvélemény tisztán látta volna, hogy annak megsértése csak azért történt meg, mert azt Grey megakartta sértetni. A diplomácia történetében kevés ilyen eset létezik, hogy egy nagykövet olyan bambán viselkedett volna, mint ez esetben Lichnowsky és ez az öntelt diplomata, megjelent műveiben még folyton azzal dicsekszik, hogy ő Londonban milyen egyszerűen működött.

Az augusztus 1-i délelőtti minisztertanács után Greynek Cambon francia nagykövettel volt igen érdekes tárgyalása. Tudniillik az angol minisztertanács elhalasztotta Grey javaslatát, hogy Anglia segítsen Franciaországnak és a parlamentnek nem akarta ajánlani, hogy Anglia expedíciós haderőt küldjön Franciaországba, annál is inkább, miután Németország francia semlegesség esetén nem hajlandó megtámadni Franciaországot és azért Franciaországnak egyedül kell elhatároznia, hogy mit akar, mert Anglia most jelenleg segíteni nem tud. (U. A. D. 426-447. szám. Cambon Grey válaszában igen felizgult és az angol kormány döntését nem akarta Parisba jelenteni és Greynek a következőt válaszolta: *A jelentés Franciaországban düht és felháborodást idézne elő. A nemzetem azt mondaná, hogy elárultatok bennünket. Ez pedig lehetetlen. Ilyen hirt nem továbbíthatok. Az igaz, hogy az önök katonai és tengerészeti hatóságaik és a mi hatóságaink közötti megállapodások az önök kormányától jóváhagyva nem lettek, azonban meg van az erkölcsi kötelezettség, hogy bennünket nem hagynak védtelenül.* (Times, 1920. december 22.) Cambon továbbá figyelmeztette Greyt, hogy Franciaország, számítva Anglia segítségére, egész hajóhadát a Középtengerre vezényelte, úgy hogy az északi és nyugati partjai a német hajóhaddal szemben védtelenek ma-

radtak és azért arra kéri Greyt, hogy Parisba csak azt jelenthesse, hogy az angol kabinet még nem döntött.

Erre Grey megígérte, hogy előfogja terjeszteni a kormány elé, hogy a francia pártok védtelenek Németországgal szemben és elmondta még, hogy a kormány a belga semlegesség kérdését már mérlegelés tárgyává teszi és hozzájárult ahhoz, hogy Cambon jelentheti, hogy az angol kormány még nem döntött. Asquith feljegyzései igazolják, hogy az augusztus 1-i minisztertanácson Grey kijelentette, hogy lemond, ha Anglia nem avatkozik be a háborúba. Churchill az azonnali mozgósítást követelte, *míg Lloyd George, a leghatározottabban a béke mellett foglalt állást.*

Az angol közvéleménynek óriási többsége, még augusztus 1-én is minden háborús beavatkozás ellen foglalt állást, ami azonban Churchillt és Greyt késő éjjel nem tartotta vissza, hogy igen súlyos, mondhatni sorsdöntő elhatározásokat ne tegyenek.

Így mikor Churchill augusztus 1-én késő este megtudta, hogy Németország hadat üzent Oroszországnak azonnal a miniszterelnök lakására sietett, ahol ott találta már Haldanet és Greyt, akik előtt kijelentette, hogy azonnal elfogja rendelni a flotta mozgósítását anélkül, hogy bevárja a kabinet döntését és azért a felelősséget is hajlandó vállalni. Asquith miniszterelnök erre a bejelentésre nem szólt semmit, de Churchill a szemeiből kiolvasta, hogy a hajóhad mozgósítását nem ellenzi. Churchill erre otthagya őket és azonnal az admirálisba rohant, ahol kiadta a mozgósítási parancsot, amely alapján véve törvénytelen volt, mert a mozgósítási hirdetemény az angol törvény szerint, csak az angol minisztertanács döntése alapján volt kiadható, ami ez esetben nem töitént meg (Churchill Weltkrisis 165-166 oldal) Churchill az 1914. évi vezető államférfiak közül ellentétben Greyvel, Asquith-vel, *abszolút őszinte és igazmondó és összes munkáiban, példátlan igazságszerető is és azért semmit sem hallgat el.* így elmondja, hogy mikor eltávozott a miniszterelnök lakásáról őt Grey is elkísérte, mikor a lépcsőn való lemenés közben Grey neki bevallotta, hogy az imént igen fontos lépést tett meg, mert megmondta Cambonnak, hogy Anglia nem fogja megengedni, hogy a német flotta a csatornába benyomuljon.

Vagyis augusztus 1-én este, mikor még a belga semlegesség még nem is volt megsértve, Grey hivatalos katonai segítséget ígért Franciaországnak, pedig tudta, hogy Németország tiszteletben fogja tartani a belga semlegességet és nem fogja megtámadni Franciaországot sem, ha Anglia jól áll Franciaország semlegességéért.

Hat ezek után már csak gyöngélméjü emberek hihetik el azt, hogy Angliának Németország elleni háborús fellépését a Belga semlegesség megsértése idézte volna elő és a belga semlegesség megsértése csak mézes madzag volt, amivel az angol közvéleményt a háborúba bekényszerítették.

Miután azonban Grey a belga semlegesség megsértésével dolgozta meg az angol közvéleményt, mikor azt állította, hogy Anglia köteles a belga semlegességet megvédeni, azért ezt a kérdést részletesebben tárgyalni fogom.

Az entente szószólói folyton azt hangoztatják, hogy a belga semlegesség megsértése azért volt olyan nagy. gáztett, mert Németország ezzel azt a szerződést sértette meg, amely garantálja Belgium sértetlenségét és integritását Ennek a szerződésnek előzményei a következők: Mikor Európa 1814-1815-ben végre megszabadult Napóleontól, akkor a győztesek Belgiumot, amely először Spanyolországhoz, azután Franciaországhoz és végül Ausztriához tartozott, Hollandiához csapták hozzá, hogy ez az állam minél erősebb legyen, hogy addig fel tudja tartani Franciaország támadását, míg a többi nagyhatalom Hollandia segítségére tud sietni.

A belga nép azonban ezzel az intézkedéssel nem volt megelégedve, hanem a hamu alatt az elégedetlenség parazsa tovább izzott, míg végre 1830-ik évi augusztus hó 25-én Belgiumban forradalom tört ki, amely azzal végződött, hogy október 4-én a belga tartományok függetlenségét az ideiglenes belga kormány kihirdette. Ezzel a kész ténnyel szemben a nagyhatalmak úgy reagáltak, hogy november 4-én Londonba konferenciát hívtak össze, amely december 18-20 között ülésezett és amelyen Palmerston angol miniszterelnök ajánlotta a belga függetlenség elismerését.

A függetlenség elismerését magába foglaló úgynevezett londoni protokolum az 5-ik pontban kimondja, hogy Belgium örök időkre semleges állam lesz és ezt a semlegességet azután az állam sérthetlenségét és integritását az 5 hatalom biztosítja, viszont a 6-ik pont kimondja, hogy Belgium az összes hatalmakkal szemben semlegességet kell, hogy tanúsítson.

1831 június hó 26-án Londonban megint egy új konferencia ülésezett és ez az előzetes béke feltételeit 18 pontban fogalmazta meg, ahol az előbb említett 5, 6. pontok 9, 10. pont alatt szerepeltek.

Hollandia ezt az új szerződést visszautasította és csapatait Belgium ellen megindította, mire francia csapatok megszállották Belgiumot és így megmentették az országot a Holland támadás elől.

Erre 1831 október 14-én a belga kérdést, 24 pontból

álló ideiglenes javaslattal rendezték, amely végre 1831 november 15-én végleges szerződési alakot vett tel.

Ebben a végleges szerződésben, a 7-ik pont kimondja, hogy Belgium önálló és örök időkre semleges állam és hogy az összes többi állomokkal szemben semleges kell, hogy legyen, míg a szerződés végén ki van mondva, hogy Oroszország, Ausztria, Nagybritánia és Poroszország udvarai garantálják az előbbi pontok keresztülvitelét a belga királlyal szemben. Vagyis ebben a végleges szerződésben már egyáltalában nincs többé szó arról, hogy az előbb említett 5 hatalom garantálja Belgium sérthetlenségét és integritását, ahogy ezt az 1831. évi január 20-i protokolum kimondta.

Nézzük már most meg, hogy Franciaország hogyan akarta tiszteletben tartani a belgák semlegességét és integritását 1831 után.

1866-ban a königgratzi vereség után III. Napoleon kompenzációs követeléseket állított fel Németországgal szemben és közöttük mint 4-ik pont szerepelt a következő követelés: **Ófelsége a porosz király egész szárazföldi és tengeri haderejével fegyveresen támogatni fogja Franciaországot minden olyan hatalom ellen, amely Franciaországnak hadat üzenne, ha a franciák császára a körülményekhez képest, kényszerítve volna arra, hogy csapatait Belgiumba bevonultassa, vagy pedig ha ezt az országot elfoglalná.** (Times 1870. július 25-i szám.)

Azt hiszem, III. Napóleon e követeléséhez nem kell bővebb magyarázat és talán ez a követelés kellő értékre le fogja szállítani azt a hisztérikus műfelháborodást, amely még ma is hallatszik Franciaországban, ha a belga semlegesség a németek által való megsértéséről van szó.

Vizsgáljuk már most meg, hogy a hivatalos Anglia, amely az egész világ előtt a belga semlegesség megsértését példátlan gonosztettnek minősítette, hogyan viselkedett a belga semlegességgel szemben.

Már a munkám első kötetében kimutattam, hogy 1887-ben a nagy európai válság idején, az angol félhivatalos lapok, miként bátorították Németországot, hogy csak vonuljon Belgiumon keresztül, mert akkortájt az egyiptomi kérdésben Anglia és Franciaország között igen nagy ellentétek voltak. Itt részletebben el fogom mondani, hogy 1906 és 1911-ben Anglia, hogyan értékelte a belga semlegességet

1906-ban meg volt már a francia-angol entente és meg

volt Anglia részéről a szóbeli becsületbeli ígéret is, hogy francia-német háború esetén Anglia köteles katonailag Franciaországot segíteni. Ez a kérdés 1906-ban igen aktuális lett, mert a marokkói érdekek miatt Franciaország és Németország között a végletekig feszült a helyzet. Miután pedig az angol kormány már akkor érezte, hogy Belgium esetleg hadszíntér lehet, azért az angol vezérkar megtette a kellő intézkedéseket, hogy biztosítsa a maga részére Belgiumot, amely államnak semlegességet irt elő az 1831. évi szerződés a többi hatalommal szemben és ezt elsősorban Anglia is garantálta.

Ezért 1906 január közepén a bruxelli angol katonai attasé Barnardiston alezredes felkereste Ducarne vezérkari főnököt, akinek abbéli aggodalmának adott kifejezést, hogy a politikai helyzet olyan, hogy háború törhet ki és azért figyelmezteti Ducarnet, hogy abban az esetben, ha Belgiumot megtámadnák, Anglia 100.000 embert fog Dünkirchenbe és Calaisban partra szállítani, miután az antwerpeni partraszállás nem volna eléggé biztosítva. Az angol csapatok partraszállása mondta az angol tiszt 10 napig fog tartani és azért megkérdezte Ducarnetól, hogy Belgium e tíz nap alatt fog-e tudni hathatóssan védekezni.

Ducarne a válaszában elárulja az angol tisztnek, hogy a belga tábori hadsereg 100,000 emberből fog állani és 4 napon belül be fog avatkozni a harcokba és hogy Lüttich azután Namur a rajtaütéssel szemben biztosítva van.

Barnardiston Ducarne kijelentéseit tudomásul veszi és figyelmezteti őt arra, hogy a közöttük lefolyt tárgyalások szigorúan bizalmasak s hogy ez ügyről csak ők ketten az angol követ és az angol vezérkar tud, de azt nem tudja, hogy az angol király tud-e a dologról.

A következő találkozásnál az angol tiszt már részletes adatokat bocsátott Ducarne rendelkezésére és elmondta, hogy az angol expedíciós hadsereg két hadtestből és 4 lovashadosztályból áll és követeli Ducarnetól, hogy a tábori belga hadseregből semmit se vigyenek Namurba;és Lüttichbe, miután ez a két vár amúgy is erős helyőrséggel van ellátva.

A még későbbi találkozásoknál a tanácskozások még bizalmasabb mederben folynak és a két tiszt még a kombinált hadműveleteket is megtárgyalják arra az esetre, ha Németország Antwerpent támadta volna meg. Barnardiston el-

árulja továbbá még azt is, hogy Grearzon angol vezérkari főnök is hozzájárul Ducarne terveihez. Ducarne azonban az angol tervekbe is beleavatkozik és követeli, hogy az angol csapatok szállítása minél hamarább történjen meg.

Ducarne ezeket a tárgyalásokat 1906 április 10-én bejelenti a belga hadügyminiszternek és 1906 szeptemberében egy pótjelentésben értesíti a belga hadügyminisztert, hogy Compiègne-ben a hadgyakorlatok alkalmával találkozott az angol hadsereg vezérkari főnökével, aki őt arról értesítette, hogy az angol hadsereg reorganizációja olyan eredményeket ért el, hogy nemcsak 150.000 ember partraszállítása van biztosítva, hanem a csapatok szállítása még gyorsabban fog történni, mint ahogy ez az előbbi megbeszélésekben meg volt állapítva.

Ducarne jelentése, amely az angol-belga katonai megbeszéléseket foglalta magában, a világháborúban a németek kezébe került és ma tudjuk, hogy Anglia milyen sorsdöntő, szigorúan bizalmas tárgyalásokat folytatott Belgiummal Németország ellen, mikor Belgium az összes államokkal szemben semlegességre volt kötelezve. Hogy pedig Ducarne és Barnardiston tárgyalásai sehogy sem egyeztethetők össze Belgium semlegességével, az azt hiszem minden elfogulatlan olvasó előtt tisztán áll és így megérthető az angolok idegessége, hacsak felemlítik Ducarne és Barnardiston neveit,

1912 áprilisában az angol kormány megtudta, hogy Oroszország vezetése alatt létrejött a balkáni szövetség a Monarchia és Törökország ellen, amely bármely pillanatban kirobanthatta a háborút a Balkánon, amely aztán automatikusan Angliát is belesodorta volna az európai háborúba, miután Angliát szóbeli becsületbeli ígérete Franciaországgal szemben lekötötte. Miután pedig a balkáni háborúból kifolyólag német-francia háborúról lehetett szó, Anglia újból biztosítani akarta maga részére a semleges Belgiumot, amely állam örök időre minden európai állammal szemben semlegességre volt kötelezve.

E célból Barnardiston utódja Bridges alezredes az új belga vezérkari főnökkel, Jungbluth tábornokkal érintkezésbe lép és 1912 április 23-án létrejön a két tiszt között a találka.

Ezen a találkán Bridges elmondja, hogy Anglia egy 160.000 emberből álló hadsereg felett rendelkezik, amely 6 hadosztályból és 8 lovasdandárból áll és ezt a hadsereget a kontinensre lehet szállítani és megjegyezte, hogy Anglia

mindennel rendelkezik, hogy szigeti birodalmát megvédelmezze és hogy mindenre készen áll.

Ezen az április 23-iki találkozón azonban egy igen fontos eseményről hullott le a lepel. Tudniillik a beszélgetés alatt Bridges azt találta mondani, hogy az elmúlt 1911/1912 eseményekkel kapcsolatban (Agadiri válság) az angol kormány egyenesen Belgiumba szállította volna partra csapatait még abban az esetben is, ha Belgium nem kért volna segítséget. Ezen a határtalan szemtelenségen Jungbluth tábornok is felszisszent és megjegyezte, hogy ez esetben azonban a belga kormány hozzájárulására lett volna szükség. Ezt az angol tiszt beismerte, de igazi angol nyugalommal azt válaszolta, hogy miután Belgium nem lett volna abban a helyzetben, hogy megakadályozza a német átvonulást, azért Anglia minden esetben csapatait partra szállította volna Belgiumban.

Azt hiszem, hogy Bridges szavaihoz nem kell bővebb magyarázat és ezek igazolják azt, hogy Anglia minden olyan alkalomnál, mikor esetleges angol-német-francia háborúról lehetett szó, mindig biztosítani akarta a maga részére a semleges Belgium katonai segítségét. Azonban Anglia viselkedését a belga semlegességgel szemben nemcsak a tisztán katonai jellegű megbeszélésekből ítéelhetjük meg, hanem abból a nyomásból is, amit az angol politika Belgiumra gyakorolt, hogy ez hihetetlen mértékben fejlesztette a hadseregét.

1912 decemberében meglepetésszerűen benyújtották a belga parlamentben az új hadseregreformot, amelynek alapján a belga hadilétszám 180.000 emberről 340.000 emberre emelkedett. Ezt az óriási létszámemelést a belga kamara elfogadta, mert a miniszterelnök titkos gyűlésben a javaslatot azzal indokolta, hogy a szomszédos nagyhatalmak Belgiumot barátságosan figyelmeztették, hogy jobban törődjön honvédelmével. Hogy pedig melyik nagyhatalomnak feküdt olyan nagyon a szívéen a belga hadsereg létszámának olyan nagymérvű emelése, az kivehető a párisi-szerb követnek 1912 november 21-iki jelentéséből, amelyben Pasicsnak a belga hadseregreformmal való kapcsolatban a következőt jelentette: . . . *Ennek az elhatározásnak a jelentőségét még az is növeli, hogy Belgium ezzel olyan intézkedéseket tesz, amelyek ellentétben vannak eddigi politikájával és a belga nemzet lelkületével, azonban ezeket az intézkedéseket nem is annyira a saját elhatározásából teszi*

hanem az angol kormány tanácsára, sőt majdnem annak követelésére...

Azt hiszem a szerb követ jelentéséhez sem kell bővebb kommehtár.

Vizsgáljuk már most meg, hogy mi kényszerítette Németországot arra, hogy magára vegye az egész világ előtt az ódiumot, hogy megsértse Belgium semlegességét és ezt az országot átvonulási terepnek szánta.

Németországnak belgiumi lépése szoros összefüggésben állott Németország politikai helyzetével, amely az angol bekerítési politika eredményeképpen 1914 júliusában egyenesen katasztrofális volt, mert Németország az orosz-francia szövetség és az orosz hadsereg nagymérvű fejlesztése folytán kilátástalan katonai helyzetbe került. *K* német katonai körök felfogása szerint ebből a kilátástalan katonai helyzetből az volt az egyedüli kiút, ha a német hadsereg Belgiumon vonul keresztül, miután így talán mégis be tudott törni Franciaországba, miután a francia határon felállított hatalmas erődítési vonal ezt a betörést lehetetlenné tette.

Mikor 1890 után Németország külpolitikai helyzete még nem volt olyan kilátástalan mint 1914-ben, akkor a német vezérkar nem is gondolt arra, hogy Belgiumon keresztül vonuljon, így ismerjük az idősebb Moltke és utódjának Waldersee tábornagy terveit egy francia-orosz-német háború esetére, mikor is Németország Franciaországgal szemben védekezett volna, csapatainak túlnyomó részét a Monarchia csapataival együtt Oroszország ellen vonultatta volna fel, miután Oroszország hadikészülődése még nem volt olyan nagymérvű, mint később és ott kilátás lehetett arra, hogy Oroszországot döntően megverik.

Gróf Waldersee utódja Schlieffen gróf hivatalba lépése után átvette elődjének terveit, de már 1894-1899 között benne az a felfogás alakult ki, hogy miután Franciaország a veszedelmesebb ellenfél, Németország vele szemben védekező álláspontot nem foglalhat el, hanem Németországnak Franciaországgal szemben is támadnia kell. Miután azonban a Monarchiát Oroszországgal szemben szintén támogatni kellett, azért ezekben az években a német haditerv nyugaton és keleten is egyaránt támadójellegű. Nyugaton Schlieffen ezekben az években azt tervezte, hogy a belga határtól kezdve 6 német

hadsereg megy támadásba, míg a jobbszárny mögött egy hetedik hadsereg vonult volna fel, amelynek az lett volna a feladata, hogy az esetleges belga támadás ellen a németek jobb szárnyát védje. Vagyis 1899-ig még egyáltalában szó sem volt arról, hogy a német hadsereg Belgiumon keresztül nyomuljon. 1899 után Schlieffen gróf geniális agya a szó szoros értelmében meganalyzálta eddigi haditervét, amelyet vezérkari hadijátékok keretén belül próbált ki, mikor benne az a meggyőződés fogalmazott meg, hogy ez a terv nem biztosítja a német győzelmet, mert a kellő nehéz tüzérség hiánya folytán az egész német hadsereget nem tartotta elégségesnek arra, hogy a nagyszerűen kiépített francia határvárrendszereket át tudja törni. Ezért a győzelmet úgy gondolta biztosítani, hogy a felvonulási tervében elejtette a homloktámadást és helyette az oldaltámadást vette be a haditervbe. Az oldaltámadást pedig olyan módon képzelte el, hogy 4 német hadsereget vonultatott Belgiumon keresztül, amelyek a francia balszárnyat felgöngyöltették volna és így a francia hadsereget a svájci határra akarta szorítani.

Miután azonban e célra Schlieffen grófnak az egész német hadseregére volt szüksége, azért új haditervében Oroszország ellen támadást vezetni nem gondol és csak Keletporoszországban hagyott 7-8 hadosztály erősségű hadsereget, amely Keletporoszországot és a Vistulát addig védte volna, míg nyugaton a francia hadszíntéren 6 héten belül megtörtént volna a háborút eldöntő győzelem. Keletporoszországban Schlieffen gróf azért hagyhatott nyugodt lelkiismerettel olyan kevés számú csapatot, mert az orosz-japán háború alatt kitört belső orosz forradalom az orosz birodalmat jó egynéhány évre harcképtelenné tette. Így aztán 1905 decemberében végleg kialakult gróf Schlieffen zseniális haditerve, amely már a Belgiumon való keresztülvonulást veszi alapul.

1906-ban Moltke lett gróf Schlieffen utódja, aki átvette ezt az új felvonulási tervet és azt 1914-ig többször kritikailag vizsgálat alá is vette, mikor különösen a Belgiumon való átvonulás igen alapos megfontolások tárgyát képezte, mert Moltke azt a kW politikai szempontokból ki akarta küszöbölni. Hosszú megfontolások után azonban 1913-ban mégis meggyőződött arról, hogy neki is ragaszkodni kell a Belgiumon való keresztülvo-

nulashoz és egy emlékiratban, amelyet 1913-ban írt meg, az elhatározását a következő módon indokolja:

„Az aggodalmak, hogy a háború úgy kezdődjön, hogy semleges területet sértsünk meg, igen nagyok és Belgium az átvonulással szemben ellentállást fog kifejezni és ez az átvonulás az angoloknak kitűnő alkalmat fog nyújtani, hogy Franciaország oldalán a háborúba keveredjenek . . .”

Miután azonban Moltke az emlékirat szerint meg volt győződve, hogy abban az esetben is, ha Németország lemond a Belgiumon való átvonulásról, Anglia mégis be fog avatkozni a háborúba, azért ő nem engedhette ki a kezéből a katonai előnyt, amelyet Németország nyert, ha Belgiumon Afonul keresztül így azok a pacifisták, akik még mindig azt ordítják tele szájjal, hogy a német vezérkar milyen végtelenül könnyelműen és lelkiismeretlenül sértette meg a belga semlegességet, azok csak olvassák el Moltke beadványait és akkor látni fogják, hogy Moltke milyen nehéz lelki tusa után tartotta meg a haditervben a Belgiumon való keresztül vonulás gondolatát. 1913-ban nyert katonai hírek, azután mindjobban igazolták Moltke előtt annak a szükségességét, hogy Belgiumon keresztül nyomuljon, mert a hírek úgy mutatták, mintha francia, angol részről is Belgiumon akarnak keresztül nyomulni, hogy felgöngyölítsék a németek jobb szárnyát.

Így 1913 augusztus 29-én jelenti a német katonai attasé, hogy beszélgetett Albert belga királlyal, *aki előtte úgy nyilatkozott, hogy ő biztosra veszi, hogy a franciák előbb arra gondoltak, hogy Namurt meglepetésszerűen támadják meg és hogy 1913 augusztusában a Semois völgyében kémkednek, ahogy ezt Belgiumban pontosan tudják. Továbbá kijelentette a király, hogy ő a francia veszedelmet tartja a legnagyobbnak és így gondolkozik a belga nemesség és a klerikálpárt túlnyomórésze is.*

Még határozottabban nyilatkozott ebben a kérdésben de Broqueville belga hadügyminiszter is, aki 1914 májusában a német katonai attasénak a következőt mondta: **„Ha én Németország vagy Franciaország vezérkari főnöke lennék és hazám boldogulása és a sztratégiai érdekek azt követelnék, akkor egy pillanatig sem haboznék, hogy semleges területre lépjek és az átvonulást ki is kényszeríteném. Ez annyira magától értetődik, hogy adott «setben csak az ellenkező eset miatt csodálkoznék.**

Ezt a kimondhatatlan fontosságú nyilatkozatot a német katonai attasé május 7-én jelentette Berlinbe és ez még jobban megerősíthette Moltke abbéli felfogását, hogy Belgiumon vonuljon keresztül.

A legcsodálatosabb azonban, hogy a nagy lotharingiai és a francia propaganda, amely még ma is dolgozik a belga semlegesség megsértésével, nem akar visszaemlékezni de Broqueville belga hadügyminiszter kijelentéseire. Mikor tehát augusztus 1-én a német vezérkar megtudta, hogy a francia csapatok felvonulása a belga határ mentén megkezdődött (2. sz. Weissbuch, 55-ik melléklet), akkor Broqueville nyilatkozatának birtokában a német vezérkar fel kellett, hogy tételezze, hogy a franciák is Belgiumon akarnak átvonulni, tehát semmi ok sem volt reá, hogy utolsó pillanatban megváltoztassák a haditervüket.

Tehát az 1914. évi belgiumi betörés jogtalanság volt a nemzetközi jog értelmében, azonban azt nem lehet gonosztevői tettek minősíteni, ahogy ezt az angolok és franciák teszik, mert ez a lépés nem volt más, mint az entente vashurokja által megszorított nemzet végső önvédelmi tette, hogy utolsó pillanatban megszabaduljon a halálos veszedelemtől.

Moltke 1914-ben ugyan megtartotta Schlieffen alapgondolatát, hogy Belgiumon keresztül vonuljon, de a terven katonai és külpolitikai szempontokból változásokat eszközölt, amely változások végeredményében az egész Schlieffen-féle haditerv összeomlását idézték elő Tisztán katonai szempontból nagy hiba volt, hogy Moltke az eredeti tervtől eltérőleg a német jobb szárnyát gyengítette, mikor belőle két hadsereget elvont és azokat Lotharingiába vonultatta fel Ennek az volt az eredménye, hogy a jobbszárny átkarolási feladatának nem felelhetett meg, viszont a két lotharingiai hadsereg túl gyenge volt ahhoz, hogy a francia érdvonalat áttörje. Igen nagy hiba volt továbbá Moltke tervében, hogy nem vette figyelembe azt, hogy 1914-ben már az a kevés német csapat Keletporoszországban védekezésre nem volt elegendő, mert 1905 óta, mikor Schlieffen a tervét megtervezte, az orosz hadsereg hihetetlen fejlődésen ment keresztül és így Moltke tervében az a hiba csúszott bele, hogy az orosz túlerő esetleg sokkal hamarabb morzsolja össze a keleti csapatokat, mint amilyen időpontban nyugaton a döntés megtörtént volna. Ez valóban meg is történt, mert a német hadvezetőség a marnei csata előtt a legválságosabb pil-

lanatokban volt kénytelen két hadtestet keletre küldeni, ahol a német hadsereget az orosz túlerő folytán végveszély fenyegette és így ezek a csapatok a döntő helyről hiányoztak. Továbbá ha figyelembe vesszük azt, hogy Grey és társai a belga semlegesség megsértése előtt az angol közvéleményt nem tudták belevinni a háborúba, igen nagy hibának kell minősíteni Moltke azon intézkedését, hogy elrendelte Lüttich várának a mozgósítás 5-ik napján való rajtaütésszerű elfoglalását.

Schlieffen eredeti terve úgy szólt, hogy a német hadseregek bevégezték volna felvonulásukat Belgium határain és a mozgósítás 18. napján, a hadseregek egyszerre bevonultak volna Belgiumba, így az angol kormány a németek 18-ik mozgósítási napjáig nem tudta volna az angol beavatkozást kérészkolni és ha a német csapatok megkezdték volna az előnyomulást Belgiumba, akkor az angol hadsereg mozgósítása legalább három hetet késett volna és az a döntő harcokban 14 nap múlva részt sem tudott volna venni. így azonban a Belgiumhoz intézett ultimátum és Lüttich megrohanása folytán az angol kormány már augusztus 4-én kitudta erőszakolni a hadüzenetet és a hadsereg mozgósítását. Pedig Lüttich megrohanása az általános katonai helyzeten változást nem idézett elő, mert a német hadseregek ez esetben is a mozgósítás 18-ik napján kezdték meg a hadműveleti előnyomulást Belgiumon keresztül.

Mindezeket előrebocsátva remélem, hogy mindenki, akiben csak az igazságérzetnek a szikrája van meg, át fogja érezni Németország tragikus helyzetét, mikor elszánta magát arra, hogy megsértse a belga semlegességet.

Miután azonban tudom, hogy még olyan időket élünk, ahol a józan és igazságos beismerés még nehéz, azért leírom azt az esetet, mikor Anglia szintén megsértette egy barátságos állam semlegességét, pedig akkor Anglia helyzete még távolról sem volt olyan veszélyes, mint Németország helyzete 1914-ben. Továbbá el fogom mondani, hogy az angol politika ezt a lépést annakidején hogyan indokolta meg.

Gondolok pedig az 1807. esztendőre. Napóleon akkor állt hatalmának tetőpontján és elbizakodottságában azon gondolkozott, hogy miként fogja Angliát térdre szorítani. E célból legjobb eszköznek azt tartotta, hogy tönkreteszi Anglia ke-

reskedelmét és azért 1807-ben elrendelte Anglia ellen a kontinentális zárlatot. Ez a zárlat azonban Svédországra és Dániára igen nagy hátrányt jelentett, mely két hatalom Angliával a legbarátságosabb viszonyban volt és ezért megtagadák a kontinentális zárlat végrehajtását. Napoleon emiatt fenyegetni kezdte Dániát úgy, hogy félő volt, hogy ráteszi a kezét Dániára és esetleg kezébe kaparintja Dániának akkoriban elég hatalmas hadiflottáját és azt aztán felhasználja Anglia ellen.

Az angol részről ez a félelem azonban egészen alaptalan volt, mert Dániát Napoleon csak a szárazföldön keresztül tudta volna megtámadni és mire azt csapatai elfoglalják, a dán hadiflotta már régen kint lett volna a tengeren, ahol az angolok szövetségésévé szegődött volna.

De az angolok teljesen tiszta helyzetet akartak és elhárították, hogy majd ők fogják elvenni a dán hajóhadat, dacára annak, hogy Dániával a legbarátságosabb viszonyban voltak.

Ezért 1807 augusztusában Kopenhága előtt megjelenik az angol flotta és hirtelen ultimátumot ad át Dániának, hogy vagy azonnal véd- és dacsövetséget köt Angliával, vagy pedig 18 csatahajóból, 15 fregattból és 26 ágyúaszázból álló flottáját Angliának adja át megőrzés végett, míg az általános béke megkötve nem lesz! Mielőtt azonban a dánok választ tudtak volna adni, az angol flotta 1807 szeptember 1-én bombázni kezdte a dán fővárost, miközben 2600 polgári személy sebesült meg és pusztult el és azután erőszakkal elvették a dán flottát, amely nem is tudott védekezni, hiszen Anglia Dániával nem volt hadiállapotban.

Nézzük már most meg, hogy az angol hivatalos politika, amely a németek belgiumi átvonulását olyan gaztettnek minősítette, hogyan indokolta akkori lépését.

Két héttel a megtörtént támadás után az angol király kiáltványt bocsátott ki, amelyben szószerint a következő volt olvasható: „ ... *Ha a király sajnálja is azt a kegyetlen szükségletet, amely kényszerítette őt arra, hogy ellenségesen lépjen fel egy olyan nemzettel szemben, akivel arra törekedett, hogy közös érdekeik legyenek és akivel komolyan szövetséget is akart. De azért mégis bizakodik abban, hogy Európa és a világ meg fogja találni az eljárásának igazolását abban a parancsoló és elatasíthatatlan köte-*

lességben, amely kötelesség abból áll, hogy idejekorán gondoskodik nemzetének közvetten biztonságáról, amely kötelesség az uralkodó összes többi kötelességeit megelőzi.

Milyen csodálatos az angol politika? Mikor Németország belgiumi lépéséről van szó, akkor azt kér hetetlen szigorral gázságnak minősítik, mikor pedig a dán semlegesség megsértéséről volt szó, akkor a semlegesség megsértését uralkodói kötelességnek nevezik el, amely kötelesség azt a célt szolgálta, hogy az angol népet egy esetleges veszedelem elől óvja.

Hanem, hogy azokat is kigyógyítsam, akik még ma is hisztérikus ideggörcsöket kapnak, mikor a belga semlegesség megsértéséről van szó, elmondom még, hogy az angol parlamentben hogy ítélték meg Dánia megrohanását.

Az angol király proklamációja 1808 februárjában az angol parlamentben tárgyalás alá került, mikor az angol ellenzék Dánia megrohanását igen élesen támadta. A kormánypárt részéről erre igen érdekes felszólalások történtek, amelyekből kivehető, hogy az angol államférfiak, mikor angol érdekekről van szó, nem ismernek más törvényt, mint a saját államuk biztonságát, azonban a többi nemzetnek kötelessége megtartani a nemzetközi jogszokásokat, ha azok Anglia érdekeit szolgálják.

Így Milnes képviselő a következőket mondta: „Azok az intézkedések, amelyeket saját biztonságunk érdekében tettünk, nem sérthetik meg a természetes jogot. Az összes erkölcsi előírások között az a legmegvetőbb, amely azt követeli, hogy ne éljen azzal az alkalommal, amely biztosítja a léte! ...

Lushington képviselő pedig így védi a kormányt: A legtermészetesebb eredeti joga az embernek a létfenntartási ösztön és ez a népjognak is az alapja. A természet ismeretén kell hogy alapuljon a kötelességről szóló tudás is és ha az ember érzi, hogy hatalmas veszély fenyegeti, az esze pedig megadja a védekezéshez szükséges eszközöket, akkor vissza kell utasítani azt a szofista hülyét, aki azt meséli be neki, hogy embertársaival szemben az a kötelessége, hogy addig várjon, míg a veszély a bolond feje fölé nem jön, csak azért, hogy kárt ne tegyen abban az eszközben, amely őt elakarja pusztítani. A természetes és a népjognak ezen alaptételére támaszkodván azt állítom, hogy a kopenhágai expedíciónak erkölcsi alapja volt. Továbbá szükséges is volt, hogy meg-

történjen. A 19-ik század első felének legnagyobb angol államférfia Palmerston 1808 februárjában szintén védelmébe vette az angol lépést és a parlament előtt így nyilatkozott:

Egy igen tiszteletreméltó gentleman sokat beszélt népjogról, igazságról és politikáról. Én éppen úgy mint mindenki más, hajlandó vagyok ezeket a dolgokat tisztelni és az alkalmazásukat javasolni, ha ezt a körülmények megengedik. Azonban attól félek, hogy ezekről a dolgokról sokat tárgyalnak ugyan, azonban csak kevéssé értik meg őket. Ennek az a következménye, hogy egyesek ezeket a kifejezéseket felcserélik és visszaélnek velük. Ebben az esetben örülök, mikor látom, hogy ezeket a dolgokat nem minden szükség nélkül elhagytuk, vagy másképp mondva, mi őket összhangzásba hoztuk a természet törvényével, amely előírja és megparancsolja a létet...

Az alsóházi vita végén maga Canning akkori angol külügyminiszter is felszólalt és Angliának Dánia elleni támadását a következő módon igazolja: Ki állíthatja azt, hogy mi lemondhattunk volna erről a vállalkozásról, amelyet sürgős szükségben és a közvetlen veszély pillanatában tőlünk a politikai okosság követelt amiatt, hogy elhárítsuk a veszélyeket, amelyek a létünket és biztonságunkat veszélyeztették csak azért, hogy abban az esetben, ha elpusztultunk volna, meglegyen a vigaszunk, hogy megnyertük Pusendorf (akkor európai hírű nemzetközi jogász) tekintélyének a helyeslését.

Mikor a balkezes Bethmann 1914 augusztus 4-én a német birodalmi gyűlésben a naiv igazmondásában, azt kiáltotta az egész világnak oda, hogy Németország jogtalanságot követ el, mikor Belgiumon keresztül nyomul, azonban ezt végső önvédelemből teszi, akkor az egész entente sajtója visszhangzott, hogy Bethmann szavai milyen feneketlen gonosztevői cinizmusnak a kifejezői. *Vajjon milyen paroxizmusig fokozódtak volna az ellenségeink kitérősei, ha Bethmann a belgiumi betörést olyan szavakkal indokolta volna, mint ahogy ezt Canning 1808-ban tette?*

Mindenki, aki az 1914. évi válság jelenségeit kutatja, csak mély hálával köszönheti meg Vilmos volt német trónörökösnek, hogy munkájában „Ich suche die Wahrheit” (387-391. oldal), a nagy világ elé hozta az angolok 1807. évi viselkedését. Mindenki igazat kell, hogy adjon neki, mikor azt állítja, hogy a nagyvilágon az összes népek között egyet-

lenegy nép sem veheti kevesebb joggal Németország szemére azt, hogy végső szükségből megsértette Belgium semlegességét, mint éppen az angol nemzet.

Bécsben augusztus 1-én, reggel 3 óra 45 perckor ment el gróf Berchtold nagy távirata a londoni, párisi és pétervári nagykövetekhez. Ebben a táviratban elmondja gróf Berchtold, hogy a Grey-féle közvetítő javaslatát Berlin milyen nyomatékosan ajánlotta elfogadásra és értesíti a nagyköveteket, hogy hajlandó érdemben tárgyalni erről a javaslatról, azonban ennek előfeltétele, hogy a Monarchia folytathassa hadműveleteit Szerbia ellen. Továbbá kijelenti gróf Berchtold, ha az angol kormány reá tudja venni Oroszországot arra, hogy szüntesse meg a további mozgósítást, akkor a Monarchia Galiciában szintén azonnal megszünteti a mozgósítást. (U. O. V. K. III. 65. sz.)

Mikor ezt a táviratot gróf Mensdorff a délutáni órákban Londonban kézhez vette, dacára annak, hogy ez csak az ő személyes információjára kapta, Lichnowskyhez sietett és vele való tanácskozás után elhatározta, hogy ezt a táviratot Grey-nek megmutatja, ami a késői délutáni órákban megtörtént. *Ezzel Grey, minden kétségen kívül láthatta, hogy a német kormány mennyire követelte, hogy Bécs fogadja el a közvetítő javaslatot és így tisztában lehetett azzal, hogy Oroszország minden ok nélkül rendelte el az általános mozgósítást, amely így lehetetlenné tette a további közvetítést.* Hogy pedig ezeknek a tényeknek a birtokában, hogy ígérhette meg Grey Cambonnak azt, hogy meg fogják akadályozni a német flottának a La Manche-csatornába való befutását, az nehezen érthető meg. De még csúnyább volt tőle az, hogy ő tudta, miszerint Németország a Monarchiára milyen nyomást gyakorolt és ezt később mégis letagadta.

Augusztus 1-én úgy az orosz, mint a francia nagykövet megjelentek gróf Berchtold előtt, ahol azt hangoztatták, hogy a békét meg lehetne még menteni, ha Németország nem akarna mindenáron háborút, (U. O. V. K, III. 99. szám.)

A két nagykövet ezen lépése egészen érthetetlen és valószínűleg csak azt a célt szolgálta, hogy még a Monarchiával szemben is Németországra kenjék a háború ódiúmat.

XI. FEJEZET.

Az augusztus 2-iki események lefolyása Berlinben, Londonban és Parisban.

Augusztus 2-án Berlinben már reggel fél 3-kor tanácskoztak a birodalmi kancellárnál Jagow, Stumm, Zimmermann külügyi államtitkárok, azután Tirpúz, Moltke és Falkenhayn. A külügyi hivatal emberei a katonák megérkezése előtt azon vitatkoztak, hogy vajjon Németország és Oroszország között tényleg hadiállapot van-e, miután Pétervárról még mindig nem érkezett hír a hadüzenet átadásáról, Mikor a katonák megérkeztek, Bethmann velük azonnal a francia hadüzenetet kezdte tárgyalni. Tirpitz igen helyesen megjegyezte, hogy már az orosz hadüzenet is óriási hiba volt és azért azt kívánta, hogy a francia hadüzenettel addig várjanak, míg a csapatok nem lesznek abban a helyzetben, hogy Franciaországba benyomulhassanak. Falkenhayn hadügyminiszter majdnem gorombán adta tudtul Bethmannnak, hogy a háború tényleg már meg van, tehát a hadüzenet kérdése nem fontos. Moltke és a kancellár között aztán végre éles összekoccanásra került a sor, mert Moltke a francia hadüzenetet nem is tartotta szükségesnek, miuán Oroszország Németországgal úgyszólván megkezdte az ellenségeskedést. Moltke továbbá kijelentette, hogy a belgiumi átvonulás elkerülhetetlen, azonban hogy időt nyerjenek, minél későbbben értesítsék Belgiumot az átvonulási szándékról. (Tirpitz: Deutsche Ohnmachtspolitik im Weltkrieg 20-21. oldal)

Délelőtt 10 órakor a császár jelenlétében újból tanácskoztak, mikor Moltke és Bethmann megint élesen összekülönböztek. Moltke a császár előtt igen erélyesen ellenezte a francia hadüzenetet, kijelentvén, hogy francia csapatok már több helyen elenségeképpen viselkedtek, tehát a háború a valóságban már meg van és így a hadüzenetre súlyt nem is fektet. Tirpitz szintén igen ellenezte a hadüzenetet a császár előtt, azonban a kancellár kijelentette, hogy francia hadüzenet nélkül nem adhatja át Belgiumnak azt a jegyzéket, amelyben az átvonulást követelik.

Hosszú vita után abban állapodtak meg, hogy a birodalmi kancellár értesítse az angol kormányt, hogy Német-

ország csak a kényszerítő körülmények folytán akar Belgiumon keresztülvonulni, azonban tisztelni fogja Belgium szuverenitását és minden kárt meg fog téríteni. Mikor a kancellár a tanácskozásról eltávozott, Moltke figyelmeztette a császárt, hogy milyen zavarban van a külügyi hivatal és arra kérte, hogy magyarázza meg a politikusoknak, hogy a valóságban már meg van a háború Franciaország és Németország között.

Mikor Bethmann a tanácskozásról elment, a királyi palota előtt a német trónörökösrel találkozik és közöttük a következő párbeszéd folyt le:

Bethmann: Királyi felség most a frontra megy?

Trónörökös: Igen.

Bethmann: És a hadsereg bírní fogja?

Trónörökös: Ha ezt a világ egy hadserege el tudja végezni, akkor mi képesek leszünk erre, azonban kénytelen vagyok excellenciádat figyelmeztetni arra, hogy az a politikai konstelláció, amely alatt háborúba indulunk, a lehető legkedvezőtlenebb

Bethmann: Miért?

Trónörökös: Tiszta dolog, hogy Oroszország, Franciaország és Anglia az ellenpárton lesznek, Olaszország, Románia a legjobb esetben semleges lesz, de ez sem valószínű.

Bethmann: **Ez ki van zárva, Anglia egész biztosan semleges marad.**

Trónörökös: **Excellenciád megkapja egynéhány nap múlva az angol hadüzenetet.** Most nekünk nem marad más hátra, minthogy új szövetségeket találjunk. Felfogásom szerint mindent meg kellene tenni, hogy Törökországgal, Bulgáriával minél gyorsabban szövetséget kössünk.

Bethmann: Németország részére én ezt a legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám.

A német trónörökös Bethmann ezen kijelentésére egészen meglepődött és a könyvében a következőt írja:

„Értelmetlenül reá bámultam, míg szavainak értelmét az előbbi beszéddel kapcsolatban megértettem. Ő az érthetetlen ideológiájával azt hitte, hogy ilyen szövetségekkel Anglia barátságát és biztos semlegességét elveszítenénk - pedig ez a barátság és semlegességi akarat csak az ő fejében volt meg”.

Mire én ezt megértettem, beszélgetésünknek vége is volt. A kezemet a sipkámhoz emeltem és távoztam. (Erinnerungen des Kronprinzen Wilhelm 137-138. oldal).

Bethmann-Hollweg a világháború kitörése előtti napokban minden szalmaszálaban kapaszkodott, hogy megakadályozza a világháború kitörését és ezt az érdemét semmivel sem lehet elhomályosítani. De ezáltal, hogy a francia hadüzenetet jogi alaki szempontból követelte és mert Lichnowsky többszöri

figyelmeztetése dacára még augusztus 2-án is szilárdan meg volt győződve, hogy Anglia semleges marad, olyan hihetetlenül naivul ítélte meg Anglia és Németország viszonyát, *hogy bátran kimondható, hogy a világtörténelemben nem lehet reá esetet találni, hogy egy nagyon kiváló, a legjobb sorsra érdemes nemzet sorsa ilyen kritikus pillanatban egy ilyen ügyefogyott külpolitikai anti-talentum kezébe lett lerakva.* Igazán kár vitatkozni, hogy a dolog másképp is végződhetett volna, de ilyen vezető emberek mellett mint Bethmann, még egy sokkalta jobb hadsereg is, mint amilyen volt a német 1914-ben, feltétlen megbukott volna, a dolognak az a kinézése, mintha a sors akarta volna a német birodalmat megnyomorítani és éppen Bethmant állította a birodalom élére.

Délután 2 óra 5 perckor ment el Berlinből a belga kérdésben a döntés, amennyiben a belgiumi német követ megkapta a parancsot, hogy este 8 órakor adja át a belga kormánynak azon követelését, hogy engedje át a német hadsereget Belgiumon keresztül, mely követelésre a választ a német kormány augusztus 3-án délután 2 óráig várja (D. D. z. K. 648. szám.) Ezzel tulajdonképpen nyugaton is megtörtént a döntés.

Este 6 órakor érkezik meg a római nagykövet jelentése, amelyben jelenti, hogy az olasz kormánynál ratifikálta az orosz hadüzenetet és az olasz külügyminiszter azt válaszolta, hogy az augusztus 1-i minisztertanács úgy döntött, hogy a „casus foederis” Olaszország részére nem áll fenn és Olaszország semleges fog maradni. (D, D. z. K. 675. szám.)

Azáltal, hogy Olaszország a hármasszövetség tagja semlegességre határozta el magát, összeomlott az az ámitási politika, amelyet Bülow, Bethmann és a Ballplatz az utolsó 15 évben üzött, mikor a központi hatalmak közvéleménye előtt folyton azt hangoztatták, hogy Olaszország hű támasza a hármasszövetségnek, dacára annak, hogy a katonai körök úgy a Monarchiában, mint Németországban ellenkező véleményen voltak. A legszomorúbb azonban az egészben, hogy még a sarajevoi gyilkosság után is úgy viselkedtek, mintha Olaszország szövetségére számítanának és a politikai lépéseket így is intézték. **A tudomány a világháború előidézésében már a központi hatalmakat felmentette, azonban, hogy az olasz szövetséggel kapcsolatban milyen páratlan**

könnyelműséggel járt el elsősorban a Monarchia diplomáciája, ebben a kérdésben a tudomány a felmentést soha sem fogja tudni megadni. Azáltal, hogy Olaszország semleges maradt, a központi hatalmak szövetségi politikája kártyavárszerűen omlott össze, annál is inkább, miután az olasz külügyminiszter a német nagykövet előtt kijelentette, hogy Románia is úgy fog viselkedni, mint Olaszország, vagyis semleges fog maradni.

A szövetségi politikának ilyen módon való összeomlását a német szélső nacionalisták, az alldeutschok már évekkal ezelőtt előre megjósolták, mikor folyton hangoztatták, hogy az olasz-román szövetség tulajdonképpen a gyakorlatban nincs is meg, hanem ez csak a berlini külügyi hivatal és a Bauplatz lázszüleménye és hogyha a szövetség próbája be fog következni, ez azonnal szét fog bomlani.

Egész kötetet lehetne írni arról, hogy Bethmann és társai milyen maró gúnnyal csúfolták azokat, akik előre látták az olasz és román szövetség értékét és őket zöldhasuaknak nevezték el. De azért csodálatosképpen, mikor aztán a két szövetséges kiugrott, Bethmann úgy viselkedett, mintha ő is előre látta volna a helyzet kialakulását. Azonban II. Vilmos is igen bűnös ebben az ügyben, mert ha bármely más országban megtörtént volna az a hihetetlen felsülés a román és olasz szövetséggel, Bethmann és társai egy pillanattig sem maradhattak volna az állásaikban, hanem az egész közvélemény hangos gúnyolódása és szitkozódása közben kénytelenek lettek volna távozni helyükről. II. Vilmos azonban megtartotta Bethmann tanácsadónak továbbra is, aki aztán a háború első két évében azzal a rögeszmével operált, hogy Anglia nem viseli komolyan a háborút és abból ki akar ugrani és azért nem szabad Anglia ellen olyan intézkedéseket tenni, amelyek ezt a kiugrást megakadályoznák.

Mielőtt az olasz semlegességi lépés valódi háttérével foglalkoznánk, röviden bemutatok olvasóimnak egy embert, hogy aztán a képből levonhassák a következményeket. Delbrück berlini egyetemi tanárról van szó, aki fiatalabb korában különösen az ókori haditörténelemtől irt nagyobb munkákat.

Ez az ember ma a németországi demokrácia főtáltosa, aki minden tekintet nélkül a történelmi tényekre, a nacionalista Németország legjobb embereit húzza sárba, így Tirpitzet és Ludendorffot és azzal sem törődik, hogy a világháborúról irt munkáiban a legelső német katonai szakírók már igen sok tudatos hazugságot mutattak ki.

Delbrück volt az alldeutschoknak és mindazoknak, akik Bethmann balkezes politikáját támadták, a legnagyobb ellenfele és Bethmann legnagyobb védője.

Delbrück a mai Németországban úgy viselkedik, mintha ő lenné a legnagyobb politikai szaktekintély és különösen irtó harcot folytat azok ellen, akik azt merik állítani, hogy a német hadsereg harci értékét, a sötétben működő forradalmi propaganda tette tönkre. Az olasz semlegességgel kapcsolatban ki akarom mutatni Delbrück nagy előrelátását és pedig saját írásai alapján.

Már elmondtam, hogy az alldeuschok milyen régen hangoztatták az olasz szövetség értéktelenségét, azt állítván, hogy ez a berlini külügyi hivatal bürokratáinak agyában van csak meg és hogy úgy Olaszország, mint Románia a hármasszövetséget el fogják hagyni.

Ezzel szemben Delbrück 1914 július 26-án a „Die Kriegsgefahr” című nagy dolgozatában, amely (Krieg und Politik 1914-1916) című összefoglalt munkában jelent meg, a következőt írja végkonklúzióképpen a cikk végén: A nap főgondja a világháború. Ha mér azt egyszer végig kell harcolni, akkor a pillanat reánk és Ausztriára nézve olyan kedvező, amilyen csak lehet. Nincs okunk kételkedni Olaszország szövetségi hűségében. A francia zsákmányból a legszebb díjak és pedig Tunisz Szavoya, sőt még több néz feléje és ez vonzani fogja nagyravágását és le fogja kötni a hármasszövetség mellett. Ha pedig Olaszország velünk tart, Anglia pedig semleges marad, teljes bizalommal mehetünk a háborúba, vagy pedig éppen ezért a francia-orosz testvériség meg sem kezdi a háborút...

Ezek a mondatok mutatják Delbrück egész táltosi előrelátását, mikor megbízható olasz szövetségesről, Anglia semlegességéről regél *Milyen beteg lehet a német közvélemény, hogy Delbrückben a koronázatlan katonai és politikai kritikust látja és tiszteli. Hogy Delbrück ebben nem talál semmit, az könnyen megérthető, mert aki olyan tág lelkiismerettel írta meg a gyalázatos fércművét (Ludendorffs Selbstportrait) az természetesen igen könnyen elfelejti azt, hogy 1914 júliusában milyen kristálytisztá helyességgel ítélte meg Németország politikai helyzetét.*

Vizsgáljuk már most meg, hogy mi kényszerítette Olaszországot arra, hogy Németországgal és a Monarchiával együtt nem ment háborúba, hanem semleges maradt. A volt központi hatalmak közvéleményének egy része még most is azt hangoztatja, hogy Olaszország 1914 nyarán gyalázatos árulást követett el és azért Olaszországgal nem is érdemes politikai szövetségre lépni, mert Olaszország egészen megbízhatatlan és pl. evvel magyarázható az is, *hogy a mai csonka Magyarországon olyan sokan nagy ellenszenvvel viseltetnek Magyarországot olasz*

orientációja ellen. Sokan pedig azt hangoztatják, hogy Olaszország azért maradt semleges a háború kitörésénél, mert gróf Berchtold nem értesítette az olasz kormányt a Monarchia Szerbia elleni lépéséről és mert a hármasszövetségi szerződés VII.-ik pontja értelmében Olaszországnak idejében a kompenzációkat nem ajánlotta fel.

Az biztos, hogy Olaszország 1914 augusztusi viselkedése nem viseli magán a korrektség bélyegét, de azért Olaszország 1914 nyári viselkedése az azóta megjelent „Grosse Politik” . . . nagy német okmánygyűjteménynek vizsgálata igazolja, hogy Olaszország nem azért hagyta cserbe a szövetségeseit, mert csak áruláson járt volna az esze, **hanem azért, mert Olaszország a hármasszövetségbe olyan feltételek mellett lépett be, hogy az soha Anglia ellen nem szólhat.** Tehát 1914-ben semmiféle kompenzációs tárgyalásokkal Olaszországot lekötni nem lett volna lehetséges, mert Olaszország partjait féltette az angol flotta támadásától. Így, mikor 1882-ben először megkötötték a hármasszövetséget, Olaszország a szövetségi szerződéshez egy külön pótklauzulát erőszakolt ki, amelyben ki volt mondva, hogy a Stípulációk nem szólhatnak Anglia ellen. (Gr. Pol. 570.) 1896. Marquis Rudini a német nagykövetnek nyíltan megmondta, hogy ő kötelességének tartja figyelmeztetni a német kormányt arra, hogy Olaszország földrajzi helyzeténél fogva a kiterjedt partjai miatt nem harcolhat Franciaország ellen az esetben, ha Anglia szövetségben van Franciaországgal, mert az angol-francia flotta túlsúlya miatt semmiféle olasz kormány nem tudta mozgósítani az olasz népet Anglia és Franciaország ellen. (Grosse Politik 2804.) 1906-ban pedig Marquis Rudini a német nagykövetnek gróf Montnak újból kijelentette, hogy a hármasszövetség csak olyan feltétel alatt lett megújítva, ha az Anglia ellen nem fog irányulni. (G. P. 7050.) *Ezzel be van bizonyítva, hogy Olaszország 1882, 1896 és 1906-ban alakilag ugyan megkötötte a hármasszövetségi szerződést, amely minden hatalom ellen szólt. Azonban a szerződésen kívül minden egyes alkalommal kikötötte, hogy ez Anglia ellen nem irányulhat.* 1882-ben és 1896-ban még szó sem volt arról, hogy Anglia a hármasszövetség ellen fel fog lépni, de 1906 óta, mióta Anglia megígérte, hogy Franciaországot fegyveresen segíteni fogja, azóta a központi hatalmak Olaszország segítségére nem számíthattak. Ezzel a német diplomácia

tisztába volt, de azért mégis megújította 1882, 1896 és 1906 a szövetséget, mert azt gondolta, hogy Németország Angliával soha háborúba keveredni nem fog. De hogy 1906 után, mikor kitűnt, hogy Anglia Franciaország mellett feltétlen háborúba fog keveredni Németországgal, hogy lehetett számítani a hármasszövetséggel és azt a központi hatalmak közvéleménye előtt, mint valami fel nem bontható biztos valamit odaállítani, azt józan ésszel megérteni nem lehet és ez a berlini és bécsi diplomácia semmivel sem menthető lelkiismeretlensége volt.

De ha vizsgáljuk Olaszországnak azon gondolatmenetét, hogy az angol flotta előtti félelme miatt nem tudott a hármas szövetségben maradni, akkor ez, a világháború katonai sztratégiai és politikai események alapján túlzott volt és nem felelt meg a valódi hatalmi helyzetnek. Viszont Olaszországnak az az elhatározása, hogy a világháború kitörése alkalmával először semleges maradt és azután a volt szövetségese ellen indult, az egész történelmének talán legnagyobb és legveszesebb hibája volt, amely hibának következményeit talán Musolini nagy koncepciójú működése is nehezen fogja tudni eliminálni.

Olaszországnak tudniillik az a tragikus sorsa, hogy országának nagy része a középtengeri éghajlatnak következményeképpen kenyérmagvak termesztésére nem alkalmas, míg az ország igen nagy része karsztosjellegű lévén, nem tudja eltartani a lakosságot. Ezért az olasz nép, miután nagyon szapora, kénytelen kivándorolni úgy Dél- mint Északamerikába, miáltal az olasz nemzetnek tekintélyes része az anyaország részére elveszett. Ezért az olasz politikának már 1861 óta volt a legtitkosabb vágya, hogy a Középtenger vidékén (Algier, Marokkó, Tunisz), szerezzen gyarmatokat, hogy az olasz nemzet születési feleslegét el tudja helyezni saját birtokában levő területein. Ezekben a területeken azonban Franciaország állt útjában Olaszországnak és először Tuniszt és azután Marokkót szállta meg úgy, hogy Olaszország 1882-ben részben Tunisz megszállása miatt lépett be a hármas szövetségbe. Sajnos, Olaszországban ugyanakkor agitáció indult meg az irányban, hogy az olasz Déltirolt, azután Dalmáciát, Isztriát szerezzék meg Olaszország részére, mely agitáció valószínűleg francia eredetű lehetett. Ez az agitáció azonban egész értelmetlen volt, hiszen Déltirol, azután a karsztos Dalmácia és Isztria, még az ott levő lakosságot sem tudta eltartani, annál kevésbé

az esetleges olasz bevándorlókat. Azonban ez az agitáció mind hatalmasabb lett, különösen mikor Olaszország abesszíniai gyarmatosítást terveit Aduánál Baratieri tábornok tehetetlensége folytán olyan szomorú véget értek úgy, hogy a világháború kitörése alkalmával az egész olasz közvélemény csak mági-kusan Déltirolra, Isztriára, Dalmáciára nézett, ahol a lakosság már addig is éhínségben szenvedett. Az olasz közvélemény, amelyet persze az ententepropaganda pénzzel hatalmasan támogatott, aztán végre kényszerítette az olasz kormányt arra, hogy 1915 májusában háborúba menjen volt szövetségese ellen, pedig 1914-ben az olasz kormány Anglia miatt csak semleges akart maradni.

Pedig, ha Olaszország a központi hatalmak oldalán 1914-ben háborúba keveredik, összes gyarmatosító vágyait (Algier, Tunisz, Marokkó), kielégíthette volna, amely nagy nyereség teljesen paralizálta volna azt a tényt, hogy egy-néhány százezer olasz a Monarchia területén maradt volna, akik amúgy is teljes nemzeti és nyelvi szabadságot élveztek.

Olaszország azonban Déltirol, Isztria miatt a volt szövetségese ellen indult háborúba és valóban meg is kapta ezeket a területeket, de **bátran mondható, hogy a világtörténelemben alig van példa arra, hogy egy nagy nemzet olyan hiábavalóan öntötte a saját nemzetének vérének olyan ter-
méketlen területekért, mint Isztria, Déltirol és Dalmácia.**

A világháború után az olasz népesedési probléma, még súlyosabb helyzet elé állítja Olaszországot, mert most már nincs meg a hármasszövetség, amely fegyverrel támogatná Olaszország fellépését Franciaországgal szemben, mert hiszen Olaszország Tunisz, Algier, Marokkó miatt csak Franciaországgal csaphat össze. *Továbbá a világháború után létrejött Jugoszlávia Olaszország részére szintén nagy veszélyt jelent,* mert ez az ország azonnal fegyverrel fogja támadni Olaszországot, ha ez akár Franciaországgal, akár valamely más állammal kerülne fegyveres ellentétbe. **Tehát Olaszországnak gyarmati területek fegyveres után való elfoglalása előtt** először Jugoszláviával kell leszámolni és ha ezt a balkáni nagyzási háborúban szenvedő államot kis balkáni hatalommá alakította át, csak akkor kezdhet bele kolóniális terveinek keresztülvételébe, mikor matematikai pontossággal Franciaországgal kerül majd ellentétbe. Hogy azonban Olaszország

Franciaországgal egyedül meg fog-e tudni birkózni, az nagy kérdés, mert Franciaország, dacára hogy lakosságának száma nem nagyobb mint az olaszé, mégis sokkal hatalmasabb katonai hatalom, mert katonai anyaga sokkal különb mint az olasz, miután az olasz népek széles rétegei, kivéve a középosztályt és a nemességet, nem nagyon akarják életüket feláldozni Olaszország érdekeiért. *Éppen, azért a fascizmus legelső sorban azt tűzte ki célul, hogy bele nevelje az egész olasz nemzetbe azt az igazi nacionalista világnézetet, amely azt vallja, hogy mindent a hazáért.* Ha ezt a fascizmus elérte és Jugoszlávia mint hatalmi tényező letűnt a láthatárról, csak az esetben kezdheti meg Olaszország gyarmati terjeszkedését Franciaország ellen, amely harc ez esetben is egész bizonytalan lesz. **Mindezeket előrebocsájtva nyugodtan állítható, hogy Olaszország 1914., 1915. évi állásfoglalása történelmének legnagyobb hibája volt.**

Londonban augusztus 2-án (vasárnap) a délelőtt folyamán minisztertanács volt, amelyen az angol kormány tagjai túlnyomó része ellenezte Grey javaslatát, hogy Anglia részt vegyen az orosz-francia-német háborúban. Az ülést délfelé félbeszakították, mert a dolog úgy nézett ki, mintha a miniszterek túlnyomó része Grey fellépése miatt le akar mondani. Lunch-szünet után újból összeült a minisztertanács és azon megint viharos ellentétek kerültek napvilágra, azonban Grey és Churchill váratlan segítséget kaptak. Tudniillik még 1-én éjjel Leo J. Marxé a „National Review” kiadója, a legszélső angol háborús uszító, a konzervatív párt háborús elemeit titkos értekezletre hívta össze és azon a következő levelet szerkesztettek meg Asquith miniszterelnök részére:

Kedves Asquith!

Landsdowne lord és én kötelességszerűen értesítjük önt, hogy a felfogásunk szerint (mely felfogást osztja valamennyi kollegánk is, akiket alkalmunk volt megkérdezni) az egyesült királyság biztonságára és becsületére veszedelmes lenne, ha húzódozna attól, hogy a jelenlegi helyzetben Franciaországnak és Oroszországnak nem segítene. Mi korlátlan támogatásunkat ajánljuk a kormánynak, mind azon intézkedésekre vonatkozólag, amelyeket a kormány ebben az értelemben szükségesnek tart.

A. Bonar Law

Vagyis a konzervatív párt vezére felajánlja a liberális kormánynak támogatását, ha háborúba akarja vinni Angliát, minden tekintet nélkül a belga kérdésre.

Ezt a levelet Asquith az újból megnyitott minisztertanácson felolvasta és ott igen nagy hatást idézett elő és hosszú vita után a minisztertanács elhatározta, *hogy értesíteni fogják úgy a francia mint a német nagykövetet, hogy az angol kormány^{me}S fogja akadályoznia német hajóhadnak a La Manche csatornába való benyomulását, hogy megtámadják a francia partokat, vagy a francia hajózást* (F. S. K. 137. szám.)

Asquith feljegyzései igazolják, hogy e határozat miatt Burns munkáspárti miniszter lemondott, azonban rábeszélésre beleegyezett abba, hogy estig, mikor a minisztertanács megint összeül, megmarad.

Hogy pedig Grey az előbb említett lépést az angol miniszterek túlnyomó részének ellenzése dacára keresztül tudta vinni, azt annak köszönheti, *hogy a kormány tagjai előtt lelkiismeretlenül elhallgatta Németország azon ajánlatát, hogy abban az esetben, ha Anglia garantálja Franciaország semlegességét, akkor Németország nem fogja megtámadni Franciaországot. Továbbá elhallgatta kollegái előtt, hogy a német nagykövet felajánlotta, hogy az esetben, ha Anglia semleges marad, akkor Németország nem sérti meg a belga semlegességet. Végül pedig hihetetlen perfidiával elhallgatta a kormány tagjai előtt, hogy Németország milyen erős nyomást gyakorolt Bécsben, hogy a Monarchia elfogadja Grey javaslatát és hogy a legnagyobb német erőlködés közben rendelte el minden ok nélkül Oroszország az általános mozgósítást.*

Biztosan állítható, ha e három tényt ismerte volna az angol minisztertanács, Grey azt háborús lépésre rávenni úgy sem tudta volna.

Ha pedig az angol alsóház ismerte volna az előbb felemlített három tényt, akkor a liberális párt és a munkáspárt még Grey megbuktatásától sem riadtak volna vissza és nem valószínű, hogy akkor Anglia a háborúba beavatkozik. Grey ezáltal, hogy az előbb említett tényeket úgy az angol kormány, mint az angol parlament előtt elhallgatta, azok közé tartozik, akik legelső sorban felelősek a nagy embergyilkolásért.

Ha aztán az emlékirataiban semmire sem akar visszaemlékezni, az csak mutatja, hogy mennyire fél az igazságtól és a felelősségtől, ellentétben Churchillal, aki nyíltan és bátran vállalja a felelősséget, mind azért, amit tett.

Mikor az angol kormány elhatározta, hogy nem engedi

be a német flottát a La Manche-csatornába, azonnal az admirálisához hívták gróf de Saint Seines francia tengerészeti megbízottat, akinek megmondták az angol kormány elhatározását, továbbá utasították a középtengeri és a kínai vizeken parancsoló legidősebb tisztet, hogy a francia tengerészparancsnokkal lépjen érintkezésbe, továbbá a középtengeri flottát francia parancsnokság alá helyezték és az angol flottatámaszpontokat Franciaország rendelkezésére bocsátották. (Churchill, Weltkrisis I., 168. oldal.)

Azonban ezekhez az elhatározásokhoz igazi kétszínűséggel hozzáfűzték, hogy ezekkel az intézkedésekkel kapcsolatban politikai kérdéseket nem érintettek, miután azok a parlament hatáskörébe tartoznak. Tette pedig az angol admirális ezeket az intézkedéseket, mikor még a németek nem is adták át Belgiumnak azon követelésüket, hogy keresztül akarnak az országon vonulni és még egyetlen egy német katona belga területre nem lépett át. *És aztán vannak naiv emberek, akik még ma is elhiszik, hogy Anglia a belga semlegesség védelme miatt avatkozott be a világháborúba.* Parisban augusztus 1-én éjfél körül már megtudták a német-orosz hadüzenetet és azért Viviani augusztus 2-án, a kora reggeli órákban, táviratot meneszt az összes diplomáciai képviselőknek, amelyben tudatosan azt a valótlanságot állítja, hogy Németország a tárgyalások dacára hadat üzent Oroszországnak és pedig abban a pillanatban, mikor a Monarchia beleegyezett abba, hogy a hatalmakkal tárgyaljon a Szerbiával való konfliktusának a lényegéről. (F. s. K. 135. szám.)

Természetesen ez a hazug sürgöny is azt a célt szolgálta, hogy az angol közvéleményt befolyásolja, mint ahogy ezen a napon is valóságos pergőtűzzel bombázták Parisból olyan valótlán hírekkel az angol kormányt, amelyek német katonai intézkedésekkel foglalkoztak.

Így a francia nagykövet délután értesítette az angol külügyi hivatalt, hogy 20.000 német Nancy-nál átlépte a határt (U. A. 0. 486.) továbbá jelentette a német előnyomulást Longyu ellen (U. A. 0. 473 szám).

Természetesen ezek a hírek teljesen légből kapottak voltak

Augusztus 2-án a délutáni órákban kapta meg a francia kormány Cambon jelentését, hogy Anglia nem fogja megengedni a német flotta befutását a La Manche csatornába.

Ezzel Parisban megtudták azt, hogy Anglia most már nem térhet ki a fegyveres segítség elől/és *így most már többé nem volt szükség arra a parancsra, amely elrendelte, hogy a csapatok 10 km-re vonuljanak vissza a német határtól, vagyis a komédia a francia 10 kilométeres visszavonulással kapcsolatban befejeződött.* Ezért Joffre délután 5 óra 30 perckor kiadott parancsával a 10 kilométer visszavonulást felfüggeszti, ami tehát 20 órával a német hadüzenet előtt történt meg.

Azt hiszem, hogy ez eléggé világosan igazolja, hogy mi csoda csúf csalás az a magyarázat, hogy a francia 10 kilométeres visszavonulásnak a franciák békeszeretete volt az oka.

A francia hivatalos történetírás különös gonosztettnek minősíti, a németek azon tervét, hogy Belgiumon keresztül vonuljanak, úgyhogy a kutató valóban azt hiszi, hogy a franciák a háború előtt nem akarták, sem a belga, sem a luxenburgi, sem a svájci semlegességet megsérteni. A francia vezérkari mű, „Les armées françaises dans la grande guerre”, azonban a franciák e műfelháborodását igen különleges színben mutatja be. Tudniillik a francia mű okmányokat is hoz és azokból kitűnik, hogy Joffre felvonulási terve nem akarja figyelembe venni Svájc semlegességét, hanem azt megakarja sérteni. Így a VII. hadtestnek és a 8-ik lovashadosztálynak az volt a parancsa, hogy Baselt rohanják meg és a baseli, badeni pályaudvart és a baseli rajnahidakat szállják meg. Továbbá a St. Ludwigi vasútállomást és a hünningeni hidat fel kellett volna robbantani. Ezek a hidak és vasúti állomások mind svájci területen voltak és az ellenük való akciót Joifre csak augusztus 4-én, délután 4 óra 30 perckor kiadott rendelkezésében tiltotta meg, mert már akkor megkapta a hírt, hogy német csapatok átlépték Belgium határát. Tette pedig ezt azért, mert most már nem kompromitálhatta a svájci semlegességet, miután a belga semlegesség megsértésével Angliát aktív beavatkozásra tudták bírni. (Albert Heider: Die Kampagne im Sundgau 1914, 2-3, 54-61. oldal).

Hogy most már ezek után a francia műfelháborodás a belga semlegesség megsértése felett hogy fest, azt az olvasóimra bízom.

Bécsben augusztus 2-án tisztába lehetek azzal, hogy a 42 éves szövetségi politika teljesen hamis volt. I. Ferenc József t. i. augusztus 1-én délután táviratot menesztett az olasz királyhoz, amelyben annak a reménynek adott kifejezést, hogy a 30 éves békemunka után a három szövetséges hadsereg közösen részt fognak venni a döntő harcban. (U. O. V. K. III. 100. szám.)

Erre a táviratra augusztus 2-án az olasz király válaszolt és kijelentette, hogy Olaszország is mindent megtett a béke mellett és mindent el fog követni, hogy a béke létrejöjjön, azonban nem válaszolt I. Ferenc József azon célzására, hogy az olasz hadsereg is részt fog venni a háborúban, miáltal igen diszkréten tudtul adta a Monarchiának, hogy Olaszországra a Monarchia többé nem számíthat. Gróf Stürgh miniszterelnök pedig bájos naivitásban egynéhány nappal azelőtt tüntetést rendezett a bécsi olasz nagykövetség előtt, mikor éltették az olasz szövetségest, azt gondolván, hogy ilyen trükkökkel majd Olaszországot a Monarchia oldalára kényszerítik. *Szegény Ballplatz!*

XII. FEJEZET.

Augusztus 3-ának lefolyása Berlinben, Londonban és Parisban.

Berlinben augusztus 3-án a brüsszeli ultimátum hatása alatt voltak és várták, hogy esetleg Belgium mégis harc nélkül át fogja engedni a német csapatokat. De a belgiumi német követnek reggel 4 óra 30 perckor megérkező távirata (D. D. z. K. 709) ezt a reményt is megsemmisítette, minthogy megsemmisült az a remény is, hogy Anglia semleges fog maradni, mert 4 óra 5 perckor érkezett meg Lichnowsky jelentése, amely tartalmazta az angol flotta mozgósításáról szóló hírt. (D. D. z. K. 706. szám.)

Ezért Berlinből Lichnowsky tanácsára még egy utolsó kísérletet tettek, hogy Angliát a háborútól visszatartsák és azért Jagow reggel 9 óra 30 perckor táviratot meneszt Londonba, hogy Németország addig nem fogja fenyegetni Franciaország északi partjait, míg Anglia semleges marad. (D. D. z. K. 714. szám.) *Természetes*, hogy ez a lépés minden hatás nélkül maradt.

Délután 1 óra 5 perckor követi el Bethmann baklövésével telt életében talán a legnagyobb baklövést, mert akkor küldte el Parisba távirati utón a hadüzenetet. (D. D. z. K. 734. szám.)

Már az előbbi fejtegetéseimben elmondtam, hogy a német kancellár nem tudott szabadulni attól a rögeszmétől, hogy a belgiumi átvonulás csak a francia hadüzenet után lehetséges. Ezért, mikor a francia határról komoly hírek érkeztek francia határátlépésekről, ezeket felhasználta arra, hogy elküldje a hadüzenetet Franciaországnak. Pedig ezek a hírek részben csak kacsák voltak, mert sem Nürnbergre, sem Karlsruhera francia repülőkből bombákat nem dobáltak.

Bethmannak francia hadüzenete kimondhatatlan horderejű hiba volt és végtelenül megkönnyítette Franciaország helyzetét Angliával szemben, amely ország közvéleménye nem ismervén a kulisszák mögötti eseményeket, jogosan azt gondolhatta, hogy Németország a békebontó és Franciaországot minden kényszerítő ok nélkül támadták meg. Greynek most már így könnyű volt a helyzete és a kutató fel sem tudja fogni, hogy Bethmann miért küldte el a hadüzenetet.

Azért esik olyan súlyos megítélés alá Bethmann ezen lépése, mert augusztus 2-án a hadsereg és a flotta vezetői a legélesebben ellenezték a hadüzenetet, sőt Moltke egy külön nagy beadványban fordult a kancellárhoz, amelyben a francia hadüzenetről így emlékezik meg:

„A mi esetleges francia hadüzenetünk egész független attól a lépéstől, amelyet Belgiumban tettünk. Egyik sem következik a másikból. Nem tartom szükségesnek, hogy már most adjuk át Franciaországnak a hadüzenetet, sőt arra számítok, hogy annak esetleges visszatartása esetén Franciaország néphangulatának nyomása alatt kényszerítve volna Németország ellen háborús vállalkozásokat elrendelni anélkül, hogy a formális hadüzenet megtörtént volna. Franciaország, mint a belga semlegesség protektora be fog vonulni Belgiumba, mihelyt Németország belgiumi lépése Parisban ismeretes lesz. (D. D. z. K. 662. szám.)

De hogy Bethmann a katonai körök ellenzése dacára, mégis elküldte a franciáknak a hadüzenetet, ez semmivel sem menthető és ez a lépés annak az alaki jogi világnézetnek természetes következménye volt, amelyben a berlini külügyi hivatal diplomatái élték át az életüket

Augusztus 3-án, délután 1 óra 10 perckor érkezett meg a belgiumi német követ távirata, hogy Belgium fegyveresen ellent fog állani a német átvonulásnak, (D. D. z. K. 735. szám), míg 3 óra 20 perckor Romából megérkezik Flotow báró jelentése, hogy Kleist hadsegéd, akit II. Vilmos Rómába küldött, hogy az olasz királyt reávegye, hogy szövetségeseivel tartson, hiábavalóan járt el, mert az olasz király kinyilatkoztatta, hogy a minisztérium ellen nem tehet semmit. (D. D. z. K. 745. szám.) Alig, hogy ez a jelentés megérkezett, megjön az olasz király távirata is, amelyben értesíti a német császárt, hogy Olaszország részére a „casus foederis” nem áll fenn, ami pedig azt jelentette, hogy az olasz szövetséges nem fog eleget tenni szö-

vetségi kötelezettségeinek. (D. D. z. K. 756. szám.) Hogy pedig az olasz uralkodó szavait félre ne értsék, az olasz kormány utasította Bolatti nagykövetet, hogy adja át Olaszország semlegeségi nyilatkozatát, amit azonban Bolatti csak levélben adatott át, *mert nagyon szégyellte, hogy Olaszország otthagya a szövetségest.*

A Londonból jövő hírek azt mutatták, hogy Bethmann angliai politikája is kártyavárszerűen omlott össze. Lichnowsky tudniillik a reggeli órákban Grey előtt megjelent és megmondta neki, hogy Németország a háború befejezése után tisztelni fogja Belgium integritását, (D. D. z. K. 667. szám), amire Grey azt válaszolta, hogy Anglia nem tűrheti a belga semlegeség megsértését, azonban a naiv Lichnowskyt még ennél az alkalomnál is úgy vezette az orránál fogva, hogy ez Berlinbe azt jelentette, miszerint Grey órája azt a benyomást teszi, mintha továbbra is semleges akarna maradni. Lichnowsky annyira bízott Greyben, hogy garanciát vállalt az irányban, hogy Németország háború esetén is biztosítani fogja Belgium integritását, továbbá felajánlotta, hogy abban az esetben, ha Anglia semleges marad, a német hajóhad nem fogja megközelíteni a csatornát és Franciaország északi partjait (D. D. z. K. 764. szám). Természetes, hogy Grey a német nagykövet ezen ajánlatára megint kitérő választ adott. Lichnowsky ezen jelentésére a német kancellár este 10 óra 25 perckor válaszol, mikor elmondja, hogy a belga semlegeség megsértése csak végső önvédelemben történt meg és ez a lépés nem jelenti a nemzetközi jog tudatos megsértését, hanem az egy olyan egyénnek a tette, aki az életéért harcol. Bethmann továbbá hihetetlen naivitással megüzenni Greynek, hogy ő Angliával közösen mindent megtett, hogy megakadályozza az európai kulturnemzetek marcangolását, azonban ezt az igyekezetét Oroszország hiúsította meg, de ő reméli, hogy ennek a világválságnak a befejezése után Angliával közösen sikerülni fog elérni azt, amit az orosz politika elrontott (D. D. z. K. 790. szám).

Londonban augusztus 3-án Greynek már nyert ügye volt, mert már augusztus 2-án, este, megtudta, hogy a németek követelik Belgiumtól a szabad átvonulást. A délelőtti órákban minisztertanács ülésezett, amelyen Grey heves vita után a kabinet tagjainak nagy részét a maga terveinek megnyerte, azonban egyes miniszterek, akiket megnyerni nem tudott, le-

mondással fenyegetődtek. Grey helyzetét megkönnyítette még az is, hogy a belga király segítséget kérő táviratot menesztett az angol királyhoz és a minisztertanács délelőtt 11 órakor elhatározta az angol szárazföldi hadsereg mozgósítását. A minisztertanács után Grey Lichnowskyt fogadta, akit figyelmeztetett, hogy Anglia nem fogja nyugodtan túrni a belga semlegesség megsértését. *A német nagykövet erre kérte őt, hogy a belga semlegesség megsértését ne tekintse conditio sine qua-nak és biztosította őt arról, hogy Németország még belga háború esetén is tiszteletben fogja tartani Belgium integritását és hogy Anglia semlegessége esetén a német flotta nem fog befutni a La Manche-csatornába Franciaország ellen* (D. t). z. K. 764. szám.) Grey azonban mind erre csak kitérő választ adott.

Augusztus 3-án, délután, volt az angol alsóház ülése, amelyet Greynek Németország elleni terveihez meg kellett nyerni. Ma tudjuk? D. Morei kutatásai alapján, *hogy Greynek ez a szereplése az angol parlamentarizmus teljes kigunyolása volt mert ezen a délutánon Grey az angol parlamentet az orránál fogva vezette olyan módon, hogy egy okmányt perfidül megcsonkítva olvasott fel, mert akkor kitűnt volna, hogy mindazok a nyilatkozatok, amelyeket már évekkel ezelőtt az angol parlamentben a francia-angol viszony kérdésében leadott, tudatos hazugságok voltak. Grey tudniillik felolvasta ezen a történelmi délutánon azt a levelet, amelyet 1912 november 22-én irt Cambon francia nagykövetnek A levél, amelyet felolvasott, így hangzott:*

Kedves nagykövetem!

Az utóbbi években a francia és angol haditengerészeti szakértők időről-időre tanácskozásokat folytattak.

Mindig azt tételezték fel, hogy ezek a tanácskozások egyik kormányt sem befolyásolják abban, hogy valamely későbbi időben szabadon el ne dönthessék, hogy vajjon a másikat fegyveres hatalommal segíteni akarja e vagy sem. Megállapodtunk abban, hogy a szakértők között való tárgyalás nem tekintendő és nem is kell hogy tekintessék olyan kötelezettségnek, amely a két kormányt cselekvésre kényszerítené olyan esetre, amely nem következett be és esetleg sohasem következik be. így pl. a francia és angol flotta jelenlegi elosztása, nem annak a kötelezettségnek alapján történt, hogy egy esetleges háború esetén közösen kell eljárni. Ön azonban hangsúlyozta, hogyha a két kormány valamelyikének komoly oka van egy harmadik hatalom által nem provokált támadástól félni, akkor fontos lehet megtudni azt, hogy ebben az esetben a másik fél fegyveres támoga-

tására számíthat e. Egyetértek azzal, hogyha a két kormány valamelyikének komoly oka van arra, hogy nem provokált támadást, vagy más olyan eseményt várjon, amely az általános békét fenyegeti, akkor azonnal tárgyaljon a másik féllel a felől, hogy a két kormány tegyen-e közös intézkedéseket a támadás elhárítására és a béke megővésére és hogy milyen közös rendszabályok megtevésére volnának hajlandók.

Így olvasta fel Grey az angol alsóház előtt Cambonhoz írt levelét és még a legnagyobb ellenlábasa sem találhatott benne kifogásolni valót.

Ha azonban összehasonlítjuk Grey levelét azzal a levéllel amit Viviani augusztus 4-én a francia kamara előtt olvasott fel, akkor kitűnik, hogy a Grey a legszemérmertlenebb módon a Cambonhoz írt levelét csonkán olvasta fel és kihagyta a levél utolsó sorait, amelyek így szóltak;

„Ha azonban ezek az intézkedések cselekvő tetteket foglalnak magukban, akkor a vezérkarok tervei azonnal figyelembe vétetnek és a két kormány el fogja határozni, hogy a terveknek milyen módon tegyenek eleget.

Ha elolvassuk ezt a mondatot, akkor azonnal látjuk, hogy Grey miért sikkasztotta el ezeket a szavakat az angol alsóház színe előtt. *Ezek a szavak t. A. azt igazolják, hogy Anglia és Franciaország között katonai és tengerészeti konvenció volt és a tervek is már olyan állapotban voltak, hogy azokat szükség esetén azonnal keresztül lehetett volna vinni.*

Továbbá ennek a mondatnak a felolvasása után kitűnt volna az is, hogy Greynek nyilatkozatai az angol parlament színe előtt, amelyeket évekkel ezelőtt évenként többször leadott, tudatos hazugságok voltak.

Végre pedig kitűnt volna az is, hogy akkor, mikor az angol kormány augusztus 3-án a parlament elé vitte Angliának háborúba való beavatkozását, az angol kormány Franciaországgal szemben már nem volt szabad és kötelessége volt Franciaországot segíteni.

Hogy ezek után Schmitt a chikágói egyetem tanára hogy állíthatja azt, hogy Greynél senki sem akarta becsületesebben fenntartani a békét, az valószínűleg azzal a mentalitással magyarázható, amellyel 1918-ban a világ közvéleménye elé dobták a Wilson-féle 14 pontot, hogy aztán ezeknek egyáltalában ne tegyenek eleget.

Mikor az angol alsóház augusztus 3-án délután Grey mellett foglalt állást, hogy segíteni fogja Franciaországot, újból

minisztertanács ült össze, amelyen megint vehemens összetűzésre került a dolog a békebarát miniszterek miatt és végre a minisztertanács abban állapodott meg, hogy Németországhoz ultimátumot fognak intézni, hogy 24 órán belül szüntesse be a belgiumi előnyomulását. E miatt a határozat miatt lord Morley, Sir John, Simon Burns és lord Beauchamp beadták a lemondásukat, mert nem akarták, hogy Anglia háborúba keveredjen. Augusztus 3-án azonban a belgiumi kérdésben Németországnak az ultimátumot még elküldeni nem lehetett, mert a német csapatok még nem lépték át a belga határt. *Azért Grey roppant félt attól, hogy a németek talán mégis tisztelni fogják a belga semlegességet és türelmetlenül várta a hírt, hogy a németek betörnek Belgiumba.* így a belga követ a kormányának augusztus 3-án a következőt táviratozta: „*A követségnek igen nagy érdeke, hogy hírt kapjon a semlegesség megsértéséről. A külügyi hivatal a nap folyamán ismételten felszólított, hogy az erre vonatkozó hírt továbbítsam.*” (Deutsche Allgemeine Zeitung 1919 május 22.) **Az egész világháború alatt és utána, az angol hivatalos politika folyton azt hangoztatta, hogy milyen fájdalmasan érintette a belga semlegesség megsértése és hogy a németek e lépése az angol politikát váratlanul érte. Azt hiszem az előbb említett távirat után csak azt jegyzem meg, hogy Greyt nyugodtan lehetne az alakoskodás apjának elnevezni, úgy, ahogy a törökök Ignatiew tábornokot a hazugság apjának nevezték el.**

Parisban a délutáni órákban kapta meg Schoen báró a kormányának Franciaországhoz szóló hadüzenetét. (D. D. z. K. 734. szám.) Ebben a hadüzenetben fel volt említve, hogy a német csapatoknak szigorú parancsuk volt, hogy a francia határt ne lépjék át, viszont a francia csapatok a 10 km. zóna dacára augusztus 2-án Altmünsternél és a Vogesekben átlépték a német határt. Fel volt továbbá sorolva az is, hogy francia repülők Belgiumon átrepültek és hogy az Eifel felett szintén francia repülők jelentek meg. Továbbá mint tény meg van említve, hogy francia röplők augusztus 2-án Karlsruhe és Nürnberg mellett bombákat dobáltak.

A hadüzenetet Schoen bárónak este 6 órakor át kellett adni és Berlinben este 6 óra után hadban levőknek tartották magukat Franciaországgal.

A hadüzenet indokolásában a karlsruhei és nürnbergi bombadobás, csak a felizgatott háborús fantáziának volt a szüleménye és

később kitűnt, hogy a bombadobás nem történt meg, azonban akkor már a francia hadüzenet elment Parisba.

Schoen báró megkapván a hadüzenetet, azt sehogy sem tudta desiffrozni, csak csodálatosképpen, a nürnbergi és karlsruhei bombadobás volt a táviratból kivehető. Este 6 órakor megjelent Schoen Viviani előtt, akinek kijelentette, hogy a hadüzenet indokolását nem tudja a táviratból kiolvasni és azért a nürnbergi és karlsruhei bombadobás alapján, amit a táviratból ki tudott venni, adja át a hadüzenetet.

Természetesen miután a nürnbergi és karlsruhei bombadobás nem történt meg, Po'ncaré és Viviani, azután a francia propaganda ezt kellően ki is használták azt hangoztatván, hogy Schoen báró azért volt olyan letört a hadüzenet pillanatában, mert tudta, hogy valótlan állított, mikor a hadüzenetet a repülőgép támadással indokolta. Ma tudjuk, hogy Schoen bárónak fogalma sem volt arról, hogy a nürnbergi repülőgéptámadás nem történt meg, de ebből láthatjuk azt is, hogy milyen komolyan vehető a nagy lotharingiai 1921. évi előadása, amelyben Schoen bárót azzal vádolta, hogy tudatosan valótlan állított a hadüzenet átadási pillanatában.

Az átadott hadüzenet folytán Bethmann hihetetlen ügyetlensége miatt, a francia kormánynak a saját és az angol közvéleménnyel szemben, nyert ügye volt.

A német hadüzenet átadásával kapcsolatban még egy eseménnyel foglalkozom, amelyet különösen Poincaré használ ki, dacára hogy tudja, hogy ez esetben is tudatosan valótlan állít. Tudniillik a Lunevilli 1914 augusztus 3-i német repülőgépről történt bombázásról van szó. A német külügyi hivatal a vezérkart arról értesítette, hogy augusztus 3-án délután 6 órakor (középeurópai idő szerint) Franciaország és Németország között be fog következni a hadiállapot. Erről Moltke a hadtestparancsnokokat értesítette is. Ezért a 42-ik német hadosztályparancsnokság parancsot adott, hogy este 6 órára egy német repülő bombázza a Lunevilli röplőteret és kaszárnját. A repülőgép Bühlből (Saarburg mellett) el is indult. 5 óra 45 perckor 6 bombát dobott Lune viliere és este 8 óra 15 perckor már leszállt kiindulási helyére. Saarburgból, Maixen keresztül az út 70 kilométer távolságnak felel meg és ezt az utat a repülő 40-50 perc alatt tehette meg és miután az akkori repülőgépek a katonailag szükséges repülőmagasságot 30 perc alatt érték el, a repülőgép legkorábban középeurópai idő szerint 6 óra 55 perckor érkezhetett Luneville fölé, mikor megkezdte a bombázást. Miután pedig Schoen

báró igazolja, hogy Vivianinak már középeurópai idő szerint 6 óra 40 perckor adta át szóbelileg a francia hadüzenetet, írásban pedig 7 óra 10 perckor, azért kimondható, hogy akkor, mikor a repülőgép Luneville felett ledobta a bombát, már tényleg megvolt a hadiállapot és ezen katonai tett felett semmiféle kritikát gyakorolni nem lehet. Hogy ezek után Poincaré 1927 június 19 én Lunevilleben megtartott beszédjében, hogyan állíthatja azt, hogy a német repülők augusztus 3-án délután 6 óra 22 perckor dobálták le a bombákat és hogy ez a bombaledobás másfél órával előbb történt, mint ahogy a német nagykövet a hadüzenetet átadta, azt már csak Poincaré közismert igazságszeretetével magyarázom. Poincaré ezt a bombadobást valami igen nagy bűnténynek minősíti, pedig René Puaux „Az 1914 augusztus 3-i hazugság” című könyvében megírja, hogy a bombázás semmi kárt nem okozott. Poincaré igen sokszor roppant éles emlékezőtehetséget árul el, mikor kis, teljesen mellékes, nem fontos eseményekről van szó, mint pld. a lunevilli bombadobás. Azonban még sohasem emlékezett meg arról, hogy 1916 június 22-én délután egy francia repülőgépra bombákat dobált Karlsruhe nyílt városára, mely alkalomnál 82 gyermek, 5 asszony, 30 férfi halt meg, míg 72 gyerek, 20 asszony és 48 nem katona férfi súlyos sebesülést szenvedett. **Vagy talán Poincaré ezt a hőstettet maga sem tudja összhangzásba hozni a „grande Nation” lovagiasságával.**

XIII. FEJEZET.

A berlini, londoni és párisi események augusztus hó 4-én.

Miután Belgium augusztus 3-án visszautasította a németek azon követelését, hogy Belgiumon átvonulhassanak, **augusztus 4-én a reggeli órákban Emmich tábornok parancsnoksága alatt a német csapatok átlépik a német határt, hogy Lüttich várát elfoglalják.** A német kormány azonban még ezen a napon sem adta fel a reményt, hogy a belgákkal mégis csak meg fog tudni egyezni és azért Jagow, a külügyi államtitkár, délelőtt 9 óra 20 perckor a belgiumi követhez táviratot meneszt, amelyben jelzi, hogy Németország hajlandó még a bevonulás után is testvéri jobbot nyújtani Belgiumnak és egy elfogadható modus vivendi felett tárgyalni. A tárgyalás alapját azonban csak az a feltétel képezheti, hogy a német csapatok Lüttichen átvonulhatnak és hogy a vasutak, a hidak és műépítmények elpusztítva nem lesznek (D. D. z. K. 805. szám).

De még egy utolsó erőfeszítéssel Angliát is vissza akarta tartani és azért 10 óra 20 perckor Londonba utasítást küld, *amely szerint Németország még belga háború esetén is belga területet megtartani nem fog és a fiéiga átvonulás csak azért történt meg, mert a német hadsereg nem engedheti meg, hogy francia csapatok Belgiumon keresztül nyomuljanak, miután Németország részére élet-halál kérdés, hogy megelőzze a francia támadást.* (D. D. z. K. 810. szám.)

Alig hogy ez az utasítás elment, érkezik meg Bukarestből a jelentés, amely Bethmann szemei elé tárhatta, hogy milyen rosszul számítottak, mikor azt hitték, hogy Románia megbízható szövetséges. A jelentésben a bukaresti követ elmondja, hogy a román koronatanácson, amely augusztus 3-án este folyt le, a király igen melegen ajánlotta, hogy a szövetségi szerződésnek tegyenek eleget, azonban a koronatanács

az összes szavazatokkal egy ellen úgy határozott, hogy miután a Monarchia Szerbia elleni lépéséről Romániával előzőleg nem tárgyalt, a casus foederis nem következett be. (D. D. z. K. 811. szám.) *Vagyis Románia faképnél hagyta szövetségését és igazán kár, hogy a sors nem engedte meg, hogy Kiderlen-Wächter ezt nem tudta megélni, mert akkor talán meggyőződhetett volna arról, hogy Románia nem olyan hü a hármasszövetséghez, mint a kiskorú gyerek a jó gyámjához, mint ahogy ezt bukaresti követ ide/ében a német trónörökösnek mondta.*

1 óra 21 perckor és 1 óra 37 perckor érkezik meg Berlinbe Lichnowsky két távirata (D. D. z. K. 819, 820. szám)' amelyekből Bethmann kivehette, hogy a belga semlegesség megsértése miatt Anglia háborúba fog lépni és minden bizonyára visszaemlékezett a német trónörökössel lefolytatott augusztus 2-i beszélgetésére, amikor sziklaszilárdan hangoztatta, hogy Anglia semleges fog maradni.

Augusztus 4-én a déli órákban a Reichstag is ülésezett és ezen Bethmann a belga semlegesség megsértését jelezte, amit pedig így indokolt meg:

A végső önvédelmet gyakoroljuk és a veszély nem ismer törvényt. A csapataink Luxemburgot megszállták, sőt talán már belga területre is átléptek. Ez ellenkezik a nemzetközi jog törvényeivel. A francia kormány ugyan Brüsszelben kijelentette, hogy tisztelni fogja a belga semlegességet, míg az ellenség azt tisztelni fogja. Mi azonban tudtuk, hogy Franciaország betörésre készen áll. Franciaország várhat, mi azonban nem. Az alsó Rajnán egy francia támadás a balszárnyunk ellen reánk nézve sorsdöntő lett volna így aztán kényszerülve voltunk túltenni magunkat a luxemburgi és belga kormányok jogos tiltakozásán.

A jogtalanságot, amit ezzel elkövettünk, jóvá fogjuk tenni, mihelyt elértük katonai célunkat. Aki annyira veszélyeztetve van, mint mi, akik a legértékesebbért harcolunk az csak arra gondolhat, hogy miként fogja magát keresztül vágni.

Ami Anglia álláspontját illeti, azt Sir Edward Grey kijelentései, amelyeket tegnap az alsóházban leadott, tisztázták. Az angol kormány előtt kijelentettük, hogy addig, amíg Anglia semleges marad, a hajóhadunk Franciaország északi partjait megtámadni nem fogja, továbbá kijelentettük, hogy Belgium területi integritásához és függetlenségéhez hozzányúlni nem fogunk. Ezt a kijelentést az egész világ előtt megismétlem és még hozzáteszem azt is, hogy addig, amíg Anglia semleges marad, mi még arra is hajlandók vagyunk,

hogy kölcsönösség esetén a francia kereskedelmi hajózás ellen ellenséges intézkedéseket tenni nem fogunk.

Ezek voltak Bethmann szavai és azok valóban igazolják Németország határtalan veszedelmes katonai helyzetét, de Bethmann szavai éppen az ellenkező hatást érték el a világ közvéleménye előtt. *Bátran kimondható, hogy a világtörténelemben nincs is eset arra, hogy egy államférfi annyit ártott volna a hazájának, mind Bethmann, mikor olyan ügyetlenül kikiabálta az egész világ előtt, hogy jogtalanságot követett el Belgiummal szemben, amit aztán az entente-propaganda utolérhetetlen művészettel használt fel Németország ellen.*

A késő délutáni órákban Berlinben közeledett a döntés Anglia közbelépésének tárgyában is. Délután 5 óra körül az angol nagykövet megjelenik Jagow külügyi államtitkár előtt és átadja neki Anglia azon követelését, hogy Németország tartsa tiszteletben Belgium semlegességét. Jagow erre válaszkép kifejtette, hogy Németország mást nem tehetett és most már ezt a lépését nem szívhatja vissza. Az angol nagykövet erre eltávozott és este 7 óra körül újból megjelenik Jagow előtt, akinek átadta az angol kormány azon követelését, hogy Németország tartsa tiszteletben Belgium semlegességét és erre a követelésre éjjel 12 óráig kedvező választ vár, mert ellenkező esetben az angol nagykövet kénytelen lesz útlevelét kérni és éjjel 12 óra után Anglia és Németország között be fog következni a hadiállapot. (Ú. D. z. K. 839.)

Jagow az angol nagykövetnek elutasító választ adott, mire a nagykövet arra kérte, hogy beszélni szeretne a kancellárral, mert ez lesz az utolsó alkalom, hogy vele találkozhat.

Röviden azután az angol nagykövet a kancellár előtt állott. Bethmann az angol kormány ultimátuma miatt igen felindult állapotban volt és az angol nagykövetet erős szemrehányásokkal fogadta. Keményül odavágta neki, hogy milyen rettenetes az angol kormány lépése és hogy az angol kormány egy szó és pedig a semlegesség miatt, amit háborús időkben oly gyakran hagytak figyelmen kívül, azután egy darab papírrongy kedvéért háborúba megy egy rokon nemzet ellen, pedig ez a nemzet semmi mást nem kivan, minthogy Anglia barátja legyen. Keservesen kifakadt a kancellár Goschen előtt, hogy egész eddigi angliai politikája kártyavárszerűen összeomlott és heves szemrehányásokat tett az angol nagykövetnek Anglia viselkedése miatt, miközben magából kikelve magyarázta, hogy Német-

ország mennyire erőlködött, hogy megmentse a békét, mikor Oroszország mindent elrontott

Bethmann igen határozott szemrehányásai az angol nagykövetet egészen lenyűgözték, úgyhogy sírva fakadt és engedélyt kért, hogy az előszobában maradjon kevés ideig, mert ilyen állapotban a szolgazemélyzet elé nem tudott volna lépni, míg a kancellár mint a megvadult oroszlan fel és alá járkált és magyarázta a belépő külügyi államtitkárnak,, hogy ő bizony nem szégyellte magát, hanem jó alaposan oda-mondogatott az angolnak.

A hazug ententepropaganda még ezt az utolsó találkozást is úgy tüntette fel, hogy a német kancellár a bűnösségének tudatában lelkileg egészen összeomlott az angol nagykövet előtt, pedig éppen az ellenkezője történt meg. **Azonban Bethmann utolsó szereplése óriási baklövés volt, mert a kancellár a belga semlegességet papírrongynak nevezte el,** dacára, hogy ez a valóságban így is volt. Azonban ez a szó a német kancellár szájából az ententepropagandának hatalmas szolgálatot teljesített. Olyan hatással volt a papírrongyjelenet az angol közvéleményre, hogy angol miniszterek, amelyek Anglia háborús közbelépése folytán lemondtak, a papírrongyjelenet ismerete után lemondásukat visszavonták. Ha a német kancellárnak az angol nagykövettel szemben mindenben igaza is volt, a papírrongyikiszólás a német történelem egyik legnagyobb baklövése volt.

Parisban augusztus 4-én, délután, a francia kamara ülésén felolvasták Poincaré üzenetét a kamarának, amelynek első része így szólt:

Képviselő Urak!

Franciaországot brutális és előre megfontolt támadás érte, amely gögös megsértése a nép jognak. Mielőtt hadat üzentek volna nekünk, sőt mielőtt Németország nagykövete elkérte volna útlevelét, megsértették területünket. A német birodalom csak tegnap este nevezte meg igazi nevén azt az állapotot, amelyet megteremtett.

Több mint 40 éve őszinte békeszeretettől eltelve temették szívük mélyébe a franciák országuk helyreállításának vágyát.

Olyan nagy nemzetnek a példáját szolgáltatták az egész világnak, amely akaraterejével, türelmével és munkájával fel-támadt vereségéből és megújult és megifjodott erejét csak a haladás érdekében s az emberiség javára használta fel.

Amióta az osztrák ultimátum egész Európát veszedelemmel fenyegető válságot idézett fel, Franciaország teljeséggel az óvatosság, a bölcsesség és mérséklet politikáját követte és javasolta.

Egyetlen olyan cselekedetet, olyan mozdulatot, olyan szót nem lehet szemére vetni, amely ne lett volna békés és engesztelékeny. A legelső harcok órájában ünnepélyesen igazságot szolgáltat magának, hogy a legutolsó pillanatig a legnagyobb erőfeszítéseket követte el, hogy a most kitört háborúnak útját állja, amelyért is a Német birodalomra hárul a történelem színe előtt a lesújtó felelősség.

Éppen egy nappal azután a nap után, amelyen szövetségeseink és mi nyilvánosan kifejezést adtunk ama reményünknek, hogy a londoni kabinet kezdeményezésére megindult tárgyalások békés lefolyásúak legyenek, Németország Oroszországnak hirtelen megüzente a háborút; betört Luxemburg területére, erőszakkal megsértette a nemes belga nemzetet, barátunkat és szomszédunkat és megkísérelte, hogy a diplomáciai tárgyalások folyamán bennünket áruló módjára orozva megrohanjon..... *Raymond Poincaré.*

Azt hiszem, hogy olvasóim, akik a munkámat eddig elolvasták, nekem igazat fognak adni, mikor azt állítom, hogy a parlamentarizmus történetében talán egyedülálló eset ez, mikor az államfő tudatosan annyi valótlanságot halmozott össze, hogy a nemzet képviselőit félrevezesse.

Londonban augusztus 4-én, délelőtt a harmadiki minisztertanács értelmében Berlinbe jegyzéket küldtek és követelték Németországtól, hogy Belgium semlegességét tartsa tiszteletben. (A. K. K. 153. szám.) Mikor pedig a délelőtt folyamán megjött a hír, hogy a németek átlépték a belga határt, akkor Grey egy második táviratot^menesztett Berlinbe, amelyben követeli, hogy Németország ne folytassa belgiumi előnyomulását és erre éjfélig kedvező választ vár, mert ellenkező esetben Anglia Németországgal háborúban tekinti magát. (A. K. K. 159. szám.)

Ugyanakkor pedig délután 2 óra 5 perckor megsürgönyözték az egész világon szétszórt angol hadihajóknak, hogy éjfélkor jár le az angol ultimátum határideje. Mikor pedig éjjel 12 óráig Berlinből kedvező válasz nem érkezett, az angol admirális elküldötte a táviratot, hogy Németország ellen meg lehet kezdeni az ellenségeskedést, *miáltal augusztus 4-én, éjfélkor az európai háború világháborúvá tágult ki és ezzel lezártak azok az izgalmas hetek, amelyek a Sarajevoi gyáva gyilkossággal kezdődtek meg.*

XIV. FEJEZET.

Befejezés.

Európa népei 1914 júniusában puszkaporos hordó tetején éltek. Ez úgy történt, hogy 1914 telén az orosz politika arra szánta el magát, hogy egy-két év után, mikor már az orosz hadsereg úgynevezett nagy programja kész volt, eleget tesz Nagy Péter állítólagos végrendeletének, mely szerint Oroszország reá fogja tenni Konstantinápolyra és a Dardanellákra a kezét.

Oroszország ezt megtehetette, mert 1912 óta tudja Is-wolski párisi követétől, hogy Franciaország kész a keleti kérdésben Oroszországot akár fegyverrel is támogatni. De hogy a francia közvéleményt ehhez a lépéshez meg tudja nyerni, nélkülözhetetlen szükségnek tartotta, hogy Németország is belekeveredjék a háborúba, mely háborúnak céljait Delcassé 1913-ban az orosz külügyminiszterrel meg is tárgyalta. A háborúnak az lett volna a célja, hogy Franciaország visszakapja Elzász Lotharingiát és hogy Poroszország erősen gyöngüljön meg.

Oroszországnak Angliától, az évtizedes ellenségtől nem kellett többé félnie, hogy keresztezni fogja Oroszország dardanellai terveit. Anglia részére a tengerszorosok kérdése már nem volt olyan életbevágó kérdés, mint 40 évvel azelőtt, mert a német gazdasági verseny közvetlenebb veszélyt jelentett Anglia részére. Éppen azért Anglia Oroszországot akarta felhasználni arra, hogy ezen állam hatalmas szárazföldi hadseregével döntő csapást mérjen kereskedelmi ellenlábására. Emiatt az angol politika Sasonow 1912. évi angliai tartózkodása alkalmával tudtul adta neki, hogy Anglia az első alkalomnál le fog csapni Németországra és elárulta a féltve őrzött titkot, hogy Anglia francia-német háború esetén fegyveresen segíteni fogja Franciaországot, amely titkot az oroszok Poincarétól már előbb megtudták.

Annál is inkább gondolhatott Oroszország a tengerszorosok megszerzésére, mert Riconiggi óta tudta, hogy a hármasszövetség egészen meglazult és Olaszország már Anglia állásfoglalása miatt nem fogja támogatni Németországot és

a Monarchiát, ha ez a két nagyhatalom ellenezné Oroszország konstantinápolyi terveit.

Végül pedig Oroszország tudta azt is, hogy a megnagyobboldott Szerbia igen értékes katonai segítséget adhat orosz, osztrák-magyar konfliktus esetén, amely segítségre Oroszország minden körülmények között számíthatott.

1914 nyarán tehát az volt a helyzet, hogy Oroszország katonai ereje hatalmas fejlődésben volt, azonban a keleti kérdés megoldását 1916-1917-re akarták kitolni, mert csak akkor érte volna el az orosz hadsereg háborús készütségének tetőpontját. Angliának és Franciaországnak azonban mielőbbi háborúra volt szüksége. Franciaország t. í. már nem bírta azokat az óriási terheket, amelyeket azért rótt a lakosságára, hogy 38 millió lakos mellett nagyobb hadsereget tartson fel, mint a 67 milliós Németország. Viszont Anglia azért kívánhatta a minél kqrábbí háborút, mert a folyton növekedő német hajóhad csökkentette Anglia tengeri háborújának győzelmi esélyeit. *Ha azonban az ententeban meg is volt az akarat, hogy a Monarchiával és Németországgal a legelső alkalommal leszámoljon, semmivel sem bizonyítható, hogy ők a háborút 1914 nyarára tervezték volna és az 1914. évi tavaszi állítólagos orosz háborús mozgolódások, a tények ismerete óta mozgósításnak nem voltak minősíthetők.*

Hogy pedig a matematikai pontossággal Frobenius alezredes által 1916-1917-re előre megjósolt háború nem akkor, hanem 1914 nyarán tört ki, az azért volt, mert 1914 június hó 28-án Sarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinándot a Monarchia trónörökösét.

Ma az összes adatok egybevetése után be van bizonyítva, hogy a gyilkosságot bosnyák diákok követték el, akik ezt Dimitrijevic alezredes utasításai alapján cselekedték. Ez a tiszt volt a terrorisztikus fekete kéz vezetője, de ugyanakkor a szerb vezérkar hírszerző osztályának főnöke.

Jovanovics volt szerb miniszter eddig még semmivel sem megdöntött vallomása alapján, azután pedig a salonikii pör részleteinek ismerete után megdönthetetlenül be van bizonyítva, hogy a gyilkosság; előkészületeibe Pasics a szerb kormány és a mostani jugoszláv uralkodó be voltak avatva. Ezt maga Dimitrijevic írásban vallotta be a salonikii pörben és azért neki meg kellett hálnia. Viszont Simics ezredes, Dimitrijevic legjobb barátjának vallomása szerint, a gyilkossági előkészületekbe, a belgrádi orosz katonai attasé Arta-

manow ezredes és valószínűleg Hartwig, belgrádi orosz követ is be voltak avatva, t. i. a gyilkosoknak a végső utasítást akkor adták meg, mikor az orosz katonai attasé kijelentette, hogy bármi történjék is, Oroszország Szerbia mögé fog állani.

Hogy az orosz, angol és francia kormányok mit tudtak a sarajevoi gyilkosság előkészítéséről, azt talán sohasem fogjuk megtudni. Valószínű, hogy az orosz kormány bünrészessége fennáll, viszont az angol és francia kormányok ártatlansága valószínű. Ha Artamanow tudott a gyilkosság előkészítéséről, akkor azt Hartwig orosz követ is tudta és igen valószínű, hogy Sasonow is kapott bizonyos híreket, mert akkor a konstanzai uralkodó találkozásnál nem viselkedett volna olyan különösen. Hogy pedig Poincaré legalább már a gyilkosság után tudhatott valamit a gyilkosság kulisszái mögött, azt Georges Louis volt pétervári francia nagykövet feljegyzései igen érdekesen igazolják. A feljegyzésekben t. i. meg van említve, hogy Hartwig halála alkalmával Poincaré a francia sajtófőnök Boni de Castellani előtt úgy nyilatkozott, hogy Hartwig valószínűleg öngyilkos lett, mert megtudta, hogy a Monarchia belgrádi követe rájött arra, hogy ő volt felbujtója annak az összeesküvésnek, amely Ferenc Ferdinándot megölte. Ahogy ma ismerjük Poincaré egész egyéniségét, kizártnak tekinthető, hogy Poincaré Hartwigra ilyen vádat emelt volna kellő információi híján és **annál nagyobb Poincaré bűne az emberiséggel szemben, mert ennek dacára a gyáva aszszony és orgyilkosok pártját fogta.**

Természetesen a hivatalos Szerbia az eddig napvilágra került megdönthetetlen tények ellen kézzel-lábbal kapálódzik, ez azonban csak ideig-óráig fogja az igazságot elhomályosítani.

De ha arra nézve, hogy a hivatalos Szerbia mennyire volt beavatva a gyilkosságba, semmiféle bizonyíték sem lenne, még akkor is a felelősség a gyilkosságért Szerbiát terheli.

T. i. a háború befejezése után a hivatalos Szerbia a gyáva asszonygyilkosokat nemzeti hőökké, szentekké avatta, óriási egyházi és állami ünnepek közepette. Ezeken az ünnepeken az Entente képviselői is résztvettek, pedig az Entente most már 14 éve folyton azt hangoztatja, hogy azért sodródtak háborúba, hogy a világot a gonosztevéktől megmentsék.

A Monarchia felelős vezetőit a sarajevoi gyilkosság igen nehéz helyzet elé állította. Bebizonyosodott t. i., hogy a Mo-

narchiának politikája 1908-1914 között Szerbiával szemben egész helytelen volt és azért gróf Berchtold elhatározta, hogy utólag jóvá^eszi a múlt hibáit és támogatva Hotzendorfi Konrád által úgy gondolta, hogy Szerbiával fegyveresen leszámol.

Miután pedig Berchtold gróf érezte, hogy a szerbiai leszámolás, esetleg Európában komplikációkat idézhet elő, azért érdeklődött Berlinben, hogy esetleges komplikációk esetén számíthat-e Németország feltétlen támogatására.

Berlinben 1908-1914 között a Monarchiát mindig visszatartották a Szerbiával való leszámolásról, mert nem hitték el, hogy a nagyszerb propaganda valóban olyan veszélyt jelent a Monarchiára, mint hogy ezt Becsben feltüntették. De mikor megtörtént a sarajevói merénylet, akkor észrevették, hogy a szerb agitáció valóban létében veszélyezteti a Monarchiát és azért hozzájárultak ahhoz, hogy a Monarchia Szerbiával fegyveresen számoljon le. Továbbá még arra az eshetőségre is megígérték támogatásukat, ha Oroszország megzavarná a Monarchia terveit, mely esetet azonban nem tartották valószínűnek.

A Monarchiának azon elhatározását, hogy Szerbiát fegyverrel elintézzé, azután Németországnak ehhez való hozzájárulását tartják, az entente érdekében író szerzők és az entente hivatalos politikája, a világháború igazi okának. Ez a felfogás azonban, magán viseli a teljes valótlanság bélyegét, mert azt mutatja, hogy ellenségeink egyszerűen túlteszik magukat a Monarchia 1914. évi veszélyes belpolitikai helyzetén, amelybe éppen a sarajevói merénylet folyton sodródott.

Amióta történet van, jogosabban még állam nem lépett fel Szerbia ellen, mint ahogy ezt a Monarchia tette és tisztább erkölcsi alapon egy állam még segítséget nem ígért, mint ahogy ezt 1914 júliusában Németország tette és azért ez a lépés a világháború kitöréséért a központi hatalmakat mentesíti. Ebből a lépésből azért keletkezett a világháború, mert Sasonov, Grey, Poincaré megakarták akadályozni, hogy a Monarchia a nyomorult gyilkosokkal leszámoljon és azért az emberi kultúra nagyobb dicsőségére a gyáva orgyilkosok és asszonygyilkosok pártjára álltak.

A központi hatalmak Szerbia elleni tervei a sarajevói gyilkosság után jog és erkölcs alapján nem kifogásolhatók, de ezek a tervek 1914 nyarán, az általános európai politikai helyzetet figyelembe véve, már nem voltak időszerűek. Ezért, mert a Monarchia és Németország felelős tényezői ezt nem látták meg, nekik súlyos szemrehányást kell tenni.

A sarajevoi gyilkosság a Monarchia és Szerbia közötti ellentétre vezethető vissza, amely akkor vette kezdetét, mikor a belgrádi szerb királygyilkosság után a kormányra kerülő szerb radikális párt a Monarchia délszláv területeinek elfoglalását tűzte ki célul.

Ez az ellentét 1908-ban először az annexiós válság idején tört ki, azután pedig a balkáni háborúk alkalmával, mikor Hötendorfi Konrád a vezérkari főnök szorította a külügyi politika vezetőit, hogy idejében számoljanak le Szerbiával, még mielőtt az entente Szerbiának segíteni tudna. A külügyi politika vezetői azonban félvállról utasították vissza Konrád tanácsait, hanem nevetséges diplomáciai sikerekkel elégedtek meg és ennek az volt az eredménye, hogy az ellentét a két állam között továbbra is megmaradt és bármely pillanatban veszedelmes konfliktussá alakulhatott ki. A monarchia diplomáciájának ezen állásfoglalása miatt, azonban egynéhány számottevő esztendő múlt el, amely alatt az entente szövetségi mechanizmusa kiépült és az orosz hadsereg hadikészültsége hihetetlen módon emelkedett. Így aztán az orosz gőzhenger Damoklesz kardja gyanánt lebegett a Monarchia felett, ha ez egyszer veszedelmes szomszédjának szereplését megelévelte. Mikor tehát **1914 júliusában a Monarchia Szerbiával le akart számolni, akkor katonai és politikai vezetői nem állottak a helyzet magaslatán, mert úgy Oroszországot, mint az entente szövetségi mechanizmusát igen helytelenül ítélték meg.** Oroszország helytelen megítélése mellett a második nagy baj az volt, hogy a központi hatalmak felelős tényezői érezték, hogy úgy Olaszország mint Románia többé szövetségesnek nem számíthatók és dacára ennek elhatározták a szerbiai leszámolást, a fejüket a homokba dugták és olyan intézkedéseket tettek, mintha biztosak lennének Olaszország és Románia támogatásában. Továbbá úgy akarták megtartani Romániát és Olaszországot, hogy nem szóltak nekik a Szerbia ellen készülő lépésről, úgy gondolkodván, hogy kész tények elé állítják őket, mert akkor eleget fognak tenni szövetségi kötelezettségüknek.

Ma kimondható, hogy ez a taktika lehetetlen naiv volt és Románia azután Olaszország kiugrása a hármasszövetségből ehősorban idézte elő a volt központi hatalmak bukását és ennek a politikának veszélyes következményei alól gróf Berchtoldot még a legobjektívabb kritika sem mentheti fel.

Mikor Bécsben megtudták, hogy Berlin támogatni fogja a Monarchiát Szerbia ellen, akkor gróf Berchtoldnak először gróf Tisza István ellenzését kellett kikapcsolni, mikor pedig gróf Tisza a szerbiai háború ellen többé nem emelt kifogást, akkor 48 órás ultimátumot intéztek Bécsből Belgrádba. Az ultimátum követelései igen szigorúak voltak, de tekintetbe véve a szerb agitációt és a sarajevói gyilkosság körül lefolytatott vizsgálat adatait, igenis helyénvalóak voltak.

Szerbia érezvén Oroszország támogatását, valószínűleg a párisi külügyi hivatal közreműködésével a Monarchia jegyzékére az összes idők egyik legnagyobb diplomáciai remekét adta válaszul, amelyben a Monarchia összes követeléseit ugyan mind visszautasította, azonban a visszautasítás olyan mesteri módon volt megszerkesztve, hogy Szerbia válasza valóban azt a benyomást tette, mintha Szerbia teljes egészében meghátrált volna a Monarchia előtt.

A Monarchia belgrádi követe azonban meglátta a turpisságot, mire a választ nem fogadta el és követségi személyzetével elhagyta Belgrádot. A Monarchia erre Szerbia ellen elrendelte a részleges mozgósítást és három napra rá, július 28-án hadat is üzent Szerbiának.

A Monarchia szerb hadüzenete óriási taktikai hiba volt, mert a katonai körök ellenzése dacára történt meg, másodszor pedig azért volt esztelenség, mert a Monarchia úgyis csak két hét múlva tudta megkezdeni hadműveleteit Szerbiában. A szerb hadüzenetért csak gróf Berchtold felelős, aki azt azért szorgalmazta, mert észrevette, hogy Németország már nem áll olyan határozottan a Monarchia mellett, mint július 6. és 6-án és azért Németországot kész helyzet elé akarta állítani.

A szerb hadüzenet és a szerb válaszjegyzék megtévesztő előzékenységének hatása alatt Európa közvéleménye hirtelen a Monarchia ellen fordult és Oroszország fenyegetődni kezdett, miután Poincaré pétervári látogatása alkalmával rávette Sasonowot, hogy a Monarchiával szemben ne legyen engedékeny,

A német külügyi hivatal és a német császár a szerb válasz ismerete után frontot változtatott és július 28-tól július 31-ig a leg-erősebb nyomást gyakorolt a Monarchiára, hogy az orosz és a Monarchia közötti háborút megakadályozzák.

Németország e működése azonban eredménytelen maradt, mert Oroszország július 30-án délután elrendelte az általános mozgósítást, miáltal a háború elkerülhetetlenné vált. Az orosz diplomácia július 28-tól kezdődőleg a háborúval megbarátkozott, mert az orosz katonai körök arra a meggyőződésre jutottak, hogy Oroszország talán soha többé nem fog abba a kedvező helyzetbe kerülni, hogy a Monarchia fél hadserege ellen fel tudjon vonulni egész hadseregével, miután a Monarchia hadseregének másik fele a szerb hadszíntéren volt és azért hazug indokolással rávették a cárt, hogy rendelje el az általános mozgósítást.

Az orosz általános mozgósítás nyilvánosságra jutása után a volt központi hatalmak részéről további tárgyalásoknak helye nem volt és az orosz mozgó vasra azonnal mozgósítással kellett volna válaszolni.

Németország azonban ezt nem tette, hanem még 24 áráig várt és békés lépéssel rá akarta venni Oroszországot, hogy szüntesse meg a mozgósítást. Oroszország erre nem volt hajlandó, mire Németország kénytelen volt mozgósítani, azonban a tehetetlen német diplomácia a német mozgósítással összekapcsolta az orosz hadüzenetet, ami óriási hiba volt

A francia államférfiak a kritikus napokban semmit sem tettek, hogy Oroszországot a katonai intézkedéseitől visszattartsák.

Sőt ellenkezőleg, július 28-án, tüntetőleg biztosították Oroszországot, hogy készek eleget tenni szövetségi kötelezettségüknek, továbbá tanácsot adtak Oroszországnak, hogy titokban végezze mozgósítási intézkedéseit. Mikor pedig megtudták, hogy az orosz mozgósítás visszavonhatatlan, akkor igen erélyesen tudtul adták Pétervárnak, hogy ők szilárdan elhatározták a háborút. Poincaré és társai azon állítása, hogy Franciaország Oroszországot a kritikus pillanatokban vissza akarta tartani és hogy ők nem tudtak semmit az orosz mozgósításról, abszolút valótlan és a világtörténelem egyik legcsúnyább hazugsága.

Az angol külügyi politika szerepét a világháború kitörése körül a teljességben megjelent hivatalos angol okmányok ismerete óta sokkal szigorúbban kell megítélni, mint ahogy ezt a háború alatt a volt központi hatalmak országaiban tették.

Az a felfogás, hogy Anglia csak úgy véletlenül sodródott bele a

belga kérdés miatt a háborúba és hogy Grey mindent megtett a háború ellen, teljesen tarthatatlan legenda.

Grey különböző közvetítő javaslatai csak azt célt szolgálták hogy a világ lássa, hogy Anglia milyen görcsösen őrldik a béke érdekében, viszont Oroszország belőlük kivehette, hogy tegyen azt, amit jónak lát, mert végeredményében Anglia melléje fog állani.

Ez különösen látható Grey július 25-i Pétervárra küldött leveléből, melyben nyíltan kijelenti, hogy azért követelte Németországtól azt, hogy ne mozgósítson abban az esetben ha Oroszország a Monarchia ellen mozgósít, mert akkor – ha a közvetítés nem járna sikerrel – Németország el fogja veszíteni az időleges előnyt és Oroszország időt fog nyerni a mozgósításra. Hogy ez a levél mennyire befolyásolhatta a pétervári katonai intézkedéseket, azt hiszem ez bővebb magyarázatra nem is szorul.

Természetes, hogy Grey ezen felfogása mellett a németek hiába kérték, hogy tartsa vissza Oroszországot a mozgósítástól. Továbbá Anglia haditengerészeti intézkedései is július 25. és augusztus 3-ika között, Grey előbb említett felfogásának természetes következményei voltak, *viszont igazolják, hogy milyen tarthatatlan az a felfogás, hogy Grey a belga semlegesség kérdése miatt vitte volna bele Angliát a világháborúba. A belga semlegesség megsértése a világháború kitörése körül semmiféle szerepet nem játszott, mert ez a lépés a már kitört háborúnak katonai sztratégiai intézkedése volt.*

Végeredményben kimondható, hogy a világháború kitöréséért egyenlő mértékben felelős Szerbia, Franciaország és Oroszország, viszont Anglia felelőssége talán egy hajszállal kisebb.

A központi hatalmak háborús felelősségéről nem is lehet szó, de annál nagyobb a külügyi vezetők felelőssége a saját népeivel szemben, amiért még 1914 előtt nem vették észre az Entente szövetségi mechanizmusának a kialakulását és már elkésve szánták magukat olyan lépésekre, amelyek lehetővé tették azt, hogy az Entente kirobbantsa a háborút, mikor már minden katonai és politikai előny az ő oldalukon volt és mikor valóban úgy nézett ki a dolog, mintha a Monarchiát és Németországot terhelné a felelősség a háború kitöréséért

Ezért gróf Berchtoldot és Bethmann-Hollweget soha semmiféle objektív kritika nem igazolhatja.

A könyvben használt rövidítések magyarázata.

U. O. V. K. = Új osztrák vöröskönyv (Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914).

F. S. K. = Francia sárgakönyv.

A. K. K. = Angol kékkönyv.

U. A. O. – Új angol okmányok. (Die Britischen Amtlichen Dokumente über den Ursprung des Weltkrieges 1898-1914. I., II.)

D. D. z. K, A. = Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914.

Romberg = Die Fälschungen des russischen Orangebuches.